

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TARİHLER VE MURÂDÎ'NİN
FETİH-NÂME'Sİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK

HAZIRLAYAN

Hasan AKGÜL

MALATYA-2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TARİHLER VE MURÂDÎ'NİN
FETİH-NÂME'Sİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

Hasan AKGÜL

DANIŞMAN

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK

MALATYA-2023

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Türk Edebiyatında Manzum Tarihler ve Murâdî'nin Fetih-Nâme'si” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Hasan AKGÜL

ÖN SÖZ

Tarihi olayları veya şahsiyetlerin hayat hikayelerini vezinli ve kafiyeli bir biçimde kaleme alan eserlere “Manzum Tarih” denir. Nazmın olanaklarından yararlanarak; bir padişahın veya bir paşanın yaptığı gazalar, bir kalenin fethi, bir muharebede kazanılan zafer, bir hükümdarın saltanat dönemini baştan sona anlatan eserler, bir devletin kuruluşundan başlayarak belli bir döneme kadarki olayları anlatan genel tarihler ve Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini, saltanatları süresince yaptıkları işleri, kazandıkları zaferleri, aldıkları ülkeleri, vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini, kendilerinden sonra hangi padişahın tahta çıktığını ve buna benzer niteliklerini birkaç beyit içerisinde anlatan tarihler “Manzum Tarih” kapsamına girer. Bu bağlamda “gazavât-nâme, fetih-nâme, Selîm-nâme, Süleymân-nâme, zafer-nâme, şeh-nâme, Tevârîh/Târîh-i Âl-i Osmân ve fihrist-i şâhân” adlarında yazılan eserler, aynı zamanda birer manzum tarihtir. Manzum Tarihler, genellikle uzun konuları anlatmak için kullanılan mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Ancak -nadiren de olsa- kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihler de bulunmaktadır.

Türk edebiyatında manzum tarih yazma geleneğinin, Ahmedî'nin 15. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *İskender-nâme* adlı manzum eserinin sonuna eklediği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* başlıklı bölümde Osmanlı Tarihi'ni anlatmasıyla başladığı kabul edilmektedir. Bu eserden sonra 20. yüzyılın başlarına kadar birçok Türkçe ve Farsça manzum tarih kaleme alınmıştır. Özellikle 15. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin askeri başarılarına ve siyasi gelişimine paralel olarak kaleme alınan manzum tarihlerin sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin en parlak devrini yaşadığı 16. yüzyıl, bu tarz eserlerin de sayı bakımından doruk noktasına ulaştığı yüzyıldır. Bu yüzyıldan sonra manzum tarihler giderek azalmış ve 20. yüzyılın başlarında Mehmed Cemil'in kaleme aldığı *Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî* adlı eserle son bulmuştur.

Manzum Tarihlerle ilgili bugüne değin kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bilkent Üniversitesi tarafından 11-12 Aralık 2014 tarihlerinde “Türk Edebiyatında Manzum Tarihler Sempozyumu” düzenlenmiştir. Ne var ki bu sempozyumda sunulan bildiriler genellikle spesifik çalışmalar olup gazavât-nâme, fetih-nâme, zafer-nâme vs. türlerde yazılan eserlerin tanıtımından öteye gidememiştir. Aynı

sempozyumda bazı araştırmacılar da kimi şairlerin ebcet hesabı yordamıyla tarih dūřürdükleri tarih manzumelerini her ne kadar “Manzum Tarih” kapsamında değerlendirmişlerse de bunlar çalışmamızın kapsadığı alana girmemektedir. Çünkü ebcet hesabıyla dūřürülen tarihler, dikkat çeken bir hadisenin vuku tarihini veya çeşme, köprü, cami vs. yapıların tarihini vermek için tarih dūřürülmüştür. Bu tarihler de çeşitli nazım şekillerinden faydalanılarak kaleme alınan kısa manzumelerdir. Oysa çalışmamızın kapsamına aldığımız manzum tarihler; tarihi olayları veya şahsiyetlerin hayat hikayelerini vezinli ve kafiyeli bir biçimde kaleme alan eserlerden müteşekkildir. Bu sempozyumda sunulan bildirilerden Feridun Emecen’in *İlk Manzum Tarihler ve Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı* ve Mustafa Argunşah’ın *Osmanlılarda Manzum Tarih Yazıcılığı ve Şükri’nin Selimnâme’si* başlıklı çalışmaları ise tezimizin konusu açısından dikkate şayandır.

Bunun yanı sıra manzum tarih kapsamına aldığımız gazavât-nâme ve fetih-nâme türlerinde kapsamlı çalışmaların yapılmış olduğu görülmektedir. Nitekim Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi* adlı çalışmasında manzum ve mensur 200’e yakın gazavât-nâme tanıtmıştır. Hasan Aksoy ise *Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetih-nâmeler* başlıklı çalışmasında Türk edebiyatında manzum olarak yazılan fetih-nâmeleri tanıtarak bu alandaki araştırmalara katkı sunmuştur. Bunun yanında gazavât-nâme, fetih-nâme, zafer-nâme, Selim-nâme, Süleymân-nâme, Târîh/Tevârîh-i Âl- Osman, şeh-nâme, Fihrist-i Şâhân türlerinde Türkçe ve Farsça olarak kaleme alınan birçok eser üzerine yüksek lisans ve doktora tezi, makale ve kitap yazılmıştır.

Bu çalışmalar, tezimiz açısından öncül çalışma niteliği taşısa da kendilerini manzum tarihin bir veya birkaç türüyle sınırlamış olmaları bakımından tezimizin amaç edindiği kapsamın sadece bir yönünü teşkil etmektedir. Öyle ki tezimizin temel amacı, “Manzum Tarih”lerin bir bütün olarak yer aldığı bir çalışmayı araştırmacıların istifadesine sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda tespit edebildiğimiz manzum tarihleri, kategorize ederek bir bütünlük içerisinde serimlemeye çalıştık. Böylece şekil ve muhteva bakımından edebi değerlerini de irdelemek suretiyle manzum tarihleri bilim dünyasına takdim etmeye gayret gösterdik.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tarih ve tarih yazıcılığı hakkında genel bilgiler verilip “tarih” kelimesinin Türkçe, Arapça, Farsça ve

Batı dillerindeki sözlük ve terim anlamları üzerinde durulmuştur. Bu vesileyle tarih yazıcılığının ne zaman ve nasıl başladığı anlatılmakta ve kaleme alınan ilk eserler tanıtılmaktadır.

Birinci bölümde “Manzum Tarihçilik”in tanımı yapılmış olup kapsamı ve ortaya çıkış süreci hakkında özet bilgiler verildikten sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki gelişim seyri incelenmektedir. Ardından Türk edebiyatında kaleme alınan -tespit ettiğimiz- manzum tarihler şekil ve içerik bakımından tasnif edilmektedir.

İkinci bölümde tespit edilen 127 eserden günümüze ulaşan 118 manzum tarih eseri, yazıldıkları yüzyıllara göre kronolojik sıraya tabi tutularak her bir eser beş başlık altında incelenmektedir. Kronolojik sıranın yanı sıra eserler, “Manzum Tarihler”, “Manzum-Mensur Karışık Yazılan Tarihler” ve “Farsça Yazılan Manzum Tarihler” şeklinde gruplandırılmaktadır. Önce, ele alınan eser hakkında tanıtıcı bilgiler verilmektedir. Buna müteakip ilgili eser, “Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi”, “Eserin Muhtevası”, “Dil ve Üslubu”, “Eserin Nüshaları” ve “Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar” başlıkları altında incelenmektedir. Farsça yazılan eserler ise “Dil ve Üslubu” bakımından yapılan değerlendirmelere tabi tutulmamaktadır. Eserlerin özeti çıkarılırken içeriğe mutabakat ilkesine olabildiğince sadık kalınmıştır. Eserlerin muhtevası incelenirken elde edilen tarihi bilgiler çelişkiliyse bunlar dipnotta ya da ilgili kısımda belirtilmektedir. “Dil ve Üslubu” bölümünde incelenen eserlerin dili; ihtiva ettiği kelimeler, bu kelimelerin köken olarak hangi dillere ait olduğu, kullanılan dilin süslü mü sade mi olduğu, eserde farklı gramer unsurlarının olup olmadığı, arkaik kelimelerin varlığı, eserin vezin bakımından başarılı olup olmadığı ve üslupta dikkat çeken diğer özellikler ele alınmaktadır. Dört ana başlıkta ele alınan bu bölümde ilk başlıkta 15. yüzyıl, ikinci başlıkta 16. yüzyıl, üçüncü başlıkta 17. yüzyıl, dördüncü başlıkta ise 18,19 ve 20. yüzyıl eserleri yukarıda belirtilen açılardan incelenmektedir.

Üçüncü bölümde ise 16. yüzyılda Seyyid Murâdî tarafından kaleme alınan ve bugüne kadar üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olan *Fetih-nâme* adlı eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Bu bölümde önce müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından *Fetih-nâme*'nin incelemesi yapılmıştır. Son olarak eserin tenkitli metni verilmiştir. Metnin transkripsiyonu yapılırken tespit edilen iki nüsha, mukayese edilerek metin oluşturulmuştur. Nüsha farklılıklarında beytin anlamına en

uygun kelime yazılmış ve bu dipnotlarda belirtilmiştir. Eserin temin edilen iki nüshası da harekeli olduğu için eserin dil özellikleri hareketler dikkate alınarak yazılmıştır. Kullanılan transkripsiyon işaretleri ilgili bölümde verilmiştir. Bunun yanı sıra eser, yukarıda bahsettiğimiz başlıklar bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. Sonuç ve kaynakçadan sonra manzum tarihlerin kronolojik listesi, yazıldıkları tür ve vezinlere göre kategorize edilmiş listesinin yer aldığı “Ekler” bölümü ile çalışma nihayete erdirilmiştir.

Tez konusunun teşekkülünden tezin sonuna kadar beni teşvik eden, çalışmamı her hafta inceleyip beni motive eden, yazdıklarımı satır satır ve titiz bir şekilde okuyarak verdiği dönütlerle ufkumu açan danışman hocam Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK başta olmak üzere Tez İzleme Komitesi’nde bulunan, fikir ve önerilerini paylaşarak tavsiyelerde bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Hasan KAVRUK’a ve Prof. Dr. Yahya BAŞKAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca metin transkripsiyonu bölümünde Arapça beyit ve ifadelerin okunması ve anlamlandırılması konusunda yardımlarını hiç esirgemeyen Arş. Gör. Cihan ÖZAYKAN’a ve tezin bilgisayara aktarılmasından sonra teknik düzenlemelerini yapan Bilgisayar Mühendisi Dr. Bayram AKGÜL’e teşekkür ederim. Çalışma sürem boyunca daima beni destekleyen, kendisini ihmal ettiğim zamanlarda güler yüz ve anlayış gösteren sevgili eşim Semra AKGÜL’e teşekkür ederim. Son olarak bugünlere gelmemde büyük fedakarlıkları olan anne ve babamı rahmetle yad ederim.

Hasan AKGÜL

Malatya, 2023

ÖZET

Tarih yazıcılığından daha dar bir alanı kapsayan ve literatüre yeni yeni girmeye başlayan “Manzum Tarih” yazıcılığı çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Nazmın olanaklarından yararlanarak; bir padişahın, bir vezirin veya ünlü bir paşanın/kumandanın yaptığı gazaları konu edinen tarihler (gazavât-nâme), bir kalenin veya bir şehrin fethini konu edinen tarihler (fetih-nâme), bir muharebede kazanılan zaferi konu edinen tarihler (zafer-nâme), bir hükümdarın saltanat dönemini baştan sona konu edinen tarihler (Selîm-nâme veya Süleymân-nâme), Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan başlayarak belli bir döneme kadarki olayları konu edinen genel tarihler ve Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini, saltanatları süresince yaptıkları işleri, kazandıkları zaferleri, aldıkları ülkeleri, vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini, kendilerinden sonra hangi padişahın tahta çıktığını ve buna benzer niteliklerini birkaç beyit içerisinde anlatan manzum tarihler (Fihrist-i Şâhân) şeklinde tasnif edilebilir. Manzum Tarihler, genellikle uzun konuları anlatmak için kullanılan mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Ancak -nadiren de olsa- kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihler de olmuştur.

Türk edebiyatında kaleme alınan manzum tarihlerin incelendiği bu çalışmada, giriş ve sonuç bölümleri hariç 3 bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde manzum tarihçilik hakkında bilgi verilmiş ve tespit edilen manzum tarihler tasnif edilmiştir. İkinci bölümde; tespit edilen 127 eserden günümüze ulaşan 118 manzum tarih, kronolojik sıra gözetilerek tanıtılmış, “Manzum”, “Manzum-Mensur Karışık” ve “Farsça Yazılanlar” şeklinde gruplandırılmış, muhteva, dil ve üslup bakımlarından ele alınmıştır. Üçüncü bölümde *Fetih-nâme* adlı manzum tarih ise transkribe edilerek incelenmiştir. Sonuç olarak Türk edebiyatında Ahmedî’nin 15. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *İskender-name* adlı eserinde Osmanlı Tarihi’ni anlattığı *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* başlıklı bölümle başladığı kabul edilen ve 20. yüzyılın başlarında Mehmed Cemil’in kaleme aldığı *Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî* adlı eserle son bulan manzum tarih yazıcılığı geleneği çerçevesinde ortaya konan 118 eser tanıtılmış ve Murâdî’nin *Fetih-nâme* adlı eserinin transkripsiyonlu metni eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manzum Tarihler, Fetih-nâme, Gazavât-nâme, Zafer-nâme, Şeh-nâme Türü, Fihrist-i Şâhân, Tenkitli Metin.

ABSTRACT

Covering a narrower field than historiography and having just begun to enter the literature, "Poetic History" writing is the focus of our work. By taking advantage of the possibilities of Nazm; dates (gazavât-nâme) about the battles of a sultan, a vizier or a famous pasha/commander, dates about the conquest of a castle or a city (fetih-name), dates about the victory won in a battle (zafer-name), The dates that deal with the reign of a ruler from beginning to end (Selim-nâme or Süleymân-nâme), the general dates that deal with the events starting from the establishment of the Ottoman Empire to a certain period, and the dates of the Ottoman sultans' accession to the throne, their reign, the works they did during their reign, the achievements they earned. They can be classified as verse dates (Fihrist-i Şahân) describing their victories, the countries they took, the dates of their death or abdication, which sultan came to the throne after them, and similar qualities in a few couplets. Poetic History is written in masnavi verse, which is generally used to describe long subjects. However, there have also been verse dates written in verse form in the ode, albeit rarely.

In this study, which examines the verse dates written in Turkish literature, there are 3 chapters excluding the introduction and conclusion. In the first chapter, information about verse historiography is given and the determined verse dates are classified. In the second part; 118 poetic dates that have survived from 127 works identified have been introduced in chronological order, grouped as "Poetic", "Mixed Manzum-Prose" and "Written in Persian", and discussed in terms of content, language and style. In the third chapter, the verse history called Fetih-nâme is transcribed and analyzed. As a result, in Turkish literature, it is accepted that Ahmedi's work called İskender-name, which was written in the early 15th century, started with the chapter entitled Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman, in which he narrated the Ottoman History, and Mehmed Cemil's work in the early 20th century. 118 works that were put forward within the framework of the tradition of historiography in verse, which ended with the work titled Muhtasar and Manzum Târîh-i Osmânî, which he wrote, were introduced and the transcribed text of Murâdî's Fetih-nâme was added.

Key Words: Historical works in verse, Fetih-nâme, Gazavât-nâme, Zafer-nâme, Type of Shah-name. Fihrist-i şahân, critical text

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	i
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xxxii
GİRİŞ	1
TARİH YAZICILIĞI VE BAŞLANGICI	3
I. BÖLÜM.....	7
1. MANZUM TARİHÇİLİK.....	8
1.1. Arap ve Fars Edebiyatlarında Manzum Tarihçilik.....	9
1.2. Türk Edebiyatında Manzum Tarihçilik.....	10
1.2.1. Osmanlı Dönemi'nden Önce Manzum Tarihçilik	10
1.2.2. Osmanlı Döneminde Manzum Tarihçilik.....	11
2. TÜRK EDEBİYATINDA KALEME ALINAN MANZUM TARİHLERİN TASNİFİ	12
2.1. Eserlerin Şekil Bakımından Tasnifi.....	12
2.2. Eserlerin İçerik Bakımından Tasnifi	15
II. BÖLÜM	22
MANZUM TARİH ESERLERİ	22
I. 15. YÜZYIL TARİH ESERLERİ.....	23
1. MANZUM TARİH ESERLERİ.....	23
1.1. Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân (Ahmedî).....	23
1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	24
1.1.2. Eserin Muhtevası	25
1.1.3. Dil ve Üslubu	26
1.1.4. Eserin Nüshaları	28

1.1.5. Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar	28
1.2. Der-Vasf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Abdülvasi Çelebi)	29
1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	30
1.2.2. Eserin Muhtevası	30
1.2.3. Dil ve Üslubu	31
1.2.4. Eserin Nüshaları	32
1.2.5. Halîl-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	32
1.3. Gazavât-ı Sultân Murâd (Gelibolulu Za'îfî)	33
1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	33
1.3.2. Eserin Muhtevası	34
1.3.3. Dil ve Üslubu	35
1.3.4. Eserin Nüshaları	38
1.3.5. Gazavât- ı Sultân Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	38
1.4. Düstûr-nâme (Enverî)	38
1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	40
1.4.2. Eserin Muhtevası	40
1.4.3. Dil ve Üslubu	42
1.4.4. Eserin Nüshaları	43
1.4.5. Düstûr-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	44
1.5. Selatîn-nâme (Kemal).....	45
1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	46
1.5.2. Eserin Muhtevası	46
1.5.3. Dil ve Üslubu	47
1.5.4. Eserin Nüshaları	50

1.5.5. Selâtin-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	51
1.6. Târih-i Selâtin (Müellifi bilinmiyor)	51
2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER.....	52
2.1. Fetih-nâme (Kıvâmî)	52
2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	52
2.1.2. Eserin Muhtevası	53
2.1.3. Dil ve Üslubu	54
2.1.4. Eserin Nüshaları	55
2.1.5. Fetih-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	55
2.2. Târîh-i Ebü'l-Feth (Tursun Bey).....	56
2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	56
2.2.2. Eserin Muhtevası	56
2.2.3. Dil ve Üslubu	57
2.2.4. Eserin Nüshaları	57
2.2.5. Târîh-i Ebü'l-Feth Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	57
3. FARŞÇA YAZILAN MANZUM TARİH ESERLERİ.....	59
3.1. Gazâ-nâme-i Rum (Kâşifi).....	59
3.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	59
3.1.2. Eserin Muhtevası	59
3.1.3. Eserin Nüshaları	59
3.1.4. Gazâ-nâme-i Rum Üzerine Yapılan Çalışmalar	60
3.2. Fetih-nâme-i Eğriboz (Ma'nevî).....	60
3.3. Hünkâr-nâme (Mu'allî).....	60
3.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	61
3.3.2. Eserin Muhtevası	61
3.3.3. Eserin Nüshaları	61

3.3.4. Hünkâr-nâme Üzerine yapılan Çalışmalar	62
3.4. Şeh-nâme-i Ahî (Ahî).....	62
3.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	62
3.4.2. Eserin Muhtevası	62
3.4.3. Eserin Nüshaları	63
3.4.4. Şeh-nâme-i Ahî Üzerine Yapılan Çalışmalar	63
II. 16. YÜZYIL TARİH ESERLERİ.....	64
1. MANZUM TARİH ESERLERİ.....	64
1.1. Nusret-nâme-i Osman (Ahmed-i Rıdvân)	64
1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	64
1.1.2. Eserin Muhtevası	65
1.1.3. Dil ve Üslubu	66
1.1.4. Eserin Nüshaları	68
1.1.5. Nusret-nâme-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	68
1.2. Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton (Sinoplu Safâyî)	69
1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	70
1.2.2. Eserin Muhtevası	71
1.2.3. Dil ve Üslubu	72
1.2.4. Eserin Nüshaları	75
1.2.5. Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton Üzerine Yapılan Çalışmalar	75
1.3. Gazavât-nâme-i Midilli (Gubârî)	76
1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	77
1.3.2. Eserin Muhtevası	77
1.3.3. Dil ve Üslubu	78
1.3.4. Eserin Nüshaları	81
1.3.5. Gazavât-nâme-i Midilli Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	81

1.4. Kutb-nâme (Firdevsî-i Rumî)	82
1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	82
1.4.2. Eserin Muhtevası	83
1.4.3. Dil ve Üslubu	85
1.4.4. Eserin Nüshaları	87
1.4.5. Kutb-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	87
1.5. Şâhâne-nâme (Şîrî)	88
1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	88
1.5.2. Eserin Muhtevası	89
1.5.3. Dil ve Üslubu	90
1.5.4. Eserin Nüshaları	93
1.5.5. Şâhâne-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	93
1.6. Şeh-nâme (Mahremî).....	93
1.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	94
1.6.2. Eserin Muhtevası	94
1.6.3. Dil ve Üslubu	96
1.6.4. Eserin Nüshaları	98
1.6.5. Şeh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	99
1.7. Tevârîh-i Âl-i Osman (Hadîdî)	99
1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	100
1.7.2. Eserin Muhtevası	101
1.7.3. Dil ve Üslubu	104
1.7.4. Eserin Nüshaları	107
1.7.5. Tevârîh-i Âl-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar	108
1.8. Tarih-i Yakup Paşa (Bahşî)	108
1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	109

1.8.2. Eserin Muhtevası	109
1.8.3. Dil ve Üslubu	110
1.8.4. Eserin Nüshaları	113
1.8.5. Tarih-i Yakup Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	113
1.9. Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ (Sûzî Çelebi).....	114
1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	114
1.9.2. Eserin Muhtevası	115
1.9.3. Dil ve Üslubu	117
1.9.4. Eserin Nüshaları	120
1.9.5. Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ Üzerine Yapılan Çalışmalar	121
1.10. Selîmî-nâme (Şükrî).....	121
1.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	122
1.10.2. Eserin Muhtevası	123
1.10.3. Dil ve Üslubu	125
1.10.4. Eserin Nüshaları	128
1.10.5. Selîmî-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	128
1.11. Kıyâmet-nâme (Bahârî)	129
1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	130
1.11.2. Eserin Muhtevası	130
1.11.3. Dil ve Üslubu	131
1.11.4. Eserin Nüshaları	133
1.11.5. Kıyâmet-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	133
1.12. Se'âdet-nâme (Firâkî)	134
1.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	134
1.12.2. Eserin Muhtevası	135
1.12.3. Dil ve Üslubu	137

1.12.4. Eserin Nüshaları	140
1.12.5. Se'âdet-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	140
1.13. Enisü'l-Guzât (Fütûhî)	140
1.13.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	141
1.13.2. Eserin Muhtevası	142
1.13.3. Dil ve Üslubu	142
1.13.4. Eserin Nüshaları	146
1.13.5. Enisü'l-Guzât Üzerine Yapılan Çalışmalar	146
1.14. Fetih-nâme (Murâdî)	146
1.15. Feth-i Kal'a-i Nova (Murâdî)	147
1.15.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	148
1.15.2. Eserin Muhtevası	148
1.15.3. Dil ve Üslubu	149
1.15.4. Eserin Nüshaları	152
1.15.5. Feth-i Kal'a-i Nova Üzerine Yapılan Çalışmalar	152
1.16. Süleymâniyye (Senâyî)	152
1.16.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	153
1.16.2. Eserin Muhtevası	153
1.16.3. Dil ve Üslubu	155
1.16.4. Eserin Nüshaları	157
1.16.5. Süleymaniyye Üzerine Yapılan Çalışmalar	158
1.17. Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Murâdî)	158
1.18. Câmi'ü'l-Meknûnât	159
1.18.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	160
1.18.2. Eserin Muhtevası	160
1.18.3. Dil ve Üslubu	163

1.18.4. Eserin Nüshaları	166
1.18.5. Câmi'ü'l-Meknûnât Üzerine Yapılan Çalışmalar	166
1.19. Cihâdü'l-Mücâhidîn (Levhî).....	167
1.19.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	167
1.19.2. Eserin Muhtevası	168
1.19.3. Dil ve Üslubu	168
1.19.4. Eserin Nüshaları	171
1.19.5. Cihâdü'l-Mücâhidîn Üzerine Yapılan Çalışmalar	171
1.20. Gazavât-nâme-i Sinan Paşa (Nakkaş Nigârî).....	172
1.20.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	173
1.20.2. Eserin Muhtevası	173
1.20.3. Dil ve Üslubu	174
1.20.4. Eserin Nüshaları	177
1.20.5. Gazavât-nâme-i Sinan Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar	177
1.21. Süleymân-nâme (Hâkî).....	177
1.21.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	178
1.21.2. Eserin Muhtevası	178
1.21.3. Dil ve Üslubu	179
1.21.4. Eserin Nüshaları	182
1.21.5. Süleymân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	182
1.22. Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe (Nidâî)	182
1.22.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	183
1.22.2. Eserin Muhtevası	183
1.22.3. Dil ve Üslubu	185
1.22.4. Eserin Nüshaları	187
1.22.5. Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	188

1.23. Menâkıb-ı Sultân Süleymân (Eyyûbî).....	188
1.23.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	189
1.23.2. Eserin Muhtevası	189
1.23.3. Dil ve Üslubu	190
1.23.4. Eserin Nüshaları	192
1.23.5. Menâkıb-ı Sultân Süleymân Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	192
1.24. Fetih-nâme-i Sigetvar (Merâhî).....	192
1.24.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	193
1.24.2. Eserin Muhtevası	193
1.24.3. Dil ve Üslubu	194
1.24.4. Eserin Nüshaları	195
1.24.5. Fetih-nâme-i Sigetvar Üzerine Yapılan Çalışmalar	196
1.25. Nâme-i Fütûh-ı Yemen (Rumûzî).....	196
1.25.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri, Sunulduğu Kişi	197
1.25.2. Eserin Muhtevası	197
1.25.3. Dil ve Üslubu	199
1.25.4. Eserin Nüshaları	203
1.25.5. Nâme-i Fütûh-ı Yemen Üzerine Yapılan Çalışmalar	203
1.26. Fetih-nâme-i Yemen (Nihâlî)	203
1.26.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	204
1.26.2. Eserin Muhtevası	205
1.26.3. Dil ve Üslubu	207
1.26.4. Eserin Nüshaları	209
1.26.5. Fetih-nâme-i Yemen Üzerine Yapılan Çalışmalar	210
1.27. Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı (‘Adlî).....	210
1.27.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	211

1.27.2. Eserin Muhtevası	211
1.27.3. Dil ve Üslubu	212
1.27.4. Eserin Nüshaları	214
1.27.5. Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı Üzerine Yapılan Çalışmalar	215
1.28. Şeh-nâme-i Sultân Murâd (Şemsî Paşa)	215
1.28.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	216
1.28.2. Eserin Muhtevası	216
1.28.3. Dil ve Üslubu	218
1.28.4. Eserin Nüshaları	220
1.28.5. Şeh-nâme-i Sultân Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar	221
1.29. Gonca-i Bâğ-ı Murâd (Harîmî)	221
1.29.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	221
1.29.2. Eserin Muhtevası	222
1.29.3. Dil ve Üslubu	224
1.29.4. Eserin Nüshaları	227
1.29.5. Gonca-i Bâğ-ı Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar	228
1.30. Şecâ'at-nâme (Âsafî).....	228
1.30.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	229
1.30.2. Eserin Muhtevası	229
1.30.3. Dil ve Üslubu	231
1.30.4. Eserin Nüshaları	234
1.30.5. Şecâ'at-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	235
1.31. Şeh-nâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân (Seyyid Lokman).....	235
1.31.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	236
1.31.2. Eserin Muhtevası	237

1.31.3. Dil ve Üslubu	238
1.31.4. Eserin Nüshaları	241
1.31.5. Şeh-nâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar 241	
1.32. Zafer-nâme (Abdî)	241
1.32.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	242
1.32.2. Eserin Muhtevası	242
1.32.3. Dil ve Üslubu	243
1.32.4. Eserin Nüshaları	245
1.32.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	245
1.33. Şeh-nâme-i Eğri (Talikî-zâde Mehmed Subhî)	245
1.33.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	245
1.33.2. Eserin Muhtevası	246
1.33.3. Dil ve Üslubu	247
1.33.4. Eserin Nüshaları	250
1.33.5. Şeh-nâme-i Eğri Üzerine Yapılan Çalışmalar	250
2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER.....	251
2.1. Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (Behiştî)	251
2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	251
2.1.2. Eserin Muhtevası	251
2.1.3. Dil ve Üslubu	252
2.1.4. Eserin Nüshaları	252
2.1.5. Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar	253
2.2. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb (Silahşör)	253
2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	253
2.2.2. Eserin Muhtevası	254

2.2.3. Dil ve Üslubu	254
2.2.4. Eserin Nüshaları	255
2.2.5. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb Üzerine Yapılan Çalışmalar	255
2.3. Selîm-nâme (Muhyî)	255
2.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	255
2.3.2. Eserin Muhtevası	256
2.3.3. Dil ve Üslubu	256
2.3.4. Eserin Nüshaları	256
2.3.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	257
2.4. Feth-i Kal'a-i Belgrad (Sa'yî).....	257
2.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	258
2.4.2. Eserin Muhtevası	258
2.4.3. Dil ve Üslubu	258
2.4.4. Eserin Nüshaları	260
2.4.5. Feth-i Kal'a-i Belgrad Üzerine Yapılan Çalışmalar	260
2.5. Selîm-nâme (Keşfi)	260
2.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	261
2.5.2. Eserin Muhtevası	261
2.5.3. Dil ve Üslubu	261
2.5.4. Eserin Nüshaları	262
2.5.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	262
2.6. Ferahat-nâme (Harîrî)	262
2.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	263
2.6.2. Eserin Muhtevası	263
2.6.3. Dil ve Üslubu	263
2.6.4. Eserin Nüshaları	264

2.6.5. Ferahat-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	264
2.7. Tevârîh-i Âl-i Osman (Cemâlî).....	264
2.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	265
2.7.2. Eserin Muhtevası	265
2.7.3. Dil ve Üslubu	265
2.7.4. Eserin Nüshaları	266
2.7.5. Tevârîh-i Âl-i Osman üzerine Yapılan Çalışmalar	266
2.8. Câmi'ü'l-Cevâhir (Selmân)	266
2.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	267
2.8.2. Eserin Muhtevası	267
2.8.3. Dil ve Üslubu	268
2.8.4. Eserin Nüshaları	268
2.8.5. Câmi'ül-cevâhir Üzerine Yapılan Çalışmalar	269
2.9. Fetih-nâme-i Kıbrıs (Şerîfî)	269
2.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	269
2.9.2. Eserin Muhtevası	269
2.9.3. Dil ve Üslubu	270
2.9.4. Eserin Nüshaları	270
2.9.5. Fetih-nâme-i Kıbrıs Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	270
2.10. Heft Dâstân (Müellifi Bilinmiyor).....	271
2.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	271
2.10.2. Eserin Muhtevası	271
2.10.3. Dil ve Üslubu	272
2.10.4. Eserin Nüshaları	272
2.10.5. Heft Dâstân Üzerine Yapılan Çalışmalar	273
2.11. Fetih-nâme-i 'Akl-i Vâdî-i Serhengî (Serhengî).....	273

2.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	273
2.11.2. Eserin Muhtevası	274
2.11.3. Dil ve Üslubu	274
2.11.4. Eserin Nüshaları	274
2.11.5. Fetih-nâme-i 'Akl-i Vâdî-i Serhengî Üzerine Yapılan Çalışmalar....	274
2.12. Selim-nâme (Vusûlî)	274
2.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	275
2.12.2. Eserin Muhtevası	275
2.12.3. Dil ve Üslubu	275
2.12.4. Eserin Nüshaları	276
2.12.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	276
2.13. Cihâd-nâme (Sâfî).....	277
2.13.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	277
2.13.2. Eserin Muhtevası	277
2.13.3. Dil ve Üslubu	278
2.13.4. Eserin Nüshaları	278
2.13.5. Cihâd-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	279
2.14. Zafer-nâme-i Ali Paşa (Niyâzî).....	279
2.14.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	279
2.14.2. Eserin Muhtevası	280
2.14.3. Dil ve Üslubu	280
2.14.4. Eserin Nüshaları	280
2.14.5. Zafer-nâme-i Ali Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	280
2.15. Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence (Harîmî).....	281
2.15.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	281
2.15.2. Eserin Muhtevası	281

2.15.3. Dil ve Üslubu	282
2.15.4. Eserin Nüshaları	282
2.15.5. Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence Üzerine Yapılan Çalışmalar	282
2.16. Şeh-nâme-i Hümâyûn (Talikî-zâde Mehmed Subhî).....	282
2.16.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	283
2.16.2. Eserin Muhtevası	283
2.16.3. Dil ve Üslubu	283
2.16.4. Eserin nüshaları.....	284
2.16.5. Şeh-nâme-i Hümâyûn Üzerine Yapılan Çalışmalar	284
3. FARŞÇA YAZILAN MANZUM TARİH ESERLERİ.....	285
3.1. Târîh-i Âl-i Osmânî (Sâ'ilî-i Şîrâzî)	285
3.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	285
3.1.2. Eserin Muhtevası	285
3.1.3. Eserin Nüshaları	285
3.1.4. Târîh-i Âl-i Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar	286
3.2. Şeh-nâme-i Selîm Hânî (Adâ'î-yi Şîrâzî)	286
3.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	286
3.2.2. Eserin Muhtevası	287
3.2.3. Eserin Nüshaları	287
3.2.4. Şeh-nâme-i Selîm Hânî Üzerine Yapılan Çalışmalar	287
3.3. Şeh-nâme (Gubârî)	287
3.4. Fütûhât-ı Cemîle (Ârifî)	288
3.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	288
3.4.2. Eserin Muhtevası	288
3.4.3. Eserin Nüshaları	289
3.4.4. Futûhât-ı Cemîle Üzerine Yapılan Çalışmalar	289

3.5. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân (Ârifî)	289
3.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	289
3.5.2. Eserin Muhtevası	290
3.5.3. Eserin Nüshaları	290
3.5.4. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar	290
3.6. Vekâyi'-i Sultân Bayezid ma'a Selîm Hân (Ârifî)	291
3.7. Şeh-nâme (Esîrî)	291
3.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	291
3.7.2. Eserin Muhtevası	291
3.7.3. Eserin Nüshaları	292
3.7.4. Şeh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	292
3.8. Zafer-nâme (Seyyid Lokman).....	292
3.9. Selîm Hân-nâme (Seyyid Lokman)	292
3.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	292
3.9.2. Eserin Muhtevası	293
3.9.3. Eserin Nüshaları	293
3.9.4. Selîm Hân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	293
3.10. Şehinşâh-nâme (Seyyid Lokman).....	293
3.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	294
3.10.2. Eserin Muhtevası	294
3.10.3. Eserin Nüshaları	294
3.10.4. Şehinşâh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	294
III. 17. YÜZYIL TARİH ESERLERİ	296
1. MANZUM TARİH ESERLERİ.....	296
1.1. Tevârîh-i Âl-i Osman (Tâlibî).....	296
1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	296

1.1.2. Eserin Muhtevası	296
1.1.3. Dil ve Üslubu	297
1.1.4. Eserin Nüshaları	298
1.1.5. Tevârih-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar	299
1.2. Şeh-nâme (Nâdirî).....	299
1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	299
1.2.2. Eserin Muhtevası	300
1.2.3. Dil ve Üslubu	301
1.2.4. Eserin Nüshaları	303
1.2.5. Şeh-nâme-i Nâdirî Üzerine Yapılan Çalışmalar	304
1.3. Selîmî-nâme (Cevrî).....	304
1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	305
1.3.2. Eserin Muhtevası	305
1.3.3. Dil ve Üslubu	307
1.3.4. Eserin Nüshaları	308
1.3.5. Selîmî-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	308
1.4. Azmî-zâde Hâlefî'nin Manzumesi	308
1.5. Fetih-nâme-i Estergon (Deryâ'î)	309
1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	309
1.5.2. Eserin Muhtevası	309
1.5.3. Dil ve Üslubu	310
1.5.4. Eserin Nüshaları	312
1.5.5. Fetih-nâme-i Estergon Üzerine Yapılan Çalışmalar	313
1.6. Paşa-nâme (Tulû'î)	313
1.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	313
1.6.2. Eserin Muhtevası	314

1.6.3. Dil ve Üslubu	315
1.6.4. Eserin Nüshaları	318
1.6.5. Paşa-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	318
1.7. Şehenşâh-nâme-i Murâdî (Mülhimî)	319
1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	319
1.7.2. Eserin Muhtevası	319
1.7.3. Dil ve Üslubu	321
1.7.4. Eserin Nüshaları	324
1.7.5. Şehenşâh-nâme-i Murâdî Üzerine Yapılan Çalışmalar	325
1.8. Fihrist-i Şâhân (Hemdemî)	325
1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	326
1.8.2. Eserin Muhtevası	326
1.8.3. Dil ve Üslubu	327
1.8.4. Eserin Nüshaları	329
1.8.5. Fihrist-i Şâhân Üzerine Yapılan Çalışmalar	329
1.9. Zafer-nâme (Güftî)	329
1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	330
1.9.2. Eserin Muhtevası	330
1.9.3. Dil ve Üslubu	331
1.9.4. Eserin Nüshaları	333
1.9.5. Zafer-nâme-i Üzerine Yapılan Çalışmalar	333
1.10. Gazâ-nâme-i Çehrin (Vuslatî)	333
1.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	334
1.10.2. Eserin Muhtevası	334
1.10.3. Dil ve Üslubu	335
1.10.4. Eserin Nüshaları	337

1.10.5. Gazâ-nâme-i Çehrin Üzerine Yapılan Çalışmalar	338
1.11. Zafer-nâme (Sâbit)	338
1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	338
1.11.2. Eserin Muhtevası	339
1.11.3. Dil ve Üslubu	340
1.11.4. Eserin Nüshaları	341
1.11.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	342
1.12. Zafer-nâme (Mustafa Nedîm).....	342
1.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	343
1.12.2. Eserin Muhtevası	344
1.12.3. Dil ve Üslubu	345
1.12.4. Eserin Nüshaları	349
1.12.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	349
2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER.....	350
2.1. Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (Sıdkî Paşa).....	350
2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	350
2.1.2. Eserin Muhtevası	350
2.1.3. Dil ve Üslubu	351
2.1.4. Eserin Nüshaları	351
2.1.5. Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	351
2.2. Fetih-nâme-i Kamanîçe (Nâbî)	352
2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	352
2.2.2. Eserin Muhtevası	352
2.2.3. Dil ve Üslubu	353
2.2.4. Eserin Nüshaları	353
2.2.5. Fetih-nâme-i Kamanîçe Üzerine Yapılan Çalışmalar	354

IV. 18, 19 VE 20. YÜZYIL TARİH ESERLERİ.....	355
1. MANZUM TARİH ESERLERİ.....	355
1.1. Fetih-nâme-i Mora (Râzî)	355
1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	355
1.1.2. Eserin Muhtevası	356
1.1.3. Dil ve Üslubu	356
1.1.4. Eserin Nüshaları	357
1.1.5. Fetih-nâme-i Mora Üzerine Yapılan Çalışmalar	358
1.2. Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân (Hasîb).....	358
1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	358
1.2.2. Eserin Muhtevası	359
1.2.3. Dil ve Üslubu	361
1.2.4. Eserin Nüshaları	365
1.2.5. Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	366
1.3. Fihrist-i Şehân (Surûrî).....	366
1.4. Fetih-nâme-i Garrâ Bâ Tevârîh-i Ra'nâ (Ârif).....	367
1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	367
1.4.2. Eserin Muhtevası	368
1.4.3. Dil ve Üslubu	368
1.4.4. Eserin Nüshaları	371
1.4.5. Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârîh-i Ra'nâ Üzerine Yapılan Çalışmalar	371
1.5. Nazm-ı Müştemil Be-Esâmî-i Selâtîn-i 'İzâm-ı Âl-i Osmân (Nûrî).....	371
1.6. Silsile-i Nefise (Sürûrî)	372
1.7. Nusret-nâme (Aynî)	372
1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	373
1.7.2. Eserin Muhtevası	373

1.7.3. Dil ve Üslubu	374
1.7.4. Eserin Nüshaları	376
1.7.5. Nusret-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	376
1.8. Emâre-i Zafer (Mehmed Nazîf).....	376
1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	377
1.8.2. Eserin Muhtevası	377
1.8.3. Dil ve Üslubu	378
1.8.4. Eserin Nüshaları	380
1.8.5. Emâre-i Zafer Üzerine Yapılan Çalışmalar	380
1.9. Şeh-nâme-i Âl-i Osman (İbrahim Hilmî).....	380
1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	381
1.9.2. Eserin Muhtevası	381
1.9.3. Dil ve Üslubu	382
1.9.4. Eserin Nüshaları	384
1.9.5. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar	384
1.10. Muzaffer-nâme (Süleyman Şâdî)	384
1.11. Hayrâbâd (Salih Hayrî).....	385
1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	386
1.11.2. Eserin Muhtevası	386
1.11.3. Dil ve Üslubu	387
1.11.4. Eserin Nüshaları	390
1.11.5. Hayrâbâd Üzerine Yapılan Çalışmalar	390
1.12. Kaside-i Osmâniyye (Abdî).....	390
1.13. Kaside (Mahmud Nedim Paşa).....	391
1.14. Manzûme-i Sivastopol (Ahmed Rıza)	392
1.14.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	392

1.14.2. Eserin Muhtevası	393
1.14.3. Dil ve Üslubu	393
1.14.4. Eserin Nüshaları	396
1.14.5. Manzûme-i Sivastopol Üzerine Yapılan Çalışmalar	396
1.15. Şevket-nâme-i Osmânî (Şakir Şevket)	397
1.16. Mir'âtü'l-Mülûk (Hâfız Zühdî).....	397
1.17. Destân-ı Âl-i Osmân (Münif Paşa).....	398
1.18. Manzum Osmanlı Tarihleri (Mehmed Celâl)	398
1.18.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	405
1.18.2. Eserlerin Muhtevası	406
1.18.3. Dil ve Üslubu	408
1.18.4. Eserin Nüshaları	411
1.18.5. Mehmed Celâl'in Manzum Osmanlı Tarihleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	411
1.19. Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî (Mehmed Cemîl).....	412
1.19.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	412
1.19.2. Eserin Muhtevası	413
1.19.3. Dil ve Üslubu	414
1.19.4. Eserin Nüshaları	415
1.19.5. Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar	415
2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER.....	417
2.1. Ravza-i Alî (Fârîs/Fârîsî)	417
2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	417
2.1.2. Eserin Muhtevası	418
2.1.3. Dil ve Üslubu	418
2.1.4. Eserin Nüshaları	418

2.1.5. Ravza-i Alî Üzerine Yapılan Çalışmalar	419
2.2. Fetih-nâme-i Belgrad (Antakyalı Münif)	419
2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	419
2.2.2. Eserin Muhtevası	419
2.2.3. Dil ve Üslubu	420
2.2.4. Eserin Nüshaları	420
2.2.5. Fetih-nâme-i Belgrad Üzerine Yapılan Çalışmalar	420
III. BÖLÜM.....	421
FETİH-NÂME VE TENKİTLİ METNİ.....	421
1. FETİH-NÂME.....	422
1.1. Fetih-nâme'nin Müellifi Seyyid Murâdî'nin Hayatı	422
1.2. Eserleri.....	424
1.2.1. Muhabbet-nâme.....	424
1.2.2. Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Mensur)	424
1.2.3. Feth-i Kal'a-i Nova	424
1.2.4. Kitâb-ı Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstolni Belgrad	424
1.2.5. Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Manzum)	425
1.2.6. Fetih-nâme.....	425
1.3. Fetih-nâme'nin Tanıtımı	425
1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi	426
1.3.2. Eserin Muhtevası	427
1.3.3. Dil ve Üslubu	429
1.3.4. Eserin Nüshaları	434
1.3.5. Fetih-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	435
FETİH-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ	436
METİN OLUŞTURMADA TUTULAN YOL	436
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	438

SONUÇ	527
KAYNAKÇA	531
EKLER	558
Ek-1: Manzum Tarihler Listesi	558
Ek-2: Kaynaklarda İsmi Zikredilen Fakat Günümüze Ulaşmayan/Henüz Elde Edilmeyen Manzum Tarihler	560
Ek-3: Manzum Tarihlerin Yazıldıkları Aruz Kalıpları	561

KISALTMALAR

- b. : Beyit
- bkz. : bakınız
- C. : Cilt
- çev. : çeviren
- ed. : Editör
- FY : Farsça Yazmaları
- h. : Hicri
- KTB : Kültür ve turizm Bakanlığı
- Ktp. : Kütüphane
- MÖ : Milattan Önce
- nr. : Numara
- ö. : Ölüm
- s. : Sayfa
- SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ss. : Sayfa sayısı
- st. : Satır
- TDK : Türk Dil Kurumu
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- TY : Türkçe Yazmaları
- vd. : ve diğerleri
- vr. : Varak

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin önemli bir alanı olan tarih için bugüne kadar birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlara geçmeden önce tarih sözcüğünün kökeni ve sözlüklerdeki anlamları üzerinde durmakta fayda vardır.

Tarih sözcüğü Sami dillerinden Akadça, Sabî, Habeşî ve İbranî dillerinde “kamer, şehir (ay), zaman” veya “ayı görmek” anlamlarına gelen “yareah/yerah” kelimesinden gelmektedir. Bu dillerden Arapçaya geçmiş ve Arapçada fiil olarak “erreha/verreha (ارخ/ورخ)” şeklinde kullanılagelmiştir. Bu fiilden de “aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tespit etmek” anlamlarına gelen “Târîh / Te’rîh (تاریخ / تاريخ)” kelimesi türemiştir (Fayda, 2011:30-36).

Arapçadan Türkçeye geçen “Tarih” sözcüğü, Türkçe sözlükte (TDK, 2011:2270) ise; “Bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz.”, “Toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim.” ve “Bir konuyu geçmiş ve gelişimi içinde inceleyen anlatı.” şeklinde anlamlandırılmaktadır.

Batı dillerinde ise “Tarih” sözcüğü için, Eski Yunancada bildirme, haber alma yolu ile bilgi edinme anlamlarına gelen “İstoria” sözcüğünden türetilen (İtalyanca: Storia, Fransızca: Historie, İngilizce: History, Almanca: Historie) kelimeler kullanılmaktadır.

Sözlüklerde bu şekilde anlamlandırılan tarih sözcüğü, birçok tarihçi tarafından da bilimsel bir terim olarak tanımlanmıştır:

İslam medeniyetinin meşhur tarihçilerinden İbn Haldun (ö.1406), yaptığı tanımla tarih ilmine farklı bir perspektifle bakmamızı sağlamaktadır. İbn Haldun, tarih ilminin, felsefe ilmini teşkil eden ilimlerden sayılması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim *Mukaddime* adlı eserinde şöyle demektedir:

Batın (ıçyüzü) itibariyle tarih; düşünmek, hakikati araştırmak ve olan şeylerin (vekayii) sebeplerini bulup ortaya koymaktır. Olan şeylerin ilkeleri incedir, hadiselerin keyfiyet ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir. İşte bunun için tarih asil ve hikmette soylu bir ilimdir. Bundan dolayı hikmet grubunu teşkil eden ilimlerden sayılmaya layık ve müstahaktır (2007:158).

Modern tarihin kurucusu olarak kabul edilen Ranke'ye (ö.1886) göre tarih, gerçek manada vuku bulmuş olaylarla ilgilidir. Gerçeğin ne olduğu belgelerde saklıdır. Gerçek, ancak belgelerin eleştirisi ile ortaya çıkmaktadır. Tarihçi tarihi incelerken her türlü siyasi ve felsefî amaç ve değerden arınarak tarafsız bir biçimde, sadece tarihin gerçekliğini ortaya koymaya yönelmelidir. Tarihin amacı geçmişi yargılamak veya ahlak dersi vermek değil, sadece tarihi olguları “Nasıl olsa öyle göstermek” olmalıdır. Ayrıca Ranke, “Her devir doğrudan doğruya tanrınınındır. Hiçbir devir tanrıya öbüründen yakın değildir.” fikrinden hareketle tarihi ilahiyat ilminin bir parçası olarak kabul etmektedir (1960:273-289).

İngiliz tarihçi Collingwood (ö.1943) da tarihin özel bir düşünme biçimi olduğunu belirterek “Tarih, teoloji ya da doğa bilimi gibi özel bir düşünme biçimidir.” demektedir (1996:37).

Bir diğer İngiliz tarihçi Edward Hallet Carr (ö.1982) ise tarihin tarihçi ile olguları arasındaki bir etkileşim olduğunu dile getirerek, “Tarih, tarihçi ile olguları arasında karşılıklı kesintisiz bir etkileşim süreci ve bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog.” olarak tanımlamaktadır (2002:35).

Türk tarihçi Zeki Velidi Togan (ö.1970) ise tarihin, kişiler ve toplumlar tarafından gerçekleşen olaylar ve ortaya atılan fikirler ve bunların sonucunda ortaya çıkan olaylar olduğuna dikkati çekerek sebep-sonuç ilişkisine dayanan bir bilim olduğunu dile getirmektedir. Togan, *Tarihte Usul* adlı kitabının hemen girişinde şöyle diyor:

Tarih, beşeriyetin içtimai ve siyasi bünyeler teşkil ederek terakki ve tekâmül eylemesinde fertler ve cemaatler tarafından işlenen fiil ve ortaya atılan fikirleri ve bunların neticesi olarak zuhur etmiş olan vakaları tetkik eder. Tarih bu vakaların maddi ve manevî sebeplerini ve sebepler ile vakalar arasındaki münasebetleri araştırıp tayin eder (1981:2).

En nihayetinde genel anlamda tarihin, milletlerin başından geçen önemli olayları zaman ve mekân unsurlarıyla anlatan, bunların nedenlerini, sonuçlarını ve muhtelif ilişki biçimlerini ifade ettiği söylenebilir. Bu olay ve ilişki biçimlerinin sözlü anlatım ve burada özellikle üzerinde durmak istediğimiz yazılı anlatım olmak üzere temel iki yordamla aktarıla geldiği söylenebilir.

TARİH YAZICILIĞI VE BAŞLANGICI

Geçmişin kaydedilmesi olarak tanımlayabileceğimiz tarih yazıcılığı, Yunancada “Tarih” anlamına gelen “historia” ve “yazmak” anlamına gelen “grafaphos” kelimelerinin birleşiminden türemiştir. Batı’da “historiyografi” olarak kullanılan bu kavram, Türkçede “tarih yazıcılığı” veya “tarihyazımı” kelimeleriyle karşılanır.

Tarih yazıcılığı, milletlerin kendi tarihlerini kayıt altına almak ve sonraki kuşaklara aktarmak gibi çeşitli amaçlarla başlamıştır. Özellikle köklü bir tarihe sahip olan milletler, tarihlerini çeşitli yöntemlerle kayıt altına almış ve sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda tarih; edebiyat, coğrafya, kronoloji, arkeoloji, antropoloji gibi insanla ilişkili birçok bilim dalından faydalanmaktadır. Lakin burada bilhassa tarih ile edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinde durmak istiyoruz.

Her şeyden önce edebiyatın, tarihin sonraki kuşaklara aktarılmasında en önemli araçlardan biri olduğunu söylemeliyiz. Günümüze ulaşan tarihe dair eserlerin, sadece tarihçiler tarafından kaleme alınmadığı açıktır. Nitekim edebiyatçılar tarafından da edebiyat sanatının gerektirdiği sınırlar çerçevesinde kaleme alınan tarihe dair birçok eser, günümüze intikal etmiştir.

Tarih yazıcılığı, bilimsel anlamda ilk defa Helen medeniyeti zamanında teşekkül etmiş ve kendinden sonraki çağ ve medeniyetler üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Ortaylı (2011:39) “Tarih yazıcılık alanında en önemli aşamalardan veya daha doğrusu kompartımanlardan birini Helenizm devri dediğimiz Büyük İskender ve haleflerinin zamanı oluşturur.” diyerek tarih yazıcılığına olan merakın Büyük İskender (ö. MÖ 323) zamanında başladığını belirtmiştir. Bugünkü bilgilere göre ilk düzenli tarih yazıcılığı, Antik Yunan’da başlamıştır. Bundan önce tarih yazıcılığı, mitolojik ve efsanevi özellikler taşımaktadır. Tarihte ilk defa Herodot (MÖ 484-425) bu özelliklerin dışına çıkarak “tarih” kelimesini bugünkü anlamda kullanmıştır. Tarihin babası olarak nitelendirilen Herodot, *Herodot Tarihi* adlı eseriyle tarih yazıcılığının başlangıcını oluşturur. Yukarıda da değindiğimiz gibi uluslar, kendi tarihlerini çeşitli amaçlarla kayıt altına alarak tarih yazıcılığını başlatmıştır. Nitekim Herodot da eserini kaleme alma amacını şöyle izah etmektedir:

Bu, Halikarnassoslu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların gerekse barbarların meydana getirdikleri harikalar

bir gün adsız kalmasın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın (Herodot, 1973:31).

Herodot'tan sonra Thukydides (MÖ 472-400), Atina ile Sparta şehir devletleri arasında yaşanan ve 30 yıl süren savaşları konu edindiği *Peloponnessos (Peloponez) Savaşları Tarihi* adlı eserini kaleme alır. Böylece insanların başından geçenleri kaydetme olarak tarih yazıcılığı ilk defa bu dönemde başlar. Herodot'un başlattığı tarih yazıcılığı hikayeci ve didaktik özellikler içermektedir. Thukydides ise buna değerlendirme ve yorum katarak tarih yazıcılığını daha da geliştirir. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi* adlı çalışmasında konuya şöyle değinmektedir:

Bu dönemin temel niteliği tarihsel metinlerin hikâyeci, didaktik özellikler taşımasıdır. Tarih, insan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla ortaya çıkan bir bilgi anlamında ilk kez Heredotos tarafından kullanılmıştır. Heredotos yazdığı kitaba "istorias apodesis" yani "tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması" adını vermiştir. Habercilik biçimindeki bu dönem tarih algısına en önemli katkıyı yapan ise Thukydides olmuştur. Thukydides anlatıyı daha farklı biçimde algılamış ve insani/toplumsal olayların değerlendirme ve yorumlama etkinliği ile anlatıyı birleştirmiştir (Özlem, 1996).

Böylece başlangıçta, mitolojik ve efsanevi unsurlar taşıyan tarih yazıcılığı, zamanla Antik Yunan'da gelişerek daha gerçekçi bir üslupla temellendirilmiştir. Aslında hemen hemen bütün toplumlarda, tarih yazıcılığının başlangıcı benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Her toplumda önceleri mitolojik ve efsanevi bir biçimde teşekkül eden tarih yazıcılığı zamanla gelişerek günümüze doğru bilimsel bir zemine oturtulmuştur.

Yunanlılardan sonra tarih yazıcılığında gelişim kaydeden ilk uygarlık, Romalılarıdır. Roma tarih yazıcılığının, Yunan tarih yazıcılığının etkisinde kaldığını ve bu yönde bir gelişim seyri izlediğini söylemek mümkündür. Demiriş (2011:428) bu etkilemeden önce Roma'da tarih yazıcılığının, "Annales"lerle başladığını, Annalesler'den başka din adamlarının yaptıkları işleri bildiren belgeler, hukukla ilgili kayıtların tutulduğu belgeler, dini ve tarihi olayları, olağanüstü doğa olaylarını belgeleyen yıllıklar, Roma'nın ileri gelenlerinin hazırlattığı soy kütükleri ve ölmüş kişiler için hazırlanan yazıtların Roma tarih yazıcılığının başlangıcını oluşturan belgeler olarak addedildiğini belirtmiştir. Roma'da erken imparatorluk döneminde yazılmış ilk tarih eseri Titus Livius'un (ö. MS 17) *Ab Urbe Condita* (Şehrin Kuruluşundan İtibaren) adlı eseridir. Livius'tan sonra Cornelius Tacitus (ö. MS 117-120) *Historia* ve *Annales* adlı eserleri kaleme almıştır. Bu dönemde tarihle ilgili yazılan birçok eser de günümüze intikal etmemiştir (Demiriş, 2006).

İslam dünyasına baktığımızda Araplarda, Faraslarda ve Türklerde tarih yazıcılığı, İslamiyet'ten sonra başlamıştır. Araplar, kendilerinden önce yazılmış tarih eserlerinden ve Cahiliye Döneminin sözlü kültüründen devam edegelen Ahbar,¹ İlmü'l-Ensâb² ve Eyyâmü'l-Arâb'lardan³ faydalanarak tarih yazıcılığının temelini atmışlardır. İslamiyet'le birlikte ise hadis ilminin yardımıyla zengin bir yazılı tarih oluşturmuşlardır. Özellikle Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasî ve askerî mücadelelerini konu alan "siyer" ve "megazi" türünde kaleme alınan eserler, Arap tarih yazıcılığının ilk eserleridir. Siyer ve megazinin yanı sıra tabakat, teracim ve fütuhât türünde eserler de yazılmıştır. Bu konuda günümüze ulaşan ilk eser İbn İshak'ın (ö.768) *Kitabü'l-megâzî* adlı eseridir. Ondan sonra Vakıdî'nin (ö.823) tarih alanında kaleme aldığı eserlerinden sadece *Kitabü'l-megâzî* günümüze ulaşmıştır (Fayda, 2012:471-475). Taberî'nin (ö.870) *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, El-Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-eşrâf ve Fütühü'l-büldân* adlı eserleri, Ya'kûbî'nin (ö.905'ten sonra) günümüze eksik olarak ulaşan *Târîhu'l-Ya'kûbî* adlı eseri, Arap tarih yazıcılığının ilk eserlerindedir. Daha sonraki yüzyıllarda İbnü'l Kesir (ö.1233) ve İbn Haldun (ö.1406) gibi dünyaca tanınmış tarihçiler Arap tarih yazıcılığının tekâmülüne katkı sağlamışlardır.

İran tarih yazıcılığı ile ilgili İslam öncesi döneme ait herhangi bir kaynak bulunmamasıyla birlikte bu serüvenin gerçek anlamıyla kendini buluşunu tarihçiler, Moğollar döneminin başlangıcı olarak göstermektedirler. İslamiyet'ten sonra ise Moğollar dönemine kadar İran tarih kaynakları daha çok Arapça olarak yazılmıştır. Bu dönem İran tarihinin özellikle de halifeler dönemindeki gelişmeleri içeren Arapça kaynakları oldukça fazladır. Söz konusu kaynakların önemli bir bölümü bugün olmasa dahi içerikleri, konuları tarih olan diğer eserlerde aktarılmaktadır. İran tarih yazıcılığının ilk eseri, Belamî (ö. 992-997) tarafından tercüme edilen ve *Târîh-i Belami* olarak da bilinen *Tercüme-i Târîh-i Taberî*'dir. Bu eserden sonra Ebû Saîd Abdülmelik b. Dahhak-i Gerdîzî (ö.453/1061) tarafından yazılan *Zeynu'l-Ahbâr*, Ebû'l-Fazl Muhammed b. el-

¹ Haber kelimesinin çoğulu olan ahbâr, bir kavim, kabile veya şahıs; bir ülke, bölge veya şehir; bir hadise vb. hakkında naklolunan bilgiler, sözler ve rivayetlerdir. Ahbârü'l-Arab, ahbâru Temîm, ahbâru Ebî Temmâm, ahbâru Yemen, ahbâru Mekke, ahbârü'l-lüsûs gibi (Çetin, 1988:486-489).

² Arap literatüründe kabilelerin soyunu inceleyen ilim dalı için kullanılan bir terim (Fayda, 1995:244-249).

³ Cahiliye devrinde ve İslâmiyet'in ilk zamanlarında Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar için kullanılan bir tabir (Kapar, 1995:14-16).

Hasan el-Beyhakî (ö.470/1077) tarafından yazılan *Târîh-i Beyhakî*, Nizamülmülk (ö.485/1092) tarafından yazılan *Siyaset-nâme*, müellifi bilinmeyen *Târîh-i Sistân*, Cüveynî'nin (ö.1282) yazdığı *Târîh-i Cihân-guşâ*, Reşîduddîn Fazlullâh-i Hemedânî'nin kaleme aldığı (ö.1318) *Câmi'u't-Tevârîh*, Vassâfu'l-Hazre (ö.1319) tarafından yazılan *Târîh-i Vassâf*, Hamdullâh-i Mustevfî (ö.1349) tarafından yazılan *Târîh-i Guzîde*, Şebânkâreî (ö.1337) tarafından yazılan *Mecma'u'l-Ensâb* gibi eserler İran tarih yazıcılığının ilk eserleridir (Gedik, 2017:35-50).

Türkçe tarih yazıcılığı, ilk defa Osmanlı Devleti zamanında başlamıştır. Türkçe tarih yazıcılığı da bütün toplumlarda olduğu gibi rivayetçi bir anlayışla başlamış daha sonra gelişerek bilimsel bir kimliğe bürünmüştür. Türkçe yazılan ilk eser, Yahşi Fakih'in *Menâkıb-ı Âl-i Osman* adlı eseridir. Ancak eser günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan ilk Osmanlı tarihi Ahmedî'nin (ö. 815/1412-13) *İskender-nâme* adlı eserinin sonuna eklediği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* adlı 334 beyitlik bölümdür. Yazıcıoğlu Ali'nin (ö.?) İbn Bîbî'den (ö.1285'ten sonra) tercüme ettiği *Târîh-i Âl-i Selçuk* da Türkçe tarih yazıcılığının ilk eserlerindedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri tarih kaynakları arasında Takvimler ve Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman'lar önemli yer tutar. Yine bu dönemde gazavât-nâme türünün ilk örnekleri kaleme alınmıştır. Anonim olarak kaleme alınan ve 1443-1444 yılları olayları ile Varna Savaşı'nın anlatıldığı mensur *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehemed Hân* adlı eser buna örnektir (Özcan, 2013:271-293). Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin gelişimine paralel olarak tarih alanında da tercüme ve telif eserler artmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Şehnamecilik kurumu kurulmuş ve tarih alanında eserler kaleme almak için Şehnameciler tayin edilmiştir. Fakat şehnamecilerin kaleme aldığı eserlerin büyük çoğunluğu Farsçadır. Yaklaşık 50 yıl varlığını sürdüren Şehnamecilik kurumundan sonra 18. yüzyılın başlarında tarih yazıcılığı yeniden resmi bir hüviyete kavuşmuştur. Bu dönemde Vakanüvislik kurumu kurulmuş ve tayin edilen vakanüvisler tarih alanında birçok eser kaleme almıştır. Türkçe tarih yazıcılığının kurumsal bir kimlikle eserler vermesi önemli bir farklılıktır. Sonuç olarak Türk tarih yazıcılığı da menkıbevi ve destani özellikler içeren eserlerle başlamış ve zaman içinde bilimsel bir kimlik kazanmıştır.

I. BÖLÜM

1. MANZUM TARİHÇİLİK

Tarihten ziyade çalışmamızın odak noktasını “Manzum Tarih” oluşturduğu için kapsam olarak tarih yazıcılığından daha dar bir alanı kapsayan ve literatüre yeni yeni girmeye başlayan “Manzum Tarih” yazıcılığı üzerinde durmakta fayda vardır.

Tarihi olayları veya şahsiyetleri vezinli ve kafiyeli bir biçimde kaleme alan eserlere “Manzum Tarih” denir. Nazmın olanaklarından yararlanarak; bir padişahın veya bir paşanın yaptığı gazalar, bir kalenin fethi, bir muharebede kazanılan zafer, bir hükümdarın saltanat dönemini baştan sona anlatan eserler ve bir devletin kuruluşundan başlayarak belli bir döneme kadarki olayları anlatan genel tarihler “Manzum Tarih” kapsamına girer. Bu bağlamda “gazavât-nâme, fetih-nâme, zafer-nâme, şeh-nâme” adlarında yazılan eserler, aynı zamanda birer manzum tarihtir. Manzum Tarihler, genellikle uzun konuları anlatmak için kullanılan mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Ancak -az da olsa- kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihler de bulunmaktadır.

Tarih yazıcılığını başlatan Yunanlılar ve Romalıların ilk tarih yazarları, manzum olan destanları da eserlerinde kullanmışlardır. *İlyada ve Odysseia* destanında Akhalar ve Troyalılar arasındaki savaşı anlatan Homeros (MÖ 9. yy.), *Bellum Pinicum*'da Birinci Kartaca Savaşı'nı anlatan Naevius (ö. MÖ 270), *Annales*'te Roma'nın kuruluşundan kendi zamanına dek geçen olayları tarih sırasına göre ve destansı bir üslupla anlatan Ennius (ö. MÖ 169) tarih yazıcılığının mayasını oluşturan eserler vermiş yazarlardır. Böylece Yunanlılarda ve Romalılarda tarih yazıcılığının çekirdeğini vezinli dizelerden oluşan destanlar ve belirli soylara ait öyküler niteliğindeki eserler oluşturmuştur (Demiriş, 2011:32). Ancak, bu tür eserler olağanüstü özellikler ve gerçek dışı unsurlar taşıdığı için tarihten ziyade mitolojik manzum tarihler olarak kabul edilebilir. Manzum tarih olarak addedeceğimiz ilk eserler, Arap ve Fars edebiyatlarında ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında Cahiliye Dönemi'nde şairlerin savaşta veya düşmanlarına karşı övündüğünde terennüm ettikleri ve “Recez” adı verilen iki üç beyitlik kısa şiirlerle, Fars edebiyatında ise şeh-namelerle ortaya çıkan manzum tarih yazıcılığı, Türk edebiyatında da oldukça rağbet görmüştür. Hatta Kanuni döneminde “Şehnamecilik” adında resmi bir kurum oluşturulmuş ve bu tür eserler yazılmıştır.

1.1. Arap ve Fars Edebiyatlarında Manzum Tarihçilik

Arap edebiyatında manzum tarih yazıcılığını, Cahiliye Dönemi'nde Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşları konu edinen Eyyâmü'l-Arâb'larda söylenen ve "recez" adı verilen kısa şiirlere dayandırabiliriz. Eyyâmü'l-Arâb'larda söylenen bu kısa manzumeler döneme ışık tutan vesikalardır. Nitekim, Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasî ve askerî mücadelelerini konu alan "siyer" ve "megazi" türünde kaleme alınan eserler yazılırken bu şiirlerden faydalanılmıştır. Daha sonraki süreçlerde derlenerek kitap haline getirilen bu şiirler günümüze ulaşmamıştır (Yıldırım, 2008:125-154). Başlarda iki üç beyit -nadiren daha fazla beyit- olarak söylenen recezler, gelişerek "urcûze" adını almış ve Abbâsîler devrinin başlarından itibaren daha çok hikâye, fıkra, tarih, belâgat, aruz, sarf-nahiv, hadis terimleri, siyer, akait ve fıkıh gibi bilimsel konuların anlatıldığı didaktik manzumelerde kullanılmaya başlanmıştır. Topuzoğlu'nun (2007:509). çalışmasında bahsettiği; İbnü'l-Hebbâriyye'nin (ö. 509/1115) *Kelîle ve Dimne* tarzında kaleme aldığı *Kitâbü's-Sâdih ve'l-bâğım* adlı 2000 beyitlik urcûzesi, İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman'ın (ö. 350/961) 300-322/912-934 yılları arasında yaptığı savaşları anlattığı 445 beyitlik urcûzesi, Nu'mân b. Muhammed'in (ö. 363/974) imâmet konusunu ele alan 2375 beyitlik urcûzesi *el-Urcûzetü'l-muhtâre*, İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 296/908) 417-420 beyitlik *Urcûze fî târihi'l-Mu'tez-Billâh* adlı eseri bu alanda kaleme alınan ilk örneklerdendir. Daha sonraki dönemlerde Arap edebiyatında tarih yazıcılığı için pek tercih edilmeyen bu tür, diğer alanlarda kullanılmaya devam edilmiştir. Memlûkler döneminde Baybars el-Mansûrî'nin (ö. 725/1325) *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-devleti't-Türkiyye* adlı eseri de manzum tarih örneklerindedir.

Fars edebiyatında manzum tarih yazıcılığı şehnamelerle ortaya çıkmıştır. Bütün dünyada bilinen ve birçok şaire ilham veren Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) 11. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Şeh-nâme*, bu eserlerin başında gelmektedir. Ancak *Şeh-nâme*'den önce günümüze sadece üç dizesi ulaşan Mesûdî-yi Mervezî'nin (ö.?) *Şâh-nâme* adlı eseri bulunmaktadır (Yıldırım, 2017:175-213). Mervezî'nin *Şâh-nâme*'si her ne kadar günümüze ulaşmamışsa da bu alanda yazılan ilk eser olması nedeniyle önemlidir. Mervezî'den sonra Dakîkî-i Tûsî'nin (ö. 366/976) kaleme aldığı ve Firdevsî'nin de bunun 1000 beytini aynen *Şeh-nâmesi*'ne aldığı *Goştasp-nâme* de bu alanda yazılan ikinci

eserdir.⁴ Şeh-nâmelerden sonra İran coğrafyasında Büyük Selçuklu, İlhanlı ve Timurlular döneminde de *Şeh-nâme* örnek alınarak birçok eser kalem alınmıştır. Müellifi bilinmeyen *Melik-nâme*, Ebû Tâhir-i Hâtûnî'nin (ö. 529-532/1134-1137) *Târîh-i Âl-i Selçûk*, Muizzî'nin (ö. 518-521/1124-1127) *Siyer-i Futûh-i Sultân Sencer*, Hasan-ı Yezdî'nin (ö.?) *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, müellifi bilinmeyen *Sencer-nâme* gibi günümüze ulaşmayan eserler dışında (Özgüdenli, 2011:54), Şemseddin Muhammed-i Kâşânî'nin (ö. 730/1330) *Şâh-nâme-yi Cengizî*, Ahmed b. Muhammed-i Tebrîzî'nin (ö.?) *Şâhanşâh-nâme (Cengiz-nâme)*, Hamdullah el-Müstevfi'nin (ö. 740/1340'tan sonra) *Zafer-nâme*, Hâce Nûreddin b. Şemseddin Muhammed el-Ejderî'nin (ö.?) *Gâzân-nâme*, Şerefü'd-din Ali Yezdî'nin (ö. 858/1454) *Manzum Timur Tarihi*, Hâtifi'nin (ö.927/1520-21) *Timur-nâme* veya *Zafer-nâme*, Mirza Kasım Gunâbâdî'nin (ö. 972/1564-65) *Şâhrûh-nâme*, Ebu Tâlib Kelîm-i Hemedânî'nin (ö. 1061/1651) *Zafer-nâme-i Şâh-cihân* (Murtazavi:2009:682-759) adlı eserler kaleme alınmıştır.

1.2. Türk Edebiyatında Manzum Tarihçilik

1.2.1. Osmanlı Dönemi'nden Önce Manzum Tarihçilik

Türk edebiyatında 15. yüzyılın ilk yıllarında müstakil olmasa da bu türde ilk eser kaleme alınmış ve 20. yüzyılın başlarına kadar bu türde eserler yazılmaya devam edilmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nden önce Anadolu'da hüküm süren Anadolu Selçukluları devrinde de manzum tarih eserlerine rastlamaktayız. Fakat bu eserler Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki, Burhâneddîn-i Ânevî'nin (ö.1212'den sonra) 1166-1212 yılları arasında kaleme aldığı *Enîsü'l-kulûb* adlı eserdir. Şeh-nâme vezninde kalem alınan eser 28 bin beyitten oluşmaktadır. Genel bir İslam tarihi niteliğinde olan eserin büyük bir bölümü peygamber kıssalarına ayrılmıştır. Peygamber kıssalarının yanında Hz. Peygamber'in miracı, gazveleri ve mucizeleri, dört halife, Emevîler ve Abbâsîler devrinde meydana gelen bazı olaylar ve halifeler hakkında da bilgi verilmiştir. Abbâsî halifelerinden söz ettiği bölümde Gaznelilere (özellikle Gazneli Mahmut'un Hindistan'daki fetihlerine) ve Selçuklulara da yer verilmiştir (İbrahimi, 1995:42).

⁴ Yıldırım (2016:139) bu eserden farklı olarak Dakîkî'nin ayrı bir Şâh-nâme kaleme almış olabileceğini belirtmektedir.

Manzum Tarih yazıcılığının Anadolu coğrafyasında ikinci örneği, I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) emriyle kaleme alınan *Selçuk-nâme*'dir. Günümüze ulaşmayan eser Emîr Kâni'î-i Tûsî (ö.1273'ten sonra) tarafından yazılmıştır. Müellif, *Kelile ve Dimne* adlı eserinde Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sini örnek alarak 300 bin beyitten oluşan *Selçuk-nâme*'yi kaleme aldığını dile getirmiştir. Karamanoğulları zamanında Alâeddin Bey'in (1355-1398) emriyle Yârcânî (ö.?) tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Karaman-nâme* de manzum tarih örneğidir. Günümüze ulaşmayan bu eser, 16. yüzyılda Şikârî (ö.?) tarafından mensur olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Hacı Selman'ın (ö.?) XIV. yüzyılın ortalarında Türkçe olarak kaleme aldığı ve Aydınoğlu Umur Bey'in (1334-1348) gazalarını manzum olarak anlattığı *Vekâyi'-nâme* de günümüze ulaşmamıştır (Özgüdenli, 2011:64). Karamanoğulları döneminde yazılan şehnameler üzerine çalışma yapan Çiftçioğlu (2002:57-66) yukarıda saydığımız örneklere ek olarak 785/1383-84 yıllarında Ünsî (ö.1313'ten sonra) tarafından Farsça kaleme alınan *Şeh-nâme-i Selçuk* ve Hoca Dehhânî tarafından yazılan *Şeh-nâme* adlı eserleri de saymaktadır. Ancak Hoca Dehhânî tarafından yazıldığı düşünülen eser günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda da böyle bir eserin yazılıp yazılmadığı hakkında net bilgiler yoktur. Bu konuda net olan bilgi, III. Alâeddin Keykubad'ın (1298-1302) Hoca Dehhânî'ye 20 bin beyitlik *Şeh-nâme* kaleme yazmasını teklif ettiğidir. Ancak eserin yazılıp yazılmadığı bilinmemektedir.

1.2.2. Osmanlı Döneminde Manzum Tarihçilik

Manzum tarih yazma geleneği, Ahmedî'nin (ö.1413?) 15. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *İskender-nâme* adlı eserinin sonuna eklediği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* ile başladığı kabul edilmektedir. Bu, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ile ilgili günümüze ulaşan ilk eserdir. Bu eserden sonra 20. yüzyılın başlarına kadar *şeh-nâme*, *gazavât-nâme*, *fetih-nâme*, *zafer-nâme* türlerinde, bazı padişahların gazalarını veya dönemlerinin tamamını anlatan *Selîm-nâme* ve *Süleymân-nâmeler* ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayıp şairin kendi dönemine kadar getirdiği ve Osmanlı Tarihi'nin genelini anlatan *Târîh/Tevârih-i Âl-i Osman*'lar gibi birçok Türkçe ve Farsça manzum tarih kaleme alınmıştır. Özellikle 15. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin başarılarına ve siyasi gelişimine paralel olarak kaleme alınan manzum tarihlerin sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin en parlak devrini yaşadığı 16. yüzyıl, bu tarz eserlerin de sayı bakımından

doruk noktasına ulaştığı yüzyıldır. Bu yüzyıldan sonra manzum tarihler giderek azalmış ve 20 yüzyılın başlarında Mehmed Cemil'in (ö.?) kaleme aldığı *Muhtasar ve Manzum Târih-i Osmânî* adlı eserle son bulmuştur.

2. TÜRK EDEBİYATINDA KALEME ALINAN MANZUM TARİHLERİN TASNİFİ

Manzum tarih ile ilgili araştırmalarımızda 127 eser tespit ettik. Bunlardan 9'u ismi kaynaklarda zikredilmesine rağmen günümüzde henüz bulunmamıştır. Enverî'nin (ö.?) *Teferrüc-nâme*, Sinoplu Safâî'nin (ö.1534) *Gazavât-ı Bahriyye*, Yetim Ali Çelebi'nin (ö. 1553) *Lüccetü'l-Ahyâr*, İznikli Derûnî'nin (ö.1544) *Selim-nâme*, *Muharebât-ı Selim-i Evvel bâ Şâh İsmail ü Gavri*, Hayatî'nin (ö.?) *Selim-nâme* ve *Şâh-nâme*, Şuhûdî'nin (ö.?) *Şâh-nâme* ve Aşık Çelebi'nin (ö.1572) *Sigetvar-nâme* adlı eserleri kaynaklarda zikredilen fakat henüz ele geçmeyen/günümüze ulaşmayan eserlerdir. Elde ettiğimiz ve incelediğimiz 118 eserden 12'si 15. yüzyılda, 59'u 16. yüzyılda, 12'si 17. yüzyılda, 4'ü 18. yüzyılda, 28'i 19. yüzyılda⁵, biri de 20. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bunlardan da 13'ü Farsça, 22'si de manzum mensur karışık yazılmıştır. Böylece sadece Türkçe-manzum eser sayısı 83'tür. İncelediğimiz bütün bu eserleri şekil ve içerik bakımından tasnife tabi tuttuk.

2.1. Eserlerin Şekil Bakımından Tasnifi

Bu bölümde tespit ettiğimiz eserleri nazım şekli ve aruz bakımından tasnif ettik. Eserlerin hangi nazım şekli ve aruz kalıbıyla yazıldığı üzerinde duracağız.

İncelediğimiz eserlerin büyük çoğunluğu mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şairler hem ayrı kafiyeli olmasının verdiği yazma kolaylığından hem de uzun konuları anlatmak için kullanılan bir nazım şekli olmasından dolayı mesnevi nazım şeklini kullanmışlardır. Ancak bazı şairler eserlerinin içinde gazel, kaside, kıta, murabba, muhammes, müseddes, muaşşer gibi farklı nazım şekillerini de kullanmışlardır. Özellikle

⁵ 19. yüzyılda yazılan 28 eserden 14'ü Mehmed Celal'e aittir. Mehmed Celal, bütün Osmanlı padişahlarının dönemlerini kısım kısım yazacak sonra hepsini birleştirip hacimli ve manzum bir Osmanlı tarihi yazma amacındaydı. Ancak o, bu amacını yerine getirememiştir. Geniş bilgi için ilgili bölüme bkz.

Mehmed Celal (ö.1912), kaleme aldığı 13 manzum tarihinde bu nazım şekillerinden bolca yararlanmıştı. Ele aldığımız eserlerden mesnevi nazım şekliyle yazılanlardan bazıları binlerce beyit uzunlukta yazılmışken bazıları da birkaç yüz beyit uzunlukta yazılmıştır. Bu gruba giren eserler içerisinde Türkçe yazılıp beyit sayısı bakımından en uzun olan eser 18580 beyitle Rumûzî'nin (ö. 1577-1582 arası) 1570 yılında kaleme aldığı *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* adlı eseridir. Bundan sonra ise 12280 beyit olarak Mahremî (ö.1535) tarafından 1523 yılında kaleme alınan *Şeh-nâme* gelmektedir. Ardından yaklaşık 10 bin beyitten oluşan ve eksik olarak günümüze intikal eden Seyyid Murâdî'nin (ö.?) *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri gelmektedir. Diğer hacimli eserler ise Asâfî'nin (ö.1604) 6982 beyitten oluşan *Şecâ'at-nâme*'si, Hadîdî'nin (ö.1533-34?) 6646 beyitten oluşan *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı, Şükrî'nin (ö.?) 5829 beyitten oluşan *Selîmî-nâme*'si, Hâkî'nin (ö.?) 5303 beyitten oluşan *Süleymân-nâme*'si, Mülhimî'nin (ö.1650) 4585 beyitten oluşan *Şehinşâh-nâme-i Murâdî*'si, Mevlânâ İsmâ'nın (ö.?) 4412 beyitten oluşan *Cami'ü'l-Meknûnât*'ı, Firâkî'nin (ö.1580-81?) 4275 beyitten oluşan *Se'âdet-nâme*'si, Enverî'nin (ö.?) 3730 beyitten oluşan *Düstûr-nâme*'si, Safâyî'nin (ö.?) 3668 beyitten oluşan *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton*'u, Firdevsî-i Rumî'nin (ö.1512'den sonra) 3599 beyitten oluşan *Kutb-nâme*'sidir. Şehnameci Arifî'nin beş cilt halinde Farsça kaleme aldığı ve iki cildinin günümüze ulaşmadığı *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân* 60 bin beyitten oluşmaktadır. Beyit bakımından en kısa ise Azmî-zâde Hâletî'nin (ö.1631) 27 beyitlik manzumesidir.

Kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihler de bulunmaktadır. Kaside, uzun konuları yazmak için elverişli bir nazım şekli olmamasına rağmen bazı şairler tarafından tercih edilmiştir. İncelediğimiz 118 eserden 11'i kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bu konuda Ahmed Hasîb'in (ö.1752-53) kaleme aldığı *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı eseri dikkat çekmektedir. Zira, eser kaside nazım şekliyle yazılmasına rağmen 19727 beyitten oluşmaktadır. Bu yönüyle de gerek mesnevi gerekse kaside nazım şekliyle ve Türkçe yazılan manzum tarihler içerisinde en hacimli eserdir. Kaside nazım şekliyle yazılan bir diğer eser, Mustafa Nedîm'in (ö.?) 1695 yılında kaleme aldığı 377 beyitlik *Zafer-nâme*'sidir. Bu iki eser dışında Hemdemî'nin (ö.1657) kaside nazım şekliyle kaleme aldığı 92 beyitlik *Fihrist-i Şâhân*'ı, dikkat çekmektedir. Çünkü buna hem kendi döneminde hem de sonraki yüzyıllarda aynı vezin ve kafiyede birçok zeyl ve nazire yazılmıştır. Bu da kaside nazım şekliyle bir tarzı oluşturan *Fihrist-i Şâhân* veya benzeri

birçok manzum tarihi meydana getirmiştir. Elhâc Mehmed Ârif Efendi'nin (ö.1849) 185 beyitlik *Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârih-i Ra'nâ*'sı, İbrahim Hilmî'nin (ö.?) 776 beyitlik *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân*'ı, Abdî'nin (ö.1884) 75 beyitlik *Kaside-i Osmaniyye*'si, Şakir Şevket'in (ö.1878) 80 beyitlik *Şevket-nâme-i Osmânî*'si, Hafız Zühdi'nin (ö.1914) *Şevket-nâme-i Osmânî*'yi tahmis ettiği 79 bendlik *Mirâtü'l-mülûk*'u, Mahmud Nedîm Paşa'nın (ö.1883) 68 beyitlik *Kaside*'si söz konusu tarihlere aittir.

Mesnevi ve kaside dışında iki eser farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Bunlardan Surûrî'nin (ö.1814) kaleme aldığı *Silsile-i Nefise*, 2-3 beyitlik kıtalarla ve aruzun farklı kalıplarıyla yazılmıştır. Münif Paşa'nın (ö.1910) 43 dördlükten oluşan *Destân-ı Âl-i Osmân* manzumesi diğer manzum tarihlerin aksine hece ölçüsü ve dördlüklerle kaleme alınması dikkat çekmektedir.

Kaleme alınan manzum tarihleri, vezin olarak incelediğimizde mesnevi nazım şekliyle yazılan eserlerde genellikle mesnevi nazım şeklinde tercih edilen kısa kalıplar kullanılmıştır. En çok tercih edilen aruz kalıpları 19 eserde kullanılan “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” ve 17 eserde kullanılan “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıplarıdır. Mesnevilerin kısa aruz kalıplarıyla yazıldığını belirtmiştik. Ancak bunun aksine eserlerinde uzun kalıpları tercih eden şairler de olmuştur. 'Adlî (ö.?), *Manzume-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı* adlı eserinde “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün”; Harîmî (ö.1594), *Gonca-i Bâğ-ı Murâd* adlı eserinde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün”; Tulu'î (ö.?), *Pâşâ-nâme* adlı eserinde “mef'ülü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ülün”; Mehmed Nazîf (ö.1848), *Emâre-i Zafer* adlı eserinde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” gibi mesnevîde pek tercih edilmeyen uzun kalıpları kullanmışlardır.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihlerden birkaçının iki farklı aruz kalıbıyla yazılması dikkat çekmektedir. Söz konusu eserler, belli bir yere kadar bir aruz kalıbıyla sonrasında da farklı bir aruz kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mevlânâ İsâ (ö.?) *Cami'ü'l-Meknûnât*, Firâkî (ö.1580-81?) *Se'âdet-nâme*, Senâyî *Süleymân-nâme*, Ahmed Rıza (ö.?) *Manzume-i Sivastopol* adlı eserlerinde “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıpları olmak üzere iki kalıp kullanmışlardır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve beyit bakımından en kısa manzum tarih olan Azmî-zâde Hâletî'nin (ö.1631) 27 beyitlik manzumesi ise 18 farklı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Azmî-zâde Hâletî, bu manzumede her padişah dönemini farklı aruz kalıbıyla kaleme aldığı bir

veya iki beyitle anlatmıştır. Ayrıca Mehmed Cemil'in (ö.?) mesnevi nazım biçimiyle 1911 yılında kaleme aldığı ve son manzum tarih örneği olan *Muhtasar ve Manzum Târihi Osmânî*'de aruz vezninin yanında hece vezninin kullanılması dikkat çekmektedir. Eserini “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme alan Mehmed, Cemil, eserin son bölümünü “Parmak Vezniyle” başlığını kullanarak hece ölçüsüyle yazmıştır.

Firdevsî'nin 10. yüzyılda kaleme aldığı *Şeh-nâme*, daha sonra hem Türk edebiyatında hem de Fars edebiyatında birçok şair tarafından örnek alınmıştır. Öyle ki bu tarzda yazılan eserler şeh-nâme olarak adlandırılmıştır. Hatta *Şeh-nâme*'nin kaleme alındığı “fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül” veznine şeh-name vezni denilmiştir. Tespit ettiğimiz manzum tarihlerden 14'ünün Farsça yazıldığını yukarıda belirtmiştik. Bunlardan 13'ü şeh-nâme vezniyle, Türkçe yazılanlardan ise 7'si bu vezinle kaleme alınmıştır. Farsça veya Türkçe olarak bu vezinle kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu, şehnamecilerin kaleme aldığı eserlerdir.

Kaside nazım şekliyle kaleme alınan bütün manzum tarihler, “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ahmed Hasîb'in (ö.1752-53) *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân*'ı, Mustafa Nedîm'in (ö.?) *Zafer-nâme*'si, Hemdemî'nin (ö.1657) *Fihrist-i Şâhân*'ı, Elhâc Mehmed Ârif Efendi'nin (ö.1849) *Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârih-i Ra'nâ*'sı, İbrahim Hilmî'nin (ö.?) 776 beyitlik *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân*'ı, Abdî'nin (ö.1884) *Kaside-i Osmaniyye*'si, Şakir Şevket'in (ö.1878) *Şevket-nâme-i Osmânî*'si, Hafız Zühdi'nin (ö.1914) *Mirâtü'l-mülük*'u, Mahmud Nedîm Paşa'nın (ö.1883) *Kaside*'si söz konusu eserlerdir.

2.2. Eserlerin İçerik Bakımından Tasnifi

Manzum tarihler, içerik olarak bir padişahın, bir vezirin veya ünlü bir paşanın/kumandanın yaptığı gazaları konu edinen tarihler (gazavât-nâme), bir kalenin veya bir şehrin fethini konu edinen tarihler (fetih-nâme), bir muharebede kazanılan zaferi konu edinen tarihler (zafer-nâme), bir hükümdarın saltanat dönemini baştan sona konu edinen tarihler (Selîm-nâme veya Süleymân-nâme), Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak belli bir döneme kadarki olayları konu edinen genel tarihler ve Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini, saltanatları süresince yaptıkları işleri, kazandıkları zaferleri, aldıkları ülkeleri, vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini,

kendilerinden sonra hangi padişahın tahta çıktığını ve buna benzer niteliklerini birkaç beyit içerisinde anlatan manzum tarihler (Fihrist-i Şâhân) şeklinde tasnif edilebilir.

İçerik bakımından genel tarih olarak adlandırdığımız şekilde 12 manzum tarih kaleme alınmıştır. Bu şekilde kaleme alınan manzum tarihler, birkaçı dışında, hacim bakımından genelde büyük eserlerdir. Ahmedî (ö.1413?) tarafından kaleme alınan ve ilk manzum tarih örneği olan *Dâsitân-ı Mülûk-ı Âl-i Osmân*, müstakil bir eser olmasa da kuruluştan müellifin dönemine kadarki Osmanlı tarihini ihtiva etmektedir. Bu eserden yaklaşık 100 yıl sonra Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-1538) Ahmedî'yi örnek alarak *İskender-nâme*'sinin sonuna eklediği *Nusret-nâme* bölümüyle kuruluştan 1500 yılına kadarki Osmanlı tarihini muhtasar bir şekilde anlatmaktadır. Enverî'nin (ö.?) 1465 yılında kaleme aldığı *Düstur-nâme* de genel tarih hüviyetindedir. Müellif, 22 baba ayırdığı eserinin ilk 17 babında İslam tarihini, 18. babda Aydınoğlu Umur Bey'in gazalarını, sonraki bablarda ise kuruluşundan 1464 yılının ortalarına kadarki Osmanlı tarihini anlatır. Kemâl (ö.?) mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan *Selatin-nâme* de kuruluştan 1490 yılına kadarki Osmanlı tarihini ihtiva etmektedir. *Tevârîh-i Âl-i Osmân* hem isim olarak hem de içerik olarak genel tarih özelliklerini ihtiva eden bir eserdir. Hadîdî (ö.1533-34?) tarafından kaleme alınan eser, kuruluştan 1523 yılına kadarki Osmanlı tarihini içermektedir. Genel tarih hüviyetinde kaleme alınan bir diğer eser de *Câmi'ü'l-Meknûnât*'tır. Mevlânâ İsâ tarafından kaleme alınan eser, dünyanın yaratılışını, peygamberler tarihini ve 950/1543-44 yılına kadarki Osmanlı tarihini ihtiva etmektedir. Şemsi Paşa (ö.1580) tarafından kaleme alınan *Şeh-nâme-i Sultân Murâd* da genel bir tarih mahiyetindedir. Eserde muhtasar bir şekilde İslam tarihi ve kuruluştan 1579 yılına kadarki Osmanlı tarihi anlatılmaktadır. Ahmed Hasîb'in (ö.1752-53) kaleme aldığı *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* da Osman Gazi'den başlayarak Fatih Sultan Mehmet döneminin sonuna kadar her padişahın döneminin anlatıldığı genel bir tarihtir. Mehmed Cemîl (ö.?) tarafından kaleme alınan ve günümüze eksik olarak intikal eden *Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî* de Osman Gazi'den başlayarak II. Osman'a kadar sırasıyla 16 padişah dönemi Osmanlı tarihini ihtiva etmektedir. Sâ'ilî-i Şîrâzî (ö.1553) tarafından Farsça olarak kaleme alınan ve Süleymân Şah oğlu Gök Alp'in Anadolu'ya gelişinden Bursa'nın fethine kadarki Osmanlı tarihinin anlatıldığı *Târîh-i Âl-i Osmânî* adlı eser de genel tarih grubuna dahil edilebilir. Bu gruba dahil olup mensur manzum karışık kaleme alınan umumi tarihler de bulunmaktadır. Behiştî'nin (ö.?) 1288-1502 yılları arasındaki Osmanlı tarihini anlattığı

Vâridât-ı Sübhânî Futûhât-ı Osmânî adlı eseri, Muhyiddin Cemâlî'nin (ö.1550) kuruluştan 1549 yılına kadarki Osmanlı tarihini anlattığı *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eseri söz konusu eserlerdendir.

Bir şehrin bir kalenin veya bir sefer sonucunda birden çok kale ya da şehrin fethini konu edinen manzum tarihler de azımsanmayacak sayıdadır. Bu konuda yazılan ilk eser, 16. yüzyılın hemen başlarında kaleme alınan *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton*'dur. Safâyî (ö.1534) tarafından kaleme alınan eser, 1499-1500 yıllarında gerçekleşen İnebahtı, Moton ve Koron fetihlerini ihtiva etmektedir. Bahârî'nin (ö.1551) kaleme aldığı *Kıyâmet-nâme* ve Fütûhî'nin (ö.?) yazdığı *Enisü'l-Guzât* adlı eserler ise 1526 yılında gerçekleşen Macaristan fethini konu edinmektedir. Seyyid Murâdi'nin (ö.?) *Feth-i Kal'a-i Nova*'sı, Nidâî'nin (ö.1567'den sonra) *Feth-i Kal'a-i Cerbe*'si, Vuslatî'nin (ö.1688) *Gazâ-nâme-i Çehrin*'i ise bazı kalelerin fethini konu edinen manzum tarihlerdir. Levhî'nin (ö.?) kaleme aldığı ve Belgrad'ın fethini anlattığı *Cihâdü'l-Mücâhidîn*, Merâhî'nin (ö.?) Sigetvar'ın fethini anlattığı *Fetih-nâme-i Sigetvar*, Rumûzî (ö. 1577-1582 arası) ve Nihâlî'nin (ö.1618) Yemen'in fethini anlattıkları *Name-i Futûh-i Yemen* ve *Fetih-nâme-i Yemen*, 'Adlî'nin (ö.?) Şirvan ve Demirkapı'nın fethini anlattığı *Manzûme-i Feth-i Şirvan ve Demirkapı*, Talîkî-zâde Mehmed Subhî'nin (ö.1606) Eğri'nin fethini anlattığı *Şeh-nâme-i Eğri*, Deryâî'nin (ö.?) Estergon'un fethini anlattığı *Fetih-nâme-i Estergon*, Güftî'nin (ö.1677) Varad fethini anlattığı *Zafer-nâme*, Elhâc Mehmed Ârif Efendi'nin (ö.1849) Mısır'ın Fransızlardan geri alınışını anlattığı *Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârih-i Ra'nâ*, Râzî'nin (ö.1733-34) Mora fethini anlattığı *Fetih-nâme-i Mora* adlı eserler içerik bakımından bu gruba dahildir. Ma'nevî'nin (ö.?) Farsça kaleme aldığı ve 1470 yılındaki Eğriboz'un fethini anlattığı 101 beyitlik *Fetih-nâme-i Eğriboz* da zikredilmesi gereken manzum tarihlerdendir. Bu konuda mensur-manzum karışık olarak kaleme alınan eserler de bulunmaktadır. Kıvâmî'nin (ö.?) Fatih Sultan Mehmet'in bütün fetihlerini, Yıldırım Bayezid'in ise bazı fetihlerini anlattığı *Fetih-nâme*'si Tursun Bey'in (ö.?) Fatih Sultan Mehmet'in fetihlerini anlattığı *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Sa'yî'nin (ö.?) Belgrad Kalesi'nin fethini anlattığı *Feth-i Kal'a-i Belgrad*, Silahşör (ö.?) tarafından kaleme alınan ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini konu edinen *Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab*, Harîrî'nin (ö.1537'den sonra) 1537 yılındaki Pulya Seferi'nde alınan hisarları anlattığı *Ferahat-nâme*, Selmân (ö.?) tarafından kaleme alınan ve 1548-1549 yıllarındaki İran Seferi sonucunda 39 kalenin fethinin anlatıldığı *Câmiü'l-cevâhir*, Şerîfî'nin (ö.?) 1571 yılında

kaleme aldığı ve Kıbrıs'ın fethini anlattığı *Fetih-nâme-i Kıbrıs*, müellifi bilinmeyen, 1572 yılında kaleme alınan ve Sigetvar fethini konu edinen *Heft Dâstân*, Serhengî (ö.?) tarafından 1574 yılında kaleme alınan ve Tunus'ta bulunan Halkulvad Kalesi'nin fethini anlatan *Fetih-nâme-i 'Akl-i Vâdî-i Serhengî, Harîmî'*nin (ö.1594) Gence'nin fethini konu edinen *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, Nâbî'nin (ö.1712) *Fetih-nâme-i Kamaniçe*, Antakyalı Münif'in (ö.1155/1742-43) Belgrad'ın fethini anlattığı *Fetih-nâme-i Belgrad* adlı eserleri söz konusu eserlerdendir. Seyyid Murâdî'nin 1538 yılında kaleme aldığı *Fetih-nâme*, her ne kadar isim olarak bu gruba dahil olsa da içerik olarak bu gruba dahil edilemez. Çünkü eserde 1537 yılındaki Pulya Seferi ve 1538 yılına kadarki olaylar anlatılmaktadır. Aynı şekilde Abdî'nin (ö.1621-22) 1594 yılında ve Mustafa Nedîm'in (ö.?) 1695 yılında kaleme aldıkları *Zafer-nâme* isimli eserler de bu gruba dahildir. Ancak onlar da bazı kalelerin ve bazı yerlerin fetihlerini anlattıkları eserlerinde içeriğe bağlı kalmadan eserlerini isimlendirmişlerdir. Bu da bazı manzum tarihlerde isimlendirmenin içeriğe bağlı olmadan tamamen müellifin tercihinin bağlı olduğunu göstermektedir. Bu tür eserleri içerik bakımından fetih-nâme olarak değerlendiren Hasan Aksoy (1997:7-19), bunları gazavât-nâme, zafer-nâme, sefer-nâme, hatta Selîm-nâme ve Süleymân-nâmeler'den hem konu hem de üslup bakımından ayırt etmenin mümkün olmadığını belirterek başlıklarının da böyle bir tasnif yapmayı zorlaştırdığını dile getirmektedir. Ancak, Agah Sırrı Levend, gazavât-nâmelerle ilgili çalışmasında, gazavât-nâmelerin fetih-nâmelerden en büyük farkının gazavât-nâmelerde bir şahsın ön plana çıkarılması ve olayların onun etrafında gelişmesi olduğunu belirtmektedir (Levend, 2000). Biz de incelediğimiz manzum tarihlerde, gazavât-nâme olarak adlandırılan eserlerde gerçekten de bir şahsın ön plana çıkarıldığını ve olayların onun etrafında geliştiğini gördük. Bu da Aksoy'un savunduğu görüşün kısmen doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim yukarıda içeriklerine değindiğimiz eserlerden fetih-nâme olarak adlandırılan bir eserin içerik olarak fetih-nâmelerle benzerlik göstermediğini gördük. Aynı zamanda zafer-nâme olarak adlandırılan iki eserin de içerik olarak fetih-nâme olduğunu tespit ettik.

Bazı manzum tarihler de herhangi bir savaşta kazanılan zaferi ihtiva etmektedir. Bu tür eserlere zafer-nâme denir. Bosnalı Sabit'in (ö.1712) Kırım Hanı Selim Giray'ın Ruslara karşı 1689'da elde ettiği Perekop-Orkapı zaferini konu edindiği *Zafer-nâme*'si bu eserlerden birisidir. Bu konuda kaleme alınan diğer üç eser ise Osmanlı Devleti'nin 1853-1856 yılları arasında Ruslara karşı elde ettiği Kırım Zafer'ini konu edinir. Salih

Hayri (ö. 1877) tarafından 1856-1861 yılları arasında kaleme alınan *Hayrâbâd*, Ahmed Rıza (ö.?) tarafından 1286/1869-70 yılında kaleme alınan *Manzûme-i Sivastopol* ve Süleymân Şâdi (ö.1900) tarafından 1273/1856-57 yılında kaleme alınan *Muzaffer-nâme* söz konusu zaferi ihtiva eden eserlerdir.

Tespit ettiğimiz manzum tarihlerden bazıları da içerik olarak bir padişahın, bir vezirin veya ünlü bir paşanın/kumandanın yaptığı gazaları konu edinen tarihlerdir. Gazavât-nâme olarak adlandırılan bu eserler, ayrıntılı bilgiler içeren tarihlerdir. Bu tarihlerde genellikle gazayı gerçekleştiren şahıs ön plana çıkartılır ve olaylar onun etrafında gelişir. Bu konuda kaleme alınan ilk eser Gelibolulu Za'ifi'nin (ö.?) 1446-1451 yılları arasında telif ettiği ve Sultan II. Murat'ın gazalarını anlattığı *Gazavât-ı Sultân Murâd* adlı eseridir. Sonraki eser ise Derviş Gubârî'nin (ö.?) 16. yüzyılın hemen başlarında kaleme aldığı ve Sultan II. Bayezid'in Midilli gazasını konu edinen *Gazavât-nâme-i Midilli* adlı eseridir. Sultan II. Bayezid'in gazalarını konu edinen bir diğer eser de *Kutb-nâme*'dir. Firdevsî-i Rumî (ö.1512'den sonra) tarafından 1504 yılında kaleme alınan eser, Sultan II. Bayezid'in cülusundan 1504 yılına kadar yaptığı gazaları ihtiva etmektedir. Sûzî Çelebi'nin (ö.1524), Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını anlattığı *Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Bey* adlı eser, Bahşî'nin (ö.1524) Sultan II. Bayezid dönemi vezirlerinden Yakup Paşa'nın (ö. 1501) gazalarını anlattığı *Târih-i Yakup Paşa*, Seyyid Murâdî'nin Barbaros Hayrettin Paşa'nın gazalarını anlattığı *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Nakkaş Nigârî'nin (ö.980/1572-73) *Gazavât-nâme-i Sinan Paşa*, Harîmî'nin (ö.1594) Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gazalarını konu edinen *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*, Asâfî'nin (ö.1604) yine Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gazalarını konu edinen *Şecâ'at-nâme*, Tulû'î'nin IV. Murat dönemi devlet adamlarından Kenan Paşa'nın gazalarını anlattığı *Pâşâ-nâme* adlı eseri içerik olarak bu gruba dahil olan diğer eserlerdir. Bu konuda mensur manzum karışık olarak kaleme alınan eserler de bulunmaktadır. Sâfî'nin (ö.1616) Barbaros Hayrettin Paşa'nın gazalarını konu edinen *Cihâd-nâme*, Niyâzî (ö.?) tarafından 992/1584-85 yılında kaleme alınan ve Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa'nın gazalarını içeren *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, Vusûlî (ö.1590) tarafından kaleme alınan ve Sultan II. Selim'in gazalarını ihtiva eden *Selîm-nâme*, Sıdkî Paşa'nın (ö. 1661'den önce) *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi'*, Fâris'in (ö.?) 1713-1716 yıllarında sadrazamlık yapan Ali Paşa'nın gazalarını konu edinen *Ravza-i Ali* adlı eserleri de bu gruba dahildir.

Manzum tarihlerden bir kısmı da içerik olarak gazavât-nâme olup ancak zamanla ayrı bir tür halinde gelişen Selîm-nâme ve Süleymân-nâme gibi adlarla anılan eserlerdir. Selîm-nâmeler, Yavuz Sultan Selim'in yaptığı gazaları ve döneminde vuku bulan olayları içeren eserlerdir. Manzum ve mensur birçok Selîm-nâme kaleme alınmıştır. Şîrî'nin (ö.?) *Şâhâne-nâme'si*, Şükrî'nin (ö.?) ve Cevrî (ö.1654) tarafından 100 yıl sonra dönemin diliyle yeniden kaleme alınan *Selîmî-nâme'si* bu türde yazılan manzum tarihlerdir. Muhyî'nin (ö.?) ve Keşfi'nin (ö.931/1524-25) *Selîm-nâme* adlı eserleri ise mensur manzum karışık yazılan selîm-nâmelerdir. Adâ'î-yi Şîrâzî'nin (ö.1521) *Şeh-nâme-i Selîm Hânî*'si ise Farsça ve manzum olarak yazılan selîm-nâmedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı gazaları ve döneminde vuku bulan olayları içeren eserler ise Süleymân-nâme olarak adlandırılır. Senâyî'nin (ö.?) 1540 yılında kaleme aldığı *Süleymâniyye*, Hâkî'nin (ö.?) 964/1556-57 yılında yazdığı *Süleymân-nâme*, Eyyûbi'nin (ö.?) 1563-1566 yılları arasında telif ettiği *Menâkıb-ı Sultân Süleymân* adlı eserleri bu gruba dahildir. Burada ismi zikredilmesi gereken bir diğer eser de Firâkî (ö.1580-81?) tarafından kaleme alınan *Se'âdet-nâme*'dir. Firâkî, eserini Yavuz Sultan Selim'in cülusuyla başlatıp Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 yılında kazandığı Mohaç Savaşı ile bitirmektedir. Bu eser hem Selîm-nâme hem de Süleymân-nâme özelliği barındırması bakımından diğerlerinden farklıdır.

Manzum tarihlerden bazıları da *şehname* olarak kaleme alınmıştır. Şehnameler, Osmanlı Devleti'nde 1550-1605 yılları arasında şehnameci olarak tayin edilen resmi tarihçiler tarafından yazılmıştır. Ancak, şehnamecilik makamı resmi bir makam olmadan önce de bu türde eserler bulunmaktadır. Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'si örnek alınarak kaleme alınan bu eserler genellikle Farsçadır. Kâşîfî'nin (ö.?) 1456 yılında kaleme aldığı *Gazâ-nâme-i Rûm*, Mu'allî'nin 1474'te Fatih Sultan Mehmet adına yazdığı *Hünkâr-nâme*, Âhî'nin (ö.?) Fatih Sultan Mehmet ve Sultan II. Bayezid dönemlerini içeren *Şeh-nâme-i Âhî*, Gubârî'nin (ö.1566) *Şeh-nâme*'si ve Esîrî'nin (ö.?) *Şeh-nâme* adlı eserler resmi şehnameci olmayan kişiler tarafından Farsça olarak kaleme alınmış eserlerdir. Şehnameci Arifî Fethullah Çelebî (ö.969/1561-62) şehnameci göreviyle *Futûhât-ı Cemîle*, *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân*, *Vekâyi'-i Sultân Bayezid ma'a Selim Han* adlı eserleri Farsça olarak kaleme almıştır. Seyyid Lokman (ö.1601) ise şehnameci göreviyle en çok eser telif eden kişidir. Lokman, *Zafer-nâme*, *Selîm Hân-nâme*, *Şehinşâh-nâme* adlı eserlerini Farsça kaleme almıştır. *Şeh-nâme-i Tafsil-i Hâl-i Âl-i Osmân* adlı eserini ise Türkçe ve şehname

vezni dışında “müfteilün müfteilün fâilün” kalıbıyla yazmıştır. Diğer bir şehnameci Talikî-zâde Mehmed Subhî'nin (ö.1606) ise Eğri'nin fethini anlattığı *Şeh-nâme-i Eğri* adlı eserini Türkçe yazmıştır. Subhî, *Şeh-nâme-i Hümayûn* adlı eserini ise Türkçe ve mensur manzum karışık olarak yazmıştır. Mahremî (ö.1535) tarafından kaleme alınan *Şeh-nâme*, Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626) tarafından kaleme alınan *Şeh-nâme* ve Mülhimî (ö.1650) tarafından kaleme alınan *Şeh-nâme-i Murâdî* adlı eserler resmi görevi şehnamecilik olmayan kişiler tarafından kaleme alınmıştır.

Manzum tarihlerden bir kısmı da “Fihrist-i Şâhân” veya buna benzer tarzda kaleme alınan eserlerdir. Fihrist-i Şâhânlar; Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini ve icraatlarını, zafer ve fetihlerini, kahramanlıklarını, vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini, kendilerinden sonra tahta geçen padişahları vb. hususları birkaç beyit içerisinde anlatan manzum eserlerdir. Bu yönleriyle bu eserler küçük birer manzum tarih olarak değerlendirilmektedir (Arslan, 2019:13). Bu tür eserler genellikle kısa olup kaside nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Hemdemî'nin (ö.1657) *Fihrist-i Şâhân*'ı, İbrahim Hilmî'nin (ö.?) *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân*'ı, Abdî'nin (ö.1884) 75 beyitlik *Kaside-i Osmaniyye*'si, Şakir Şevket'in (ö.1878) 80 beyitlik *Şevket-nâme-i Osmânî*'si, Hafız Zühdi'nin (ö.1914) *Şevket-nâme-i Osmânî*'yi tahmis ettiği 79 bendlik *Mirâtü'l-mülûk*'u, Mahmud Nedîm Paşa'nın (ö.1883) 68 beyitlik *Kasîde*'si söz konusu tarihlerdendir. Surûrî'nin (ö.1814) *Fihrist-i Şehân* ve *Silsile-i Nefise*, Münif Paşa'nın (ö.1910) *Destân-ı Âl-i Osmân*, Azmî-zâde Haletî'nin başlıksız manzumesi, Tâlibî-i Kefevî'nin (ö.1608'den sonra) *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ı ise Fihrist-i Şâhân türünde olup kaside nazım şekliyle yazılmayan eserlerdir.

Tespit ettiğimiz manzum tarihlerden dördü, içerik olarak *gazavât-nâme*, *fetih-nâme*, *zafer-nâme*, *Selîm-nâme* veya *Süleymân-nâme*, *Fihrist-i Şâhân* vb. türlerin dışında kalmaktadır. Abdülvasi Çelebi'nin (ö.1414?) *Halil-nâme* adlı eserinde Çelebi Mehmet'in kardeşi Musa ile yaptığı savaşı konu edinen 193 beyitlik *Der Vâsıf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* başlıklı bölüm söz konusu tarihlerden ilkidir. Diğer ikisi ise Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair yazılan eserlerdir. Yeniçeriliğin kaldırılmasını bir zafer olarak telakki eden Antepli Aynî (ö.1837) *Nusret-nâme*, Mehmed Nazîf (ö.1848) ise *Emâre-i Zafer* adlı eseri kaleme almıştır. Son olarak, müellifi bilinmeyen, *Târîh-i Selâtin* olarak adlandırılan ve hükümdar, devlet adamı, peygamber, din büyüğü vs. 88 kişiden bahseden eseri de burada zikretmeliyiz.

II. BÖLÜM
MANZUM TARİH ESERLERİ

I. 15. YÜZYIL TARİH ESERLERİ

1. MANZUM TARİH ESERLERİ

1.1. Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân (Ahmedî)

Ahmedî (ö.1413?) tarafından kaleme alınmıştır. XIV. yüzyıl divan şiirinin önemli şairlerinden biri olan Ahmedî'nin asıl adı İbrahim Tâceddîn b. Hızır'dır. 735/1334-35 yılında doğan şairin doğum yeri ile ilgili olarak biyografik eserlerde; "Efşâh-ı nâsdan şehr-i Sivas'dandur." (Canım, 2000:162), "Sivas vilâyetinden idüğine şübhe yokdur..." (İsen, 1994:106), "Şi'r-i 'Osmânî müesseslerinden ma'dûd olan bu zât yedinci 'aşr-ı hicrî evâ'ilinde Amâsiyye'den zühûr etmiştir." (Aydemir ve Özer 2019, 11) vb. çelişkili bilgiler mevcuttur. Ancak Yıldız (2018:15-18), Ahmedî'nin hayatı ve eserleri üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde şairin Sivas'ta doğduğu sonucuna varmıştır. Biyografik eserlerde bilgisini artırmak için Mısır'a gittiği ve orada tasavvufî ve dinî ilimlerin yanında tıp, astronomi, astroloji, geometri, felsefe, tarih, mitoloji, belagat, sarf ve nahiv gibi ilimleri tahsil ettiği ifade edilmektedir. Ahmedî, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere birçok eser kaleme almıştır (Kut, 1989:165). Hayatının belli dönemlerinde gelişen siyasi olaylara bağlı olarak Aydınoğulları, Germiyanogulları ve Osmanlılara intisap etmiştir. Amasya'da divan katibiyken 815/1412-13 yılında vefat etmiştir.

Ahmedî, *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ı *İskender-nâme*'sinin sonuna eklemiştir. Bazı kaynaklar *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ın müstakil bir eser, bazı kaynaklar ise *İskender-nâme*'nin sonuna eklenen bir bölüm olduğunu belirtmektedir. Kanaatimizce de *İskender-nâme*'nin sonuna eklenen bir bölümdür. Bunu, eserin sonundaki son iki beyit bize göstermektedir. Aşağıdaki beyitlerden yola çıkarak Ahmedî'nin İskender ile ilgili hikayelerine ara vererek Osmanlı tarihini yazdığını söyleyebiliriz.

Çün tevârîhi bu resme itdüñ beyân / Kim işiden kişi anı anlar 'ayân (b. 333)⁶

Girü İskender sözünü aydelüm / 'Akıbet n'oldı anı şerh idelüm (b. 334)

⁶ Eser için verilen örnek beyitler Kemal Sılay'ın çalışmasından alınmıştır (Sılay, 1992:129-2000).

Ahmedî, 1390 yılında kaleme aldığı 8000 beyti aşkın *İskender-nâme*'sinin konusunu İran edebiyatından almış ve bu eserine Abbasî ve İlhanlılar tarihinin yanı sıra *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* adıyla kendi yaşadığı dönemin tarihini anlatan bir bölüm de eklemiştir. *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*, elimizde bulunan ilk manzum Osmanlı tarihi olması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Ahmedî, *İskender-nâme*'yi mesnevî nazım şekli ve aruzun "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbıyla kaleme almıştır. *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* bölümü de aynı nazım biçimi ve aruz kalıbıyla yazılmıştır. 334 beyitten oluşan bu bölümde olaylar 15 başlık altında anlatılmış olup başlıklar Farsçadır.

1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Ahmedî'nin *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ı, *İskender-nâme* adlı eserinin sonuna ilave ettiğini yukarıda söylemiştik. Ahmedî, eserinde İskender efsanelerini anlatırken hikayesini yarıda bırakarak önce İslam tarihine, peygamberin ve halifelerin hayatına, Emevî ve Abbasî halifelerine dair bir tarih yazıyor. Bunlardan sonra İlhanlıların küçük bir şehnamesini yazıyor. Nihayet eserini takdim ettiği Emir Süleyman'ın saltanat ailesinden yani Osmanlılardan bahsetme sırası gelince 13 beyitten oluşan "Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Gazve-i İşân Bâ-Küffâr" başlıklı bölümde *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ın yazılış sebebini bu şekilde ifade etmektedir: Şair; şimdiye kadar bunca tarihler yazdığını, adil veya zalim olan birçok hükümdardan bahsettiğini, kimi kafir kimi zalim olan bu hükümdarlardan sonra artık hem Müslüman hem de şimdiye kadar gelip geçen hükümdar ailelerinin en adili olan "gazilerden" yani Osmanlılardan bahsedip bu kitabı tamamlayacağını ifade etmektedir.

1390 yılında kaleme alınan, *İskender-nâme* adlı eserin sonuna ilave edilen ve 334 beyitten meydana gelen *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*, *İskender-nâme*'nin tamamlandığı tarihten 13 yıl sonra yazılmıştır. *İskender-nâme*'nin tespit edilen nüshalarının bazılarında *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* yer almamaktadır. Bunun sebebi *İskender-nâme*'nin I. Murad döneminde Germiyanogulları beylerinden Emir Süleyman (ö.1411) adına yazılmasıdır. Germiyanogulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasından sonra eserin tamamlanması gecikmiştir. Şehzade Bayezid'in (ö. 1403) Germiyan valiliği sırasında Ahmedî, yarım kalan eserini onun teşvikiyle

tamamlamış ve ona sunmuştur. Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da bir fetret devri baş göstermiştir. Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra da Ahmedî, Emir Süleyman'ı (ö.1411) meşru hükümdar olarak görmüş ve *İskender-nâme*'sine *Dastân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân* adlı bölümü ekleyerek bu defa ona sunmuştur.

1.1.2. Eserin Muhtevası

Ahmedî, eserinde Osmanlı tarihine ayırdığı bu bölümün ilk 14 beytinde şimdiye kadar bunca tarihler yazdığını, adil veya zalim olan birçok melikten bahsettiğini, bu meliklerden sonra artık hem Müslüman hem de şimdiye kadar gelip geçen hanedanların en adili olan “gazilerden” yani Osmanlılardan bahsedeceğini haber veriyor. Eserde anlatılanları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Sultan Alaeddin bir gün savaş yapmak amacıyla Konya'dan yola çıkarak Sultanöyüğü'ne (Eskişehir) gelir ve oradan kafir diyarı olarak adlandırılan Bizans'a saldırır. Gündüz Alp, Gök Alp, Ertuğrul ve Oğuzlardan birçok kişi ona yardım eder. Bu savaşta Ertuğrul, gösterdiği kahramanlık ve fedakârlıkla nam salar. Sultan Alaeddin'in buraya saldırdığını fırsat bilen Tatarlar (Moğollar), Konya üzerine yürürler. Bunun üzerine Sultan Alaeddin, savaşın komutasını Ertuğrul Gazi'ye bırakır ve geri döner. Ayrıca Sultanöyüğü taraflarını da Ertuğrul Gazi'ye bırakır. Ertuğrul Gazi, bu savaşta da büyük yararlılıklar gösterir. Bunun sonucunda çok kişi Ertuğrul Gazi'ye tabi olur. Güçlenen Ertuğrul Gazi, Söğüt ilini de alır. Ertuğrul Gazi öldükten sonra yerine oğlu Osman Gazi geçer. Sultan Osman Bilecik, İnegöl ve Köprühisar'ı alarak devletin sınırlarını genişletir. Bursa ve İznik'i de kuşatan Sultan Osman, bu iki yeri alamadan vefat eder. Sultan Osman ölünce yerine oğlu Orhan geçer. Her tarafa asker gönderen Sultan Orhan, Bursa'yı ve İznik'i ele geçirir. Sultan Orhan, hükümdarlık için gerekli bütün şartlara sahip olan, yiğit ve cömert olan büyük oğlu Süleyman Paşa'yı savaşmak ve yeni yerler almak için Rumeli'ye düşman üzerine gönderir. Süleyman Paşa, çetin savaşlar sonucunda Rumeli'de Vize, Mıgalkara (Malkara) ve İpsala'yı aldıktan sonra şehit olur. Orhan da 39 yıl saltanat sürdükten sonra vefat eder ve yerine Murat Han geçer. Sultan Murat, hükümdarlık iddiasında bulunan kardeşlerini öldürür. Sultan Murat, Rumeli'ye öncelik verir, sonra Ankara'yı ele geçirir. Karamanoğulları ile savaşıp onları yenilgiye uğrattıktan sonra tekrar Rumeli'ye döner. Rumeli'de birçok savaş yaparak birçok yer ele

geçirir. En son Sırp larla savaşmak icap eder. Çok çetin geçen bir savaşın ardından Sultan Murat Sırp ları yener. Savaş meydanını gezdiği sırada cesetler arasında saklanmış bir Sırp, Sultan Murat'ı hançerleyerek şehit eder. Sultan Murat'ın yerine Sultan Bayezid hükümdar olur. Sultan Bayezid, Anadolu'da Sivas, Tokat, Samsun, Antakya, Alaşehir, Saruhan, Aydın, Menteşe, Germiyan, Konya, Larende gibi birçok memleketi alır. Bir müddet sonra Mısır sultanının öldüğünü duyan Sultan Bayezid, Mısır'ı almak ister. Bunun üzerine Şam'a yürür. Medine'ye varır, orayı kuşatır ve geri döner. Kışın hazırlanıp yazın Şam'ı almayı planlar. Ancak tam bu sırada Timur Anadolu'ya yürümeye başlar. Bütün yurt karışır. Ahmedî, "Timur vahşi ve zalim bir hükümdardı. Öyle ki onun vahşetinden bahsetmek bile vahşet sayılır, onu anlatmadan geçelim." diyerek Timur'un Anadolu'da yaptıklarına değinmemektedir.

Eserin son bölümünde Ahmedî, "Artık onun zamanında olduğumuz gün gibi görülüyor, şahide gerek yok." diyerek Emir Süleyman'ı övmeye başlar ve Osmanlı tarihi bölümünü bu övgüyle bitirir.

1.1.3. Dil ve Üslubu

Ahmedî, 14. yüzyıl Anadolu Türkçesini en iyi kullanan şairlerden biridir. Nitekim 8000'den fazla beyitten meydana getirdiği İskender-nâme adlı eseri Türk dili için büyük bir değere sahiptir. Bu eserin sonuna eklediği *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* da hem içerik hem de şekil açısından aynı değere sahiptir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eser, 14. yüzyıl Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtması bakımından önemli bir örnektir. Bu dönemde Türkçe henüz Arapça ve Farsçanın mutlak etkisine girmemişti. Arapça ve Farsça kelimeler nispeten az kullanılmıştır. Hatta bazı beyitler tamamen Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

Uydı anca çoğ kişi Ertoğrıla / Oldur iş kim dânişile toğrıla (b.46)

Yüridi Sögüt iline geldi ol / Kılıcıla ol yöreyi aldı ol (b.48)

Arkaik kelimelerin yanı sıra dil bilgisi kuralları da dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde çoğalmak anlamına gelen *öküş*; bütün, hepsi anlamlarına gelen *dükeli* kelimelerini kullanması, gelecek zaman eki için "-ısar, -iser" eklerini kullanması söylediklerimizi desteklemektedir.

Söz *ökü*şdür çünkü ol *Ġâzî* Murâd / Pâk-ihlâşıdı vü pâk-i‘tikâd (b.231)

Ata dede gibi ‘âdil oldu ol / *Dükeli* işlerde kâmil oldu ol (b.255)

Müjde neçün ben dağı *öliserem* / Şöyle kim ol oldu *hâk olısaram* (b.286)

Ahmedî, Farsça ve Arapça tamlamalara çok az yer vermiştir. Bütün bölümde toplamda 60 tamlama kullanılmıştır. Bu tamlamalardan sadece üçü Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Geriye kalan tamlamalar ise Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan az sayıdaki tamlamalar da ikili tamlamalardır. Tamlamalarda kullanılan kelimeler; Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Farsça-Farsça şeklindedir (Darü'l-hayr, leşker-i İslâm, dürr-i meknûn, hâl-i ğâzî, tîĝ-i tîz).

Ahmedî *İskender-nâme*'nin tümünde olduğu gibi bu bölümde de “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbını tercih etmiştir. Vezin uygulamasında sık sık imaleye başvurmuştur. Aruz terimi olarak kısa hecenin aruz ölçüsüne uydurulmak üzere uzatılmasına imâle, Türkçe kelimelerde uzun sesli bulunmadığı için kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına *imâle-i maksûre* denir ve aruz uygulamasında hata sayılır (İpekten 2005: 146). Ahmedî'nin birçok yerde *imâle-i maksûre* yaptığı, bunu hata olarak görmediği ve buna dikkat etmediği görülmektedir. Bu durumu gösteren birkaç örnek şöyledir:

Bu tevârîhi için eyledüm beyân / Gönlüme bir nesne düşdi nâgehân (b.1)

Ol gelenlerle gönül berkitdi ol / Hâk yolma cânını terk itdi ol (b.47)

Nîreye yüz dutdısâ buldı zafer / *Çalıcı* sindâna oldu kârger (b.172)

Aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasına *zihaf* denir. Ahmedî nadir olarak *zihaf* yapmıştır. Ayrıca vezin uygulamasında ahenk yaratmak amacıyla sıkça *ulamaya* başvurmuştur:

Bir gü(n ol) Sultân ‘Alâ’ü‘d-dîn sa‘îd / Sordı n’ olur hâl-i ğâzî vü şehîd (b.25)

Evve(l ol)ıdı ki Rûma şundi el / *Çaysara* irürdi çok dürlü zelev (b.156)

Düşme(n öl)düĝi habercidür saña / Kim varursın sen dağı hem ol yana (b.287)

Sonuç olarak, Ahmedî vezin uygulamasında başarılıdır. Ahmedî, eserin tamamında üslubunu korumuştur. Bölümden bölüme geçerken olaylar arasında kopukluk yoktur.

Akıcılık devam etmektedir. Eserin tamamında sadelik ve akıcılık hakimdir. Bundan dolayı da eserde edebi sanatlara başvurmamıştır.

1.1.4. Eserin Nüshaları

Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân'ı bünyesinde bulunduran İskender-nâme adlı eserin yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde 75'ten fazla nüshası mevcuttur. Bu nüshaların hepsini tek tek burada veremeyeceğiz. Bazı nüshalar manzum-mensur karışıktır. Bazı nüshalarda ise *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* kısmı yer almamaktadır.⁷

1.1.5. Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ahmedî ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Çakır, onunla ilgili yapılan çalışmaları derleyip tasnif etmiştir (2018:263-270). *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ın *İskender-nâme*'nin sonuna eklenen bir Osmanlı tarihi olduğunu daha önce söylemiştik. Biz burada sadece *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* üzerine yapılan çalışmalardan bahsedeceğiz.

Eser üzerinde çalışma yapan ilk kişi Necib Asım'dır. Necib Asım (1910:41-52) *Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmû'ası*'nda "Osmanlı Tarih-nüvîsleri ve Müverrihleri" başlığı altında eseri tanıtmıştır. Çalışmasında Ahmedî ve *İskender-nâme* hakkında kısa bilgiler verdikten sonra eserin 966/1558-59'da Şiraz'da yazılmış bir nüshasını aynen neşretmiştir. Necib Asım, neşrin sonunda Ahmedî'nin Osmanlı'da olduğu kadar Azerbaycan'da da rağbet görüp şöhret kazandığı notunu düşmüştür. Ayrıca eserde bahsedilen tarihi olayların diğer tarihlere nazaran bazı eksiklikler ve fazlalıklar ihtiva ettiğini de belirtmiştir.

Eser üzerinde çalışma yapan bir diğer kişi de Nihat Sami Banarlı'dır. Banarlı (1939: 49-176), "Ahmedî ve Dasitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân" başlıklı çalışmasında; Berlin, Bursa, İstanbul, Konya kütüphanelerinde bulunan 11 nüsha ile Necib Asım'ın neşrettiği Şiraz nüshalarını birbirleriyle karşılaştırarak eserin edisyon kritiğini

⁷ Geniş bilgi için bkz. (Sılay, 1991:153-162).

hazırlamıştır. Ayrıca eserde geçen Türkçe kelimelerin bir listesini çıkararak Banarlı, eserin özetini çıkarmıştır. Son olarak eserin verdiği tarihi bilgileri diğer tarihlerle karşılaştırarak eserin Türk tarihi için önemini ortaya koymuştur.

Hüseyin Nihal Atsız da “Osmanlı Tarihinin Ana kaynakları Olan Eserlerin, Mütahhasıslar Tarafından Hazırlanan Metin, Tercüme veya Sadeleştirilmiş Şekilleri Külliyyatı” serisi için hazırladığı çalışmada eserin manzum kısmını verdikten sonra dil içi çevirisini yaparak, eseri sadeleştirerek nesre aktarmıştır (Atsız, 1949). Atsız’ın *Üç Osmanlı Tarihi* adlı bu çalışması, daha sonra Ötüken Neşriyat tarafından üç defa basılmıştır (Ötüken Neşriyat, 2015:131).

İsmail Ünver ise “İskender-nâme” adlı çalışmada eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde (TY No: 921) kayıtlı nüshasının tıpkıbasımını bir inceleme ile yayımlamıştır (Ünver,1983).

Kemal Sılay Ahmedî’nin eseri üzerinde İngilizce bir inceleme yazmış. Eserin Osmanlıcasını verdikten sonra İngilizceye çevirmiştir. Çalışmasının sonuna Türkçe-İngilizce küçük bir sözlük bölümü ve eserin tıpkıbasımını eklemiştir (Sılay, 1992:129-200). Sılay, eserde kullanılan arasözler üzerine bir de makale yayımlamıştır (Sılay, 1991:153-62).

1.2. Der-Vasf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Abdülvasî Çelebi)

Manzum tarih eserlerinin ikinci örneği olan bu kronik, 15. yüzyılın başlarında Abdülvasî Çelebi (ö.1414?) tarafından yazılan *Halîl-nâme* adlı eserin içinde yer alan 193 beyitlik bir bölümdür. Şiirlerinde “Kadı” ve “Kadıoğlu” mahlasını kullanan şairin doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan müellif, dönemin vezirlerinden Bayezid Paşa (ö.1421) tarafından himaye edilmiştir. Hayatının büyük bir kısmı memleketi olduğu düşünülen Amasya’da geçmiştir. Atasının kadılık mesleğini sürdürdüğü, kendisinin de bir dönem kadılık yaptığı bilinmektedir (Gültaş 1996: 7-9).

Halîl-nâme, esas olarak Hz. İbrahim’in hayatını anlatan bir eserdir. Ayrıca Çelebi Mehmet (ö.1421) ile kardeşi Musa’nın (ö.1413) savaşının anlatıldığı 193 beyitlik tarih

bölümü, yer kabuğunu oluşturan “yedi iklim” bölümü ve miraç hadisesinin anlatıldığı 567 beyitlik “Mi‘râc-nâme” bölümü dışında mesnevi içinde farklı nazım şekillerine de yer verilmiştir. *Halîl-nâme*, “mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/fe‘ûlün” vezniyle kaleme alınmıştır. Eser klâsik mesnevi tertibatına göre yazılmış olup başlıklar Farsçadır.

1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

1414’te yazılan eser, Çelebi Mehmet’e sunulmuştur. Şair, kitabın “Der Medh-i Pâşâ-yı A‘zam ve Kâmkâr-ı Mufahhâm ve Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” bölümünde, “Veziriazam Bayezid Pâşâ, Farsça yazılan Veys û Râmîn mesnevisini okuduktan sonra şair Ahmedî’den onu Türkçeye tercüme etmesini ister. Ahmedî eseri tercüme etmeye başlar fakat ömrü tercüme bitirmeye yetmez. Bunun üzerine benden bu eseri tamamlamamı istedi. Ahmedî’nin yazdıklarını inceledim, bu meşhur hikâyeyi biliyordum, insanlara daha faydalı olmak için de *Halîl-nâme*’yi yazmaya karar verdim.” şeklinde ifade eder (Gültaş, 1996).

1.2.2. Eserin Muhtevası

Babası tahtı Çelebi Mehmet’e miras bırakır. Ancak büyük kardeşi Mûsâ, babasının yerine tahta oturacak kişinin kendisi olduğunu dile getirir. Bunun üzerine Çelebi Mehmet ve Musa Ankara’da karşılaşır. Musa, Çelebi Mehmet karşısında tutunamayarak Rumeli’ye kaçar. Musa, 80 bin kişilik bir ordu toplayıp Çelebi Mehmet’in üzerine yürür. Bu haberi işiten Sultan Mehmet, kendi askerinin azlığını umursamayıp Rumeli’ye yürür. O sırada Çelebi Mehmet’in etrafında yalnız sekiz bin kişilik bir kuvvet vardır. İstanbul tekfurunun yardımıyla Rumeli yakasına geçer ve Edirne’ye oradan da Laz (Sırp) ve Eflak’a girer. O sırada uzak diyarlardan gelen takviye birliklerle, Sultan Mehmet’in asker sayısı da 28 bine ulaşır. Kardeşiyle savaşma konusunda zaten isteksiz olan Çelebi Mehmet, kardeşinin 80 bin kişilik bir orduyla karşısına çıktığını görünce mecburen savaşır. Yapılan bu savaşta Sultan Mehmet, Musa’nın ordusunu yener. Musa’yı da yakalayıp öldürür. Böylece tahta geçerek halkı fitneden kurtaran Sultan Mehmet, Osmanlı’nın tek hâkimi olur.

1.2.3. Dil ve Üslubu

Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan *Halîl-nâme*, genel olarak kelime hazinesi bakımından çok zengin bir eserdir. Türkçe dışında, daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Biz, bu kısımda çalışmamıza konu olan manzum tarih bölümü üzerinde duracağız. Manzum tarih kısmında şair, daha çok Türkçe kelime kullanmıştır. Kısa olan bu bölümde Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı azdır. Müellif, övgüde bulunduğu ve tasvire başvurduğu beyitlerde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanmıştır. Olayları anlattığı beyitlerde ise ağırlıklı olarak Türkçe kelimeler kullanmıştır. Savaşı anlattığı beyitlerde ise daha çok savaş araç-gereçleri ile ilgili kelimeler kullanmıştır. Müellif, bunların dışında arkaik kelimeler de kullanmıştır. Bu bölümde Arapça veya Farsça tamlama örneği ise yok denecek kadar azdır.

Müeyyed yedlü sultân-ı muzaffer / Ol emced cedlü şâh ol hân-ı ekber (b. 1734)⁸

Didi gelmese yiğ idi bu ırdaş / Nidelüm geldi Tanrı bize yoldaş. (b.1833)

Cıdâ sünü kılıç u oğ u yayı / Görenün ‘ağl u fehmi oldı yâyi (b.1841)

Oğ u yay u kılıç u hem çomağı / Sünüsü harbesi hançer nacağı (b.1816)

Çovuş oğı vü çarh oğı atanlar / O gez oğı için sıbcın tutanlar (b.1818)

Harata mancanık nefit atıcılar / Cıdâ oynadıcılar topçılar (b.1819)

Şair, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/ fe’ülün” vezniyle kaleme almıştır. Özellikle Türkçe kelimelerde çok sayıda imâle yapmıştır. Zihâfa ise nadiren başvurmuştur.

Sade ve akıcı bir üslupla eserini kaleme alan Abdülvâsi’ Çelebi, eserinde Divan şiirindeki beyit bütünlüğü geleneğine uymuştur. Pek az beyitte mana, bitmeyip sonraki beyte sarkmaktadır. Eserde oldukça kuvvetli bir anlatım tekniği vardır. Cümleler gramer kurallarına uygundur ve sağlamdır. Özellikle anlatı kısımlarında olaylar birbirine başarılı bir tarzda bağlanmış, geçişler rahatlıkla yapılmıştır.

⁸ Örnek beyitler Ayhan Gültaş’ın çalışmasından alınmıştır (Gültaş, 1996).

1.2.4. Eserin Nüshaları

Bugünkü bilgilere göre biri yurt dışı, diğerleri yurt içi kütüphanelerinde olmak üzere toplamda *Halil-nâme*'nin altı nüshası mevcuttur. Bu nüshalar; Kahire Hıdiviyye Kütüphanesi No. M.82; Afyon İl Halk Kütüphanesi, Gedik Ahmed Paşa. Bölümü, No. 34; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü, K. 214 ve 346; Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi, No. 11826 ve Ankara Millî Kütüphane Yazma Eserler, No. A.6205 şeklinde kayıtlıdır. Söz konusu nüshaların toplam beyit sayısı da birbirinden farklıdır (Akar, 2019:73-98). Ancak çalışmamıza konu olan manzum tarih bölümünün beyit sayısı tüm nüshalarda aynıdır.

1.2.5. Halil-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bugüne kadar *Halil-nâme* üzerine yapılan çalışmalar genellikle eserin tümüne yönelik olmuştur. Eserin tarih bölümü üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Son olarak Metin Akar *Halil-nâme*'nin bulunan altıncı nüshasını bilim alemine tanıtmıştır (Akar, 2019:73-98). Akar'a (2019:73-98) göre eser üzerine yapılan diğer çalışmalar şunlardır:

Bu eserin varlığını ilk defa Vasfi Mahir Kocatürk bilim dünyasına duyurmuştur (Kocatürk, 1964:201-207). Sonra Abdülkadir Karahan, Napoli'de okuduğu bir bilimsel bildiride *Halil-nâme*'nin Kahire nüshasını tanıtmıştır (Karahan, 1969: 201- 206).

İstanbul Üniversitesi'nde bu eseri Ayhan Gültaş, o gün için bilinen üç elyazması nüshasından yararlanarak doktora tezi olarak hazırlamış (Gültaş: 1985), daha sonra yayımlamıştır (Gültaş, 1996).

Ayşehan Deniz Abik, *Halil-nâme*'nin üç nüshasına dayanarak karşılaştırmalı metnini ve dil özelliklerini yüksek lisans tezi olarak hazırlamış (Abik, 1987), daha sonra *Halil-nâme*'nin "İki Yeni Nüshası Sebebiyle Halil-nâme ve Müellifi Abdülvasi Üzerine" başlıklı bir makale yayımlamıştır (1997:139-173).

1.3. Gazavât-ı Sultân Murâd (Gelibolulu Za'îfi)

Asıl adı Mehmed olan Gelibolulu Za'îfi tarafından yazılmıştır. Kaynaklarda gerçek adı ve Gelibolulu olduğu dışında hakkında pek fazla bilgi yoktur. Bugüne kadar tespit edilen yegâne eseri olan *Gazavât-ı Sultân Murâd*'dan; düzenli bir eğitim görmediğini, Rumca ve Slavca bildiğini, Sultan II. Murat'ın meclislerinde bulunduğunu ve eserini yazarken epey ilerlemiş bir yaşta olduğunu öğrenmekteyiz.⁹

Za'îfi, eserine besmele, tevhit, naat, münacat gibi dini manzumeler ile başlamıştır. "Goften-i Şâ'ir Ez Hâl-i Hod" başlığıyla yazdığı hasbıhalden sonra Sultan Murat'ı öven 11 beyitlik kısa bir manzume ile devam etmiştir. Övgü manzumesinden sonra Sultan Murat'ın işret meclislerinden bahsedip bu işret meclislerinde sazandelerin, kendisinin ve güzellerin ağzından söylenmiş gazelleri verdikten sonra iki derviş hikâyesi ile devam etmiştir. Za'îfi, bütün bunlardan sonra Sultan Murat'ın gazalarını ve devrindeki olayları anlatarak eserini bitirmiştir. Eksik olduğu anlaşılan eser 2566 beyitten oluşup aruzun "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Ancak "Der-Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd" bölümünde Sultan Murad'ın işret meclislerinde sazandelerin, kendisinin ve güzellerin ağzından söylenen gazeller farklı vezinlerde yazılmıştır. Bu gazellerden ikisi "mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün", ikisi "mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün" vezniyle diğer ikisi de "mef'ülü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ülün" ve "müfte'ilün/mefâ'ilün müfte'ilün/mefâ'ilün" kalıplarıyla yazılmıştır.

Eserde başlangıçtan itibaren 10 başlık vardır. Eserde başlıklar Farsça yazılmıştır. İlk başlık, "İbtidâ Gazavât-ı Sultân Murâd Hân İbn-i Muhammed Hân", son başlık "Der-Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd" olup tüm başlıklar Farsçadır.

1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eser, Sultan Murat adına yazılmış ve ona sunulmuştur. Za'îfi, "Der Münâsebet-i Suhen Goften" bölümünde dünyada kalıcı bir iz bırakmanın yolu okunacak bir eser

⁹ Sarı, Mehmet, "Gelibolulu Za'îfi Muhammed Gazavat-ı Sultan Murad Han", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul (Türkiye), 1994.

yazmaktan geçtiğini ifade etmektedir. “Der Beyân-ı Hâkikat-i Suhen “ bölümünde ise eserin asıl yazılış sebebini aşağıdaki beyitlerle ifade etmektedir:

Bu söz kim ‘ayn-ı vâkı‘ durur iy cân / Eşitdün kim ne kıldı Şâh Murâd Hân

Budur maşûdumuz k’anun gazâsın / Diyeüz kâfire itdüğü cezâsın (s.187)¹⁰

Eser, eksik olduğu için hatime bölümü yoktur. Bu yüzden eserin tam telif tarihi bilinmemektedir. Ancak eserde bahsedilen olaylardan yola çıkarak telif tarihi hakkında tahminde bulunabiliriz. Eser, 1444’teki Varna savaşından önce gerçekleşen hadiseler ve Varna Savaşı’nın ayrıntılı bir şekilde anlatımından sonra 1446’da gerçekleşen Mora seferiyle bitmektedir. Eserde geçen bazı beyitlere dayanarak eserin telif edildiği vakitte Sultan Murat’ın hayatta olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle eserin telif tarihi de Sultan Murat’ın ölüm yılı 1451’den önce olmalıdır. 1446 Mora seferinin anlatısı ile biten eserin telif tarihini 1447-1451 olarak söyleyebiliriz.

1.3.2. Eserin Muhtevası

Sultan Murat, Rumeli’de taşkınlık çıkaran Üngürüs (Macaristan) kralı ve onun emiri Yanko üzerine sefer düzenlemeye karar verir. Verdiği emirle sefere çıkmak için 220 bin asker toplatır. Sefere çıkacağı esnada Karaman’ın Sivrihisar’a saldırdığını haber alır. Bunun üzerine Karaoğlu ve Yapaoğlu komutasındaki 2000 kişiyle Karaman’ı geri püskürtürler. Fakat bu sefer de Beypazarı’na saldırıp şehri yakıp yıkarlar. Bu duruma hiddetlenen Sultan Murat, “Geçen sene Beyşehir’e saldırdılar, ne kadar mescit varsa yıktılar, yine de onlarla barış yaptım. Ama bu yıl da Beypazarı’na saldırdılar. Hep kafirlerle ittifak yaparlar.” der ve Karaman’a saldırıp onları yok edeceği fikrini vezirlerine danışır. Vezirler Karaman’a sulh yolu ile muamele etmesini söylerler. Sultan Murat, bu fikri beğenir ve Karaman’a bir şans daha verir. Sultan Murat, ne zaman gazâyâ niyet eylese Karaman düşmanla ittifak yapar ve Osmanlı’ya saldırır. Mısır’da toplanan dört kadı onları bütün mezheplere göre tekfir ederler. Tam bu sırada Karaman’ın bu defa Karahisar’a (Afyon) saldırdığı haberi gelir. Sultan Murat, Karaman seferine çıkar. Gelibolu’ya vardığı sırada Karaman’ın bazı büyükleri Karaman’a saldırmamaları için ona

¹⁰ Örnek beyitler Mehmet Sarı’nın (1994) çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numaralarını verdik.

yalvarıp ayaklarına kapanırlar. Karaman Beyi'nin zalim olduğunu, kendilerine de zulmettiğini, sizin geleceğinizi duyup Varsak'a kaçtığını söylerler. Birçok öğütten sonra Sultan Murat'ın gönlü barışa razı olur.

Rumeli'de de Selanik, Laz ve Vılk (Sırp) illerini alır, Üngürüs (Macar) ile sulh yapar. Anadolu ve Rumeli'de sulh yaptıktan sonra Murat Han, gece rüyasında peygamber efendimizi görür. Peygamber efendimiz rüyasında ona tahtı oğlu Mehmet'e (Fatih) bırakmasını söyler. Ertesi gün Sultan Murat, tahtı oğluna (Fatih) bırakıp Manisa'ya gideceğini, yerine onun padişahlık yapacağını vezirlerine söyler. Bu teklifi kabul ettiren Sultan Murat, Manisa'ya gider. Bunu duyan Macar Kralı, Osmanlı ile yaptığı anlaşmaya pişman olur. Emiri Yanko'yu çağırarak pişmanlığını bildirir. Yanko da Osmanlı'ya saldırması için kralı cesaretlendirir. Bizans tekfuru ise elçisiyle Macar kralına bir mektup yollar. Mektubunda, Osmanlı'yı Rumeli'den atmak için harekete geçmesini ve 50 gemi ile boğazı tutacağını söyler. Bunun üzerine kral savaş hazırlıkları emrini verir. Üngürüs, Karaboğdan, Arnavud, Çih (Çek) Frenk, Bosna, Eflak'tan toplamda 300 bin asker toplar. Başkent Edirne'ye doğru harekete geçen ordu Vidin ve Rahova'yı yakıp yıkar. Dobrica'yı alır. Bunun üzerine paşalar Murat Han'a mektup yazarlar. Mektupta Sultan Murat'ın tahta dönmediği takdirde işlerin daha da tehlikeli bir hal alacağını yazarlar. Durumun vahametini gören Sultan Murat, ordunun başına döner. Yapılan savaşta Macar Kralı atından düşürülerek öldürülür. Bunun üzerine düşman kuvvetleri dağılır. Bu savaştan galip ayrılan Sultan Murat, ordusuyla Edirne'ye döndükten sonra Mora'ya da sefere çıkar ve galip gelir.

1.3.3. Dil ve Üslubu

Gazavât-ı Sultân Murâd 15. yüzyılın ortalarında kaleme alınan ve Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Genel olarak sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Sadece “Der-Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” bölümünde farklı vezinlerde yazılmış konu dışı şiirlerde biraz daha ağır bir dil kullanılmıştır. Eserde Türkçe kelimeler dışında, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Az sayıda Pontus Rumcası ve Sırpça kelime de kullanılmıştır. Eserde Rumca ve Sırpçanın kullanılması şairin bu dilleri bilmesindedir. Eser, her ne kadar Arapça ve Farsça kökenli kelime ihtiva etse de

dönemin dil özelliklerini yansıtabacak niteliktedir. Hatta çok sayıda beyit sadece Türkçe kelimelerle yazılmıştır.

Ki düşe tura tırurdu giderdi / Kalanı dağı dinle ki niderdi (s.200)

Biş on kerre ki ardın başdıldardı / Niçenün başın anda kesdilerdi (s.206)

İki yüz dağı artuk idi sancağ / Yeşil kızıl saru gök ü kara ağı (s.283)

Dağı sağlığı şayrulığa degmez/ Biliş olması ayruluğa degmez (s.361)

Eser, Eski Anadolu Türkçesinin belirgin gramer özelliklerini yansıtır. Örneğin, fiil çekiminde, gelecek zaman için “-ısar, -iser “ emir kipi için “-gıl, gil “, istek kipi için “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Zarf-fiil eklerinden -uban, -üben eki de kullanılmıştır.

Eserde Farsça ve Arapça tamlamalara az yer verilmiştir. Kullanılan az sayıdaki tamlamanın içinde Arapça tamlama sayısı çok azdır. Tamlamaların geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Tamlamalarda kullanılan kelimeler; Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Farsça-Farsça şeklindedir (halîmü'n-nefs, bahr-ı rahmet, şükr-i Yezdân, hâb-ı gaflet, şîr-i ner). Az da olsa yabancı kelimeler de Farsça tamlama kuralına göre tamlama yapılmıştır (Dimitr-i İflâk, kral-ı mel'ûn, meclis-i kral). Eserde kullanılan tamlamaların geneli ikili tamlamalardır.

Ayrıca, “göynük, epsem, biti, yigrek, eğirtmek, kığırmak...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Vezin açısından değerlendirecek olursak Za'îfi, eserini “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında zaruretten dolayı özellikle Türkçe kelimelerde imâleye başvurmuştur.

Hezâran şükr aña her nefesde / Nitêkim tura cân kıuşı kafesde (s.179)

Şu kim bir cism'ola vü aşlı hâkî / Nice idrâk ide ol zât-ı pâki (s.179)

Çomadlar ki zâyî' ola 'ömri / Aña degin kim ire Hakk' uñ emri (s.183)

Hem ol gemlere diyem varalar / Öte yakada çok köyler uralar (s.235)

Duralar yir yirin bunlar dağı hem / Berâber şöyle kim ne biş ü ne kem (s.279)

Bul^{ar}ı çünküm ol hâl^{le} gördüm / Gir^{ben} balçık içinden çıkardum (s.307)

Şafâdâr^ı yüz artuk b^{ile} geldi / Degül ar^{çun} kam^{us}ı y^{le} geldi (s.339)

Za‘îfî 15. yüzyılda revaçta olan “*cinas-ı nakıs*”a sık sık başvurmuştur:

Dönüp Yanço didi sözüm *işitgil* / Ne dirisem ana göre iş *itgil* (s.229)

Ki zîrâ bilirem Türkün *işini* / Niceyise cemî‘-i *cünbişini* (s.229)

Ali Beg kim gey eridi *bahâdur* / Cihânda hod bahâdur bî-*bahâdur*. (s.229)

İrelüm tîz begini *avlayalum* / Savılmışdur bu savı *savlayalum* (s.338)

Eserde birkaç yerde ayet veya hadislerden iktibas yapılmıştır:

Bes ayıt sen dahı *naşrun mina’llah*¹¹ / Ki nuşret vire dîn ehline Allah (s.283)

Gazavât-ı Sultân Murâd 15. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış ve manzum tarih eserlerinin ilk örneklerindedir. Eserde kullanılan dil süslü olmayıp halk diline yakındır. Bundan dolayı da üslubu sade ve akıcıdır. Olaylar ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. Olayların anlatımında kullanılan canlı betimlemeler dikkat çekicidir:

Bes andan sâkîler şundı kadehler / Ki gide guşşalar gele ferahlar (s.189)

Kime kim bir şarâb-ı câm içürdi / Hemân dem ‘aqlını başdan göçürdi (s.189)

Şu resme câmıdı yürüyen anda / Ki görmemişdi anı Cem düşünde (s.189)

Dahı aqdâh çoğıdı güherden / Hisâb olmazdı duran sîm ü zerden (s.190)

Bes andan çeşniğîrler yürüdiler / Şehenşâh önine sini kodılar (s.190)

Kızıl altundanıdı hem muraşşa‘ / Dizilmiş la‘lile gevher mülemma‘ (s.190)

Gümüş altun siniler hem çanağlar / Biri birine şunardı anıklar (s.190)

Tabağlar kamusı altun çiniydi / İçi bişmiş tolu gügercinidi (s.190)

Her enva‘iyle kuşlar eti bir yan / Olup komışlarıdı yir yir iy cân (s.190)

¹¹ "...Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih..." Saf Süresi 61/13

Siniler topladı yağlı çörekler / Dahı bîhadidi şeker börekler (s.190)

Özellikle Türklüğün ve Müslümanlığın vurgulandığı eserde destanlarda karşılaşılabileceğimiz bir lirizm mevcuttur. Kullanılan bu destansı üslup, tarihi olayların ikinci planda kalmasına zemin hazırlamıştır.

1.3.4. Eserin Nüshaları

Bugünkü bilgilerimize göre eserin bilinen tek nüshası, Afyon İl Halk Kütüphanesi Gedik Ahmed Paşa No: 18349'da kayıtlı, 337 varaktan oluşan bir mecmuanın içindedir. Mecmuanın ilk sayfasında “Gazavât-ı Sultân Murâd -ı Sâni” ve “Hazâ'l-Kitâbü Manzûm Tevârîh-i Sultân Murâd” yazılarının dışında başka yazılar da vardır. 1b-100b varakları arasında kayıtlı olan eserin eksik olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.5. Gazavât- ı Sultân Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser hakkında ilk bilgiyi Vasfi Mahir Kocatürk vermiş. Kocatürk, “Türk Edebiyatı Tarihi” adlı kitabında bu eserin Afyon Kütüphanesinde bulunan tek nüshasından bahsetmiş ve eserin içeriğini tanıtıcı mahiyette bazı özet bilgiler vermiştir (Kocatürk,1994:224). Daha sonra ise Âmil Çelebioğlu, Afyon Kütüphanesi'nde bulunan bu yegâne nüshayı bir makaleyle bilim dünyasına tanıtmıştır (Çelebioğlu,1998:151-159). Eser üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Mehmet Sarı'nın “*Gelibolulu Za'îfi Muhammed Gazavât-ı Sultân Murâd Hân*” adlı doktora tezidir. Sarı, çalışmasında eseri transkribe ederek dil bilgisi açısından incelemiştir.¹²

1.4. Düstûr-nâme (Enverî)

Düstûr-nâme, Fatih Sultan Mehmet devri şair ve tarihçilerinden Enverî tarafından kaleme alınmıştır. 15. yüzyılın ortalarında yaşamış olan şair ve tarihçi Enverî'nin hayatı ve eserleri hakkında belli başlı tezkirecilerin eserlerinde ve biyografi kitaplarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hakkında elde edilen bilgiler elimizde bulunan

¹² Sarı, Mehmet, "Gelibolulu Za'îfi Muhammed Gazavat-ı Sultan Murad Han", (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul (Türkiye), 1994.

yegâne eseri *Düstûr-nâme*'den alınmıştır. Bunun için hakkında bilinenler *Düstûr-nâme*'sinde verdiği bilgilerle sınırlıdır. Buna göre Fâtih Sultân Mehmet ve II. Bâyezîd devirlerinde yaşayan Enverî, Fâtih'in veziriazamlarından Mahmûd Paşa ile Eflâk, Bosna ve Midilli seferlerine katılmıştır (Yınanç, 1930:4).

Düstûr-nâme dışında Fatih Sultan Mehmet adına *Teferrûc-nâme* adlı bir eser yazdığını kendisi dile getirmektedir.

Çün *Teferrûc-nâme*'yi kıldum tamâm / Pâdişâh adına idüp ihtimâm (b.35)¹³

Dinle imdi bir gazâdan nâme sen / Bir *Teferrûc-nâme* yazdım yine ben (b.1577)

Bilmek istersen bu cengi ser-te-ser / Bul *Teferrûc-nâme*'yi eyle nazâr (b.3504)

Enverî'nin *Düstûr-nâme*'de açıkça bahsettiği ve adını verdiği bu eseri bugün elimizde yoktur.

Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osman'dan yarım yüzyıl sonra kaleme alınan *Düstûr-nâme*, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Enverî, eserinin 3730 beyitten oluştuğunu aşağıdaki beyitle açıkça ifade etmektedir:

Bu leâlî nazm kim şâhânedür / Üç bin yedi yüz otuz dânedür (b. 3687)

Fakat İzmir nüshasında 3696 beyit, Paris nüshasında ise 2644 beyit bulunmaktadır. Bu durum, eserin istinsah edilmesi sırasında bazı beyitlerinin yazılmamış olduğunu bize göstermektedir.

Enverî, “Bunu yigirmi iki bâb itdüm tamâm / Bî-muṭavvel ihtisâr itdüm kelâm (b.43)” beytinde ifade ettiği gibi eserini 22 baba (kitaba) ayırmıştır. 43-63. beyitler arasında eserin fihristini vermektedir. Buna göre ilk 17 babda sırasıyla Peygamberler tarihi, Pişdâniler, Keyâniler, Eşkâniler, Sâsâniler, Hz. Peygamber, Hulefâ-yı Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Saffâriiler ve Sâmânîler, Gaznevîler, Deylemîler, İsmailîler, Selçuklular, Salgurîler, Harezmsâhlar ve Moğollar anlatılır. 18. Bab Aydınogulları tarihini anlatan bölümdür. 19, 20, 21 ve 22. bablar ise Osmanlı tarihini anlatır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Oğuzlardan başlatarak 1465 yılına kadar anlatan bu kısım 842 beyitten oluşur. Mesnevî nazım şekliyle, aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla

¹³ Örnek beyitler Necdet Öztürk'ün çalışmasından alınmıştır (Öztürk, 2012)

kaleme alınan eserde şair bir bölümün bittiğini diğer bölümün başladığını da birer beyitle haber vermektedir.

Ḥatm bunda olup evvelgi kitâb / Fars ahvâli nider ikinci bâb (b.165)

Çünkü ahir oldu bişinci kitâb / Geldi faḥr-ı enbiyâ altıncı bâb (b.863)

On sekizinci kitâb oldu tamâm / On tokuzuncuya kıldık ihtimâm (b.1576)

Âl-i ‘Osmân on tokuzuncu kitâb / Geldi bunda zıkr edelüm faşl u bâb (b.2876)

1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Enverî, eserini Fatih Sultan Mehmet'in veziriazamı Mahmud Paşa'ya sunmuştur. Hem eserin başındaki “Kitâb-ı Düstûr-nâme be-nâm-ı Maḥmûd Pâşâ-yı a‘zam rahmetu'llâh” ifadesi hem de aşağıda verdiğimiz beyitler bunu göstermektedir.

Ḥazret-i Pâşâ'yı kıldum bunda yâd / Hem buna *Düstûr-nâme* virdüm ad (b.38)

Bu kitâbı ben ana gördüm sezâ / Buluban medḥin dehânda cân-fezâ (b.40)

Ol Ḥudâvend-i cihân Maḥmûd-nâm / Der bugün ḥulk-ı ḥasen ḥayrül-enâm (b.41)

Enverî, *Düstûr-nâme*'sini 869'un Zilhicce ayında/1465'in ağustos ayında tamamlamıştır. Nitekim kendisi eserin sonunda açıkça şöyle ifade etmektedir:

Şükr Ḥaḫ ‘avniyle idüp ihtimâm / Eyledüm *Düstûr-nâme*'yi tamâm (b.3685)

Çün sekiz yüz altmış tokuza yıl / İrdi Zilhiccede ahir oldu bil (b.3686)

Enverî, *Düstûrnâme*'nin telif sebebini ise belirtmemiştir. Ancak eserin büyük bir bölümünü oluşturan Aydınoğulları tarihi, özellikle Umur Bey'in (1334-1348) gazâ ve fetihlerinin geniş olarak anlatılması kitabın yazılmasının başlıca sebebi olduğu düşünülebilir.

1.4.2. Eserin Muhtevası

Düstûr-nâme'de anlatılan tarihi olayların bir kısmı çelişkili veya yanlış olarak verilmiştir. Biz burada sadece eserin özetini vereceğiz. Tarihi olaylar hakkındaki değerlendirme için Öztürk'ün çalışmasına bakılabilir (Öztürk, 2012).

Selçuklu hükümdarı Sultan Alaeddin'in, üstün hizmetlerinden dolayı çok değer verdiği Şeh Melik adındaki zâtın Gök Alp ve Gündüz Alp adlarında iki oğlu varmış. İki kardeşin ölümünden sonra beylik Gündüz Alp'in oğlu Ertuğrul'a kalır. Ertuğrul; Bilecik, Yarhisar, Eynegöl (İnegöl) gibi birçok yeri fethettikten sonra h. 730 yılında 52 yaşında ölür. Ertuğrul öldükten sonra yerine oğlu Osman Bey geçer. Osman zamanında Nûra Sofi oğlu Karaman, ona hizmet eder. Onun ülkesini Tatar (Moğol) almıştı. Osman, Tatar'ı onun ülkesinden (Karaman) çıkarır. Osman'ın bu yardımlarına karşılık olarak adı geçen bu bey her zaman Osman'ın emrine hazırdı. Osman Bey h. 720'de vefat eder.

Osman Bey'den sonra yerine oğlu Orhan geçer. Orhan Bey, İznik, Bursa, Karasi, Saruhan ve Kastamonu'yu fethederek sınırlarını genişletir. Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa Rumeli'ye geçerek Aydıncık, Biga, Lapseki, Mıgalkara (Malkara), Dimetoka, Kişen (Keşan) ve Edirne'yi fethettikten sonra ölür. Hicri 760 yılında Orhan Bey de vefat eder. Orhan Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Murat Hüdavendigâr geçer. O, Filibe, Sofya, Sirez (Serez) ve Gümülcine'yi fetheder. Sırp'ları büyük bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı'ndan sonra savaş alanını gezen Murat Han, Miloş adında bir kişi tarafından hançerlenir. Murat Han, yerine oğlu Bayezid'in padişah olmasını vasiyet ettikten sonra vefat eder (h.792). Böylece Bayezid padişah olur.

Yıldırım Bayezid, Kastamonu ve Selanik'i fetheder. Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanogulları Osmanlı'ya katılır. Niğbolu'da Macarları yener. Hicri 804 yılının Muharrem (Ağustos 1401) ayında Timur ve Bayezid arasında yapılan savaşta Bayezid büyük bir yenilgiye uğrar ve Timur'a esir düşer. 14 yıl saltanat süren Bayezid bu yenilgiden sonra ölür. Yıldırım Bayezid'in Mir Süleyman, İsa, Mehmet, Musa ve Mustafa olmak üzere beş oğlu vardır. Rumeli'de padişah olan Mir Süleyman, İsa'yı ortadan kaldırır. Mir Süleyman, dokuz yıl padişahlık yaptıktan sonra 813/1410-11 yılında kardeşi İsa tarafından öldürülür. Musa da iki buçuk yıl padişahlık yapar. Mehmet ise sekiz yıl padişahlık yaptıktan sonra 824/1421 yılında vefat eder. Yerine Sultan Murat padişah olur.

Sultan Murat, saltanatı döneminde Laz (Sırp) ülkesini, Mora'yı ve Selanik'i fetheder. Daha sonra Macar kralı ile İzledi'de savaşır. Son sefer dönüşünde tahtı oğlu Fatih'e bırakır. Varna zaferinden sonra tahtı tekrar devralır. Hicri 855 yılında hastalanıp yatağa düşen Murat Han vefat eder. Murat Han'ın ölümünden sonra 18 Muharrem 855

yılı pazar günü Sultan Mehmet (Fatih), babasının yerine padişah olur. Sultan Mehmet, düşmanla (Bizans) iş birliği yapan Karamanoğlu üzerine sefer düzenler. İstanbul'un fethi için hazırlık yapar ve İstanbul'u kuşatır. 53 günlük bir muhasaradan sonra İstanbul'u fetheder. Bu önemli fetih dışında Sinop, Trabzon, Mora, Midilli, Eflak, Bosna gibi birçok yeri fethederek devletin sınırlarını genişletir.

Enverî, eserinin son bölümünde ise veziriazam Mahmut Paşa'nın yaptığı fetihleri ve yaptırdığı eserleri övgü ile anlatarak eserini bitirir.

1.4.3. Dil ve Üslubu

Düstûr-nâme, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini gösteren bir eserdir. Genel olarak sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Türünün bir önceki örneklerine göre daha fazla Arapça ve Farsça kökenli kelime ihtiva etmesine rağmen dönemin dil özelliklerini yansıtmaya niteliktedir. Eserde göze çarpan ve Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini bize gösteren başlıca dil bilgisi kuralları şöyledir:

Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri olan “eyü, girü, kendü, berü, ayru-...” bazı kelimelerdeki yuvarlak ünlüler eserde korunmuştur.

Eserde geçen, “yürürdi< yürüridi , gelürdi< gelüridi , n'ola< ne ola , n'oldı< ne oldı , oğlan<oğulan, boynına< boyununa, oğlı< oğulı, ayru-< ayru-...” bazı kelimelerde ünlü düşmesi görülmektedir.

Fiil çekimine baktığımızda, gelecek zaman için “-ısar, -iser “ emir kipi için “-gil, gil “, eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Zarf-fiil eklerinden -uban, -üben eki de kullanılmıştır.

Eserde Farsça ve Arapça tamlamalara az yer verilmiştir. Kullanılan az sayıdaki tamlamanın içinde Arapça tamlama sayısı çok azdır. Tamlamaların geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Tamlamalarda kullanılan kelimeler; Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Farsça-Farsça şeklindedir (ḥayrül'-enâm, 'azm-i râh, kahraman-ı 'aşr, şâh-ı cihân). Eserde kullanılan tamlamaların geneli ikili tamlamalardır.

Ayrıca, “kığırmaq, öküş, kulaguz, tavış, ban, güyegü...” gibi pekçok arkaik kelime kullanılmıştır.

Vezin açısından değerlendirecek olursak, Enverî eserini “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında birçok yerde imaleye başvurmuştur. Bu durumu gösteren birkaç örnek şöyledir:

Ne *h*alîfe kaldı ne *h*ayl u *h*ısm / Yıkılır *İ*rân u Turân ‘Acem (b. 1507)

Anlara pâşâ virür çok armağan / Her bir *s*i oldu *l*me revân (b. 2076)

Mora'ya evvel ki sulţân etdi ‘azm / Aldı *an*ı dinle *and*a nitdi *h*azm (b. 3572)

Ayrıca Enverî, ahenk yaratmak amacıyla sıkça ulamaya başvurmuştur:

Altı(ş *üç*) yıl Seyyid-i ‘âlem yaşar / On yıl(*l e*)düben *ğ*azâ *h*âke düşer (b.2879)

Dörde(*r oğ*)lı her bi(*r oğ*)lunun olur / Pes yigirmi dört boyu bunlar kıılır(b.2970)

Bunda mezkû(*r ol*) *h*idîvün medhîdür / Dağı âşârı he(*m a*)nun fetihdür. (b.3360)

Metinde, Enverî'nin edebi bir şahsiyet olmamasından kaynaklanan aruz kusurlarının olduğunu söyleyebiliriz. Yazmış olduğu eser de edebi eser niteliğinde olmadığından yazılış amacında sanat yapma endişesi de yoktur. Bu sebeplerden ötürü metinde, aruz vezninde olması gereken ustalık gösterilememiştir.

1.4.4. Eserin Nüshaları

Eserin, biri Paris Milli Kütüphanesi diğeri İzmir Milli Kütüphanesi'nde olmak üzere iki nüshası elimizde bulunmaktadır. Bunlardan ilki Paris Bibliothèque Nationale Ancien Fonds turc nr. 250'de kayıtlıdır. Hicri 11. Yüzyıl ortalarında istinsah edilen bu nüsha asıl nüsha olmayıp 118 varaktan oluşmaktadır. (Yınanç, 1930:3)

Diğeri nüsha ise İzmir Milli Kütüphanesi, 1614-22/401 numarada kayıtlı olup 140 varaktan oluşmaktadır. Son sayfasındaki “Mâh-i Ramadânü'l-Mübârek sene erba‘a ve tis‘in ve şemânie-mie” kaydından h. 894'te istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu nüshada, Paris yazmasındaki gibi, beyitler yan yana dizilmiştir. İzmir nüshasının geneli nesih ile yazılmasına rağmen 132a-139b arası rika ile yazılmıştır. Bu kısmın İzmir nüshasının istinsah tarihinden daha sonraki dönemlerde eklendiği tahmin edilmektedir. Ademler'in (Sakarya Üniversitesi, 2007:10) üzerine çalıştığı İzmir nüshası daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne mikrofilm olarak 122 numarada kayıt altına alınmıştır.

1.4.5. Düstûr-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Düstûr-nâme üzerine yapılan ilk çalışma Mükrimin Halil Yımaç'a aittir. Yımaç, 1928'de Paris nüshasını istinsah etmiş (Öztürk, 2012: XXXV), 1930 yılında ise eserde anlatılan olayların bir bölümünü değerlendirerek "*Düstûr-nâme-i Enverî Medhal*" ismiyle yayımlamıştır (Yımaç, 1930:1-100). Necîb Asım, Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nda, *Düstûr-nâme-i Enverî* başlıklı yazısında daha çok Mükrimin Halil'in eserle ilgili çalışmasından bahseder (Yazıksız, 1930:83-86).

Himmet Akın, Aydınoğulları'yla ilgili bir çalışmasında *Düstûr-nâme*'ye de başvurmuştur. Akın, eserinin ikinci baskısının önsözünde *Düstûr-nâme* üzerinde yapılan çalışmaları vermiş, bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve görüşlerini destekleyici mahiyette eserden örnek beyitler vermiştir (Öztürk, 2012: XXXVI).

İrene Melikof Sayar, *Düstûr-nâme*'nin Aydınoğulları ile ilgili bölümünü Le Destan D'Umur Pascha adıyla Fransızca'ya çevirmiştir. Bir başka Fransız tarihçisi Paul Lemerle de Gazi Umur Bey ile ilgili bölüm hakkında bir çalışma yapmıştır (Öztürk, 2012: XXXVI).

Necdet Öztürk, *Düstûr-nâme*'nin İzmir nüshasının Osmanlılarla ilgili bölümü olan son 842 beytin transkripsiyonunu yapmış ve incelemiştir. Ayrıca eseri nesir olarak günümüz Türkçesine çevirmiş, eserinin sonunda dizin çalışması ve 19. 20. 21. ve 22. Babların (kitap) İzmir nüshasının tıpkıbasımını da vermiştir (Öztürk, 2012).

Betül Ademler hazırladığı yüksek lisans tezinde eser üzerine dil çalışması yaparak eserin transkripsiyonlu metnini ve tıpkıbasımını verir.¹⁴ Eser için verdiğimiz örnek beyitleri bu çalışmadan aldık. Beyit numaralarını da bu çalışmaya göre verdik.

Murat Celep ise Aydınoğulları'nı anlatan 18. babının Türk kültür tarihi açısından değerlendirmesini içeren bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.¹⁵

¹⁴ Ademler, Betül, "Düstûrnâme-i Enverî (Dil özellikleri-Metin)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya (Türkiye), 2007.

¹⁵ Celep, Murat, "Düsturname-i Enverî'nin transkripti ve Türk kültür Tarihi bakımından Değerlendirilmesi (XVIII. kitap-Aydınoğulları)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2017.

1.5. Selâtin-nâme (Kemal)

Selâtin-nâme veya *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Kemal adında bir şair tarafından yazılmıştır. II. Bayezid devri şair ve tarihçilerinden olup Kemal-i Zerd ile karıştırılmıştır. Fakat yapılan araştırmalarla Kemâl-i Zerd'den farklı bir şahsiyet olduğu ortaya konulmuştur (Anhegger,1952:447-470). Hayatı hakkında bildiklerimiz *Selâtin-nâme*'de elde ettiğimiz bilgilerle sınırlıdır. Buna göre adının Kemal olduğunu, *Selâtin-nâme* dışında *Firâset-nâme* ve *Sûz-nâme* adlarında iki eser daha yazdığını, dillerde dolaşan birçok Türkçe gazeli olduğunu kendi ifadelerinden öğreniyoruz (Öztürk, 2001).

Ki düzdim Türkî dilden iki nâme / *Firâset-nâme*'dür bir *Sûz-nâme* (b.2393)¹⁶

Dağı çok düzmişem Türkî gazeller / Ki şimdi dilde oğurlar gezerler (b.2394)

Ki geldi şâh-ı devrânun Kemâl'i / Görüldü 'adl-i luğfinun cemâli (b.2398)

Kemal, eserine *Selâtin-nâme* veya *Tevârîh-i Âl-i Osman* adını verdiğini "Nâm-ı Gülşen-i *Selâtin-nâme* [yahûd] *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*" başlıklı bölümde şu beyitlerle ifade etmektedir:

Selâtin-nâme kıdum buna adı / *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*'dur nihâdî (b.235)

Gülistân-ı selâtin-i cihândur / *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* tercümandur (b.236)

Mesnevi tarzında yazılmış olan eserin vezni "mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün" olup eserin sonlarına doğru dönemin padişahı II. Bayezid için yazdığı kasidede "mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün" vezni kullanılmıştır. Her ne kadar şair, eserinin 3600 beyitten teşekkül ettiğini söylese de elimizdeki yegâne nüshada 3029 beyit mevcuttur.

Ki üç bin altı yüz beyit ile iy cân / Tamâm oldu *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* (b.2548)

Osmanlı'nın kuruluşundan 1490 yılına kadar olan dönemdeki Osmanlı tarihini anlatan eserin tamamı 98 başlıktan oluşur. Eserin ilk başlığı olan "Hazâ Kitâb-ı *Tevârîh*"in dışında kalan tüm başlıklar Türkçedir. *Selâtin-nâme*'ye hamdele ile başlayan Kemal, ayrı başlıklar altında Hz. Muhammed'i ve dört halifeyi övdükten sonra dönemin padişahı II. Bayezid'i methetmiştir. Daha sonra Osmanlı tarihini anlatan Kemal, eserini

¹⁶ Örnek beyitler Necdet Öztürk'ün çalışmasından alınmıştır (Öztürk, 2001).

dönemin bazı devlet büyükleri hakkında yazdığı övgülerle bitirir. Ayrıca Kemal, monotonluğu gidermek amacıyla anlattığı olaylar arasına, “Pend-nâme, Hikâyet-i Tama‘kâr, Ahvâl-i Dehr...” gibi başlıklar altında didaktik hikyeler de serpiştirmiştir.

1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Selâtin-nâme veya *Tevârih-i Âl-i Osman* 1 Şaban 895/20 Haziran 1490 tarihinde tamamlanmıştır. Nitekim Kemal, eserin bitiriliş tarihini şu beyitlerle açıkça ifade etmektedir:

Tamâm itdün tevârihün kitâbın / Ğazâsın şehlerün her fetḥ-i bâbın (b.2567)

Sekiz [yüz] hicretün toksan beşinde / Vücûda geldi bu cevher o ḥinde (b.2568)

Ki şa‘bân olmuşıdı zâhir / Tamâm geldi zühûra oldu zâhir (b.2569)

Cihânun olmuşıdı nev-bahârı / Şükûfe dutmuşıdı her diyârı (b.2570)

Kemal, *Selâtin-nâme*’yi II. Bayezid adına yazmıştır. Bu eserinden dolayı kendisine değer ve mevki verileceğini uman Kemal dostlarına danışır. Fakat dostları, eserin Farsça değil de Türkçe olması nedeniyle boşa ümitlenmemesini söylerler. Bunun üzerine eserini hükümdara sunmaktan çekinmiştir (Öztürk, 2001: XXXIII).

1.5.2. Eserin Muhtevası

Cengiz Han’ın zulmünden dolayı Ertuğrul 1340 kişi ile Anadolu’ya gelip Karaman’a yerleşir. Selçuklu hükümdarı Sultan Alaeddin ile hareket eden Ertuğrul, türlü kahramanlık ve fedakarlıklar gösterir. Karahisar’ı aldıktan sonra 93 yaşında vefat eder. Ertuğrul’dan sonra beylik oğlu Osman’a kalır. Bilecik, Köprühisar, İnegöl’ü alıp sınırları genişletir. Osman Bey, 14 yıllık hükümdarlıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Orhan Bey geçer. Orhan Bey, Bursa ve İznik’i fetheder. Orhan, oğlu Süleyman Paşa’yı yeni yerler fethetmek için Rumeli’ye gönderir. Süleyman Paşa Rumeli’ye geçerek Gelibolu, Bolayır, Malkara, Vize ve birçok yer fethettikten sonra vefat eder. Süleyman Paşa’nın ölümünden iki yıl sonra Orhan Bey de vefat eder. Orhan Bey’in ölümünden sonra yerine oğlu Murat Han geçer. Engüri (Ankara), Sultanöni (Eskişehir), Edrene (Edirne), Burtur

(Burdur), Isparta gibi birçok yeri fetheder. Sırlarla yaptığı savaştan sonra vefat eder. Murat Han'dan sonra yerine oğlu Bayezid Han geçer.

Yıldırım Bayezid, başta Kayseri, Samsun, Larende, Konya, Sivas, Malatya olmak üzere Anadolu'da birçok memleket fetheder. Aydınoğulları, Mentешеoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanoğulları beyliklerini de Osmanlı'ya katar. Edirne'de Sırları, Niğbolu'da Macarları yener. Timur'un elçisini hapsetmesi üzerine Timur Anadolu'ya yürür. Timur ve Bayezid arasında yapılan savaşta Tatar ve Germiyanlıların ihaneti sonucunda Bayezid yenilir. Timur'a esir düşen Yıldırım Bayezid ölür. Bayezid'den sonra yerine oğlu Mir Süleyman geçer. Mir Süleyman öldükten sonra kardeşi Musa ve Mehmet arasında taht mücadelesi yaşanır. Bu mücadeleyi kazanan Mehmet Han, sultan olur. Sivas, Amasya, İsfendiyar ve Eflak'ı fetheden Sultan Mehmet bir süre sonra vefat eder ve yerine oğlu Murat Han geçer. Murat Han, padişah olunca Karaman'a seferler düzenler. Varna ve Kosova savaşlarını kazanır. Selanik, Mora ve Arnavut memleketlerini fetheder. Otuz yıl sultanlık yaptıktan sonra Murat Han vefat eder. Murat Han'ın ölümünden sonra hicri 855'te yerine oğlu Sultan Mehmet (Fatih), padişah olur. Sultan Mehmet, hicri 857'de İstanbul'u fetheder. Karamanoğlu Beyliğini Osmanlı topraklarına katar. Hicri 877'de Uzun Hasan'ı yenilgiye uğratar. Fatih; Amasra, Sinop, Trabzon, Belgrad, Mora, Midilli, Eflak, Bosna, İskenderiye gibi birçok yeri fetheder. Hicri 886'da vefat eden Sultan Mehmet'in yerine oğlu Bayezid geçer. Bayezid ilk olarak Bogdan'ı fetheder. Daha sonra Kili ve Akkırman'ı da aldıktan sonra Edirne'ye döner. Bayezid, başta İstanbul, Edirne, Tokat, Amasya olmak üzere ülkenin diğer yerlerinde de medrese, cami, çeşme...vs. birçok eser imar eder.

1.5.3. Dil ve Üslubu

Selâtin-nâme, kaleme alındığı dönem itibarıyla Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Müellifin, Türkçeden imtina edildiği bir dönemde eserini Türkçe yazma isteğini aşağıdaki beyitlerle ifade etmesi dikkat çekmektedir:

Didiler sana bundan n'ola hâşıl / Nedür bu Türkî dili ehl-i fâzıl (b.2425)

Buna baş ağrısı dirler bilürsin/ Özine bunu niçün kılırsın (b.2426)

'Acem diline bunlar müşterîdür / Buları bil ki Türkî dilden beridür (b.2427)

Nene yarar gider Türkî dilile / Gelesin ortaya işbu bilile (b.2428)

Didüm bu Türkî dilün cevheridür / Niceler buna candan müştêrdür (b.2477)

Düzerler dürleri cevherleri çok / Budur dürler içinde gökçe boncuğ (b.2478)

Değildür gerçi Fâris Türkî dildür / Kavâ'idden hele düşer değüldür (b.2483)

Bu Türkî Fars gibi hûb-terdür / Olan içindeki tatlu haberdür (b.2544)

Sade ve akıcı bir Türkçe ile kaleme alınan eserde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı fazla değildir. Hatta sade Türkçe yazılan beyit sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu beyitlerden birkaçı şöyledir:

O gün gözle onat yañılmayasın / Bu sözde sanma sen añılmayasın (b.164)

Yazın iderler idi tağı yaylak / Ovasın iylemişler idi kışlak (b.293)

Olıcağ ol bana sin içre yoldaş / Benüm ile ol aralıkda koş baş (b.454)

Ki Rum'da var idi nice Tatarlar / Tonuz gözlüler [ü] itden beterler (b. 1365)

Çıralı ol arada kırtarur baş / Girüp gemiye kaçdı gözleri yaş (b.1947)

Dirilip oturlar bir arada / Burağmış hem biri bir söz arada (b.2408)

Didi kızum bu sözi söyleme ço / Kıparursan kıpar gel bu lafi ço (b.2508)

Göz açdurmayup ana uradılar / Keşür bigi yetişüp toğradılar (b.2692)

Eserde, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan başlıca dil bilgisi kuralları şöyledir:

Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri olan bazı kelimelerdeki yuvarlak ünlüler eserde korunmuştur. “eyü, girü, kendü...”

Gelecek zaman için “-ısar, -iser “ emir kipi için “-gıl, gil “, eklerinin kullanıldığı eserde zarf-fiil eklerinden “-uban, -üben” eki de kullanılmıştır.

Eserde geçen, “dimezlerdi<dimezler idi, n'ola< ne ola , n'oldı< ne oldı , oğlan<oğulan, boynına< boyunına, oğlı< oğulu...” bazı kelimelerde ünlü düşmesi görülmektedir.

Kemal, eserinde Farsça ve Arapça tamlamaları çok nadir kullanmıştır. Kullanılan az sayıdaki tamlamanın içinde Arapça tamlama yok denecek kadar azdır. Tamlamaların geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmış olup hepsi ikili tamlamalardır.

Ayrıca, “yavlak, dükeli, yigrek...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Eserde çok sayıda deyim ve halk deyişi de kullanılmıştır. Bunlardan birkaç örnek şöyledir:

Ꞑamusı *el çeküp başın aldı gitti* / O zâlim ol yire bu işi itdi (b. 272)

Dağı Germiyân-oğlı'na ilin vir / Bu *bir sözümi iki iyleme* dir (b.1044)

Cihânda oldurur şâh-ı girâmî / *Eyü adıla çika anun nâmı* (b.1211)

‘Adûdan saklaya mülkini ol şâh / *Göz açdurmaya duta düşmene râh* (b.1218)

Perişan olma *der ‘aqlunı başa* / Şanurssın bu cihânı bir temâşa (b. 1281)

Cihân mâlı gözine *zerre gelmez* / Ki taş taş cevher olsa tere gelmez (b.1322)

Ki *aşşı iylemez son peşmânlık* / İdenler işbu halka pâsubânlık (b.1344)

Ol illeri bulardan iyledi pâk / *Ꞑılıçdan geçürüben* iyledi hâk (b.1458)

Yüzün çevürdi bunlardan zamâne / Alup elin bular *atdı yabana* (b.1531)

Ki *ayağ basuban el bir ideler* / Gülüvv-i ‘âm için tedbir ideler (b.1760)

Selâtîn-nâme, “mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/fe‘ûlün” vezniyle kaleme alınmıştır. Kemal, vezin uygulamasında sık sık imaleye başvurmuştur.

Dağı gördi hü mâ kuşın elinde / Doğan *gibi* oturur bileğinde (b.407)

Çığırup luţfila *anı* getürgil / Becid dut bana tiz *anı* yetürgil (b.980)

Toyum oldı *orada* cümle leşker / Ğanî oldı büyük küçük serâser (b.1088)

Şorup kimdür bunun issin bileyin / *Getürüp bunu* issinden alayın (b.1251)

Buradan dinle imdi *Muştafâ’yı* / O sürmedi cihânda bir şafâyı (b. 1553)

Vezinde ahenk yaratmak amacıyla başvurulan unsurlardan biri olan ulamaya nadiren rastlıyoruz.

Ge(l iy) cân bülbüli iyle terennüm / Bu sözi sazile itgil tegannüm(b.249)

O(l il)leri idinmiş özine yâr / Sorarsan bir bulunmaz ana ağyâr (b.1446)

Ki sulţânun be(ş oğ)lı olmışıdı / Hudâ emrine üçü varmışıdı (b.1548)

Kemal, eserinde sık sık “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur. Bazı örnekler:

Kılalum sözi Bismi'llah ile *yâd*/ İdelüm nâm-ı Yezdân ile *bünyâd* (b.1)

Bahârün ‘arza kıl güller *açılsun* / O güller bülbül üstine *şaçılsun* (b.163)

Bu esnâda beyân iyle *özünü* / Hemân bülbülleyin söyle *sözünü* (b.250)

Hem altun üsküfi bilmezidi *il*/ Süleyman Pâşâ'nun taşnîfidür *bil* (b.678)

Çazâ gelse anı def'idemez *er* / Kaçarsanız içerü girü *düşer* (b.696)

Ki Altmış üç yaşında idi ol *hân* / Beğâ mülkine gittiğinde *Orhân* (b.713)

Namaza iki üç tekbîr *iderdi* / ‘Aceb şâlihdi hoş yola *giderdi* (b.719)

Çü sulţân-ı cihân işitti *anı* / Ğazabdan ol arada kaçdı *kanı* (b.1447)

O Sulţân Aĥmed öldi dutdı *yasın* / Oĥudup gömer Amasya'da *Yâ-sîn* (b.1897)

Sonuç olarak eserde geçen Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı çok değildir. Eserin çok akıcı bir dili vardır. Eser çok sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserde edebi sanatlarla pek başvurulmaması dil ve üslubun sadeliğini tesis etmiştir.

1.5.4. Eserin Nüshaları

Selâtin-nâme'nin bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY No. 331'de bulunmaktadır. 118 varak olan nüshanın son yaprağındaki kayda göre istinsah tarihi 1111/1602 olan bu nüshada eserin adı ve başlıkları farklı renklerde yazılmıştır. Bozuk ve harekeli bir nesihle istinsah edilmiştir.

1.5.5. Selâtin-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser, üzerine ilk olarak Robert Anhagger, bir makale yayımlar. Anhagger, eserin müellifi ile ilgili soru işaretlerini giderdikten sonra eserin bir değerlendirmesini yapar. Makalenin sonunda Kemal'in eserinde anlattığı hikayeler ele alınır. (Anhagger, 1952:447-470).

Şevki Işık (1b-21a), Ülker Alkumru (21a-40b), Nurcan Oktay (81a-119b) ve Ayfer Kadioğlu lisans tezlerinde eserin Latin harflerine çevirisini yaparlar. Betül Müftüler de lisans tezinde *Selâtin-nâme*'nin indeksini hazırlar.

Son olarak Necdet Öztürk eser üzerine bir değerlendirme yazarak eserin transkribini yayımlar (Öztürk, 2001).

1.6. Târih-i Selâtin (Müellifi bilinmiyor)

Müellifi bilinmeyen bu eser, bir hükümdarın emriyle Yunancadan Farsçaya tercüme edilmiştir. Daha sonra da Türkçeye tercüme edilmiştir. Sultanlar tarihi olarak adlandırılan eserde toplam 88 kişiden bahsedilmiştir. Bunlardan 44'ü hükümdar ve devlet adamı, 19'u peygamber, 7'si din büyüğü, 9'u peygamber yakını veya hükümdar yakını, ikisi kahraman, biri de menfi tiptir. Osmanlılarla ilgili Süleyman Şah, Ertuğrul Gazi ve Fatih Mehmet'ten bahsedilmiştir. Mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesine tercüme edilen eser, 1319 beyitten oluşmaktadır. Eserin tespit edilen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk 1390/2 numarada kayıtlıdır. 1601'de istinsah edilen eserin telif tarihi bilinmemektedir. Eser üzerine Selahattin Karabacak bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹⁷

¹⁷ Karabacak, Selahattin, Târih-i Selâtin (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana (Türkiye), 2019.

2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER

2.1. Fetih-nâme (Kıvâmî)

Kıvâmî mahlaslı bir şair tarafından manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Müellifin hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Eldeki bilgiler bir araya geldiğinde bile müellifin hayatı hakkındaki bilgiler netleşmemektedir. O dönemde Kıvâmeddin adını taşıyan birkaç kişiye daha rastlanır. *Fetih-nâme*'nin yazarı ya Kıvâmeddin Yusuf ya da Kıvâmeddin Kasım'dır. Hakkında bilinen en net bilgi Fatih Sultan Mehmet ve Yıldırım Bayezid devirlerinde yaşamış, Fatih'in fetihlerini anlatan bir fetih-nâme yazmış olduğudur (Uygur, 2018:14).

Eser, 28 bölümden oluşmaktadır. Eserin aslını oluşturan bu 28 kısımdan önce, mesnevî tarzında yazılmış bir tevhit; terci-i bend tarzında yazılmış bir münâcât; yine terci-i bend şeklinde yazılmış olan ve içinde dört halife ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de anıldıkları bir naat; sonra "Güftar-ı Rubâî der Münâcât" başlıklı bir rubâî ve daha sonra da Fatih Sultan Mehmet'i öven bir methiye bölümü gelir. Eserin asıl bölümlerine geçmeden önce de Sultan II. Mehmet'in tahta geçişini konu alan ilk bölüme bir manzumeyle başlar. Bu giriş manzumelerinden sonra, nesir bölümleriyle ilgili olarak veya dinî, ahlâkî, tasavvufî, epik karakterde, zamandan şikâyet konularında yazılmış "Güftâr der-Nazım", "Sıfat-ı Subh", "Sıfat-ı Şeb", "Sıfat-ı Rûz", "Sıfat-ı Bahar", "Beyt", "Şiir" gibi başlıklar taşıyan manzumeler yer almaktadır. Eserin sonunda ise Sultan Bayezid'in fetihlerini öven bir kasideden sonra "Hâtimetri'l-Kitâb" bölümü bulunmaktadır. Eserin tamamında toplamda 115 adet manzume yer almaktadır. Bu manzumelerdeki toplam beyit tutarı ise 2316'dır. Kıvâmî, söz konusu manzumelerde birbirinden farklı beş vezin kullanmıştır. Bunlar, "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün", "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün", "mefâ'ilün/mefâ'ilün/feülün", "mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün", "mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün" kalıplarıdır.

2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Kıvâmî, *Fetih-nâme*'yi II. Bayezid'e sunmuştur. Geçim sıkıntısı çeken müellif, Sultan Bayezid'den mükafat almak amacıyla babası Fatih için bir fetih-nâme yazma

isteğini kabul etmesini ister. Kıvâmî, Fatih'in seferleri hakkında yazdığı birkaç bölümü Sultan Bayezid'e okur. Sultan Bayezid de eserin tamamlanmasını emreder.

Nedür sözüñ anı bir dem beyân it / Gülistân içre bülbülveş figân it

Sözümüz oldurur sultân-ı a'zam / Muhammed bin Murâd ol hân-ı a'zam

Bir iki meclis itdüğü gazâdan / Dimişdük añuben anı du'âdan

O 'arz olmuşıdı Şeh Bâyezîd'e / Sa'âdet âfitâbı nûr-ı dîde

Buyurmış luţfıla târîh-i şâhı/ Disün ger 'avn ide fazl-ı ilâhî

Anı emr eyledi çünkim halife / Gerekdür kim ola işbu laţife (Uygur, 2018:166)

Müellif, eserinin adını ve yazılış tarihini açıkça söylemektedir. *Fetih-nâme* adını verdiği eserini hicri 893'te (1488) mâh-ı cumâdeyn'in (cemâziye'l-evvel ve cemâziye'l-âhir) tamamlanmasından sonra bir cuma günü, kuşluk vaktinde tamamladığını ifade etmektedir:

Okıduk adını hem *Fetih-nâme* / Haber virdük bu resme hâş u 'âma (Uygur, 2018:604)

Getürdük nazm u nesre oldı târîh / Kitâba dahı bu bağlandı târîh

Resûlün hicretinden diñle bu dem / *Sekiz yüz* oldı *toğsan üç* dahı hem

Tamâm olmuşıdı *mâh-ı cumâdeyn* / Gül ile bâğlar olmuşıdı zeyn

Duğâ vaktıydı cum'a günidi / Namâz-ı öyleden hem öñdin idi (Uygur, 2018:606)

2.1.2. Eserin Muhtevası

Fetih-nâme'de anlatılan tarihi olaylar manzum bölümlerde tahkiye edilmemiştir. Olayların anlatımında nesir tercih edilmiştir. Allah'a, Hz. Muhammed'e ve Dört Halife'ye övgülerle başlayan eserin ilk yirmi beş kısmında Fatih Sultan Mehmet devrine ait olaylar mensur olarak anlatılmıştır. Sırasıyla İstanbul'un fethi ve fetihden sonra imarı, Sivricehisar, Amul, Nevabir, Mora, Trabzon, Eflak, Midilli, Arnavutluk, Bosna, Karaman, Eğriboz, Akkoyunlu, Boğdan, Tuna, Arnavutluk İskenderiye'si seferleri ve padişahın ölümü hakkında bilgi verilmiştir. II. Bayezid döneminden bahsedilen son üç kısımda ise, II. Bayezid'in tahta çıkışı, Boğdan Seferi ve Kili ve Akkerman'ın ele

geçirilişi anlatılmıştır. Eser II. Bayezid'in övüldüğü bir fetih kasidesi ile kitabın sona erdiğine dair bir kısım ile bitirilmiştir. Eserde mensur kısımların arasına serpiştirilen manzum kısımlarda ahlaki, tasavvufi konular ele alınmış, yer yer ayet ve hadislerden örnekler verilerek düşünceler desteklenmiştir.

2.1.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme, Eski Anadolu Türkçesinin hemen bütün özelliklerini taşıyan bir eserdir. Fetih-nâme, genel olarak kelime hazinesi bakımından çok zengin bir eserdir. Türkçe dışında, daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Şairin övgüde bulunduğu, tasvire başvurduğu beyitlerde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. 15. yüzyılın sonlarında kaleme alınan eserde, kendisinden önce yazılan manzum tarihlere oranla daha fazla Arapça ve Farsça kökenli kelime kullanılmıştır. Şair; tevhit, münacat, kaside, terci'-i bend türlerinde yazdığı manzumelerde daha ağır bir dil kullanmıştır.

Manzar-ı luğf-ı ezel sultân-ı 'âlem şâh-ı milk / Dâfi'-i küfr ü dâlâl u mürşid-i râh-ı hudâ
Kıble-i erkân-ı devlet devlet-i dünyâ vü dîn / Nâşır-ı İslâm-ı Aḥmed pertev-i nûr-ı hudâ
Şâh-ı a'zam Hân Muhammed sâye-i fazl-ı ilâh / Menba'-ı mihr ü vefâ vü maṭla'-ı şıdk u safâ (Uygur, 2018:60)

Şairin, padişahın gözüne girerek rahat bir yaşamı garanti altına alma amacıyla yazdığı manzumelerde Arapça ve Farsçanın nüfuzu açıkça görülmektedir.

Kıvâmî, mensur kısımlarda monotonluğu kırmak amacıyla olaylara geçiş için köprü görevi yüklediği manzum bölümlerde ise daha sade bir dil kullanmıştır. Dilin sade olduğu bölümlerde arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

İşit imdi ne kıldı bu gazâda / Ne oldı kışşa işbu mecrâda (Uygur, 2018:344)

İşitgil yine bir meclis cihâdın / Anasın ḥaşre dek alemde adın (Uygur, 2018:350)

Öküşdür işbu sözler biz geledüm / Girü gendü sözüümüz söyleyelüm (Uygur, 2018:296)

Eserde çok sayıda Arapça veya Farsça tamlama örneği kullanılmıştır. Tamlamalarda kullanılan kelimeler; Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Farsça-Arapça,

Farsça-Farsça şeklindedir (reşîdü'l-melik, şâh-ı mu'azzam, mâr-ı ejder, zulmat-ı şeb). Eserde kullanılan tamlamaların geneli ikili tamlamalardır. Az da olsa üçlü tamlamalar da kullanılmıştır.

Şair, manzumelerde farklı vezinler kullanmıştır. Kullandığı vezinlerde genel olarak başarılıdır. Nadiren vezin hatası yapmıştır.

Akıcı bir üslupla eserini kaleme alan Kıvâmî, olayların anlatımında aralara yerleştirdiği manzumelerle dini, ahlaki ve tasavvufi mesajlar verme çabasındadır. Bazı yerlerde kullandığı cinaslı kafiye, iktibas ettiği ayet ve hadisler de anlatımına renklilik ve canlılık katmıştır. Eserde sıra dışı bir tahkiye tekniği vardır. Manzum ve mensur kısımlar başarılı bir şekilde sentezlenmiştir. Özellikle manzum kısımlardan mensur kısma geçerken başarılı geçiş beyitleri kullanılmıştır.

Diyelüm şâh-ı 'âlem Hân Muhammed / Zamânuñ Husrev'i Sultân Muhammed

Ne resme itdi kâfirle gazâyı / Ki dîn düşmenlerine hem cezâyı (Uygur, 2018:206)

İşit imdi nice oldı hikâyet / İdelüm canıla bir bir rivâyet (Uygur, 2018:504)

2.1.4. Eserin Nüshaları

Fetih-nâme'nin bilinen tek ve orijinal nüshası, Berlin National-Bibliothek Mrs. Or. 4 1975 numarada kayıtlıdır. Bu yegâne nüsha, 160 yapraktan ibaret olup tam harekeli bir nesih ile yazılmıştır. Birinci kapak yaprağında “Fetih-nâme-i Sultân Mehmed, Te'lif-i Kıvâmî” ibaresi vardır. Arka kapak yaprağında ise eserin asıl kâtibine ait olmayan, başka bir kimse tarafından yazılmış ve aşûranın (Muharrem ayı) 10. gününde okunması icap eden bir dua vardır. (Uygur, 2018:29)

2.1.5. Fetih-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Fetih-nâme üzerine ilk çalışmayı Sait Gökçe yapmıştır. Gökçe, eserin tek yazma nüshası üzerine 1954 yılında Münih Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamıştır. Almanca hazırlanan tezin adı “*Kıvami und Sein Fetih-nâme*”dir (Babinger, 1955: IV). Franz Babinger de eser üzerine bir giriş yazarak esrin tıpkıbasımını yayımlamıştır (Babinger, 1955). Ceyhun Vedat Uygur 1991'de “Kıvâmî'nin Fetih-nâme-i Sultan Mehmed'i ve Dil

Özellikleri (İmla-Gramer-Metin ve Lügat)” adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır. Uygur, daha sonra bu çalışmasını 2007’de yayımlamıştır. 2018’de ise ilk baskıyı gözden geçirip genişleterek yayımlamıştır. (Uygur, 2018). Son olarak Ruşan Türken Duman eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹⁸

2.2. Târîh-i Ebü'l-Feth (Tursun Bey)

Asıl adı Tûr-ı Sînâ olan Tursun Bey adıyla tanınan 15. yüzyıl tarihçisi tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi olmayan müellif, eserine *Târîh-i Ebü'l-Feth* adını vermiştir (Tulum, 1977:9).

Tursun Bey tarihi olayları naklederken monotonluğu gidermek amacıyla araya Farsça, Arapça ve Türkçe mısralar, beyitler ile manzumeler de serpiştirmiştir. Araya serpiştirilen manzum parçaların 558’i beyit 102’si mısradır. Söz konusu beyitlerin 462’si Türkçe, 31’i Arapça 63’ü Farsçadır. Mısraların ise 60’ı Türkçe, 24’ü Arapça, 18’i de Farsçadır.

2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, devlet adamlarından gördüğü birçok iyiliğe teşekkür etmek, devlet hizmetinde elde ettiği yüksek derecelere eriştiği refaha karşı minnet borcunu ödemek amacıyla eserini kaleme aldığını belirtmektedir. Tursun Bey, eserini 1490-1495 arasında Fâtiş Sultan Mehmet adına kaleme almış olup dönemin padişahı II. Bayezid’e sunmuştur (Tulum, 1977).

2.2.2. Eserin Muhtevası

Fâtiş Sultân Mehmet’in 846/1442 yılında ilk kez tahta çıkışıyla başlayıp II. Bâyezîd’in tahtta bulunduğu sırada yazılarak 893/1487-88 yılındaki yenilgiyle

¹⁸ Duman, Ruşan, Türken, "Fetiş-nâme-i Sultan Mehmed (İnceleme-Metin)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ (Türkiye), 2006.

sonuçlanan Kilikya seferiyle bitmekte ve dolayısıyla kırk yedi senelik Osmanlı tarihini kapsamaktadır.

2.2.3. Dil ve Üslubu

Târîh-i Ebü'l-Feth, kendisiyle aynı yüzyılda kaleme alınmış tarih eserlerine nazaran Arapça ve Farsça unsurların oldukça yoğun bir biçimde kullanıldığı ağır bir dil ile yazılmıştır. Tarihi olayları mensur olarak aktaran müellif, monotonluğu gidermek amacıyla araya Farsça, Arapça ve Türkçe mısralar, beyitler ile manzumeler serpiştirmiştir. Türkçe manzum parçalarda yer yer uzun tamlamalarla örülü ağır bir dil kullanan müellif, genel olarak sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Çü sensin pâdişâhâ hamde lâyıķ / Saña maḥşûsdur ḥamd-i ḥalâyıķ (Tulum,1977:3)

Ne ‘asker ki bir kûh-ı pûlâd-pûş / Cüyûş-ı zafer-gûş-ı deryâ-ḥurûş (Tulum,1977:49)

Kesilme iy ḥikâyet aşla vaşl ol / Kitâb-ı kışşa içre bâb u faşl ol (Tulum,1977:76)

‘Acebdür bu şevketle Uzun Ḥasan /Ne ḥoş gördi kaçmağı vech-i ḥasen (Tulum,1977:165)

Bu resme eyle Sultân Bâyezîd’i / Ki ola sultânların cümle ferîdi (Tulum,1977:214)

2.2.4. Eserin Nüshaları

Eserin, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde şimdiye kadar bilinen yedi nüshası bulunmaktadır. Yurt içindeki nüshalar Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. R.1470, R.1097 ve R.1098’de; Ayasofya Ktp. (Süleymaniye Ktp.) No. 3032’de; İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. 4369’da bulunmaktadır. Yurt dışındaki nüshalar ise Avusturya Milli Ktp. Türkçe Yazmaları H.O. 28’de ve Mısır Milli Ktp. Türkçe Yazmaları S.4333’te bulunmaktadır.

2.2.5. Târîh-i Ebü'l-Feth Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma Mehmed Ârif Bey tarafından Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası’nın ilâvesi olarak 1330 yılında yayımlanmıştır. Bir diğer çalışma Mertol Tulum tarafından yapılmıştır. Tulum, eserin tenkitli neşrini yapmış, çalışmasının sonuna da indeks ve sözlük eklemiştir (Tulum, 1977). Halil İnalçık ve R. Murphey ise eserin

tıpkıbasımını ve özet halinde İngilizce tercümesini yayımlamışlardır (Başar, 2010:61.100). Son olarak Uğur Gürsu, Osmanlı hükümdarlık anlayışının esere yansıması üzerine bir makale yayımlamıştır (2011:67-84).

3. FARŞÇA YAZILAN MANZUM TARİH ESERLERİ

3.1. Gazâ-nâme-i Rum (Kâşifi)

Fatih Sultan Mehmet'in saray şehnamecisi Kâşifi tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Kâşifi, İrânlıdır. Geçim sıkıntısından dolayı İstanbul'a gelmiş ve padişahla tanışmıştır. Padişahın ihsanına mazhar olan müellif, geçim sıkıntısından kurtulmuştur.

Şeh-nâme vezniyle yazılan eser, hamdele, naat, dönemin padişahına methiye ile başlar. Münacat ve sebab-i telif bölümlerinden sonra olaylar anlatılmaya başlanmıştır. Eksik olduğu tahmin edilen eser 1053 beyitten oluşmaktadır.

3.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Kâşifi, sebab-i telif bölümünde, "Ahmed Paşa vasıtasıyla padişahın ihsanına mazhar olduğunu, geçim sıkıntısından kurtulup refaha ulaştığını, Ahmed Paşa'nın kendisine, 'Padişahın emriyle *Gazâ-nâme-i Rum*'u nazmedersen.' dediğini, bunun için Rum gazilerinin hikayesini manzum olarak anlatmak istiyorum." diyerek eserin yazılış sebebini dile getirmektedir. Kâşifi, eserini Bursalı Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa'nın teşvikiyle 1456'da yazıp Fatih Sultan Mehmet'e takdim etmiştir.

3.1.2. Eserin Muhtevası

Eser, II. Mehmet'in (Fatih) doğumu hakkında bilgiler verdikten sonra Sultan II. Murat'ın tahttan çekilerek yerine oğlu II. Mehmet'i geçirmesiyle başlar. Varna Savaşı'nın ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmesinden sonra, Sultan II. Murat'ın tekrar tahta davet edilmesi ve akabinde meydana gelen olaylarla devam eder. Eksik olduğu tahmin edilen eser, II. Mehmet'in düşünüsüyle biter.

3.1.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça El Yazmaları Bölümü, F.1388'de *Tevârih-i Âl-i Osmân* adıyla kayıtlıdır.

3.1.4. Gazâ-nâme-i Rum Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine M. Ebrahim M. Esmail bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Esmail, çalışmasında eseri tahlil ederek Türkçe nesre tercüme etmiştir.¹⁹

3.2. Fetih-nâme-i Eğriboz (Ma'nevî)

Eser, XV. asır şairlerinden olan Ma'nevî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmayan müellif, Fatih zamanında İstanbul'a gelmiş ve 874/1469-70 yılında Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı eserine, *Mahzenü'l-Ebrâr* isimli bir nazire yazarak Fatih'e ithaf etmiştir. *Mahzenü'l-Ebrâr*, 36 bölüm ve 3228 beyitten oluşmaktadır. Ma'nevî, bu eserin sonunda Eğriboz'un 1470 yılında fethedilişini konu edinen "Der Târîh-i Feth-i Eğriboz Gûyed" başlıklı kısa bir mesnevi kaleme almıştır. Övgü mahiyetinde kaleme alınan bu kısa mesnevi aruz vezninin "müfte' ilün/müfte' ilün/fâ' ilün" kalıbıyla yazılmış olup 101 beyitten oluşmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kısmı No. 4080/1'de kayıtlıdır. Eser üzerine tek çalışma Ahmet Ateş tarafından yapılmıştır (1953-54:281-299). Ateş, çalışmasında eseri tanıtıp matbu harflerle basımını verdikten sonra Türkçeye çevirmiştir.

3.3. Hünkâr-nâme (Mu'allî)

İranlı şair, Mir Seyyid Ali bin Muzaffer-i Mu'allî tarafından Farsça yazılmıştır. Tus şehrinde doğan şair, Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'a gelerek buraya yerleşmiştir. Eserin adı genel bir Osmanlı tarihi izlenimi uyandırmasına rağmen eserde ağırlıklı olarak Fatih devri olaylarına yer verilmiştir.

Müellif, eserini aruzun "fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül" kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserin girişinde Fatih Sultan Mehmet için yazdığı methiyede "mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün" kalıbını kullanmıştır. Bunun dışında eser içinde birkaç beyitte farklı vezin kullanmıştır. Eserine besmele ile başlayan müellif, Fatih Sultan

¹⁹ Esmail, M. Ebrahim, Kâşifi'nin Gazânâme-i Rum Adlı Farsça Eseri ve Türkçeye Tercüme ve Tahlili. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2005.

Mehmet için yazdığı övgülerden sonra İstanbul'un fethiyle olayları anlatmaya başlar. Akkoyunlular ve Timurlulardan da bahseden müellif, olayları karışık olarak anlatmaktadır (Anhegger, 1949:145-166). Hacimli olan eser 5311 beyitten oluşmaktadır.

3.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserini dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'in ihsanına mazhar olmak için kaleme almıştır. Eserini hicri 878 yılının Zilhicce ayının başlarına tekabül eden Nisan 1474'te kaleme aldığını belirterek Fatih Sultan Mehmet'e sunduğunu ifade etmektedir (Anhegger, 1949:145-166).

3.3.2. Eserin Muhtevası

Eserine Fatih Sultan Mehmet'i methederek başlayan müellif, İstanbul'un fethini destansı bir şekilde anlattıktan sonra Ayasofya'nın methi ile devam eder. Ardından İstanbul'un fethinden sonra burada yapılan imar faaliyetlerine değinir. Daha sonra Fatih devri olaylarını anlatmaya devam eden müellif, Uzun Hasan ile ilgili hadiselerle geniş yer verir. Eser, Fatih Devri olaylarının yanı sıra Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timur devletlerinin tarihiyle ilgili bilgiler de içerir. Müellif, eserin sonunda kendi hayatıyla ilgili bilgiler verdikten sonra eserini bitirmektedir.

3.3.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 1417'de kayıtlı olup 183 varaktır. Her sayfada iki sütun ve 15 satırın bulunduğu nüsha talikle yazılmıştır.

3.3.4. Hünkâr-nâme Üzerine yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmayı Robert Anhegger yapmıştır. Anhegger, eseri bir makaleyle bilim alemine tanıtmıştır (Anhegger, 1949:145-166). Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma, Refet Yalçın Balata tarafından hazırlanan doktora tezidir.²⁰

3.4. Şeh-nâme-i Ahî (Ahî)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Melek-zâde Ahî Rüstem Dârâ tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin II. Murat döneminde yaşadığı ve ahi teşkilatına mensup bir zat olduğu düşünülmektedir. Klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alınan eser aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Farsça olan eser 1958 beyitten oluşmaktadır.

3.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserin yazma sebebini “Padişahların tarihini yazmak ve ululardan haber vermek” şeklinde ifade etmektedir. Elimizde bulunan yegâne nüshada, eserin telif tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Ancak eserde anlatılan olaylardan yola çıkarak eserin II. Bayezid’in padişahlığı (1481-1512) döneminde, 15. yüzyılın sonlarında, kaleme alındığını söyleyebiliriz.

3.4.2. Eserin Muhtevası

Eserde Osmanlı sultanları Sultan II. Mehmet ve Sultan II. Bayezid'in çıktığı seferler, Karamanoğulları ile yapılan savaşlar, İstanbul'un fethi, saray içi ayaklanmalar, kardeşler arası taht mücadeleleri gibi dönemin olayları anlatılmaktadır.

²⁰ Balata, Refet Yalçın, "Hünkâr-nâme", (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1992.

3.4.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 10459 numarada kayıtlıdır. Rika ile kaleme alınan nüsha, her sayfasında 17 satırın bulunduğu 63 varaktan oluşmaktadır.

3.4.4. Şeh-nâme-i Ahî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Volkan İleri bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. İleri, çalışmasında eseri tematik olarak inceledikten sonra metnin Farsçasını matbu olarak vermiştir.²¹

²¹ İleri, Volkan, Melek-zâde Ahî Rüstem Dârâ'nın Şâhname-i Ahî Adlı Eseri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, (Türkiye), 2019.

II. 16. YÜZYIL TARİH ESERLERİ

1. MANZUM TARİH ESERLERİ

1.1. Nusret-nâme-i Osman (Ahmed-i Rıdvân)

Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-1538) tarafından kaleme alınan *İskender-nâme* adlı eserde bulunan ve Osmanlı tarihini anlatan bölümdür. XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. “Tütünsüz” ve “Bî-duhân” lakaplarıyla da anılan Ahmed-i Rıdvân defterdarlık ve sancak beyliği vazifelerinde bulunmuştur. “Dîvân” dışında “Hamse” sahibi de olan şairin 1528-1538 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Ahmed-i Rıdvân, *İskender-nâme*'de Ahmedî'yi örnek almıştır. O da Ahmedî gibi eserine Osmanlı tarihini anlatan bir kısım eklemiştir. *İskender-nâme*'nin bütününde olduğu gibi Nusret-nâme-i Osman bölümünde de Ahmedî'yi küçük farklarla izlemiştir (Ünver, 1979:346).

Ahmed-i Rıdvân, klâsik mesnevi tertibatına göre düzenlediği eserini aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. *İskender-nâme*'de hamdele, tevhit, münacat, naat ve sebep-i telif bölümlerinden sonra “Şürû' be-Naẓm-ı Kışşa” başlığıyla asıl konu anlatılmaktadır. Asıl konunun anlatıldığı kısım 17 destana ayıran Ahmed-i Rıdvân, “Nusret-nâme-i Osman” bölümünü “15. Destan” başlığı altında anlatmaktadır. İskender'den Osmanlı sultanı II. Bayezid'e kadarki tarihin anlatıldığı bu kısım, 1563 beyittir. Toplamda 8304 beyitten oluşan *İskender-nâme*'nin “Nusret-nâme-i Osman” bölümü ise 465 beyittir.

1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Ahmed-i Rıdvân, Sultan II. Bayezid adına yazdığı eserini, hatiften gelen bir sesin ona bu dünyada adını unutturmayacak güzel bir eser bırakmasını telkin etmesi sebebiyle kaleme aldığını ifade etmektedir.

Ahmed-i Rıdvân, İskender-nâme’de verdiği tarih beyitlerinde eserini Cemaziyülevvel 906/Kasım-Aralık 1500’de bitirdiğini dile getirmektedir (Avcı, 2013:192).

1.1.2. Eserin Muhtevası

Sultan Alaeddin bir gün cihat yapmak amacıyla Ertuğrul ile Konya’dan yola çıkarak Sultanönü’ne (Eskişehir) gelir ve oradan kafir diyarı olarak adlandırılan Bizans’a saldırır. Ertuğrul, kafirlerle yapılan savaşta gösterdiği kahramanlık ve fedakârlıkla nam salar. Sultan Alaeddin, Ertuğrul’u Sultanönü’nde kumandan tayin ederek Konya’ya geri döner. Ertuğrul, kafirlerle birçok savaş yaptıktan ve birçok memleket fethettikten sonra şehit olur. Ertuğrul’un yerine oğlu Osman Han geçer. Sultan Osman, Bilecik ve on iki hisarı alarak Bursa’yı kuşatır. Ancak burayı almadan vefat eder. Sultan Osman ölünce yerine oğlu Orhan Bey geçer. Her tarafa asker gönderen Sultan Orhan, Bursa’yı ve İznik’i fetheder. Oğlu Süleyman Paşa’yı savaşmak ve yeni yerler almak için Rumeli’ye düşman üzerine gönderir. Süleyman Paşa, çetin savaşlar sonucunda Rumeli’de birçok yer fethettikten sonra şehit olur. Birçok imar hizmetinde de bulunan Sultan Orhan 39 yıllık saltanatından sonra vefat eder ve yerine Murat Han geçer. Sultan Murat, Ankara’yı ele geçirdikten sonra Karamanoğulları ile savaşıp onları yenilgiye uğratar. Rumeli’ye öncelik veren Sultan Murat, burada birçok savaş yaparak birçok yer ele geçirir. En son Sırplarla yapılan şiddetli bir savaşın ardından onlara büyük bir yenilgi yaşatır. Savaş meydanını gezdiği sırada cesetlerin arasında saklanan bir Sırp, Sultan Murat’ı hançerleyerek şehit eder. Sultan Murat’ın yerine Sultan Bayezid hükümdar olur. Bayezid, Anadolu’da Sivas, Tokat, Samsun, Antakya, Alaşehir, Saruhan, Aydın, Menteşe, Germiyan, Konya, Larende gibi birçok memleketi fethettikten sonra vefat eder. Sultan I. Mehmet, Bayezid’in yerine padişah olur. Ülkede güvenliği sağlayan Sultan Mehmet, Eflak, Boğdan ve Sırbistan’ı haraca bağlar. Sultan Mehmet de vefat eder ve yerine oğlu Murat Han geçer. Sultan II. Murat, otuz üç yıllık padişahlığında Eflak, Novabirde, Alacahisar, Mora ve Arnavud gibi birçok yer fethettikten sonra vefat eder. Yerine oğlu Mehmet Han (Fatih) padişah olur. Önce Karamanoğulları üstüne sefere çıkar. Karamanlılar ondan özür dileyip Karaman’ın yarısını verirler. Bunun üzerine Sultan Mehmet geri döner ve iki yıl sonra İstanbul üzerine sefere çıkar. Büyük bir orduyla İstanbul’u kuşatan Sultan Mehmet, İstanbul’u fetheder. Daha sonra, Kastamonu, Sinop, Trabzon, Karaman’ın tamamını, Mora, Eflak, Midilli,

Eğriboz gibi birçok yeri fetheder. Bir müddet sonra doğuda ayaklanma çıkaran Uzun Hasan'ın üzerine yürür. Yapılan savaşta Uzun Hasan yenilip kaçır. Ömrünün sonlarına doğru kendini ibadete veren Sultan Mehmet, otuz üç yıllık padişahlığından sonra vefat eder. Sultan Mehmet'in yerine II. Bayezid padişah olur. Kili, Akkirman, İnebahtı, Moton gibi birçok yeri fetheder. Ahmed-i Rıdvân, Moton'un fethinde kaleye bayrak diken yedi kişi arasında olduğunu söyler. Sultan Bayezid, daha sonra Koron'u da fethedip haraca bağlar.

1.1.3. Dil ve Üslubu

Nusret-nâme-i Osman'ı bünyesinde bulunduran *İskender-nâme*, 16. yüzyılın başında kaleme alınmış bir eserdir. Yukarıda söylendiği üzere Ahmed-i Rıdvân eserini yazarken Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sini örnek almıştır. Aradan yaklaşık olarak yüz yıl geçmesine rağmen iki eserde kullanılan dil ve kelime kadrosu açısından önemli benzerlikler vardır. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde Arapça ve Farsça kelimeler nispeten az kullanılmıştır. Hatta bazı beyitler tamamen Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

Nice düşmüşler elini aldı ol / Her birin yirden göğe yitürdi ol (b.127)²²

Ger iççerlers'avuç avuç iççeler / Artuğ iççmeyüp o şuyı geççeler (b.187)

Çkuru yirde gemiler yürütdiler / Bir depeden çeküben aşurdılar (b.304)

Eserde Eski Anadolu Türkçesine ait gramer özelliklerine de rastlıyoruz. Gelecek zaman eki için “-ısar, -iser”, istek kipi için “-avuz, -evüz”, “-uban, -üben” zarf-fiil ekleri kullanılmıştır. Ayrıca “güygü, irgür-, süñi, sın-...” gibi arkaik kelimeler ve savaş araç gereçleriyle ilgili “ok, şemşir, gürz, tiğ, rümh(mızrak)... “ gibi kelimeler de kullanılmıştır.

Tuğrul'a Sulţân ‘Alâ’ e'd-dîn müdâm / *Güygüm* diyü iderdi ihtirâm (b.32)

Bilecük'le on iki pâre hişâr / *Aluban* Bursa'yı kılmışdı hişâr (b.49)

²² Örnek beyitler İsmail Ünver'in çalışmasından alınmıştır (1979:345-402).

Nâgehân ‘Osmân’a Hâk ‘azze ve cel / Almadın Bursa’yı *irgürdi* ecel (b.50)
Ġayr-ı Hâk albũnde ger olsa eŖer / *Olısardur* fi‘l-i ħayruñ cümle Ŗer (b.157)
Kim biz anuñ buyruğını *tutavuz* / ĠaŖmumuzdan intiâmı *alavuz* (b.173)
Pehlevân serdâr idi Orħân Ġân / *Gürzine* döymezdi Sâm-ı Nerimân (b.80)
orar idi atduğı *odan* ader / Ejdehâ ılurdu *rümħinden* ħazer (b.81)
Sũñiler Ŗındı uŖandı *tığ-i tız* / Ŗanasın kim opdı bu dem rüsteħız (b.143)
Ġâziler ün kũs-ı ħarbi aldılar / *Toplar* atup *mancınıklar* urdılar (b.301)

Eserde Farsa ve Arapa tamlamalara ok az yer verilmiŖtir. Kullanılan az sayıdaki tamlamalar da genellikle ikili tamlamalardır.

İrdi dîn tâbiŖi tâ *‘arŖũ’l-a ‘lâ* / İndi küfrũñ râyeti *taħte’s-serâ* (b.59)
GörmemiŖdi cengini *eŖm-i sipihr* / Âferîn ılmıŖdı aña mâħ u mihr (b.98)
ayđusu yoğ idi dâyim Ŗâd idi / *Bâr-ı ħamdan* servveŖ âzâd idi (b.124)
Bir zamân kim gedı *devr-i rûzgâr* / Nâgehân söylendi bu söz âŖkâr (b.324)

Vezin aısından değerlendirecek olursak, Ahmed-i Rıdvân, eserini “fâ’ilâtũn/fâ’ilâtũn/fâ’ilũn” vezniyle kaleme almıŖtır. Vezin uygulamasında sık sık imale ve vasıl gibi yöntemlere baŖvurmuŖtur.

Varu(p ol) avme ħazâ itmediler / Emrine Ġa’uñ muf’ olmadılar (b.164)
Devle(t i)le ħaŖŖ u ‘âmm idüp du‘â / Ŗükr iderlerdi Ġudâ’ya hem Ŗenâ (b.257)
Virüben İflâħ aña her demde bâc / Almı(Ŗ i)di Lâz u Boğdan’dan ħarâc (b.259)
Bu sö(z i)le ħalkı uvvet buldılar / Kâfi(r üz)re tır-bârân ıldılar (b.315)

Ahmed-i Rıdvân, eserinde deyim, atasözü ve halk deyiŖlerinden de istifade etmiŖtir.

Tutula nukuñ alasin bî-meded / İŖidilmeye kelâmuñ tâ ebed (b.11)
Öñ gelenden Ŗoñ gelen yigdür tamâm / Bu kelâmum ‘âil añlar ve’s-selâm (b.15)
Bu cihân olmiŖ durur bir reh-güzer / Bunda *her kim geld’ise âħir gider* (b.107)

Kimleri *mât itdi* fikr eyle cihân / Kimleri fil-bend idüp kıldı nihân (b.110)

Nâle itdi oğ'liçün Orhân Hân / *Olmadı zaḥmına merhem* ol figân (b.114)

Gidüben *tağ u bileñler aḡdılar* / İssi günde bir şuya yitişdiler (b.185)

Böyledür çarḥuñ ezelden cünbişi / *Şanma kim pâyende kıala bir kişi* (b.225)

Anlara tehdîd idüp kıldı cezâ / *Yavuza yavuzluḡ itmekdür sezâ* (b.248)

Sonuç olarak, Nusret-nâme-i Osman, sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Türkçe kelimelerin ağırlıkta kullanıldığı eserde cümleler de Türkçe cümle yapısına uygun kurulmuştur. Eserin tamamında akıcı bir üslup kullanan müellif, geçiş beyitleriyle bölümden bölüme geçerken olaylar arasında kopukluk olmamasını sağlamıştır. Bu da esere akıcılık kazandırmıştır.

1.1.4. Eserin Nüshaları

Nusret-nâme-i Osman'ın yer aldığı *İskender-nâme'nin* tespit edilen iki nüshası mevcuttur. Nüshalardan biri Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi M. Con B. 20'de kayıtlıdır. Müstensahi ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha harekeli nesihle yazılmış olup 390 varaktır. *Nusret-nâme-i Osman* bölümü “328b-350b” varakları arasında yer almaktadır. Diğer nüsha ise Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Ağâh Sırrı Levend Yazmaları, No:369/3'te bulunmaktadır. Hayâtî adına kayıtlı bu nüshada *Mahzenü'l-esrâr*, *Heft Peyker* ve *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevileri de bulunmaktadır. *İskender-nâme* “66b-147b” varakları arasında yer almaktadır. Talik hatla yazılan nüshanın her varağında çift sütun şeklinde yazılmış 25 satır bulunmaktadır. Nüshanın müstensahi ve istinsah yılı bilinmemektedir. *Nusret-nâme-i Osman* bölümü “136a-141a” varakları arasında yer almaktadır.

1.1.5. Nusret-nâme-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar

İskender-nâme'de yer alan *Nusret-nâme-i Osman* bölümü üzerine İsmail Ünver çalışma yapmıştır. Ünver, *Nusret-nâme-i Osman*'ın *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* ile benzerliklerini ve farklarını tespit ederek çalışmasının sonuna *Nusret-nâme-i Osman*'ın Latin harfli metnini ile tıpkıbasımını eklemiştir (Ünver, 1979:345-402).

1.2. Fetih-nâme-i İnebahtı²³ ve Moton²⁴ (Sinoplu Safâyî)

Denizci bir şair olan Sinoplu Safâyî tarafından kaleme alınmıştır. II. Bayezid dönemi şairlerinden olan Safâyî'nin hayatı hakkında biyografik eserlerin verdiği bilgiler yetersizdir. Safâyî, *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton* adlı eserinde; Sinop'ta doğduğunu, sefer yapmayı sevdiğini, İstanbul'un fethine katıldığını, Rumeli'ye çok kez gidip geldiğini, altı defa Cide'ye (Kastamonu'ya bağlı) gittiğini, Eğriboz fethini gördüğünü, İnebahtı ve Koron fetihlerine katıldığını, Moton'a gittiğini, aktif şekilde savaştığını ifade etmektedir.²⁵ Safâyî, tefsir ilminin yanında gemicilik ve gemicilerin kullandığı harita ilminde önde gelen bir şahsiyettir. Kaynaklar Safâyî'nin, II. Bayezid döneminin önemli denizcilerinden olan Kemal Reis'in deniz savaşlarını konu edinen ve 10 bin beyitten oluşan *Gazavât-ı Bahriyye* adlı bir eserin olduğunu söylemektedir. Ne yazık ki sözü edilen bu eser bugüne kadar elde edilememiştir (Kaya, 2016:71-74). Safâyî'nin *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton* ile *Gazavât-ı Bahriyye* dışında *Divân*, *Terceme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ* ve *Şerhü'l İslâmin Nurânî* adlı eserleri bulunmaktadır. Safâyî, 1534 yılında 110 yaşındayken İstanbul'da vefat etmiştir (Erdemir, 2001:220).

Eser, mesnevî tarzında ve aruzun “fe'îlâtün/mefâ'îlün/fe'îlün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Giriş bölümünde besmele, tevhit, münâcât, miraç, naattan sonra Hz. Muhammed'in Fıtratı ve Sahabeleri, Menâkıb-ı Ebûbekir, Menâkıb-ı Ömer, Menâkıb-ı Osman, Menâkıb-ı Ali, Zikr-i Aşere-i Mübeşşere, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hadisesi, anlatılmaktadır. Bu bölüm mesnevi nazım şekli ile yazılmış uzun manzum hikâyelerde bulunan giriş kısmının bütün bölümlerini ihtiva etmektedir. Bu bölümde mesnevi nazım şekli arasına eserin bütününde olduğu gibi gazel, kaside, muhammes, murabba gibi nazım şekillerine yer verilmiştir. Konunun işlendiği asıl bölümde ise beş farzın şerhi, eserin yazılış sebebi, fetih hazırlıkları, deniz savaşları, fetih hadisesi... gibi birçok olay 20 başlık altında anlatılmıştır. Safâyî eserini, Sultan Bayezid'i ve Dâvud Bey'i methettiği otuz üç beyitli “Kasidetü'l-hâtim” başlığı ile bitirir. Başlıklardan bazıları

²³ Yunanca adı Navpaktos olan, Osmanlı zamanında Aynabahtı veya Eynebahtı olarak da adlandırılan bu kasaba, bugün Yunanistan'ın güneyindeki Korint Körfezi'nde yer alan bir liman kasabasıdır.

²⁴ Yunanca adı Peloponnesos olan yarımada bugünkü Yunanistan'ın güneyinde yer almaktadır.

²⁵ Dereli, Özlem, "Sinoplu Safâyî'nin Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Transkripsiyonlu Metin)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun (Türkiye), 2017.

Türkçe, bazıları Farsça, bazıları da Arapça yazılmıştır. Eserde, mesnevi nazım şekli arasına farklı vezinlerle yazılmış 13 gazel, 5 kaside, 2 murabba, 1 muhammes, 1 muaşşer, 2 terki-i bend de yer almaktadır. Bütün bunlarla beraber eser, toplamda 3668 beyit ve 37 bend hacminindedir.

1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Safâyî, dönemin padişahı Sultan II. Bayezid'e sunduğu eserinin "Tezyîn-i Keşîhâ-yı Kostantaniyye vü Sebeb-i Te'lif" bölümünde "Sefer yapmayı sevdiğini, daha önce İstanbul, Eğriboz fetihlerini gördüğünü, Rumeli'ye daha önce de gittiğini, Moton seferine de katılıp olayların iyi ve kötü yanlarını yazmak istediğini..." belirterek eseri kaleme alma sebebini şöyle ifade etmektedir:

Gelmişidüm gemiyile zîrâ / Feth-i Kostantiniyye-i zîbâ

Severidüm sefer idem âbı / Mevlidüm oldı çün ki Sinâbi

Nice kez Rûm'a geldüm ü girdüm / Cide'ye altı kez sefer itdüm

Hamdü li'llâh Moton'a hem irdüm / Eğriboz'un fütûhını gördüm

Hâtıruma bu geldi kim hattâ / Sefer idem yazam bu sözleri tâ

Vâkı'ın hoş saña beyân ideyin / Hûb u zîştin saña a'yân ideyin

Görmişem bu seferde ben zîrâ / Nice kıanlar döküldi oldı ğazâ (b.402-408)²⁶

Safâyî eserin içinde veya sonunda yazılış tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Elimizdeki yegâne nüshada da herhangi bir tarih kaydına rastlamıyoruz. Ancak eserde geçen bazı beyitlerden ve yapılan canlı tasvirlerden yola çıkarak eserin olaylar esnasında veya hemen sonrasında sıcağı sıcağına yazıldığını söyleyebiliriz.

Hâtıruma bu geldi kim hattâ / Sefer idem yazam bu sözleri tâ (b.406)

Başlar top olıben atıldı / Kıan revân oldı bahre kıatıldı (b. 410)

Kimi düşdi vü 'aybı açıldı / Başa taş irdi beyni saçıldı (b. 414)

²⁶ Örnek beyitler Özlem Dereli'nin (2017) çalışmasından alınmıştır.

Kimi gördüm ki küşte küşte yatur / Leşi her yana püşte püşte yatur (b. 423)

Çünkü gördüm revâ 'ayân itmek / Baña lâzım gelür beyân itmek (b.806)

Yazayın nazmîle güzel dil-cû / Hây gâyet ulu gazâdur bu (b.807)

Ol cüvânuñ hünelerinin sizdüm / Nazm idem diyü nâmesin yazdum (b.2046)

Söylene tâ ki bile merdânlar / Nazm idem her ne yazdısa anlar (b.2047)

Eserde anlatılan son olay Koron'un fethidir. Müellif, Koron'un fethini 23 Muharrem 906 olarak vermektedir. Bu tarih de miladi 19 Ağustos 1500 yılına tekabül etmektedir. Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1500 yılından hemen sonraki yıllarda kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.2.2. Eserin Muhtevası

Mora'yı fethedip vergiye bağlayan Sultan Bayezid, İslam'ın farzlarından biri olan cihadı yerine getirmek için asker toplanmasını emreder. Davud Paşa'ya gönderdiği mektupta gaza için İstanbul'daki gemilerin savaş için donatılmasını emreder. Mektubu alan Davud Paşa, hemen yola çıkar. İstanbul'daki gemilerden sonra Gelibolu'daki gemiler de donatılır ve sefere hazır hale getirilir. Ordu sefere çıktığı zaman Akdeniz'deki birçok adanın durumu kontrol edilir. Barak Kuşatması sırasında denizde fırtına çıkar. Fırtına sonucu her iki taraf da kayıplar verir. Bibercük'e yapılan top atışları sonucu oradaki kilise yıkılır, içindeki rahip ölür, İncil de yanar. Osmanlı askerinin gülbang okuyarak yaptığı Barak savaşında düşmanın donanması dağılarak büyük kayıplar verir. Daha sonra Ahmed Paşa komutasındaki donanma takviye olarak Osmanlı donanmasına katılır ve İnebahtı önlerinde yapılan Hulumiç Savaşı'nı kazanır. Bu savaş büyük bir çarpışmaya sahne olur ve deniz kana bulanır. Düşmanın on iki gemisi Osmanlı'nın iki gemisi yok olur, iki gemisi de yanar. İnebahtı Boğazı yanında büyük bir savaş daha yaşanır. Çamlıca veya Boğaz Savaşı adı verilen bu savaşta Osmanlı gemileri büyük kayıplar verir. Üç reis şehit olur. Bir reis de yaralı olarak düşmana esir düşer. Ali Çelebi adındaki reis daha sonra 13 bin akçe karşılığında serbest bırakılır. Bu savaşta kaptanın gemisine top isabet eder, gemiyi yağla ve deriyle onarırlar. Bu esnada şair ve beraberindekiler üzerlerine gelen bir mavnadan kaçıp kurtulurlar. Sonra Sultan Bayezid tedbir amaçlı Mora'da kışı geçirir. Bu sırada Yakup Paşa'ya bir mektup gönderir ve savaş

için hazırlanmasını emreder. Bursa'dan on bin er takviye edilir ve Preveze'ye doğru harekete geçilir. Burutana adasında demirleyen 100 Venedik gemisi Moton'a doğru hareket eder. Bu sırada yapılan şiddetli savaşta Venedikliler mağlup edilir. Daha sonra Moton kuşatılır. Bu kuşatmadan sonra Moton da fethedilir. Bayezid Han, yedi kale fetheder, fetih için toplam üç yüz gemi, kırk sekiz bin asker sevk edilir. Moton savaşında Bayezid Han ön saflarda savaşır. Bu savaşta Okçu Mahmud, Matrakçı Hacı İshak ve Karagöz Reis şehit olur. Yapılan bütün sefer ve savaşlar sonucunda 24 Muharrem 905/31 Ağustos 1499'da İnebahtı, 16 Muharrem 906/12 Ağustos 1500'de Moton, 23 Muharrem 906/19 Ağustos 1500'de ikinci vakti Koron fethedilir. Kiliseler mescide dönüştürülür. Sultan Bayezid, atla Koron'u dolaştığı sırada bir kilise önünde iner, kiliseyi mescit yapıp namaz kılar ve günde 5 vakit ezan okunmasını emreder. Elde edilen bütün bu zaferlerden sonra ordu İstanbul'a döner. İstanbul'un uzaktan görünmesiyle büyük bir sevinç yaşanır. Gemiler sarayın altına gelir ve şenlik yapılır.

1.2.3. Dil ve Üslubu

16. yüzyılın başında kaleme alınmış olan *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton*, daha çok Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Eser, genel olarak sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Olayların anlatıldığı mesnevi kısmında Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı azdır. Kullanılanların da çoğu halkın alıştığı kelimelerdir. Eserin başında yer alan tevhit, naat ve münacat gibi dini manzumelerde ve monotonluğu gidermek için araya serpiştirilen gazel, kaside, murabba gibi nazım şekilleri ile yazılan manzumelerde kullanılan yabancı kökenli kelime sayısı genel olarak daha fazladır.

Çıldı Hâk zâtuñı deryâ-yı firâvân-ı edeb / Eyledi dürr-i girân-mâye-i 'ummân-ı edeb (s.198, b.1)

Bâyezid Hân ki ol hâlık u sübhân-ı baır / Şâh-ı 'âlem kıliben eyledi hağân-ı baır (s.324, b.1)

Çün tokuz yüz ü dördi kim çolısar / Diñle direm ne hâdişe olısar (b.273)

Sen güle karşı şevkile bülbül / Seni öger güzel aña sen gül (b.320)

Denizci bir şair olan ve gemicilik ilminde mahir olan Safâyî, “pıranku, güherçile, neft, varil, cebe, mîh, meterse, top, tüfek, darb-zen, kesme, barut, menare, demren,

mavına, ıgırp, gurab, göke, kalyon...” gibi denizcilik terimi, savaş araç gereçleri, cephane ile ilgili çok sayıda kelime kullanmıştır.

Ayrıca, eserde çok sayıda arkaik sözcük, eylem ve çekim örneği vardır.

Toplar gök bigi güriildeşsin / Yaylar her biri inildeşsin (b.362)

Taşlar tokışup çatıldıaşsin / Oklar uğraşup çitildeşsin (b.363)

Başlarda kılıç çıkıldıaşsin / Harbiçün harbeler kımıldıaşsin (b.364)

Dürişüp gâziler ki yüğrişsin / Yaralañ ehl-i küfri öğrişsin (b.365)

Gemiler kıl şalar yüğürdişür / Her kişi bir maħalde dürişür (b.515)

Yepdiler her gemide anbârı / Yanmaya tâ gühercile varı (b.725)

Ol maħalde egerçi çegzindük / İki Tuzla kenârına indük (b.3327)

Safâyî, monotonluğu gidermek için araya serpiştirdiği kaside, gazel gibi nazım şekillerinde birçok Farsça ve Arapça tamlama kullanmıştır. Buna karşın olayların anlatıldığı mesnevi kısmındaki tamlamaların sayısı çok azdır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli ikilidir. Ancak kaside, gazel gibi nazım şekillerinin bazı beyitlerinde üçlü hatta dörtlü tamlamalar da vardır. Eserde, “bün-i gönül”, “kec-i soğan” gibi kurala aykırı bazı tamlamalar da vardır.

Eserde çok sayıda deyim ve halk deyişi de kullanılmıştır.

Ġayrete gelmişidi her bir er / Yüzlerinden şamardı çip çip der (b.514)

Şaydı ulu kiçi gemi üç yüz / Vardı didi ki *çatalum düpdüz* (b.1031)

Bu maħalde çoğidi cünbişler / Vâki‘ oldı *çepel çüpel işler* (b.1193)

Sanki geçdi boğazına bir ip / Zehri şamdı yüzinden uş *çip çip* (b.1781)

Haçı şındurdı Merkonı yıkdı / Çañlaruñ içlerine *od tıkdı* (b.3257)

İt olan her kişiyi hep talamaz / ‘Ârif olan *tükürdüğün yalamaz* (b.3268)

Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton’da olayların anlatıldığı mesnevi kısmı “feilâtün/ mefâilün/feilün” kalıbıyla, diğer nazım şekilleriyle yazılan manzumeler de farklı kalıplarla kaleme alınmıştır. Safâyî, vezin uygulamasında özellikle olayları anlattığı

mesnevi kısmında sık sık imaleye başvurmuştur. Müellif vezin uygulamasında genel olarak başarılıdır. Ancak bazı mısralarda vezin sorunu bulunmaktadır. Genellikle Arapça ve Farsça kelimeler için geçerli olan med, “top, baş, taş, ok, vir, on, üç, az, dil, bir, ok, il, bak, kış, min, dur, biş, çar...” gibi Türkçe kelime ve heceler için sıklıkla kullanılmıştır.

Taşlar tokışup çatıldıaşın / Oklar uğraşup çitildeşin (b.363)

Başlarda kılıç çıkıldıaşın / Harbiçün harbeler kımıldıaşın (b.364)

Kendisinden sonraki kelime ünlü ile başladığı halde bazı kelimelerde med yapılmıştır.

Top umma ki virmezem çöpi / Bulsam ataridüm büyük topı (b.959)

Safâyî, sık sık “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Başlar top olıben atıldı / Kıan revân oldı bahre katıldı (b. 410)

Kimi düşdi vü ‘aybı açıldı / Başa taş irdi beyni şaçıldı (b. 414)

Venedik'den yana revân olmış / Hoş gider cümle yülken tolmuş (b. 595)

Bir büyük top içine şalınmış / Kal‘alar yıkmağičün alınmış (b. 610)

Varmış ol bir cezireye düşmiş / Ehl-i küfr ana cengiçün üşmiş (b. 612)

Bunlarun üzerine at şaldı / Cengile bir iki çeri aldı (b.738)

Hulku ‘adlı u leğâfetin öğdüm / Kıahr ola düşmeni diyü söğdüm (b.1747)

İrdi kâfir gemisi gözlerün aç / Çatmağa kıalmışidi bir kıulaç (b.1457)

Eserde yapılan betimlemeler başarılıdır. Özellikle mesnevi kısmında yapılan savaş betimlemelerin birçoğu canlı ve dikkat çekicidir.

Top gemisi bile bizümile on / Tonadup almışuz niçe kıalyon (b. 486)

Tutdı leşker oları kesmesine / Anların şerlerini kesmesine (b.739)

Keçelerden ki urdılar taşı / Pâre pâre‘tdiler niçe başı (b.1088)

Birbirine ki urdılar sehmi / Kirpiye döndi²⁷ gökeler cismi (b.1089)

Şaldılar kâfire menâreleri / Urdı tenlerine yaraları (b.1090)

Birine kesme irse leşkerden / Kıan saçılır niçe ki nişterden (b.1091)

Yara yiyen gökeye döküldi / Kıan yuyadı kıanaraya döndi (b.1092)

Neft okı yilkene ki irişdi / Direği yilken ile tutuşdı (b.1093)

Niçesi ceng içinde kırıldı / Başları gövdesinden ayrıldı²⁸(b.2155)

Çerisi yarısı olup mecruħ / Hastedür leş bigi yatur bî-rûħ (b.2155)

Kâfiri dürlü dürlü biçdiler / Kıanını kıılıcile şacdılar (b.3070)

Sonuç olarak manzum tarih eserlerin 16. yüzyıldaki ilk örneği olan *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton*, akıcı ve sade bir üsluba sahip bir eserdir. Şairin sefere bizzat katılması, gördüklerini sıcağı sıcağına yazması ve savaş alanındaki durumu canlı bir şekilde tasvir etmesi esere gerçeklik ve inandırıcılık kazandırmıştır. Özellikle olayların anlatıldığı kısımlarda anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

1.2.4. Eserin Nüshaları

Eserin bulunabilen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan, No: 1271'de kayıtlıdır. 131 varaktan oluşan eser, harekeli nesih ile kaleme alınmıştır. Şemseli ve bordo renkli cildi olan eserin başında Birinci Mahmut dönemine ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Aynı sayfanın alt kısmında ve eserin en son sayfasının altında II. Bayezid'in mührü yer almaktadır. 2 sütun, genellikle 15 satır halinde, sütunlar cedveli, konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk sayfada renkli bir serlevha vardır.

1.2.5. Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton Üzerine Yapılan Çalışmalar

Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton eseri üzerine ilk çalışmayı Bilge Yiğit Kaya yapmıştır. Kaya, Safâyî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra *Fetih-nâme-*

²⁷ Aldığımız kaynakta "dudı" şeklinde çevrilen bu kelime anlam gereği yazdığımız şekilde olmalıdır.

²⁸ Aldığımız kaynakta "irildi" şeklinde çevrilen bu kelime anlam gereği yazdığımız şekilde olmalıdır.

i İnebahtı ve Moton'u şekil ve muhteva açısından değerlendirmiştir (Kaya, 2016:71-81). Makalesinde eseri Ayşe Kayapınar ile yayına hazırladıklarını da ifade etmiştir. Ancak biz böyle bir yayına rastlamadık.

Eser üzerine 2017 yılında Özlem Dereli tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Çalışmada müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir.²⁹ Eser için verdiğimiz örnek beyitleri bu çalışmadan aldık. Çalışmada beyit numaralandırılması karışık olduğu için karışıklığı önlemek amacıyla bazı örneklerde sayfa numarasını da verdik.

1.3. Gazavât-nâme-i Midilli (Gubârî)

16. yüzyılda yaşamış Gubârî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda Gubârî mahlaslı birkaç şairden bahsedilmektedir. Eserin hangi Gubârî tarafından yazıldığı net değildir. Bazı kaynaklar eserin Akşehirli Abdurrahman Gubârî tarafından yazıldığını iddia etse de yapılan çalışmalar sonucu eserin ona ait olmadığı kesinleşmiştir (Özkan, 2007:9). Müellif eserinde “Derviş-i dil-rîş” şeklinde kendini vasıflandırmaktadır.

Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “mefâ’ilün/mefâ’ilün/ fe’ûlün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserin son 10 beyti “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eser “Der Beyân-ı Fazilet-i Besmele Gûyed” başlığıyla başlamaktadır. Müellif, bu giriş kısmından sonra hamdele ve münacat türünde manzumeler ile devam etmektedir. Bu manzumelerden sonra “Maṭla’-ı Dâstân Ez Evsâf-ı Dâstân” başlığı altında asıl konuya hazırlık aşaması ve sebep-i telif 12 beyitle ifade edilmektedir. Şair, asıl konuyu da 58-1398. beyitler arasında anlattıktan sonra eserini “Ḥatimetü’l-Kitâb” başlığıyla bitirmektedir. Başlıkların Farsça yazılıp Türkçe açıklamalarıyla beraber verildiği eser, toplam 19 başlıktan oluşmaktadır. Toplam 1428 beyitten oluşan eserin “2b” ve “3a” varaklarından 10 beyitlik bir kısım yırtıldığı için geriye 1418 beyit kalmıştır.

²⁹ Dereli, Özlem, Sinoplu Safâî'nin Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Transkripsiyonlu Metin), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Samsun (Türkiye), 2017.

1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Gubârî, eserini birçok beyitte övdüğü dönemin padişahı Sultan II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Müellif, eserin sonlarında, eserini Allah'ın yardımıyla bitirdiğini, ancak padişah gönülden beğenirse o zaman tamamlanacağını ifade etmektedir.

Ġazavât buldı bu yerde tamâmı / Ĥüdânın 'avni birle ihtimâmı (b.1386)³⁰

Tamâm ol vaqt olur amma kemâhî / Gönülden beğene düstûr-ı şâhî (b.1387)

Şair, “Maṭla‘-ı Dâstân Ez Evsâf-ı Dâstân” bölümünde 25 Cumâze'l-evvel 907/6 Aralık 1501 tarihinde Midilli'ye yapılan düşman saldırısını anlatacağını ifade ederek asıl konuyu anlatacağı bölüme geçiş yapar. Bu bölüm eserin yazılma sebebidir.

Beyân idem sana bir hoş hikâyet / Diyem vasfın nice oldı ġazavât (b.50)

İşitgil pes Midilli kışşasından / Gehî şâzî vü ġâhî ġuşşasından (b.51)

Elimizde bulunan nüshada, eserin müstensihî, nerede ve hangi tarihte istinsah edildiğini bildiren bir “ketebe kaydı” yer almamaktadır. Ancak, Özkan (2008:114) içeriğinden ve dil özelliklerinden yola çıkarak 1499-1512 yılları arasında yazıldığını kesin şekilde söyleyebileceğimizi ifade etmektedir. Kanaatimizce de Gubârî, eserini Sultan II. Bayezid'in saltanat yıllarında yazmıştır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz beyitler de müellifin eserini Bayezid'in beğenisine sunduğunu açıkça göstermektedir. Bu da eserin saltanat yılları içerisinde kaleme alındığını ortaya koymaktadır. Müellifin ifadesine göre Midilli gazası Aralık 1501'de vuku bulmuştur. Buna dayanarak eserin Midilli gazasından sonra, Sultan II. Bayezid'in ölümünden önce, yani 1502-1512 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.3.2. Eserin Muhtevası

Venedik, İspanya ve Fransa ittifak ederler ve bütün Hristiyan ülkelerine birer mektup göndermeye karar verirler. Mektubu alan bütün emirler savaş hazırlıklarına başlarlar. Kısa bir süre sonra bütün Hristiyan askerleri bir araya gelip Midilli'ye doğru

³⁰ Örnek beyitler Ömer Özkan'ın çalışmasından alınmıştır (Özkan, 2007).

yola çıkarlar. Bu ittifaktan haberdar olan Sultan II. Bayezid, Karesi sancağına bir mektup gönderir. Gönderdiği mektupta, Hristiyan dünyasının birleşerek, hazırlık yaptığını ve Midilli Adasına saldıracağını söyler. Bütün Türk emirlerinin de birleşerek Midilli Adasına gitmesini, gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder. Bu hükmü duyan bütün emirler hemen hazırlıklara başlar. Hazırlığı tamamlayan emirler Midilli'ye ulaşırlar. Kısa bir süre sonra düşman gemileri Midilli'ye yanaşır ve adayı yağmalamaya başlarlar. Kaleyi gemilerle kuşatan düşman askerleri, top ve tüfeklerle saldırmaya başlar. 600 civarındaki Osmanlı askeri, 40 bin civarındaki düşman askerine karşı Midilli'yi savunmaya çalışır ve çetin bir savaş başlar. Sayıca az olmasına rağmen Türk askeri, olağanüstü çabalarla düşman askerlerini püskürtür. Geri püskürtülen düşman askeri ikinci saldırı için hazırlık yapmaya başlar. Kısa bir süre sonra düşman askerleri tekrar saldırıya geçer. Türk askerleri yine düşmanı püskürtür. Buna rağmen düşman askeri mücadele etmekten, saldırmaktan vazgeçmez ve sonunda düşman askerleri başarılı olur. Kaleyi kendi sancaklarıyla süslerler. Bu durum Türk askerlerinin öfkelerini arttırır ve yanan oklarla düşman gemilerine saldırmaya başlarlar. Bu olaydan sonra çok fazla zarar gören düşman askeri tekrar geri çekilmeye ve kaçmaya başlar. Kalenin üzerinden bu durumu izleyen Fransız komutanı kederlenerek kaçmaya çalışır ve kendini kaleden dışarı atmak ister. Ancak askerlerin saldırısı sonucu öldürülür. Savaşı kazanan Türk askerleri müjde davulları çalar. Kaleye tekrardan kendi sancaklarını dikerler ve sevinç topları atmaya başlarlar. Komutanlarının öldüğünü duyan düşman askerleri ise üç gün üç gece yas tutarlar. Kendilerine yeni bir komutan seçerler ve kaleye tekrardan saldırırlar. Bu saldırının sonucunda düşman askeri tekrardan kaleyi ele geçirir ve kaleye sancaklarını diker. Bu durumu gören Türk askerleri öfkelenerek tekrardan saldırmaya başlar ve bu sırada Ayazmend (Altınova/Balıkesir) tarafından 400 silahlı Osmanlı askeri takviye olarak gelir. Askerlerin gelmesiyle birlikte ada ve kale sakinleri cesaretle gelir ve düşmana saldırır. Savaş büyük bir şiddetle devam eder. Çok fazla kanın döküldüğü savaşta düşman askeri geldiğine pişman olur ve yenilgiyi kabul eder. Allah'ın yardımıyla galip gelen gaziler ada ve kaleyi düşmandan tamamen temizler.

1.3.3. Dil ve Üslubu

Gazavât-nâme-i Midilli, 16. yüzyılın başlarında Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini zengin şekilde yansıtan geniş bir

kelime kadrosuna sahiptir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Eser, her ne kadar Arapça ve Farsça kökenli kelime ihtiva etse de dönemin dil özelliklerini yansıtmak niteliktedir. Eser, genel olarak sade bir dille yazılmıştır. Ancak övgünün söz konusu olduğu kimi beyitlerde dilin biraz ağırlaştığını görmekteyiz.

Nebî-i Hâk imâm-ı mürselîndür / ‘Azîz-i mehbit-i rûhü’l-emîndür (b. 16)

Hudâvend-i hadem Hân-ı mu‘azzam / Şehenşâh-ı ümem Hâkân-ı a‘zam (b. 169)

Ferîdûn-ı zamân sulţân-ı devrân / Hâkîm-i vâriş-i milk-i Süleymân (b. 171)

Eserde, “göge, barça, kalyan, külek, kadirga, kayık, lenger, sandal, demir salmak, demir atmak, midye, havyar, istiridye... “ gibi denizcilik terimlerinin yanında, savaş araç gereçleriyle ilgili “zenberek, top, tüfek, yarak, cevşen, çukal, cebe-zırh, kalkan, sünü, yay, nacak, mec, hançer tığ, gönder, kumbara, gerdun-top, demir bakır ve tunç gülleleri...” gibi kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Eser, Eski Anadolu Türkçesinin belirgin gramer özelliklerini yansıtır. Örneğin, fiil çekiminde, gelecek zaman için “-ısar, -iser “ emir kipi için “-gıl, gil “, istek kipi için “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Zarf-fiil eklerinden “dukda, -dükde” “-uban, -üben” ekleri de kullanılmıştır.

Gubârî, iki yerde Türkçe iki kelimeyi Farsça “be, به” edatıyla bağlayarak zarf görevinde kullanmıştır.

Göçerler *yol-be-yol* menzil-be-menzil / Giderler *bir-be-bir* sâhil -be- sâhil (b. 89)

Gemi geldikçe şaydılar yüz oldu / Muğâbil geldi vü *yüz-be-yüz* oldu (b. 276)

Eserde Farsça ve Arapça tamlamalara az yer verilmiştir. Kullanılan az sayıdaki tamlamanın içinde Arapça tamlama sayısı çok azdır. Tamlamaların geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli ikilidir. Az sayıda üçlü veya dördlü tamlama kullanılmıştır.

Ayrıca, “yügürmek, uğunmak, öküş, üşmek, köpmek, buru...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Gubârî, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/ fe’ülün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imâleye başvurmuştur.

Ulusu kîçisi yoksulı bayı / İderdi melik üstme du'âyı (b. 168)

Üşelüm çevre yanında hişâra / Bedenlerin kılalum pâre pâre (b. 313)

Erenler baş alup döndi hişâra / Kõodlar düşmenün bağrına yara (b. 422)

Biri birisine indürmeyüp baş / İderlerdi dem-â-dem ceng ü savaş (b. 724)

Göre göre gelürler idi ahbâb / Bölük bölük taşırılar idi esbâb (b. 1265)

Gemler donadup ber-vech-i 'âdet / Buluşup düşmene kılsun kifâyet (b. 1328)

Şair, eserinde çok sayıda halk deyişi, deyim ve atasözünden istifade etmiştir.

Açuk dut Hâk kelâmına kulağum / Cenâbuña yakîn eyle ırağum (b. 41)

Söz itmezlerdi kimse sözi üzre / Dimezlerdi kaşı var gözi üzre (b. 166)

Dil ü cândan severlerdi özini / İki itmezler idi bir sözünü (b. 435)

Virürler düşmene çok inkisârı / Aña zindân iderler ol diyârı (b. 811)

Ni'amdand şâzi virmişdün bu câna / Getürdi burnumuzdan ol zamâne (b. 954)

İletdiler çü kal'anuñ yanına / Demür saldı Ilıca cânibine (b. 1199)

Tevâzu'dan ırağ itme özüñi / İki işit ve bir söyle sözüñi (b. 1373)

Kimi kahrından olmuşdı tünüd-hûy / Şatardı sirke şan olup turuş-rûy (b. 1365)

Eserde, savaş sahneleri zaman zaman oldukça canlı ve akıcı bir üslûpla tasvir edilmiştir.

Durup yir yir hişâr üstinde merdân / Bulup ihzâr iderler zift ü kaşrân (b.696)

Eridürler kazanlar birle anı / Hişâr üstinde saklarlar nihânî (b.697)

Gelüp çıkdıkça burcun kullesine / Dökerlerdi 'adûnun kellesine (b.698)

Ki kaşrân ile başları bişerdi / Doğunup biri birine düşerdi (b.699)

Dönüp her biri şeytân-ı racîme / Gönülürdi hemân nâr-ı cahîme (b.700)

Sepetlere koyup oda dutarlar / Yakup düşmen alayına atarlar (b.703)

Sepet kim düşmen üzre yetişürdi / Yil ile zift ü kaşrân dutışardı (b.704)

Niçe küffârı germ olup yakardı / Mecâlin komayup yire yıkardı (b.705)

Yanup her birinin saçı saçalı / Cehennem itine dönerdi hâlî (b.706)

Sonuç olarak, eserde genel itibariyle sade bir dil kullanılmıştır. Bundan dolayı da üslubu sade ve akıcıdır. Eski Anadolu Türkçesine ait zengin söz varlığına sahip olan *Gazavât-nâme-i Midilli*, baştan sona yüksek bir kahramanlık duygusuyla kaleme alınmıştır. Özellikle Türklüğün ve Müslümanlığın vurgulandığı eserde destanlarda karşılaşılabileceğimiz bir lirizm mevcuttur.

1.3.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar No: 1285'te kayıtlıdır. Harekeli nesih ile yazılan nüsha 66 varak olup her varakta 11 satır mevcuttur. “Kitâbu Ğazavât-ı Midilli” adı yazılı olan nüsha, “Kilîd-i genc-i esrâr-ı hakîm/Bi-ismillâhiraḥmânirrahîm” beytiyle başlar, “Gördiler ol hâlî anda câzi‘ûn / Didiler innâ ileyhi râci‘ûn” beytiyle biter. Bu yegâne nüshada, eserin müstensihi, nerede ve hangi tarihte istinsah edildiğini bildiren bir “ketebe kaydı” yer almamaktadır.

1.3.5. Gazavât-nâme-i Midilli Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmayı Ömer Özkan yapmıştır. Özkan, eseri şekil ve muhteva bakımından değerlendirdikten sonra eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir. Çalışmasının sonuna ise kelime dizini eklemiştir (Özkan, 2007). Ömer Özkan daha sonra eser üzerine “*Gazavat Nâme i Midilli ve Türk Dili ve Kültür Tarihi Bakımından Değeri*” adlı bir makale yayımlamıştır (Özkan, 2008:113-126).

Eser hakkında tespit ettiğimiz bir diğer çalışma Sibel Aydın’a aittir. Aydın, eser üzerine “*Derviş Gubârî’nin Gazavât-Nâme-i Midilli Adlı Eserinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*” adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.³¹

³¹ Aydın, Sibel, "Derviş Gubârî'nin Gazavât-Nâme-i Midilli Adlı Eserinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bartın Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın (Türkiye), 2018.

1.4. Kutb-nâme (Firdevsî-i Rumî)

Firdevsî-i Rumî tarafından yazılmıştır. Asıl adı Şerefeddîn Musa olup Firdevsî-i Rumî, Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî, Türk Firdevsî gibi lakaplarla anılan müellif, 1453 yılında Edincik'te doğmuştur. Genç yaşta şiir, tarih, kıyas, ilm-i nücum, felsefe, hendese, tıp gibi ilimlere vakıf olan Firdevsî, çok sayıda eser telif etmiştir. Mutasavvıf bir şahsiyet olan Firdevsî'nin hayatı Edincik, Bursa, Manisa, Balıkesir ve İstanbul'da geçmiştir. Firdevsî'nin ölüm tarihi ve yeri net olarak bilinmemektedir. Ancak Olgun İ., ve İ. Parmaksızoğlu (2011: XIV-XV) bazı eserlerindeki ifadelerden 1512'den sonra İstanbul'da bulunduğunu söylemektedirler. Bundan dolayı ölüm yılı da 1512'den sonradır.

Kutb-nâme, mesnevi tarzında ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” vezni ile yazılmıştır. Ancak eserin başlarındaki 8 beyitlik bir münacatta “mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün” ve naat ile kasidelerde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” vezinleri kullanılmıştır. “Hazâ Kitâbu Kıssa-i Midilli” başlığıyla başlayan eser toplamda 86 başlık ve 3599 beyitten teşekkül etmiştir. Bütün başlıklar Farsça yazılmıştır. *Kutb-nâme*, klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alınmıştır.

1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Firdevsî, “Ender Sebeb-i Te'lif-i Kitâb-ı Kûtb-nâme” bölümünde, “İnsanın bu dünyada fani olduğunu, ancak iyi bir iş yaparsa adının dünyada kalacağını, çok kitap telif ettiğini, her telifin bir sebebinin olduğunu, sebepsiz hiçbir şeyin olmadığını, her devrin bir kutbunun olduğunu, bu devrin kutbunun kim olduğunu, onun medhini yaparken aynı zamanda döneminde elde ettiği başarıları, Kûtbü'l-aqtâb Sultan Bayezid sayesinde her şeyin iyi gittiğini, bütün düşmanların kahredildiğini anlatmak.” sözleriyle kitabın yazılış sebebini ifade etmiştir (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:27-30).

Müellif, eserini “Kûtbü'l-aqtâb” olarak gördüğü II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Bunu eserinin çok yerinde dile getirmiştir.

Ꞑuþb'l-aqtb klam sana beyn / T bilesin kimdrr Ꞑuþb 'ayn (s.29)³²

Bu zemnun Ꞑuþbm anla cedd / Őh Sultn l-i 'OŐman Byezd (s.29)

Ꞑuþb'l-aqtb olmasa Şeh Byezd / DŐmenn görmez idi Ꞑahr- Őedd (s.30)

Ꞑuþb'l-aqtb olalı Şeh Byezd / Bar u berde ar u gr oldu Yezd (s.33)

Firdevs, eserin yazlŐ tarihini ve adm "F Trh-i Kitb" baŐlĝıyla eserin son iki beytinde vermiştir:

Hicret-i sl-i Őevbit içre ey bat- sa'd / BaŐladum Şehr-i Recebde iri oldu mezd

Ꞑuþb-nme kodum ismin söyledüm trh ana / Ꞑuþb'l-aqtb oldu bk Őh Sultn Byezd (s.290)

Son dize ebced hesabına göre hesaplandĝında 909 yılı ortaya çıkmaktadır. İlk beyitte Receb aynn başında eseri yazmaya baŐladĝm, ayn ayn sonunda da bitirdiĝini ifade etmektedir. Receb aynn sonları Ocak 1504'e tekabül eder. Ayrıca Eserin sonunda *Kutb-nme*'nin 23 Receb 909'da istinsah edildiĝi yazılmaktadır. 11 Ocak 1504 tarihine denk gelen bu tarih eĝer istinsah tarihiyse aklmza iki Şey gelir: Ya müellif eseri bitirir bitirmez eser müstensih tarafından istinsah edilmiştir ya da elimizdeki nüsha müellif nshasdır. Her iki durumda da *Kutb-nme*'nin yazlŐ yılı 1504'tr.

1.4.2. Eserin Muhtevası

Sultan Bayezid, Bursa'da padiŐahlĝm ilan eden Cem Sultan' yener ve İstanbul'da naip olarak yerine oturan oĝlu Şehzade Korkut'tan taht devralr. Kemal Reis, Malkooĝlu Bali Bey, Ali Bey oĝlu Muhammed Çelebi, İskender Paşa Kili, Akkirman, Arnavutluk, Kefalonya, Korfu Boĝdan, Tagliyamento, İzonzo gibi yerlere başarılı aknlar yaparlar. Venediklerin ba limanlarn da alan Osmanlı'ya karşı Hal ittifak kurulur ve Midilliye doĝru harekete geçilir. Osmanlı bir yandan Midilli'yi savunurken bir yandan da karadan saldıran Üngürüs (Macar), Leh ve ih (ek) ile mücadele eder. ek kral,

³² örnek beyitler Olgun ve Parmakszoĝlu'nun çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralanmadĝ için biz sadece sayfa numarasm verdik.

Osmanlı topraklarına saldırmak için Tuna üzerinde bir köprü inşa etmeye başlar ve iki ayda bitirir. Çek kralı Sultan Bayezid'e mektup yazar. Mektubunda Lehler ile ittifak yapıp asker topladığını, Kösova'da (Kosova) savaşmak istediklerini; Edirne, İstanbul ve Rumeli'yi alacaklarını söyler. Bu mektuba öfkelenen Sultan Bayezid mektuba, "Hazır ol, Rumeli'nin avcısını, akıncısını ve askerlerimi toplayıp Kösovası'na geleceğim. Bağrınızı yaracağım, bir askerinizi bile sağ bırakmayacağım..." şeklinde cevap verir. Lehler ve Çekler, köprüyü inşa ettikten sonra Osmanlı topraklarına saldırırlar. Bu saldırı özellikle Muhammed Çelebi'nin kahramanlık göstermesiyle geri püskürtülür. Lehler ve Çekler büyük bir yenilgiye uğratılır ve 300 askeri esir alınır.

Sultan Bayezid, Venediklilerin deniz ticaretinde önemli yere sahip olan İnebahtı, Modon, Navarin ve Koron limanlarında bulunan kalelerini fetheder. Kudüs'e giden hacıların Akdeniz'deki son durağı olan ve papalık için manevi değere sahip olan Modon'un Osmanlı tarafından fethedilmesi papayı hayli öfkelenendir. Bunun üzerine papanın çağrısı ve Fransa'nın teşvikiyle Osmanlı'ya karşı Haçlı ittifakı oluşturulur. Ellerindeki önemli liman kentlerini kaybeden Venedik böylece bu yerleri geri almak için umutlanır. Venedik önderliğindeki bu ittifak, Osmanlıları Modon'dan çıkmaya zorlamak için Midilli adasına sefer düzenlemeye karar verir. Haçlı ittifakı adaya varır varmaz taarruza geçer. Adadaki kaleye ağır top atışları yapılır. Ağır top atışlarıyla adada üstünlüğü eline geçiren Haçlı ordusu adayı yağmalamaya başlar. Sadrazam Mesih Paşa'nın adada yeterli tedbirleri almaması kalenin savunmasını zorlaştırır. Haçlıların Midilliye saldırdığını ve başarılı bir savaş çıkardıklarını duyan Sultan Bayezid, Sadrazam Mesih Paşa'yı azarlayarak azleder. Mesih Paşa'nın yerine Ahmet Paşa tayin edildikten sonra Midilli'ye yardımcı kuvvetler gönderilir. Yardımcı kuvvetlerin adaya ulaşmasıyla direniş devam eder. Ancak Haçlıların başarılı taarruzu devam eder. Yeterli olmayan bu direnişten sonra da Güveyi Sinan Paşa ve Davut Paşa komutasındaki Türk donanması adaya doğru hareket eder. Büyük bir Türk donanmasının yaklaştığını gören Haçlı ittifakı adadan çekilmeye başlar. Böylece Midilli harekâtı Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanır. Çekilmeden sonra Haçlı donanması Sakız Adası açıklarında fırtınaya tutulur ve büyük zayıat verir. Fırtınadan Haçlı donanmasındaki 1000 gemiden ancak 50'si kurtulur.

1.4.3. Dil ve Üslubu

Osmanlı yazı dili, belirgin anlamda 15. yüzyıl ortalarında biçimlenmeye başlamış ve 16. yüzyıl başlarında klâsik biçimine kavuşmuştur. Türkçeye girmekte olan Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı 16. yüzyılda iyice artmıştır. Bu devirde Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı kadar açık bir Türkçe söz varlığı yoktur. Ancak, dilin yapısındaki yabancı sözlerin kullanımı, metinden metine, muhitten muhite değişiklik göstermiştir. Örneğin, sanat yapmak kaygısıyla saray muhitinde yazılan ve sadece dar bir kesime hitap etmesi amaçlanan şiir ve nesir örneği eserlerin dili oldukça ağırdır.

Kutb-nâme hemen 16. yüzyılın başında kaleme alınmış bir eserdir. *Kutb-nâme*, birkaç kaside dışında sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Olayların anlatıldığı mesnevi kısmında Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı azdır. Kullanılanların da çoğu halkın alıştığı kelimelerdir. Eserin başında yer alan tevhit, naat ve münacat gibi dini manzumelerin ve kasidelerin dili ise genel olarak yabancı kökenli kelime açısından daha zengin, Türkçe kelime açısından daha fakirdir.

Zıll-i Yezdân İldırım Hân Bâyezîd ol şehriyâr / Mâlik a'zam tâcbahş u tahtgîr u tacdâr (s.46)

Uşbu remzin te'vîlin candan işit / Ma'nâsı rûşen güneşden gör işit (s.48)

Firdevsî, dilin ağır olduğu kasidelerde çok sayıda Farsça ve Arapça tamlama kullanmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli ikilidir. Ancak bazı beyitlerde üçlü hatta dördümlü tamlamalar da vardır. Eserde, “kum-ı kır”, “bağr-ı düşmen”, “bedr-i ay, Türk-i çakal, tüy-i kulak” gibi kurala aykırı bazı tamlamalar da vardır. Müellif, dilin ağır olduğu kısımlarda önceki manzum tarih eserlerinde rastlamadığımız “tâc-bahş, hem-civâr, ta'at-güzâr, bî-şümâr, ber-güzîn, sâz-kâr...” gibi Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanmıştır.

Ayrıca, mesnevide çok sayıda arkaik sözcük, eylem ve çekim örneği vardır.

Barkıdukca kal'adan nâr-ı tûfeng / Yalıda olur muhannet zâr u deng (s.192)

‘Ömrüm içre itmedüm ben hiç ceng / Şıdar ödüm görsem Ağa ben Fireng (s.203)

Çekdi kılıc ana Ağa kaçıldı / Koydı kayık içine ol şakıdı (s.203)

Eserin dikkat çeken bir başka yönü de Firdevsî'nin Haçlı ittifakında yer alan devletlerin kral ve komutanlarına kendine özgü isimler vermesidir. Fransız filosu amirali Ravenstein'e "Cendiral", Papa VI. Alexandra Borgia'ya "Rim Pap", Macaristan kralı VII. Ladislas ve Fransa kralı XII. Louis'e "Tekür", İspanya filo komutanı Amiral Gonzales De Cordo'ya "Kız Han", Venedik docu Avgustino Barbarigo'ya "Doza" isimlerini vermiştir (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:XXIV).

Gazavâtlar konu itibariyle halkın dinlemeyi sevdiği bir türdür. Dolayısıyla eserde çok sayıda deyim ve halk deyişi de kullanılmıştır.

ıl kerem alka döküben tatlu dil / Kim tutulur tatlu dille Hindi fil (s.37)

İşidüp tekfür-ı Efrenc ol sözi / Çatdı aş u eğdi baş dürdi yüzi (s.72)

Pes saalın sığayup *burdı bıyık*/ Dilki bilmez olamaz arslan kıyık (s.83)

an dökөлüm seyl olup deryâ taşa/ O uralım ten degöl girsün taşa (s.115)

Uralum omak delinsin yir dipa / *Baş keselüm* af'a ıksun ok afa (s.115)

Gel barış sultânile yalvar ki sen /Ta *başun sağ ola* vü alkun esen (s.273)

Kutb-nâme, Türkçe'ye en uygun vezinlerden biri olan "fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Firdevsî, vezin uygulamasında özellikle olayları anlattığı mesnevi kısmında sık sık imaleye başvurmuştur. Genel olarak vezin uygulamasında başarılı olan müellif dilin ağır olduğu kısımlarda neredeyse vezin hatası yapmamıştır.

Her bir nün yeri var yata lanur / Görse sekbân *umuzu* yalta lanur (s.97)

Gökde güneş gözine girdi seren / Suda balık barını yardı dümen (s.185)

Sana lâzım budur imdi ya tekür / ıru gavgâyı gider itme fikür (s.273)

Firdevsî, sık sık "*cinas-ı nakıs*"a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Sözle İblis itdi göge *uçmağı* / Sözle İdris açdı bâb-ı *uçmağı* (s.110)

Şaf tutub Sünnî vü kâfir yüz-be-yüz / Bir Firenge üşmişidi Türk yüz (s.150)

Evde oturan beglere şaldı *ula* / Geç gelenden kesdiler burun *ula* (s.181)

Eserde yapılan betimlemeler başarılıdır. Özellikle mesnevi kısmındaki betimlemelerin birçoğu canlı ve dikkat çekicidir.

Çan buharından kızardı gün çü la'1 / Yir demür oldu çopup atdan na'1 (s.150)

Zemberegden kal'a döndi kirpiye / Taşları oğ kesmesinden dörpiye (s.150)

Gazavât türünün özelliklerinden birisi de destansı bir üsluba sahip olmasıdır. Dolayısıyla kahramanlık ve mübalağa da en belirgin nitelikler arasında yer almaktadır. *Kutb-nâme*'de de bu duruma rastlıyoruz.

Ya'ni kim Midilli'ye Paşa geçe / Hûn-ı Efrengi çeri varub içe (s.185)

Didi ölümden çekmenüz aşla elem / Sizün evvel öñünüzde ben ölem (s.209)

Er yiğit çekmeye gam bir cân için / Kim doğar erkek çuzı çurbân için (s.209)

Sonuç olarak manzum tarih eserlerin 16. yüzyıldaki ilk örneklerinden olan *Kutb-nâme* akıcı ve sade bir üsluba sahip bir eserdir. Özellikle olayların anlatıldığı kısımlar için “Halkın dili kullanılmıştır.” diyebiliriz. Eserin dili halkın anlayacağı niteliktedir. Şekil olarak divan edebiyatı ürünü, içerik olarak da halk edebiyatı ürünüdür, diyebiliriz.

1.4.4. Eserin Nüshaları

Kutb-nâme'nin bugüne kadar bilinen tek nüshası, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi No: 643'te kayıtlıdır. Her sayfası 13 satırdan oluşan kitap 146 varaktır. Talik hatla yazılan nüshanın sonunda Arapça, eserin hicri 23 Receb 909 yılında Muhammed b. Resûl-i Serâyî tarafından istinsah edildiği yazılmıştır.

1.4.5. Kutb-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk olarak İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada 33 sayfalık bir giriş, eserin transkribi ve tıpkıbasımı yer almaktadır. Çalışmanın sonuna “Deyimler ve Kavramlar Sözlüğü”nün yanı sıra “Türkçe Sözcük ve Deyimler”in dizini verilmiştir (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011).

Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma da Edith Gülçin Ambros tarafından yapılmıştır. Ambros “Şaire Özgünlük Hakkı Tanımak: Firdevsî-i Rûmî'nin Kutbnâme'si

ve Latîfî'nin Elitist Eleştirisi" adlı makalesinde tezkirelerde eser hakkında yapılan olumsuz eleştirilerin haksız olduğunu savunmuş ve eserin özgünlüğünü vurgulamıştır (Ambros, 2018:50-74).

1.5. Şâhâne-nâme (Şîrî)

Târîh-i Feth-i Mısır ismiyle de anılan eser, içerik olarak Selîm-nâme olup Şîrî tarafından kaleme alınmıştır. Bayezid ve Yavuz devri sadrazamlarından Hersek-zâde Ahmet Paşa'nın oğlu olan Şîrî'nin asıl adı Ali'dir. İstanbul'da doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Yavuz Sultan Selim, Şîrî'nin eğitimiyle bizzat ilgilenmiş ve padişahlığı döneminde onu kapıcıbaşılıktan sancakbeyliğine terfî ettirmiştir. Şîrî, Kanuni döneminde Mısır'da sancak beyliği yaparken daha önce yakalandığı nikris (gut) hastalığından vefat etmiştir.

Şîrî, eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Diğer mesnevilerin aksine eserinde tevhit, naat, münacat gibi nazım türlerine yer vermeyen müellif, direkt olayları anlatmaya başlamıştır. Müellif, II. Bayezid döneminin son yıllarını ve Yavuz Sultan Selim dönemini, Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusunu 33 başlık altında anlatmıştır. Başlıkların Farsça olduğu eser, 1442 beyitten oluşmaktadır.

1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebep-i telif bölümü yoktur. Müellif de eserini neden telif ettiğini belirtmemiştir. Ancak, Şîrî'nin, Yavuz Sultan Selim'den gördüğü ihsanlara teşekkür etmek amacıyla eserini kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Eserde telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Eserde son olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusu anlatıldığına göre eserin, Kanuni döneminin ilk yıllarında telif edildiğini söyleyebiliriz.

1.5.2. Eserin Muhtevası

Sultan II. Bayezid'in Ahmet, Korkut ve Selim adlarında üç oğlu vardır. İçlerinde en cesur ve gözü pek olanı Selim'dir. Selim Hân henüz şehzadeyken Safevi şahı onun karşısında aciz kalır. Bu arada Anadolu'da başlayan Şah Kulu isyanı bir süre sonra bastırılır. Selim Han, İran'ın tümünü fethetmek için babasından tahtı istemeye karar verir ve asker toplayıp Edirne'de bulunan babasının yanına gitmek için yola çıkar. Edirne yakınlarında karargâh kuran Selim Han, babasına bir mektup göndererek taht isteğinde bulunur. Mektubu alan Sultan Bayezid hemen İstanbul'a gider. Yüz yüze konuşmanın mektuptan daha iyi olacağını düşünen Selim Han da İstanbul'a doğru harekete geçer. İstanbul'a varan Sultan Bayezid, Selim Han üzerine bir ordu gönderir. İki ordu Çorlu yakınlarında savaşır. Selim Han yenilir ve oradan kaçarak Kefe'ye gider. Bir süre sonra Selim Han, yaptığının hata olduğunu düşünür ve af dilemek için İstanbul'a gitmeye karar verir. Oğlunun İstanbul'a geleceğini duyan Sultan Bayezid, devlet erkanının onu karşılamasını emreder. İstanbul'a varan Selim Han, babasından af diler. Babası da onu affederek tahtı ona bırakır ve dinlenmek üzere Dimetoka'ya doğru yola çıkar. Ancak buraya varmadan yolda vefat eder. Sultan Selim, babasının ölümünden sonra taht iddiasında bulunan kardeşleri Korkut ve Ahmet'i yener. Sultan Selim, tahta oturduktan sonra Safeviler üzerine sefere çıkmak için asker toplanmasını emreder. Sultan Selim, deniz yoluyla, ordu ise kara yoluyla İran'a gider. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Sultan Selim ve ordusu, Çaldıran Savaşı'nda Safeviler'i büyük bir yenilgiye uğratır. Yapılan şiddetli savaş anında Şah İsmail, savaş meydanından kaçır. Bu kesin zaferden sonra Sultan Selim bir süre Tebriz'de konakladıktan sonra buradan ayrılarak Amasya'ya dönüp kışı burada geçirir. Sultan Selim, müstahkem bir mevkiye bulunan Kemah Kalesi'ni aldıktan sonra Çaldıran Savaşı'nda verdiği yardım sözünü yerine getirmeyen Dulkadiroğlu Beyliği üzerine Şehsüvaroğlu Ali Bey komutasındaki orduyu yollar. Savaşı kazanan Osmanlı ordusu, Dulkadiroğlu Beyliğine son verir. Osmanlı Devleti, böylece Memlük Devleti ile komşu olur. Daha sonra Şam'da Memlükler'i yenerek Şam ve Gazze gibi yerleri alır. Bu savaşta Kansu Gavri ölünce Tumanbay Mısır'da Memlükler'in yeni Sultan'ı olur. Tumanbay, Sultan Selim'e vergi vermeyi reddedince Sultan Selim Mısır'a hareket eder. Mısır'da yapılan şiddetli savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde ederek Mısır'ı fetheder. Memlük Devleti'ne son veren Sultan Selim, Mısır idaresini Hayr

Bey'e bırakarak İstanbul'a döner. Ardından hastalanan Sultan Selim, İstanbul'dan Edirne'ye gitmeye karar verir. Ancak Sultan, Çorlu yakınlarında, babasıyla savaştığı yerde, vefat eder. Sultan Selim, öldükten sonra yerine oğlu Süleyman tahta oturur.

1.5.3. Dil ve Üslubu

Şâhâne-nâme, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde kullanılan kelimeler çoğunlukla Türkçedir. Türkçe dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanan Şîrî'nin eserinde anlaşılır bir dil hakimdir. Eserde bazı yerlerde Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine de rastlamaktayız. Örneğin, fiil çekiminde, gelecek zaman için “-ısar, -iser “ emir kipi için “-gıl, gil “, istek kipi için “-avuz, -evüz”, zarf-fiil eklerinden “-uban, -üben” eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Görür kim bu cihandan *gidiserdür* / ‘Adem mülkini menzîl *idiserdür* (s.127)³³

Sözüm budur benim saña eyâ şâh / Eger ‘akluñ varışa *olğıl* âgâh (s.155)

Varup çün *idevüz* şîrâne cengi / *Dutavuz* diri ol rûbâh-ı lengi (s.175)

Gelüben bir araya cümle begler / Dirildi bir araya enbûh-ı leşker (s.181)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “tüfek, darbzen, keman, tîr, şemşîr, kılıç, kupal, hançer, yay, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Ururlar birbirine tîğ ü nîze / Düşer toprağa tenler rîze rîze (s.112)

İki leşker tırışup kûh-peyker / Ururlar qalb-i kûha *tîğ* u *hancer* (s.114)

Qılıçlar berq idi vü mîğ idi toz / *Tüfeng* âvâzesi ra‘d-ı cihân-sûz (s.123)

Ala yiñiçeri *tîr* u *tüfengi* / Dağı ne varışa âlât-ı cengî (s.131)

Tüfeng ü *darb-zenle* zahm-ı *nâvek* / Kiminüñ bağrını kılmış müşebbek (s.165)

Dutar elde kimi *tîr* ü *kemânı* / Kimi *tîğ* ü *sinân* ü cânsitânı (s.180)

³³ Örnek beyitler Alaattin Aköz ve Orhan Yavuz'un çalışmasından alınmıştır (Aköz ve Yavuz, 2019). Çalışmada beyitler her sayfada baştan numaralandırıldığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

Ve ger ne bizde vardır mal u leşker / Dağı *şimşîr* ile *kûpâl* ü *hançer* (s.187)

Eserde “kığır-, yasan-, yapan-, seğir-, ılgar, öküş...” gibi çok sayıda arkaik kelime kullanılmıştır.

O düstûri *kığırdup* şâh-ı devrân / Bu resme kıldı ol dem aña fermân (s.113)

Edirne kurbına irişdi menzil / Kurıldı haymeler *yaşandı* maħmil (s.117)

Biri birin geçüp emvâc-ı deryâ / *Segirdür* kıлмаğa şâhı temâşa (s.133)

İderler tâ ki Korkud üzre *ılgar* / Kimesne olmaya bundan haberdâr (s.137)

Egerçi luftu Allâh’uñ *öküşdür* / Velî şükürini bilmek dağı hoşdur (s.145)

Eserde sade bir dil kullanıldığı için çok fazla terkip kullanılmamıştır. Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli iki unsurdan oluşmuştur. İki unsurdan fazla oluşan tamlamalar da nadiren kullanılmıştır.

Ki aña didi ol *merd-i dilâver* / Güzîn eyle nice bin *merd-i server* (s.113)

Hudâ’dan *şâh-ı Rûm’a* irdi nuşret / Ki buldı *leşker-i İrân* hezimet (s.165)

Çıķub her şubh iderler *vaşf-ı rahmân* / Dırahtân üzre *murgân-ı hoş-elhân* (s.193)

O yirde koyalar top u tüfengi / Dağı ne varısa *âlât-ı cengi* (s.207)

Çıķub eşheb *süvâr-ı mihr-i tâbân* / Kılurdı *arşa-i çarh* üzre cevân (s.209)

Kaçup yir altına *mihr-i fûrûzân* / Yüzün dırmalamışdı *mâh-ı tâbân* (s.226)

Şîrî, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı kısımlarda sık sık imaleye, nadiren de ulamaya başvurduğunu görmekteyiz.

Kiminüñ yiri(n i)der merkez-i hâk / Kimini kaldurur tâ evc-i eflâk (s.142)

Elinden ‘âci(z i)di mülk-i İrân / Ki İrân ilini itmişdi vîrân (s.143)

Kimîsî at alur kîmîsî ester / Kimî sîm ü ze(r ü) kîmîsî gevher (s.166)

Didler biz resûlüz şâha geldik / Yü(z u)rup zerre-âsâ mâha geldik (s.189)

Bi(r i)ki gün oturdu anda ol şâh / Şeref burcunda gûyâ kim yeñi mâh (s.192)

Şîrî, eserinde çok sayıda deyim ve atasözü kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Alaylar bağlayup cümle sipâhî / Direk oldu göge gerd-i sipâhî (s.114)

Kaçan kim ser gide ayak ne kıılır / Kaçan beg gide leşker ne bilür (s.115)

El uzatmak murâdı pay-i tahta / Diler ser-leşker ola mülk-i bahta (s.120)

Ya baña *yüz duta* ya aña devlet / Birimüzün ola taht-ı sa'âdet (s.130)

Şarup bağına sengi cûy-ı hasret / Şaçardı başına hâk-i melâmet (s.134)

Seni saña komam buldurmayınca / Komazam *yirde gökde bulmayınca* (s.155)

Velî gâfil kalırdı zindegânî / Ki *vardur her bahâruñ bir hazânı* (s.222)

Şîrî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Bu nev'e şehre bîhad gâret *itdi* / Karaman yolunu tıtdı vü *gitdi* (s.113)

Giceyi gündüze katup *gideler* / Sitanbul cânibi 'azmin *ideler* (s.118)

Bunu fikr itdi kendi çıka *gide* / Dimetoğa hişârın mesken *ide* (s.126)

Kimi yırtar yüzün kimisi *ağlar* / Kimisi derdile bağırını *dağlar* (s.127)

Dil-i deryâ hemen kaynadı *taşdı* / Topuğa çıkmayan yir başdan *aşdı* (s.133)

Bahâr-ı 'ömrünüñ ezhârı *şolmış* / Mekânı taht iken bir tahta *olmış* (s.201)

Şîrî, savaş sahnelerini özgün teşbih ve istiareler kullanarak canlı tasvirlerle aktarmaktadır. Ok ve süngüyü kişileştiren Şîrî, yerde akan kanı kızıl bir denize, savaşta ölenlerin bedenlerini de gemilere benzetmiştir.

Süñüler gözedirdi şadırdı yir / Mekân iderdi cânlar hânesin tîr (s.196)

Arada tîr idi peyk-i haber-ber / Nihânî söyler idi câna tîr (s.196)

Ecel ol arada düzmişdi bir h^an / Yiyen kalırdı anı şöyle bîcân (s.196)

Bişürirdi yemek lahm ile kandan / Yiyen fi'l-hâl añı toyardı cândan (s.196)

Cigerler olmuş idi anda biryân / Yaturdı kelleler bîhad ü pâyân (s.196)

Yir üzre akar idi kan şamardan / Zemîn gülgûn idi hûn-ı ciğerden (s.196)

Şular kim başda yise zaḥm-ı kûpâl / Ayağ altında qalır idi fi'l-hâl (s.196)

Şu resme akmışdı toz hevâya / Kaçardı kôrqudan şan yir semâya (s.197)

Ne kim var leşkerin kırmış ser-â-ser / Zemînüñ saḥḥın itmiş baḥr-ı aḥmer (s.198)

Gezer içinde tenler zevraḥ-âsâ / Kimi bî-dest ü kimi bî-ser ü pâ (s.198)

Sonuç olarak Şîrî, eserini sade ve akıcı bir dille kaleme almıştır. Eser, Osmanlı Türkçesinin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait özellikleri de yansıtmaktadır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde Türkçe kelimeler yoğunlukta kullanılmıştır.

1.5.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Bölümü 1433/2 numarada kayıtlı bir yazmanın 218b-267b varakları arasında yer almaktadır. Yazmanın 218b varağına kadar olan kısmında Âşıkpaşa-zâde'nin *Vekâyi-nâme*'si kayıtlıdır. Nesih hatla kaleme alınan nüshada bazı kelimelerde hareke kullanıldığı görülmektedir. Nüshanın her varağında 15 satır bulunmaktadır.

1.5.5. Şâhâne-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan ilk çalışmalar İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanan mezuniyet tezleridir. Server Kılınç ve Mehmet Direk 1973 yılında, Necati Danacı ise 1981 yılında yaptıkları çalışmalarda eseri Latin harflerine aktarmışlardır. Son olarak Alaattin Aköz ve Orhan Yavuz, eseri tıpkıbasımıyla birlikte yayımlamışlardır (Aköz ve Yavuz, 2019).

1.6. Şeh-nâme (Mahremî)

Mahremî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Ahmet olan ve doğum tarihi bilinmeyen Mahremî, bugünkü adı Kurtuluş olan ve o zaman Galata'nın köylerinden olan Tatavla'da doğmuştur. İyi bir eğitim gören müellif, takribi olarak 20 yıl Galata'da kâtip ve naip olarak hizmet etmiştir. Galata kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi, Selanik kadılığına

tayin edilince, naibi olarak o da Selanik'e gitmiştir. İstanbul'a dönüşü sırasında bindiği gemi 1533 yılında düşmanın eline geçince eşi ve çocuklarıyla birlikte esir düşmüştür. Mahremî, fidye için gerekli parayı bulmak üzere eşini ve çocuklarını rehin bırakıp İstanbul'a gelmiştir. Dostlarının yardımıyla gerekli parayı toplayan Mahremî, eşini ve çocuklarına kurtaramadan Muharrem 942/Temmuz 1535'te İstanbul'da vefat etmiştir.

Mahremî, eserini mesnevi nazım şekli ve aruzun "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıbıyla kaleme almıştır. Üç bölümden oluşan eser toplam 12280 beyitten oluşmaktadır. Birinci bölüm (beyit 1-2263) ayrı bir cilt olup II. Bayezid dönemi olaylarını ihtiva etmektedir. İkinci bölüm (beyit 2264-8944) Yavuz Sultan Selim dönemi olaylarını, üçüncü bölüm ise Kanuni'nin saltanatının ilk iki yılındaki olayları içermektedir.

1.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Mahremî, sebab-i telif bölümünde hatiften bir ses duyduğunu ve bu sesin ona şah adına bir Şâh-nâme yazmasını telkin ettiğini ifade etmektedir. Bunun üzerine Şeh-nâme'yi kaleme almaya karar verdiğini dile getiren müellif, kıyamete kadar adının hayır ile anılması amacıyla eseri kaleme aldığını dile getirmektedir.

Mahremî eserini 1523 yılında tamamlamıştır. Bunu, eserin ikinci kısmının son beytinde düşürdüğü tarihten anlamaktayız. Ayrıca eserde, son olarak 1523 yılında gerçekleşen Rodos'un fethinin anlatılması da bu tarihi doğrulamaktadır.

Bu resme yazdı hoş târîh hâme / Bi-ḥamdi'llâh ki söz irdi temâme 929/1523 (b.6681)³⁴

1.6.2. Eserin Muhtevası

Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine oğulları arasında taht mücadelesi yaşanır. Bu mücadeleler sonucunda Sultan Bayezid tahta oturur. Padişahlığı süresince birçok gaza ve fetih yapan Sultan Bayezid, vezirlerine tahttan çekileceğini söyler. Fakat vezirleri bu fikre karşı çıkarlar. Sultan Bayezid, tahttan çekilme nedenlerini vezirlere söyleyip onlardan padişahlığa uygun kişiyi bulmalarını ister. Vezirler, Sultan Bayezid'e Şehzade

³⁴ Örnek beyitler Hatice Aynur'un (1993) çalışmasından alınmıştır.

Selim'in padişahlığa uygun kişi olduğunu iletirler. Bunun üzerine Sultan Bayezid, Sultan Selim'e nasihatle bulunarak tahtı ona bırakır. Tahta oturan Sultan Selim, ülkede huzuru sağlar. İran üzerine sefer yapmaya karar veren Sultan Selim, sefer hazırlıklarına başlanmasını emreder. Bu arada Sultan Bayezid vefat eder. Sefer hazırlıklarının bitmesiyle Sultan Selim ve ordusu İran'a doğru harekete başlar. Şah İsmail'e karşı yapılan Çaldıran Savaşı'nı kazanan Sultan Selim, Tebriz, İspir ve Bayburt'u fethettikten sonra kışı Amasya'da geçirir. Kış bittikten sonra batıya yönelen Sultan Selim, yapılan savaşta Macarları yenilgiye uğratır. Bu zaferden sonra tekrar doğuya yönelen Sultan Selim, Kemah ve Sivas kalelerini alır. Ardından itaatsizlik eden Dulkadiroğlu beyi Alaüddevle yapılan savaşta öldürülür ve yerine Şehsuvaroğlu Ali Bey tayin edilir. Diyarbakir ve Mardin'i de alan Sultan Selim, daha sonra Memlük topraklarına yönelerek Divriği, Malatya, Tarsus kalelerini alır. Ardından Halep'te yapılan savaşta Memlükler'i yenerek Halep, Şam ve Gazze gibi yerleri alır. Bu savaşta Kansu Gavri ölünce Tumanbay Mısır'da Memlükler'in yeni Sultan'ı seçilir. Sultan Selim, Mısır'a doğru hareket eder. Mısır'da yapılan şiddetli savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde eder. Kaçan Tumanbay da kısa sürede yakalanarak öldürülür. Daha sonra Mısır idaresini Hayr Bey'e, Şam yönetimini de Canberdi Gazali'ye bırakarak İstanbul'a döner. Bu olaylardan sonra Anadolu'da Celali isyanları başlar. Tokat ve Sivas'a kadar yayılan bu isyanlar daha fazla büyümeden bastırılır. Bu sırada İstanbul'da bulunan Sultan Selim, hastalanır ve İstanbul'dan Edirne'ye gitmeye karar verir. Ancak Sultan Selim, Çorlu yakınlarında vefat eder. Sultan Selim'in ölümünden sonra Sultan Süleyman tahta oturur. Bu arada Sultan Selim'in Şam'a vali olarak atadığı Canberdi Gazalî, Sultan Selim'in ölümünü fırsat bilerek isyan eder ve bağımsızlığını ilan eder. Bu haberi duyan Sultan Süleyman, Ferhad Paşa komutasındaki bir orduyu Canberdi Gazalî'nin üzerine gönderir. İsyân bastırılır ve Canberdi Gazali öldürülür. Bu isyandan sonra Sultan Süleyman batıya yönelir. Macaristan üzerine giden Sultan Süleyman, Bögürdelen kalesini alır ve Belgrad'ı fetheder. Ardından Sultan Süleyman, Rodos'u fethetmeye karar verir. Hazırlıklar tamamlanınca Sultan Süleyman, gemiyle Rodos'a doğru harekete geçer. Uzun süren kuşatma sonucunda Rodos fethedilir.

1.6.3. Dil ve Üslubu

Şeh-nâme, 16. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Eserde kullanılan kelimeler çoğunlukla Türkçedir. Türkçe dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanan Mahremî'nin eserinde anlaşılır bir dil hakimdir. Eserde bazı beyitler sadece Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

Yürüyüp şağa vü şola / Çıgırdur her taraftan yort u şavul (b.1788)

Dilini tutmadı vü turmadı dek / Başın yimege bilin bağladı bek (b.1994)

Alup hayret bilimez nidesini / Unıtdı gelesini gidesini (b.2079)

Akar şular hoş çağlayalum / Diri kalan ölümüz ağlayalum (b.3222)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “harbe, tüfek, barut, gürz, zırh, keman, tîr, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, şeşper, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Turup darbe dizildi şaff-ı harbe / *Tüfek* kiminde vü kiminde *harbe* (b.1299)

Tüfek saçduqça od her sû çü ejder / Olurdu surh-serler semender (b.1376)

Kemânından atılmamış *tîr* gibi / 'Alev-âsâ yalıñ *şemşîr* gibi (b.2077)

İdüp tenden güzere *oqlar* ne *cevşen* / Açardı 'âlem-i ervâha revzen (b.2121)

Cigerler pâresi ber-rûy-ı *hançer* / Çü berg-i gül düşüp şan âba ditrer (b.2123)

Ġazab *tîgını* şal bir dem *niyâma* / Ki bizde tâ mecâl ola kelâma (b.4667)

Eserde “sı-, kığır-, yasa-, bügen-, ırıl-...” gibi çok sayıda arkaik kelime kullanılmıştır.

Kığırup adıla key erlerini / *Yaşadı* sağ u şol serverlerini (b.1308)

Sinân Paşa urup kalbe sînânı / *Sıdı* bozdı tağıtdı Türkmân'ı (b.2140)

Dili kopdı derûndan âh gibi / Yel oñinden *ııldı* kâh gibi (b.2882)

Bügendı hem-çü âhen şeşperini / Yapışdı berk terk itdi erini (b.5246)

Eserde sade bir dil kullanılmasına rağmen çok sayıda terkip kullanılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların dışında ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur. Dikkat çeken bir diğer husus da Türkçe kelimelerle Farsça tamlama kurulmasıdır.

Bürîde dest ü sâ'id ğarğa-i kıan / Nite kim baħr-ı ħûnda ŧâh-ı mercân (b.1331)

Sipâh-ı sebz-pûş u Ħızr-demler / Götürdi serviden yaşıl 'alemler (b.1726)

Ulus u il ü boy-ı Türk ħânı / ŧeh-i Fağfûr soy-ı Timûr-ı ŧânî (b.2478)

Süm-i pûlâd-ı esbân-ı cihân-gerd / İdüp ŧad kûh-ı seng-i ŧaħtı çün gerd (b.2880)

Otağ-ı mîr-i serdâra iriŧdi / Virüp ħışnı idüp 'ahd el viriŧdi (b.6143)

Mahremî, eserini “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı kısımlarda sık sık imaleye başvurduğunu görmekteyiz. Zihaf ve vasıl gibi yöntemlere nadiren başvuran müellifin bazı Türkçe kelimelerde med yapması dikkat çekmektedir.

Nice derk eylesün zâtını 'âķil / Olur mı zerre cirm-i ŧemsi nâķil (b.27)

Ķıĝırdı ħatına destûr-ı ħâŧı / Daħı bir niçe a'yân-ı ħavâŧı (b.826)

İriŧdi Çaldıran ŧaħrâsına tünd / Ne ŧaħrâ oldu ħaĝ u ŧaŧ pür-cünd (b.1277)

Dirisi ölüsi içine siñdi / Birisi ħalmayup ezĝüsü diñdi (b.2423)

Olup cünd-i müsellaħ birle ħâzır / Süy-ı ceyš-i Selîm'e oldu nâzır (b.4701)

Mahremî, eserinde çok sayıda deyim ve atasözü kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Erüñ adı durur ancağ ħalanı / Ķalanuñ gerçek olmuŧdur yalanı (b.651)

Cihânda söz hemîn ħânlar sözidür / Sözüñ sulħânı sulħânlar sözidür (b.787)

Dimiŧ bir söz meŧel toħmun eken uz / Ki bir ħoltuğda ŧıĝmaz iki ħarpuz (b.923)

İdenler ħalbe nuŧ u pendi böyle / Dimiŧler eĝri otur toĝru söyle (b.1889)

Ser-â-ser çalkamıŧ efķâr maĝzın / Bıçaklar açmaz birinüñ aĝzın (b.2024)

Dimişler *eski düşmen dost olmaz* / Nite kim *seg derisi post olmaz* (b.2699)

Büyük başuñ büyük ağrısı vardır / *Cihân aç gözlünüñ gözine tırdur* (b.4062)

Bilür ‘âlem meşeldür ehl-i dâniş / *Şımış cevher velîkin söz şımamış* (b.6628)

Mahremî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Bugün kim *Husrev-i şânî özüñdür* / *Cihânuñ lezzeti şîrîn sözüñdür* (b.783)

Olup pür âyine yer at *izinden* / *Yelüp yel yol bulamaz er dizinden* (b.1750)

Yıqup atdan çökerdi boynın *urdu* / *Olunca ser cüdâ üstine tırdı* (b.5927)

Ëoyup oğlanı dizdâr ol *yatağa* / *Özi gitmişdi geşt-i deşt ü tağa* (b.6114)

Mahremî, savaş sahnelerini kendine has teşbihler kullanarak canlı tasvirlerle aktarmaktadır.

Olup her sû ‘alemler ‘âliyü’l-ıqadr / *Süñüler yer yer şâhibü’ş-şadr* (b.3756)

Ëılıçlar mevc urup manend-i Ceyhûn / *Cihânı eyledi müstağrak-ı hûn* (b.3757)

Kemend ol baır-ı hûn içinde pertâb / *İderdi çün şinâver ‘arz-ı kullâb* (b.3758)

Direfş ü nîze çün serv ü şanavber / *Kenâr-ı cüy-ı hûnda hoş-ser* (b.3759)

Olup oğdan havâ çün ebr-i nisân / *Bedenlerden yire hûn oldu bârân* (b.3760)

İrüp zaım-ı sinân u tîr-i dil-gîr / *Siperler elde oldu hem-çü galbîr* (b.3761)

Kemân süst ü sihâm âvâre oldu / *Dü peyker tîrden yek-pâre oldu* (b.3762)

Sonuç olarak Mahremî, eserini sade ve akıcı bir dille kaleme almıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde Türkçe kelimeler yoğunlukta kullanılmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde olaylar edebi bir üslupla okuyucuya aktarılmıştır.

1.6.4. Eserin Nüshaları

Eserin birinci bölümünü ihtiva eden birinci cildin bilinen tek nüshası Ankara, TÜRK Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde Y-I/1’de kayıtlıdır. Eserin ikinci ve üçüncü bölümünü içeren ikinci cildin nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan

1287’de kayıtlıdır. Talik hatla istinsah edilen nüsha, 347 varak olup her varakta 15 satır bulunmaktadır.

1.6.5. Şeh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şeh-nâme’nin ikinci bölümü üzerine Hatice Aynur doktora tezi hazırlamıştır.³⁵ Aynur, çalışmasında eseri şekil ve muhteva bakımından incelemiştir. İncelemesinden sonra metnin transkribini veren Aynur, çalışmasının sonuna sözlük ve dizin de eklemiştir. Aynur, üç bölümü birlikte yayına hazırlamaktadır. Ayrıca, eser üzerine “Tatavlı Mahremî’nin Şeh-nâme’sinde Sur Dışı İstanbul’u (2018:43-68).”, “Tatavlı Mahremî’nin Şeh-nâme’sinde Sur İçi İstanbul’u (2020:143-150)” ve “Tatavlı Mahremî’nin Şeh-nâme’sinde Şehirler (2015:201-214).” başlıklı üç de makale yayımlamıştır. Son olarak Esmâ Şahin Öztaş, ”Mahremî’nin Şeh-nâme’sinde Mardin Kalesi’nin Fethi” isimli bir makale yayımlamıştır (Öztaş, 2021:7-25).

1.7. Tevârih-i Âl-i Osman (Hadîdî)

Hadîdî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı belli olmayan şair, Hadîdî mahlası ile şöhret kazanmıştır. Hadîdî’nin bu mahlası bazı kaynaklara göre baba mesleğinin, bazılarına göre ise kendi sanatının demircilik olmasına dayanır. Selanik yakınlarında yer alan Ferecik’te doğan şairin hayatı hakkındaki bilgiler azdır. Doğum ve ölüm yılı net olmayan şair, eserindeki bir ifadeden II. Bayezid devrini (1481-1512) idrak ettiği anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklara göre 1533/1534 yıllarında, bazı kaynaklara göre de Kanuni devrinin başlarında ölmüştür (Öztürk, 1991).

Hadîdî’nin günümüze ulaşan yegâne eseri olan *Tevârih-i Âl-i Osmân*, mesnevi tarzında ve “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak kaside nazım şekliyle yazılan bir tevhit “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün”, kaside tarzında yazılan naat “mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün”, dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a yazılan methiye “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır. *Tevârih-i Âl-i Osman*, 6646 beyitten oluşan hacimli bir eserdir. Klâsik mesnevi tertibatına

³⁵ Aynur, Hatice, Mahremî ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1993.

göre düzenlenen eserde; Tevhit, münâcât ve naat manzumelerinden sonra sebab-i te'lîf bölümü gelmektedir. Şair, daha sonra dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı methiyelerle devam etmektedir. “Mesnevî Der-Maṭla‘-ı Dâstân” başlığıyla olayları anlatmaya başlayan Hadîdî, eserini “Cülûs Kerden-i Ḥazreti İbrâhîm Pâşâ Be Taht-ı Vezâret Bâ-Devlet ü İkbâl ü ‘İzz ü Sa‘âdet” başlığıyla bitirir. Bütün başlıkların toplam sayısı 198 olup hepsi Farsçadır.

1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Hadîdî, eserini telif ettiği dönemde padişah olan Kanuni Sultan Süleyman'ı mesnevi tarzında 32 beyitlik bir manzume ve 35 beyitlik bir kaside ile övmektedir. Eserini padişaha sunmak istemektedir. Ancak, Latîfî'nin “...Ammâ kitâb-ı merķûmı ihtitâma irişdürdükde pâdişâha şunup behre-mend olamadı ve huşûl-i vuşûline mu‘în ü mürebbî bulamadı... (Canım, 2000:222).” ifadelerinden eserini padişaha sunmaya fırsat bulamadığı anlaşılmaktadır. Müellif, “Der Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” bölümünde eserinin yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir:

Gözedürken cemâli şubġâhî / İrer ħalbüme ilhâm-ı ilâhî (b.178)³⁶

Dir iy âvâre vü bî-çâre miskîn / Nice bir ħalasin ħayrân u ġamġîn (b.179)

Gel imdi nuṭġa variken mecâlũñ / Ser-âġâz eyle ġöster ħîl ü ħâlũñ (b.180)

Seni ħor şanma bâġî bir arada / Dürüş bârî bu ġün bir yahşi ada (b.184)

Gönül virme cihânün ġuşşasına / Ķalem çek Âl-i ‘Osmân ħışşasına (b.185)

Cihân var olduğınca ideler yâd / Du‘â-i ħayrile cânun ola şâd (b.186)

Ayrıca, “Mesnevî Der Maṭla‘-ı Dâstân” bölümünde geçen aşağıdaki beyitleri de telif sebebi sayabiliriz.

Meger ‘Âşık Pâşâ-oġlı şeyġ-i kâmil / Ferîdü'd-dehridi ‘ilmile ‘âmil (b.293)

Ol itmiş râvî naġlinden rivâyet / Yazup nesrile eylemiş ħikâyet (b.294)

³⁶ Örnek beyitler Necdet Öztürk'ün (1991) çalışmasından alınmıştır

Görüp ol nüshayı mesrûr oldum / Ziyâsından anun pür-nûr oldum (b.295)

Yazılmış şehlerin evsâfi bir bir / Olup Hân Bâyezîd'le Cem de ahir (b.296)

Diledüm kim yazam manzûm yeksân / Kim ola Âl-i 'Osmân tâze-dâstân (b.297)

Şehenşeh ele aldukça her bâr / Dahı envâr ide qalbin bu âşâr (b.298)

Hadîdî, eserinin te'lif tarihini son beyitte vermektedir. Buna göre eserini 930/1523-24'e yılında telif etmiştir.

Kitâbun hatmi târîhi Nebî'nün / Tokuz yüz otuz idi hicretinün (b.6646)

1.7.2. Eserin Muhtevası

Doğuda yaşayan Türkmenlerin hanı Süleyman Şah'tır. Tatarlar ile 20 bin ev Süleyman Şah önderliğinde Rum (Bizans) serhaddine göç ederler. Amasya civarlarında çok yeri fethederler. Süleyman Şah, Halep taraflarına gittiği vakit Fırat'ı geçmeye çalışırken atıyla uçurumdan düşerek ölür. Şah'ı Caber Kalesi'nde defnederler. Bugün de oraya Mezar-ı Türk derler. Süleyman Şah öldükten sonra üç oğlundan ikisi ve onlarla gelen çok sayıda Türkmen doğuya dönerler. Geriye, Şah'ın diğer oğlu Ertuğrul ve 400-500 Türkmen kalır. Ertuğrul, gaza yapmak amacıyla Sultan Alaeddin'in yanına gider. Ertuğrul'un Saruyatı, Gündüz ve Osman adlarında üç oğlu vardı. En küçüğü Osman'dı. Ertuğrul Sultan Alaeddin'e bir mektup yollar. Mektubunda kafirlerle savaşmak istediğini, bunun için mülkünden bir kışlak ve yaylak istediğini yazar. Sultan Alaeddin bunun üzerine Tomaliç'i (Domaniç) yaylak olarak Bilecik Kalesi ile Yarhisar arasını da kışlak olarak Ertuğrul ve tebaasına verir. Yaylağı ve kışlağı beğenen Ertuğrul, buraya yerleştikten kısa bir süre sonra kafirle savaşmadan ölür ve Bilecik'e yakın Söğüt'te defnedilir. Ertuğrul'un yerine oğlu Osman geçer. Osman, Karacahisar, Bilecik, İnegöl, Bursa gibi birçok yer fethettikten sonra hicri 727 yılında 69 yaşında vefat eder. Osman Bey'den sonra yerine oğlu Orhan geçer. Orhan Bey, İznik, Kocaeli, Mudurnu, Göynük, Yenice ve Karasi'yi fethederek sınırlarını genişletir. Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa Rumeli'ye geçerek Ferecik, Gelibolu, Eceovası, Bolayır, Keşan gibi birçok yeri fethettikten sonra hicri 758 yılında ölür. Süleyman Paşa'dan iki ay sonra Sultan Orhan da ölür. Orhan Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Murad Hüdavendigâr geçer. O, Tekirdağ, Çorlu, Edirne, Misini ve Gümölcine'yi fetheder. Germiyan Beyi Yakup Bey

kızının Yıldırım Bayezid'le evlenmesini ve çeyiz olarak beyliğin Osmanlı Devleti'ne katılmasını vasiyet eder. Sırpları büyük bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı'ndan sonra Murad Han şehit olur. Hicri 791 yılında Yıldırım Bayezid padişah olur. Yıldırım Bayezid, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları diyarlarını, Safranbolu, Amasya, Sivas, Niğbolu, Silistre, Kastamonu ve Selanik'i fetheder. Niğbolu'da Macarları yener. Hicri 804 yılının Muharrem (Ağustos 1401) ayında Timur ve Bayezid arasında yapılan savaşta Bayezid büyük bir yenilgiye uğrar ve Timur'a esir düşer. 35 yıl adına hutbe okunan Bayezid, bu yenilgiden sonra 60 yaşında ölür. Yıldırım Bayezid'in Mir Süleyman, İsa, Mehmet, Musa, Mustafa ve Kasım adlarında altı oğlu vardır. Sultan Bayezid'in ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgaları yaşanır ve sonunda Sultan Mehmet tahta oturur. Sultan Mehmet, sekiz yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Yerine Murat Han padişah olur. Sultan Murat padişah olunca Laz (Sırp) ülkesini, Mora'yı ve Selanik'i fetheder. Daha sonra Macar kralı ile İzledi'de savaşır. Son sefer dönüşünde hicri 844 yılında tahtı oğlu Mehmet Han'a (Fatih) bırakarak Manisa'ya yerleşir. Bunu fırsat bilen düşmanlar Osmanlı'ya saldırmak için hazırlık yaparlar. Bunun üzerine Mehmet Han, babasının tekrar ordunun başına geçmesini ister. Ordunun başına geçen Sultan Murat, Varna Savaşı'nı kazanır. Sultan Murat, elde ettiği bu zaferden sonra tahtı tekrar devralır. Hicri 855 yılında hastalanıp yatağa düşen Sultan Murat, üç gün hasta yattıktan sonra vefat eder. Mehmet Han, tahta oturmak için Manisa'dan Edirne'ye doğru yola çıkar. Bunun için Sultan Murat'ın vefatı 10 gün halktan gizlenir. Mehmet Han, Edirne'ye vardıktan sonra tahta oturur ve hicri 855 yılında padişah olur. Sultan Murat'ın cenazesi de Bursa'ya getirilerek burada defnedilir. Sultan Mehmet, padişah olduktan sonra evvela; Kütahya, Germiyan, Aydın ve Menteşe illerine saldıran Karamanoğlu üzerine sefer düzenler. Bunu duyan Karamanoğlu İbrahim Bey kaçır ve elçi göndererek Sultan Mehmet'ten bağışlanmasını ister. Daha sonra İstanbul'un fethi için hazırlık yapar ve İstanbul'u kuşatır. 50 gün süren kuşatmadan sonra İstanbul'u fetheder. Fetihden sonra İstanbul'da cami, medrese gibi birçok yapı imar eder. Ayasofya'yı camiye dönüştürerek orada ilk hutbeyi okutur. Bu önemli fetih dışında Akşehir, Sinop, Trabzon, Mora, Midilli, Eflak, Bosna, Kırım, gibi birçok yeri fetheder. Uzun Hasan'ın ordusunu yener. Hicri 885'te vefat eder. Sultan Mehmet'in ölümünün on yedinci gününde oğlu Bayezid tahta geçer. Bu sırada Cem Sultan da Karaman'dan Bursa'ya yola çıkar. Bunu duyan Bayezid, şehri Cem Sultan'dan korumaları için Bursa'ya 2000 yeniçeri yollar. Ancak Bursa'ya giden

yeniçeriler Cem Sultan'a itaat ederler. Cem Sultan, Bayezid Han'a elçi göndererek Bursa ve Anadolu'yu kendisine vermesini, İstanbul ve Rumeli'nin de onda kalmasını teklif eder. Ancak Bayezid Han, bu teklifi kabul etmez. Hemen ordusunu hazırlayarak Bursa'ya gider ve Cem Sultan'la savaşır. Yenileceğini anlayan Cem Sultan kaçır ve Konya'ya oradan da Mısır'a gider. Mısır'da umduğunu bulamayan Cem Sultan, oradan hacca gider. Hacda da kabul görmez ve oradan da tekrar Şam ve Tarsus üzerinden Ankara'ya oradan da Karaman'a gelir. Bayezid onun geldiğini duyunca Karaman'a gelir Cem Karaman'dan İçel'e oradan da gemiyle Rodos'a kaçır. Sultan II. Bayezid, Kili, Akkirman, Atana, Tarsus, İnebahtı, Moton, Koron, Mora gibi birçok yeri fethettikten sonra hastalanır. Otuz yıl padişahlık yapan Bayezid, tahtı oğlu Ahmet'e bırakıp doğum yeri olan Dimetoka'ya yerleşip orada dinlenmeyi düşünür. Ancak askerler ve devlet adamları oğlu Selim'in padişah olmasını isterler. Sultan Bayezid böylece Selim Han'a mektup yollayarak tahta geçmesini ister. Daha sonra Dimetoka'ya doğru yola çıkar. Fakat Dimetoka'ya varmadan vefat eder. Selim Han da İstanbul'a gelerek tahta oturur. Babalarının öldüğünü duyan Şehzâde Korkut ve Ahmet Han, taht iddiasında bulunurlar. Ancak Selim Han tahtı ikisine de bırakmaz. Taht savaşını kazanan Sultan Selim, doğuda taşkınlık çıkaran Safeviler ile mücadeleye girişir. İlk olarak Şah İsmail'e bir mektup göndererek onu İslam'a davet eder. Sultan Selim, daha sonra ordusunu toplayarak Şah İsmail üzerine Tebriz'e sefere çıkar. Bu sırada oğlu Süleyman'ı Edirne'ye çağırarak onu kendi yerine geçici olarak tahta oturtur. Şah İsmail'e karşı yapılan Çaldıran Savaşı'nı kazanan Sultan Selim, Tebriz, Malatya, Antep, Kemah ve Bayburt'u egemenliği altına alır. Daha sonra Sultan Selim, Şam, Gazze, Hicaz, Yesrib, Trablus, Halep, Hama, Humus, Kudüs, Yemen olmak üzere bütün Arap mülkünü fethettikten sonra İstanbul'a oradan da Edirne'ye gider. Sefer hazırlığı emri veren Sultan Selim, hazırlıklar tamamlanmadan vefat eder. Babasının vefatından on iki gün sonra İstanbul'a varan Süleyman Han, hicri 926 yılında padişah olur. Sultan Selim'in ölümünü fırsat bilen Şam valisi Canberdî Gazâlî isyan eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Ferhad Pâşâ komutasındaki orduyu isyanı bastırması için gönderir. İsyân bastırılır ve Canberdî Gazâlî öldürülür. Daha sonra Macarların elindeki Belgrad'ı alan Sultan Süleyman, Rodos'u da fetheder. Rodos seferi sırasında Mısır Beylerbeyi Hayr Beg ölür. Bunun üzerine Sultan Süleyman Mustafa Paşa'yı Mısır'a Beylerbeyi olarak gönderir. Bu sırada İbrahim Paşa sadrazam olarak tayin edilir. Kendisinin sadrazam olacağını düşünen Ahmet Paşa kıskançlık yapar. Bunun üzerine

Sultan Süleyman onu Mısır'a vali olarak tayin eder. Mısır'a varan Ahmet Paşa, bağımsızlığını ilan ederek kendi adına para bastırır ve hutbe okutur. Bunu duyan Sultan Süleyman Musa Paşa'yı Mısır'a vali olarak atar. Osmanlı ordusu da Mısır'a doğru harekete geçer. Sonunda Hain Ahmet Paşa ve beraberindeki bütün adamları öldürülür.

1.7.3. Dil ve Üslubu

Tevârih-i Âl-i Osmân, genel olarak sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Hacimli bir eser olan *Tevârih-i Âl-i Osmân*, kelime hazinesi bakımından zengindir. Olayların anlatıldığı mesnevi kısmında kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı azdır. Eserin başında yer alan tevhit, naat ve münacat gibi dini manzumelerde ve kasidelerde kullanılan yabancı kökenli kelime sayısı genel olarak daha fazladır.

İrdi emr-i Hâk nesîm-i şubh-ı ser-gerdânına / Virdi cân 'Îsî deminden sebzenün reyhânına (b.238)

Dâye-i ebr-i bahâr itdi gîdâ hûn-ı ciğer / Nev-'arûsı gülşenün ter-gonca-i handânına (b.240)

Kalem alup ele ikdâmı tâm it / Koma ebter kitâbı yaz tamâm it (b.302)

Yaz aşlın Âl-i 'Osmân'un ne imiş / Bu mülk alınmadın hem kında imiş (b.303)

Eser, her ne kadar 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olsa da Eski Anadolu Türkçesinin bazı gramer özelliklerini de yansıtır. Örneğin, fiil çekiminde, gelecek zaman için “-ısar, -iser “, istek kipi için “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, eserde epsem, giçi, singun, berkitmek, utmak...gibi çok sayıda arkaik sözcük, eylem ve çekim örneği vardır.

Eger sen dahı gâfil oturasın / Başına ne geliserdür göresin (b.499)

Bize yoldaş ola tâ kim varavuz / Gemiye anda emnile girevüz (b.751)

Kalan kıla gidenümüz gidevüz / Murâdumuz neyse eyle idevüz (b.4397)

Alup gâzîler eţrâfın tutarlar / Oyundur bu, bu kez anı utarlar (b.1078)

Şehinşâh uçları berkitmişidi / Her uca bekçi bir beg gitmişidi (b.2642)

Hadîdî, dili nispeten daha ağır olan kasidelerde çok sayıda Farsça ve Arapça tamlama kullanmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli ikilidir. Ancak bazı beyitlerde üçlü ve dörtlü tamlamalar da vardır. Müellif, dilin ağır olduğu kısımlarda “dür-efşân, dil-rübâ, ‘âlem-gîr, şekker-bâr ...” gibi Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanmıştır.

Hadîdî, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imâleye başvurmuştur.

Tekürün başını def’î keserler / Getürüp kal’adan asarlar (b.574)

İki akça alalar bir yük şatandan / Velî hiç almayalar şatmayandan (b.605)

Didi kœdum yoluna başile cân / Yüzünü görüp oldum ehl-i îmân (b.792)

Bulun dutun virün yoħsa geçerler / Bu lün halkınun kanın içerler (b.6614)

Urup bu köylerünüzü yıkarlar / Od urup cümlesin oda yaqarlar (b.6615)

Yalan söyleyenün adı er olmaz / Cihân içre yalancı server olmaz (b.2288)

Cihân içre eger derviş eger beg/ Yalancıdan meşeldür dirler it yeğ (b.2315)

Hadîdî, sık sık “cinas-ı nakıs”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

İraq yirde idüp aqınlarını / Şaқınup sakladı yaқınlarını (b.397)

Dil-i ‘Osmân-ı Gâzî gayre aқmaz/ Meşeldür ay gören yıldıza baқmaz (b.433)

‘Adû konmuşidi ‘Osmân irişdi/ İrişdi vü turuşdu vü girişdi (b.512)

Erişüp Bursa'ya mesken idindi / Anunçün ana Beğ Sancağı dindi (b.916)

Süleyman Pâşâ da şıratdı atı / Şu resme ki oқ çıқа yay ola қatı (b.1125)

Anun tedbirün idün siz de turman / Bugün yarın gelür gâfil oturman (b.1165)

Hadîdî, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişî kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir.

Oda yaқup külin göge savurdı / Sürüp leşgerlerin andan göçürdi (b.1816)

Giceyi gündüze қattı vü gitdi / Olarun ordusına irdi yetdi (b.2563)

Ne hoş dimiş diyen işbu maķâlî / *Ķarıncaun Ķanadıdur zevâlî* (b.2699)
Ķaraman oğlı kaçdı Taş'a düşdi / Nice itsün neylesün iş *başa düşdi* (b.2730)
Budur resmi ezelden Ķâyinâtun / *Kesilmez ayağı bir sürçen atun* (b.2741)
Her iķlîmün şeh olur pasbânı / *Ķoyun Ķalur mı olmasa çobanı* (b.2871)
'Adûyı dost olur şanmağ olmaz / Ilıcaķ sözine aldanmağ olmaz (b.4109)
Küçüğe görme daim düşmen ile / Demişler *erlik on, tokuzı hîle* (b.4186)
Velîkin *'ahde itmeyüp vefâyı* / Hişâr ehline iderler cefâyı (b.4682)
Meseldür *itdüğin Ķalmaz yanuna / Sana Ķalursa Ķalmaz oğlanuna* (b.4908)
Halâş olsun belâdan dirisen baş / Yaramaz Ķişiyi idinme yoldaş (b.4910)
Demişdür bir meşel maħrem-i râz / *Ķazarsan Ķuyuyu Ķaddüñ Ķadar Ķaz* (b.5483)
Ķazarsan Ķayr için bilmezsin anı / *Düşesin Ķazduđuna nâgehâni* (b.5484)
Boğazına ip daķup alup giderler / Çeri içinde it gibi yederler (b.4129)
Bu demdür hem size hem bize fırsat / Yürün kim *assı itmez son nedâmet* (b.2960)

Müellifin üslubu genel olarak sade ve akıcıdır. Özellikle olayları anlattığı kısımlarda, anlatacaklarını çok fazla süslemeden okuyucuya aktarmaktadır. Kuru bir üsluba sahip olan eserde çok fazla betimlemeye başvurmasa da bazı yerlerde anlattıkları, okuyucunun zihninde bir tablo oluşturmaktadır. Örneğin İstanbul'un fethini anlattığı kısımda gemilerin karadan yürütülmesiyle ilgili tasvirler canlı ve dikkat çekicidir.

Erişüp cem' olur cümle çeriler / *Ķaradan gendi deryadan gemiler* (b.3242)
Revân olup erişdi bir seħerden / *Ķuşatdurdı hişârı baħr ü berrden* (b.3243)
Ķalata köşesinden tâ Sitanbul / *Kesilmişdi temür zincirle yol* (b.3244)
Beşiktaş'dan yire ağaç döşerler / *Ķalata ardından aşup baħre irerler* (b.3245)
Düzedüp Ķorķuluklar iki yaña / *Olukveş idüp urlar yağı aña* (b.3246)
Münâsib rüzgâr irişdi nâ-gâh / *Geminün Ķalkı deyüp Allâh Allâh* (b.3247)
Çözüp sancaķların yelken açarlar / *Biribirinün ardınca uçarlar* (b.3248)

Karakuş ak kanad açdı vü uçdı / Qalata ardından inüp bahre düşdi (b.3249)

Değül midür bu küffârı şaşurmak / Gemiye yelken ile tağ aşurmak (b.3250)

Gemiler üstine köpri qurular / Sühûletle geçe qaşd itse leşger (b.3251)

Hadîdî'nin savaş sahnelerini anlattığı kısımlarda kullandığı canlı betimlemeler eserin hacmine göre çok azdır.

Qırarlar kâfiri kim küştelerden / Tağa dönmişidi şahrâ püştelerden (b.3002)

Olurdı mürğ gibi kelle perrân / Yere yağmur gibi yağardı qan (b.6164)

Sonuç olarak *Tevârih-i Âl-i Osman*, zengin söz varlığına sahip önemli bir eserdir. Akıcı ve sade bir dil ile kaleme alınmıştır. Eserin hacimli olmasından ötürü müellif bazı yerlerde tekrara düşmüştür. Müellifin anlattığı olaylara bizzat tanıklık etmemesinden anlatıma çok fazla canlılık katmamıştır. Eserde canlılığın olmayışı, eserin üslubunun kuru olmasına, coşku ve lirizmden yoksun olmasına neden olmuştur.

1.7.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen 8 nüshası mevcuttur. Bunlardan altısı Türkiye'de ikisi de yurt dışındadır. Bu nüshaların yer aldığı kütüphaneler ve kayıt yerleri şöyledir:

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2081; İÜ Kütüphanesi, TY, nr. 1268; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 3449/152; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, nr. 1317; Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, nr. Y-162; Konya, İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi nr. 13365; British Museum, Or. 12896; Berlin Devlet Kütüphanesi, nr. 206.

Bunlardan Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde yer alan nüsha, yakın zamana kadar Bekâyî mahlaslı bir müellife ait olan *Târîh-i Sultân Fatih Mehmed* adlı bir eser sanılmaktaydı. Ancak Yahya Başkan, yaptığı çalışmada bunun Hadîdî'ye ait *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinin başka bir nüshası olduğunu kanıtlamıştır (Başkan, 2013:57-73).

1.7.5. Tevârîh-i Âl-i Osman Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmayı Necdet Öztürk yapmıştır. Öztürk, 1986 yılında eser üzerine hazırladığı doktora tezinde yedi nüshayı incelemiş, metinlerin mukayesesini yapmış, yazma nüshalarındaki bilgileri karşılaştırarak eseri Latin harflerine aktarmıştır. Öztürk, daha sonra bu tezini yayımlamıştır (Öztürk, 1991).

Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma Yahya Başkan'a aittir. Başkan, Konya İzzet Koyunoğlu nr: 13365'te *Târîh-i Sultân Fâtîh Mehmed* adıyla kayıtlı eserin Hadîdî'ye ait *Tevârîh-i Âl-i Osman* olduğunu ortaya çıkarmıştır (Başkan, 2013:57-73).

1.8. Tarih-i Yakup Paşa (Bahşî)

Bahşî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda Bahşî mahlaslı 4 şair yer almaktadır. Eserin müellifinin bunlardan hangisi olduğunu söylemek güçtür. Ancak Bahşî'nin “Kendü tefsîr i me‘âlimde bunı / Şöyle zîkr itdi işitgil iy ğanî” beytinde bir tefsir yazdığını söylemesi ve *Sicill-i Osmanî*'de “alim, müfessir ve fakih olup tefsirlerin çoğu ezberindeydi.” bilgisinden yola çıkarak eserin müellifinin Bahşî Halîfe olduğunu söyleyebiliriz. Eserinde yer alan ayet ve hadisleri “Ma'nâ-yı Ayet” “Ma'nâ-yı Hadis” başlıkları altında birkaç beyitle açıklaması, eserde yer yer Arapça beyitlerin bulunması *Sicill-i Osmanî*'deki bilgiyi doğrular niteliktedir. Amasya'da doğan Bahşî halife alim ve mutasavvıf olup 1524'te vefat etmiştir (Akbayar,1996:354)

Eserde gazaları anlatılan Yakup Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in hizmetindeyken, sonraları Amasya'da şehzade olan Bayezid'in hizmetine girmiş. Ardından Bosna Valiliği, Rumeli Beylerbeyliğinden vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Vezir olduktan kısa bir süre sonra hastalanıp emekliye ayrılan Yakup Paşa, 1501 yılında Selanik'te vefat etmiştir.

Aruzun “fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün” kalıbıyla yazılan eser 2532 beyitten oluşur. Eserin girişinde ayet ve hadislerden açıklamalar yapan müellif, gaza ve cihadın önemini sık sık vurgulayarak İslam'ın üstünlüğünden bahseder. Ardından Osmanlının methi, Fatih Sultan Mehmet'in ölümü, Bayezid'in tahta çıkışı Akkırman ve Kili'nin fethinden bahseder. Bahşî, 275. beyitten sonra “Duĥûl-i Ğazâ-yı Ya'ķûb Pâşâ-yı Ğâzî” başlığıyla Yakup Paşa'nın gazalarını anlatmaya başlar. “Hatime” başlığıyla eserini bitirir. Şair, eserinde çok sayıda Arapça beyit söylemiş, çok sayıda ayet ve hadis açıklamasına yer

vermiştir. Şair sık sık sözünü keserek “pend, nasihat, nesâyih, şi’r, hikâye” başlıkları altında nasihatlerde bulunmuştur.

1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü yoktur. Bundan dolayı müellifin eseri neden yazdığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak eserin bir gazavât-nâme olması, eserde her fırsatta gazâ ve cihadın öneminin vurgulanarak Yakup Paşa’nın kahramanlıklarının etrafında anlatılması gibi sebeplerden yola çıkarak Yakup Paşa’nın yaptığı fedakârlık ve kahramanlıkları aktarmak için yazıldığını söyleyebiliriz.

Elimizde bulunan nüshada, eserin hangi tarihte telif edildiğini bildiren bir bilgi yer almamaktadır. Müellif de eser içinde yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Bundan dolayı söyleyebileceğimiz en net ifade eserin, müellifin ölüm tarihi olan 1524’ten önce kaleme alındığıdır.

1.8.2. Eserin Muhtevası

Sultan Mehmet’in ölümünden sonra yerine oğlu II. Bayezid padişah olur. Sultan Bayezid, Akkırman ve Kili’yi fetheder. Bu arada Yakup Paşa’yı Bosna valisi olarak tayin eder. Yakup Paşa, daha önce Müslümanların elinde olan Yayça kalesinin gayrimüslimler tarafından alınması üzerine Yayça üzerine sefer düzenler. Sefer sonucunda kale tekrar fethedilir. Yayça kalesinden sonra buraya yakın olan ve Yayça kalesi için erzak deposu görevi gören Vençese kalesini de fetheder. Bu iki kalenin ardından Yakup Paşa Gülhisar savaşında düşmanı bozguna uğratar. Burada esir edilen çok sayıda Müslümanı kurtarır. Ardında Çatalgeçit üzerine yürür. Bu arada düşman ordusu da gemilerle Çatalgeçid’e yanaşır. Sabah düşman donanmasını gören Osmanlı ordusu donanmanın üzerine yürür. Düşman ordusu oklarla karşılık verir. Yakup Paşa atını sudan koşturarak okla düşman ordusunun Ban’ını vurur. Ban vurulduktan sonra askerler gemisine atlayarak Ban’ın kafasını keserler. Burada da düşmanı yenilgiye uğratan Yakup Paşa yine çok sayıda Müslümanı esaretten kurtarır. Daha sonra Matruşa üzerine sefer düzenleyen Yakup Paşa, Matruşa Kalesi’ni alır. Ayrıca burada bulunan ve Hıristiyanlar için önemli bir kilise olan Matruşa kilisesini yıkar. Bu haberleri alan Üngürüs Kırallı Banlarını toplayıp istişarede

bulunur. İstişare sonucunda Osmanlı'ya karşı asker toplanmasına karar verilir ve Derencil adlı bir Ban serasker olarak seçilir. Bunun için Üngürüs Kırallı çevredeki Banlara Osmanlı'ya karşı ittifak teklifinde bulunduğu bir mektup gönderir. Hristiyanlar ittifak teklifini kabul ederler. Hepsisi Üngürüs'e seçtikleri askerlerden gönderirler. Derencil komutasındaki 40 bin kişilik ordu ile Yakup Paşa komutasındaki 3000 kişilik ordu Kırbova'da savaşı. Yakup Paşa ve ordusu büyük bir kahramanlık göstererek Derencil'in ordusuna büyük bir mağlubiyet yaşatır. Derencil ve bazı Banları esir edilir. Kırbova Savaşı'nda Osmanlı ordusundan sadece 23 kişi şehit olur, Hristiyan ordusundan ise 26 bin kişi öldürülür.

1.8.3. Dil ve Üslubu

Tarih-i Yakup Paşa, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Eserin ilk 275 beyitlik bölümünde Arapça beyitlerin yer alması, ayet ve hadislerden örnekler verilmesi bu bölümde kullanılan dilin nispeten daha ağır olmasına neden olmuştur. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “zenberek, top, tüfek, pirenge, hadeng, darbzen, cebe, tır, şemşir, kalkan, yay, tığ, nize...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “dükeli, let, epsem, segir-, sındır-, irgür- degşür-...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Küfrile îmân birişmez bî-gümân / Biri gelse birisi olur nihân (s.38)³⁷

Çünkü ğayre kıla milk ü mal u genc / Çekme renc genc için alma ilenc (s.44)

Devletinde râhat oldu *dükeli* / Fetih oldu Akkirman u Kili (s.45)

Her kişi kendü cehennem odını / Bile iltür olur ol od odunu (s.50)

Dökülür kanlar kesilür başlar / Kana döner gözden akan yaşlar (s.83)

Devlet ile sen otur emr it bize / *Letler* uralum eyüye yavuza (s.99)

³⁷ Eser ile ilgili verdiğimiz örnek beyitleri Mehmet Ali Yıldırım'ın çalışmasından aldık. Beyit numaralarını da bu çalışmaya göre verdik. Ayrıca bu çalışmadan aldığımız beyitlerde yanlış okunan kelimelerin doğrusunu yazıp yapılan terkip hatalarını düzelttik.

Cümlesi bu fikri gördiler hasen / *Epsem* olmak vâkı‘ didiler neden (s.105)

Hem *pirengu* atar ü *top* u *tüfek* / İri yağmur gibi yağar *zenberek* (s.127)

Eser, Eski Anadolu Türkçesinin belirgin gramer özelliklerini yansıtır. Örneğin, fiil çekiminde, gelecek zaman için “-ısar, -iser” emir kipi için “-gıl, gil”, istek kipi için “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Zarf-fiil eklerinden “-uban, -üben” eki de kullanılmıştır. Müellifin, bu eklerin günümüzdeki şekillerini de kullanması dikkat çekmektedir.

Ġayret idüñ cem‘olunuz *varalum* / Rûm ilinüñ hâli nedür *görelüm* (s.104)

Kaçmağa yol qalmadı kim *kaçavuz* / Kuş degülüz kim hevâda *uçavuz* (s.163)

Eglenürsem *diñlenüben* kaçalar / *Döküp* ağruķı esîri göçeler (s.150)

Didi bu himmet bize eşnâmdan / *Alısaruz* dâd u hâs u ‘âmdan (s.106)

‘Âķil olan gitmedin tedbîr ider / Ol cihânda *varacak* yirin ider (s.131)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır.

Dîn-i İslâmı size dîn eyledi / Muştafâ şer‘ini âyin eyledi (s.34)

Tuymuşidi *leşker-i İslâmı* ol / Bağlamışidi alaylar sağ u şol (s.51)

Nuşretü l-İslâm Sulţân Bâyezîd / Devleti ‘ömri anuñ olsun mezîd (s.117)

Ne şafâdur şubh vakti itmek âh / Bahş olur nûr-i ilâhi şubhgâh (s.152)

Vezin olarak “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbını tercih eden Bahşî, vezin uygulamasında genel olarak başarılıdır. Veznin aksadığı yerlerde ise vasıl, med, zihaf ve imaleye başvurmuştur.

Ġullarmuñ her biri bir görklü er / Her birinde *var* bir türlü hüner (s.45)

Ya‘ni ki Ya‘ *ķub* Ġâzî pāk-zât / İ‘tikâdı pāk u pākîze-şifât (s.46)

Gündü(z o)ruç *gice* ĵıurdı namâz / Ĥidme(t i)düp haķķa *ıderdi* niyâz (s.84)

Anlara *didüm* selâm olsun size / Ķanĵıñuz marziyyedür *disün* bize (s.86)

Bahşî'nin eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanması üslûbunun dikkat çekici yanlarındanndır.

Bir sapanla serçenüñ biñi uçar / Öli kuşlar na'ra urmağdan kaçır (s.100)

Her ne deñlü çok ise pervânele / Cümlesi bir şem'e karşı yanalar (s.100)

Bir kılıçla toğranur yüz biñ hıyâr / Yine keskün ol kılıc-ı âbdâr (s.100)

Quyı kazan gayra düşer quyıya / Yüzi üzre quyısında uyıya (s.110)

Qırbova *bükdi bilin* kâfirlerüñ / Qırbova yıkdı ilin kâfirlerüñ (s.125)

Kimi kaçdı kiminüñ *şındı ödi* / Evlerine kendüler urdı odı (s.127)

Şöyle dimişdür 'Alî şâh-ı kirâm / *Erlık on ona toğuz hîle temâm* (s.146)

Düşmana fırsat bulup viren emân / *Kendüsidür kendüye iden ziyân* (s.147)

Ne kadar çoğisa koyun sürüsü / Tağıdur biñini qurduñ birisi (s.162)

Qorğdu şer gördüğinden göñline / Çün *ecel tonı biçile* eğnine (s.166)

Gözedürdi kendü kıçın kaçarak / Gideridi düşe qalka sürçerek (s.170)

Elleri qabardı kâfir kırmadan / *Qolları şişdi* kılıçla urmadan (s.170)

Bahşî, birçok yerde "cinas-ı nakıs" a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Anı İslâm leşkeri defn *itdiler* / Sûr-i qal'a yakınında *gıtdiler* (s.40)

Çün ölicecek cennete gire *kişi* / Neyleye billâhi dünyâda *işi* (s.49)

Didi kim Allah öğretti *baña* / Âşikâre gizlü heb birdür *aña* (s.67)

Didi kim ben kim olam asker *basam* / Ya bir iş idem kılıç arşa *asam* (s.74)

Vaqt ile gitmek gerek bu *aradan* / Bilmediğim nidiserdür *yaradan* (s.98)

Bir uğurdan çünkü cevân *idevüz* / Bozavuz saflar ilerü *gidevüz* (s.99)

Qırbova'da çün erenler *irdiler* / Gâziler tavrında cenge *girdiler* (s.125)

Şubh-dem gökler qapusu *açılır* / Uyanuqlar üzere rahmet *şaçılır* (s.152)

Eserde savaş sahneleri sade ve anlaşılır bir dille tasvir edilmiştir.

Bir kılıcila biri düşerdi yüzün / Yüz dahî üstine düşerdi yüzün (s.125)

Çırbova'da dağlar oldu âşikâr / Çırbova'da cânlar oldu zâr zâr (s.125)

Çırbova'da ırmağ oldu kara kan / Yüzdi anda gövdeler nice zamân (s.125)

Çırbova'da nice yıl otdan biten / Olmuşidi lâleveş kızıl çemen (s.125)

Çırbova bükdi bilin kâfirlerüñ / Çırbova yıkdı ilin kâfirlerüñ (s.125)

Sonuç olarak *Tarih-i Yakup Paşa*, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan, sade bir dille kaleme alınan bir eserdir. Zengin söz varlığına sahip olan eser, sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Olaylar, gerçekçi bir üslupla, gösterişten uzak bir şekilde tasvir edilmiştir.

1.8.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, İsveç Uppsala Üniversitesi Kütüphanesinde (Historia Ja'qubi Paschae) Tornberg No: CCXVII; call No: O. St. 118'de kayıtlıdır. Toplam 134 varaktan oluşan nüshanın ilk varağında "Eyyâm-ı Nahisât" ile ilgili bilgiler verilmiş, ikinci varağında ise "Hazâ Kitâbü Ya'kûb Pâşâ 'aleyhi'r-raḥme" ve "Gâzât fî'l-vilâyet-i Rûm İli ve Çarabogdan ve bi'l-cümle fetḥ olan çal'alarıñ fetḥi bu kitâb içinde cem' olmuşdur." bilgileri vardır. Harekeli nesihle kaleme alınan nüshada 2 sütun vardır. Sütunlar cedvelli olup konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sürhler, konu başlıkları dışında eserde geçen ayet ve hadisleri de göstermektedir.

1.8.5. Tarih-i Yakup Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Mehmet Ali Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Yıldırım, çalışmasında eseri Latin harflerine çevirmiştir.³⁸

³⁸ Yıldırım, Mehmet Ali, *Yakup Paşa Gazavât-namesi, Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya (Türkiye), 2014.

1.9. Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ (Sûzî Çelebi)

Asıl adı Mehmet olan Sûzî Çelebi tarafından yazılmıştır. Sûzî'nin 1455-1465 yılları arasında Prizren'de doğduğu tahmin edilmektedir. Başladığı medrese tahsilini tamamlayamayan şair, daha sonra Fatih ve II. Bayezid dönemi akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in himayesine girmiştir. Ali Bey'in gazalarını nazma çeken Sûzî, Ali Bey'in 1507 yılında ölümünden sonra memleketi Prizren'e dönmüştür. 1524 yılında vefat eden Sûzî, ölümüne kadar Prizren'de yaptırdığı mescitte imamlık yapmıştır.

Sûzî'nin gazavât-nâmesine konu olan Mihaloğlu Ali Bey, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'ne birçok hizmetlerde bulunan Mihaloğulları ailesindedir. Osman Gazi zamanında devletin hizmetine girmiş Köse Mihal'in soyundandır.

Sûzî'nin günümüze ulaşan yegâne eseri olan *Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ* mesnevi tarzında ve “mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak eser içinde yer alan 12 beyitlik bir gazel “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün”, 5 beyitlik iki gazel ile 4 beyitlik bir gazel “mefâ'îlün/fe'ilâtün/mefâ'îlün/fe'ilün”, 7 beyitlik ve 5 beyitlik gazeller de “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” vezniyle yazılmıştır. Kaynaklar, eserin 15 bin beyitten oluştuğunu ifade etse de günümüze ulaşan nüshalarda toplam 1795 beyit mevcuttur (Levend, 2000). Esere besmele ile başlayan Sûzî, tevhit ve münâcât manzumelerinden sonra 12 beyitlik bir gazelle devam etmektedir. Daha sonra kitabın telif sebebini söyledikten sonra konuyu anlatmaya başlar. Baştan itibaren 1160. beyte kadar Ali Bey'in gazâlarını anlatan Sûzî, ondan sonra Ali Bey'in aşk macerasını anlatır. Eserde yer alan manzumelere, anlatılan konulara herhangi bir başlık verilmemiş. Nüshalarda başlık kısımları boş bırakılmıştır (Levend, 2000:221-227).

1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Sûzî, eserinin yazılış sebebinin hayır dua almak olduğunu dile getirmektedir. Bunu da peygamber efendimizin bir hadisine dayandırarak şöyle ifade etmektedir:

Buyurmuş Seyyid-i evlâd-ı Âdem / Habîbu'llâh Sultân-ı dü 'âlem (b.143)³⁹

Ki kalmaz üç kişi hüsn-i 'amelden / Giderse kendü dârü'l-emelden (b.144)

Biri ol ki kopa muqbil 'ıyâli / Ki zühd ile geçe 'âlemde hâli (b.145)

İkinci ol k'ola hayrâtı bâkî / Şuna luţfi meyini gâh sâkî (b.146)

Üçüncü ol ki kıla bir kitâbı / Ki fazlından bulalar fetḥ-i bâbı (b.147)

Olursa mürde-i şad sâle anı / Kıla ihyâ kitâb-ı cânfeşânı (b.148)

Elimizde bulunan nüshalar eksik olduğu için eserin ne zaman telif edildiği ve kime sunulduğuyula ilgili bir bilgi yoktur. Bu durumda eserin telif tarihiyle ilgili olarak söylenebilecek en net iddia şairin ölüm yılı olan 1524'ten önce yazıldığıdır.

1.9.2. Eserin Muhtevası

Mihal Bey, Osman Gazi zamanında yaşayan meşhur bir tekfurdur. Bir gece rüyasında peygamber efendimizi görür. Peygamber efendimiz rüyasında ona Müslüman olup Osman Gazi'ye tabi olmasını söyler. Mihal Bey uykusundan uyandıktan sonra Osman Gazi'ye gider ve ayaklarına kapanır ve şehadet getirir. Osman Gazi'ye rüyasında gördüklerini anlatır. Böylece, o günden sonra Osman Gazi ile sıkı dostlukları başlar. O dönemden sonra Mihal Bey'in nesli Osmanlı hanedanına üstün hizmetlerde bulunur. İşte Rumeli akıncı beylerinden Tuna'yı 300 defa geçen Ali Bey de Mihal Bey'in soyundan gelir.

Bir ilkbahar gününde Ali Bey, arkadaşlarıyla bir mecliste otururken bir ulak Hasan oğlu İsa Bey'den mektup getirir. Mektupta, dönemin padişahı Sultan Mehmet'in (Fatih) Erdel'e akın emri verdiği yazılır. Bunu duyan Ali Bey çok sevinir ve hazırlık yapmaya başlar. Abdest aldıktan sonra hemen yola koyulur. Hızlı bir şekilde İsa Bey'in yanına varır. İsa Bey, güzel bir törenle onu karşıladıktan sonra otağına alır. Sonra yemekler yenir ve hediyeler takdim edilir. Ertesi gün seher vakti Ali Bey, Erdel akını için yola koyulur ve akını gerçekleştirir. Akından muzafferle ayrılan Ali Bey ve gaziler çok ganimet ve esir

³⁹ Örnek beyitler Agâh Sırrı Levend'in çalışmasından alınmıştır (Levend, 2000).

elde ederler. Akından dönen Ali Bey, İsa Bey'e zaferi müjdeleyip ikinci bir akın için izin alır. Yolda düşmanla karşılaşan Ali Bey ve gaziler yine düşmanı bozguna uğratırlar.

Akıncı beylerinden biri olan Pençekci Sinan Bey asker arasına karışarak huzursuzluk çıkarır. Askerlere beylik taslayan Pençekci Sinan asıl işin gazâ olduğunu unuttur. Bunu haber alan Ali Bey, hemen yola koyulup Pençekci Sinan'ın bulunduğu yere gider. Karşıdan Ali Bey'in yaklaştığını gören Pençekci Sinan, eşyalarını ve çadırını bırakarak kaçar. Oradan uzaklaşan Pençekci Sinan, Sultan Mehmet'in huzuruna gider. Padişah'a "Mihaloğlu Ali otağımı basıp yağma etti." diyerek Ali Bey'i şikâyet eder. Bunu duyan Sultan Mehmet çok öfkelenir ve Ali Bey'in getirilmesini emreder. Fakat o sırada Ali Bey sınır boylarında gaza etmektedir. İsfilaçoğlu Mihayil Ban'ın 20 bin kişilik bir ordu ile Tuna'yı geçmek üzere gelmekte olduğunu haber alır. Düşmanın çokluğu karşısında Ali Bey, akilâne bir plan hazırlar. Kardeşi ve Kara Halil'i 2000 kadar erle düşmanı karşılamaya gönderir. Kendisi de yanındaki erlerle pusuya yatar. Düşmanı karşılamaya gidenler düşmanı oyalaya oyalaya pusuya kadar getirir. Pusudakiler büyük bir özveriyle düşmana saldırarak düşman ordusunu darmadağın ederler. 3000 erle yaptığı bu akında İsfilaçoğlu Mihayil Ban komutasındaki 20 bin kişilik Macar ordusunu yenen Ali Bey, İsfilaçoğlu Mihayil Ban dışında 16 ban daha esir alır. Üç bin erle yirmi bin kişilik bir orduyu yendiğini duyan Sultan Mehmet, bu defa sevinçle bu cengaverin huzuruna çağrılmasını emreder. Ali Bey, bu akında esir ettiği İsfilaçoğlu Mihayil Ban ile diğer 16 Macar banını da alarak padişahın huzuruna getirir. Sultan Mehmet, Ali Bey'i takdir ederek ona bağışlarda bulunur ve Vidin sancağını ona verir.

Bu olaylardan sonra Sûzî Çelebî, Ali Bey'in aşk macerasını anlattıktan sonra eser sona erer.

Eflak Banı'nın Meryem adında bir kızı varmış. Bir gün kiliseyi ziyarete gider. Kilisenin duvarında bazı kahramanların resimleri asılıdır. O diyarda bir kahraman ortaya çıktığı zaman resmi duvara asılır. Kilise duvarında İsa Bey, Malkoçoğlu, Evrenosoğlu Ali Bey, Ahmed Bey, Koca Turhan, Mihaloğlu Ali Bey gibi kahramanların resimleri asılıdır. Yaşlı papaz bunları sırayla Meryem'e tanıtır. Sonda yer alan Ali Bey'in resmini gören Meryem ona hayran kalır ve kim olduğunu sorar. Papaz, Mihaloğlu Ali Bey olduğunu söyleyip onu uzun uzun över. Daha sonra Ali Bey'in kahramanlıklarını ve hikayesini anlatmaya başlar. Rahip hikâyeyi bitirdikten sonra Meryem, daha önce rüyasında gördüğü

kişinin Ali Bey olduğunu söyler ve Ali Bey'e bir mektup yazar. Mektubu Ali Bey'e rahip götürür. Mektubu götüren rahip, her şeyi Ali Bey'e anlatır. Ali Bey'de Meryem'in Müslüman olması gerektiğini belirten bir cevap yazar ve rahibe verir. Rahip mektubu götürüp kilisede Meryem'e teslim eder. Ali Bey, birkaç adamıyla Meryem'i görmek ve kim olduğunu öğrenmek niyetiyle rahibi takip ederek kiliseye gelirler. Kiliseni kapısından Meryem'i seyreden Ali Bey, Meryem'in güzelliği karşısında hayran kalır ve içeri girer. Ali Bey'i karşısında gören Meryem'in adeta dili tutulur. Meryem birden ağlayarak secdeye varır ve Müslüman olur. Daha sonra Ali Bey, Meryem ile uzun bir sohbeta dalar. Meryem ile sohbet hevesini alan Ali Bey, tekrar gaza yapmak için ondan izin isteyerek gider.

1.9.3. Dil ve Üslubu

Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ, genel olarak sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Ancak, eserin başında yer alan tevhid ile münacatların ve bunlar arasına girmiş olan gazelin dili ağırdır. Bu kısımlarda kullanılan yabancı kökenli kelime sayısı genel olarak daha fazla olup yer yer ayet ve hadisler de iktibas edilmiştir. Buna karşılık olayların anlatıldığı mesnevi kısmında dil oldukça sadeleşmektedir. Bu kısımda kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelime sayısı azdır. Bu bölümde birçok öz Türkçe kelime kullanılmıştır.

İy nesîm-i kudretünden nefsi-i 'Îsâ bir nefes / Şem'-i şevkûn şu'lesinden nâr-ı Mûsâ bir kıbes (b.75)

Dâne-i eşk-i gâmundan gâyrisin bu hürmenün / Hâk-i kendüm-gûnise âdem bilür tohm-ı 'ades (b.76)

Ki dün biz gökden isterdük gâzâyı / Bugün yerde bulup sürdük şafâyı (b.484)

Giceyi gündüze kıtup yürürdi / Zâfer peyki önince leng ururdu (b.495)

Arınmış gill ü gışdan pâk zâtı / *Elem neşrah leke şadrek* şıfâtı (b.1266)

Eserde, iki yerde geniş zamanın birinci tekil şahıs eki “-im, -yim” yerine “ven” ekinin kullanıldığı görülmektedir. İki yerde de Eski Anadolu Türkçesinin istek kipi çekimi için kullanılan “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Ola kim gâziler müzdin *bulavuz* / Bu yolda bir şehîd-i Hâk *olavuz* (b.1003)

Olalı tîğ-i rahşânuñdan âgâh / *Kılurven* pertevinden mihrüñ ikrâh (b.1062)

Ben atam bandan *isterven* icâzet / Sen anda toğrı var iy serv- kâmet Şb.đžđđđ

Ayrıca, “yügürmek, yüpürmek, seğirmek, seğirdim, biti...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Segirdim şaldı etrâf-ı hişâra / Od urdı ser-be-ser mülk ü diyara (b.330)

Bitiyi çün tamâm itdi vü dürdi / Kebûter gibi ol yana uçurdu (b.353)

‘Alî Beğle nice yelmiş *yüpürmiş* / Bu yolda hayli yanınca *yügürmiş* (b.1350)

Geçe Eflâk’a vü Rûs’a Tuna’dan / Segirde Ungurus’a her yanadan (b.1460)

Sûzî, dilin ağır olduğu kısımlarda çok sayıda Farsça ve Arapça tamlama kullanmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli ikilidir. Ancak bazı beyitlerde üçlü ve dördlü tamlamalar da vardır. Müellif, dilin ağır olduğu kısımlarda “güm-râh, kâr-sâz, hoş-dem, cihân-tâb, dil-şâd, zer-külâh...” gibi Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanmıştır.

Sûzî, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genellikle başarılı olan müellif, kimi yerlerde özellikle Türkçe kelimelerde imâleye başvurmuştur.

Yine meylitdi ‘âlem kâr u bâra / Kimi kârâ kimi kûy- i nigâra (b.866)

Kimi cengeyledi sonra tutuldu / Kimi oyuna karışmadan ütülde (b.943)

Didi budur ‘Alî Beğ naqşı iy mâh / Ki yazmış levh-i câna bende vü şâh (b.1368)

Şalup ruhsârına miskîn külâle / Giceyi gündüze kıldı havâle (b.1537)

Giceyi gündüze katdı vü sürdi / Yolı tûmâr-ı hicrân gibi dürdi (b.1587)

Sûzî, eserinde yer yer kullandığı deyim ve halk deyişinin yanında savaşla ilgili çok sayıda deyim kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir.

Şerâr-ı âteş-i kahrından Eflak / Koyardı başına yel gibi toprak (b.236)

Bıçağ irdi sünüğe Türk elinden / Koyunun şorma hâlin gürk elinden (b.339)

Kılıçdan başa bin yara irişmek / Yeğ andan kim dösekte cân çekişmek (b.804)

Ķanat bükdi her ok bir ehl-i kîne / Nitekim peşşe Nemrûd-ı la'îne (b.834)

At aylandırđı meydânda güzâfîn / *Cebe gösterdi* ya'ni gebr-i dîn (b.840)

Erenler şâhı leşkerden önürdi / *Atın meydâna kalgıtdı* yügürdi (b.842)

Ķadem baş ki *yüzüm üzre yerün var* / Dü çeşmüm reh-güzârunda güherbâr (b.930)

Nice *bir tutsun* oğlumuz kızımız / Bu hacletden *yire düşdi* yüzümüz (b.975)

Bu rezmistân içinde *ķopdı bir toz* / Ki ol vâdîde *görmezdi gözi göz* (b.1085)

Eserde, savaş sahneleri lirik ifadeler kullanılarak canlı betimlemelerle anlatılmaktadır.

Ķızıl kana boyandı ak kılıçlar / Ķılıçlar şu'lesinden yandı içler (b.1083)

Süñü Mûsâ elinde mâra döndi / Ķızıl bayrak şecerde nâra döndi (b.1084)

Bu rezmistân içinde *ķopdı bir toz* / Ki ol vâdîde *görmezdi gözi göz* (b.1085)

Seçilmezdi giceden rûz-ı pîrûz / Ķılıçlar olmasaydı 'âlem-efrûz (b.1086)

Ķani ol kûh-ı âhen gibi leşker / Ķara toprağıla oldu berâber (b.1087)

Mihayil Ban kaçarken zâr ü giryân / Olur tuş ana bir ser-bâz-ı meydân (b.1088)

Ķolayup boynına anuñ kemendi / Geçer her nev'ile bend üzre bendi (b.1089)

Sûzî, akına giden Ali Bey'i ve gazileri tasvir ederken oldukça canlı ve akıcı bir üslup kullanmıştır.

Seher vaktinde kim Zâl-i zemâne / Giyindi vü tonandı Rüstemâne (b.566)

Ķaķındı haņçerin mirrih-i devrân / Ķuşandı tıgini hurşîd-i rahşân (b.567)

Getürdi âsmân altunlu sancak / Şafaķ çekdi ufukdan al bayrak (b.568)

Tuna'ya irdiler ol hâş erenler / Ķazâ deryâsına gavvâş erenler (b.583)

Çekildi zevrak u keşti kenâra / Dizildi cümle her sû cûy-bâra (b.584)

Erenler çıķdı fülk-i bâd-pâdan / Şanâsın uçdı şâhinler yuvadan (b.594)

Yine atlandı ol aşhâb-ı şevket / Yine 'arz itdiler eflâke haşmet (b.595)

Gidüp Erdel yolına düşdiler germ / Ğazâ şevkile her dil mûmveş nerm (b.596)

Sûzî'nin betimlediği savaş sahneleri dışında Ali Bey'in aşk macerasını anlattığı kısımda da sanatkârane beyitlerine rastlamaktayız.

Şalın serv-i sehî reftâra gelsün / Söze gel gönceler güftâra gelsün (b.1223)

Boyu nâz öğredür serv-i revâna / Yanağı gösterür âl ergavâna (b.1324)

Ne bezmûñ şem'idür gülgûn yanağı / Ki andan yakmış ay ü gün çerâğı (b.1331)

Sonuç olarak, epik bir karakter gösteren *Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ*, baştan sona yüksek bir kahramanlık duygusuyla kaleme alınmıştır. Özellikle Ali Bey'in kahramanlıklarının vurgulandığı eserde destanlarda karşılaşılabileceğimiz bir lirizm mevcuttur. Müellifin kullandığı Dil ve Üslubu sade ve akıcıdır. Sûzî; özellikle olayları anlattığı kısımlarda, yapmacıktan uzak, yer yer coşkun, yer yer samimi bir üslup kullanarak esere özgün bir karakter katmıştır.

1.9.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen 4 nüshası mevcuttur. Bu nüshalardan biri Agah Sırrı Levend'in özel kütüphanesindeydi. Agah Sırrı Levend'in özel kütüphanesinde yer alan yazma eserler bugün Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Diğer nüshaların buldukları yerler şöyledir: İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum Eserler No: 1339; Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Preussische Staatsbibliothek M. S. Orqu, No: 1468; Zagreb, Yugoslav İlim ve Güzel Sanatlar Akademisi No: 535/1.

Levend'in kütüphanesindeki nüsha, Ahmed b. El Hâc Osmân adlı bir müstensih tarafından 1660/61 yılında istinsah edilmiştir. Nüsha 47 varak olup 1646 beyitten oluşmaktadır. İstanbul Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha da 57 varak ve 1642 beyitten oluşmaktadır. Berlin nüshası 1688 beyit olup 69 varaktır. Zagreb nüshası da sadece 216 beyitten oluşan eksik bir nüshadır (Levend, 2000: 221-225).

1.9.5. Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmayı 1956 yılında Agâh Sırrı Levend yapmıştır. Levend, çalışmasında gazavât-nâme hakkında geniş bilgi verdikten sonra tespit ettiği gazavât-nâmelerin listesini vermiştir. Levend son olarak eserin bilinen dört nüshasının edisyon kritiğini yaparak yayımlamıştır. Çalışma son olarak Türk Tarih Kurumu tarafından 2000 yılında yayımlanmıştır (Levend, 2000). Eser üzerine yapılan diğer çalışmalar şöyledir:

Harid Fedai, yaptığı çalışmada eserdeki deyim ve özdeyişleri tespit etmiştir (Fedai, 2000:10-38).

Ethem Baymak “Sûzî Çelebi’nin Gazavât-nâmesinde Tuna Nehrinin Varlığı” adlı çalışmasında Tuna Nehri’nin eserdeki yerine değinmiştir (Baymak, 2000:54-57).

Raif Virniça, “Sûzî ve Vakıf Eserleri” adlı kitabının sonuna müellifin gazavât-nâmesini eklemiştir (Virniça, 2002).

Funda Yüksel⁴⁰ ve Ali Üzümcü⁴¹ de eser üzerine yaptıkları yüksek lisans çalışmasında eserdeki kıssa ve telmihleri incelemişler.

1.10. Selîmî-nâme (Şükrî)

Şükrî-i Bitlisî tarafından kaleme alınmıştır. Mevlânâ Şükrî ve Mevlânâ Âşık olarak da anılan müellifin doğum ve ölüm tarihleri net olarak bilinmemektedir. Eserinde “Şâ’irem uşta ortalıkta sözüüm / Altı dilde gazel dirdim men özüm” dedikten sonraki beyitlerde Kürtçe, Farsça, Türkçe, Arapça, Ermenice ve Hintçe dillerinde şiir söylediğini ifade etmiştir. Nevâyî tarzında şiir nazmettiğini dile getiren Şükrî’nin *Selîmî-nâme* dışında bilinen tek eseri *Dîvân*’ıdır (Averbek, 2020). Ayrıca, Sultan Süleyman, doğumundan tahta geçişine kadarki hayatını anlatan bir *Süleymân-nâme* yazıp getirdiği takdirde kendisine sancak verileceğini vadetmiş, Şükrî’nin ömrü bu eseri yazmaya

⁴⁰ Yüksel, Funda, "Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-Namesi'ndeki (1-863. beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe eğitimi Anabilim Dalı, Konya (Türkiye), 2010.

⁴¹ Üzümcü, Ali, "Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-Namesi'ndeki (864-1795. beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe eğitimi Anabilim Dalı, Konya (Türkiye), 2010.

yetmemiştir. Âlî, şairin *Süleymân-nâme*'nin bazı bölümlerini yazdığını, fakat tamamlayamadan öldüğünü söyler (İsen 1994: 234).

Şükrî, eserini mesnevi nazım şeklinde ve aruzun “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserde geçen bir gazeli ve Kanuni için söylediği bir kasideyi “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün” kalıbıyla yazmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen Şükrî; tevhit, münâcât, naat, Kanuni için methiye, bir kaside ve bir gazelden sonra “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” bölümüne geçer. Ardından “Âgâz-ı Dâstân-ı Sultân Selîm” başlığı ile asıl konuyu anlatmaya başlar. Sultan Süleyman’ın tahta geçişiyle asıl konuyu bitiren müellif, “Der-takşîr-i Edâ-yı Hîdmet” ve “Der-şîfat-ı Kemâl-i Şükrî” başlıklı bölümlerle eserini bitirir. Hacimli bir eser olan *Selîmî-nâme* 5829 beyitten oluşmaktadır.

1.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Şükrî, “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” bölümünde, hizmetinde bulunduğu Şehsüvaroğlu Ali Bey’in Yavuz Sultan Selim'e duyduğu aşırı hayranlık neticesinde kendisinden Yavuz Sultan Selim hakkında Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si türünde bir eser kaleme almasını istediğini belirterek eserin telif sebebini açıklamaktadır. Ancak Ali Bey'in anlatılarına dayanan *Selîmî-nâme*'nin tamamlandığı sırada Ali Bey 928/151-22 yılında idam edilir ve yerine Koçi bin Halil tayin edilir. Şükrî, Koçi Bey'e eseri okur. Koçi Bey, eserde yanlışlıklar bulunduğunu, hükümdarın hayatının eksik anlatıldığını, olmamış şeylerin yazıldığını, Ali Bey'in olayların iç yüzünü bilmediğini ifade ederek bunları bir kenara bırakıp kendisinden dinlemesini ister. Bunun üzerine Şükrî, Koçi Bey'in anlattıklarını dinleyerek eseri yeniden kaleme alır. Bu eseri de 930/1523-24 yılında tamamlar (Uğur, vd.,1995:15-20).

Şükrî, *Selîmî-nâme*'yi Veziriazam İbrâhîm Paşa vasıtasıyla 21 Cemaziyelahir 936/20 Şubat 1530'da Sultan Süleyman'a sunmuş ve caize olarak 15 bin akçe almıştır (Erünsal, 1984: 9).

1.10.2. Eserin Muhtevası

Sultan II. Bayezid, oğlu Selim'e Trabzon sancağını verir. Küçük yaşlarda Trabzon'da sancak beyliği yapan Selim Şah, Gürcistan üzerine sefer yapmaya karar verir. Bu sefer sonucunda elde ettiği esir ve ganimetleri babası Sultan Bayezid'e yollar. Ardından daha önce Osmanlı'nın elinden çıkan Erzincan üzerine yürür ve burayı tekrar alır. Erzincan'a bir yönetici bırakıp Trabzon'a döner. Erzincan'ın Osmanlı'ya geçtiğini duyan Erdebiloğlu askerlerini toplayıp Erzincan'a gelir. Selim Şah da askerlerini toplayıp Bayburt üzerinden Erzincan'a hareket eder. Selim Şah, Safevi askerlerini büyük bir yenilgiye uğratarak Erzincan'ı tekrar alır. Şehre bir yönetici bırakarak Trabzon'a döner. Bu arada Selim Şah'ın oğlu Süleyman büyümüş ve gençlik çağına gelmiştir. Selim Şah, babasından oğlu Süleyman için bir sancak ister. Sultan Bayezid, sırasıyla Amasya ve Bolu sancaklarını teklif eder. Ancak Şehzade Ahmet buna itiraz eder. Bunun üzerine Sultan Bayezid Kırım'da bulunan Kefe sancağını Süleyman'a verir. Uzak bir yerden oğluna sancak verilmesini doğru bulmayan Selim Şah, Edirne'de bulunan babasının yanına gitmeye karar verir. Hazırlıklarını tamamlayan Selim Şah, topladığı askerlerle deniz yoluyla Kefe'ye oradan kara yoluyla Edirne'ye gider. Edirne'ye varmadan Silistre'de askerleriyle dinlenince Sultan Bayezid'e Selim Şah'ın asker toplayıp Edirne'ye doğru geldiği haberi verilir. Bunun üzerine Sultan Bayezid de asker toplanmasını emreder. Bunu duyan Selim Şah devlet erkanına bir mektup göndererek amacının savaşmak olmadığını, babasıyla hasret gidermek olduğunu söyler. Ama Selim Şah'ın bu sözlerine inanmazlar. Bunun üzerine Selim Şah, babasına elçi göndererek niyetini ona bildirir. Sultan Bayezid, Selim Şah'ın dediklerine inanır ve ona Semendre'deki Vidin ve Alahisar sancaklarını verir. Bunun üzerine Selim Şah, askerleriyle bu sancaklara doğru harekete geçer. Selim Şah ordusunun hareket esnasında oyalanması dedikodu ve karışıklıklara neden olur. Şehzade Ahmed, Selim'in asıl amacının tahtı almak olduğunu ileri sürer. Bu nedenle Selim üzerine bir ordu gönderilir. Yapılan şiddetli savaşta Selim Şah'ın kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğrar. Selim Şah da kaçarak gemiyle Kefe'ye gider. Bu olaydan sonra Sultan Bayezid, tahtı oğlu Ahmed'e bırakmaya karar verir. Bunu duyan Selim Şah, İstanbul'a doğru harekete geçer. Silistre yakınlarında kuvvetleriyle birlikte konaklar. Diğer yandan çoğu devlet adamı ve yeniçerilerin bir kısmı Şehzade Ahmed'i padişah olarak kabul etmeyeceklerini "Selîmîlerdenüz." diyerek Selim Şah'ı destekleyeceklerini duyururlar.

Çaresiz kalan Sultan Bayezid Selim Şah'ı İstanbul'a çağırarak tahtı ona bırakır ve dinlenmek üzere Dimetoka'ya doğru yola çıkar. Ancak buraya varmadan yolda vefat eder. Babalarının ölümünden sonra Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmet de taht iddiasında bulunurlar. Ancak yapılan taht mücadelelerini Selim Şah kazanır. Sultan Selim, tahta oturduktan sonra Safeviler üzerine sefere çıkmak için her tarafa ulaklar göndererek asker toplanmasını emreder. Sefer hazırlıkları bittikten sonra Sultan Selim, komutasındaki orduyla doğuya doğru harekete geçer. Uzun ve yorucu yolculuktan sonra ordu, Erzincan yakınlarında konaklar. Aşırı yorgunluk ve erzak sıkıntısı nedeniyle bir kısım asker, ordunun İstanbul'a dönmesini ister. Bu fikri ortaya atan Hemdem Paşa'yı idam ettiren Sultan Selim, orduyu cesaretlendirecek bir konuşma yaparak geri dönülmeyeceğini söyler. Daha sonra Çaldıran Savaşı'nda Safeviler'i büyük bir yenilgiye uğratar. Yapılan şiddetli savaş anında Şah İsmail savaş meydanından kaçır. Bu kesin zaferden sonra Sultan Selim Tebriz'de konaklar. Bir süre sonra buradan ayrılarak Karabağ'a giden Sultan Selim, fazla kalmadan Amasya'ya dönüp kışı burada geçirir. Daha sonra Çaldıran Savaşı'nda verdiği yardım sözünü yerine getirmeyen Dulkadiroğlu Beyliği üzerine Şehsüvaroğlu Ali Bey komutasındaki orduyu yollar. Savaşı kazanan Osmanlı ordusu, Dulkadiroğlu Beyliğine son verir. Osmanlı Devleti, böylece Memlük Devleti ile komşu olur. Sultan Selim, Safeviler'in elindeki önemli şehirlerden biri olan Diyarbakır'ı almaya karar verir. Görevlendirdiği Bıyıklı Mehmet Paşa komutasındaki kuvvetler, Safeviler'i yenilgiye uğratar önce Diyarbakır'ı ardından Mardin'i alırlar. Daha sonra Şam'da Memlükler'i yenerek Şam ve Gazze gibi yerleri alır. Bu savaşta Kansu Gavri ölünce Tumanbay Mısır'da Memlükler'in yeni Sultan'ı olur. Tumanbay, Sultan Selim'e vergi vermeyi reddedince Sultan Selim Mısır'a hareket eder. Mısır'da yapılan şiddetli savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde eder. Kaçan Tumanbay da kısa sürede yakalanarak öldürülür. Böylece Mısır Osmanlı topraklarına katılır. Sultan Selim de her tarafa fetih mektubu göndererek Mısır'ın fethini ilan eder. Daha sonra Mısır idaresini Hayr Bey'e, Şam yönetimini de Canberdi Gazali'ye bırakarak İstanbul'a döner. Bu olaylardan sonra Anadolu'da Celali isyanı patlak verir. Tokat ve Sivas'a kadar yayılan isyan daha fazla büyümeden bastırılır. Bu sırada İstanbul'da bulunan Sultan Selim, hastalanır. İstanbul'dan Edirne'ye gitmeye karar verir. Ancak Sultan, Çorlu yakınlarında vefat eder. Sultan Selim, öldükten sonra yerine oğlu Süleyman tahta oturur.

1.10.3. Dil ve Üslubu

Selîmî-nâme, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin yanında Doğu (Çağatay) Türkçesine ait özellikler ihtiva eden bir eserdir. Nüshaların çoğunu mukayese ederek eserin dili üzerine çalışma yapan Argunşah, bazı nüshalardaki Doğu Türkçesine ait gramer özelliklerinin veya kelimelerin müstensihler tarafından değiştirildiğini tespit etmiştir (Argunşah,1986:42-54). Bunların yerine Osmanlı Türkçesine ait kelime ve gramer özellikleri kullanmışlardır. Bundan dolayı eserde Osmanlı Türkçesine ait gramer özellikleri ve Doğu Türkçesine ait gramer özellikleri bir arada kullanılmıştır. Şimdiye kadar bulunan nüshalar içinde müellif nüshasının henüz elde edilemeyeşi, eserin tamamen Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış olabileceği ihtimalini de doğurmaktadır. Doğu Türkçesine ait gramer özelliklerinin fazla kullanılması eserin yazıldığı döneme göre daha fazla Türkçe kelime ihtiva etmesini sağlamıştır. Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanılmıştır. Eserde göze çarpan ve Doğu Türkçesinin özelliklerini bize gösteren başlıca dil bilgisi unsurları şöyledir:

İsmin hâl eklerinden belirtme hal eki “-nı, -ni”; ayrılma hal eki “-dın, -din” sık sık kullanılmışken yönelme hal eki “-ga, -ge” ise birkaç örnekte kullanılmıştır.

Bizge râvî böyle taqrîr eyledi / Ol rivâyet*nî* bu nev‘a söyledi (s.20)⁴²

Bizden ö*ndin* bir niçe menzil yürün / Düşmanın a*h*vâlin e*t*vârın görün (s.148)

Fiil çekimine bakıldığında, gelecek zaman için “ısar, -iser”; öğrenilen geçmiş zaman için “-updur, -üpdür”; emir kipi için “-gıl, -gil” eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Sizlere vâcib *olubdur* belki farz / Uş bu hâli eylemek ol Şâh‘a ‘arz (s.55)

Sehv-i gaflet ânı pâ-mâl *idiser* / Kibr u nuhûset ânı bed-hâl *idiser* (s.270)

Hâzret-i ‘ulyâya *vargıl* iy resûl / Ol mu‘allâ dergehe *bulgıl* vuşûl (s.292)

⁴² Örnek beyitler Uğur vd. çalışmasından alınmıştır (Uğur vd. 1995). Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numaralarını verdik.

Zarf-fiil eklerinden “-uban, -üben” ; “gaç, -geç, -kaç, -keç” eklerinin yanında “-p” eki de ünlü ile biten kelimelerden sonra araya yardımcı ünsüz almadan kullanılmıştır.

Hâzretinden okudum birkaç sözün / Cilve *eyleb* göstere ya'ni özin (s.17)

Girüben Şâh'a didi nâşî budur / Kim ‘Alâü'd-Devle'nin başı budur (s.235)

Algaç Âzerbâyecân'ı bî-gümân / Şâm'a yürür ol mübâriz pehlevân (s.279)

İki *bölüngeç* sipâh-ı ehl-i Rûm / Geldi Çerkes'len ‘Arab itdi hücûm (s.344)

Eserde, “bol-, yalguz, tap-, ilig(kalem), bar-, dağug(dağımık)...” gibi Doğu Türkçesine ait birçok kelime de kullanılmıştır.

Başlayalum sözi bismi'llâh ile / Kim şeref *tapar* söz ismu'llâh ile (s.1)

Hûşe-i pervîn-i cev cev kim bilür / Yâ benâtü'n-nâşşî *dağûğ* kim kıllur (s.3)

Aldım ol dem *ilgüme* men hâmeyi / İbtidâ itdim Selîmî-nâme'yi (s.19)

Bardı ol dânende merd-i feylesof / Dâniş u tedbîrde şâhib-vukûf (s.34)

Şâh İsmâ'îl kim bir ferd idi / Kendü meydân içre *yalguz* merd idi (s.282)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Üçlü terkipler ise ender kullanılmıştır.

İy Hudâvend-i Kerîm-i kâr-sâz / Şâni'-i 'âlem Kadîm-i bî-niyâz (s.4)

Vâcib oldı pes mana *ifşâ-yı hâl* / Kim nihânî fikre irmez her hayâl (s.15)

Cûşa geldi iki deryâ fi'l-meşel / Mecma'u'l-bahreyn'e kan tökdi ecel (s.60)

K'iy Harem Sulţânı Şâh-ı hûş-mend / Husrev-i kâmil maķâmât-ı bülend (s.286)

Ve zin olarak “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbını tercih eden müellif, vezin uygulamasında genel olarak başarılıdır. Eserinde Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullanan müellif, vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Çün sınır kondı ki bir köydür be-nâm / Onda ılgar âletin düzdi tamâm (s.30)

Başla(r üz)re çıkdı tâbûtı revân / Yürüdi önünde hep begler yayan (s.86)

Böyle dıyüp oldılar andan revân / Bilmedi kim hîlesi vardı nihân (s.119)

Varsu(n ol) serhadde bir bendem revân / Gelsü(n ol) kim olıser Şâh-ı cihân (s.122)

Belki bir Şâh'a müyesser olmadı / Kimseye bu *baht* reh-ber olmadı (s.126)

Dîdiler çün ölme(k i)miş ‘âkıbet / Olalım gayret yolunda yek-cihet (s.210)

Yürüdi Mısr üzre âhır bî-direng / İdeşm olıḤ Sultân ile bir nice ceng (s.352)

Şükrî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Yine bâlin u bisâtin *düzdiler* / Çıkdılar evden omızın *üzdiler* (s.106)

Ol fenâ kûyinde mest olmuş *uyur* / Bu ana söyler ki sultânım *buyur* (s.107)

Ol Piyâle ‘âkıbet *beğlenmedi* / Vech-i tîmâr itdiler *eğlenmedi* (s.108)

Ger tevârîḥ içre çokdur *dâstân* / Kim ne vechile göçübdür *âstân* (s.125)

Hâcı Rüstem birle yüz elli *kişi* / Anda katl oldı budur gerdûn *işi* (s.192)

Rub‘-ı meskûnı tamâm *almağdadur* / Kendü yalguz Şâh olub *kalmağdadur* (s.279)

Savaş araç-gereçleri ile ilgili çok sayıda kelime kullanan Şükrî, eserin geneline yaymasa da bazı yerlerde savaş sahnelerini başarılı bir şekilde tasvir etmiştir.

Cem‘ oldı bir yire âlât-ı ceng / Gürz ü tîg nîze vü tîr u tûfeng

İki cânibden çekildi tîg-i tîz / Kalkdı gerdûn koptı ruste-hîz

Mancınık aşvâtı vü âvâz-ı top / Göklere çıkdı vü oldı çarḥ kûp

Her kemendin çıkdı âvâz-ı kemân / Câna toğruldı ḥadeng ilen sinân

Pâre pâre oldı başlarda siper / Rîze rîze oldı tîr ilen teber

Her cerâḥat ağzın açdı ol zamân / İstedi şemsîr u ḥancerden emân

Cevşen-i polâd boldı çâk-çâk / Anca er düşdi vü at oldı helâk

Ḳana kandı tîg germ oldı neberd / At ayagından havâyı tutdı gerd

Tîg berkından görürdi göz gözi / Yoḥsa zulmet irdi şahrânın yüzi

Ma‘reke peykân ucundan taldı kan / Kan buḥârından kızardı âsumân

Bî-‘aded er düşdi hâke hûn-ârâ / Nîce hûn kim Dicle vü Ceyhûn-ârâ

Küştelere püştelere irdi bedîd / Ğâlib oldu şonra Sultân Bâyezîd (s.61)

Sonuç olarak *Selîmî-nâme*, Doğu Türkçesi unsurlarının yoğun olarak kullanıldığı sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Hacimli bir eser olmasına rağmen kelime hazinesi bakımından pek zengin bir eser değildir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde sanatlı bir üslup kullanılmamıştır. Eser üzerine çalışan araştırmacılar eseri, ihtiva ettiği tarihi malumat bakımından değerli bir eser olarak görürken dil ve edebiyat açısından yetersiz görmektedirler. Bunu da müellifinin şairlik yönünün zayıf olmasına bağlamaktadırlar. Nitekim Cevrî İbrahim Efendi, eserin dilinin eskiliğini ve edebi bakımdan zevksiz bir üslup kullanıldığını gerekçe göstererek eseri 1037/1627-28’de yeniden kaleme almıştır.

1.10.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar yurtiçi ve yurtdışında tespit edilen dokuz nüshası mevcuttur. Bunlar sırasıyla Topkapı Sarayı, Müze Ktp. Hazine Bölümü, nr: 1597-1598; Afyon Gedik Ahmet Paşa Ktp. nr: 30; Atatürk Üniversitesi Ktp. Seyfettin Özege Bölümü, nr: 308; Bursa Genel Ktp. nr: 1212; Türk Tarih Kurumu Ktp. nr: Y.283; The British Museum Ktp. nr: or. 1039; Ktp. nr: 1007; Upsala Ktp. nr: 206 ve Marburg Devlet Ktp. nr: Orient, Oct. 1045’te kayıtlıdır.

Nüshalardan en kapsamlı olanı Topkapı Sarayı nüshasıdır. Bu nüshada ayrıca 24 adet minyatür de vardır. Bursa nüshası ise sadece 43 varaktan oluşan çok eksik bir nüshadır. Viyana nüshası ve Atatürk Üniversitesi nüshası müellifin Ali Bey’in anlatılarına dayanarak 1521’de telif ettiği eserin ilk şeklidir. Diğer nüshalar da Koçi Bey’in hizmetine girdikten sonra onun anlatılarına dayanarak yeniden kaleme alıp 1524 yılında tamamladığı eserdir (Argunşah, 1986:65).

1.10.5. Selîmî-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Selîmî-nâme üzerine bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ahmet Uğur, 1982 yılında yayımladığı bir makaleyle eser ve müellifi hakkında bilgiler verip eseri

tematik olarak incelemiştir (Uğur, 1982:325-347). Uğur, daha sonra Mustafa Çuhadar ve Ahmet Gül ile eseri yayımlamıştır (Uğur, vd.,1995).

Eser üzerine çalışmalar yapan bir diğer kişi Mustafa Argunşah'tır. Argunşah, 1986 yılında eser hakkında yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmasında eserde bulunan Doğu Türkçesi unsurları üzerinde durmuştur.⁴³ Daha sonra eserin dili üzerine bir makale yayımlayan Argunşah (1988:51-72), son olarak birkaç nüshasını karşılaştırarak eseri yayımlamıştır (Argunşah, 1997).

Yıldıray Özbek eserin Topkapı Sarayı nüshasındaki minyatürler hakkında bir makale yayımlamıştır (Özbek, 2004:151-193). Ercan Gümüş ise "I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu"nda eser ve müellifini tanıtan bir bildiri sunmuştur (Gümüş,2007:297-307).

Ayrıca, Argunşah'ın (1986:26-35) tezinde bahsettiği ve bizim ulaşamadığımız çalışmalar da şunlardır:

A.Steidl, Viyana Üniversitesi'nde "Die Wiener Handschrift des Selimi-name von Şükrî" adlı bir doktora tezi hazırlamıştır. Steidl, daha sonra bu çalışmasının özetini bir makalede yayımlamıştır. Erdinç Okay, Nedim İpek ve Doğan Göçmen de eserin Topkapı nüshasının ilk 90 varlığını lisans tezi olarak hazırlamışlardır.

1.11. Kıyâmet-nâme (Bahârî)

Kaynaklarda *Fetih-nâme-yi Üngürüs* ismi ile anılan eser, Bahârî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Ali olan şair, Tırhala'da doğmuştur. Medrese öğrenimi gören ve iyi derecede Farsça bilen şair müderrislik yapmıştır. Kaynaklarda; gazelde, özellikle tarih düşürmede, muamma söylemede ve muamma çözümünde usta olduğu belirtilmiştir. Kaynaklarda *Divan*'ı ve *Yûsuf u Züleyhâ*'sı olduğu kayıtlıysa da her iki eser de bugüne kadar elde edilememiştir. Ancak, Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'inde 17,

⁴³ Argunşah, Mustafa, Şükrî'nin Selîm-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1986.

Pervâne Bey Mecmuası'nda ise 10 şiiri günümüze ulaşmıştır. Bahârî,1551 yılında Edirne'de kadılık görevini ifa ederken vefat etmiştir (Çolak, 2015:376-378).

Aruzun “fâ`ilâtün/fâ`ilâtün/fâ`ilün” kalıbıyla yazılan bu kısa mesnevi toplamda 306 beyitten oluşur. Ancak Kanuni Sultan Süleyman övgüsünde yazılan 21 beyitlik kaside “mef`ülü/fâ`ilâtün/mef`ülü/fâ`ilâtün” kalıbıyla yazılmıştır. Bahârî eserini 10 başlığa ayırmıştır. Farsça yazılan başlıklar şöyledir: “Feth-nâme-i Ğazâ-yı Üngürüs, Maţla‘-ı Dâstân, Nüvâziş-nümûden-i Şâh-ı Ğâzî leşker-i İslâm-râ, ‘Arz-ı ‘Asâkir-i nuşret-şi‘âr, Teveccüh-i Râyât-i Sulţân Be-Ğazâ-yı Üngürüs, Haber-yâften-i Kırâl Ez-Âmeden-i Leşker-i İslâm, Muqabele Şoden-i Kırâl Be-Harb-i Leşker-i İslâm, Kaşîde, Zafer-yâften-i Şâh-ı Rûm u Giriften-i Taht-ı Budîn”.

1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü yer almamaktadır. Ancak aşağıdaki beyitlerden eserin dönemin padişahı Sultan Süleyman’a ithaf etmek için yazıldığını söyleyebiliriz.

Çünkü böyle oldu resm-i kâyinât / Yazılır her şâha bir yeñi berât (Çolak, 2015:392)

Ben de bir nüşha-yı nev yazayın / Ma‘ni mührün taşâ muhkem kazayın (Çolak, 2015:392)

Eserin temmet kaydında eserin yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bu yüzden eserin tam olarak ne zaman yazıldığını bilemiyoruz. Ancak “Budûn’un şehri alunduğı dem / Bu kaşîdeyi okurdum bî-elem” beytinden Bahârî’nin de Mohaç Savaşı’na katıldığını anlıyoruz. Mohaç zaferi ve sonrasında Budin şehrinin alınması Ağustos 1526’da vuku bulmuştur. Eserin de bu zafer sırasında veya zaferin hemen akabinde yazıldığını söyleyebiliriz.

1.11.2. Eserin Muhtevası

Osmanlı Rodos’u alınca Üngürüs kralı korkuya kapılır ve beyleri ile istişare eder. İstişare sonucunda diğer Hristiyan ülkeleri ile ittifak yapılması kararı alınır. Yapılan ittifak üzerine diğer Hristiyan ülkelerinden asker toplanır. Bu sırada Osmanlı ordusu da sefer hazırlıklarına başlar. Hazırlıkları bir ayda bitiren ordu bir bahar günü sabahleyin İstanbul’dan Üngürüs’e doğru harekete başlar. Ordu Dırava Nehri’ni geçtikten sonra

Üngürüs serhaddine varır. Burada nehir boyunca dağların zirvesinde yer alan müstahkem kaleler vardır. Sultan Süleyman, veziriazam İbrahim Paşa'ya Anluğ denilen bu bölgedeki kalelerin fethedilmesini emreder. Bu kaleler İbrahim Paşa komutasında büyük bir kahramanlıkla alınır. Bu kalelerin alındığını duyan Üngürüs Kıralları yüz bin kişilik ordusuyla Osmanlı ordusunun karşısına çıkmaya karar verir. İki ordu Mohaç Ovası'nda karşılaşır. Yapılan şiddetli savaş sonucunda sayıca az olan Osmanlı ordusu düşmana büyük bir mağlubiyet yaşatır. Büyük bir yenilgi alan düşman ordusu darmadağın olur ve kral savaş alanından kaçır. Mohaç Savaşı'nı kazanan Osmanlı ordusu Üngürüs'ün saltanat merkezi olan Budin'i de alır. Şehrin anahtarını teslim eden Budin halkı vergi vermeyi kabul eder. Böylece Üngürüs Osmanlı topraklarına katılır. Sultan Süleyman bir mektup yazarak Korkud adındaki bir ulakla çevre ülkelere Budin'in alındığını bildirir.

1.11.3. Dil ve Üslubu

Kıyâmet-nâme, 16. yüzyılın başlarında keleme alınmış ve döneminin dil özelliklerini yansıtan bir eserdir. Hacimce küçük olan bu eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsça kökenlidir. Eserde, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğunluk olarak daha fazla yer tutar. Genellikle sanatlı bir dilin kullanıldığı eserde yer yer sade Türkçeyle yazılmış beyitler de vardır. Savaş tasviri yapılırken “top, hevayî top, tüfek, darbzen, şeşper, kılıç, tîr, şemşîr, tîğ, finduk, cevşen, zırh...” gibi savaş araç gereçleri ile ilgili kelimeler yoğun olarak kullanılmıştır. Ayrıca, “çiñra-, ırgür-, eğîn, çigin” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Çanuñ yeñildür deve boğazına / *Çiñraduğça* kulağ urma sâzına (s.393, b.10)⁴⁴

İsm-i İskender ki Zü'l-ğarneyn' dür /Bu Süleymân sözi Hızru'l-'ayndur (s.394, b.21)

Kırmızı kalkan getürdi çignine / Nîl-gûn zer-beft giydi *egnine* (s.396, b.2)

Şâha altûn başlu sancağtur güneş / Kim tûlû'undan gider zûlmânî gışş (s.398, b.2)

Çün *hevâyî tobun* atdı âftâb / Yandı hep berğ-ı *tüfeng*lerden şihâb (s.401, b.4)

⁴⁴ Örnek beyitler Ahmet Çolak'ın (2015:373-408) çalışmasından alınmıştır. Çalışmada yanlış okunan kelimelerin doğrusunu yazıp yapılan terkip hatalarını düzelttik.

İbtidâ ulağıla ol şîr-i ner / Cümle etrâfa *irgürdi* haber (s.406, b.31)

Cenneti buğdaya şatdıysa atam / Ağlayam ben belki arpaya şatam (s.408, b.31)

Bahârî'nin iki yerde “güç” kelimesini Farsça “ber, بر” edatıyla bağlayarak zarf görevinde kullanması dikkat çekmektedir.

İki gün bir yirde oturmadılar / *Güç-ber-güç* itdiler turmadılar (s.401, b.10)

Gice gündüz *güç-ber-güç* itdi şâh / Çün Budûn'ıñ şehrine iletđi râh (s.403, b.40)

Bahârî, çok sayıda terkip kullanmıştır. Büyük çoğunluğu Farsça tamlama, az bir kısmı da Arapça tamlama kuralına göre yapılan bu terkiplerin geneli ikilidir. Nadiren üçlü ve dörtlü terkiplere de rastlamaktayız. Bunun dışında Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanmıştır.

Evvel Allâh ismiyle ey hümâm / Başlayalım bir *kitâb-ı hoş-keîâm* (s.391, b.1)

Şûret-i havz-ı laîf-i cûy-ı cân / Bu kitâb içindedür ma'ni revân(s.392, b.24)

Çün açıldı *ğonca-yı bâğ-ı murâd* / Söyle bülbüller gibi *ta'sîn-bâd* (s.393, b.3)

Mağdemü'l-hayr ol kapumda şubh u şâm/*Mağsad-ı mağşûd-bağş-ı hâş* u 'âm (s.397, b.25)

Âşaf itdi *emr-i şâh* ile hürûş / Eyledi bu *seyl-i deryâ* ile cûş (s.399, b.35)

Eserini “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme alan şair, vezni beyitlere başarılı bir şekilde uygulamıştır. Veznin aksadığı yerlerde ise imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Yer ü gök *arası* tölmişdi buhâr / Bu arada ay u gün kalmışdı zâr (s.402, b.11)

Yücelikte çarh ile dem-sâz idi / Bu dahî gerdûn-ı şûret-bâz idi (s.403, b.31)

Gice gündüz *güç-ber-güç* itdi şâh / Çün Budûn'ıñ şehrine iletđi râh (s.403, b.40)

Şeşdür *kara* kırılunñ nerdâmı / Şaldı(k a)lırsañ o(l an)dan ferdâmı (s.399, b.32)

Bahârî, Mohaç muharebesini edebi bir üslupla dikkat çekici teşbihler kullanarak anlatmaktadır.

Çün hevâyî tóbun atdı âftâb / Yandı hep berķ-ı *tüfeng*lerden şihâb (s.401, b.4)

Şu‘le-yi şems ile tıoldı şark u ğarb / Kâf-tâ-Kâf oldu ‘âlem dâr-ı harb (s.401, b.5)
Tıtdı dehri berķ-ı tob-ı bî-şümâr / Şankim ol şahrâ idi tennûr-ı nâr (s.402, b.6)
Nice biñ fil gibi tıplar var idi /Ejdeha-peyker mişâl-i mâr idi (s.402, b.7)
Nerre fillerdür ki tıplar ceng ider / Bir kuşına depmege âheng ider (s.402, b.8)
Tıob otı kîr u kara kaıran idi / Göge karşu dūd-ı bî-pâyân idi (s.402, b.9)
Yağmur idi tez tıfeng findukları /Arķurı yolda ķor idi oķları (s.402, b.10)
Anca kim tıob u tıfengler atdılar / Berķ u dūdı ra‘da dek iletdiler (s.402, b.12)
Seyl-i hūndan dehr idi hāmra‘ deñiz / Bađlamışdı berr ü baır üzre beñiz (s.402, b.13)
Tuna suyu üstine oldu savaş / Çün habâb idi irince baıre baş (s.402, b.14)

Sonuç olarak Bahârî, eserinde divan şiiri geleneğinin imkanlarından istifade etmiştir. Akıcı bir üslupla kaleme aldığı eserinde sanatlı bir dil kullanmıştır. Edebi sanatlar açısından oldukça zengin olan eserde en çok kullanılan sanat teşbihtir. Tenasüp, mübalağa, telmih ve istiare kullanılan diğer sanatlardır. Eserde oldukça kuvvetli bir anlatım tekniği vardır. Cümleler gramer kurallarına uygundur ve sağlamdır.

1.11.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar tespit edilebilen tek nüshası, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 5385 numarada kayıtlıdır. Nüsha talik ile yazılmış olup 16 varaktan oluşmaktadır. Eserin iç kapağında daha sonradan yazıldığı anlaşılan “Türkî Manzum Fetih-nâme-yi Üngürüs” ifadesi yer almaktadır. Ancak şair, 2. ve 8. beyitlerde eserin isminin “*Kıyâmet-nâme*” olduğunu belirtmiştir.

1.11.5. Kıyâmet-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan tek çalışma, Ahmet Çolak tarafından eseri tanıtıcı mahiyette yayımlanan makaledir. Çolak, çalışmasının girişinde fetihnameler ve Bahârî’nin hayatı hakkında bilgi vermiştir. Ardından eseri tanıtıp tematik olarak incelemiştir. Çalışmasının son kısmında ise eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir (Çolak, 2015:373-408).

1.12. Se'âdet-nâme (Firâkî)

Firâkî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Abdurrahman olan Firâkî, Kütahya'da doğmuştur. Firâkî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak ölüm tarihinden yola çıkılarak 1500'lü yılların başında doğduğu tahmin edilmektedir. İran'dan gelip Kütahya'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Zeyniyye Tarikatı şeyhlerinden Şeyh-i Acem Muhyiddin'in oğlu olan Firâkî, Evliya Çelebi'nin amcasıdır. Gençliğinde bir süre ilim tahsil eden Firâkî, eğitimini yarıda bırakarak memleketi Kütahya'ya dönüp tarikat yoluna girmiştir. Firâkî, uzun bir süre vaizlik yapmıştır. *Se'âdet-nâme* dışında dini konularda da birçok eser kaleme alan Firâkî 988/1580-81'de yaşı 80'den artık iken vefat etmiştir (Er, 2013:15).

Müellif, "Oğundukça şecâ'at-nâme dinsün / Velî adı *Se'âdet-nâme* dinsün", "Firâkî çün du'âmı kıldun âbâd / *Se'âdet-nâme*'ye gel eyle bünyâd" beyitlerinde eserinin adının *Se'âdet-nâme* olduğunu açıkça belirtmektedir. *Se'âdet-nâme*, mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Klâsik mesnevi tertibatına göre düzenlenen eserin içinde beş kaside, altı gazel vardır. Gazeller, Sultan Süleyman'ın meclisinin tasvir edildiği kısımda geçmektedir. Firâkî, "*İki bahır üzre düzüp silk eylegil/Şeh Süleymân Hân için milk eylegil*" beytinde belirttiği gibi eserinde olayları anlattığı kısımlarda iki aruz kalıbı kullanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in tahta oturmasıyla başlayan, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta oturmasıyla biten bölüm "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbıyla, Kanuni Sultan Süleyman dönemi olaylarının anlatıldığı kısımdan eserin sonuna kadarki bölüm de "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıbıyla yazılmıştır. Eserde geçen kaside ve gazeller ise "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün", "mef'ülü/fâ'ilâtün/mef'ülü/fâ'ilâtün", "mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün" gibi farklı kalıplarla yazılmıştır. *Se'âdet-nâme*, 122 başlık ve 4275 beyitten oluşan hacimli bir eserdir. Eserde kullanılan başlıkların hepsi Farsçadır.

1.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Firâkî, "Ender Sebeb-i Kitâb-ı Nazm" bölümünde eserini Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf ettiğini belirttikten sonra, "Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan

Süleyman'ın hikayelerini yazacağım ki iki padişahın adları kıyamete dek zikredilsin.”
diyerek de eserinin yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir:

İki baħr üzre düzüp silk eylegil / Şeh Süleymân Hân için milk eylegil

Târîh idüp nazm eyle bir kitâb / İki şâhun kışşasın idüp hitâb

Kim unıdıla dil-âverler temâm / Kimi Husrev kimi İskender be-nâm

Oķına dillerde şâhun defteri / Âftâb-ı ‘âlem ola aķteri

Tâ kıyâmet zıkr oluna der cihân / Bu iki sultân -ı dîn şâhib-kırân (s.110)⁴⁵

Eserin müellif nüshası şimdiye kadar bulunamadığı için, eserin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Ancak eserde son anlatılan olaydan yola çıkarak ne zaman yazıldığıyla ilgili tahminde bulunabiliriz. Eserde anlatılan son olay, Kanuni Sultan Süleyman'ın 29 Ağustos 1526'daki Mohaç Zaferi'nden sonra 11 Eylül 1526'da İstanbul'a dönüşünü anlatan olaydır. Bundan yola çıkarak eserin 1526'dan sonraki bir tarihte yazıldığı kesindir, diyebiliriz.

1.12.2. Eserin Muhtevası

İran, Şam ve Mısır'da çıkan karışıklıklardan sonra özellikle İran şahı Osmanlı topraklarına kasteder. Bu sırada yaşlı ve aciz olan Sultan Bayezid, tahtın genç ve yiğit bir kişiye bırakılmasını düşünerek tahtı oğlu Selim Han'a bırakır. Tahta oturan Sultan Selim hemen doğudaki ve Şam'daki karışıklıkları bastırmak için sefer hazırlıklarına başlar. 200 bin asker toplayan Sultan Selim, Şah İsmail'in üzerine gider. Sultan Selim'in geldiğini duyan Şah İsmail de 200 bin asker toplayıp Tebriz'den yola çıkar. İki ordu Çaldıran'da karşılaşır. Burada yapılan şiddetli savaşı Sultan Selim kazanır. Büyük bir yenilgi yaşayan Şah İsmail kaçır. Çaldıran'daki savaşı kazanan Sultan Selim Tebriz'e gidip orayı fethereder. Bu sırada Acem Şahı ile Mısır sultanı ittifak edip Osmanlı'ya saldırmak ister. Bunun için Mısır askerleri Halep'e gelir. Bu durumu duyan Sultan Selim, Tebriz'den Anadolu'ya döner. Kış mevsimini Amasya'da geçiren Sultan Selim, baharın gelmesiyle

⁴⁵ Örnek beyitler Şaban Er'in çalışmasından alınmıştır (Er, 2013). Beyit numaralandırılması karışık olduğu için biz sadece sayfa numarası verdik.

çok önemli bir konuma sahip olan Kemah Kalesi'ni Acemlerden alır. Daha sonra Alâüddeve'yi öldürerek Dulkadiroğlu Beyliği'ni alır. Selim Han; Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Gazze, gibi birçok yeri fethettikten sonra İstanbul'a döner. İstanbul'dan Edirne'ye giderken yarı yolda vefat eder. Babasının vefatından sonra Süleyman Han babasının yerine tahta oturur. Sultan Selim'in Şam'a vali olarak atadığı Canberdi Gazalî, Sultan Selim'in ölümünü fırsat bilerek isyan eder ve bağımsızlığını ilan eder. Bu haberi duyan Sultan Süleyman, Ferhad Paşa komutasındaki bir orduyu Canberdi Gazalî'nin üzerine gönderir. 10 bin seçkin askerden oluşan bu ordu Canberdi Gazali isyanını bastırır. Canberdi ise öldürülür. Bu isyandan sonra Sultan Süleyman batıya yönelir. Öncelikle Belgrad'ı fetheder. Daha sonra başkente dönen Sultan Süleyman bir gün rüyasında Osman Gazi'den Sultan Selim'e kadar bütün ecdadını görür. Ecdad, rüyasında ona çeşitli müjdelere veriyordu. Sonunda bir melek Sultan Süleyman'a bir kılıç ve at verir. Rüyasından uyanan Sultan Süleyman, Rodos fethine niyet eder. Sultan Süleyman, gemiyle Rodos tarafına sefere çıkar. Rodos kalesini gören Sultan Süleyman, vezirlere nasihatlerde bulunur ve Rodos Kalesi'nin karşısında yeni bir kale inşa etmeye başlar. Daha sonra Rodos Kalesi'ne saldırılmasıyla Rodos Savaşı başlamış olur. Yapılan saldırıyla kaledeki burçlar ele geçirilir. Rivayete göre, Rodos Savaşı'ndaki en ilginç olay Rodos'taki dağın yerinden yürümesidir. Dağın yerinden yürüdüğünü gören kafirler de aciz ve çaresiz kalır. Şiddetli bir savaş sonucunda Rodos fethedilir. Rodos'un fethinden sonra kafirler ittifak ederler. Papa'nın da onayıyla Hristiyan dünyası birleşir ve her yerden asker toplamaya başlarlar. Bu sırada Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'yı veziriazam, Mustafa Paşa'yı ikinci vezir, Ayas Paşa'yı da üçüncü vezir olarak tayin eder. Daha sonra İbrahim Paşa'yı Mısır'a teftiş için gönderir. Kafirlerin ittifak edip 200 bin askerle Liton'da toplandığını duyan Sultan Süleyman'da hemen Macarlar üzerine sefer etmeye hazırlanır. Sefere koyulan Sultan ve ordusu Save Irmağı'nı gemilerle geçtikten sonra Mohaç Ovası'na varırlar. Macarlarla yapılan savaşı Sultan Süleyman ve ordusu kazanır. Büyük bir hezimet yaşayan Macar Kralı firar eder. Mohaç Savaşı'ndan zaferle ayrılan Sultan Süleyman Budin'e giderek orayı da fetheder. Budin fethinden sonra Sultan Süleyman İstanbul'a döner.

1.12.3. Dil ve Üslubu

Se'adet-nâme, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra kaleme alınmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesinin bütün özelliklerini yansıtan bir eserdir. Firâkî, eserin başlarında yazdığı kasidelerde ve Sultan Süleyman'ın meclisini tasvir ettiği bölümde yer alan gazelerde sanatkârlığını göstermek amacıyla süslü ve sanatlı bir dil kullanmıştır. Ancak Olayları anlattığı mesnevi kısmında daha sade bir dil kullanmıştır. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan eserlere nazaran daha fazla Arapça ve Farsça kelime ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

‘Alî’ye Hakk ma‘den-i dürc-i cevâhirden dü-nûr / Dilerdi cennet gülşenünde iki sultânî güli (s.96)

İy burc-i evc-i rif‘at hürşîd-i Âl-i ‘Osmân / Ve’y nûr-ı luğf-i rahmet şâhib-ķırân-ı devrân (s.101)

Rûm tahtındaydı Sultân Bâyezîd / Hakk te‘âlâ rahmetin kılsun mezîd (s.115)

Varidi bir oğlı şâhın şîr-dil / Gün yakuben hüsni nûrundan fitil (s.121)

Ayrıca, “kançaru, ök, üğdül, sağışla-, yalınca, sulu...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Sâ’îkadan şandılar yıkıldı gök / Kimsede ne hûş kaldı ne hod *ök* (s.239)

Üçüncisi hem anlaruñ ulusu / ‘Azîz ü ekremi yüzi *sulusı* (s.334)

Yine şefkat idüben şeh *şagışlar* / Harâcın üç yılın dahı bağışlar (s.297)

Kime mâl ü kimine virdi sancağ / Komadı kimse hîç aç u *yalıncağ* (s.303)

Firâkî, eserinde çok sayıda Farsça ve Arapça terkip kullanmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan terkiplerin geneli ikilidir. Ancak bazı beyitlerde üçlü ve dörtlü tamlamalar da vardır. Müellif, “kâm-rân, gül-gûn, bed-râh, tâc-bahş, hod-bîn, kâr-dân, cihân-gîr, dil-şâd...” gibi çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat kullanmıştır.

Firâkî, eserinde başlıca iki aruz kalıbı kullanmıştır. Olayları anlattığı bir bölümde “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün”, diğer bölümde ise “mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/ fe‘ûlün” kalıbını

kullanmıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, kimi yerlerde özellikle Türkçe kelimelerde imaleye, kimi yerlerde de ahenk yaratmak amacıyla ulamaya başvurmuştur.

Menzi(1 ol)dı şâha ol milk-i şafâ / Unuduldı şiddet-i râh-ı cefâ (s.175)

Ġare(t et)diler kâmunun mâlını / Aldılar aña girenin cânını(s.179)

Terk idüben bu cihânıñ varlığın / Cân u dilden dûr kıldı darlığın (s.211)

Firâkî, eserinde çok sayıda deyim ve halk deyişini kullanarak anlatımına zenginlik kazandırmıştır.

İşbu âdet çerh-i gaddarındurur / Birin ağladur birini güldürür (s.107)

Şîrîn eyle şâha işbu telhîmi / Mısır eyle işbu vîrân Belh'imi (s.111)

Bel büküp kodı öñünde başıñı / Bu cihânıñ kurı ile yaşıñı (s.138)

Alıсарım başını vü cânını / Kim alırsa kimsenin bir nânını (s.180)

Zâhir etmiş her biri işyânını / Dökmeğe biribirinin kanını (s.:215)

Ger dilerseñiz krala gidiñiz / Başıñıza geleni arz ediniz (s.241)

Diyüben şol kadar kıldılar efgân / Ki dökdi gözler yaş yerine kan (s.280)

Kulağ ver añın bir dem sözine / İştımeyip tükürdüler yüzine (s.307)

Kalanının beyânı aqla sığmaz / Hisâbı hendeseyile nakle sığmaz (s.352)

Göriccek yüzlerin hâk eylediler / Şafâdan sîneler çâk eylediler (s.376)

Eserde, savaş sahneleri lirik ifadeler kullanılarak canlı betimlemelerle anlatılmaktadır.

Çün düzöldi işbu resme âyîn-i rezm / Şîr-i nerler kıldılar meydâna 'azm

Kelleler germ oldı içüp câm-ı ecel / Yürüyüben şundılar birbirine el

Kana garğ olup hurûş u cûş ile / Mest olup yaturidi bir nûş ile

Ma'reke dolmuşidi qol bud u baş / Lâle-reng olmuşidi qırıyla yaş

Kelleler top eyleyüp çevgân-ı tîğ / Pâre pâre oldı tenler hem çü mîğ (s.126)

Oluben bin ecel tîr-i güzer / Cübbe vü bağrın geçüp câna irer
Yağdurur tüfek belâ tegreklerin / Dökeridi yire meydân erlerin
Yıldırım gibiyidi âteş-zebân / Cevşen ü âdemden olurdu revân
Ra'd ü berķ-i âsmân inmiş yere / Kâplamışdı toz yemîn ü meysere
At u âdem ölüsünden rezmgâh / Kûhlar olmışdı bulunmazdı râh (s.127)

Firâkî, “Câlînôs, İskender, Behram, Rüstem, Âsaf, Hızır, Nemrûd, Nerîmân, Sâm, İsfendiyâr, Husrev, Ferîdûn, Lokman...” gibi tarihi ve efsanevi kişileri eserinde sık sık anarak anlatımına güç katmıştır.

Kaçup zulmet içine âb-ı hayvân / *Hızır, İlyâs* ile ola pinhân (s.104)
Kanı *İskender* kanı *İsfendiyâr* / Kim cihânda yapalar şehr ü diyâr (s.111)
Ögredürdi *Rüstem*'e âyîn-i rezm / Gösterür *İskender*'e erkân-ı rezm (s.120)

Firâkî, özellikle, tevhit, münacat, naat manzumelerinde iktibas ettiği ayet ve hadislerle anlatım zenginliğini güçlendirmiştir.

Güzîn itdi kâ mudan oldur a'lâ / Makâmıdur anun *Lev lâke lev lâk*⁴⁶ (s.82)
Emrûn oldı bunlara *Lâ tekrabâ hâze's-şecer*⁴⁷ / Ger hılâf-ı emr idesin olasin ehl-i dâlâl
Evliyâ ser-defteri *Lâ şeyfe illâ zü'l-fikâr* / Mazhar-ı kân-ı şefa'at *Lâ fetâ illâ 'Alî*⁴⁸ (s.96)

Sonuç olarak *Se'adet-nâme*, Eski Anadolu Türkçesi bakımından zengin söz varlığına sahip bir eserdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserin başındaki tevhit, münacat, naatlarda, eserde yer alan kaside ve gazelerde süslü bir dil ve sanatkârane bir üslup kullanılmıştır. Özellikle, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın başarıları anlatılırken kahramanlıkları mübalağaya başvurularak lirik bir dille anlatılmıştır. Eserin hacimli olmasından dolayı bazı beyitlerde yer alan ifadeler, başka beyitlerde kullanılarak tekrara düşülmüştür. Olayların anlatıldığı kısımlarda,

⁴⁶ "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım." anlamına gelen hadis-i şerifin tamamı "Levlâke levlâk lemâ hâlaktü'l-eflâk" şeklindedir.

⁴⁷ "Ey Âdem! 'Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve *şu ağaca yaklaşmayın*; yoksa zalimlerden olursunuz.' dedik." el-Bakara, 2/35

⁴⁸ Zülfikar'dan başka kılıç, Ali'den başka yiğit yoktur.

yapmacıktan uzak, coşkun ve samimi bir üslubun kullanılması, savaş alanındaki durumun canlı bir şekilde tasvir edilmesiyle esere özgün bir karakter kazandırılmıştır.

1.12.4. Eserin Nüshaları

Eserin şimdiye kadar bulunabilen tek nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Muallim Cevdet Yazmaları No: 92’de kayıtlı bir mecmuada yer almaktadır. Mecmuanın 59-108. varaklarında yer alan eser, İbrahim b. İbrahim adlı bir müstensih tarafından 1664 yılında istinsah edilmiştir. İlk varakta eserin fihristi, “Tebyîn-i Garaz” başlığıyla 11 kısım olarak verilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İç içe yazılan beyitlerde mısralar da kırmızı noktalarla birbirinden ayrılmıştır.

1.12.5. Se’âdet-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Se’âdet-nâme üzerine yapılmış iki çalışma tespit ettik. Bunlardan biri Halit Çelik tarafından Dumlupınar Üniversitesinde yapılan tez çalışmasıdır. Çelik, eseri transkribe ederek incelemiştir.⁴⁹ Diğer çalışma da Şaban Er tarafından yapılmıştır. Eseri yayımlayan Er, Firâkî’nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verdikten sonra *Se’âdet-nâme*’nin transkribini yapmıştır. Çalışmasının sonuna eserin tıpkıbasımını da eklemiştir (Er, 2013).

1.13. Enisü’l-Guzât (Fütûhî)

Fütûhî Hüseyin Çelebi tarafından yazılmıştır. Fütûhî mahlası dışında Hüsâmî mahlasını da kullanan şairin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Hüseyin Fütûhî’nin İstanbullu veya İstanbul’da yaşamış olduğu bazı kaynaklarda adının Fütuhî Hüseyin Çelebi-i İstanbulî şeklinde geçmesinden anlaşılıyor. Kaynaklarda, XVI. yüzyıl şairi olarak gösterilen Fütûhî’nin *Enisü’l-Guzât* dışında *Divançe*’si de vardır. Kaynaklarda Fütûhî’ye atfedilen “*Tuhfetü’l Mecalis*” ve “*Nâz u Niyâz*” adlı iki eser daha

⁴⁹ Çelik, Halit, Sa’âdet-nâme (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya (Türkiye), 2011.

vardır. Ancak Birol Yıldırım (2018:151-182), yaptığı çalışmada bu eserlerin ona ait olmadığını ortaya koymuştur.

1526 yılındaki Macaristan seferini konu edinen *Enisü'l-Guzât*, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak eserde yer alan beş kasideden ikisi “müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/fâilün” kalıbıyla, üçü “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Ayrıca eserin son üç vараğı “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Esere tevhit, naat, münacat, dört halifeye övgü ile başlayan müellif, sebep-i telif bölümünden sonra “Maṭla'-ı Dâstân” başlığıyla asıl konuyu anlatmaya başlar. Asıl konuyu tamamladıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman ve Sadrazam İbrahim Paşa'ya “ğazâ”, “feth” ve “zafer” redifli kasideler söyleyen müellif, eserini “Ḥâtıme” ile bitirir. Başlıkları Farsça olan eser, toplamda 1198 beyitten oluşmaktadır.

1.13.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, sebep-i telif bölümünde, “Bir seher vakti yatarken bir ses işittiğini, dünyanın geçici olduğunu, şimdiye kadar aşıkane gazeller yazdığını, ancak kalıcı bir şey bırakıp kıyamete kadar şöhret sahibi olmak, kalıcı bir ad bırakmak için eşi benzeri olmayan, eşi benzeri gelmeyen ve gelmeyecek padişahın yaptıklarını anlatmak ve onu övmek gerektiğini söyler. Özellikle onun Üngürüs gazasını mesnevi şeklinde yazacağını...” söyleyerek eserin yazılış sebebini ifade etmektedir.

Eserin kime sunulduğuyla ilgili net bir bilgi yoktur. Ancak Ali Canib, eserde bulunan methiyelere bakıldığında eserin Sadrazam İbrahim Paşa'ya veya onun aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuş olabileceğini belirtmektedir (Yöntem, 1927:243-244).

Eserin iki nüshasında da telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak eserin takdim edildiği muhtemel kişilerden yola çıkarak bir tahminde bulunabiliriz. Eserde yer alan methiyelerden Sadrazam İbrahim Paşa'nın henüz hayatta olduğunu anlıyoruz. Buna dayanarak eserin 1527-1536 yılları arasında telif edildiğini söyleyebiliriz.

1.13.2. Eserin Muhtevası

Sultan Süleyman, kendisine itaat etmesi için Üngürüs Kralı'na bir mektup gönderir. Ancak Üngürüs Kralı Sultan Süleyman'ın elçisine hakaret eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Üngürüs'e gaza yapmaya niyet eder. Daha sonra Sultan Süleyman önderliğindeki Osmanlı ordusu İstanbul'dan Üngürüs'e doğru harekete başlar. Gaza sevinciyle durmadan ilerleyişini sürdüren ordu, yol boyunca dağların zirvesinde yer alan müstahkem kalelerin hepsini fetheder. Sultan Süleyman ve sadrazamı İbrahim Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusu büyük kahramanlıklarla aldıkları bu kalelerden sonra yola devam ederek Üngürüs serhaddine ulaşır. Osmanlı ordusunun bu kaleleri aldığını ve üzerine geldiğini duyan Üngürüs Kralı, ordusunu hazırlayarak Osmanlı ordusunun karşısına çıkmaya karar verir. Yapılan şiddetli savaş sonucunda sayıca az olan Osmanlı ordusu düşmana büyük bir mağlubiyet yaşatır. Büyük bir yenilgi alan düşman ordusu darmadağın olur ve kral savaş alanından kaçır. Birkaç gün sonra kralın cesedi bulunur ve boğularak öldüğü anlaşılır. Savaşı kazanan Osmanlı ordusu birkaç gün dinlenir. Ondan sonra Sultan Süleyman, Üngürüs'ün saltanat merkezi olan Budun'a giderek tahta oturur. Böylece Üngürüs Osmanlı topraklarına katılır. Bu arada Sultan Süleyman, daha önce Üngürüs'te hükümdarlık yapan ancak tahttan indirilen Erdel adında bir beye mektup göndererek onu tekrar Üngürüs'ü yönetmeye davet eder. Mektubu alan Erdel, büyük bir mutlulukla Budun'a gelir ve Müslüman olarak Sultan Süleyman'a itaatini bildirir. Budun yönetimini Erdel'e bırakan Sultan Süleyman, güvenlik tedbiri için Budun'a savaş malzemelerinin bırakılmasını emrederek ordusuyla İstanbul'a döner.

1.13.3. Dil ve Üslubu

Türkçenin gelişim sürecini dikkate aldığımızda XVI. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nin bitip Osmanlı Türkçesi Dönemi'nin başladığı zamandır. *Enîsü'l-Guzât*, XVI. yüzyılda yazılmasına rağmen her iki dönemin özelliklerini ihtiva ettiği için geçiş dönemi eseri olarak sayılabilir. Eser kelime hazinesi bakımından zengindir. Eserde Türkçe kelimelerden çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Eserin dili genel olarak ağır olup, özellikle övgünün söz konusu olduğu kasidelerde, sanatlı ve ağır bir dil kullanılmıştır.

İmâm-ı aşfiyânũn yâr-ı gârı / Şadık-ı gurbet ü siddik-i Bârî (s.22)⁵⁰

İy pâdişâh-ı baħr u ber v'iy Hüsrev-i iksîr-eşer / Luţfile ger kılsañ nazar olur ħacer yâķût
u zer (s.32)

İy ki tîg-i âb-dârũn çeşme-i ħayvân-ı fetħ / V'ey ğubâr-ı sümm-i esbün sürme-i a'yân-ı
fetħ (s.64)

Nûrıla alnuñda yazmış kilk-i taķdîr-i ezel / Kim budur bezm-i ğazâda sâķî-yi şahbâ-yı
fetħ (s.66)

Eseri dil açısından inceleyen Meltem Gül; madde başı olarak tespit ettiği 3049 civarındaki kelimenin yarısına yakınının Arapça, yüzde yirmi beşe yakınının Farsça, yüzde yirmi bire yakınının Türkçe, geriye kalanının da Yunanca ve Sılavca kelimelerden oluştuğunu ifade etmektedir (Gül, 2013:316). Söz varlığı bakımından zengin olan eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “hevâyî top, top, tüfek, cebe, zırh, tîr, şemşîr, kılıç, cünne (kalkan), nacak, hançer, yay, tîg, nîze, şeşper, gürz, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “sıdur-, epsem, barkıd-, tebser-, berk ... “ gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır

Dürîşür enbiyâ teblîg-i emre / Çalışurlar şalâĥ-ı Zeyd u ‘Amre (s.20)

Meger *barkıdı* ola nûr-ı zamîrũn / Yâĥud çeşm-i Hudâ çeşm-i başîrũn (s.23)

Şehen-şeh midĥatına çün açam fem / Olur endûĥ ‘âlem ağzı *epsem* (s.31)

Dili dudağı *tebserdi* yarıldı / Çalındı çevresin *berki* tarıldı (s.38)

Atıldı göklere *ğûy-ı hevâî* / İñil iñil iñiletirdi semâyı (s.42)

Nacaķlar cevşeni buz gibi kırdı / *Zırhdan oķları* iĝne gibi girdi (s.55)

Süñüler süñdi oķlar deldi yir yir / Tağıtdı *şeş-per* iki dildi *şemşîr* (s.56)

⁵⁰ Örnek beyitler Meltem Aydemir'in (2006) çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numaralarını verdik.

Eserde, Arapça ve Farsça terkipler yoğun olarak kullanılmıştır. İkili terkiplerin dışında üçlü, dörtlü hatta beşli terkipler de kullanılmıştır. Bu da eserin dilinin ağır olmasına sebep olmuştur.

Sipeh-sâlâr-ı merdân-ı şefâ'at / Emîr-i 'asker-i rûz-ı kıyâmet (s.21)

Ki ya'ni mahrem-i esrâr-ı da'vet / Şeh-i ser-bâz u yâr-ı ğâr-ı ğurbet (s.22)

Huşûşâ çâr-yâr-ı kâr-sâzân / Be-nâr-ı ğayret-i Hâk cân-güdâzân (s.22)

'Alîyyü'l-evliyâ kûtb-ı tarîkat / Şeh-i reh-bîn-i esrâr-ı hâkîkat (s.25)

Be-fazl-ı Hâk cünûd-ı Âl-i 'Osmân / Zemîn u âsümânı tıtdı yeksân (s.61)

Reh-nümâ-yı cümle-yi hayrât-ı dîn / Maḥrem-i esrâr-ı Rabbe'l-'âlemin (s.85)

Olayların anlatımında “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” kalıbını kullanan müellif, kasidelerde ise farklı vezin kalıplarını tercih etmiştir. Müellif vezni uygularken sık sık imaleye başvururken vasıl, med, zihaf gibi yöntemlere nadiren başvurmuştur.

Güneşden rûşe(n i)ken ḥüsn-i Yûsuf / Firâkına iderken gün te'essüf (s.24)

Ne yüz ile varam dergâh-ı şâha / Ki şeytân bakmaya rûy-ı siyâha (s.27)

Ne söz ki söyleyem ğuş eyle anı / Dilerseñ kırtarasın baş u cânı (s.52)

Қılıçdan geçüre bizi vezîri / Temâşâ ide bî-zaḥmet emîri (s.53)

Meger ikisi kardaş ola kardaş / Ki itmez bunı yoldaşına yoldaş (s.54)

Қovup cânı yirinde mi oturmaz / Di(l üz)re cân alıcı veşmi tırmaz (s.54)

Қabûl-ı şâhdan ger ire şâdî / Ola her beytüme Cibrîl hâdî (s.79)

Fütûhî, anlatımında çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Yüzi ağ alını açuḳ rûz-ı maḥşer / Ḥüsâm'ı kıl zünûbundan muḫahhar (s.20)

Virür her müşriküñ kesmez ğızâsın / Қulunuñ yüzine vurmaz ḥaḫâsın (s.18)

'Uḳûl irmez çün anuñ kudretine / Su'âl olur mı fi'l-i ḥikmetine (s.20)

Götürürdi fezâyilden niḫâbı / Gil ile örtmek olmaz âfitâbı (s.31)

Bilinde seyfi var ammâ eli yok / Hazerden *ağzı var ammâ dili yok* (s.35)

Karıncaya görünür havz 'ummân / Velî bir kaçredür der-çeşm-i pîlân (s.39)

Ağır başınca 'izz çün yeyni kalkar / Niçün kendüzini ağırla tartar (s.40)

Bu dem tâlî'le çeşm *el bir ideler / Nuḥûset rengini tağyîr ideler* (s.48)

Ḳo oğlan oyununu di bezm-i merdân / Bu bezme *lu' b-ı şıbyân* dirler iy cân (s.48)

Ecelden *gözi kararsa* bir âhû / Oḳur aşlanuñ alayına yâ hû (s.50)

Muvâfiḳ olsa taḳdîr ile tedbir / *Ayağıyla gelür şayyâda naḥçîr* (s.50)

Didi ey mülket-i tedbîre sultân / *Degül yeksân penc engüşt-i insân* (s.58)

Fütûhî, savaş sahnelerini akıcı bir üslup kullanarak dikkat çekici ifadelerle lirik bir şekilde tasvir etmiştir.

Belürdi karşıdan bir baḫr-ı aḫḍar / Demürden tağ ammâ adı leşker (s.49)

Görüp bu leşkeri cünd-i şehen-şâh / Didiler cân u dilden Allâh Allâh (s.49)

Urup her pehlevân biñ dürlü na' râ / Bu ceyşe dirleridi cem'-i buğra (s.49)

Livâlar şevkıla itdi kıyâmı / Ḳuşandı 'ışkıla begler ḫüsâmı (s.49)

Feresler kişneyüp oynar şafâdan / Ğazâ büyümi çün aldı şabâdan (s.49)

Ḳulağı çekildi her ḫabl-bâzuñ / İrişdi sem'ine çün şavtı sâzuñ (s.49)

Kemânlar bağrına çekdi sihâmı / Zih ağzın öpdi didi al intikâmı (s.49)

Ğazâya oḳ gibi toğrıldı gönder / El üzre tutdı anı cümle begler (s.49)

Sonuç olarak *Enîsü'l-Guzât* kelime hazinesi bakımından zengin bir eser olup sanatlı ve ağır bir dil ile kaleme alınmıştır. Üslubu akıcı olan eserde, olaylar canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Müellif kimi yerlerde kullandığı ifadelerle üslubuna lirizm ve heyecan katmıştır.

1.13.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Ayasofya Bölümü No:3785'te kayıtlıdır. Ali Canib, bu nüshanın müellif hattı olduğunu ve saray kütüphanesinden çıktığını belirtmektedir (Yöntem, 1927:243-244). Diğeri de 06 Mil Yz. A 929/1 kayıt numarası ile Ankara Milli Kütüphanede yer almaktadır. İki nüsha da birbirinin kopyası olup şairin divanıyla birlikte yer almaktadır. Talik hatla kaleme alınan nüshalar 58 varak olup "1b-59a" varakları arasında yer almaktadır. İki nüshada da ayet ve hadis alıntıları ile söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.13.5. Enisü'l-Guzât Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma, Ali Canip Yöntem tarafından yapılmıştır. Yöntem, haftalık olarak yayımlanan Hayat Mecmuası'nın 39. sayısında eseri tanıtıcı mahiyette bir makale yayımlamıştır. Yöntem, bu yazıda eserin bazı kısımlarından seçtiği beyitleri örnek olarak vermiştir (Yöntem, 1927:243-244).

Eser ile ilgili bir diğerk çalışma, Meltem Aydemir tarafından yapılmıştır. Aydemir, yüksek lisans tezi olarak hazırladığı çalışmasında eserin Ayasofya nüshasını transkribe ederek eseri dil bakımından incelemiştir.⁵¹

Meltem Aydemir (Gül) eserle ilgili iki makale de yayımlamıştır. İlk makalesinde eseri tanıtip eser hakkında genel bilgiler vermiştir (Gül, 2013:311-319). Aydemir diğerk makalesinde ise eserin dil özellikleri üzerinde durmuştur (Gül, 2013:61-78).

1.14. Fetih-nâme (Murâdi)

Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Murâdi tarafından kaleme alınmıştır. *Fetih-nâme*, mesnevi nazım biçimi ve remel bahrinin "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Toplamda 91 başlığın olduğu ve

⁵¹ Aydemir Meltem, *Enisü'l-Guzzât Metin-Dizin*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van (Türkiye), 2006.

başlıkların Farsça olduğu eser, 1949 beyitten oluşmaktadır. Eserin detaylı incelemesi, eserin tenkitli metninin de verildiği 3. bölümde yapılmıştır.

1.15. Feth-i Kal'a-i Nova⁵² (Murâdî)

Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Murâdî tarafından kaleme alınmıştır. Hayatı hakkındaki bilgileri eserlerinden öğrenmekteyiz. Seyyid Murâdî olarak da anılan müellifin, eserlerinden Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin yazımında görev aldığını, 930/1524 yılında deniz yoluyla Mısır'a giden Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın gemisinde kılavuz olarak bulunduğunu, hayatının büyük bir kısmını Barbaros Hayrettin Paşa'nın maiyetinde geçirdiğini ve hemen hemen onun bütün deniz seferlerine katıldığını, Preveze Deniz Savaşı'nda Durak Reis'in gemisinde bulunduğunu, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1541 yılındaki Macaristan seferine katıldığını ve bu seferin tarihçesini kaleme aldığını, Sadrazam Rüstem Paşa'nın hizmetine girdiğini öğrenmekteyiz. Nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmeyen Murâdî, Barbaros Hayrettin Paşa'nın gazalarını manzum ve mensur olarak kaleme almıştır. Manzum olarak kaleme aldığı *Gazâvat-ı Hayreddin Paşa*, *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* ve *Feth-i Kal'a-i Nova* eserlerini kaleme almıştır. *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* ve *Feth-i Kal'a-i Nova* adlı eserleri *Gazâvat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin bulunduğu nüshada da yer almaktadır. Hüseyin Gazi Yurdaydın (1963:453-466) bu iki eserin *Gazâvat*'tan farklı olarak telif edildiğini tespit etmiştir. Bundan dolayı da *Gazâvat*'ın kısım kısım kaleme alınıp sonradan tek nüshada bir araya getirildiğini belirtmiştir.

Feth-i Kal'a-i Nova mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak, Nova Kale'sinin fethine dair yazılan murabba “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alınan eserde Nova Kalesi'nin fethi anlatılmıştır. Başlıkların Farsça olduğu eser 1800 beyitten oluşmaktadır.

⁵² Osmanlı zamanında Nova olarak anılan ve bugün Karadağ sınırları içerisinde bulunan Herceg Novi şehrinde bulunan kaledir.

1.15.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Murâdî, sebep-i telif bölümünde daha önce kaleme aldığı eseri padişaha yollayıp kendisinin ihsanlarına mazhar olduğunu belirterek bu eseri de Müslüman askerlerinin yaptıklarını okuyuculara aktarmak ve padişahın ihsanlarına mazhar olmak amacıyla kaleme aldığını dile getirmektedir.

Müellif, eserinin sonunda 22 Rebiyülevvel 946/7 Ağustos 1539 tarihindeki Nova Kalesi'nin fethinden sonra Barbaros Hayrettin Paşa ile İstanbul'a geldiğini ve eserini burada hemen nazmedip tamamladığını dile getirmektedir. Bundan hareketle eserin 1539 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Biz de İstanbul'a gidüp ol zamân / 'Avn-i Rabbânî ile ol dem hemân (s.135)⁵³

Bu kitâbı yazdum itmâm eyledüm / Mâcerâyı anda i'lâm eyledüm (s.135)

1.15.2. Eserin Muhtevası

Sultan Süleyman, cihat yapmaya karar verir. Bunun için Barbaros Hayrettin Paşa'yı çağırıp daha önce Andrea Dorya, tarafından Kotor körfezinde bulunan Nova'nın geri alınması için görevlendirir. Çok sayıda gemiden oluşan bir donanma ve yeniçerilerden de üç bin kişi Hayrettin Paşa'nın emrine verilir. Hazırlıkların tamamlanmasıyla Hayrettin Paşa ve komutasındaki donanma Beşiktaş'tan hareket eder. Daha sonra İznik, Menteşe, Alaiyye beyleri de destek amacıyla donanmaya katılırlar. Bir buçuk aylık bir yolculuktan sonra Osmanlı askerleri Nova önlerine varır ve Nova'yı kuşatır. Ağır top atışlarıyla kaleyi döven Osmanlı askerleri birçok düşman askerini öldürür. Üç haftalık kuşatmadan ve yapılan şiddetli saldırılardan sonra kale fethedilir. Bu savaşlarda dört bin düşman askeri öldürülür, üç yüz ellisi de esir edilir. Nova'nın fethinden sonra Kotor körfezinde bulunan Nise Kalesi'de düşmanlardan alınır. Bu fetihlerden sonra denizde bekleyen donanma Andrea Dorya'nın kuvvetleriyle ufak çaplı çatışmalarda bulunur ama sonuç değişmez.

⁵³ Örnek beyitler Özdem Yener'in çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

Osmanlı Devleti kesin bir zafer elde etmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa, fethettiği yerlerde güvenliği sağladıktan sonra ekibiyle birlikte İstanbul'a döner.

1.15.3. Dil ve Üslubu

Murâdî, eserini 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Eserde Osmanlı Türkçesinin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait özellikler de bulunmaktadır. Eserinin ilk üç beytini Arapça olarak yazan müellif, sonraki kısımları oldukça sade ve akıcı bir dille kaleme almıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de bulunmaktadır. Eserde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, günlük dilde geçen ve halkın aşına olduğu sözcüklerdir. Olayların anlatıldığı kısımlarda sade olan dil, özellikle eserin giriş bölümünde ve övgünün söz konusu olduğu bazı kısımlarda süslü ve terkipli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine bir gün ol şeh-i 'âlem-penâh / 'Âkıl ü dâna vü 'âdil pâdişâh (s.12)

Pâdişâh-ı heft îklîm şîr-i ner / Pür-'atâ vü pür-sehâ vü pür-hüner (s.12)

Hüsrev ü Dârâ-yı dehr ü Cem-hışâl / Rüstem ü keyvân-baht ferhunde-bâl (s.12)

Şâh-ı 'âdil mâh-çal'at nîk-baht / Şems-i mülk-i dîn ü hâver-ma'delet (s.12)

Eyle düşmendür kim ol kâfir-i yakîn / *Ancılayın* dahi hiç a'dâ-yı dîn (s.14)

Çanda geldi anı i'lâm *idevüz* / Çün maḥalli ola peygâm *idevüz* (s.30)

Eserde savaş araç gereçleriyle ilgili “top, tüfek, darbzen barut, tîr, kılıç, hançer, tiğ...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Ol zamân kim barçadan *top* atdılar / Diñlen imdi olara da nitdiler (s.41)

Çudret oldukça atup *top* u *tüfeng* / Her tarafından eyledi her biri ceng (s.61)

Urdılar eller *kılıca* ol zamân / Virmeyüben kâfire ol dem amân (s.69)

Nice yüz biñ dahi atdılar *tüfeng* / *Tîr* u *tîg* ile dahi çok oldu ceng (s.73)

Çkulleden *top* urdılar *tîg* u *teber* / Vardılar çal'aya buldılar zafer (s.77)

Atdılar ol çal'adan bir *darbzen* / Diñleñ imdi neylediler ba'd-ez-ân (s.85)

Eserde denizcilik ile ilgili “kadırğa galyata barça, sandal, gemi, kayık” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Çıka adasınũ ardından hemân / Yürüye *kadırğalarla* pehlevân (s.40)

Çıkdılar deryaya gördiler gemi / *Barçadur* toptolu içi âdemî (s.41)

Dağı bir *galyata* yanında bile / Vardılar bulışdılar aña hele (s.41)

Yevm-i sebt idi yaturken nâgehân / İki *sandal* buluben alup hemân (s.43)

Ol levend *kayıklarıdur* kim meğer / Her tarafından getürürler çok haber (s.44)

Eserde “ irgür-, berkit-, düriş-, tana kal-...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Bize niçe biñ hidâyet eyledi /Luřfin *irgürdi* ‘inâyet eyledi (s.2)

Var bu yoldaşlarla düriş bu gün / Kâfir ile çalışup urış bu gün (s.75)

Eyle urdılar başrden topt aña / Güş iden gülbangını kaldı taña (s.77)

Halkı ile anı *berkitdi* tamâm / Anı görüp şâd oldu hâş u ‘âm (s.84)

Eserde genel olarak sade bir dil kullanılmasına rağmen dilin süslü olduğu kısımlarda çok sayıda terkip bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Az da olsa Arapça kurala göre yapılan tamlamalar da mevcuttur. İkili tamlamaların yanı sıra ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Şehriyâr-ı bi’l-vefâ devlet-nişâb / Pâdişâh-ı kâm-bîn ü kâm-yâb (s.12)

Düşmen-i dîn ol ‘adû-yı hâksâr / Ehl-i küfrũn mürşidi düzağ-çarâr (s.14)

Biri de haccü’l-haremeyn-i âşikâr / Mîr-i İznik ol ‘âlî-yi nâmdâr (s.27)

Dağı niçe dürlü iğbâl eyledi / *Âsitân-ı şâha* irsâl eyledi (s.129)

Murâdî, eserini “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak, eser içinde geçen bir murabbada “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbını kullanmıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı kısımlarda sık sık imaleye başvurduğunu görmekteyiz. Vasıl, zihaf ve med gibi yöntemlere ise nadiren rastlamaktayız.

Zire işbu dem bahâr eyyâmıdır / Cûş-i kalb için Haqq' uñ in'âmıdır (s.16)

Hem yeñiçeride(n a)lup ceng için / Ur kılıcı kâfir-i dil-teng için (s.17)

Eyle idem k'itmeye şeytân dañi / Âferinler okıya Sultân dañi (s.57)

Yine bunda vire(m an)lardan haber / Bu arada n'eyledi ol şîr-i ner (s.104)

Murâdî, eserinde çok sayıda deyim ve halk deyişi kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

'Azm-i küffâr eyleyüp baş üstine / Komayam bir taş bir taş üstine (s.23)

Fikrile ne yüzden el bir eyledi / Bu gazâya nice tedbîr eyledi (s.29)

Dökülüb eni vîrân eylemek / Ehl-i küfrün bağrını kan eylemek (s.70)

Komamışlardı taşın taş üstine / Canıla idüp gazâ baş üstine (s.101)

Murâdî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Yâd ideyin anlarıñ kim idügin / Muştafâ hem anlara ne didügin (s.6)

Virme mühlet ço emânı imdi sen / Haqq mu'înüñdür yüri sağ u esen (s.18)

Likî begler soñra yolda girdiler / Gelüben Gelibolu'da irdiler (s.29)

Urdılar anuñ re'îsin öldü ol / Pes şehîd olup cinâna döndi yol (s.41)

Murâdî, Osmanlı ordusunun gerçekleştirdiği taarruzları yerinde gördüğü için savaş sahnelerini canlı tasvirlerle aktarmaktadır.

Yağdı yağmur bigi aña taşlar / Göge perrân oldu kollar başlar (s.67)

Ditredi yerler kamu şarsıldı tağ / Oda yandı her yaña bûstân u bâğ (s.67)

Top atılu itdigince velvele / Düşeridi tağ u taş gülgüle (s.67)

Atılan top bir oluben odıla / Gökleri göge boyadı dûdıla (s.67)

Eyle çıkardı duhânı kim hemîn / Boyanırdı qaraya rû-yı zemîn (s.68)

Kırdılar küffârı yine döndiler / Tîğ ile câm-ı cefâyı şundular (s.69)

Eyle urdılar kılıcı bî-emân / Akdı şular bigi bahre indi kan (s.69)

Sonuç olarak Murâdî'nin eserinde Osmanlı Türkçesinin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait özellikler de bulunmaktadır. Bu nedenle eser dil açısından bir geçiş eseridir. Olayları anlattığı kısımlarda daha sade ve akıcı bir dil kullanırken diğer kısımlarda nispeten ağır ve süslü bir dil kullanmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde Türkçe kelimeler yoğunluktadır. Olaylar, sade ve gerçekçi bir anlatımla okuyucuya aktarılmıştır.

1.15.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 2475 numarada kayıtlıdır. Harekeli nesihle kaleme alınan nüsha 74 varak olup her varakta 13 satır mevcuttur. Ayrıca eser, müellifin Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1291 numarada kayıtlı olan *Gazâvat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserinde de “294a” ile “365a” varakları arasında bulunmaktadır.

1.15.5. Feth-i Kal'a-i Nova Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan en kapsamlı çalışma, Özdem Yener'in 1965 yılında hazırladığı mezuniyet tezidir.⁵⁴ Yener, çalışmasında eseri Latin harflerine çevirmiş ve eserin dilini tetkik etmiştir. Hüseyin Gazi Yurdaydın (1963:453-466) da Murâdî ve eserleri üzerine yayımladığı makalede eseri tanıtmaktadır.

1.16. Süleymâniyye (Senâyî)

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Senâyî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında biyografik kaynaklarda bilgi bulunmayan müellif, eserinde de kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan eser, 1521 yılındaki Belgrad fethiyle başlayıp 1538 yılındaki Karaboğdan seferiyle bitmektedir.

⁵⁴ Yener, Özdem, IV. Yüzyıl Tarihçilerinden Murâdî'nin Feth-i Kal'a-i nova Eseri Üzerinde dil Tetkikleri, (Yayımlanmamış lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (Türkiye), 1965.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserde 44 gazel, 15 kaside, 15 kıt'a, 3 murabba ve 1 terkiib-i bend yer almaktadır. Eserde, olayların anlatımında kullanılan mesneviler, aruzun “mefâ'ilün/ mefâ'ilün/fe'ülün” ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıplarıyla kaleme alınmıştır. Eserde yer alan diğer nazım şekillerinde ise 7 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen müellif; tevhit, münâcât, naat, sebab-i telif bölümlerinden sonra “Maþla‘-ı Dâstân” başlığıyla olayları anlatmaya başlar. Başlıkların Farsça olduğu eser 3526 beyitten oluşmaktadır.

1.16.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, “Sebeb-i Taþrîr-i în Risâle ve Taþtîr-i în Maqâle” bölümünde, “Yazarken baş kodu taþsîne aqlâm / Süleymâniyye oldı çün buña nâm” diyerek eserine *Süleymaniyye* ismini vermiştir. Aynı bölümde müellif, eserin yazılış sebebini de “Bir gece dostlarımla Kanuni Sultan Süleyman’ın gazalarından bahsederken gaipten bir ses kulağıma, ‘Neden bu gazaları yazmıyorsun?’ diye fısıldadı, bunun üzerine Sultan Süleyman’a giderek yaşadığım bu olağan dışı hadiseyi aktardım. Sonuçta padişahın emriyle eseri yazmaya karar verdim.” şeklinde belirtmektedir.

Eserin Topkapı Sarayı Müzesi nüshasının sonundaki ketebe kaydında eserin, 1 Rebiyülevvel 947/6 Temmuz 1540 yılında İstanbul’da tamamlandığı belirtilmektedir.

1.16.2. Eserin Muhtevası

Sultan Süleyman, tahta geçtikten bir müddet sonra Belgrad’ı fethetmeye niyet eder ve hemen sefer emri verir. Sefer hazırlıklarını tamamlayan ordu, Sultan Süleyman komutasında Belgrad’a doğru harekete geçer. Zorlu ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra Belgrad’a varan Osmanlı ordusu Belgrad Kalesi’ni kuşatır. Kuşatma sonucunda yapılan şiddetli savaşta Osmanlı ordusu galip gelir. Böylece Sultan Süleyman’ın tahta geçtikten sonra fethettiği ilk yer Belgrad olur. Belgrad seferinden dönen Sultan, Rodos’un fethi için asker toplanmasını emreder. Sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra ordu, Rodos’a gider ve adayı kuşatır. Uzun süren kuşatmadan sonra Rodos da fethedilir. Fetihten sonra Sultan Süleyman İstanbul’a döner ve iki yıl sonra Üngürüs (Macaristan) üzerine sefere çıkar. Bu sefer esnasında Petrivaradin, Lük ve Ösek kaleleri alınır. Ardından Mohaç Savaşı’nda

büyük bir zafer kazanılır. Üngürüs Kralı öldürülür ve başkent Budin ele geçirilir. Bu zaferden sonra Sultan Süleyman İstanbul'a döner ve büyük ziyafetler verir. Bu sırada Anadolu'da Kalender Çelebi isyanı çıkar. Ancak isyan kısa sürede bastırılır ve isyan lideri Kalender Şah öldürülür. Bu arada Avusturya Kralı Firenduş (I. Ferdinand), Sultan Süleyman'a elçi göndererek Budin'i kendisine vermesini ister. Ancak Sultan Süleyman, Firenduş'un bu isteğine şiddetle karşı çıkar. Bunun üzerine Firenduş, Budin Kalesi'ni almak için on bin askerle kaleyi kuşatır. Ancak Osmanlı ordusu kaleye takviye kuvvet gönderir ve kaleyi kuşatmadan kurtarır. Kaleyi alamayan Firenduş, bir müddet sonra büyük bir kuvvetle tekrar Budin'i kuşatır ve Budin Kalesi'ni alır. Bunu duyan Sultan Süleyman, asker toplar ve Budin üzerine sefere çıkar. Üngürüs'e varan ordu kaleyi tekrar alır. Sultan Süleyman, buradan Beç (Viyana) üzerine yürür ve Viyana'yı kuşatır. Ancak şiddetli kış şartlarından dolayı kuşatma başarısızlıkla sonuçlanır. Osmanlı ordusu da Budin'e çekilir. Kış mevsiminin bitiminden sonra İstanbul'a dönen ordu Avusturya'ya sefere çıkar. Ancak, Kral Firenduş kaçarak Almanya içlerine kadar gider. Bu sefer sırasında birçok zorlukla karşılaşan Osmanlı ordusu, yüz elli civarında kale alır. Bu kalelerden en önemlisi Üngürüs topraklarında bulunan Kösek Kalesi'dir. Osmanlı ordusu Firenduş'u yakalayamayınca bu zorlu seferden İstanbul'a döner. Sultan Süleyman askerlere evlerine gitmeleri için izin verir. Bu sırada Firenduş Sultan Süleyman'a elçi göndererek barış ister. Bunun üzerine barış anlaşması yapılır.

Doğu'ya yönelen Sultan Süleyman, Şah Tahmasb ile iş birliği yaparak isyan eden Bitlis Hanı Kürt Şeref'i öldürür ve Bitlis'i alır. Ardından Irakeyn seferine çıkan Sultan Süleyman, Bağdat'ı fetheder, Tebriz'e kadar ilerler. Ancak Şah Tahmasb Sultan Süleyman'dan kaçır. Şah Tahmasb'ın karşısına çıkmayacağını anlayan Sultan Süleyman, İstanbul'a dönmeye karar verir. Dönüş sırasında Diyarbakır, Urfa ve Halep'i ziyaret eder. İstanbul'a varan Sultan Süleyman, bilinmeyen bir nedenden dolayı veziri İbrahim Paşa'yı öldürtür. Daha sonra Pulya seferine çıkılır. İtalya'nın güneyine yapılan bu sefer sonucunda sekiz kale fethedilir. Körfüz Adası'na da çıkarma yapan Osmanlı ordusu, kış mevsiminden dolayı adada bulunan kaleyi kuşatmadan Sultan Süleyman'ın emriyle İstanbul'a döner.

Karabogdan reisi, Osmanlı'ya isyan eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman derhal sefer emrini verir. Hazırlıkların bitiminden sonra sefere çıkan Sultan Süleyman, kısa sürede Karabogdan ve Seceva'yı alır ve kışı Edirne'de geçirdikten sonra İstanbul'a döner.

1.16.3. Dil ve Üslubu

Süleymaniyye, 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Eser, Osmanlı Türkçesinin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait kullanımlar da içermektedir. Bundan dolayı Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş eseri sayılabilir. Olayların anlatıldığı kısımlarda bilgi verme amacı güdüldüğü için sade ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimelere de yer verilmiştir. Müellif az da olsa Batı kökenli kelimeler de kullanarak eserinin söz varlığına zenginlik ve çeşitlilik katmıştır. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, harbe, darbzen, cebe, zırh, tır, şemşir, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, nîze, miğfer, şeşper, gürz, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “dürîş-, seğirt-, sı-, igen...” gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

Tüfeng ü harbe ile oldı ekmel / Yeñiçerüñ kâmusı bi'l-mükemmel (b. 188)⁵⁵

Dağı esbân-ı tâzî merd-i voynuğ / Piyâde yitdiler elden igen çok (b. 204)

Cebe vü cevşeni şâhuñ muğaffel / Şanâdıqda olup cümle mükemmel (b. 206)

Ola ordusu anuñ dağı ey yâr / Şatu bâzâr olup anda ola kâr (b. 222)

Atardı kal'a içinden naşâra / Tüfeng ü darbzen u badaloşka (b. 277)

Tüfeng ü top u tîrüñ darbı ol dem / 'Adûdan bî-nihâye kıldı bî-dem (b. 381)

Hevâyî toplarla kal'a için / Dögüp düşürdiler küffârı kıçım (b. 389)

Dürîşen cân u dilde râh-ı Hâk' da / Odur maqbûl olan dergâh-ı Hâk' da (b. 396)

Țutup qolda siper hem elde nîze / Vücûd-ı düşmen olsun rîze rîze (b. 636)

Segirdürken iki şakğ oldı anlar / İştî râvî dilinden n'oldı anlar (b. 657)

Uzun uzun süñülerle kâmusı / Segirdürlerdi küffârüñ sürüsü (b. 663)

Şıdılar kâfiri merdân-ı İslâm / Cihânda kıldılar a'dâyı bed-nâm (b. 1775)

⁵⁵ Eser için verilen örnek beyitler Mesut Bayram Düzenli ve Ahmet Akgül'ün çalışmasından alınmıştır (Düzenli ve Akgül, 2018).

Olayların anlatıldığı kısımlarda sade bir dil kullanıldığı için terkiplere fazla başvurulmamıştır. Bu kısımlarda kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Ancak eserin giriş bölümünde ve eser içinde geçen diğer nazım şekillerde çok sayıda uzun terkip kullanılmıştır.

İlerü gönderür *sultân-ı devrân* / Vezîrândan *vezir-i milk-i hâkân* (b. 219)

Bozuldı *şekl-i eşnâm-ı müzevver* / Yağıldı âteş içre oldı aḥker (b. 299)

Mehdî-i ebnâ-yı âdem zıll-i Yezdân-ı dü kevn / Hüsrev-i iqlîm-i heft ü padişâh-ı taht-ı kâm (b. 443)

Âfitâb-ı dîn ü devlet mâh-tâb-ı salṭanat / Pertev-i hürşîd-i rif`at sâye-i Rabbü'l-enâm (b. 444)

Oldurur şâhib-kırân-ı `arşa-i dünyâ-yı kâm / Ferr-i şevket birle `âlemde bulupdur zîb-i nâm (b. 445)

Müellif, olayların anlatımında iki farklı aruz kalıbını tercih etmiştir. “Mefâ`ilün/mefâ`ilün/fe`ülün” ve “fâ`ilâtün/fâ`ilâtün/fâ`ilün” kalıplarını tercih eden müellif, diğer nazım şekillerinde ise toplamda 7 farklı aruz kalıbını tercih etmiştir. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellif, vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Şehâdet *ġâzîler idüp menâşib* / Livâ`-ı `adna olmuşlardı şâhib (b. 285)

Hişârı *toplar ile döğeler* / Yapısı bendini anuñ sökeler (b. 373)

Yağardı yaz güninde *ḡar* anda / İnanmazsañ *yürî gör var* anda (b. 1590)

Gözle(r) *di yolda ḡalan âdemi* / İrgürürdi *menzile merd-i kemi* (b. 1646)

Senâyî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Ola şâh-ı cihana pîş-rev *ol* / Çeri başı olup öñce tuta *yol* (b. 220)

Ulaḡlar her diyara ola *irsâl* / Gele `asker *ġazâ ṡarfina ol sâl* (b. 239)

Şoḡaḡlar lâşe-i a`dâdan *oldı* / Hişârüñ *ḡendeḡi hem daḡı ṡoldı* (b. 292)

Oḡınmaz oldı ruhbân-ı *kenîse* / Ḥaṡ-ı buṡlân *işitdürüp enîse* (b. 405)

Çiçekler olalar hûbân-ı *gülşen* / Görenler anları ğamdan ola *şen* (b. 477)

Atıldı toplar etrâfdan *çok* / Doğundı dahı çeşm-i düşmene *oğ* (b. 530)

Anatoli çerisi üzre ol *dem* / Kralıla gider otuz biñ *âdem* (b. 658)

Senâyî, anlatımında çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Tıkıldı kâfirün ot çañlarına / Şınup aşnâmı deyr içinde yine (b. 403)

Alaylar bağlanur iki tarâfdan / Görüp merrîh anı burc-ı şerefden (b. 629)

Dürüşürler dil ü cândan savaşa / *Görürler ne ki yazıldıysa başa* (b. 1406)

Amân küffâra virmeyüp yiriyle / Savaş eyledilerdi birbiriyle (b. 1774)

Göz gözi görmez idi zulmet idi / Şeb karanlılığı kim miñnet idi (b. 1982)

Şıvanmışdı güneş balçıkla irüp / Meh ü mihre husûfila kesâfet (b. 2748)

Kurup kar üstine hayme kızılbaş / Şovukdan *bağra başmışlar* idi taş (b. 2832)

Ne aşşı nâsa ide soñ peşîmân / Olur ancak ğamından merd-i hayrân (b. 3508)

Müellifin, “Cihân keyhüsrevi sultân-ı ‘âlem / Mehâbet serveri mağbûl-ı âdem” beytini ufak kelime değişiklikleriyle 57 defa tekrar etmesi dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Senâyî Süleymaniyye’de olayları anlattığı kısımlarda sanat kaygısından uzak sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin bir eser kaleme alan müellif, olayları gerçekçi ve samimi bir üslupla okuyucuya aktarma çabasındadır.

1.16.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen iki nüshası mevcuttur. Biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1288’de kayıtlıdır. Harekeli nesihle kaleme alınan bu nüsha 94 varak olup her varak 19 satırdan oluşmaktadır. Diğer nüsha ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 10462’de kayıtlıdır. Nesihle yazılan bu nüsha ise 126 varak olup her varakta 15 satır mevcuttur.

1.16.5. Süleymaniyye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Mesut Bayram Düzenli ve Ahmet Akgül tarafından çalışma yapılmıştır. Düzenli ve Akgül yayımladıkları çalışmada eseri transkribe ederek tematik olarak incelemiştirler (Düzenli ve Akgül, 2018). Daha sonra çalışmalarını bir makaleyle tanıtmışlardır (Düzenli ve Akgül, 2018:147-160).

1.17. Gazavât-ı Hayreddin Paşa⁵⁶ (Murâdî)

Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis'in asıllarının anlatılmasıyla başlayan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis'in 1541 yılına kadar yaptıkları işleri ve gazaları ihtiva etmektedir. Eser mesnevi nazım biçimi ve remel bahrinin “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eser, aynı nüshada yer aldığı *Feth-i Kal'a-i Nova* ve *Fetih-nâme* ile yaklaşık 10 bin beyitten oluşmaktadır.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa'nın bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1291 numarada kayıtlıdır. Harekeli nesihle kaleme alınan nüsha 373 varaktan oluşmaktadır. Eserin iç kapağının yukarı tarafında “Şeh-zâde Sultan Mehmed'ündür” ibaresi bulunmaktadır. Bu nüsha, aynı zamanda yukarıda değindiğimiz *Feth-i Kal'a-i Nova* (294a-365a) ve *Fetih-nâme* (212b-293b) adlı eserleri de içermektedir.

Başlığı müzehhep olan eserde, tezhibin üzerinde, yıldız zemine beyaz renkle “*Gazavât-ı Hayreddin Paşa*” şeklinde eserin adı yazılmıştır. Eserinin ilk 11 beytini hamd u senaya ayıran Murâdî, bunun da ilk iki beytini Arapça yazmıştır.

Kültu bismi'l-ḥâlîki'l-ḥaḳki'l-kerîm / Nâciyen ‘an luṭfi raḥmâni'r-raḥîm

V'ibtede'tu râciyen yâ zü'l-'alâ / Minke ercû raḥmeten bi'l-intihâ⁵⁷ (varak 1a)⁵⁸

⁵⁶ Şimdiye kadar üzerine herhangi bir çalışma yapılmayan bu eser, şimdilik genel hatlarıyla tanıtılacaktır. Eser hakkında daha sonra kapsamlı bir çalışma yayımlanacaktır.

⁵⁷ Yaratın Hak ve Kerim olan Allah'ın adıyla dedim / Rahim ve rahmanın lütfundan kurtularak
Ve ey yücelerin sahibi ümit ederek başladım / Sonda senden diliyorum rahmeti

⁵⁸ Bu bölümdeki örnek beyitler *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi Revan 1291'de kayıtlı nüshasından alınmıştır.

Murâdî, eserin “2a” varâğındaki “Bu bâb Oruç Reis’ün ve Hayreddin Reis’ün Aslın Beyan İder” başlığıyla asıl konuyu anlatmaya başlamaktadır. Bundan sonra Oruç Reis ve Hayrettin Paşa’nın 1541 yılına kadar yaptıkları işler ve gazalar anlatılmaktadır. Eser, içerdiği *Feth-i Kal’a-i Nova ve Fetih-nâme* ile yaklaşık 10 bin beyitten oluşmaktadır. Eser, “Bu bâb Hasan Beg Çıkup Küffâr-ı Hakisârın Askerin Basduğın Beyan İder” başlığıyla sona ermektedir. Bu kısım 16 beyit yazıldıktan sonra yarıda kesilmiştir. Bu da eserin eksik olduğunu göstermektedir. Eserin son iki beytinden de eserin yarıda kaldığı anlaşılmaktadır.

Yağdı kâfir topı da çünkim maţar / Anlar üstine gemülerden meger

Pes birez ceng eyleyüp andan emîr /⁵⁹ da Hasan Beg ol dilîr (varak 373b)

Şimdiye kadar hakkında herhangi bir çalışma yapılmayan eser, 8. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde “Seyyid Murâdî’nin İki Manzum Tarihi: Fetih-nâme ve Gazavât-ı Hayreddin Pâşâ” adlı bildiriyle tarafımızdan tanıtıldı (Akgül, 2022).

1.18. Câmi’ü’l-Meknûnât

Necib Asım ve Babinger’in Hamzavî’ye atfettiği eserin Mevlânâ İsa tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Biyografik kaynaklarda hakkında pek fazla bilgi olmayan Mevlânâ İsa, eserinde bazı ipuçları vermektedir. Buna göre bugün Kuzey Makedonya sınırları içinde bulunan Debre’de doğmuş, 35 yıl kadılık yapmıştır. Eserini yazdığı vakitlerde yani 1543/1544’te “İrişdi çünki yetmiş bire yaşum / Akar su gibi gözden yire yaşum” diyerek 71 yaşında olduğunu açıkça ifade eden müellifin ölüm tarihi bilinmemektedir.

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eserde iki aruz kalıbı kullanılmıştır. Eserin başından 311. beyte kadar “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbını kullanan şair 311. beyitten sonra “baħr-i dîger” başlığıyla 1998. beyte kadar “fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilün” kalıbını kullanmaya başlamıştır. Müellif, 1999. beyitten sonra “ bâz-baħr-i evvel âmed “ başlığıyla tekrar “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbını eserin sonuna kadar kullanmıştır.

⁵⁹ Bu kısım yırtıldığı için okunmuyor.

Eserin ilk 920 beytinde dünyanın yaratılışı ve peygamberler tarihini anlatır. Bundan sonra “Meclis-i dıger der-tevârîh-i mülûk-ı ‘Osmâniyân” başlığıyla Osmanlı’nın kuruluş aşamasından başlayarak Osmanlı tarihini anlatmaya başlar. Mevlânâ İsa’nın neredeyse yarısını Kanuni Sultan Süleyman dönemi olaylarına ayırdığı eseri 4412 beyitten oluşur. Eserde her olay için ayrı başlık atılmış olup başlıklar Farsçadır.

1.18.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde “sebeb-i telif” bölümü yoktur. Mevlânâ İsa, Kanuni Sultan Süleyman’ın Mehdî olduğunu iddia etmesine rağmen eserini ona ithaf etmemiştir. Müellif, eserinde sık sık maksadının gaza anlatmak olduğunu vurgular. Bundan yola çıkarak eserin telif sebebinin Osmanlıların yaptığı gazaları yazmak ve bunların nesiller boyunca okunmasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz.

Eserin telif tarihi; Leiden Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu nüshalarında 936/1529-30 yılı, İstanbul Üniversitesi nüshasında ise “Toğuz yüz ellide irdi tamâma / İrişdi bu kitâbum ihtitâma” beytinde belirtildiği gibi 950/1543-44 yılı verilmiştir. Bundan yola çıkarak Mevlânâ İsa’nın, 936/1529-30 yılında bitirdiği eserini, 950/1543-44 yılına kadar olan olayları da ekleyerek tekrar kaleme aldığını söyleyebiliriz.

1.18.2. Eserin Muhtevası

Cengiz Han önderliğindeki Moğolların Bağdat’ı yakıp yıkması ve Abbasi devletine son vermesi üzerine Selçuklular, Acem’den Anadolu’ya gelip Karaman’a yerleşirler. Bu arada gaza için Anadolu’ya gelen Süleyman Şah, Fırat’ı geçmeye çalışırken boğularak ölür. Süleyman Şah öldükten sonra üç oğlundan ikisi geriye döner. Ertuğrul Anadolu’da kalır. Ertuğrul’un Sarhı, Gündüz ve Osman adlarında üç oğlu vardı. Sarhı’yı Sultan Alaeddin’e göndererek ondan bir kışlak ve yaylak istediğini bildirir. Sultan Alaeddin, Bilecik yöresindeki Ermenek Dağı ve Domaliç (Domaniç) arasını onlara verir. Ertuğrul, 50 yıl beylik yaptıktan sonra h. 687’de yerine oğlu Osman geçer. Osman Karahisar, İnegöl ve Bursa gibi birçok yer fetheder. Osman’ın 19 yıllık saltanatından sonra hicri 726’da yerine oğlu Orhan geçer. Orhan Bey ve oğlu Süleyman Paşa; İznik, Edremit, Ayaş, Bergama, Karasi, Gelibolu, Hayrabolu, Çorlu gibi birçok yeri fetheder. Orhan’ın oğlu

Süleyman Paşa bir gün avlanırken atından düşerek ölür. Süleyman Paşa'dan iki ay sonra Sultan Orhan da ölür. Orhan Bey'in ölümünden sonra 759'da yerine oğlu Murat Han geçer. O, Birgoz, Çorlu, İpsala, Keşan, Edirne, Filibe, Akşehir, Seydişehir, Yalvaç, Morona, Gümölcine, Üsküp, Dırma, Siroz gibi birçok memleket fetheder. Sırları büyük bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı'ndan sonra savaş meydanında Miloş adlı bir Ban tarafından hançerlenerek şehit edilir. Sultan Murat'ın 30 yıllık padişahlığından sonra Hicri 791 yılında oğlu Yıldırım Bayezid padişah olur. Yıldırım Bayezid, Aydın ve Saruhan illerini, Karatova, Üsküp, Eflak, Vidin, Bosna, Alaşehir, Ayasuluğ, Malatya, Erzincan, Niğbolu, Silistre, Mora'yı alır. Niğbolu'da Macarları yener. Bayezid, Timur ile yaptığı savaşta yenilgiye uğrar ve Timur'a esir düşer. Kısa bir süre sonra da vefat eder. Yıldırım Bayezid'den sonra oğlu Süleyman Paşa, 805 yılında tahta oturur. Daha sonra Musa, tahta 7 yıl padişahlık yapan Süleyman Paşa'yı öldürüp Edirne'de padişahlığını ilan eder. Bunu duyan Muhammed Han Musa'nın üzerine yürür. Musa'yı öldüren Mehmet Han (Çelebi Mehmet) padişah olur. Sultan Mehmet 9 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Yerine Murat Han padişah olur. Murat Han padişah olunca Laz (Sırp) ülkesini, Mora'yı ve Selanik'i fetheder. Daha sonra Macar kralı ile İzledi'de savaşır. Ardından tahtı oğlu Mehmet Han'a (Fatih) bırakarak Manisa'ya yerleşir. Bunu fırsat bilen düşmanlar Osmanlı'ya saldırırlar. Bunun üzerine Sultan Murat, tekrar ordunun başına geçer. Varna ve Kosova savaşlarını kazanır. Sultan Murat öldükten sonra Hicri 855 yılında Sultan Mehmet padişah olur. Sultan Mehmet, İstanbul'u fetheder. Uzun Hasan'ın ordusunu yenen Sultan Mehmet, İstanbul'dan başka çok sayıda şehir fethedip Hicri 885'te vefat eder. Sultan Mehmet'in ölümünden sonra oğlu Bayezid tahta geçer. Bu sırada taht iddiasında bulunan Cem Sultan ile savaşır. Savaşı kaybeden Cem Sultan kaçır. Sultan II. Bayezid, Kırbağa ve Rus savaşlarını kazanır. Kili, Akkırman, Atana, Tarsus, İnebahtı, Moton, Koron, Mora, Dıraç gibi birçok yeri fetheder. İyice yaşlanan Sultan Bayezid, tahtı oğlu Ahmet'e bırakıp dinlenmeye çekilir. Taht hakkının kendisinde olduğunu düşünen Selim bu haberi duyunca öfkelenir. Yerini oğlu Süleyman'a bırakarak topladığı askerlerle Trabzon'dan Rumeli'ye doğru harekete geçer. Selim Han'ın askerlerle geldiğini duyan Sultan Bayezid de asker toplanmasını emreder. Edirne yakınlarında yapılan savaşta Selim Han'ın ordusu yenilir. Selim Han da kaçır. Sultan Bayezid, tekrar Ahmet'in tahta oturmasını söyler. Ancak askerler ve devlet adamları bunu istemezler. Bu arada Şah İsmail de Anadolu'ya doğru sefere çıkar. Sultan Bayezid asker toplanmasını emreder.

Ancak vezirler bu emri yerine getirmez. Sultan Bayezid böylece Selim Han'a mektup yollayarak tahta geçmesini ister. Selim Han da İstanbul'a gelerek tahta oturur. Bu arada Sultan Bayezid vefat eder. Babalarının öldüğünü duyan Şehzâde Korkut ve Ahmet Han, taht mücadelesine girişirler. Ancak Selim Han tahtı ikisine de bırakmaz. Taht savaşını kazanan Sultan Selim, doğuda taşkınlık çıkaran Safeviler ile mücadeleye girişir. Sultan Selim, ordusunu toplayarak Şah İsmail üzerine sefere çıkar. Şah İsmail'e karşı yapılan Çaldıran Savaşı'nı kazanan Sultan Selim, Anadolu ve Acem'de birçok şehrin fethiyle birlikte bütün Arap mülkünü de fetheder. Ardından İstanbul'a dönen Sultan Selim, oradan da Edirne'ye gider. Sefer hazırlığı emri veren Sultan Selim, hazırlıklar tamamlanmadan vefat eder. Babasının vefatından sonra Süleyman Han padişah olur. Sultan Selim'in ölümünü fırsat bilen Şam valisi Canberdî Gazâlî isyan eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Ferhad Pâşâ komutasındaki orduyu isyanı bastırması için Şam'a gönderir. Kısa sürede isyan bastırılır ve Canberdî Gazâlî öldürülür. Daha sonra Macarların elindeki Belgrad'ı alan Sultan Süleyman uzun süre devam eden bir kuşatmanın ardından Rodos'u da fetheder. Bu arada Ahmed Paşa Mısır'da isyan eder. Sultan Süleyman'ın emriyle isyanı bastırılan Ahmed Paşa öldürülür. Daha sonra yapılan Mohaç Savaşı'nı kazanan Osmanlı, Üngürüs'ün başkenti Budin'i ele geçirir. Bu olay üzerine Hristiyan hükümdarları toplanırlar. Bu sırada Anadolu'da Bozoklu, Celal, Kalender Şah isyanları çıkar. Büyüyen bu isyanlar kısa süre sonra bastırılır.

Sultan Süleyman, Budin'den İstanbul'a döndükten sonra, Erdel Beyi Budin'e gelip tahta oturur. Bunu duyan Avusturya beyi I. Ferdinand bu duruma itiraz eder, eski kralın kızıyla evli olduğundan kendisinin tahta hakkı olduğunu iddia eder ve bunun için harekete geçer. Ferdinand'ın askerle geldiğini duyan Erdel beyi kaçar ve Sultan Süleyman'a elçi gönderir. Makbul İbrahim Paşa komutasındaki ordu gelip Budin'i alır ve Sultan Süleyman da Yanoş'a tacı giydirir. Viyana'ya kaçan Ferdinand'ın üzerine sefere çıkan ordu birçok zorluğun ardından Viyana önlerine ulaşır. Ancak Ferdinand buradan da kaçar. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Almanya içlerine kadar gider, fakat Ferdinand'ı bulamaz ve geri döner. Bu sefer sırasında Kösek kalesi alınır. Bu arada doğu tarafına, Bağdat'a, sefer düzenleyen Sultan Süleyman İstanbul'a döner. Döndükten kısa bir süre sonra İbrahim Paşa'yı idam eder. Bu arada Körfüz ve Pulya gazalarının olduğu sırada Andrea Dorya komutasındaki İspanyol donanması ile Hayreddin Paşa komutasındaki Türk donanması Preveze önlerinde savaşır. Osmanlı bu savaştan da muzaffer ayrılır. Bu

arada İspanya Beyi Karloz'un ordusu Budin ve Peşte'ye saldırır. Fakat Ahmed Paşa komutasındaki ordu Karloz'un ordusunu mağlup eder. Böylece Budin tamamen Türk hakimiyetine girer. Sultan Süleyman, Viyana'ya düzenlediği sefer sırasında yol üstünde bulunan Valpova, Teta, Şiklovuş, İstolni Belgrad ve Estergon kalelerini fetheder. Estergon kalesinin içinde yer alan iki kiliseden biri camiye çevrilir.

1.18.3. Dil ve Üslubu

Câmi'ü'l-Meknûnât Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini gösteren bir eserdir. Süsten uzak, sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Arapça ve Farsça kelimeler ihtiva etmesine rağmen bu kelimeler halkın aşına olduğu kelimelerdir. Eserde dört adet Farsça beyit ve arada geçen ayetler, hadisler, veciz sözler dışında kullanılan dil tamamen Türkçedir. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “havâyî top, top, tüfek, hadeng, darbzen, cebe, tîr, şemşîr, kalkan, yay, tîğ, nîze...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “yavlak, epsem, dükeli, güyeğü, geñez, sındır-, irgür- ...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır

Güyeğü olmuş idi sulţâna ol / Ya'kûb Hân oğlu idi ol pür-usûl (b.1726)⁶⁰

Çü tahta çıkdı hân *kılıc* kuşandı / Kızılbâş işidüb *yavlağ* üşendi (b.2017)

Gemi kaydın görürler şöyle muhkem / Müheyyâ oldılar durdılar *epsem* (b.2477)

Havâyî top ile için döğerler / Kaçarlar evlere girüb sinerler (b.2630)

Geñez kıl sorusun yevm-i cezâda / Mağâmın nitekim 'Îsâ semâda (b.4400)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır.

Niçün itmez didi gayra bu bendi / İşit iy '*âştık-ı şeydâ* bu pendî (b.152)

Didiler kim hîç bunun gibi binâ / Gördünüz mi olalı *dâr-ı fenâ* (b.573)

⁶⁰ Eser için verilen örnek beyitler Çağrı Erdoğan'ın (2019) çalışmasından alınmıştır.

Atını sinirledi⁶¹ ol *şîr-i ner* / Düşdi yire oluben zîr ü zeber (b.1418)

Yaraşurdu başında *'izzet-i tâc* / Kâmu halk ana olmuş idi muhtâc (b.2301)

Vezin olarak “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ûlün” ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbını tercih eden müellif, vezin uygulamasında başarılıdır. Eserinde Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullanan müellif, vasıl, imale ve zihaf gibi yöntemlere başvurmuştur.

İtdiler don baskunmı gâziler / Doldı leşkerden ovalar yazılar (b.1097)

İntihâb itdi otu(z at)lu güzîn / Köprüyi bağladı anlar ansuzın (b.1625)

Buyurun dîdi çıksun taşra anlar / Veyâ şimdî olur bin dürlü kanlar (b.2691)

Kişide oldı otuz kırk baş esîri / Çıkarub şatdı yoğ idi nazîri (b.2937)

Çü(n o)la ehl-i 'ilme bu hâkâret / Kıyâmetden bu yetmez mi işâret (b.3404)

Mevlânâ İsa, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna güç ve zenginlik katmıştır.

Bu cihândan kimse çün bulmaz murâd / *Merd isen dünyâda ko bir yahşı ad* (b.1074)

Bir sözümlü vardur direm döngil bana / *Bana bugün ise yarındur sana* (b.1226)

Eynebahtı'ya gider Hâdım Pâşâ / Alımadı *başını urdı taş*a (b.1566)

Yidi gün küffâra *göz açdurmadı* / Ceng kıldı gece gündüz durmadı (b.1589)

Ata ana dostları hoş gördiler / Bundadır diyü *kulağım burdılar* (b.1678)

Çomadı bir işin bir yire ile / *Dimişler erlik on toktuzı hîle* (b.2048)

Sonumuz olmasun dirsene fezâhat / *Kuru nân ile idelüm kanâ'at* (b.2065)

Benüm dahı murâdum bu Hudâ'dan / *Ki yirde buldum isterken semâdan* (b.2069)

Yidi ay oldı kim susuzuz meşeldür / *Dadanmışlar kudurmuşlardan beterdür* (b.2185)

Biri bu sonuma kaldı Kızılbaş / *İkinci çomadum taş üzre bir taş* (b.2487)

⁶¹ Savaşlarda hasmın altındaki atın art ayak kirişlerini kılıçla kesmek. (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=sinirlemek>)

Ol er ancak bilür girmek döşeğe / *Virimezmiş saman iki eşeğe* (b.2487)

Yürür hayrân *urur engüšte dendân* / Dirîgâ getdi mâl ü milk ü evtân (b.2700)

Dağı Mağrib-zemîn'e Portuğal'a / *Haber virdi sünü sığmaz çuvâla* (b.2810)

Mevlânâ İsa, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Danışur erkân ile ol bu *işi* / Dirler İstanbul'a varsun bir *kişi* (b.1247)

Edrene'ye götürüben *basdılar* / *Çal*'anın bir burcu üzre *asdılar* (b.1314)

Hicret'ün Arnavud'a itdi *aķın* / Selanik feth olduğu yıl bil *yaķın* (b.1333)

Didiler kim yiñi hânı kim *sava* / Didiler añı çıkaralum *ava* (b.1445)

Hem Boğazkesen hişârın yapıdı *ol* / Edrene'ye toğru dutdı girü *yol* (b.1484)

Hıfz idüb köprüyi muħkem *durdılar* / Dîn yolına kâfire seyf *urdılar* (b.1629)

Döndi geldi kâfir ardına *düşer* / *Çal*'a öninde gemilere *üşer* (b.1765)

Eserde savaş sahneleri sanatlı bir dil ve akıcı bir üslupla tasvir edilmiştir.

Pes andan cenge durdı iki leşker/ *Zuhal* san oldu Merrîh'e berâber (b.2130)

'Âlemler gün yüzine oldu perde / *Oķun* peykânı yir kıldı ciğerde (b.2131)

Kılıçlar barķaveş çıķdı ufukdan / 'Arûsı san zuhûr itdi tutuķdan (b.2132)

Yılan gibi dilin uzatdı nîze / *Ciğerler* oldu andan rîze rîze (b.2133)

Tüfenk atıldı vü toğlar tırâķı / *Ker* itdi Şâm ile Mışır'ı 'Irâķ'ı (b.2134)

Duħân ile toľuben toķuz eflâk / *Melekler* gördi kıldı yaķalar çâk (b.2135)

Mevlânâ İsa'nın üslubunun dikkat çeken bir yönü de cinas sanatını çokça kullanmasıdır. Öyle ki hatime bölümünden önce yer alan 55 beyitlik “Der-tecnîsât ü nasâyih” bölümünde bütün beyitlerin sonunda cinas yapmıştır.

Alınmağa hişârın *çâresi ne* / İrişmedi birisi *çaresine* (b.2602)

Diyem bir söz size ger *işidesiz* / Ana göre buna bir *iş idesiz* (b.2604)

Eğer üftâdesin üstâda *düş var* / Ki olmaz müşkil iş üstâda *düşvâr* (b.2659)

Ölüm bildün seni son *oқыyasın* / Özün teslîm-i Hâk kıl *oқы Yâsîn* (b.4352)

Ezelden bu şalât ile *şıyâmı* / Qabûl iden kişi ‘ahdin *sıya mı* (b.4354)

Nitekim söylerem dutmaz bu *har gûş* / Çeküye sinmek ister ol bu *hargûş* (b.4360)

Sonuç olarak *Câmi‘ü’l-Meknûnât*, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan özgün bir eserdir. Eser kelime hazinesi bakımından zengin, kullanılan dil bakımından sadedir. Yer yer edebi sanatların kullanıldığı eserde akıcı bir üslup kullanılmıştır. Eser, ayrıca epik ve lirik özelliklere de sahiptir.

1.18.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen üç nüshası vardır. Bu nüshalar İstanbul Üniversitesi İbnülemin Mahmud Kemal Koleksiyonu No:10692; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y/0240-3 ve Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Cod. Or. No: 1448’de kayıtlıdır. Bu üç nüsha içerisinde en hacimli olan nüsha İstanbul Üniversitesi nüshasıdır. Her varakta 15 satırın bulunduğu nüsha, 146 varaktan oluşmaktadır. Türk Tarih Kurumu nüshası da 107 varaktan oluşmaktadır. Leiden Üniversitesi nüshası da her varakta 15 satırın olduğu 134 varaktan müteşekkildir. İstanbul Üniversitesi nüshası 1607’de, Türk Tarih Kurumu nüshası 1603/04’te, Leiden Üniversitesi nüshası da 1605’te istinsah edilmiştir.

1.18.5. Câmi‘ü’l-Meknûnât Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Çağrı Erdoğan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Erdoğan, eseri Latin harflerine aktararak tarih açısından değerlendirmiştir.⁶² Ayrıca eser üzerine yapılan çalışmalardan da bahseder. Buna göre Barbara Flemming, Cornell Fleischer gibi Avrupalı yazarlar Osmanlı ile ilgili çalışmalarında bu eserden yararlanmışlardır. Necib Asım “Osmanlı Tarih-nüvîsleri ve Müverrihleri” adlı makalesinde, Babinger ise “Osmanlı

⁶² Erdoğan, Çağrı, *Mevlânâ İsa ve Câmi‘ü’l-Meknûnât Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2019.

Tarih Yazarları ve Eserleri” adlı kitabında bu eserden bahsederler. Ancak her ikisi de eserin Hamzavî’ye ait olduğunu söyler (Babinger, 1992:14-15).

1.19. Cihâdü’l-Mücâhidîn (Levhî)

Levhî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Levhî hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Ne zaman ve nerede doğduğu ve öldüğü bilinmeyen Levhî, belirttiğine eserini yazdığı sıralarda 60 yaşında olduğunu ve ömrünün seyahatle geçtiğini dile getirmektedir.

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eser aruzun “mefâ’ilün/mefâ’ilün/ fe’ülün” kalıbı ile kaleme alınmıştır. Ancak eserin başlarındaki tevhid ve naat kasideleri ile Hacı Bektaş övgüsünde yazılan bir gazel “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla, eser içinde çeşitli vesilelerle yazılan 44 adet gazel ise “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen müellif tevhit, naat, dört halifenin methi, padişahın methi ve diğer devlet adamlarının methinden sonra “Maṭla’-ı Dâstân Meşnevî-i Feth-i Belgrad” başlığıyla olayları anlatmaya başlar. Eksik olduğu anlaşılan eser 3260 beyitten oluşmaktadır.

1.19.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil olarak bir sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak “Meşnevî Medḥ-i Pâdişâh-ı Hümâyûn” başlıklı bölümde Sultan Süleyman’ın büyük cihadını anlatacağını ve fetihlerini baştan başa kaleme alacağını şöyle ifade etmektedir.

Şurû’eyle mücâhid ğâzi şâhuñ / Cihâd-ı ekberin di bedr-i mâhuñ (b.83)⁶³

Fütûhâtın serâser derc eyle / ‘Ömür sermâyesinden ḥarc eyle (b.84)

Elimizdeki yegâne nüsha eksik olduğu için eserin yazılış tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Eser, 1521 Belgrad fethiyle başlayıp 1530 yılındaki şehzadelerin sünnet düşünleriyle bitmektedir. Ancak eserde 1534 yılında gerçekleşen Irak seferi ile 1551’deki

⁶³ Eser ile ilgili verdiğimiz örnek beyitleri Ayşe Tuba Tokay’ın çalışmasından aldık. Beyit numaralarını da bu çalışmaya göre verdik. Ayrıca bu çalışmadan aldığımız beyitlerde yanlış okunan kelimelerin doğrusunu yazıp yapılan terkip hatalarını düzelttik.

Hürmüz seferinden kısaca söz etmesinden yola çıkarak eserin 1551'den sonra kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.19.2. Eserin Muhtevası

Sultan Süleyman, tahta oturduktan sonra her tarafa elçi gönderir. Üngürüs Kırılı Sultan Süleyman'ın elçisine hakaret edince Sultan Süleyman, Üngürüs üzerine sefer yapmaya karar verir. Sava Nehri üzerine yapılan ahşap köprüyü geçen Osmanlı ordusu Belgrad'ı fetheder. Belgrad dönüşünde Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusu Rodos üzerine hareket eder. Rodos'u kuşatan Osmanlı ordusuna uzun bir süre direnen Hıristiyan ordusu sonunda teslim olur. Böylece Rodos da fethedilir. Bu arada Avrupa'daki Hıristiyanlar arasında anlaşmazlıklar çıkar. Hıristiyanlardan bazı elçiler gelip Üngürüs Kralı'nı Sultan Süleyman'a şikâyet eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman Üngürüs üzerine tekrar sefere çıkmaya karar verir. Müslüman memleketlerden de asker toplanmasını emreder. Bahar mevsiminin gelmesiyle Osmanlı ordusu sefer için İstanbul'dan harekete geçer. Ordunun İstanbul'dan sonraki ilk durağı Edirne olur. Çadırlarını kuran askerler geceyi burada geçirir. Daha sonra Filibe ve Sofya'yı geçen ordu, Sava nehri üzerinde ordunun geçişi için gemilerin üstünde duran bir köprü yaparak Belgrad'a ulaşır. Burada yol üstündeki Luk ve Petreveddin kaleleri alınır. Daha sonra Üngürüs ordusuyla yapılan savaşta Osmanlı ordusu kazanır. Bu savaş sırasında Üngürüs kırılı bataklıkta boğularak ölür. Savaş bittikten sonra Osmanlı ordusu birkaç gün dinlenmeye çekilir. Bu sırada savaşta büyük bir yenilgi alan Hıristiyanlar Üngürüs'ün başkenti olan Budun'un anahtarını Sultan Süleyman'a teslim ederler. Budin'den sonra Osmanlı ordusu Erdel'i de fetheder. Üngürüs seferini başarıyla tamamlayan Sultan Süleyman, İstanbul'a döner. Sultan Süleyman, İstanbul'a gelir gelmez şehzadelerinin sünnet düğününü yapar.

1.19.3. Dil ve Üslubu

Cihâdü'l-Mücâhidin, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Süsten uzak, sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmındaki tevhit, naat gibi dini manzumelerde ve eser arasında övgü mahiyetiyle yazılan gazellerde dil biraz daha ağırdır. Arapça ve Farsça kelimeler ihtiva etmesine rağmen bu kelimeler halkın aşına

olduğu kelimelerdir. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “havayî top, top, tüfek, hadeng, darbzen, cevşen, zırh, harbe, tîr, şemşîr, kalkan, yay, tığ, nîze, gühercile...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “turgur-, önrü-, öküş, geñez, uvan, sındır-, ırgür- ...” gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

İlâhun vâhidün bî-mişl ü hemtâ / Hudâvend-i ganî sulţân-ı yiktâ (b.1)

‘Ademden var iden kevn ü mekânı / Direksüz *turguran* heft âsumânı (b.3)

İnüp mehdin semâdan *öñrüdi* ay / Di ger şakķ oldu şâhid oldu yiktây (b.39)

Çıkaldan hod ğazâ kaşdına evden / Cefâ çekdük *öküş* yağmurla cevden (b.815)

Ura *top* u *tüfeng* ü *darbizâmn* / Ol alaylar söküp evler bozanın (b.1147)

Müşâhede mücâhede söz olmaz / *Geñez* nûr-ı tecellâ kalbe tölmez (b.1557)

Uvandı niçe baş u kol u budlar / Şaçıldı kal’ası üstine odlar (b.2114)

Levhî’nin bir yerde Türkçe “-inci” ekini Arapça sayıya eklemesi dikkat çekmektedir.

Naşîb eylerse hocam hazreti hoş / Diyem *şâninci* fetħin eyleyüp cûş (b.1656)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Dilin ağır olduğu bazı beyitlerde üçlü terkipler de kullanılmıştır.

Ebu’l-ervâh şâh-ı enbiyâdur / Ziyâ ruhsâr u mâh-ı evliyâdur (b.31)

İy risâlet tahtı üzre *şehriyâr-ı şâh-ı dîn* / Hoca-i her dü serâ *maħbûb-ı rabbe’l-‘âlemin* (b.43)

Cülûs-ı taht kıldukda şehenshâh / Şalıpdı Üngürüs’e ilçî ol mâh (b.150)

Şular kim oldular *ehl-i yemînden* / Bahâlu kıymeti *dürr-i semînden* (b.1994)

Vezin olarak “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün”, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” ve “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıplarını tercih eden müellif, vezin uygulamasında başarılıdır. Müellif; vasıl, imale ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Nazar kılmış ho(ş ol) mevlâ merâtib üzredür a‘lâ / He(m ev)lâsı dahı a‘lâ yüce kılsun
yüce sübhân (b.98)

Yakın oldı gühercile çü nâra / Ge(l im)di gör ne iş oldı hişâra (b.210)

Çonan göçmekde bir lahza qarârı / Aña göre kılalum imdi kârı (b.1246)

Kim o(l ars)lan gördüğü dem seng-i rahşuñ oldu taş / İy vilâyet menba ‘ı ‘âlî-cenâb ol
şâhdan(b.2478)

Levhî, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna güç
ve zenginlik katmıştır.

Cüvân baht u cihân-gîr *çurd uğurlı* / Kağan arslanları vardur buğurlı (b.108)

Güler yüzli vü sükker sözli sâlâr / Sühan-güy u hünerver hurde-bîn kâr (b.116)

Ur eri kılıcından kan tamarlar / *Bir içim su bigi* biñ cân emerler Şb.ħşşĤ

Naşihat-güne birkaç söz didiler / Hamır keyfiyyet ile poğ yidiler (b.944)

Kişi hod biçmez illâ *ekdiğini* / Götürmez habbe lâkin dikdiğini (b.1843)

Süriden ayrılanı çurd aparur / Ya yir külli ya bir yanın çoparur (b.2720)

Çamu üftâdeyüz dermânde düşmüş / *Bela aruları başına üşüşmüş* (b.2750)

Bu resme işde hâcetler diler il / Tevekkül üzre muhkem *bağlayup bil* (b.2769)

Ol iki şâha mazhar oldu üçler / Yidiler kırklar arasında çoçlar (b.1732)

Levhî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Eger sancağ begidür ger *şubaşı* / Ve ger beglerbegi iy sükker *aşı* (b.280)

Çanad açup uçup gitmezler *ancağ* / Zihî sâlâr u şâhib tuğ u *sancağ* (b.406)

Şehüñ bu istimâlet *sözlerinden* / İşidüp gâzîler öz *özlerinden* (b.578)

Ki bu resme fidâyılıklar *işler* / Yıkup yakup ilüm bağrumı *şişler* (b.987)

Çaçavuz gün batup ahşam *irişe* / Çarañu gicede çandan *girişe* (b.1156)

Ki zîrâ ulı düşmanumuz *oldur* / Elinden bağrumuzda yara *boldur* (b.1164)

Bilũñ bî-ihtilâf a‘dâ *yakındur* / ‘Azîm uğraş olur gürbüz *aķındur* (b.1228)

Şeh uğurına şâhum rahşın *eşsin* / Yarıp a‘dâ ciger-gâhını *deşsin* (b.2333)

Eserde savaş sahneleri sade bir dil ve akıcı bir üslupla tasvir edilmiştir.

Yaķın oldu gühercile çü nâra / Gel imdi gör ne iş oldu ĩişâra (b.210)

Ṭutuşup yir içinde gürlledi ol / Yapılmışdı ķapu ķıkmaġa yok yol (b.211)

Gürldükler ķopup yir güm güm ötdi / Taş u âdem hevâya düġdi gitdi (b.212)

Tüfenk urup o düşnâm eyleyenler / Özüñ zu‘munca hoş nâm eyleyenler (b.213)

Uçup perrân oldu pâre pâre / Yanup küffâr ütildi ķara ķara (b.214)

Sonuç olarak *Cihâdü’l-Mücâhidin*, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini ihtiva eden bir eserdir. Eser kelime hazinesi bakımından zengin, kullanılan dil bakımından sadedir. Epik ve lirik özellikler gösteren eser akıcı bir üsluba sahiptir.

1.19.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, 1434 numarada yer almaktadır. Nüshanın ilk sayfasında “Hazâ Cihâd-ı Mücâhid Ğâzî Hudâvendigâr Sulţân Süleymân İbn-i Selîm bin Bâyezîd Hân Şehriyâr-ı Cihân-ârâ” ifadesi yazılmıştır. Harekeli bozuk nesihle yazılan nüsha 131 varaktan oluşmaktadır.

1.19.5. Cihâdü’l-Mücâhidîn Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine bugüne kadar yapılan tek çalışma 2008 yılında Ayşe Tuba Tokay’ın hazırladığı yüksek lisans tezidir.⁶⁴ Tokay, eseri dil bakımından incelemiş ve eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir. Çalışmasının sonuna sözlük ve eserin tıpkıbasımını da eklemiştir.

⁶⁴ Tokay, Ayşe Tuba, *Levhî’nin Gazavatnâme-i Sultan Süleyman’ı*, (giriş-gramer incelemesi-metin sözlük -notlar-tıpkıbasım), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fatih Üniversitesi, SBE, İstanbul (Türkiye), 2008.

1.20. Gazavât-nâme-i Sinan Paşa (Nakkaş Nigârî)

Nakkaş Nigârî tarafından yazılmıştır. Asıl adı Haydar olan şair, Nakkaş Haydar veya Haydar Reis adlarıyla tanınır. Doğum tarihi bilinmeyen şair nakkaşlıkta adını duyurduktan sonra başarılı bir gemi reisi olmuştur. Katıldığı seferler dolayısıyla Avrupa ve Anadolu'da birçok yere seyahat etmiştir. Şam'a gidip oradan da Mekke ve Medine'ye geçerek hac ziyaretini de gerçekleştirmiştir. Hoşsohbet ve neşeli bir kişiliğe sahip olan Nigârî, Sultân II. Selim'in meclislerine de girmiştir. Hicri 980/1572-1573 yıllarında İstanbul'da vefat etmiştir. Kaynaklarda Nigârî'nin *Gazavât-nâme-i Sinan Paşa* dışında *Dürer-i Deryâ* adlı manzum ve minyatürlü bir eserinin daha olduğundan söz edilmektedir. Ancak sözü edilen eser, bugüne kadar bulunamamıştır (Egüz, 2020).

Gazavât-nâme-i Sinan Paşa, mesnevi nazım şekli ve aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbı ile yazılmıştır. Ancak eserde Sinan Paşa övgüsünde kaleme alınan dokuz bendlik murabba ile konuyla ilgisi olmayan eserin son beyti “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbı ile yazılmıştır. Müellif eserine tevhit⁶⁵ ile başlar. Ardından naat, dört halife, Hz. Hasan ve Hüseyin övgüsü gelir. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman, Şeh-zâde Selim, Sadrazam Rüstem Paşa, vezirler için övgü ile devam eder. Bu övgülerin ardından münacat ile devam eden Nigârî, Sinan Paşa övgüsünden⁶⁶ sonra asıl konuya geçer. Hatime bölümünden sonra üç beyitlik bir tarih manzumesi ve Sinan Paşa’dan himmet beklediğini dile getiren bir beyit ile eserini bitirir. Şair, hatime bölümünde yer alan “*Bu bahr-ı nazm içinde derc olan dür/Toğuz yüz hem dahı toğsan toğuzdur*” beytinde eserin 999 beyitten oluştuğunu ifade etmektedir. Ancak, eserde sondaki tarih manzumesi ve Nigârî’nin Sinan Paşa’dan himmet beklediğini dile getirdiği son beyit ile toplam 920 beyit vardır. Bir kısmı eksik olduğu anlaşılan eserde 50 başlık kullanılmıştır. Bütün başlıklar Farsçadır.

⁶⁵ Eserden birkaç yaprak koptuğu için bu tevhit eksiktir.

⁶⁶ Eserden birkaç yaprak koptuğu için bu övgü manzumesi de eksiktir

1.20.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Elimizdeki yegâne nüshada eserin neden yazıldığına dair bir beyit yoktur. Çünkü eserde 7-8 varaklık bir eksiklik vardır (Egüz, 2020:51). Sebeb-i Telif bölümünün de eksik olan bu kısım ile kaybolduğu kanaatindeyiz. Bundan dolayı Eserin yazılış sebebini bilmiyoruz. Ancak eserin sonundaki beyitten yola çıkarak Nigârî'nin Sinan Paşa'nın ihsanına mazhar olmak için onun gazalarını yazdığını söyleyebiliriz.

Nigârî, eserin sonunda söylediği “Her gâzâ nazm itmenüñ benden olupdur mâhiri/Luţf u himmet kapusun aç söyledi gör şâ'iri” beytiyle Sinan Paşa'dan ihsan beklemektedir. Bu da eserin yazıldığı tarihte Sinan Paşa'nın henüz hayatta olduğunu göstermektedir. Sinan Paşa ise 21 Aralık 1553'te vefat etmiştir. Eserin sonunda yer alan 3 beyitlik tarih manzumesinde 961 tarihi düşürülmüştür. Bu durumda eserin de istinsah tarihi 1553'tür.

1.20.2. Eserin Muhtevası

İspanya, Mehdiye'ye (Tunus'a bağlı) donanma göndererek Mehdiye kalesini kuşatır. Haberi alan Turgut Bey, bir gece baskını ile düşmanı kaleden çıkartır. Fakat Arap kervanları düşman ordusuna içerden yardım eder. Bunun üzerine Turgut Bey, İstanbul'a giderek Sultan Süleyman'a durumu bildirir. Sultan Süleyman, Sinan Paşa komutasındaki bir donanmayı Mağrib'e sefere gönderir. Bu esnada İstanbul'da bulunan İspanya elçisi donanmayı görür ve ülkesine bir mektup yazarak durumu anlatır. Sinan Paşa, Messina limanına gider ve burada bulunan Agusta Kalesi'ni fetheder. Ardından Malta'ya doğru yol alan Sinan Paşa, burada da başarılı savaşlar yapar. Çok sayıda Hristiyan'ı esir edip birçok Müslüman esiri de kurtarır. Sonra Trablus'a doğru yola çıkar. Bu sefere Turgut Bey, Salih Bey ve Kabil Bey de katılır. Osmanlı askeri Trablus kalesinin etrafını kuşatır. Sinan Paşa askerlere komutanlık yapması için Kabil Bey'i görevlendirir. Kabil Bey, kahramanca savaşırken düşman askerleri tarafından atılan bir topun eline isabet etmesi nedeniyle bir elini kaybeder. Bunun üzerine Kabil Bey'e padişah sancağı layık görülerek Kabil Bey kaptan yapılır. Kuşatma beş altı gün sürdükten sonra kalenin dışında gezen bir casus Osmanlı askerleri tarafından yakalanarak gemiye getirilir. Casus, içeridekilerin İspanya'dan asker yardımı beklediklerini yardımın gelmemesi üzerine de savaşa

girdiklerine pişman olduklarını söyler. Bunun üzerine Osmanlı askeri tekrar taarruza geçerek kaleye bayraklarını dikmeyi başarırlar. O sıralarda düşman askerleri de teslim olurlar. Böylece bu kale tamamen fethedilir. Bu zaferden sonra Sinan Paşa, askerlere ziyafet verir. Ziyafetten sonra Sinan Paşa kurmaylarına danışarak İstanbul'a geri dönmeye karar verir. İstanbul'a gelip sarayın önüne vardıklarında gemiler toplar atar, askerler Allah Allah diyerek sevinç nidaları atarlar. Sinan Paşa da evine gelerek padişaha vereceği hediyeleri hazırlayarak padişahın huzuruna çıkar. Padişah da Sinan Paşa'ya çok iltifat ederek ona hilat giydirir. Hediye merasiminin ardından Sinan Paşa evine giderek birkaç gün istirahate çekilir.

Baharın gelmesiyle yeni seferler için vakit de gelir. Sultan Süleyman, Sinan Paşa'yı çağırarak gaza için İspanya üzerine sefer etmesini ona emreder. Emir üzerine Paşa donanmasıyla yola çıkar. Ulaştığı yerleri yakar, yıkar tahakkümüne alır. Bu sırada Andrea Doria Osmanlı'ya saldırmak için büyük bir donanma hazırlar. Fakat Andrea Doria'nın gemisi karaya oturur. Sinan Paşa onu öldürmek için Turgut Bey komutasındaki donanmayı Doria'nın üzerine gönderir. Yoğun top atışına dayanamayan Andrea Doria kaçar. Sonra Sinan Paşa 12 gemi ile yetişir. Andre Doria'nın 39 gemisi ve çok sayıda askeri vardır. Osmanlı donanması bu gemilerin yedisini ele geçirir, ikisini de batırır. Bu savaşta Kabil Bey, Cafer Reis, Kara Mustafa ve Emir Hasan kahramanlık gösterir. Seferin sonunda ağalar ve beyler Sinan Paşa'yı tebrik ederler. Bir seferden daha zaferle ayrılan donanma İstanbul'a döner. Top atışlarıyla şehre varan donanmayı çok sayıda kişi karşılar. Sinan Paşa hediyeler hazırlayıp padişahın huzuruna çıkar. Sultan Süleyman, Sinan Paşa'ya hilat giydirip askerlere de terakkiler⁶⁷ ihsan eder. Sinan Paşa bir süre istirahate çekilir.

1.20.3. Dil ve Üslubu

Gazavât-nâme-i Sinan Paşa, 16. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. Eser, dönemin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Genel olarak sade bir dil kullanan Nigârî, yer yer sanatlı bir dil kullanarak şiirdeki maharetini göstermek istemiştir. Zengin bir kelime hazinesine sahip olan eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır.

⁶⁷ Yeniçeri ile tımar ve zeamet sahiplerine verilen zam (Erdoğan, 2010: 238-244).

Soltat(askerler), filori (para), usturlab (Eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım dâire şeklinde tahtadan âlet, sekstant) gibi az sayıda batı kökenli kelimeler de kullanılmıştır. Ayrıca, “beliñletmek, durgutmak, ök, ödi sıtmak, yokamak...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Ki ya‘ni Şeh Süleymân bin Selîm Şâh / Sipîhr-i mihr-i şevket zıll-ı Allâh (b.76)⁶⁸

Esîr-i beççe-i pîr-i muğânam / Ser-â-ser erganunâsâ figânam (b.133)

Kimisi bahra düşdi *ödi sıtdı* / Deñizi zehre dönderdi acıtdı (b.747)

Ṭolup ol günde rub‘uñ ṭûl u ‘arzı / *Beliñletdi* şadâ mâhî-yi arzı (b.838)

Eserde, iki yerde geniş zamanın birinci tekil şahıs eki “-im, -yim” yerine “ven” ekinin kullanıldığı görülmektedir. Bir beyitte de söz konusu iki ek bir arada kullanılmıştır.

Ġarîḳ-i baḫr-ı ḫayret *ven* ilâhî / Ḥarîḳ-i nâr-ı zillet *ven* ilâhî (b.140)

Dimez *ven* rûzgârun fâyıḳıyam / Yahûd çok ‘izz ü devlet lâyıḳıyam (b.701)

Nigârî denizci bir şair olduğu için lenger, fânûs, keştî, yelken, forsa, demir çekmek gibi denizcilik terimlerine de eserinde yer vermiştir.

Gelüp Malta‘ya irer pes gemiler / Buyurdı indi yelken batdı lenger (b.302)

Hemân forsa küreklerdür çekildi / Sitanbul diyüben gitdi çekildi (b.525)

Bu ḳutlu demde Pâşâ-yı muzaffer / Binüp keştîsine aldurdı lenger (b.590)

Nigârî, eserinde çok sayıda terkip kullanmıştır. Terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili olup bazı beyitlerde üçlü ve dördü tamlamalar da vardır.

Odur verd-i riyâz-ı Ḥân Süleymân / Gül-i bâğ-ı dil-i Sultân Süleymân (b.101)

Gel iy mellâḫ-ı keştî-i ma‘ârif / Temevvüc eyledi baḫr-ı leṭâ‘if (b.162)

Baḳuñ ol *mâh-ı burc-ı intiḳâma* / İder dün başğının *ehl-i zulâma* (b.180)

⁶⁸ Eser için verdiğimiz örnek beyitleri Esra Egüz’ün çalışmasından aldık (Egüz, 2020).

Nigârî, eserini “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, vasl ve zihafı nadiren kullanırken imaleye sık sık başvurmuştur. Kimi yerlerde de Türkçe kelimelerde “med” yapmıştır.

Harâb itdi alup darbı hîşârı / Esîr idüp ‘adû-yı nâ-bekârı (b.283)

Esîr olmuş içinde ehl-i İslâm / Demür çekmekteSn olmuş kadınlerî lâm (b.297)

Bu resme od virüp top u tûfenge / Hîşârı dar itdiler Fireng’e (b.390)

Topuñ ejder gibi ağzı açıldı / Dütünler kopardı âteşler saçıldı (b.567)

Begendi eyledüği işlerini / Kâbûl itdi kamu pîşkeşlerini (b.539)

Nigârî, eserinde çok sayıda atasözü, deyim ve halk deyişini kullanarak anlatımına zenginlik kazandırmıştır.

Olardur Akdeñiz’üñ şebçerâğı / Erir görse ‘adûnuñ bağı yağı (b.232)

‘Adûnuñ kal’a-ı şabrı yıkıldı / Büti şındı çanına ot tıkıldı (b.337)

Sinân Beg oğlu serdârı cihânuñ / Ayaguna gelür şaydı anuñ (b.786)

İrüp bir gün ziyâ-yı şubh-ı devlet / Toğar başuña gün kılma şikâyet (b.896)

Yılanuñ beççe iken başı derhâl / Ezilmezse olur su‘bân-ı kıttâl (b.634)

Kişi hiç ejdehâya el yoğar mı / Ya ‘akreb inine barmağ soğar mı (b.754)

Meşel helvâsın anlar kim yimişler / Keşîş dâ’im kete yimez dimişler (b.755)

Eserde, savaş sahneleri dikkat çekici ifadeler kullanılarak canlı betimlemelerle anlatılmaktadır.

Çekirgedür yağar finduğ tüfekden / Belâ zembûrı çıkdı zemberekden (b.282)

Atarlar kal’adan tîr-i kıttâlî / Yağardı taşlar tolu mişâlî (b.390)

Meger kim toplar olmuşdı aru / Kovanâ dönmiş idi burç u bârû (b.391)

Yağardı kal’adan bârân gibi tîr / İderdi sîne-i merdânı galbır (b.394)

Kimün yaşı idüp gül-gün fezâyı / Kimin başı olur top-ı hevâyî (b.395)

Ayaqlarda kimi bî-şavt u âvâz / Yatur başı kırılmış şan şabul-bâz (b.396)

Şehîdün kınyıyla deşt ü şâhra / Olur bir lâlezâr-ı hûb gûyâ (b.398)

Tüfekden başlar kefkîre döndi / Delindi sîneler ğalbıra döndi (b.400)

Tüfekler finduğundan hâne-i ten / Müşebbek oldu ser-tâ-pâ çü revzen (b.406)

Şu resme girdi ğalbe tîr-i şaf-der / Ki peykânıla cân gizlenbeç oynar (b.742)

Sonuç olarak eser, zengin söz varlığına sahip olup akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Genel olarak sade bir dili olan eserde yer yer süslü bir dille yazılan sanatlı beyitler de yer almaktadır. Özellikle, Sinan Paşa ve Osmanlı askerlerinin başarıları anlatılırken kahramanlıkları mübalağaya başvuru olarak lirik bir dille anlatılmıştır. Olaylar anlatılırken yapmacıktan uzak, coşkun ve samimi bir üslubun kullanılması, savaş sahnelerinin canlı bir şekilde tasvir edilmesi esere özgünlük katmıştır.

1.20.4. Eserin Nüshaları

Eserin şimdiye kadar bilinen tek nüshası, British Library Add. 7921'de kayıtlıdır. Harekeli nesihle kaleme alınmış bu nüsha 48 varaktan oluşmaktadır. Her varakta 11 satır yer almaktadır.

1.20.5. Gazavât-nâme-i Sinan Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şimdiye kadar eser üzerine yapılan çalışmalar Esra Egüz tarafından yapılmıştır. Egüz, önce bir makaleyle eseri tanıtmıştır (Egüz, 2020:310-329). Ardından eseri transkribe edip şekil ve muhteva bakımından inceleyerek yayımlamıştır (Egüz, 2020).

1.21. Süleymân-nâme (Hâkî)

Hâkî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmayan Hâkî Efendi'nin doğum ve ölüm yılı bilinmemektedir. Bu eserinde az da olsa kendisi hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Kanuni Sultan Süleyman, Nahcivan seferine çıkacağı sırada onu Niğde kadısı olarak görevlendirmiş ve sefere katılmasını emretmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserde bulunan iki muhammes “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır. Eserine besmeleyle başlayan müellif, tevhit, naat, padişaha övgü, devlet büyüklerine övgü kısımlarından sonra “Sebeb-i te’lif” bölümüne geçer. Ardından Nizâmî, Hüsrev-i Dehlevî, Molla Câmî, Ali Şîr Nevâyî ve Firdevsî gibi ünlü şairleri metheden Hâkî, asıl konuyu anlatmaya başlar. Bu bölümde Nahcivan ve Erivan seferlerini anlatan müellif, 31 beyitlik bitiş bölümüyle eserini bitirmektedir. Oldukça hacimli olan eser, 5303 beyitten oluşmaktadır.

1.21.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Hâkî, “Sebeb-i te’lif” bölümünde; bir meleğin ona ferman getirdiğini, bu fermanla, cihan padişahına ve onun devletine dua ve şükretmesi emredildiğini; daha sonra “hâtif”ten bir sesin kendisine denizlerin ve karaların adaletli hükümdarını nazm ile anlatması gerektiğini ifade ederek eserin yazılış sebebini açıklamaktadır.

Hâkî Efendi, eserin sonunda söylediği tarih beyitlerinde eserin telif tarihini 964/1556-57 olarak vermiştir.

Didi târîhin sürûş-ı pür kemâl / Gülşen-i firdevs sulţân-ı celâl (964)

1.21.2. Eserin Muhtevası

Şah Tahmasb, Osmanlı Devleti’nin doğu topraklarının bir kısmını işgal eder. Bunu duyan Sultan Süleyman, Şah Tahmasb’a bir mektup gönderir. Bu mektupta savaştan vazgeçmesini talep edip onu İslam’a davet eder. Ancak Şah Tahmasb buna olumsuz cevap verir. Bunun üzerine Şeyhülislam, Şah Tahmasb’ın katline fetva vermesiyle Sultan Süleyman tarafından sefer emri verilir. Bu arada Şah Tahmasb’ın zulmünden kaçanlar padişahın huzuruna gelip yaşadıklarını anlatırlar ve ondan yardım isterler. Sefer hazırlıklarının bitmesiyle Üsküdar’dan hareket eden Sultan ve ordusu, İznik, Konya, Ereğli, Niğde, Kayseri ve Maraş güzergahından Halep’e varır ve kışı burada geçirir. Halep’te konaklayan ordu, baharın gelişiyle Erzurum’a hareket eder. Suşehri’nde birkaç gün konaklanıp erzak ve silah takviyesi yapılır. Anadolu, Rumeli, Amed, Sivas, Maraş beylerbeyleri de destek için orduya katılırlar. Daha sonra savaşın Kars civarında olmasına

karar verilir. Kars'a varan ordu, burada karargâh kurar. Bu arada Şah Tahmasb'ın da Kars'a geldiği haberi alınır. Kars'ta yapılan savaşta Şah Tahmasb, ordusunun yenileceğini anlayınca savaş alanından kaçır. Şah Tahmasb ve ordusunu takip eden Osmanlı ordusu Revan'da da savaşır. Burada yapılan savaşı Osmanlı kazanır. Safeviler'in ordusu da büyük kayıplar verir. Bu kesin zaferden sonra Sultan Süleyman, Nahcivan'ı da fethetmek istediğini söyler. Bunu duyan Şah Tahmasb Nahcivan'a hareket eder. Ancak Osmanlı ordusu Nahcivan'ı da fetheder. Fetihden sonra Sultan Süleyman, orduya Aras Nehri'nin kenarında üç gün konakladıktan sonra İstanbul'a dönüş emrini verir. Fakat Tahmasb'ın Çaldıran civarında olduğu ve saldırı yapabileceği haberi gelir. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Şah Tahmasb üzerine harekete geçer. Bunu duyan Şah Tahmasb Sultan Süleyman'a elçi gönderip mağlubiyeti kabul ettiğini bildirir. Bunun üzerine anlaşma imzalanır. Sultan Süleyman, kış mevsimini Amasya'da geçireceğini, anlaşmanın şartlarına uyarsa çeşitli ihsanlarda bulunacağını, aksi halde onu öldüreceğini söyler. Şah Tahmasb'ın sözünde durduğunu gören Sultan Süleyman, baharın gelişiyle İstanbul'a dönüş emrini verir ve ordusuyla başkente doğru harekete geçer. İstanbul'a varmadan önce birkaç gün Bolu'da dinlenip avlanır. Daha sonra İstanbul'a varan Sultan Süleyman, büyük bir coşkuyla karşılanır.

1.21.3. Dil ve Üslubu

Süleymân-nâme 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Eserde Türkçe kelimeler dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Bu dönemde Arapça ve Farsçanın etkisi belirginleştiği için bu dillerden alınan kelime ve yapılar eserde daha yoğundur.

İdüp nev'-i insâna luţf u kerem / Virüp mantık-ı hûb u 'ilm ü raqam (b. 6)⁶⁹

Hudâyâ kerîmâ şehâ dâverâ / 'Azîzâ rahîmâ haqâ serverâ (b. 10)

Sarây-ı hümâyûn-ı 'âlî-cenâb / Sipihr-i cihân-gîr çün âfitâb (b. 5060)

Bulup devlet ü 'izzet ile murâd / Olup 'asker-i şîr-i kirdâr şâd (b. 5143)

⁶⁹ Eser ile ilgili verilen örnek beyitler Kadri Hüsnü Yılmaz'ın (2017) çalışmasından alınmıştır.

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, harbe, darbzen, cebe, zırh, tır, şemşir, kılıç, kalkan, bıçak, nacak, hançer, yay, nîze, miğfer, şeşper, gürz, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Süvâr oluban yürise ser-bülend / Olup ejdehâveş *kemân* ü *kemend* (b. 261)

Seni tu‘me-i *tîr* ü *şemşîr* idüp / Kâmu ‘askerüñ loğma-i şîr idüp (b. 456)

Tağup sağ u şol tîğ ü gürz-i girân / Tıtuş kabzada tîr-i kîn ü kemân (b.1230)

Oğ atup *kılıç* tutmak olup hüner / *Kemend* ü *kemân* elde şan şîr-i ner (b. 1251)

Müzeyyen müretteb süvârân-ı ceng / *Kemân* elde vü bilde *tîr-i hadeng* (b. 1963)

Eserde, “seğirt-, seğirdim, irgür-, egin...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Çü peyk-i hüceste olup tîz-kâm / *Segirdür* yürüyüp olup şâd-kâm (b. 473)

Yürise seher gibi yollar keser / Segirdimle seyr itse yeller keser (b. 1271)

Eline alur tîğ-i gerdûn-mişâl / Ki *irgüre* Tahmâsb Şâh’a zevâl (b. 2452)

Yüz urup ider emrine imtişâl / Giyer *egnine* câme-i nîk-fâl (b. 3793)

Müellif eserde, çok sayıda terkip kullanmıştır. Eserde geçen terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Ancak övgünün ve mübalağanın söz konusu olduğu beyitlerde üçlü terkiplere de başvurmuştur. Ayrıca eserde çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da kullanılmıştır.

Olup fahr-ı ‘Osmâniyân-ı dilîr / Ser-efrâz-ı şâhen-şeh-i bî-nazîr (b. 335)

Çü *hurşîd-i devrândur* ol pâdişâ / Gerekdür k’ola *mâh-ı bedr-i recâ* (b. 538)

Hemân-dem buyurdu *şehen-şâh-ı dîn* / O sultân u *hâkân-ı rûy-ı zemîn* (b. 615)

Ağâ-yı şeref-bahş olup ser-firâz / Tutar çevresin şîr-i gerdûn-firâz (b. 1212)

Cihân-dâr u sultân-ı şâhib-kırân / Siper-dâr şîr ü ser-efrâz *hân* (b. 3810)

Hâkî Efendi, vezin olarak “fe‘ülün/fe‘ülün/fe‘ülün/fe‘ül” kalıbını tercih etmiştir. Ancak, eserde geçen iki muhammesi “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbıyla yazmıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere nadiren başvurmuştur.

Çü ilhâm ile oldı ol şâha emr / Buyurdı yazalar mü'ekked bi(r emr) (b. 443)

Görinmedi nâm u nişânı anuñ / Vücûdı gidüp uçdı kanı anuñ (b. 2282)

Yağıldı Revân'ı yığıldı cihân / Kü(l ol)dı tutuşdı bugün Naḥcivân (b. 4232)

Hâkî Efendi, anlatımında çok sayıda deyim kullanarak üslûbuna güç ve zenginlik katmıştır.

Gelüp âh u feryâd idüp niçe pîr / Fiğân ile dir k'ey şeh-i şîr-gîr (b. 290)

Olur bu haberden kavî derd-nâk / Olur sînesi havfdan çâk çâk (b. 486)

İşitdi çü düstûr-ı ekrem sözi / Kabûl eyleyüp sürdi hâke yüzi (b. 896)

Semâya irüp her birinüñ seri / İdüp her biri mihr ü mâh efseri (b. 1513)

Çıılup şeh-i Tebrîz'i ber-hâk u dûd / Yile vere çü ehl-i kavm-i Şemûd (b.1806)

Yığıldı vü yağıldı devrân yüzi / Düşüp hâk olur şîr-i merdân yüzi (b.3653)

Çün işitdi bu sözleri itdi cûş / Tolup bağı kan ile idüp hurûş (b. 4389)

Eserde beyitlerin anlamını güçlendiren ve şairin üslubuna zenginlik katan bir diğer dikkat çekici özellik de çok sayıda ikilemenin kullanılmasıdır.

Alay oluban mîrler fevc fevc / Aşup hûn u deryâ tolup mevc mevc (b.888)

Cemi'ân süvâr olalar şaf-be-şaf / Ele tîğ-i hûnîn alup kef-be-kef (b.892)

Çü bindi ata 'asker-i nâm-cûy / Aşıdup cihân hûndan cûy cûy (b.1672)

Yaşup mülk ü mâlın iderün helâk / İderün tutup sînesin çâk çâk (b.1759)

Alay alay olup yürür şîrler / Süvâr-ı ser-efrâzlar mîrler (b.4095)

Sonuç olarak Süleyman-nâme Hâkî Efendi'nin kendine has bir üslupla kaleme aldığı ve Osmanlı Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Söz varlığı bakımından zengin olan eserde akıcı bir üslup mevcuttur. Güçlü bir anlatım tekniğine sahip olan eser, okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden bir üslupla kaleme alınmıştır.

1.21.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Kitaplığı bölümü No. 1289'da kayıtlıdır. Talik hatla yazılan nüsha 175 varak olup her varakta 17 satır bulunmaktadır. Çift sütun halinde yazılan nüshada başlıklar kırmızıdır.

1.21.5. Süleymân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Kadri Hüsnü Yılmaz çalışma yapmıştır. Yılmaz, hazırladığı doktora tezinde eseri tematik olarak incelemiş ve transkribe etmiştir.⁷⁰ Yılmaz bir de eserde yer alan ikilemeler hakkında bir makale yayımlamıştır (Yılmaz, 2014:427-438).

1.22. Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe⁷¹ (Nidâî)

Asıl adı Şaban olan Nidâî tarafından yazılmıştır. 1509 yılında Ankara'da doğan Nidâî'nin babası Kudüs'ten Ankara'ya gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Bunun için Ankaravî ismiyle de anılır. Hayatının bir dönemini Kırım'da geçiren Nidâî tasavvufla ilgilenmiş, Mevleviliğe intisap etmiş, Kırım'dan döndükten sonra tıp eğitimi almış ve hekim olmuştur. Bundan dolayı da Derviş Nidâî ve Hekim Nidâî isimleriyle de bilinmektedir. Manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Nidâî'nin 1567'den sonra öldüğü tahmin edilmektedir.

Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe, mesnevi nazım şekli ve aruzun "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıbı ile yazılmıştır. Ancak eserde, tevhit türünde yazılmış ilk kasidede ve Kanuni Sultan Süleyman övgüsünde yazılmış muaşşerde "mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün" kalıbı, Piyale Paşa övgüsünde yazılmış kaside ise "mef'ülü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün" kalıbı kullanılmıştır.

Nidâî, tevhitte başladığı eserine yine -kaside nazım şekliyle yazdığı- bir tevhit ile devam eder. Ardından naat ve münacatla devam eden müellif, "Pend-i bî-mânend"

⁷⁰ Yılmaz, Kadri Hüsnü, Türk Edebiyatında Süleymân-nâmeler ve Hâkî Efendi'nin Süleymân-name'si, (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2017.

⁷¹ Tunus kıyısındaki Cerbe Adası'nda bulunan kale.

başlığıyla verdiği öğütlerden sonra eserin telif sebebini söyler. Sebeb-i teliften sonra Kanuni Sultan Süleyman'ı öven bir manzumeden sonra yine onun övgüsünü ihtiva eden bir muaşşerle devam eder. Piyale Paşa için yazdığı methiyeden sonra asıl konuya giriş yapar. Asıl konuyu bitirdikten sonra kitabın telif tarihini verdiği bir tarih manzumesi, dua ve temsili bir hikayeye eserini bitirir. Toplam 63 başlıktan oluşan eserde başlıklar Türkçedir. Ancak birkaç başlığın Farsça olduğu eser 978 beyittir.

1.22.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Nidâî, “Der Tehiyye-i Esbâb-ı Sefer ü Ta‘bîr-i ‘Asker-i Muzaffer” bölümünde donanmanın şimdiye kadar birçok gaza yaptığını, bu gazalar hakkında çeşitli hikayeler anlatıldığını, ancak kendisinin kaleme alacağı hikâyeye gibi bir hikâyenin olmadığını iddia ederek eserin yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir.

Gel imdi söyle bir söz ola sûzî / Ğazâ hâlinden it remz u rumûzî (b.102)⁷²

Ğazâ âyetlerini âşikâr it / Kitâbuñ anuñ ile nâmdâr it (b.103)

Ğazâlar gerçi olmuş bî-nihâyet / Niçeler yazmış envâ‘-i hikâyet (b.104)

Ve illâ böyle olmuş bir ğazâ yok / Ğazâlar içre bundan müntehâ yok (b.105)

Şunuñ kim ola zâtında şecâ‘at / Bu sözden hazz ider rûhı begâyet (b.106)

Dilâ ger merd isen merdâne söyle / Erenler neyledi haqqâne söyle (b.107)

Eser, Piyâle Paşa tarafından Nidâî'ye yazdırılmıştır. Eserin telif tarihi “Târîh-i Kitâb” bölümünde açıkça verilmiştir. Buna göre eser 967/1560 yılında kaleme alınmıştır.

Toğuz yüz yetmişüñ üçüni ketm it / Bu fetħün târîhin anuñla ğatm it (b.957)

1.22.2. Eserin Muhtevası

Piyâle Paşa bir bahar akşamı kaptanıderya makamına ulaştığı için Allah'a şükreder ve yeni zaferler nasip etmesi için yalvarır. Turgutça Bey'in gönderdiği bir ulak Piyale

⁷² Eser için verdiğimiz örnek beyitleri Ümran Ay'ın çalışmasından aldık (2015).

Paşa'ya gelerek İspanyol donanmasının 30 bin kişilik bir orduyla Tunus yakınlarında yer alan Cerbe adasındaki Cerbe Kalesi'ne çıkarma yaptığını haber verir. Bunun üzerine Piyâle Paşa padişahla yalnız görüşerek ona durumu bildirir. Görüşmenin ardından padişah, sefer emrini verir. Böylece vakit kaybetmeden hazırlıklara başlarlar. Hazırlıklarını tamamlayan donanma, padişahın hareket emrini almak üzere Galata'dan Üsküdar'a harekete eder. Padişah deniz kenarındaki köşküne iner ve vakit geldiğinde hareket emrini verir. Donanmanın zafer kazanması için dualar eder. Piyale Paşa, iki rekât şükür namazı kıldıktan sonra kadırgasına gider ve donanmaya hareket emrini verir. Donanma bir zafer şenliği ile İstanbul'dan uğurlanır. Bir gün sonra Gelibolu'ya varan donanma burada demirledikten üç gün sonra yola çıkar ve Boğazhisar'a varır. Donanma burada demirlerken Turgutça Bey yine bir ulak gönderir. Ulak, donanma acilen Cerbe'ye gelmezse adadaki Osmanlı askerinin hepsinin yok olacağını söyler. İspanyollar'ın Araplarla iş birliği yaptığını, Cerbe hisarını aldığını ve buraya 30 bin asker yığdığını bildirir. Bunun üzerine Piyale Paşa Cuka, Eğriboz, Malta güzergahını izleyerek Cerbe'ye gider. Donanma Malta'dan çıktığı zaman İspanyollar da Osmanlı donanmasının yaklaşmakta olduğunu haber alır. Osmanlı donanması Malta'dan çıktıktan dört gün sonra bir cuma günü Cerbe'ye varır. Büyük bir Osmanlı donanmasının geldiğini haber alan düşmanın beş on gemilik bir kısmı geceleyin kaçar. Cerbe'ye varan Osmanlı donanması düşman gemilerine aynı anda top ve tüfek atışlarıyla saldırır. Akşama kadar süren savaşta İspanyol donanması büyük bir yenilgiye uğratılır. İspanyol donanmasının bir kısmı kaçar. Kaçan gemilerin bir kısmı batırılır, bir kısmı da sağ salim teslim alınır, bir kısmı da Cerbe Kalesi'ne sığınır. Osmanlı deniz savaşını kazandıktan sonra Piyale Paşa, savaşın kazanıldığına dair padişaha bir mektup yollar. Deniz savaşından sonra Osmanlı ordusu kaleyi karadan toplarla vurmaya başlar. 90 gün süren çetin bir savaştan sonra kale teslim alınır. Birçok ganimet ve esir elde edilir. Müslüman tutsaklar serbest bırakılır. Böylece adada yaşayan Müslümanlar huzura erer. Cerbe'den zaferle ayrılan donanma İstanbul'a döner. Donanma Yedikule önlerinde top atışlarıyla karşılanır. Ardından Akıntı Burnu'na gelen donanma padişah sarayı önünden geçip padişahı top atışlarıyla selamlar. Bütün İstanbul halkı da donanmayı büyük bir sevinçle karşılar. Karşılama töreninin ardından Piyale Paşa, askerleriyle mutlu bir şekilde makamına döner.

1.22.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe, 16. yüzyıl Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Genel olarak sade bir dille yazılan eserde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, günlük dilde geçen ve halkın aşına olduğu kelimelerdir. Eserde, “alay bağlamak, barça, demir urgan, dümenci, donanma, kalyon, kürek, kürekçi, kadirga, lenger, lenger salmak, sandal, yelken...” gibi denizcilik terimlerinin yanında “zenberek, top, hevayi top, tüfek, şeşper, hadeng, tır, kalkan, süğü, yay, tığ, kumbara...” gibi savaş araç gereçleri ile ilgili kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, “geñeş, ır-, ügür-, kiçi, satu, yügür-, kağşa-...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Emîn eyle beni ol varçalardan / Hâbîbüñ hürmeti *ırma* nazardan (b.80)

Geñeş sözde aşuñ tuzı gibidür / Bedendür söz *geñeş* gözi gibidür (b.351)

Gezüp *kadırğaları* itdi pendi / Paşânuñ bu işin herkes beğendi (b.536)

Ne mâl u rızq kırtuldu ne bir cân / Ki zîrâ *kağşayup* olmışdı vîrân (b.592)

İki *barçe* tolu ot u zevâde / Virildi ol resûl-i hoş-nihâde (b.655)

Leb-i deryâda *lenger şaldı* tırdı / Görüp ‘asker anı âdem *yügürdi* (b.659)

Hevâyî toplar tolu mişâli / Belâ-yı âsumânîdür belâlı (b.704)

Atıldı kal‘adan *to* u *tüfekler* / *Hadeng* atar çekilüp *zenberekler* (b.711)

Bizüm dirler iken iqlîm-i ğarbî / *Kürekçi* oldu ol küffâr-ı darbi (b.871)

Eserde çok sayıda terkip kullanılmıştır. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili olup bazı beyitlerde üçlü tamlamalar da vardır. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da kullanılmıştır.

Ġanîdür *halk-ı ‘âlem* aña muhtâc / Faķîr u bay u ķul ger *şâhibü't-tâc* (b.21)

Bilüñ *bâd-ı hazân* esmez bu bâġa / *Nesîm-i yâr* irer illâ dimaġa (b.85)

Nazar kim eyleye ġake şeħinşâh / Olur ol *gevher-i maķbûl-ı dergâh* (b.144)

Var idi bir serây-ı dil-güşâsı / Leb-i deryâ maķâm-ı cân-fezâsı (b.150)

Çıkarlar al‘adan *şeb-hûn* iderler / Zemîni hûn ile *gûl-gûn* iderler (b.733)

İki onanma biri *ehl-i İslâm* / Biri ardınca ol *küffâr-ı bed-nâm* (b.941)

Nidâî, eserini “mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/fe‘ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, vasıl ve zihafa nadiren yer verirken imaleye sık sık başvurmuştur.

İderler üç gü(n an)da şatu bâzâr / Olur kâr ehli anda hayli derkâr (b.342)

Çeri eksüğini anda yitürdi / Gereklüsin gemi halkı bitürdi (b.343)

Buyurdu gemiler bağladı alay / Didiler birbirisine koma hay (b.556)

Gemleri alup oldu revâne / Atılmış ok gibi irdi nişâne (b.657)

E(l ur)dılar hişâra bir şehergâh / alur âteş içinde kavm-ı güm-râh (b.700)

Kim i olup otuz kırk yıl giriftâr / Belâda derd ile almışdı nâ-çâr (b.858)

Nidâî, eserinde çok sayıda atasözü, deyim ve halk deyişini kullanarak anlatımına güç ve güzellik katmıştır.

Hakâret birle hiç bir şeye bakmaz / Kişinüñ ‘aybını başına akmaz (b.161)

Dizilmiş şöyle kim deryâ görünmez / Bir iğne birağacak yir bulunmaz (b.279)

Sa‘âdet ehlinüñ yanında zinhar / Şaın bilmişlik itme gözle miķdâr (b.374)

Dehânında alur barmaqları heb / Buları hayret almışdı müretteb (b.507)

Söyüdü ocağı İspanyânuñ / Muarrer toğdı necmi iķtirânuñ (b.509)

Bilüñ erkek koyun kurbân içündür / Bu meydân-ı eren merdân içündür (b.527)

Bular çün bildiler kim irdi düşmân / Didiler kaçanuñdur şimdi meydân (b.547)

Bular aç kurt gibi küffâra şundu / Yahûd şâhîn şikâr üstine ondı (b.559)

Hişâruñ karşısına dikdi sancaķ / Görüp kâfir başına koydu toprak (b.625)

Görür sancaķların başı aşığa / Beg olan baş iken düşmüş ayağa (b.873)

Eserde, savaş sahneleri oldukça canlı ve akıcı bir üslûpla tasvir edilmiştir.

Çalındı ceng-i h̄arbi her gemiden / arâr u şabr gitdi âdemîden (b.557)

Bir uğurdan gemiler heb ob atdı / İrişdi heb biribirine çatdı (b.558)

Bular aç kırt gibi küffâra şundı / Yahûd şâhîn şikâr üstine ondı (b.559)

Erenler kükredi deryâ mişâli / O dem merrîhveş ider kıtâli (b.560)

Bu rezme aynadı deryâ idüp cûş / azâyaya geldi mâhîler zırîh-pûş (b.561)

Paşâ adırğası ejder mişâli / Şaçup odlar iderlerdi kıtâli (b.563)

Hücûmından anuñ deryâ yarıldı / İrişdi bir adırğaya şarıldı (b.566)

Üşer zenbûrveş küffâra ‘asker / Düşüp üstine göz açdurmadılar (b.571)

Deñiz âdem anından al oldu / ‘Adûya hoş ‘acâyib hâl oldu (b.572)

ıyâmet kopdı küffâruñ başına / Bularuñ ağı atıldı aşına (b.573)

adırğalar anatlı ejdehâdur / İçinde erleri şîr-i Hüdâdur (b.578)

Bular tekbîr idüp çaldıkça tîğı / İder dört pâre baş ile işiğı (b.579)

Sonuç olarak *Fetih-nâme-i Kal‘a-i Cerbe*, zengin söz varlığına sahip bir eserdir. Genel olarak sade bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Yer yer süslü bir dil ve sanatkârane bir üslup kullanılmıştır. Özellikle, Piyâle Paşa’nın başarıları anlatılırken kahramanlıkları mübalağaya başvurularak lirik bir dille anlatılmıştır. Olayların coşkun ve samimi bir üslupla anlatılması, savaş alanındaki durumun canlı bir şekilde tasvir edilmesi esere özgünlük kazandırmıştır.

1.22.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen bir nüshası İngiltere British Museum Add. 23984 numarada kayıtlıdır. Harekeli nesihle istinsah edilen nüsha, 53 varak olup her varakta 11 satır vardır. Serlevha tezhipli olan nüshada konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin adı serlevha içinde “*Fetih-nâme-i Kal‘a-i Cerbe*” şeklinde kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi temmet kaydında “fî evâsıt-ı şehri şevvâl sene 969” şeklinde kayıtlıdır. Eserin bir nüshasının da Milano Mainland Ambrosiana Kütüphanesi 244 numarada kayıtlı olduğu

söylenmiştir. Ancak yapılan araştırmalarda Milano’da bu isimde bir eserin olmadığı anlaşılmıştır (Ay, 2015:137-138).

1.22.5. Fetih-nâme-i Kal’a-i Cerbe Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eseri ilk defa Ümran Ay, 2013 yılında “2. Uluslararası Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi” sempozyumunda bilim alemine tanıtmıştır (Ay, 2013:84-116). Ay, daha sonra eseri Latin harflerine aktarıp tematik incelemesini yapmıştır. Metnin yeni harflere çevirisini verdiği bölümde Latin harfli metni ile tıpkıbasımı karşılıklı sayfaya gelecek şekilde düzenlemiştir. Çalışmasının son bölümüne ise, özel isimler dizini ile denizcilik, ordu ve donanma terimleri dizinini, sözlük ve eserle ilgili görselleri eklemiştir (Ay, 2015).

1.23. Menâkıb-ı Sultân Süleymân (Eyyûbî)

Risâle-i Pâdişâh-nâme adıyla da anılan eser Eyyûbî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan şairin gerçek adı, doğum ve ölüm yılı bilinmemektedir. İstanbul’un Eyüp semtinde oturduğunu, bu nedenle Eyyûbî mahlasını aldığını eserinden öğrenmekteyiz.

Eyyûbî, eserini mesnevi nazım şeklinde ve aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserde yer alan terci-i bend ve bir kaside “fe’îlâtün mefâ’îlün/fe’îlün”, bir tarih manzumesi ise “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen müellif; tevhit, münâcât, naat gibi dini manzumelerden sonra “Sebeb-i Te’lif-i Kitâb” bölümüne geçer. Ardından Kanuni için methiye ve onun cesaretini anlatan bölümden sonra yaptığı seferlere kısaca değinir. Daha sonra Kanunî döneminde inşa edilen yapıları anlatan müellif, Eyüp El-Ensârî’nin menkıbesiyle eserini bitirir. Pek hacimli olmayan eser 1495 beyitten oluşmaktadır. Eserde 66 başlık kullanılmış olup hepsi Farsçadır.

1.23.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, “Sebeb-i Te’lif-i Kitâb” bölümünde İstanbul’un yazları su kıtlığı çektiğini, su kemerlerinin onarılmasıyla bu kıtlıktan kurtulmasını eserinin yazılış sebebi olarak belirtmektedir:

Bu deñlü güft u gûdan añla maşşûd / Menâkıb naklidür kim ola ma‘dûd (b.224)⁷³

Ki ya‘ni eyleyem şuyın beyânın / Nice geldüğünün bir bir ‘ayânın (b.225)

Eserde telif tarihi ile ilgili bir bilgi yok. Ancak eserde son olarak 961/1553-54 yılında Safeviler üzerine düzenlenen seferden bahsedilmiştir. Su yollarının tesisatına da 1554 yılında başlanmıştır. Bu vesileyle eserini yazmaya başlayan Eyyûbî, daha sonra 1563 yılında fırtınadan yıkılan su kemerlerinin tamirinden de bahsetmesi eserin 1563’ten sonra bitirildiğini göstermektedir. Eserinde sık sık Kanuni Sultan Süleyman’ı methetmesi bize eserini onun döneminde tamamladığını ve ona sunduğunu düşündürmektedir. Bundan yola çıkarak eserin 1563-1566 arasında bitirildiğini söyleyebiliriz.

1.23.2. Eserin Muhtevası

Müellif, eserinde daha çok İstanbul’a su getirilmesi, çeşitli semtlere çeşmeler yapılması gibi imar faaliyetlerinden bahsetmektedir. Kanuni dönemi olaylarına ise kısaca değinmektedir. Buna göre:

Sultan Süleyman tahta geçtikten sonra fethettiği ilk yer Belgrad olur. Belgrad’ı fethettikten sonra denizden Mısır’ın yolunu kontrol etmeyi amaçlayan Sultan Süleyman, Rodos’u almaya niyet eder ve Rodos üzerine donanmayı gönderir. Kendisi de Rodos’a gider ve kuşatmaya kumandanlık eder. Başarılı bir kuşatmadan sonra Rodos’u da fetheder. Daha sonra Sultan, Budun üzerine sefere çıkar. Budun’a doğru yola çıkan Sultan, Tuna kıyısındaki Vıradin Kalesi’ni alır. Ondan sonra Tırava’yı da geçen Sultan ve ordusu Mohaç Ovası’nda karargâh kurar. Ertesi gün ikindi vakti yapılan şiddetli savaşı Osmanlı kazanır. Kazanılan bu savaştan sonra Peç ve Almanya üzerine sefer yapılır. Bu fetihlerden sonra şarka yönelen Sultan Süleyman, Bağdat’ı fetheder. Daha sonra tekrar

⁷³ Örnek beyitler Mehmet Akkuş’un çalışmasından alınmıştır (Akkuş, 1991).

batıya yönelen Sultan Süleyman, Pulya seferine çıkar. Ardından kendisinin Bogdan'a atadığı yönetici bir bey tarafından tahttan indirilir. Bunu duyan Sultan Süleyman, Bogdan'a hareket eder ve tekrar asayişini sağlar. Daha sonra toplanan Hristiyanlar Budun'u geçip Istabor'u kuşatırlar. Burada bulunan Osmanlı kuvvetleri direnmeye başlar. Sultan Süleyman ve ordusu hemen Istabor'a gelir ve düşmanı büyük bir yenilgiye uğratar. Daha sonra batıda Usturgon, Valpova, Saklaviş, Peçu, Belgrad gibi yerleri fetheden Sultan ve ordusu İstanbul'a döner. Tekrar doğuya yönelen Sultan Süleyman Van ve Nahçıvan'a sefer düzenler. Van Kalesi'ni kuşatıp alan Sultan Süleyman ve ordusu Nahçıvan'ı da kuşatıp fetheder.

1.23.3. Dil ve Üslubu

Menâkıb-ı Sultan Süleyman, 16. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış bir eserdir. Eser, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özelliklerini yansıtır. Genelde sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanılmıştır. Söz varlığı bakımından zengin olan eserde, “epsem, bekit-, kaçagan ...” gibi arkaik kelimeler kullanılmıştır

Ki bir yerde sinüp oldılar *epsem* / Tuşılup dilleri kaldılar ebkem (b.287)

Fulârıyla anı toptolı itdi / Anuñ eñrâfını muhkem *bekitdi* (b.354)

Didi hünkâr aña kim diñle ey hân / *Kaçagansız kaçagansız kaçagan* (b.500)

Eserde, Arapça ve Farsça terkipler pek fazla kullanılmamıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili olup bazen üçlü terkiplere de rastlanır.

Elâ ey bülbül-i gülzâr-ı ma'nâ / Beyân eyle bize esrâr-ı ma'nâ (b.311)

Elâ ey *merd-i pür-idrâk-i kâmil* / Dili kıl ma'rifet bezmine mâyil (b.367)

Gel ey tûñ-i gülzâr-ı ma'ârif / Olan esrâr-ı mülk-i kalbe vâkıf (b.385)

Şeh-i sâlâr-ı mülk-i dîn ü millet / Xamu a'dâya çaldı tîğ ile let (b.541)

Dil-i bîmarımuñ oldur şafâsı / Söz olur haste dillerüñ şifâsı (b.786)

Olayların anlatımında “mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün” kalıbını kullanan müellif, iki manzumede ise farklı vezin kalıplarını tercih etmiştir. Vezin uygulamasında genel olarak

başarılı olan müellif, vezni uygularken imale ve vasıl gibi yöntemlere pek fazla başvurmamıştır.

Müzeyyendür felekler encü(m i)le / Müşerrefdür zemînüñ merdü(m i)le (b.33)

Ge(r ol)masaydu(ñ ey) nûr-ı sa‘âdet / alurdı aybda mülk-i şehâdet (b.145)

Aña gönderdi bir kemter ulmı / Döge döge vuruben aldı anı (b.321)

Anı görmeye aşd itdi cihân-gîr / Varıp göre yıkılan yiri bir bir (b.840)

Eyyübî, anlatımında çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişini kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

ula dut bu söze şıd ile ey yâr / Beyân idem azâ-yı şâhı tekrâr (b.298)

O kâfir mülkini hep yadı yıdı / Ot ile anlarını cümle tıdı (b.376)

Alay baladı ‘asker şa u şola / alındı abl u ‘âlem girdi yola (b.393)

Dönicek gelmedi itdi ihânet / eker bed-aşl olan aşlına elbet (b.519)

Göğüs germiş iken ehl-i cihana / Anı dest-i ader atdı yabana (b.832)

Ki erde bir hûner yiter dimişler / Atalar sözde sükkerler yimişler (b.955)

İşidilmiş bu söz ehl-i yakînden / ıarur datlu dil ilanı inden (b.1135)

Şâhsız memleket harâb olur / uru eşme su virmez insana (b.1369)

Eyyübî, birçok yerde “cinas-ı nakıs”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Döge döge âhîr aldılar anı / Başı devletlüsü urtardı cânı (b.290)

Bahâdırlar o demde oldılar şîr / ‘Adûlar başını kesmekde şîmşîr (b.331)

Varup ‘asker ana su gibi adı / Nice beg gerdenine halta dadı (b.378)

Ol itdüğü cihâdı kimler itdi / Nice begler oyup tahtını gitdi (b.382)

Anuñ mülkine çün kim ordu badı / Kemânını anuñ tahtında aşdı (b.395)

Nice söz cân baışlar mürde cisme / Deil mümkün beyânı resm ü isme (b.411)

Ki Yahyalı aña varmışdı yakın / Dilerdi üstüne eyleye aın (b.457)

Bu denlü salţanatdan çün ki *düşmiş* / Başına ğam belâsı *üşmiş* (b.495)

Sonuç olarak *Menâkıb-ı Sultân Süleymân*, kelime hazinesi bakımından zengin bir eser olup sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Müellif, anlatmak istediğini sanattan uzak sade bir dille ifade etmektedir. Cümleler gramer kurallarına uygundur ve sağlamdır. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde oldukça etkili bir anlatım tekniğı vardır.

1.23.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2422 numarada bulunmaktadır. Müstensih adı ve istinsah tarihinin olmadığı nüsha harekesiz nesihle yazılmıştır. Nüsha, 70 varaktan oluşup her varakta 11 satır bulunmaktadır.

1.23.5. Menâkıb-ı Sultân Süleymân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma, Robert Anhegger tarafından yapılmıştır. Anhegger İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde eseri tanıtıcı mahiyette bir makale neşretmiştir (Anhegger, 1949: 119-138). Daha sonraki çalışma Mehmet Akkuş tarafından yapılmıştır. Akkuş, eseri transkribe edip sadeleştirerek yayımlamıştır (Akkuş, 1991). Son olarak Zülfikar Gülbeden eser üzerine iki çalışma yapmıştır. Gülbeden, eserin bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüğünü yüksek lisan tezi olarak hazırlamıştır.⁷⁴ Eserde bulunan atasözleri ve deyimler üzerine bir de makale yayımlamıştır (Gülbeden, 2019:245-257).

1.24. Fetih-nâme-i Sigetvar⁷⁵ (Merâhî)

Merâhî tarafından kaleme alınmıştır. Tezkirelerde adı geçmeyen Merâhî'nin hayatı hakkında net bilgilere sahibi değiliz. Eserinde de kendisiyle ilgili bilgi vermemiştir.

⁷⁴ Gülbeden, Zülfikar, Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman Adlı Eserinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bartın Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın (Türkiye), 2019.

⁷⁵ Bugünkü Macaristan'ın güneyindeki Baranya ilinde bulunan bir şehir. Macarcada Szigetvar olarak adlandırılır.

Eserindeki bazı beyitlerden yola çıkarak onun Sokullu Mehmet Paşa'ya yakın bir asker olduğu tahmin edilebilir (Başpınar, 2013:19).

Merâhî, eserini klâsik mesnevi tertibine uygun olarak yazmıştır. Müellif eserine tevhit, münâcât ve naat bölümleri ile başlamıştır. Sonra dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Selim ve Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa için yazdığı medhiye bölümleri ile devam eder. Sebeb-i telif bölümünden sonra asıl konuya geçen şair, hatime bölümüyle eserini bitirir. Merâhî, eserini aruzun “fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün” kalıbıyla yazmıştır. Ancak sebeb-i telif bölümünde söylediği gazelde “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbını kullanmıştır. Toplamda 663 beyitten oluşan eserde 22 başlık kullanılmış olup bütün başlıklar Türkçedir.

1.24.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Merâhî, sebeb-i telif bölümünde “şiiirden anlayan bir dostunun tavsiyesiyle eseri yazmaya karar verdiğini, böyle bir eseri yazmadaki amacının emirlerin adlarını yad edip unutulmasının önüne geçmek olduğunu, böyle eserler sayesinde padişahların adlarının unutulmadığını, padişahın mazharına erişmek ve adını unutulmaz hale getirmek istediğini...” dile getirerek eserin yazılış sebebini ifade etmektedir.

Eserin telif tarihini bilmiyoruz. Ancak eserin ketebe kaydında 1110 yılı vardır. Miladi 1698/99 yıllarına tekabül eden bu tarih eserin istinsah tarihidir. Eserin sonlarında dönemin padişahı Sultan II. Selim'e dua etmesi, onun mazharına erişmek istemesi eserin de seferden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Bundan yola çıkılarak söylenebilecek en net ifade eserin Sultan II. Selim'in padişahlık dönemi olan 1566-1574 yılları arasında bitirildiğidir.

1.24.2. Eserin Muhtevası

Sultan Süleyman, Sigetvar seferine niyet eder. İskender Paşa'yı İstanbul'da muhafız ve emin tayin eder. 7 Şevval 973 tarihinde İstanbul'dan yola çıkan ordu halk tarafından uğurlanır. Ordunun İstanbul'dan sonraki ilk durağı Edirne olur. Çadırlarını kuran askerler geceyi burada geçirir. Sultan Süleyman daha önce beylerbeyi makamından azledilen Kara Mustafa Paşa'yı Edirne'ye muhafız tayin eder. Daha sonra ordu Filibe ve

Sofya'ya varır. Ardından Böğürdelen'de Sava nehri üzerinde ordunun geçişi için doksan üç geminin üstünde duran bir köprü yaparak Belgrad'a ulaşır. Sultan ve ordusu Kurban Bayramı'nı burada geçirdikten sonra Sigetvar'a hareket eder. Ösek yakınındaki Drava nehri üzerine de on beş gün içinde büyük bir köprü yapılır. Köprüyü geçen ordu Şikloş Kalesi yakınlarında bir gece konaklar. Burada Budin Beylerbeyi Arslan Paşa idam edilir ve ertesi gün Peçuy'a hareket edilir. Ardından ordu Sigetvar Kalesi'ni kuşatır. Toplarla dövülen surlar yerle bir olur. Safer ayı olmadan, 974 yılının Muharrem ayında, 15 gün içinde kale fethedilir. Sultan Süleyman kalenin yeniden inşa edilmesi için emir verir. Fetihden sonra hastalığı artan padişah vefat eder. Sultanın vefatını duyurmeyen Sokullu Mehmet Paşa, Şehzade Selim'e haber gönderir ve onu Belgrad'a çağırır. Belgrad'a ulaşan Selim'i karşılayan Paşa, ona vefat haberini verir. Böylece Sultan Selim babasının yerine padişah olur.

Sigetvar seferi başında Sultan Süleyman'ın Göle Kalesi'ni almak için vazifelendirdiği ikinci vezir Pertev Paşa kaleyi alır. Alınan kalenin fetih haberini Pertev Paşa bir askeri vasıtasıyla sultana iletir. Sultan bundan çok hoşnut olur ve etraftaki kaleleri de almasını emreder. Bunun üzerine Pertev Paşa civardaki kaleleri de fetheder. Sokullu Mehmet Paşa, Pertev Paşa'yı Göle'den askeriyle birlikte İstanbul'a çağırır. Sigetvar Kalesi'ni alan ordu da yeni padişah Sultan Selim önderliğinde İstanbul'a döner.

1.24.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme-i Sigetvar, dönemin dil özelliklerini yansıtan bir eserdir. Türkçe dışında, daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Kullanılan kelime ve tabirler halkın aşına olduğu kelime ve tabirlerdir. Eserin giriş bölümünde ve şairin övgüde bulunduğu, tasvire başvurduğu beyitlerde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Olayların anlatıldığı kısımlarda ise ağırlıklı olarak Türkçe kelimeler kullanılmıştır.

Ey şeref-bağş-ı vücûd-ı insân / Mübdi' ü muhteri'-i her dü cihân (b.1)⁷⁶

Sipehi necm-i semâdan efvân / Kulları hadd ile 'adden bîrûn (b.50)

⁷⁶ Eser için verdiğimiz örnek beyitleri Fatih Başpınar'ın (2013:18-74) çalışmasından aldık.

Dostluk eden aña şâd olsun / Göñli cennet gibi âbâd olsun (b.103)

Verdi yeñiçeriden her birine / Turdılar emr ile yerlü yerine (b.441)

Eserde kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Bu terkiplerin de geneli ikili olup nadiren üçlü terkipler de kullanılmıştır. Ayrıca Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanılmıştır.

Şeref-i zümre-i ebrâruñ için / Anlara virdüğün esrârüñ için (b.44)

Hâliyâ *pâdişeh-i pâk-nihâd* / Eyledi kullarına *emr-i cihâd* (b.45)

Ya'ni sultân Süleymân-ı zamân / Vâriş-i devlet-i âl-i 'Osmân (b.46)

Âşikâr oldu *şeh-i 'âlem-gîr* / *Halk-ı 'âlem* aña hep oldu esîr (b.651)

Merâhî, eserini aruzun “fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün” kalıbıyla yazmıştır. Müellif genel olarak vezin uygulamasında başarılıdır. Vasıl ve imaleye nadiren başvuran müellif, bazı yerlerde de zihaf yaptığı görülmektedir. Ayrıca müellifin bazı Türkçe kelimelerde med yapması dikkat çekmektedir.

Geldi çün yine Beligrad öñine / Ya'ni cây-ı fera(h-â)bâd öñine (b.293)

Gitdüginde aña in'âm etdi / At gönderdi vü ikrâm etdi (b.323)

Başdı çün taht-ı Sitanbul'a kadem / Şöhret-i şâhî ile oldu 'âlem (b.557)

Toplar düşmene karşı u taş a)tar / Nice taş belki bile âteş atar (b.595)

Sonuç olarak Merâhî'nin kullandığı dil zamanına göre alışılmış bir dildir. Alışılmamış kelime ve tabirleri kullanmamıştır. Sade ve akıcı bir üslupla kaleme aldığı eserinde olayları gerçekçi bir şekilde ifade etmiştir. Eserde sanatlı ve gösterişli bir üslup kullanmamıştır.

1.24.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi H.O. No: 48'de kayıtlıdır. Eserin ilk varlığında “Feth-nâme-i Sefer-i Sigetvar Nazm-ı Merâhî merhûm” başlığı vardır. 29 varaktan oluşan nüshada beyitler, iki sütun üzere cetvelsiz olarak yazılmıştır. Ta'lik hatla yazılan nüshada her varakta 13 satır vardır. Siyah mürekkeple yazılan

yazılarda başlıklar kırmızıdır. Müstensihî bilinmeyen nüsha h. 1110/m.1698-99 yılında istinsah edilmiştir.

1.24.5. Fetih-nâme-i Sigetvar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma H. Ahmet Arslantürk ve Mücahit Kaçar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada eseri tanıtıcı mahiyetteki giriş bölümünden sonra eserin transkribi yapılmıştır. Çalışmanın sonuna ise dizin ve sözlük kısmından sonra eserin tıpkıbasımını eklenmiştir (Arslantürk ve Kaçar, 2012).

Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma Fatih Başpınar'ın yayımladığı makaledir. Başpınar, çalışmasında eseri kısaca tanıtmış, Arslantürk ve Kaçar'ın yapmış oldukları neşri eleştirmiş, yapılan kelime, terkip ve bileşik kelime hatalarını tespit etmiştir. Bundan dolayı da çalışmasının son kısmında eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir (Başpınar, 2013:18-74).

1.25. Nâme-i Fütûh-ı Yemen (Rumûzî)

Fetih-nâme-i Yemen adıyla da anılan eser Rumûzî tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda hayatı hakkında geniş bilgi yoktur. Asıl adı Mustafa olan müellif, 1521'de İstanbul'da doğmuştur. İyi bir öğrenim gören müellif iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Tarih düşürmede ve muammada usta olan şairin, en zor muammaları çözmüştür. Rumûzî, muammalarını ve düşürdüğü tarihlerini “*Mu‘ammeyâl*” adlı eserinde toplamıştır. Şair, 1577-1582 yılları arasında vefat etmiştir (Yavuz, 2003).

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eser, Mukaddime ve Fetih-nâme-i Yemen olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. 3070 beyitlik mukaddime bölümünde tarih boyunca Yemen bölgesinde meydana gelen hadiseler anlatılmış ve ülkenin sosyal ve kültürel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. 3070. beyitten sonra Yemen’de yapılan fetihler anlatılmaya başlanmıştır. Toplamda 18.580 beyitten oluşan eser “fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün” vezniyle yazılmıştır. Ancak eserde geçen bazı gazel, rubâ’î ve tarihler “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün”, “mefâ’îlün/fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün”, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün”, “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” gibi farklı

kalıplarla yazılmıştır. Eserde anlatılan tüm olaylar için başlık kullanılmıştır. Bu başlıkların geneli Farsça olup arada Arapça olanlar da vardır.

1.25.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri, Sunulduğu Kişi

Eserini Sinan Paşa'nın emriyle yazan Rumûzî, "Sebeb-i Naẓm-ı Defter-i Sâni Ez-Aḥbâr-ı Mülk-i Yemen" bölümünde "Sinan Paşa dini eserler, özellikle Kur'an-ı Kerim ve tefsirleri, hadîs kitapları, okumaya çok düşkündür. Bu kitaplardan öğrendiği hikâyeler Sinan Paşa'nın rüyasına girmeye başlar. Bu hikâyelerin konusu hep aynıdır. Buna göre Âdem peygamber zamanından beri Yemen ülkesi fitne ve bozgunculuk yeri olmuştur. Dünyada ilk fesat, hasetlik, katil, taşkınlık, inat vb. burada ortaya çıkmıştır. Sinan Paşa bütün bu kıssaların manzum olarak yazılmasını emreder." diyerek eserin telif sebebini ifade etmektedir.

Rumûzî, eserin telif tarihini birkaç yerde 977 olarak vermektedir. "Târîḥ-i Tertîb-i Risâletü't-Tevârîḥ" bölümünde söylediği Arapça

أنت الذي حميد بين الورى خصاله /يا صاحب المعالى يا أشرف الاعالى
لما امتالك قالوا تاريخه امثاله 977/مامورك الرموزي بعد اتكال مولاه

dörtlükte ve "Ya'ni olsa nevedle nüh şaddan/Sizde kem gör imdi n'oldı alem" beytinde 977 yılını vermektedir. Bu da miladi 1569-70 yıllarına tekabül etmektedir.

1.25.2. Eserin Muhtevası

Yemen'deki Zeydi kabilesinin imamı Mutahhar Leng, isyan eder. Bunun üzerine Sultan II. Selim, Mısır'da bulunan Sinan Paşa'yı Yemen Serdarlığına tayin eder. Mısır'daki Osmanlı ordusu Sinan Paşa'nın emrine verilir. Sinan Paşa Yemen'e gitmek için hemen hazırlıklara başlar. Hazırlıklarını tamamlayan Sinan Paşa komutasındaki ordu Yemen'e doğru harekete geçer. İklim ve doğa koşulları ordunun ilerlemesini zorlaştırır. Bu çetin şartlar nedeniyle bazı askerler ölür, ordudaki at ve develerden bir kısmı telef olur. Meşakkatli bir yolculuktan sonra ordu Yemen'e varır. Yemen sınırında bulunan Câzân Kalesi h. 976 yılında fethedilir. Sonra Yemen'e tâbi ve Zeydilerin elinde bulunan Ta'iz alınır. Ordu, Yemen'in en korunaklı yerlerinden olan Kahiriyye Kalesi'ne doğru

harekete geçer. Osmanlı ordusu bölgedeki dağlık alanlara yerleşmiş olan düşman kuvvetleri ile savaşır ve onları yenilgiye uğratar. Ardından Kahiriyye kalesi kuşatılır. Kuşatma esnasında ordu birçok sıkıntı çeker, Sinan Paşa onların imdadına yetişir ve kale teslim alınır. Mücadeleler devam ederken Özdemiroğlu Osman ile Sinan Paşa'nın arası açılır ve Osman Paşa Yemen Beylerbeyliğinden azledilir. Onun yerine Hasan Paşa bu göreve atanır. Bu sırada Mutahhar Leng Portekizlilere iltica etmiştir. Portekizlilere yapacakları yardım karşılığında onlara 'Aden'i vereceğini vaat eder. Portekizliler bu teklifi kabul eder. Ardından Portekiz gemileri 'Aden'e doğru harekete geçer. Portekiz gemilerinin 'Aden'e yaklaştığını gören gözcüler kaptana haber verirler. Bunun üzerine kaptan hemen donanmayı hazırlar. Osmanlı donanması Portekiz gemilerini 'Aden'e yaklaştırmaz. Portekiz gemileri püskürtüldükten sonra karadan da takviye kuvvetler gelir. Böylece 'Aden ablukaya alınır. Yapılan şiddetli savaş sonucunda 'Aden fethedilir. Ordu daha sonra Ta'iz üzerinden San'a'ya hareket eder. Meytem Vadisi'nde ilerlerken Cible ve Ta'ker bölgelerindeki dağlarda buluna Zeydi grupları orduya saldırır. Yapılan savaşı Osmanlı askerleri kazanır. Bu muharebe sonucunda Ta'ker Hisarı ele geçirilir. Bu hisardan sonra Bahrana Kalesi de fethedilir. Bahrana Kalesi'nin alınmasından sonra ordu, bozguncu Arap aşiretlerin elinde olan Haded Kalesi'nin almak için oraya doğru harekete geçer. Mutahhar Leng ile Hubeys dağları civarında yapılan muhaberede Osmanlı ordusu galip gelir ve h. 977'de Muharrem ayının başlarında, Haded Kalesi fethedilir. Haded Kalesi'nden sonra çok sarp bir yerde olan ve önemli bir stratejik konuma sahip olan Kevkeban Kalesi'nin fethini tamamlamak için Kevkeban'a doğru harekete geçilir. Kale çok sarp bir yerde olduğu için alınması zor olur. Sonunda kaleye girmek için Sinan Paşa'nın emriyle hendek kazılır. Bu sayede kaleye giren Osmanlı askeri düşmanı çaresiz bırakır. Çok sayıda zayıat veren kaledeki düşman askerleri barış istemeye mecbur kalırlar. Kalenin müstahkem bir mevkiye yer almasından dolayı ancak dokuz aylık bir kuşatmadan sonra kale alınır. Osmanlı devleti Yapılan Kevkeban Antlaşması ile Kevkeban Kalesi Osmanlı'ya tabi olur. Sonuç olarak Zeydi aşireti imamı Mutahhar Leng'in bütün direnişleri sonuç vermez. San'a, Zebid, gibi önemli şehirler de alınarak Yemen'in tamamı fethedilir. İki yıl süren Yemen'deki fetihlerde toplam 200 kale alınır. Yemen'in fethi tamamlandıktan sonra Behram Paşa Yemen Beylerbeyi olarak atanır. "Yemen Fâtihî" Sinan Paşa Mısır'a geri döner.

1.25.3. Dil ve Üslubu

Nâme-i Fütûh-ı Yemen, 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılmasına rağmen sade bir Türkçeye kaleme alınmıştır. Eser, 18 bini aşkın beyitten meydana geldiği için söz varlığı bakımından çok zengindir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Genel olarak sade bir dille yazılan eserde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, günlük dilde geçen ve halkın aşına olduğu sözcüklerdir. Genel olarak sade olan dil bazı yerlerde ağırlaşmaktadır. Ayet ve hadislerden iktibaslar yapmış, Arapça ve Farsça beyitler araya serpiştirmiştir. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “zenberek, top, debbûs (topuz), tüfek, hadeng, darbzen, kumbara, mancınık, barut, cebe, tîr, kalkan, yay, tîğ, nîze, nacak...” gibi kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, “epsem, bukağı, kiçi, ır-yügür- üş- göyün- ...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Nâm-ı pâk-i münezzeh ez-şânî / Hest miftâh-ı genc-i sübhânî (b. 1)⁷⁷

Ger be-hâhî ki behre-yâbî ez-ân / Bâd nâm-ı Hudât vird-i zebân (b. 2)

Rabbenâ innenâ âmennâ / Ve't-tabe'nâ'r-resûle fe'r-hemnâ (b.44)

Çırılıp çünkü kırılancaları / Hiç görünmez olur çalancaları (b. 4108)

Yok birinün yanında bir bıçağı / Kande bulsun kılıcı ya nacağı (b. 4360)

Var ne içeceği ne yiyeceğı / Ne sarınacağı ne geyeceğı (b. 4361)

Dest bilekçede *bukağıda* pây / Ola olmaya kimse rahm-nümây (b. 13971)

Bazı beyitlerde Eski Anadolu Türkçesinin gramer özelliklerine uygun fiil şekilleri ve çekimlerinin kullanıldığını görmekteyiz.

Çare *arayıtut* ki *yorılavuz* / Anı kim *yavı kıldı* biz *bulavuz* (b. 14004)

Zenbümüz setr olunmak *istevüz* / Hâk-i pâyına ‘özüümüz *diyevüz* (b. 17119)

‘Özüümüz şâyed eyleye maqbûl / *Bulavuz* gâyet-i merama vuşûl (b. 17120)

Evvelâ bunları ben *öldüreyin* / Sonra *Kaṭrân*’a hâli *bildireyin* (b.13981)

⁷⁷ Örnek beyitler Hulusi Yavuz’un çalışmasından alınmıştır (Yavuz, 2003).

Eserde çok sayıda terkip kullanılmıştır. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili olup bazı beyitlerde üçlü ve dörtlü tamlamalar da vardır. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da kullanılmıştır.

Bâ'ış-i intizâm-ı hâl-i ümem / Kâr-fermâ-yı ehl-i seyf ü kalem (b. 108)

Şâkıbü'l-fikr-i şâyübü't-tedbîr / Şeh-i devrâna 'abd-i kişver-gîr (b. 109)

Muṭma'innü'l-ḳulûb olup 'asker / Eylediler Hudâ'ya minnetler (b.3648)

Didi varup o tağı geşt idelüm / *Seyr-i şahra* vü *geşt-i deşt* idelüm (b. 3806)

Ḳurılı ḥaymeler *sipîhr-mişâl* / *Enderûn-ı ḥıyâm* mâlâ-mâl (b. 4113)

Hâzret-i Âşaf-ı cihân-ârâ / Ya'ni düstûr-ı memleket-peymâ (b. 17665)

Sümm-i esbiyle pârelendi zemîn / *Pür-gubâr* oldu *rûy-ı çarḥ-ı berîn* (b. 18267)

Rumûzî, eserini “fe'îlâtün/mefâ'ilün/fe'îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserde geçen bazı gazel, rubai ve tarihlerde “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” “mefâ'ilün/fe'îlâtün/mefâ'ilün/fe'îlün”, “fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün”, “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” gibi farklı kalıplar kullanmıştır. Müellif, vezin uygulamasında genel olarak başarılıdır. Ancak çok hacimli olan eserde bazı mısraların vezninin kusurlu olduğunu görmekteyiz. Müellif, vasıl ve zihafa nadiren yer verirken imaleye sık sık başvurmuştur.

Uşluya bir delü deseydi delü / Dir ki *sana* uyan degül uşlu (b. 1014)

Sefer-i Rûm'a olayın ḳurbân / Olu(r a)dın rûzî ide sübhân (b. 3266)

Top çıkarken yoḳuşa kaçmak var / Ḳırılıp ipi geri uçmak var (b. 4711)

Buncağazı hele si(z u)nutman / Size *ḳala* diyü ḥayâl itmen (b. 5073)

'Aske(r ol) gün o denlü it depeler / İt leşinden olur niçe depeler (b. 5567)

Diri de ölü de bulunmadı ol / Nereye gitdüğü bilinmedi ol (b. 5576)

Pehlevân dîmelü degül mi o(l er) / Böyle zaḥmetlü milke ide sefer (b. 6739)

Cebele toḳru yürüyüp bunlar / Cebelüñ ḳullesine çünki çıkar (b. 9111)

Görsü(n a)nı iki biri yuyucu / Birisi dañı aña su koyucu (b. 10105)

Bilmeyüp ben muhâlefet ittüm / Râzî olmaduğı yola gittüm (b. 16109)

Rumûzî, eserinde çok sayıda atasözü, deyim ve halk deyişini kullanarak anlatımına güç ve güzellik katmıştır.

Delüye ger delü disen kaçır / Delü sensin deyüp bir iki şakır (b.1014)

İrte çün kim ola mañall-i direv / Ekdüğün biçe kişi gendüm ü cev (b. 1756)

Var çü ümmîd çıkmaduk cânda / İhtimâl-i hayât olur anda (b. 3528)

Var bu sözün size çoğ aşşısı / Son pişmânluğun yoğ aşşısı (b. 4491)

Nice bitmiş işi urup bozar / Issı aşş koyar sovuq sular (b. 5113)

Tanrı öldürmeyince insanı / Öldirmez cihânda kimse anı (b. 5559)

Bu meşelden ğaraž bu el-ğâşıl / Cümle mecnun özin şanur ‘âkil (b. 5902)

Var ise hep ocağları söyine / Dilleri nâr-ı hasrete göyine (b. 10662)

Eylemez hayr güc ile gelen it / Öyle gelmiş gelmemiş farz it (b.14648)

Âşaf ile çü ğâziyân geldi / Mürde-i Mışr’a tâze cân virdi (b. 18289)

Rumûzî, sık sık “cinas-ı nakıs”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Çosun añı dañı kime varsun / İdüp ümmîd kime yalvarsun (b. 3345)

Gelüp anda mañatça kurdılar / Ne mañatça binâlar urdılar (b. 3496)

Diyeler biz sizi ğalâs iderüz / Sizi kurtarmadın nice giderüz (b. 3500)

Ansızun varup ol batağa düşe / Gelüp ol zağlat bulara üşe (b. 5893)

‘Âkil olan kuşa taşı üşürür / Kim biri lâ-büd irişüp düşürür (b. 12880)

‘Tama‘ idüp anuñ olan zerine / Çıkarurlar çapunuñ üzerine (b. 13975)

Güçlü güçsüz ufağı vü irisi / Olup öz ‘âleminde her birisi (b. 14185)

Oķı yayı olan görür biri yoķ / Yay basılır yabana atılır oķ (b. 14703)

Di aña kim bitürmesün özini / Virmesün ğâb-ı ğaflete gözini (b. 15698)

Eyle tenbîh gözini *açsun* / İrtikâb-ı hilâfdan *kaçsun* (b. 15699)

Eserde savaş sahneleri gerçekçi ifadeler kullanılarak oldukça canlı ve akıcı bir üslûpla tasvir edilmiştir.

Düşmeni dir isen kimi ser-bâz / Kimi hâk-i siyaha ten-endâz (b. 14722)

Ser-i pür-nekbeti kiminin hord / Kimi at göğsi ile olmuş mürd (b. 14723)

Kiminüñ tîğden revân kanı / Kiminüñ havfden revân cânı (b. 14724)

Mutavassıt kimi kimi nîme / Dûzâha kimi yazılı hîme (b. 14725)

Sesi çıkmaz kimi kimi nâlan / Kimi mürde kimi çekişmede cân (b. 14726)

Kiminüñ akmış ağzınuñ köpüğü / Kimi olmuş cehennemüñ kütüğü (b. 14727)

Kimi bölme durur gibi yarma / Kiminüñ kanı toprağa karma (b. 14728)

Merd-i meydân geçinen ol hayyâl / Baş ortada pâymâl-ı ni'âl (b. 14729)

Mermiler sıcak findığa, toplar da sıcak karpuzla benzetilerek kimi savaş sahneleri de kinayeli bir dil ile tasvir edilmiştir.

Çapudan hamle itdi deryadan / Memi Kâşiflü üşdi qaradan (b. 5464)

Berden u bahrden havâle olup / 'Araba finduğı nevâle kılup (b. 5465)

'Araba ol gün oldı anda şemer / Issı karpuz u germ finduğlar (b. 5466)

Yiyen anda o finduğı ammâ / Hâşre dek hergiz istemezdi gıdâ (b. 5467)

Issı karpuzı haylî yidiler / Yiyen ammâ ki yağıdı cân u ciger (b. 5468)

Sonuç olarak *Nâme-i Fütûh-ı Yemen*, söz varlığı bakımından çok zengin bir eserdir. Yapmacıktan uzak, sade bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Müellifin Arapça ve Farsça bilmesi eserde kullandığı kelimelerin çeşitliliğini artırmıştır. İyi bir gözlemci olan müellifin olaylara tanıklık etmesi, olayları samimi bir üslupla anlatmasını ve savaş alanındaki durumu canlı bir şekilde tasvir etmesini kolaylaştırmıştır. Bundan dolayı da eserin kendine göre bir dili ve edebi tarafı vardır.

1.25.4. Eserin Nüshaları

Eserin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6045; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1297; Nevşehir Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi nr. 33; Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler 1311’de kayıtlı ve Prof. Dr. İsmail Erünsal’ın özel kütüphanesinde olmak üzere bilinen beş nüshası vardır. Ahmed Likâ adlı bir müstensih tarafından 1594 yılında istinsah edilen İstanbul Üniversitesi’ndeki nüsha minyatürlü olup 661 varaktır. Nevşehir ve Topkapı nüshalarının istinsah tarihleri ve müstensihleri belli değildir. Ali Emirî nüshası ise 1920 yılında İsmail Hakkı adlı bir müstensih tarafından h. 977 tarihli bir nüshadan istinsah edilmiştir. Bu nüsha sadece 33 varaktan oluşmaktadır. Birkaç sayfalık notlar mahiyetindeki bu nüsha eserin çok eksik bir istinsahıdır.

1.25.5. Nâme-i Fütûh-ı Yemen Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan ilk çalışma Hulûsi Yavuz’un 1980’de hazırladığı “Rumûzî’nin Târîh-i Feth-i Yemen’i ile Arşiv Vesîkalarına Göre Sinan Paşa’nın Yemen’i Fethi ve XVI. Asırda Yemen’in Sosyal Yapısı” adlı doktora tezidir. Yavuz, daha sonra bu çalışmayı iki cilt halinde yayımlamıştır (Yavuz, 2003). Bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Yemen’de Osmanlı İdaresi anlatılmıştır. İkinci kısımda ise eserin tenkitli metni verilmiştir. Yavuz, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ndeki nüshada yer alan minyatürleri değerlendiren bir makale de yayımlamıştır (Yavuz, 1986:53-65).

1.26. Fetih-nâme-i Yemen (Nihâlî)

Nihâlî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda, Nihâlî mahlaslı altı farklı müelliften bahsedilir. Bunlardan Fetih-nâme-i Yemen’in müellifi olabilecek en yakın kişi 1618’de vefat eden Vekil Sinan-zâde Mehmet Nihâlî’dir. Ancak sözü edilen bu şairin de Fetih-nâme-i Yemen mesnevisinin müellifi olduğunu söylemek güçtür. Bundan dolayı Nihâlî’nin hayatı hakkında kesin bilgilere sahip değildir. Eserinden yola çıkarak Nihâlî’nin yıllarca Yemen’de savaşan bir asker olduğu söylenebilir (Avçin, 2017:16-24).

Nihâlî, eserini mesnevi nazım şekli ve aruzun “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazmıştır. Ancak müellif, eserinin içine serpiştirdiği tarih kıtalarının bir kısmını farklı kalıplarla kaleme almıştır. Eser, besmele ile başlayıp tevhit, münâcât, mucizât, miraç, naat, dört halife, Hz. Hasan ve Hüseyin övgüsü ile devam eden müellif, ardından dönemin padişahı Sultan II. Selim için övgü, manzum-mensur karışık sebab-i telif bölümünden sonra asıl konuya geçer. Asıl konuyu anlattıktan sonra eserini hatime bölümüyle bitirir. Asıl konunun anlatıldığı kısımlarda “Hikâye” başlığı kullanılarak konular arasında geçiş yapılır. Bölümlerin sonunda da tarih kıtaları söylenmiş olup bunların başlıkları Farsçadır. Eserde bazı mensur kısımlar da mevcuttur. Bu mensur kısımlar, yeni konuya geçilirken anlatılacak konu hakkında bilgi verir. Müellif, “Her hikâye evvelinde yazılan / Secî ü inşâ ile olur ser-sühan” beytinde belirttiği gibi bu mensur kısımlar için “ser-sühan” ibaresini kullanmıştır. Sonuç olarak 3669 beyitten oluşan eser klâsik mesnevi tertibine göre yazılmıştır.

1.26.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Yemen Beylerbeyi Behram Paşa’nın teşvikiyle eserini yazan müellif, sebab-i te’lif bölümünün mensur kısmında “Nazım ehli olanlar, yani şiir bahçesinde bülbül söyleyişli olanlar ve nesir yazarları, yani düz yazıda secili ve kafiyeli şekilde kafiye sanatıyla kolay söz söyleyenlerin kitapları, Şehname ve Fetihname diye anılmış ve bu kitaplar nazımla yazılmıştır. Ancak tarih kitapları genellikle nesir olarak yazılmış. Ben de uzun zaman o diyarda asker olduğum için rabbimden ilham olunup aklıma geldi, Yemen’de yaşanan fetih hadiselerini, savaş ve çarpışmaları bir araya toplamak gerekiyordu. Uğurlu olması dileğiyle bir Yemen Fetih-namesi’ne Allah’ın izniyle başlayıp manzum olarak telif ettiğimi beyan ederim.” diyerek eserin yazılış sebebini ifade etmektedir. Nihâlî, eserin yazılış sebebini manzum kısımda ise şöyle ifade etmektedir:

Var idi bir ma’rifet ehli velî / Ol idi baña ma’îşetde velî (b.197)⁷⁸

Aña da ilhâm-ı Hâk olmuş meğer / Turmadın bu bendeyi taḥrîk ider (b.198)

Çünkü ol bu semti ilkâ eyledi / Luḫf u iḫsân itdi iḫyâ eyledi (b.199)

⁷⁸ Eser için verilen örnek beyitler Yusuf Babür’ün (2016) çalışmasından alınmıştır.

Anı taħrîre ser-âġâz eyledüm / Himmet-i aġdemi enbâz eyledüm (b.200)

Nihâli, son beyti olan “Feth-i sultân ey Nihâl bî-hisâb / Târîhîn yaz çü tamâm oldu kitâb” beytinden sonra 982 tarihini yazmıştır. Ayrıca eserin ketebe kaydında da “Temmetü’l-kitâbu ve taħrîruhu fi târîhi sene işneyn ü semânîn ü tis‘a mi’e ve şalla’llâhu ‘ala seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ecma‘în” ifadeleriyle eserin 982 yılında kaleme alındığı yazılmıştır. Eserde anlatılan son olay 6 Cemaziyülevvel 982 tarihinde Atma Kalesi’nin fethidir. Bu da 24 Ağustos 1574 yılına tekabül ediyor.

1.26.2. Eserin Muhtevası

Rıdvan Paşa, Yemen Beylerbeyidir. Saraya Yemen yönetimi için, iki beylerbeyi gerekir, diye görüş bildirilir. Bunun üzerine Murad Paşa Yemen’e tayin edilerek Yemen yönetimi ikiye ayrılır. Murad Paşa’nın Yemen’e gelmesiyle işler karışır. Yemen idaresinde oluşan iki başlılığı Mutahhar kendi lehine çevirir. Murad Paşa’ya yanaşarak onu Rıdvan Paşa’ya karşı dolduruşa getirir. Tecrübesiz olan, Murad Paşa isyancıların oyununa gelir. Rıdvan Paşa’nın bütün ikaz ve nasihatlerini dinlemeyen Murad Paşa sonunda Rıdvan Paşa’nın azledilmesi için saraya bir mektup gönderir. Böylece Rıdvan Paşa azledilir. Çaresiz kalan Rıdvan Paşa, Yemen’den Anadolu’ya doğru yola çıkar. Rıdvan Paşa’nın yerine Hasan Paşa tayin edilir. Bu sırada Mutahhar, daha önce yapılan antlaşmayla yemin ederek silah bırakan Zeydilerin bir kısmını isyan için teşvik eder. İsyancıları yanına çeken Mutahhar, Murad Paşa ve beraberindeki askerlerine pusu kurar. Bu pusuda Murad Paşa şehit olur. Böylece Mutahhar kendini Yemen’in tek hükümdarı ilan eder. Bu sırada, Hasan Paşa da Yemen’e varır ve Zebid şehrine karargahını kurar. Mutahhar ise San‘a’yı ele geçirir. Ali bin Şevi’yi de serdar tayin edip ona Taiz ve çevresinin de alınmasını emreder. Bunun üzerine Ali b. Şevi Taiz’i ele geçirir. Diğer yandan Mavza şehrine giden bir grup Osmanlı askeri yorgun bir şekilde hazırlıksız olarak düşmana yakalanır. Yorgunluktan savaşmaya takati olmayan askerlerin hepsi şehit olur. Böylece Mavza şehri de isyancıların eline geçer. Zebid ve Hays şehirleri ise ara bölgede kalır. Ardından Hays şehrini almak için oraya da saldırırlar. Sayıca çok üstün olan isyancılar burayı da ele geçirirler. Buradaki askerlerin de hepsi şehit olur. Hays’ı da alan isyancılar Zebid’i almak için oraya doğru hareket ederler. Fakat Osmanlı askeri burada onları büyük bir yenilgiye uğratar. Yemen’de gerçekleşen olaylardan devlet erkânı

haberdar olur ve olayı padişaha bildirir. Sinan Paşa vezirlik ile serdarlığa tayin edilir. Yemen'in tekrar bir beylerbeyi tarafından yönetilmesine karar verilir ve Yemen Beylerbeyliğine Özdemiroğlu Osman Paşa tayin edilir. Osman Paşa Mısır'dan Yemen'e gider. Taiz'i fetheder ve Kahiriye Kalesi'ni alır. Ardından vezir Sinan Paşa da Yemen'e gelir. Zebid şehrini kuşatan Osman Paşa'ya Hamza Paşa komutasındaki askerleri yardıma gönderir. Böylece Zebid şehri de isyancılardan alınır. Daha sonra Osman Paşa komutasındaki ordu Ağbar Dağı'nda konuşlanan Mutahhar Leng'in üzerine yürür ve onları orada büyük bir yenilgiye uğratır. Bu çetin savaştan kahramanlıklarıyla ön plana çıkan Osman Paşa şöhret kazanır. Daha sonra Osman Paşa'ya iftira atılır. Bu iftira yüzünden Vezir Sinan Paşa ile Osman Paşa'nın arası bozulur. Sinan Paşa, Osman Paşa'yı azleder. Ardından Taker Kalesi ve Ba'dan fethedilir. Aden'i de karadan ve denizden kuşatıp fethettikten sonra San'a'ya doğru harekete geçer. San'a'yı da alan Osmanlı ordusu Kevkeban Kalesi'ni de kuşatır. Bu kuşatmada büyük bir zayıflık veren isyancılar barış istemek mecburiyetinde kalırlar. Bu arada azledilen Osman Paşa'nın yerine tayin olan Behram Paşa Gazze'den yola çıkarak Yemen'e gelir. Yemen'e varan Behram Paşa ilk olarak savaşımlardan yılan, fakirlik içinde çaresiz kalan ve dağılmaya yüz tutan askerler arasında birliği sağladı. Bu yolla asker sayısını arttırdı. Daha sonra yapılan Kaide Savaşı'nda Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazanır. Ardından Hab Kalesi de yetmiş beş günlük bir kuşatmadan sonra alınır. Bu kale alındıktan sonra Vezir Sinan Paşa Yemen idaresini Beylerbeyi Behram Paşa'ya bırakıp Yemen'den ayrılır. Behram Paşa Yemen'de Mulhaz adında yeni bir şehir kurar. Bu, ülkenin güvenliği için çok önemli bir adım olur. Behram Paşa, Huban Vadisi'nin şeyhi ve isyancıların başı olan Muntasır'ı öldürür. Dinve ve Rayme de fethedilir. Haceri ve Benî Matar vilayetleri de alındıktan sonra isyancıların lideri Mutahhar ve kardeşi Ali bin İmam öldürülür. Bu sefer, Ceble yakınlarındaki Udeyn'de Kör İvazi adlı bir şeyh isyan eder. Şeyhin kalesi de kuşatılıp alınır. Bu kalenin fethinden sonra Mıhlaf bölgesindeki bütün kaleler alınır, faydalı olan kalelere yönetici atanır, işe yaramayan kaleler yıkılır, asiler itaat altına alınır, itaat etmeyenler öldürülür. Behram Paşa, son olarak Semah ve Atma kalelerini de alır. Böylece bütün Yemen kontrol altına alınır.

1.26.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme-i Yemen, 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılan ve dönemin dil özelliklerini yansıtan bir eserdir. Genel olarak sade bir dille kaleme alınan eser, söz varlığı bakımından zengindir. Eserin giriş bölümünde kullanılan dil, olayların anlatıldığı bölümlere göre daha ağırdır. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “zenberek, top, tüfek, hadeng, darbzen, barut, cebe, tîr, şemşîr, kalkan, yay, tığ, nîze...” gibi kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, “segir-, yil-, sındır-, irgür- ...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Şâhib-i seyf ü kalem ehl-i vağâr / Mefhâr-ı ‘Oşmâniyân ü şehriyâr (b.142)

‘İlm ü fazlıyla olub dervîş-nihâd / Eyler ol şer‘-i şerîfe inkıyâd (b.159)

Ger rehîne olmasa oğlı kıızı / Şu gibi *yilmez* yuţarlardı bizi (b.211)

Ağsağ it başlayı ifsâd itmege / Seg gibi şerre *segirdüb* gitmege (b.350)

Gelmez ise ger zekâ sizden bize / Bir kimesne varamaz bizden size (b.399)

Şöyle kim bend ide düşmen ol yolu / *Şındurur* taşıla bir niçe kulu (b.1073)

Hışna evvelkileyin irür girür / Anlara maşşûd olanı *irgürür* (b.1874)

Aña kâr itmez iken *top* u *tüfeng* / Top dögdükçe dökülür idi seng (b.3175)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili olup bazı beyitlerde üçlü terkipler de vardır. Özellikle eserin giriş kısmındaki dini manzumelerde Farsça bileşik isim ve sıfatlar da kullanılmıştır.

Bâ seni bâbü’s-selâma irgürür / Feth-i bâba ehl-i nazm andan girür (b.2)

Ol elif birliğine olur güvâh / Olduğıyçün *evvel-i lafz-ı İlâh* (b.5)

Ġâlib olmasun saña bu *dem-i dîn* / *Nefs-i emmâreyle* sen olma zebûn (b.58)

Pâk-meşreb oluben pâk-i‘tikâd / Mezheb-i a‘lâya eyle inkıyâd (b.59)

Devlet aña kim *taleb-kârı* ola / ‘*Âştık-ı şâdık* olub yâri ola (b.104)

Oldı *sultân-ı selâtin-i cihân* / Şeh Selîm *ibn-i Süleymân-ı zamân* (b.145)

Heft iklîme *şeh-i dârâdur* ol / *Hâk bu kim cân-ı cihân-ârâdur* ol (b.149)

Ķuᵼb-ı aᵼᵼâb-ı zamân oldur dilâ / Bir vilâyetde nazîr olmaz aña (b.150)

Nihâlî, eserini Türkçe'ye en uygun vezinlerden biri olan "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbıyla yazmıştır. Müellif, vezin uygulamasında genel olarak başarılıdır. Vasıl ve zihafa nadiren yer verirken imaleye sık sık başvurmuştur.

Görmese *gözün yüzün* kimsenün / *Gözün*e dünyâ görünmezdi senün (b.41)

Bir kılın serdâr ider ol *şehsüvâr* / *Varu*(r ey)ler düşme(n i)le kâr-zâr (b.169)

ᵼaᵼda olan *ᵼulı daᵼıtdı* heb / *Bunı* görüb gör nider *ᵼavm-i 'Arab* (b.261)

Acıyub biri birine ağlaşur / *Ac ile dirler ecellı söyleşür* (b.389)

Meyte(m üs)tine yürüyüş eyledi / Dinle 'asker anda ne iş eyledi (b.975)

Ayırub yine niç e kimse yarar / Anı kim ceng itmeye anlar yarar (b.1673)

Nihâlî'nin üslûbunun dikkat çekici tarafı, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanmaya özen göstermesidir.

'Asker a 'dâya mülâkât oldılar / *Gökde isterlerdi yirde buldılar* (b.77)

Budurur 'âdet ezel maᵼbûl olan / *Şoñradan şadra geᵼer şâh-ı cihan* (b.100)

Seyf-i sultânî anı ıslâᵼ ider / *Hâyinin başı hıyânetden gider* (b.222)

Var ise mûzî yine ol *ᵼavm ola* / *Ummasun* bir kimse bunlardan *vefâ* (b.210)

Ol bu yerde hîᵼ mihmânım dimez / Bu meşeldür *ᵼonuk umduᵼın yimez* (b.340)

Bunda bunlar eyledi ᵼünkü savaş / *Ķayı yerler cümleten ᵼaldırdı baş* (b.360)

Acıyub biri birine ağlaşur / *Ac ile dirler ecellı söyleşür* (b.389)

Bir ᵼazâ gelse görünmez geldiᵼi / İrişür nâgeh bilinmez geldiᵼi (b.439)

Bu meşel dâim *ᵼavilde biledür* / *Erlık on dirler toᵼuzı ᵼiledür* (b.571)

Başına dünyâyı dar idüp o gün / *ᵼalbine ᵼaᵼ üzre urdılar düᵼün* (b.835)

Bulmayınca ölmez itdüᵼün kişi / Böyle olur her yaramazun işi (b.950)

Nihâlî, sık sık “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Kâmil idüb tende a‘zâlî *senüñ* / İtmedi muhtâc eline *kimsenüñ* (b.39)

Heb Firengiñ hânı cümle *kulıdur* / Külü olmağıla anuñ *ulıdur* (b.156)

Bu yemîn üzre şanurlar *anları* / Birisinde seyf yok boş *yanları* (b.375)

Virdiler destûr ya‘ni *gideler* / Ba‘dehu bildiklerini *ideler* (b.376)

Eyleyüb ta‘yîn bir serdâr *aña* / Eyley irsâl-i zahîre ol *yaña* (b.401)

Geldiler Paşaya feryâd *iderek* / Neye varur diñle hâli *giderek* Şb.ħđđH

Budurur cümleden *anuñ birisi* / Oldı cebelde *olanuñ birisi* Şb.ħđđH

Ba‘zısı dir toğrı yoldan *gidelim* / Biz sefer yarağın andan *idelim* Şb.ħđđH

Nihalî, eserinde “İskender, Ferüdidin Attar, Sadi-i Şirazî, Asaf, Rüstem, Cem, Daver, Dara” gibi çeşitli tarihi şahsiyetleri anmıştır.

Âşaf-ı Sulţân Selîm oldı revân / Aña rehber ola ‘avn-i müste‘ân (b.707)

Rüstem ü Cem Dâver ü Dârâ şamu / Olsa kul itmez kabûl anları bu (b.153)

Mantıku‘t-ţayr irgürür ‘Attâr‘a bu / Bu lisân ile bilinmez yoğsa bu (b.177)

Şeyh Sa‘dî den Gülistân güllerin / Ahz ider gûş eyleyen bülbüllerin (b.178)

Çıkduğı günden berü benderden ol / Dağı artuğ itdi *İskender*‘den ol (b.3461)

Sonuç olarak *Fetih-nâme-i Yemen*, zengin söz varlığına sahip bir eserdir. Genellikle sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Olayların gerçekçi bir üslupla kaleme alındığı eserde sanatlı ve gösterişli bir üslup kullanılmamıştır.

1.26.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Avusturya Viyana Milli Kütüphanesi A.F. 326/4791 numarada kayıtlıdır. Nesih ile yazılan eser 155 varak olup her varakta 13 satır vardır. Fakat serlevhanın olduğu sayfada 9 satır vardır. Şiir başlıkları ile yer yer açıklamaların yapıldığı mensur kısımlar kırmızı, beyitler ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

1.26.5. Fetih-nâme-i Yemen Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Yusuf Babür tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. Babür, eseri transkribe etmiş ve eserin dil içi çevirisini yapmıştır. Eser üzerine geniş bir inceleme de yapan Babür, çalışmasının sonuna eserin tıpkıbasımını da eklemiştir.⁷⁹ Bir diğer çalışma Mehmet Avçin tarafından yapılmıştır. Avçin, eseri tanıtıcı mahiyette bir makale yayımlamıştır (Avçin, 2017:16-24).

1.27. Manzume-i Feth-i Şîrvân⁸⁰ ve Demirkapı⁸¹ (‘Adlî)

‘Adlî mahlaslı ve savaşa bizzat katılmış bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmayan Adlî’nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Asıl adı İbrahim olan şair, Kanunî Sultan Süleyman’ın beylerbeyi Gazi Mustafa Paşa’nın oğludur. Arapça ve Farsçayı iyi bilen Adlî’nin manzum ve mensur birçok eser kaleme aldığı söylenmektedir. Ancak bugüne kadar elde edilen tek eseri, Şîrvân ve Demirkapı fetihlerini anlatan fetihnamesidir (Şahin, 2017).

Adlî eserini aruzun “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Baş tarafından yaklaşık 250 beytin eksik olduğu anlaşılan eser, 623 beyitten oluşmuştur (Şahin, 2017). Klâsik mesnevi tertibatında yer alan münacat, naat, dönemin padişahına övgü ve sebab-i telif gibi bölümler bu eserde bulunmamaktadır. Söz konusu bölümler büyük ihtimalle eserin eksik olan bölümünde bulunmaktadır. “Hazâ risâle-i Hâtîfî fî-beyâni feth-i Şîrvân ve Temürkapu ve ‘Osman Pâşâ’nuñ ceng itdügüdür fî-târîhi nebevînuñ sene 987” başlığı ile başlayan eserde olaylar 8 başlık altında anlatılmıştır.

⁷⁹ Babür, Yusuf, Nihâlî, Fethiyye-i Yemen Mesnevisi, (Giriş-İnceleme- Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri ve Tıpkıbasım), (Yayımlanmamış doktora tezi), Erzincan Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzincan (Türkiye), 2016.

⁸⁰ Eski adı Zubovka olan şehir, Azerbaycan’da Kura Nehri’nin kenarında yer almaktadır.

⁸¹ Rusya’ya bağlı Dağıstan sınırları içerisinde, Hazar Denizi kıyısında bulunan bir şehir. Farsça ve Rusça Derbend, Arapça Babülevbâb, Osmanlı zamanındaysa Demirkapı olarak adlandırılmıştır.

1.27.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserin sebab-i telif bölümü elimizde yoktur. Ancak Adlî, aşağıdaki beyitlerde eserin yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir:

Ḥâlî kılma didiler eyle ya sen de bir eṣer /Eşeri olmıyanun gör ki yerinde yil eser (b.505)⁸²
Koduḡ efsâne-i ḥâlâtımız itdük manzûm / Niçe taṭvîl olacaḡ yerlerin itdük mektûm
(b.506)

Ayrıca Adlî, “Bâ’ışimdür benim ol nazmum için nesrüm için / Anuñ ilhâhıyıla söylemişem nesrimi çün” diyerek Osman Paşa’nın yanında bulunan beylerden Mehmet Bey’in teşvik ve ısrarlarıyla eser yazdığını ifade etmektedir.

Adlî, eserin son beytinde tarih düşürerek eserin telif tarihini 987/1579-80 olarak vermiştir.

Didi târîhini hâtif anı terkîm itdük / Lafz ḥâmûş idi bir mim ile tetmîm itdük / Sene-987

1.27.2. Eserin Muhtevası

Safevi kuvvetleri, bir hile ile Osmanlı askerini üzerine çeker ve pusuya düşürür. Bu pusuda elli asker şehit olur. Bunun üzerine Osman Paşa askerlere geri çekilme talimatı verir. Ertesi gün Safeviler’in kumandanı Eres Han askerlerini toplar ve savaş düzeni alır. Osman Paşa da ordusunu savaş düzenine sokar. Ordunun sağ kanadına Hamza Bey’i, sol kanadına da Ertoḡdu Bey’i yerleştirir. İki ordu muharebeye başlar. Fakat Osmanlı ordusunda işler istendiği gibi gitmez. Hamid Aḡa gibi bazı beylerin yaptıkları stratejik hatalar askerlerin moralini bozar. Bunun üzerine Osman Paşa geri çekilmeye karar verir. Mücadelelerin üçüncü gününde Kırım Hanı yardıma gelir. Onların da desteğiyle otuz bin Safevi askeri öldürülür ve Eres Han esir alınır. Bu zaferden sonra ordu üç gün üç gece kutlama yapar. Ardından Tatar askerleri düşman bölgelerine saldırmaya devam eder. Bu arada İran Şahı’nın oḡlu hazırladığı seksen bin kişilik ordu ile sefere çıkar. Bu durum üzerine Osman Paşa, Tatar askerlerine toplanmaları için haber gönderir. İran’dan gelen

⁸² Eser için verilen örnek beyitler Kürşat Şamil Şahin’in çalışmasından alınmıştır. Beyit numaraları da buna göre verilmiştir.

ordunun bir bölümü Tatarlar, bir bölümü ise Osman Paşa ve bölgedeki bazı kaleler üzerine yönelir. İki bin kişilik bir kuvvet köprüyü kesmek için gider. Osman Paşa ise emrindeki beş bin kişilik kuvvetle direnir. İlk gün yapılan şiddetli savaşta düşman askerine büyük kayıplar verdirilir. Osman Paşa ve emrindeki kuvvetler daha fazla dayanamaz ve buldukları bölgeyi terk etmeye karar verir. Gece yola çıkan ordu Derbend'e varır. Ancak buradaki kalenin iyi durumda olmadığını gören ordu, Kaytak'a doğru harekete geçer. Geceyi bir sazlıkta geçiren ordu sabahleyin bazı grupların saldırısına uğrar. Ancak bu çapulcular, topun sesini duyunca orduya çok fazla zarar vermeden kaçarlar. Baharın gelmesiyle ordu yeniden toplanarak Bakü üzerine sefere çıkar. Sefer boyunca önemli başarılar elde edilir. Şirvan ele geçirilir, Dağıstan bölgesinde hâkimiyet sağlanır. Bu olaylardan sonra Tatarlar Kırım'a döner. Bunu duyan İranlılar, elli bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusunun üzerine saldırıya geçer. Ancak yaşanan mücadelelerde Osmanlı ordusu düşmana büyük kayıplar verdirerek galip gelir.

1.27.3. Dil ve Üslubu

Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Türkçe kelimelerin ağırlıkta olduğu eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de bulunmaktadır. Alışılmadık kelime ve tabirlere fazla rastlanmaz. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “havayî top, top, tüfek, darbzen, cebe, zırh, tır, şemşîr, kalkan, yay, tığ, nîze...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “dükeli, ılga-, tapşır- tohta- ...” gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

Eresüñ ehl ü ‘iyâli *dükeli* begler ile / Dahı hem mâl ü menâli niçe yüz segler ile (b.152)

İlgayup ğaflet ile anları da başdı Tatar / Düşdi zevke oğın atup yayını başdı Tatar (b.155)

Tohta tohta diyüben ‘askerini egler imiş / Dünyede bir kişi gör *tohtamasa* yıkılır imiş (b.207)

Darb-zen falyesinüñ odı hevâyiler idi / Şan hülûl itmede *findukları* saçılır idi (b.253)

Bir uğurdan *tüfeng* atılsa zer-efşândı hep / *Toplar* âteşi hem berķ-i dırağşândı hep (b.254)

Mîr-i mîrânı koyup ‘askere serdâr itdi / *Tapşırup* cümlesini kendüye sâlâr itdi (b.328)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Bazı beyitlerde üçlü terkipler de kullanılmıştır.

Seyl-i kan oldu revân oynadı *tûfân-ı belâ*/Hâşıl oldu çü murâduñ koma vaşf eyle dilâ (b.15)

Böyle *dâhil-i cidâl* almada virmek biledür / Fırkate ğam yime kim vuşlata irmek biledür (b.100)

Mefhar-i ehl-i şafâ kıdve-i hayl-i ümerâ / Menba‘-ı cûd u ‘atâ ma‘den-i hubb-ı fuğarâ (b.144)

Her kişi anı görüp *muğtaribü l-hâl* oldu / Kimse şâd olmadı hep *mün‘akisü l-bâl* oldu (b.217)

Vezin olarak “fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün” kalıbını tercih eden müellif, vezin uygulamasında başarılıdır. Eserinde Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullanan müellif, vasıl, imale ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Giriye dönmi(ş a)dı kelle ki olmaya tirâş / Қа(n a)lan nîze idi tîğ idi hem kelle tirâş (b.18)

Gerüde şehir içi düşmen idi hep cümle bize /Girişürd/dönicek tîğ ile ser-cümle bize (b.44)

Toplar anda o dem her biri bir ejde(r i)di / Dem çeküp ağı(z a)çup bulduğını hep ye(r i)di (b.234)

Çü(n e)mânetdü(r o)(l is)teyene teslim idegör / Saña mihmânduru(r ol) hürme(t ü) ta‘zîm idegör (b.245)

Adlî, anlatımında deyim, atasözü ve halk deyişlerine başvurarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Тama‘ itdiler o dem gördiler esbâbımuza / Dikdiler kör olıcağ gözlerin esbâbımuza (b.352)

Ger şikest olmasa üstâd ele almaz tüyüni / Şecer-i huşk küre yanmasa çıkmaz tütünü (b.363)

Düşdiler ardımuza *it gibi hav hav diyüben* / Söyleşür birbirine bunları kav kav diyüben (b.396)

Müntakıldür bu cihân böyledür anuñ revîşi / Bunı çok görme aña belki budur kemter işi
(b.458)

Bu meşeldür ki *dimişler harı balçıkda iken / Depele* gel o har-ı lâgarı balçıkda iken (b.459)

Adlî, savaş sahnelerini dikkat çekici teşbihler kullanarak canlı bir şekilde tasvir etmiştir.

Seyl-i kan oldu revân oynadı tûfân-ı belâ / Hâşıl oldu çü murâduñ koma vaşf eyle dilâ (b.15)

Kimi cân virdi kimi dil aluban şâd oldu / Kimi kurbân oluban kimisi âzâd oldu (b.15)

Giriye dönmiş adı kelle ki olmaya tirâş / Kan alan nîze idi tîğ idi hem kelle tirâş (b.18)

Ceng idüp nîze vü oğ gerçi başa baş oldu / Kan yalaşdı barışup sînede kardaş oldu (b.19)

Tîr sür'atle varup yâreye kından geçürür / Şanki mâr idi varup hışmıla sûrâha girür (b.20)

Adlî, bazı beyitlerde cinaslı kelimeler kullanarak söz oyunlarına başvurmuştur.

Çapular sâde degil her biri *âhen der* idi / Kim ki görseydi anı n'ola bu *âhen dir* idi (b.335)

Gele tîmâra tabîbüñ sana *bîmâr* olıcağ / Saña tiryâkı ne için suna *bî-mâr* olıcağ (b.366)

Pâs-ı enfâs ideğör sen de nefis *şakla şakın* / Pâs tutamaz ebedî tîği eger *şaklaşa kın* (b.466)

Pür-ğarâret idicek Şems ile *Mevlânâ'yı* / Sebeb itdi göre teskînine *Mevlâ nâyı* Şb.566)

Sonuç olarak müellif eserini Türkçe kelimelerin ağırlıkta olduğu sade ve akıcı bir dille kaleme almıştır. Kuvvetli bir anlatım tekniğine sahip olan eserin üslubu da sade ve akıcıdır. Eserde savaş sahneleri tasvir edilirken kullanılan orijinal teşbihler esere özgünlük kazandırmıştır.

1.27.4. Eserin Nüshaları

Bugüne kadar eserin bilinen tek nüshası Milli Kütüphane Fahri Bilge Kitaplığı No: 179 (v. 23)'da bulunmaktadır. Nesih hat ve siyah mürekkeple yazılan nüshada başlıklar kırmızıdır. Yazmanın ilk sayfasına “Risâle-i Hâtîfî” diye başlık atılmıştır. Ancak dış kapağın içine yazılan notta, eserin müellifinin Hâtîfî olmadığı başlıkta ve son mısradaki yer alan “hatîf” kelimesinden dolayı böyle düşünüldüğü, aslında eserin Adlî'ye ait olduğu bilgisi yazılmıştır (Şahin, 2017).

1.27.5. Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eseri Kürşat Şamil Şahin'in e-kitap olarak yayımlamıştır.⁸³ Şahin, çalışmasında eseri şekil ve içerik bakımından inceleyip eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir (Şahin, 2017).

1.28. Şeh-nâme-i Sultân Murâd (Şemsî Paşa)

Paris nüshasında Târih-i Dilârâ adıyla kayıtlı olan eser, Şemsî Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Ahmet olan müellif, Bolu'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen Şemsî Ahmet Paşa, Enderun'da yetişmiştir. Birçok devlet görevinde bulunan Şemsî Paşa'nın Türkçe Divan'ı dışında Cevâhirü'l-Kelimât adlı Arapça-Türkçe lügat, Tuhfe adlı Farsça-Türkçe manzum lügat, İtikâd-nâme-i Şemsî Paşa ve manzum bir Vikâye Tercümesi adlı eserleri mevcuttur. Şemsî Paşa, 18 Muharrem 988/6 Mart 1580 tarihinde vefat etmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, “mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserde yer alan bir gazel “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla, bir gazel ve murabba da “mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen müellif; tevhit, münâcât, naat, dört halifeye övgü, dönemin padişahı Sultan Murat'a övgü ve sebep-i telif bölümlerinden sonra asıl konuyu anlatmaya başlar. Hatime bölümüyle eserini bitirmektedir. Başlıkların Türkçe olduğu eserde müellif, İslam Tarihini Emevilerden itibaren Kanuni Sultan Süleyman'a kadar muhtasar bir şekilde anlattıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman dönemini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ardından II. Selim ve III. Murat dönemlerini de muhtasar bir şekilde ele alan müellif, eserini Sokullu Mehmet Paşa'nın öldürülmesi olayıyla bitirmektedir. Eser toplamda 2408 beyitten oluşmaktadır.

⁸³ <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191375/adli-manzume-i-feth-i-sirvan-ve-demirkapi.html>

1.28.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Şemsi Paşa sebab-i telif bölümünde, şimdiye kadar gazeller ve murabbalar yazdığını, artık şairlik hünerini göstermek için mesnevi yazmak gerektiğini, çünkü nazm erbabının sanatının mesnevi yazmak olduğunu, Nevâî gibi hamse yazmak istediğini, dönemin padişahının ve seleflerinin başından geçenleri bütün cihana duyurmak için eserini kaleme aldığını ifade ederek telif sebebini açıklamaktadır.

Şemsi Paşa, “Bu menşûr-ı Murâd’a kıldum iy cân/Şeh-i devr-i zamânuñ namın ‘unvân” beytiyle eserini Sultan III. Murat’ın adına kaleme aldığını belirtmektedir. Eserin ketebe kaydında telif tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak eserde son olarak anlatılan 11 Ekim 1579’daki Sokullu Mehmet Paşa’nın öldürülmesi olayından ve müellifin 6 Mart 1680’de vefat tarihinden yola çıkarak eserin 1580 yılında tamamlandığını söyleyebiliriz. “Çok az müddetde nazm oldu bu mazmûn/ Şadef lafz oldu ma’nâ dürr-i meknûn” ve “Şürû’ itdim dürişdüm bu hayâle/Getürdüm az zamânda hâli kâle” beyitleri de söylediklerimizi desteklemektedir.

1.28.2. Eserin Muhtevası

Emevilerden sonra halifelik Al-i Abbas’a geçer. Abbas ailesinden 37 kişi halifelik yapar. Abbasîlerden sonra Saffar ailesinden 10 kişi hükümdarlık yapar. Saffarlardan sonra Samaniler, Mahmudiler ve Al-i Buveyh’ten çok kimse hükümdarlık yapar. Bunlardan sonra Âl-i Selçuk cihana şah olur. Selçuklulardan sonra sıra Osman oğullarına gelir. Osman Gazi, Söğüt’te devlet kurar, adına hutbe okutur. Bizans’tan dokuz hisar alır. Yirmi altı yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Orhan Bey geçer. Bursa’yı fetheden Sultan Orhan, otuz beş yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Orhan’ın oğlu Murat Han padişah olur. Kafirlerle çok sayıda savaş yapan Sultan Murat, Kosova Savaşı’ndan sonra padişahın elini öpmeye gelenlerin arasından biri onu hançerleyerek şehit eder. Şehadete eren Sultan Murat’tan sonra Yıldırım Bayezid padişah olur. Çok öfkeli bir padişah olan Sultan Bayezid, bütün nasihatleri dinlemeyerek Timur ile savaşır ve savaşı kaybeder. Şehit olan Sultan Bayezid’in Süleyman, Mehmet, İsa, Kasım ve Musa adlarında beş oğlu vardır. Timur savaşından sonra, Kasım kaybolur, Süleyman Rumeli’ye kaçar. İsa ve Musa birbiriyle savaşır. Bu savaşta Musa ölür.

Kardeşler arası mücadeleden son olarak Mehmet Han galip gelir ve Amasya'da padişahlığını ilan eder. Sultan Mehmet, sekiz yıl on bir ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Murat Han padişah olur. Sultan Murat da otuz bir yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Mehmet (Fatih) padişah olur. Birçok gaza yapan Sultan Mehmet, İstanbul dışında birçok memleketi fetheder, Uzun Hasan'ı yenilgiye uğratar. Sultan Mehmet de vefat edince yerine oğlu Bayezid padişah olur. Otuz iki yıl padişahlık yapan Sultan Bayezid de vefat eder ve yerine oğlu Selim padişah olur. Acem mülkünü fetheder, Safevileri ve Acem şahını yener, Arap memleketlerini ve Mısır'ı fetheder. Sultan Selim, sekiz yıl dokuz ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Sultan Selim'den sonra tahta oturan Sultan Süleyman'ın fethettiği ilk yer Belgrad olur. Belgrad fethinden sonra İstanbul'a dönen Sultan Süleyman, Rodos seferine çıkar. Dokuz aylık bir kuşatmadan sonra Rodos'u da fetheder. Bu sırada İbrahim Paşa sadrazam olarak tayin edilir. Kendisinin sadrazam olacağını düşünen Ahmet Paşa kıskançlık yapar. Bunun üzerine Sultan Süleyman onu Mısır'a tayin eder. Mısır'a varan Ahmet Paşa, burada isyan eder. Bunun üzerine Osmanlı ordusu Mısır'a doğru harekete geçer. Mısır'a varan ordu isyanı bastırır. Ardından batıya yönelen Sultan Süleyman Mohaç Savaşı'nda Macarları büyük bir yenilgiye uğratar. Kazanılan bu savaştan sonra Beç ve Almanya üzerine sefere çıkılır. Buralarda bazı kaleler alınır. Bu seferlerden sonra Sultan Süleyman doğuya yönelir ve Safeviler üzerine sefere çıkar. Bu arada Sultan Süleyman, emrine itaat etmeyen İbrahim Paşa'yı idam eder. Daha sonra serdarlığa tayin edilen Hayrettin Paşa, denizde ve karada birçok savaş yapar ve kafirlerden birçok hisar alır. Bu arada Sultan Süleyman, Karabogdan ve Budin'de çıkan isyanları bastırır. Bu isyan sonrasında tekrar doğuya Safeviler üzerine sefere çıkılır. Bu arada bazı devlet adamlarının yanlış yönlendirmeleri sonucu Şehzade Mustafa isyan ederek Konya'ya çekilir. Bunun üzerine Sultan Süleyman, önce İstanbul'a gelir oradan da Konya'ya gider. Şehzade Mustafa, babasının huzuruna gelir ve pişman olduğunu söyleyerek ondan özür diler. Ancak affedilmeyen Mustafa idam edildikten sonra Bursa'da defnedilir. Tekrar doğuya yönelen Sultan Süleyman Van ve Nahçıvan'a sefer düzenler. Van Kalesi'ni kuşatıp alan Sultan Süleyman ve ordusu Nahçıvan'ı da kuşatıp fetheder. Burada bir müddet kalan Sultan Süleyman'a Safevi sultanı elçi göndererek ondan özür diler ve bağışlanmasını ister. Bunun üzerine Sultan Süleyman, İstanbul'a dönüş emrini verir. İstanbul'a varmadan önce birkaç gün Bolu'da dinlenip avlanır. Bu arada Şehzade Bayezid isyan ederek Şehzade Selim ile savaşır.

Ancak Şehzade Selim'in kuvvetleri onu yenilgiye uğrattı. Yenilen Şehzade Bayezid kaçarak doğuya gider. Padişahlığı boyunca birçok gaza yapan Sultan Süleyman, Sigetvar Kalesi'ni de fethettikten sonra şehit olur. Sultan Süleyman'dan sonra yerine oğlu Sultan Selim padişah olur. Sultan Selim döneminde de Kıbrıs ve birçok yer fethedilir, karada ve denizde birçok gaza yapılır. Sultan Selim'den sonra Sultan Murat tahta oturur. Sultan Murat, Van'a, Erzurum'a Kum'a asker gönderir, Tiflis ve Şirvan'ı fetheder. Şirvan'ı geri almak isteyen Safeviler'in saldırısını püskürterek onları büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu arada veziriazam Sokullu Mehmet Paşa, kendisine mektup getirdiğini söyleyen bir kişi tarafından divanda hançerlenerek şehit edilir.

1.28.3. Dil ve Üslubu

Şeh-nâme-i Sultân Murâd, 16. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Eser, Osmanlı Türkçesinin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait kullanımlar da içermektedir. Genel olarak sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimelere de yer verilmiştir. Bazı beyitlerin sadece Türkçe kelimelerle kaleme alındığı görülmektedir. Müellif az da olsa Batı kökenli kelimeler de kullanarak eserinin söz varlığına zenginlik ve çeşitlilik katmıştır.

Geminin kimisi çekdürdi *orsa*⁸⁴ / Meger olmuş körükçi anda *forsa* (b. 559)⁸⁵

Bozulunca şağ u şoldan alayı / Yağayı men diyüp dutdı yağayı (b. 709)

Bular kim varuban ardınca gitdi / Hâkîkât menzil-i maşşûda yetdi (b. 751)

Didiler qarşudan yelken belürdi / Toyumluk şandı kırsanlar sevindi (b. 2045)

Biribirisine düşdi her oymak / Kimi şoyıldı kimi kaldı çıplak (b. 2158)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, barut, cebe, zırh, tır, şemşir, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, şeşper, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “düriş-, seğırt-, sın-, ılgar...” gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

⁸⁴ Yelkenleri rüzgâr yönüne çevirmekte kullanılan, her iki taraftan yelkenin ortasına bağlanmış ip.

⁸⁵ Örnek beyitler Mehmet Akkaya'nın çalışmasından alınmıştır (Akkaya, 2020).

Segirtüm şaydgâh-ı ma‘nevîye / Getürdüm şaydı dizdüm mesnevîye (b. 118)

Ol almış *şınmağa* leşker bu yana / Urur herkes atına tâziyâne (b. 239)

Niyâmından *kılıçlar* oldu ‘uryân / Baş oldu *top kılıç* yalmanı çevgân (b. 700)

İrişince *tüfeng* ü *topa* nevbet / Zuhûr itdi ‘adû içre hasâret (b. 704)

Bec’e varup gelince *top* u *barud* / Olinca meteris ber-vefķ-ı maķşûd (b. 734)

Ķoşup Ferhâd Ağa’yı bile hünkâr / Didi eğlenme yolda eyle *ılgar* (b. 1501)

El uzatdı cidâller merhabâya / Toķındı ħarbıla *şesper* ħazâyâ (b. 1656)

Eserde sade bir dil kullanılmasına rağmen yer yer uzun terkiplere rastlıyoruz. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların çoğunlukta olduğu eserde ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da vardır.

Kemâl-i ‘ilm-i Ħaķķ’a yok nihâyet / İşit esrâr-ı ‘ilminden rivâyet (b. 296)

Anuñ şûrında buldı ehl-i dil hâl / Mişâl-i bâde-i telh-i kühen-sâl (b. 472)

Selâfîne şikâr idince ülfet / Olur *taķvîm-i ta‘lîm-i ħükûmet* (b. 902)

Bunı bilmez ki eyler *dehr-i pür-şûr* / Süleyman’ın mekânın *hâne-i mûr* (b. 1862)

Ne hâletdür ki *cellâd-ı zamâne* / Boyar her demde tîgın ħara ħana (b. 2360)

Eserinde “mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/feûlün” kalıbını tercih eden müellif vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

İlâhî cân gözin aç rûşe(n ey)le / Cemâlün seyrine dil revze(n ey)le (b.1)

Revân bir şubĥ-dem münhî-i iķbâl / Didi ħidmetde zinhâr itme ihmâl (b.182)

Şolma sağına itdi ħazâyı / Götürdi ara yirden nâ-sezâyı Şb.ññĥĦ

Hemân bir gün seĥerden itdi ‘işyân / Bulanup Nılveş eyledi tuġyân (b.597)

Çıķınca ħal‘adan iderle(r ik)râm / Neye varur göre âĥir se(r en)câm (b.1286)

Şemsî Paşa, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Ħaberle töldi her şahşun *ķulaġı* / Velî kimse yok görmiş *ulaġı* (b. 1325)

Sentüñle bile varmazsam ben *olmaz* / K̄ara bağru anuñ kanıla *tolmaz* (b. 1409)

Ya gel tur tağlara *gitme* / Kaçarsan saltanat da'vâsın *itme* (b. 1567)

Cihân içinde yanlış iş *itdi* / Varup nâr-ı cahîme toğrı *gitdi* (b. 1687)

Şemsî Paşa, anlatımında çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Meşeldür *ķurd toķuz dolaşır iy yâr* / O yiri kânda bir kez *ķarnı toyar* (b. 721)

Selef şundığı bir güldür şolmaz / Ölince *eski dūřmen dost olmaz* (b. 1325)

Başı da ağrısı şâh-ı cihânuñ / Bular *birine biñ ķatar yalanuñ* (b. 1331)

Bu 'asker ķorķdı Sultân Muştafâ' dan / Bulutsız günde *nem ķapdı havâdan* (b. 1351)

Kim inanursa bunda il sözine / Benüm *aķ etmegüm tursun gözine* (b. 1373)

İdüp feryâd ü dökmüş dîdeden yâş / Dimiş *bitmez meşeldür kesilen baş* (b. 1455)

Ölen ardınca ölmüş yok meşeldür / Ne çâre geldi irişdi eceldür (b. 1519)

Temâmet Rûmili'nün 'askeriyle / *Alaylar bağladuk* hep begler ile (b. 1793)

Sonuç olarak Şemsî Paşa eserinde olayları anlattığı kısımlarda sanat kaygısından uzak sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin bir eser kaleme alan müellif, olayları gerçekçi ve samimi bir üslupla okuyucuya aktarmaktadır. Nazım tekniği bakımından sağlam olan eserde müellif, olaylar arasında kopukluğu gidermek amacıyla bağlantı beyitleri kullanarak eserine özgünlük katmıştır.

1.28.4. Eserin Nüshaları

Eserin Paris, Viyana ve Vatikan'da olmak üzere üç nüshası mevcuttur. Paris nüshası Fransa Milli Kütüphanesi 1114'te kayıtlıdır. 1a varağında "Tarih-i Dilârâ" adı yazılı olan nüsha 114 varaktır. Bu nüshanın sonunda çeşitli şairlere ait şiirler de kayıtlıdır. Viyana nüshası ise Avusturya Milli Kütüphanesi Flügel 1020'de kayıtlıdır. 1802'de istinsah edilen nüsha 87 varaktır. Vatikan nüshası ise Vatikan Kütüphanesi 112'de kayıtlıdır. Bu nüsha da 128 varaktır (Akkaya, 2020).

1.28.5. Şeh-nâme-i Sultân Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eseri ilk olarak Günay Kut ve Nimet Bayraktar, inceleme ve tıpkıbasımıyla beraber yayımlamıştır (Kut ve Bayraktar, 2003). Mehmet Akkaya da eseri Latin harflerine aktararak gözden geçirilmiş ikinci baskısıyla yayımlamıştır (Akkaya, 2020).

1.29. Gonca-i Bâğ-ı Murâd (Harîmî)

Harîmî mahlasını kullanan Kütahya Alay Beyi Rahîmî-zâde İbrahim Çavuş tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı İbrahim olan müellif, Kütahya’da doğmuştur. Babası da Rahîmî mahlasıyla şiir yazan ve Divan sahibi bir şair olan Hârimî’nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Hârimî, Sultan III. Murat zamanında gerçekleşen ve 12 yıl süren “Şark Seferleri”ne katılmıştır. Ömrünün çoğunu hudut boylarında mücadele ile geçiren Harîmî, 1594 yılında Rumeli’deki hudut kalelerinden biri olan Hatvan Kalesi civarında Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa’nın kumandasındaki Osmanlı ordusunun uğradığı hezimetle yanındaki 36 çavuşla birlikte şehit olmuştur (Eroğlu, 2014:77-94). Hârimî’nin tarih konusunda mensur olarak yazdığı *Zafer-nâme-i Sultân Murad* ve mensur-manzum karışık olarak yazdığı *Kitab-ı Gencîne-i Feth-i Gence* adlı iki eseri daha vardır.

Hârimî, eserini mesnevi nazım şekliyle aruzun “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak naat türünde söylediği bir gazeli “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün” kalıbıyla, Hatîme bölümünde “tetimmetü’l-kitâb” başlıklı manzumeyi de “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen Hârimî, tevhid, naat, dönemin padişahı Sultan III. Murat’a methiye, münâcât, sebab-i telif bölümlerinden sonra asıl konuya geçer. Asıl konuyu anlattıktan sonra “Hatîme” bölümüyle eserini bitirir. Toplamda 44 başlığın kullanıldığı eser 1214 beyitten oluşmaktadır.

1.29.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Hârimî, sebab-i telif bölümünde, “Cümle icmâl üzre taḥrîr idüp inşâ eyledüm / Sûr-ı sulṭân-ı hümâyûnunda ihdâ eyledüm” beytinde eserini dönemin padişahı Sultan III. Murat’ın şehzadelerinden birinin sünnet düğününe hediye olarak kaleme aldığını açıkça

dile getirmektedir. Müellif, eserini Sultan III. Murat'a sunmuştur. Bunu "Tetimmetü'l-Kitâb" bölümünde şöyle ifade etmektedir:

Yâ İlâhî bu bedî'ü't-tahrîr / Umaram dergeh-i şehde bula yir (s.113)⁸⁶

İltifât idüp ana şâh-ı kerîm / Reddile kılmaz ana zecr-i 'azîm (s.113)

Eserde yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, Harîmî, eserini 1585 yılı sonlarında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın vefatından sonra ordunun Van'a intikalini anlatarak bitirmektedir. Ayrıca Hârimî'nin, 1590 yılında kaleme aldığı *Gencîne-i Feth-i Gence* adlı eserinin sebab-i telif bölümünde *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*'ı padişaha sunmuş olduğunu ifade etmesinden yola çıkarak *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*'ın 1585-1590 yılları arasında yazıldığını söyleyebiliriz.

1.29.2. Eserin Muhtevası

Özdemiroğlu Osman Paşa, savaşlarda yaptığı kahramanlıklar ve elde ettiği başarılarından dolayı Sultan III. Murat tarafından veziriazam makamına tayin edilir. Bu sırada kısa bir süre önce tahttan indirilip öldürülen Kırım Hanı'nın oğulları isyan çıkarır. Bunun üzerine Sultan Murad, Kırım'daki isyanı bastırmak için Osman Paşa'yı görevlendirir. On iki günde sefer hazırlıklarını bitiren Osman Paşa, cephaneyi de Ali Paşa komutasındaki donanmayla göndererek sefere çıkar. Üsküdar'dan yola çıkan ordu çetin kış şartlarından dolayı kış mevsiminde Kastamonu'da konaklar. Bu arada Osman Paşa, Ferhat Paşa komutasındaki bir kuvveti Sinop üzerinden deniz yoluyla Kırım'a gönderir. Ferhat Paşa ve askeri daha önceki kuvvetlerle birleşip Kırım isyanını bastırır. Kırım meselesinin halledildiği haberini alan Sultan III. Murat, gönderdiği fermanla Osman Paşa'yı Şark Serdari unvanıyla İran Seferi'ne memur eder. Derhal hazırlıklara başlayan Osman Paşa, on iki beylerbeyi ile elliden fazla sancakbeyine haber ulaştırıp sefere dâhil olmalarını emreder. Hazırlıklarını tamamlayan Osman Paşa, Kastamonu'dan ayrılır. Amasya ve Sivas'ta konakladıktan sonra gelen takviye kuvvetlerle Erzurum'a ulaşır.

⁸⁶ Eser için verilen örnek beyitler Mustafa Karanfil'in çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik. Ayrıca bu çalışmadan aldığımız beyitlerde yanlış okunan kelimelerin doğrusunu yazıp yapılan terkip hatalarını düzelttik.

Erzurum'da bir süre konaklayan ordu tekrar harekete geçer ve Çaldıran'a ulaşır. Bu sırada İran Şahı'nın Tebriz'den ayrılıp yaylağa göçtüğü bilgisi alınır. Son olarak Van Beylerbeyi Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, 40-50 bin kişilik bir orduyla Osman Paşa'ya katılır. Çaldıran'dan yola çıkan ordu Hamr, Hoy ve Merend'den sonra Sûfiyân'a varır. Osmanlı askeri, İran ordusunun azıkçı askerleriyle yaptığı mücadelenin ardından Alivar'a yaklaşır. Bu sırada İran ordusunun savaşa hazır beklediği haberi Osman Paşa'ya ulaşır. Bu haber üzerine Osman Paşa, askerini derhal savaş tertibine geçirir. Ardından Osmanlı askerinden bir bölüğün İran askerine rastlamasıyla başlayan ve ikindi vaktine kadar süren mücadelede Osmanlı ordusu galip gelir. Birçok İran askeri esir alınır, Osman Paşa'nın kethüdasının da içinde bulunduğu çok sayıda Osmanlı askeri de şehit olur. Ardından Sûfiyân'dan harekete geçen Osmanlı ordusu, aynı savaş tertibiyle Tebriz yakınlarındaki Acısu'ya varır. Burada konaklama emri veren Osman Paşa, aynı zamanda Tebriz ahalisine haber gönderip şehrin kan dökülmeden teslim edilmesini ister. Haber gelmeyince Osman Paşa, askerini Tebriz üzerine sevk eder. Akşama kadar ilerleyişini sürdüren ordu Tebriz'in yarısını ele geçirir. Gece vakti son bir gayretle saldırıya geçen İran askerleri, sonuç alamayınca kaçmak zorunda kalır. Böylece Tebriz fethedilir. Ordu, Tebriz'in fethinden sonra Tebriz'in doğusundaki Serendab'a doğru harekete geçer. Osmanlı ordusu Serendab'a vardığında İran ordusunun gelmekte olduğu haberi ulaşır. Osman Paşa, askerini Serendab'a konuşlandırmadan Tebriz'e geri dönmeye mecbur kalır. Bu arada Tebriz civarında yakalanan bir casustan İran Şahı'nın yakın zamanda büyük bir kuvvetle taarruz edeceği bilgisi alınır. Bunun üzerine Sinan Paşa'yı ordunun serdarlığına tayin eden Osman Paşa, derhal savaş tertibi alınmasını emreder. Sinan Paşa, İran ordusunun önünü kesmek için emrindeki kuvvetlerle harekete geçer. Ancak yaptığı stratejik hatalardan dolayı hezimete uğrar. Bu arada Osman Paşa, hastalanıp yatağa düşer. Osman Paşa'nın hastalığından ve Osmanlı askeri karşısında kazanılan son galibiyetten cesaretlenen İranlılar çok geçmeden daha büyük bir taarruz hazırlığına girişirler. Ancak bu taarruz planından Osman Paşa haberdar olur. Hastalığı ilerleyen Osman Paşa, ordunun başına Sinan Paşa'yı geçirip İran ordusunun üzerine gönderir. Sonunda iki ordu karşılaşır. Gece yarısına kadar yapılan şiddetli savaşta önemli kayıplar veren Osmanlı ordusu, geri çekilmek zorunda kalır. Cafer Paşa'yı Tebriz'in muhafazasında kalmak koşuluyla Diyarbakır beylerbeyliğine atayan Osman Paşa, Sinan Paşa'yı da serdar kaymakamlığına tayin edip ilerlemiş hastalığına rağmen dönüş yoluna koyulur. Şâh Gâzân (Şam Kazan)

yönüne hareket etmek üzere Tebriz'den yola çıkar. Osmanlı ordusu, Şâh Gâzân'a varıp konaklama hazırlığında olduğu sırada İran ordusunun hücumuna uğrar. Ancak İran ordusunun bu hücumu püskürtülür. Bu arada Osman Paşa, vefat eder. Osman Paşa'nın ölüm haberini alan İran ordusu Osmanlı ordusu üzerine saldırıya geçer. Harekât tedbirini bu kez elden bırakmayan Osmanlı ordusu güçlü bir mukavemet gösterir. Yenileceğini anlayan İran ordusu geri çekilir. İranlıların bu son saldırısını fazla kayıp vermeden savuşturan Osmanlı askeri, vakit geçirmeden Osman Paşa'nın cenaze namazını kılar. Ardından hareketine devam eden ordu, Osman Paşa'nın naaşı ile nihayet Van'a ulaşır. Burada askere icazet verilmesiyle sefer sona erer.

1.29.3. Dil ve Üslubu

Gonca-i Bâğ-ı Murâd, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin dil özelliklerini yansıtan bir eserdir. Eserini süslü ve sanatlı bir dille kaleme alan Hârimî, özellikle eserin giriş bölümünde, Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri yoğun bir şekilde kullanmıştır. Eserde önceki asırlarda olduğu gibi Türkçe kelimeler yoğun olarak kullanılmamışsa da anlaşılması güç bir eser de değildir. Eserde, yoğun olarak kullanılan Arapça ve Farsça unsurların yanında, “-gıl, -gil”; “-uban, -üben”; “-urak, -ürek” gibi arkaik ekler ile “duruş-, irgür-, tapşur-, ödi sıt-, yavu kıl-, yatlu...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Şöyle pâ-mâl oldu ‘asker fark olunmaz baş ayağ / Burnını arar iken çok kes *yavu kıldı* kulağ (s.67)

Ol arada *qalkuben* mülk-i Nogay'a geldiler / Begler istikbâl ü ihsân ü ri‘âyet kıldılar (s.68)

Ağlayurak bir gün anlara demiş hân-zâdeler / Hân idik evvel velî olduk bugün üftâdeler (s.68)

Perde ardında tırup ‘avrat gibi başlama söz / Tır yerinde merdisen yahûd *duruşgil yüz-be-yüz* (s.74)

‘Asker-i meyšûmı yoqlayup görürler ol zamân / Mâlik-i nîrâna *tapşurmuş* nicesi nağd-ı cân (s.109)

Ol adı *yatlu* emiriñ mevti şihhatdur size / ‘Azm-ı iklîm-i ‘adem itdüğü ni‘metdür size (s.110)

İnlerim *şitmişdurur* havf ile kalbinde *ödi* / Zecr aña lâıyık degül yaqdı añı haclet odı (s.112)

Hârimî’nin iki yerde Türkçe bir kelimeyi Farsça “be, به” edatıyla bağlayarak zarf görevinde kullanması dikkat çekmektedir

Buna benzer niçe ta‘n-âmîz ü zehr-âlûd söz / İrgürüp bâd-ı şabâ söyler şitâya *yüz-be-yüz* (s.70)

Perde ardında turup ‘avrat gibi başlama söz / Tur yerinde merdisen yahûd duruşgil *yüz-be-yüz* (s.74)

Eserde Arapça ve Farsça terkipler yoğun olarak kullanılmıştır. Büyük çoğunluğu Farsça tamlama, bir kısmı da Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili terkiplerin dışında üçlü, dörtlü, beşli terkipler de kullanılmıştır. Bunun dışında Farsça çok sayıda birleşik isim ve sıfat da kullanılmıştır.

Hâmi-i şer‘-i mübîn şâh-ı guzât-ı müslimîn / Sâye-i ‘arş-ı berîn luğf-i ilâhe’l-‘âlemîn (s.59)

Râfi‘-i râyât-ı İslâm dâfi‘-i cevri ü sitem / Kâti‘-ı ‘ırk-ı revâfîz fâtihi-i mülk-i ‘Acem (s.59)

Kâf-tâ-Kâf ola zîr-i taht-ı ‘âlî-baht-ı şâh / Dâ’im ‘ayn-ı luğf ile olsun nigeht-bânı ilâh (s.60)

Zîkr-i nâm-ı şâh-ı ‘âlî-şân verip kalbe cilâ / Kışşa-i teşhîr-i Tebrîz’e olındı ibtidâ (s.60)

Kevkeb-i ikbâl-i burc-ı sa‘dde kâ’im müdâm / Tâli‘-i maḥmûd-i memdûḥü’l-ḥuşâl ü hoş-
kelâm (s.63)

Hâzret-i ‘Osmân Paşa-yı şecî‘ ü pehlevân / Kâm-bîn ü kâm-baḥş ü kâm-yâb ü kâm-rân (s.63)

Vezin olarak “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbını tercih eden müellif, vezin uygulamasında başarılıdır. Müellif, Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı beyitlerde vasıl, imale ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Her ne taḥrîr eylemişse başıma gelmeñ kazâ / Zâhi(r o)lacaḫdurur vaḫti gelicek bî-rızâ (s.64)

At hâzırdı süvâr oldı o dem ikbâl ile / Semt-i otağa teveccüh eyledi iclâl ile (s.65)

Çün toköz yüz toksa(n üç) târîhi oldı âşikâr / Mülk-i şarkı fethe ‘azm etdi şeh-i düldül-süvâr (s.72)

Himme(t it) sen ol yaman adlıda(n it)me havf u bîm / Tiğ-i bürrân ile başın ideriz anıñ dü nîm (s.76)

Nuşre(t i)le Van serhaddine çıkdı ceş-i dîn / Yoklanup ‘asker icâzet oldı ol sâ‘at hemîn (s.110)

Harîmî’nin üslubunun dikkat çeken bir yanı da sık sık deyimlere ve halk deyişlerine yer vermesidir.

Mülhidân iklimine başduqça ol server kadem / Baş kesüp kan dökmek olurdu çü kârı dembe-dem (s.63)

Keşret-i eşhâşdan düşmezdi tü disen yere / Şan Sikender idi hükmetdi gelüp bahru berre (s.67)

‘Aqlunı dir başuna kıılma gurûrı tut ögüt / Gafleti ço aç gözün şer‘ üzre toğrı yola git (s.75)

Dîn uğrunda ya başımı virüp ya baş alam / Ya şehâdet devleti bulup murâduma irem (s.89)

Bir pula şatıldı dinürse eger ol günde baş / Hâke yeksân oldı gerçek qalmanı taş üzre taş (s.89)

Gördi men‘e çâre yok hiddet ile tutdı çayıra / İstedi bir iki söz tutmazların boynın ura (s.94)

Eğriden toğrı haber alındı ol dem bî-‘ilel / Kaşr-ı tedbîre heman dem urdılar muhkem temel (s.100)

Pâdişâhindur re‘âyâ bağlamañuz zulme bel / Başın isteyen kişi çeksün bular qatlinden el (s.102)

İrdi payâna bi-ğamdi ‘llâh yamân adlı işi / Nice yabana atalım ağıza gelmiş aş (s.109)

Harîmî eserinde olayları canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Ayrıca şahit olduğu olayları mübalağalı bir şekilde dile getirerek üslubuna zenginlik kazandırmıştır.

Țoldı ol dem bâğ u râğa ‘asker-i zâğ u zağan / Hâk ile yeksân u vîrân oldu eȚrâf-ı çemen (s.67)

Keşret-i eşhâşdan *düşmezdi tü disen yere* / Şan Sikender idi hükmetdi gelüp baħr u bere (s.67)

Seyl-i tuğyânından olmazdı semâdan arz fark / Şanasın tûfân-ı Nûh idi cihânı itdi ğark (s.67)

Âteş-i berf ile şol denlü kavurdu ‘âlemi / Ev bucağından çıkartmaz olmuş idi âdemi (s.67)

Țaşra çıkısaydı kişi ger hiddet ü buhrânıla / Tâb-ı berf ile yakup az kırtulurdu cânıla (s.67)

Hâşılı ditretti halk-ı ‘âlemi şan tutdı teb / Rûz-ı rûşen zulmet-i deyden o demler oldu şeb (s.67)

Sonuç olarak diyebiliriz ki 16. yüzyılın sonlarında kaleme alınan *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*, zengin kelime kadrosuna sahip bir eserdir. Yer yer sanatlı ve süslü, yer yer de sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Canlı ve akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde, kullanılan canlı tasvirler ve mübalağalı ifadelerle anlatımın monotonlaşmasının önüne geçilmiştir.

1.29.4. Eserin Nüshaları

Gonca-i Bâğ-ı Murâd'ın bilinen yegâne nüshası, Harîmî'nin diğer eserleri *Zafer-nâme-i Sultân Murâd Hân* ve *Gencîne-i Feth-i Gence*'nin de bulunduğu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372'de kayıtlıdır. *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*, toplam 160 varaktan oluşan nüshanın “53a-97b” (46 varak) yaprakları arasında yer almaktadır. Çift sütun halinde düzenlenen nüshanın her sayfası 15 satırdır. Talik hat ve siyah mürekkeple kaleme alınan nüshada söz başları, ayet ve hadis iktibasları ise kırmızı yazılmıştır. Nüsha, Seydişehirli Ahmed b. Hasan Karamânî tarafından 1592 yılında istinsah edilmiştir.

1.29.5. Gonca-i Bâğ-ı Murâd Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma Mustafa Karanfil tarafından yapılmıştır. Karanfil, 1998 yılında hazırladığı “*Hârimî'nin Zafer-nâme ve Gonca'sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa*” adlı yüksek lisans tezinin sonuna eserin transkripsiyonlu metnini ve tıpkıbasımını da eklemiştir.⁸⁷

Eser üzerine bir diğer çalışma da Süleyman Eroğlu tarafından yapılmıştır. Eroğlu, yayımladığı makalede eseri şekil ve içerik bakımında incelemiştir (Eroğlu, 2014:77-94).

1.30. Şecâ'at-nâme (Âsafî)

Âsafî Dal Mehmed Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mehmed, mahlası Âsafî olan şair, Siroz'da doğmuştur. İyi bir öğrenimden sonra birçok devlet kademesinde görev yapan Asafî, reisülküttaplığa kadar yükselmiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın tezkirecisiyken 1582 yılında Kabala Kalesi kuşatmasında İranlılara esir düşmüştür. Üç yıllık esaretten sonra kurtulan Asafî devlete hizmet etmeye devam etmiştir. Şecâat-nâme dışında Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden seçtiği beyitleri tercüme ederek kaleme aldığı *Cezîre-i Mesnevî* adlı bir eseri daha olan Asafî, 1604 yılında vefat etmiştir.

Âsafî, eserini aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eser içinde çeşitli vesilelerle söylenmiş dört gazelden ikisi “mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış Şecâ'at-nâme, mesnevilerde ender rastlanan mensur bir dibace ile başlamaktadır. Dibaceden sonra iki fihrist veren müellif; sırasıyla besmele, tevhit, naat, dört halifeye övgü, Sultan III. Murat'a övgü manzumeleriyle giriş bölümünü bitirmektedir. Müellif asıl konuyu anlattığı bölümden sonra “Hâtîme-i Kitâb-ı Şecâ'at-nâme” başlığıyla eserini bitirmektedir. Hacimli bir eser olan Şecâ'at-nâme 6982 beyitten oluşmaktadır.

⁸⁷ Karanfil, Mustafa, *Hârimî'nin Zafer-nâme ve Gonca'sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, (Türkiye), 1998.

1.30.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif başlığı altında bir bölüm yer almamaktadır. Ancak Âsafî, telif sebebine ilişkin olarak dibace bölümünde bilgi vermektedir. Âsafî, “pâdişâh-ı dîn-penâh ve sa‘âdet-destgâh hazretlerinin emr-i şerîfleri ile nazm olunup...” diyerek eserini padişahın emri üzerine yazdığını açıkça ifade etmektedir. Ayrıca, dibace bölümünde geçen aşağıdaki beyitlere baktığımızda Âsafî’nin eserini padişahın ihsanlarına mazhar olmak için yazdığını da söyleyebiliriz.

Çullarun şan‘atı terk-i cândır / Şâhlar şan‘atı istihsândır

Leb-i gül-fâmını luğf it depred / Beni beglerbegi it eyleme red (Eravcı, 2009:7)

Âsafî, eserinin mensur dibacesini ve manzum metnini farklı tarihlerde bitirmiştir. Müellif, önce eserin manzum metnini sonra da mensur dibacesini kaleme almıştır (Eroğlu, 2009:264). Âsafî, hatime bölümünde verdiği tarihe göre eserini 1586 yılının Ekim ayına tekabül eden hicri 994 yılının Şevval ayında bitirmiştir.

Oldı tokuz yüzle toksan dört o dem /Mâh-ı Şevvâlü’l-mükerrem nişfi hem

Geçmiş idi hicret-i hayre’l-enâm / Tâ ki pâyâna irişdi bu kelâm (Eravcı, 2009:266)

Müellif daha sonra hicri 995 yılına tekabül eden 1587 yılında eserine mensur bir dibace yazarak eserine son şeklini vermiştir.

Bu neberd-i zâl-i dehrin nazm olan dîvânının / Başdan zîbâca bir dîbâcedir ser-nâmesi

Âsafî dîbâcesin zerle yazarken hâmesi / Didi târîhin anun Dalın *Şecâ‘at-nâme’si* sene: 995 (Eravcı, 2009:9)

1.30.2. Eserin Muhtevası

İran ordusu Tiflis’e gitmek isteyen Osmanlı ordusunu durdurmak ister. İki ordu arasında Çıldır’da yapılan savaşı Osmanlı ordusu kazanır. Çıldır Muharebesi’nde büyük yararlılıklar gösteren Osman Paşa, Tiflis’in fethiyle görevlendirilir. Ciddi bir direnişle karşılaşmayan Osman Paşa, Tiflis’i de fetheder. Osmanlı ordusu, Çıldır ve Tiflis’in fethinin ardından Şirvan’a hareket eder. Şirvan’a doğru ilerleyen Osmanlı ordusu, Kınık nehri civarında Tebriz hâkimi Mir Han kumandasındaki İran gücünü yenilgiye uğratarak

yoluna devam eder. Kınık Nehri'ni geçen Osmanlı ordusu Şirvan yakınlarındaki Ereş kasabasına varır. Burada Lala Mustafa Paşa beylerle yaptığı istişare sonucunda görev dağılımı yaparak Şirvan'dan ayrılır. Buna göre Osman Paşa, askeri ve ekonomik açıdan isteklerinin yerine getirilmesi şartıyla Şirvan serdarlığını kabul eder. Serdar Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'dan ayrılmasıyla Osman Paşa, Kaytas Paşa önderliğindeki kuvvetlerini İran ordusu üzerine gönderir. Yenileceğini anlayan İran ordusu kaçır. Osmanlı ordusu buradan önemli bir ganimet elde eder. Bu arada Eres Han'ın hazırladığı otuz bin kişilik bir orduyla Osmanlı kuvvetlerine saldıracağı haberi ulaşır. Bu haberi alınca Eres Han üzerine yürüyen Osmanlı ordusu çok sayıda kayıp verince geri çekilir. Bu arada Eres Han, kuvvetlerine takviye yaparak Ereş üzerine saldırır. İranlılarla savaşıran Osmanlı ordusuna savaşın üçüncü gününde Kırım ordusu yardıma gelir. Gelen yardımla üstünlüğü ele geçiren Osmanlı ordusu İranlıları büyük bir hezimete uğratar ve Eres Han'ı esir alır. Bu zaferin ardından Osmanlı ordusu daha güvenli bir yer olan Demirkapı'ya çekilir. Ordunun Demirkapı'ya çekilmesini fırsat bilen İranlılar Şirvan'ı yeniden almak için harekete geçer. Yapılan şiddetli çarpışmalardan sonra İran ordusu kaçmak zorunda kalır. Bu çarpışmalarda Osmanlı ordusu hayli kayıp verir. Osman Paşa, daha sonra Bakü'yü fetheder. Bakü ve Şirvan'ı kaybeden İran ordusu bu iki yeri geri almak için sık sık ordu sevk eder. Yapılan mücadelelerde Osmanlı ordusuna önemli kayıplar veren İran ordusu Şirvan topraklarının yarısından fazlasında tekrar hakimiyet sağlar. Ancak İstanbul'dan gelen kuvvetlerle güçlenen Osmanlı ordusu İran'a karşı tekrar üstünlüğü ele alır ve İran'a büyük bir mağlubiyet yaşatır. Bu zaferin ardından Osman Paşa İstanbul'a giderek padişahın huzuruna çıkar. Padişah, Osman Paşa'yı yaptığı kahramanlıklar karşılığında sadrazamlığa terfi ederek mükâfatlandırır. Bu arada Kırım'da isyan çıkar. Padişah Osman Paşa'yı isyanı bastırması için görevlendirir. Ancak Osman Paşa Kırım'a varmadan isyan bastırılır. Bunun üzerine Sultan III. Murat, Osman Paşa'ya Tebriz'in derhal fethedilmesini emreder. Osman Paşa sefer hazırlıklarına hemen başlar. Bu arada uzun bir süre önce İranlılara esir düşen Âsafî ve Gazi Giray esaretten kurtularak Erzurum'da sefer hazırlıkları yapan Osman Paşa'nın yanına gelirler. Osman Paşa'nın emriyle onlar da Tebriz seferine katılır. Osmanlı ordusu, Tebriz civarına yaklaştığında ilk çarpışma Osmanlı öncü kuvvetleri ile İran öncü kuvvetleri arasında yaşanır. Akşama kadar süren mücadelelerde Osmanlı ordusu çok sayıda kayıp verse de Tebriz'e girmeyi başarır. Osman Paşa Tebriz'i fethettikten sonra güvenlik için şehrin surlarını güçlendirir. Bu arada

Osman Paşa'nın daha önce yakalandığı hastalığı ilerler ve onu yatağa düşürür. Paşa'nın hastalığını duyan İranlılar, Tebriz'i geri almak için büyük bir kuvvetle şehre doğru harekete geçerler. Hastalığı ilerleyen Osman Paşa, ordunun başına Sinan Paşa'yı geçirip İran ordusunun üzerine gönderir. İran ordusunun oyununa gelen Sinan Paşa'nın gafleti yüzünden birçok Osmanlı askeri şehit edilir. İran ordusu bu galibiyetten ve Osman Paşa'nın hastalığından cesaret alarak saldırılarını artırır. Artan İran hücumlarına karşı koymakta zorlanan Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Bunun üzerine Osman Paşa, Cafer Paşa'yı Tebriz'in muhafazasında kalmak koşuluyla Diyarbakır beylerbeyliğine atayarak ilerlemiş hastalığına rağmen dönüş yoluna koyulur. Cigalazade Sinan Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusu, Şam Kazan civarında konaklama hazırlığında olduğu sırada İran ordusunun hücumuna uğrar. Ancak İran ordusunun bu hücumu püskürtülür. Bu başarılı savunmadan sonra geceleyin Osman Paşa, vefat eder. Kargaşa yaşanmaması için Paşa'nın ölümü askerden gizlenir. Daha sonra Osman Paşa'nın ölüm haberini alan İran ordusu Hamza Mirza komutasındaki bir kuvvetle Osmanlı ordusu üzerine saldırıya geçer. Ancak bu defa tedbiri elden bırakmayan Osmanlı ordusu mücadelede üstünlüğü ele geçirir. Yenileceğini anlayan İran ordusu geri çekilir. Osmanlı ordusu bu saldırıdan fazla kayıp vermeden kurtulur. Hareketine devam eden ordu Van'a ulaşır. Vasiyeti gereği Osman Paşa'nın cenazesi Diyarbakır'a nakledilerek burada defnedilir.

1.30.3. Dil ve Üslubu

Şecâ'at-nâme, 16. yüzyılın sonlarında kaleme alınmış bir eserdir. Eser, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özelliklerini yansıtır. Genelde sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanılmıştır. Âsafî, az da olsa Batı kökenli kelimeler de kullanarak eserinin söz varlığına zenginlik ve çeşitlilik katmıştır. Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, fındık, darbzen, cebe, zırh, tîr, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, nacak, hançer, yay, tîğ, nîze, miğfer, şeşper, gürz, köstek, cevşen, geyim...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “turgur-, çegzin- tapşır-, öri, yezek...” gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

Leşker-i İslâm'a karşı tırmadı / Aldı kaçdı 'askerin *turğurmadı* (b.180)⁸⁸

Evvelâ at sürdi serdâr-ı güzîn / Girdi nehre Hakkâ *tapşırđı* özin (b.286)

Her gören dirdi ana ip süriden / Bir har idi ki tutulmuş *öriden* Şb.zñhūH

Hod kılçağ u geyim kalkan zırh / Cevşen u çaçı kemân u tunç u zıh (b.4625)

Tîğ u *tîr* u *hançer* u âlât-ı ceng / Düşmen için vaz' olan *findık tüfeng* (b.4626)

Gâh gird-âb-ı belâda *çegzinüp* / Mevc-i deryâya binüp gâhî inüp (b.4689)

Niçe *mil* deryâya sürdi rûzigâr / Aldı gitti görmedi hergiz kenâr (b.4697)

Tağlar başına çıkdı her *yezek* / İtdiler her cânibi ol gün gezek (b.6424)

Eserde kullanılan terkip sayısı fazla değildir. Terkiplerin geneli Farsça, az sayıda terkip de Arapça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Kullanılan terkiplerin geneli ikili tamlamalardır. Üçlü terkipler ise ender kullanılmıştır.

Dutdı gitti yine nehriñ sâhilin / *Fülk-i himmetle* o bañrıñ sâhilin (b.919)

Zahmet-i sermâyı çün *zıkr* eyledüñ / Bender'üñ fethinde ne fikr eyledüñ (b.1740)

Anlara serdârımız virdi cevâb / Luţf ile gösterdiler *râh-ı şavâb* (b.2380)

Her tarâfdan eyledi a'dâ hüçüm / Esdi gûyâ *şarşar-ı bâd-ı sümûm* (b.3286)

İtdiler a'dâ-yı dîne hamleler / Düşmen-i dîn-i mübîne hamleler (b.4464)

Rû-yı deryâda bezendi keştiler / *Vaşl-ı paşaya* özendi keştiler (b.5579)

Şan'at-ı şî'riyye gerçi bunda yok / *Ehl-i rezme* kışşasından hişşe çok (b.6967)

Vezein olarak "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbını tercih eden müellif, vezein uygulamasında başarılıdır. Eserinde Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullanan müellif, vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Râsı şekl-i *hançer-i bürrândur* / Elfi gûyâ *tîr-i hûn-efşândur* (b. 66)

Sürdiler ardınca *surh-ı serlerün* / *Boş gelmedi biri serverlerün* (b. 157)

⁸⁸ Eser ile ilgili verdiğimiz örnek beyitleri Süleyman Eroğlu'nun (2007) çalışmasından aldık.

Nuşre(t i)rişdi ol dem *Alîâhdan* / Geldi bir çavuş o dem *dergâhdan* (b. 2601)
Gelme(z ol)dı *yanına varup gelen* / Men‘ iderlerdi muhibbin gelmeden (b. 3541)
Aldılar *anı* o dem *meydândan* / Şûreti fark olma(z i)di *kıandan* (b. 4461)
Oldı bayrakla müzeyyen keştliler / Ol müşîr için mu‘ayyen keştliler (b. 5364)

Âsafî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Ƙodılar yitdiklerini *kırdılar* / Ƙal‘adan küffârı cümle *ırdılar* (b.184)
Biri düşse üstüne biñi *üşer* / Uğrına anuñ hezârâni *düşer* (b.922)
Bir kişi varsa şikest itse *anı* / Çıkmağa iver idi andan *câni* (b.957)
Ol dañi serdâra gönderdi ulağ / Geldi söyledi aña dutdı kulağ (b.1024)
Her gelenle uğraşalum *duralum* / Düşmene top u tufengi *uralum* (b.1049)
‘Askere kapuları *açmayalar* / Baş virince kal‘adan *kaçmayalar* (b.1743)
Didiler emriñe kulağ *aşmazuz* / Milket-i a‘dâya ayak *başmazuz* (b.2379)
Gâh dirdi kaluram gam *çekmeñüz* / Gâhi dirdi tohm-ı ümmîd *ekmeñüz* (b.2488)
Hep kırıldı cümlesi biz *ğalmışuz* / Ölmelüyiz biz cevâbı *almışuz* (b.3314)

Âsafî, anlatımında çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Atalardan bu meşeldür şöyle bil / *Çıkarur inden yılanı tatlu dil* (b.283)
Erlik ancak dünyede böyle olur / Bu meşeldür *er ölür adı kalır* (b.1033)
Şinsa baş börtük içredür dirler ezel / *Ƙol şınarsa yeñ içindedür meşel* (b.1048)
Hâşılı cümle *ağız bir itdiler* / İttifâkî ‘azme tedbîr itdiler (b.1702)
Bir kile pirince virdük la‘l üdür / *Aç ile lâbüd ecelli söyleşür* (b.1828)
Söyleme her ne kolay gelse dile / *Hîç sıvanır mı güneş balçık ile* (b.2002)
Düşmişüñ bilürmiş ahvâlin düşen / *Yeğ bilür tamdan düşen hâlin düşen* (b.3300)
Düşe kalka büyür oğlan fi‘l-meşel / Atalardan böyle güş itdik ezel (b.3303)

Aş yererdi kanına hûn-hârlar / Kîn iderdi cânına bed-kârlar (b.3576)

Atalardan bir meşeldür bunı yaz / Şu uyur ammâ ki düşmen uyumaz (b.4368)

Dünyenin hâli budur dutma gümân / Eylül itdüğüñ ider saña ziyân (b.5195)

Öz zevâline kişi dil bağlamaz / Bu meşeldür kendü düşen ağlamaz (b.5957)

Kûslarla aldılar hem kerre nây / Yüz karasıyla dönüp kaçdı alay (b.6783)

Âsafî, savaş sahnelerini akıcı bir üslup kullanarak lirik bir şekilde tasvir etmiştir.

Şöyle rezm oldı ‘aşırdan şâma dek / Durmadı Rûhü’l-emîn aḥşama dek (b.6645)

Görmez idi göz gözi deycûr idi / Yoldaşından her biri mehcûr idi (b.6646)

İrdi şeb hem tutdı meydânı gubâr / Her yanadan irdi a‘dâ bî-şümâr (6647)

Kimse bakmaz oldı hem yoldaşına / Görse yoldaş urur idi başına (b. 6648)

Yârdan ağyâr fark olmaz idi / İsteyüp gam-hârını bulmaz idi (6649)

Çâk çâk-i tîg idi ancak hemân / Pür şadâ olmuşdı meydân ol zamân (6650)

Urduğı düşmen midür bilmez idi / Nîzeler kalkanda iyemez idi (6651)

Sonuç olarak *Şecâ‘at-nâme* sade ve akıcı bir dille kaleme alınmış, kelime hazinesi bakımından zengin bir eserdir. Eser, canlı tasvirlerle, söz sanatlarıyla zenginleştirilmiş akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Âsafî, olayları gerçekçi ve samimi bir üslupla okuyucuya aktarmıştır. Âsafî‘nin aruzu Türkçeye başarıyla uygulaması, cinaslı kafiyelerle şiirde sağladığı ahenk, üslubundaki orijinalliği yansıtan önemli noktalardır.

1.30.4. Eserin Nüshaları

Şecâ‘at-nâme‘nin Türkiye kütüphanelerinde bugüne kadar bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6043 numarada kayıtlıdır. Harekeli nesih hatla ve minyatürlü olarak kaleme alınan bu nüsha Ali bin Yusuf adlı bir müstensih tarafından 15 Şevval 994/29 Eylül 1586 yılında istinsah edilmiştir. 289 varaktan oluşan bu nüshada 77 minyatür yer almaktadır. Eserin diğer nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1301 numarada kayıtlıdır. Aynı müstensih tarafından

Nisan 1587’de istinsah edilen bu nüsha, 318 varaktan oluşmaktadır. Minyatürsüz olan bu nüsha da harekeli nesihle kaleme alınmıştır.

1.30.5. Şecâ’at-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Eser üzerine ilk çalışmayı Mehmed Arif yapmıştır. Mehmed Arif, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası’nda yayımladığı makalede eserde bulunan minyatürleri değerlendirmiştir (Mehmed Arif, 1914:110-118). Abdulkadir Özcan eser üzerine bir inceleme yazarak eseri tıpkıbasımıyla neşretmiştir (Özcan, 2012). Hacı Mustafa Eravcı da Asafi’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra metni Latin harflerine çevirip yayımlamıştır (Eravcı, 2009).

Süleyman Eroğlu, 2007 yılında eser üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır.⁸⁹ Eroğlu, eseri şekil ve içerik bakımından inceledikten sonra eserin iki nüshasını karşılaştırarak eseri transkribe etmiştir. Eroğlu, eseri şekil ve içerik bakımından incelediği bir makale de yayımlamıştır (Eroğlu, 2009:253-297). Ayrıca, “Sultan II. Murad Dönemi Osmanlı Şark Seferleri’ni İhtiva Eden İki Manzum Tarih: Âsafi’nin Şecâatnâme’si ve Harîmî’nin Gonca-i Bâğ-ı Murâd’ı” adlı bir makale de yayımlamıştır (Eroğlu, 2020:53-64). Zehra Göre de eserdeki edebi tasvirler üzerine bir makale yayımlamıştır (Göre, 2019:401-431).

Mesut Polat⁹⁰ ve Gönül Kaya⁹¹ da İstanbul nüshasında yer alan minyatürler üzerine birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

1.31. Şeh-nâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân (Seyyid Lokman)

Şehnameci Seyyid Lokman tarafından kaleme alınmıştır. Doğum tarihi bilinmeyen Seyyid Lokman Urmiye’de doğmuştur. Eski bir kadı olan Seyyid Lokman, Sokullu

⁸⁹ Eroğlu, Süleyman, Âsafi’nin Şecâatnâme’si, (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye), 2007.

⁹⁰ Polat, Mesut, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6043 Numaralı Şecaatname Minyatürlerinde Hükümdar Tasvirleri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye), 2019.

⁹¹ Kaya, Gönül, Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Asafi Paşa’nın Şecaatnamesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye), 2006.

Mehmet Paşa'nın himayesine girdikten sonra 1569 yılında Osmanlı Devleti'nin üçüncü şehnamecisi⁹² olarak tayin edilmiştir. Seyyid Lokman, 25 yıl Şehnamecilik makamında oturduktan sonra azledilmiştir. Görevi süresince birçok eser kaleme alan Lokman, 1601 yılında vefat etmiştir.

Seyyid Lokman, eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “müfte' ilün/müfte' ilün/ fâ' ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserine besmeleyle başlayan müellif, Allah'tan yardım dileme, Peygambere övgü ile devam eder. Ardından Ertuğrul Bey'den başlayarak dönemin padişahı III. Murat dönemine kadar olan Osmanlı tarihini anlatır. Tarih kısmının ardından yabancı devletler için düzenlenen törenler, ziyafetler, bu ziyafetlerde yenilen yemekler ile bazı sosyal konulara değinen müellif, eserini III. Murat'ın cülusu ve dua ile bitirir. Eser, 2702 beyitten oluşmaktadır.

1.31.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebep-i telif bölümü yoktur. Şehnameciler sarayın resmi tarihçileri oldukları için eserlerini padişahın fermanıyla kaleme almışlardır. Bundan dolayı eserin telif sebebi olarak dönemin padişahının fermanı ve Seyyid Lokman'ın vazifesi olarak gösterebiliriz. Seyyid Lokman eserini yazarken padişahı ihsan beklemektedir. Müellif, eseri yazdığı için beklenti içine girer ve söz verilen makamın kendisine verilmesini ve maaşına zam yapılmasını talep eder. Bunu da eserin telif sebebi gösterebiliriz.

Ḥidmetine itdi cihân âferîn / Belki Ḥudâvend-i cihân-âferîn (b.1602)⁹³

Devleti efzûn ola 'ömri ziyâd / Tâ ide Loqmân'ı da manşıbla şâd (b.1603)

'Ahd olınan manşıbı Loqmân'a da / Elde olan dirliğine zamm ide (b.2690)

Seyyid Lokman, III. Murat'a sunduğu eserinin telif tarihini eserin sonunda yer alan bir beyitte 999/1590-91 olarak vermiştir.

Mâh.....⁹⁴ ferhunde rûz / Hicretüñ erkâmları üç tokuz (b.2699)

⁹² Şehnamecilik, Osmanlı Sarayı'nda 1550-1605 yılları arasında görülen resmi bir görevdir.

⁹³ Örnek beyitler Lemi Akın'ın çalışmasından alınmıştır (Akın, 2018).

⁹⁴ Nüshada bu kısım, yıpranmadan dolayı silinmiştir.

1.31.2. Eserin Muhtevası

Doğudan Anadolu'ya gelen Ertuğrul'un babası Süleyman Şah, Caber yakınlarında Fırat Nehri'nde boğularak ölür. Babasının ölümünden sonra Ertuğrul, Sivas'a kadar birçok yeri alan Moğollarla savaşır. Savaşta kahramanlığını gören Sultan Alâeddin, yerleşmesi için Ertuğrul'a Ankara yakınlarındaki Karadağ'ı verir. Buraya yerleştikten sonra Bilecik ve Söğüt'ü de fetheder. Ertuğrul'dan sonra Osman Bey tahta geçer. Sultan Osman, adına hutbe okutur, başta Bursa olmak üzere birçok yeri fetheder. Sultan Osman'dan sonra oğlu Orhan Bey padişah olur. Sultan Orhan ve oğlu Süleyman Paşa Anadolu ve Rumeli'de birçok kale ve memleketi fethederler. İkisi aynı yıl vefat ettikten sonra Murat Hüdavendigâr tahta geçer. Sultan Murat da birçok gaza yapar ve birçok memleketi fetheder. Sultan Murat, Sırp'ları büyük bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı'ndan sonra şehit olur. Ardından Yıldırım Bayezid padişah olur. Yıldırım Bayezid, Amasya, Sivas, Niğbolu, Silistre, Kastamonu ve Selanik'i fetheder. Niğbolu'da Macarları yener. Son olarak Timur ile yapılan savaşta Bayezid yenilip esir düşer. Kısa bir süre sonra da Akşehir'de vefat eder. Yıldırım Bayezid'den sonra oğulları arasında taht mücadeleleri yaşanır. Memlekette büyük karışıklıklar meydana gelir. Bütün bu olaylardan sonra kardeşlerine karşı galip gelen Sultan Mehmet padişah olur. Sultan Mehmet memlekette düzeni sağlar ve sekiz yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Ardından Sultan Murat padişah olur. Sultan Murat padişah olunca Laz (Sırp) ülkesini, Mora'yı ve Selanik'i fetheder. Daha sonra tahtı oğlu Mehmet Han'a bırakarak Manisa'ya yerleşir. Bunu fırsat bilen düşmanlar Osmanlı'ya saldırmak için hazırlık yaparlar. Bunun üzerine tekrar ordunun başına geçen Sultan Murat, Varna Savaşı'nı kazanır. Sultan Murat'ın ölümünden sonra Mehmet Han padişah olur. Sultan Mehmet; İstanbul, Akşehir, Sinop, Trabzon, Mora, Midilli, Eflak, Bosna, Kırım, gibi birçok yeri fetheder. Uzun Hasan'ı yenilgiye uğrattır. Fetihden sonra İstanbul'da cami, medrese gibi birçok yapı imar eder. Ayasofya'yı camiye dönüştürerek orada ilk hutbeyi okutur. Sultan Mehmet'in vefatından sonra oğlu Sultan Bayezid padişah olur. Cem Sultan taht iddiasında bulunsa da başarılı olamayarak kaçar ve Avrupalılara sığınır. Sultan II. Bayezid, padişahlığı süresince Kili, Akkirman, Atana, Tarsus, İnebahtı, Moton, Koron, Mora gibi birçok yeri fetheder. Sultan Bayezid'den sonra Sultan Selim padişah olur. Sultan Selim, padişahlığı döneminde Safevilerle mücadele eder, Tebriz, Malatya, Kemah, Şam, Gazze, Hicaz, Yesrib, Trablus,

Halep, Hama, Humus, Kudüs, Yemen ve Mısır gibi çok sayıda memleket fetheder. Sultan Selim'den sonra tahta oturan Sultan Süleyman, düşmana büyük üstünlük kurar. Bu dönemde karada ve denizde büyük zaferler elde eden Osmanlı Devleti birçok yeri fetheder. Özellikle Barbaros Hayrettin Paşa'nın denizdeki başarıları düşmanları Osmanlı Devleti karşısında aciz bırakır. Bu dönemde Anadolu ve Rumeli'de çıkan isyanlar da başarıyla bastırılır. Padişahlığı boyunca birçok gaza yapan Sultan Süleyman, Sigetvar Kalesi'ni de fethettikten sonra şehit olur. Sultan Süleyman'dan sonra yerine oğlu Sultan II. Selim padişah olur. Sultan II. Selim döneminde de Kıbrıs ve birçok yer fethedilir, karada ve denizde birçok gaza yapılır. Sultan Selim'den sonra Sultan Murat tahta oturur.

1.31.3. Dil ve Üslubu

Eserini 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alan Seyyid Lokman, genel olarak sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de bulunmaktadır. Olayların anlatıldığı kısımlarda sade olan dil, özellikle eserin giriş bölümünde ve övgünün söz konusu olduğu bazı kısımlarda süslü ve terkipli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hatm-i rüsül bâ'is-i halk-ı cihân / Evvel-i kül âhir-i peygamberân (b.24)

İşbu ocağın ulusıydı kaçan / Döymeye gelse dirisi her kaçan (b.261)

Şâh-ı cüvân devlet ü 'âlî-nihâd / Kûtb-ı felek-mertebe Sulţân Murâd (b.1835)

Cümle cihân bende-i sulţân-ı dîn / Ola du'â-gû kamu tâ yevm-i dîn (b.2701)

Seyyid Lokman'ın, eserde “feth” kelimesinin yerine “açmak” kelimesini kullanması dikkat çekmektedir.

Vardı çü Ertuğrul o tağa dürüst / Belcüg'î⁹⁵ açdı Söğütçük ile çüst (b.68)

Taht idindi Yeñişehir'i revân / Açdı ol eţrâfi memâlik-sitân (b.94)

Bazı yerlerde ayet ve hadislerden iktibaslar yapan müellif, bazı yerlerde de Arapça ifadeler kullanmıştır.

⁹⁵ Bilecik, vezin gereği Belcüg şeklinde yazılmıştır.

Eyleye ilhâm aña Hayy-ı Mücîb / *Naşru minallâhi ve fethün karîb*⁹⁶ (b.23)

Ûurb-ı denî menzil-i mi'râcîdur / Efser-i *Levlâk*⁹⁷ anuñ tâcîdur (b.26)

Ûad nezele'l-vaHy ilâ bâlihi / Şallu 'aleyhi ve 'alâ âlihi⁹⁸(b.31)

Zıkr idinüp şaĥb-ı kirâmı kamu / Di *rağiya'llâh ü rağû 'anhümâ*⁹⁹(b.50)

Eserde savaş araç gereçleriyle ilgili "top, tüfek, darbzen, tîr, kılıç, hançer, tiğ..." gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Âteş irüp *darbzenüñ* taşına / Degdi Fırancıs'e qarındaşına (b.731)

Top u *tüfeng* ma'rekeyi itdi germ / Eyledi sengin-dil-i a'dâyı nerm (b.959)

Tiğ ü *teberle* girişüp her yaña / Eylediler düşmen-i dîni fenâ (b.962)

Tâ ki ĥaťâsın *teber* ü *tîr* ile / Def' idelüm *tiğ*-i cihângîr ile (b.2604)

Eserde "yarlıga-, soyla-, sın-, kakı-, giñ, ırgür-..." gibi çok sayıda arkaik kelime de kullanılmıştır.

Yarlıgaya ol şehi Perverdigâr / Toylaya dîdârı ile Girdigâr (b.217)

Mûsâ Beg'i *şoyladı* bir tağda / Atı batup balçığa ol çağda (b.249)

Şınup o dem kâfiri kaçurdılar / Tuna'dan Engürüs'e geçürdüler (b.489)

Şâh varan paşalara *kaķıdı* / Âşaf-ı a'zam 'Alî'ye var didi (b.631)

Döndi gelüp anı ĥişâr eyledi / Düşmene *giñ* kal'ayı târ eyledi (b.1327)

Eserde genel olarak sade bir dil kullanılmasına rağmen dilin süslü olduğu kısımlarda çok sayıda terkip bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların yanı sıra ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Bir gün o şâhenşeh-i ferruĥ-külâh / Ĥazret-i 'Osmân-ı memalik-sitân (b.100)

⁹⁶ "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih Süresi 48/1

⁹⁷ "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."

⁹⁸ Vahiy Hz. Muhammed'in zihni üzerinde indi. Ona ve âline salat olsun.

⁹⁹ Allah onlardan razı olsun.

Ƙapladı Şol serħadi a‘dâ-yı Şûm / ƘarŐuladı *leşker-i manşûr-ı Rûm* (b.629)

Mâl-ı ğanâ’imle cihân oldu Şâd / Buldı ğinâ *leşker-i ‘âlî-nihâd* (b.968)

Geldi Ƙırım Hân daĥı Şâhib Girây / Eyledi *pâ-bûs-ı Şeh-i pâk-rây* (b.1136)

Hil‘at u in‘âmın alan öpdi el / Buldı Şafâ *zûmre-i ehl-i düvel* (b.2457)

Seyyid Lokman, eserini “müfte‘ilün/müfte‘ilün/fâ‘ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandıĝı kısımlarda sık sık imaleye baŐvurduĝunu görmekteyiz. Bunun diŐında vasil, zihaf ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur.

Geçmedi taĥta ede(b it)di o dem / Hûsn-i edeble Şe(h o)lup muĥteŐem (b.105)

Lâs virüp bâc u ĥarâc-ı füzûn / *Mûsâ* daĥı *cengde* oldu *zebûn* (b.245)

Vardı çü el virmedi *fethi* anuñ / *Ƙaĝa* ulaŐıŐ idî *saĥı* anuñ (b.458)

Biri birer aŐçeye *iken* Őomun / *İkisi* bir aŐçeye oldu o ğün (b.1535)

*Bâĥî*yi aldı ümenâdan tamâm / Fikr ü tedârik ile âşaf-maĥâm (b.1540)

Ƙaçdı ‘Acem Őâhi çü Ƙazvin’e dek / Şâh buyurdu sipeh-i pâydek (b.1084)

Seyyid Lokman, atasözü, deyim ve halk deyişi kullanarak anlatımına ğüç ve zenginlik katmıştır.

İtdi du‘â çün Hâcî BektâŐ aña / *Eĝdi* cihân Őâhları *baş* aña (b.133)

Düşmeni taĝdan taĝa Ƙaçurdılar / ‘Aĝlını Şâhin gibi uçurdılar (b.246)

Őaru inek gibi depindi giri / DeŐ-i belâ oldu Şanasın yiri (b.259)

Hıdmete Eflâĝ Beg’i *bil baĝladı* / Şanki Ƙıralıñ *cigerin daĝladı* (b.378)

Düşmene *çatdı gözini Ƙaşını* / Kesdi temur bâveli bân başını (b.940)

Vay aña kim ol daĥı elden çıĝa / *Dönmeye oĝ girü çü yaydan çıĝa* (b.1614)

Seyyid Lokman, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Kim ki bu isimle Ƙılıc *ƘuŐana* / HâŐm anı ĝördükde Ƙaçup *uŐana* (b.7)

Hums-ı ğanâ’im o zamân *aldılar* / Sûre-i Enfâl’a nazâr *Şaldılar* (b.139)

Kaş-d-ı gezend üzredür İslâm'a ol/ Bürke-i hac cânibine açdı yol (b.848)

Şâh ile çok 'arbedeler itdiler/ Cânib-i Ahlat'a varup gitdiler (b.1095)

Vardı Çatalca tarafın avladı/ Her yaña ferruh haberi çavladı (b.1393)

Sonuç olarak Seyyid Lokman'ın eseri kelime hazinesi bakımından zengin bir eserdir. Olayları anlattığı kısımlarda daha sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, diğer kısımlarda nispeten ağır bir dil kullanmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde Türkçe kelimeler yoğunluktadır. Olaylar sanattan uzak, sade ve gerçekçi bir anlatımla okuyucuya aktarılmıştır.

1.31.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen tek nüshası, Londra, British Library, Or. 7931 numarada kayıtlıdır. Harekeli nesihle kaleme alınan nüsha 178 varak olup her varakta 9 satır bulunmaktadır. Nüshada 3 minyatür bulunmaktadır. Yıpranmadan dolayı bazı beyitlerin tamamı bazılarının ise bir kısmı silinmiştir. Ayrıca eserde 42 varak da boş bırakılmıştır. Bu varaklar büyük ihtimalle minyatür için boş bırakılmıştır (Akın, 2018).

1.31.5. Şeh-nâme-i Tafsil-i Hâl-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Lemi Akın tarafından çalışmalar yapılmıştır. Akın, önce eseri bir makaleyle tanıtmış (2014:1-20), ardından da yayımlamıştır. Akın bu yayınında eser hakkında bilgiler vermiş, eseri tematik olarak incelemiş, eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir. Çalışmasının sonuna da dizin, sözlük ve eserin tıpkıbasımını eklemiştir (Akın, 2018).

1.32. Zafer-nâme (Abdî)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Abdi Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Doğum yılı ve yeri bilinmeyen Abdi, kaynaklarda Sarhoş Abdi olarak zikredilmektedir. Nişancılık ve defter eminliği görevlerinde bulunan şairin ölüm yılı, bazı kaynaklarda 1014/1605-06, bazı kaynaklarda da 1031/1621-22 olarak verilmiştir (Gürbüz, 2015:632)

Abdî, eserine yedi sayfalık mensur bir “Dibâce” ile başlamaktadır. Ardından mesnevi nazım biçimiyle olayları anlatmaya başlayan müellif, Nemçe seferi çerçevesinde Tata, Senmarten, Baba ve Yanık kalelerinin fethini anlatmaktadır. 314 beyitten oluşan eser, aruzun “fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak 286-299. beyitler arasında “kıṭ‘a” tarzında kaleme alınan tarih manzumesi “mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/fe‘ülün” kalıbıyla kaleme alınmıştır.

1.32.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde “Sebeb-i te’lif” bölümü yoktur. Abdi Çelebi de sefere bizzat katılmış ve gördüklerini nazmetmiştir. Eserin başında ve sonunda III. Murad’ı öven beyitlerde padişahın ihsan beklemektedir. Müellifin, padişahın ihsanlarına mazhar olmak için eserini kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Eserin dibâcesinde yer alan Farsça bilgilere göre, Abdi eserini 1594 yılında telif ederek Sadrazam Sinan Paşa vasıtasıyla Sultan III. Murat’a sunmuştur. Zafer-nâme’yi okuyan Sultan Murat, şükür secdesine gitmiştir.

1.32.2. Eserin Muhtevası

Sultan III. Murat, batıya sefer emri verir. Veziriazam Sinan Paşa’yı sefer için toplanan ordunun komutanlığına tayin eder. Bu sırada düşman askerleri kış öncesi Hatvan ve Estergon kalelerini kuşatır. İki ay boyunca kuşatılan kaleleri Osmanlı askerleri kahramanca savunur. Kalelerin kuşatıldığını haber alan Sinan Paşa, emrindeki orduyla Komaran adasına hareket eder. Tata Kalesi’ni kuşatan Osmanlı ordusu, Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa’nın da desteğiyle kale surlarını şiddetli top atışlarıyla döver. Daha fazla direnemeyen düşman askeri sekizinci günde teslim olarak kaleyi Osmanlı ordusuna bırakır. Bu kaleyi alan Osmanlı ordusu, Senmarten Kalesi’ni almaya niyetlenir. Evvela kale halkını İslam’a davet edip kaleyi teslim etmelerini ister. İlkini bunu kabul etmeyen kale halkı çaresiz kalınca kaleyi teslim eder. Böylece Senmarten Kalesi savaştan alınır. Daha sonra stratejik bir konumda olan Yanık Kalesinin alınması kararlaştırılır. Kaleye yürüyen Osmanlı askerlerini gören düşman askerleri de dışarı çıkarak Osmanlı askerleriyle çarpışır. Şiddetli bir çarpışmadan sonra düşman askerleri

kaleye çekilmek zorunda kalır. Bu arada Gazi Han komutasındaki Tatar askerleri de Osmanlı ordusuna takviye olarak katılır. Düşman askerleri kaleden çıkararak Osmanlı askerleri üzerine bir saldırı daha düzenler. Yaşanan şiddetli çarpışmada Tırhala Beyi Emrullah Bey ve iki sancak beyi şehit olur. Daha sonra Kurban Bayramının gelişini fırsat bilen düşman askerleri bayramın ikinci günü tekrar saldırıya geçer. Kuşatmanın uzaması üzerine Sinan Paşa harp meclisini toplayarak istişarede bulunur. İstişareden sonra taarruza geçen Osmanlı ordusu, nehir üzerine yaptığı köprü sayesinde de düşmana büyük bir yenilgi yaşatır. Böylece iki aylık bir kuşatmadan sonra Yanık Kalesi fethedilir. Kış mevsiminin bastırmasıyla Komaran fethi de bahara kalır.

1.32.3. Dil ve Üslubu

Zafer-nâme, 16. yüzyılın sonlarında kaleme alınmış bir eserdir. Pek hacimli olmayan eserde, Türkçe dışında Arapça ve Farsça asıllı kelimeler kullanılmıştır. Anlaşılır bir dille kaleme alınan eserde, sıra dışı kelime ve ifadelere rastlanmaz. Savaş sahnelerinin anlatıldığı kısımlarda savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, teber, harbe, darbzen, cebe, zırh, tır, şemşîr, kılıç, kalkan, hançer, yay, nîze, şeşper, gürz...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Etmeye burclarını zîr ü zeber / *Toplar* kurdılar anda yer yer (b.39)¹⁰⁰

Etmeyüp ‘askerümüzden pervâ / Kaçmayup *tîg* ü *teberden* kaç’â (b.75)

Dil uzadurdu o demler *deşne* / Her biri hûn-ı ‘adûya teşne (b.88)

Bu idi kaçdları anda meğer / İdeler *darb-zen* ü *topa* zarar (b.98)

Ayrıca, “eğîn, kiçi, ılgar, toyumluk...” gibi az sayıda arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Zâtına hîl‘at-ı devlet yaraşık / *Egnine* câme-i ‘izzet lâyıık (b.36)

İrtesi geçdi o şudan Tatar / Etdiler düşmene doğru *ılgar* (b.201)

Hayli *toyumluk* idüpdür Tatar / Bağladı mâl ile her biri kaçtar (b.215)

¹⁰⁰ Örnek beyitler Mehmet Gürbüz’ün (2015:627-670) çalışmasından alınmıştır.

Sefer üzre ki ola mevsim kış / Ulu *kiçi* çeker andan teşviş (b.312)

Eserde Farsça ve Arapça terkipler pek bulunmaz. Olanlar da genellikle Farsça tamlama kuralına göre yapılmış ikili terkiplerdir.

İki ay eylediler *ceng-i ‘azîm* / Çekmeyüp *‘asker-i düşmenden* bîm (b.18)

Rûmili ‘askeri kılında tamâm / Etdi ikdâm *cüyûş-ı İslâm* (b.33)

Yeridür şimdi kula ihsânuñ / Böyledür emri *şeh-i devrânuñ* (b.157)

İricek *fâşl-ı şitâ vaqt-i maţar* / Her kişi anda çeker havf u haţar (b.311)

Abdî, vezin olarak “fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün” kalıbını kullanmıştır. Vezin uygulamasında pek başarılı olamayan müellif, bazı mısralarda vezni uyduramamıştır. Birçok yerde de imale, vasıl ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

De(r i)ken çâh-ı hirâsa düşmen / Başı korkusına düşdü düşmen (b.28)

Geldi ‘asker derilüp *alaya* / Nitekim cûla(r a)kar deryaya (b.29)

Çekelüm her ne ise bâr-ı belâ / Aşa fethi umaruz mümki(n o)la (b.123)

Anlar atdı tüfeng bunlar tîr / Girdi meydâna dilîri bir bir (b.136)

Çalışup gîce vü gündüz el-Ĥağ / Taş yaşdandı döşendi toprak (b.238)

Şair, savaş sahnelerini kendine has benzetmelerle tasvir etmektedir.

Eylemişlerdi şanasın ol gün / ‘Asker-i İslâm cümle düğün (b.83)

Urdılar ellerine ehl-i gâzâ / Ol gice hûn-ı ‘adûdan hınnâ (b.84)

Atılup top u tüfengüñ niçesi / Didük ol giceye finduk gicesi (b.85)

Güyegü oldı o gice şühedâ / Oldılar vâşıl-ı vaşl-ı havrâ (b.86)

Şühedâ kanı o dem oldı revân / ‘İd-i adhâda mişâl-i kurbân (b.109)

Sonuç olarak *Zafer-nâme-i Abdî*, anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Genel olarak sade bir dili olan eserde, yer yer sanatlı beyitler de yer almaktadır. Şairin sefere bizzat katılması, gördüklerini sıcaklığına yazması ve savaş alanındaki durumu canlı bir şekilde tasvir etmesi esere gerçeklik ve inandırıcılık kazandırmıştır.

1.32.4. Eserin Nüshaları

Eserin yegâne nüshası, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, Manzum 1328 numarada kayıtlıdır. Müstensihinin adının yazılmadığı ketebe kaydına göre eser, Şevval 1011/Mart-Nisan 1603 tarihinde istinsah edilmiştir. Nesihle kaleme alınan nüsha, 14 varaktan oluşmaktadır.

1.32.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Mehmet Gürbüz tarafından yapılmıştır. Eseri bir makaleyle bilim alemine kazandıran Gürbüz, eser ve müellifi hakkında bilgiler verdikten sonra eserin transkribini vermiştir (Gürbüz, 2015:627-670).

1.33. Şeh-nâme-i Eğri¹⁰¹ (Talikî-zâde Mehmed Subhî)

Şehnameci Talikî-zâde Mehmed Subhî tarafından kaleme alınmıştır. Doğum tarihi bilinmeyen müellif, Seyyid Lokman'dan sonra şehnamecilik görevine tayin edilmiştir. Lokman'dan sonra en çok eser telif eden şehnamecidir. Toplamda altı eser kaleme alan müellif, 1606 yılında vefat etmiştir.

Subhî, eserini mesnevi nazım şekli ve aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserinin girişinde Allah’a ve peygambere övgü, dönemin padişahı ve önceki Osmanlı padişahlarına övgü, nasihat bölümlerinden sonra dönemin padişahını tekrar över. Ardından asıl konuya geçen müellif, on beş beyitlik Farsça bir manzumeden sonra eseri nasıl tamamladığını anlatarak şehnameyi bitirir. Eser, 2042 beyitten oluşmaktadır.

1.33.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil olarak sebep-i telif bölümü yoktur. Ancak müellifin resmi olarak şehnamecilik görevinde bulunması eserin telif sebebi olarak gösterilebilir. Şehnamecilik

¹⁰¹ Macarca Eger olarak anılan şehir, bugün Macaristan’ın Heves iline bağlıdır.

vazifesiyle Eğri Seferi'ne katılan Subhî'nin burada vuku bulan olayları kaleme almak amacıyla eserini telif ettiğini söyleyebiliriz.

Sultan III. Mehmet'e sunulan eserin ferağ kaydında telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, Eğri Seferi, 1596 yılının sonlarında bitmiştir. Padişah ve ordusu, seferden dönüp İstanbul'a gelişini göz önüne alarak ve Subhî'nin hatime bölümünde eserini bir yılda tamamladığını ifade etmesinden yola çıkarak eserin 1598 yılının başlarında tamamlandığını söyleyebiliriz.

Çeküp kayd-ı tahtîre nazm eyledüm / Nisâr-ı pey-i şâha 'azm eyledüm

Ki kılmışdı Firdevsî imâm / Otuz yılda Şeh-nâme'sini tamâm

Bu bir sâlde ben fakîr ü kemîn / Çekem nazma bir böyle dürr-i semîn (b. 251)¹⁰²

1.33.2. Eserin Muhtevası

Macarlar, Sultan Süleyman zamanında alınan ve onun tarafından Yanık ismi verilen Gürvar Kalesi'ni geri almak ve Osmanlı'dan intikam almak için Papa'nın yardımıyla çevredeki Hristiyan memleketleriyle ittifak ederler. Topladıkları askerler Osmanlı topraklarına saldırır. Bunu duyan Sultan III. Mehmet, sefer emri verir. Böylece Osmanlı ordusu Eğri'ye doğru yola çıkar. Meşakkatli bir yolculuktan sonra ordu Eğri önlerine varır ve şehri kuşatarak kaleyi top atışına tutar. Yoğun top atışına rağmen kale bir türlü düşmez. Bunu üzerine Vezir Cafer Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa, hisarın üzerindeki dağdan kalenin vurulmasını emrederler. Dağdan yapılan top atışları, lağımın patlatılarak içeri girilmesi de sonuç vermez. Kaleye çıkan Osmanlı askerleri sancak dikmelerine rağmen geri püskürtülürler. Bir türlü zafer elde edilemeyince sadrazam, paşa ve beylerle istişarede bulunur ve tekrar saldırıya geçilir. Kalenin en zayıf yönünün kuzey yönü olduğunu öğrenen ordu kuzeyden yoğun bir saldırı gerçekleştirir. Kuzeyden yapılan saldırı sonucunda dış kale ele geçirilir, iç kale de dört bir yandan kuşatılır. Bu kuşatmaya daha fazla direnemeyen düşman ordusu kaleyi teslim eder. Sultan Mehmet fethedilen kaleyi gezer ve yıkılan yerlerin tamir edilmesini emreder.

¹⁰² Örnek beyitler Vahit Çabuk'un çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için sadece sayfa numaralarını verdik.

Tatar hanı, padişahın otağına gelerek Hristiyanlardan yedi banın 350 bin kişilik ordu ile padişahın üzerine geldiğini haber verir. Daha sonra yaralı olarak karargâha gelen içoğlanları haberi doğrular. Düşmanların kendilerinden bazılarını şehit ettiklerini bazılarını da esir aldıklarını söylerler. Bunun üzerine Sultan Mehmet, Cafer Paşa'ya hazırlıklara başlanmasını emreder. Cafer Paşa 40 bin kişilik bir ordu hazırlar. Osmanlı ordusundaki Macar asıllı bir asker, Cafer Paşa'nın 40 bin kişilik bir ordu hazırladığını ve ordunun başında padişahın olmadığını düşman askerlerine bildirir. Bunun üzerine düşman askerleri saldırıya geçer. Aniden gelen saldırıya karşı koyamayan Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Bu saldırıda Osmanlı ordusundan 137 kişi şehit, 100 kişi de esir olur. Geri çekilip toparlanan Osmanlı ordusu ertesi gün saldırıya geçer. Yapılan savaşta iki taraf da büyük kayıplar verir. Bir ara bazı askerlerin savaş alanından firar etmesi, düşman askerlerinin padişahın etrafını sarması Osmanlı ordusunu mağlup olma noktasına getirir. Ancak ordunun geri hizmetlilerinin düşman askerine karşılık vererek savaşa girmeleri ordunun toparlanmasını sağlar. Hatta müellif de üç düşman askerini okla, beşini de başını keserek öldürür. Toparlanan ordu, büyük bir kahramanlık örneği göstererek düşmanları geri püskürtür. Ardından taarruza geçen Osmanlı ordusu, büyük bir zafer elde eder. Bu zaferden sonra Belgrad, Sofya, Edirne üzerinden İstanbul'a gelen Sultan Mehmet, halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır.

1.33.3. Dil ve Üslubu

Şeh-nâme-i Eğri, 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Ancak, eserde aralara serpiştirilmiş Farsça beyitler ile 15 beyitlik Farsça bir manzume de bulunmaktadır. Genel olarak sade bir dille kaleme alınan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsça asıllıdır. Eserde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, günlük dilde geçen ve halkın aşına olduğu sözcüklerdir. Olayların anlatıldığı kısımlarda sade olan dil, özellikle eserin giriş ve bitiş bölümlerinde, övgünün söz konusu olduğu bazı beyitlerde süslü ve terkipli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olur hûb-ruhsâr-ı şâhib-cemâl / Çerâğ-ı dil-efrûz-ı ehl-i kemâl (s.87)

Dil-efrûz u cân-bahş u behcet-nişâr / Çü ruhsâr-ı dil-bend-i zîbâ-yi yâr (s.98)

Şeh-i la‘l-tâc u zeberced-serîr / *Sevâbit-sipah u süreyyâ-mesîr* (s.175)

Şeref-nâme-i devlet ü rûzigâr / *Meğâzî-i hâkân-ı Cem-iiktidâr* (s.250)

Eserde savaş araç gereçleriyle ilgili “top, tüfek, barut, gürz, zırh, tîr, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, şeşper, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Ziyâde atılmağla *top* u *tüfeng* / Olup kâfirün başına *çal’a teng* (s.121)

Şecâ‘atden ol kim ola behremend / Elinde *tüfeng* ü *kemân* ü *kemend* (s.131)

Yağup *tîr* ü *finduk* mişâl-i tegerg / *Çopup* ‘asker içinde *şûfân-ı merg* (s.132)

‘Asâkir elinde telef oluruz / *Çü şemşîr-i şîre* ‘alef oluruz (s.148)

Alup *nîzesin* pehlevânân-ı ceng / Tutar ejdehâyı şanurdın neheng (s.169)

Urup düşmen-i dîne *tîg* u *teber* / *Çılalar melâ‘îni zîr* ü zeber (s.178)

Eserde “sı-, öyin, ırgür-, tûskür-, tırl, ırl...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Kilisâyı yıkdıñ *şıduñ* bütlerin / *Kilâbun yedirdün ite etlerin* (s.89)

Üserâyı *öyin öyin* dögdiler / *Ğîdâsın kesüp dînine sögdiler* (s.110)

Olnca şavaş eyleyüp virmezüz / Elin *çal’aya Türk’ün ırgürmezüz* (s.125)

Çırup niçemüz *harbe-i harb* ile / Bizi *tûskürüp* taşraya *darb* ile (s.133)

Bu hâli görüp bir muhannes *tırl* / Didi kendüye gel yeründen *ırl* (s.179)

Eserde sade bir dil kullanılmasına rağmen dilin süslü olduğu kısımlarda çok sayıda terkip bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların yanı sıra ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur.

Çü ‘unvânı Şeh-nâme’dür nâmı şâh / Olur *feth-i iklim-i güftâra râh* (s.86)

Fenâ zulmeti içre kalan kirâm / Olur *hayy-i âb-ı hayât-ı kelâm* (s.97)

İmâm-ı ‘azîm-i hüner-perverân / Meh-i müktedâ-yı *sühan-güsterân* (s.100)

Ki tâ vaqt-ı temcîd-i rabb-i mecîd / Du‘â kıldı *hâkân-ı nuşret-nevîd* (s.175)

Firâr idenün kırdılar üçini / *Şeh-i ‘âlemün* aldılar öcini (s.224)

Subhî, eserini “fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı kısımlarda sık sık imaleye başvurduğunu görmekteyiz. Vasıl ve med gibi yöntemlere ise nadiren rastlamaktayız.

Virüp başumuz intikâm alalum / Kıırıp Türk’ü ‘âlemde kâm alalum (s.111)

Ki kalmadı hâlî ne bâlâ ne şîb / Tölup heybe(t i)le firâz u nişîb (s.112)

Ki böyle haber virdiler *pîrler* / Ğazâ pîşesinde olan *şîrler* (s.119)

Gidüp gündü(z o)lınca şeb âşikâr / A(t üs)tinde idi Hüdâvendigâr (s.172)

Kemânı çeküp oğımı doldurup / Üçünü birer ok ile öldürüp (s.208)

Subhî, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Cihânun yiter bir şeh-i dâveri / Ki *bir avretün iki olmaz eri* (s.90)

Şatılsañ saçuñla saķaluñla ger / *Değişmezdi cârûbâ çingâneler* (s.101)

Başum ağrımaz and içersen hemîn / *Yalan yire çok kimse eyler yemîn* (s.102)

Yüzini güneş görmemiş hûblar / Nihân-hânede gizlü maħbûblar (s.104)

Güneş gibi eflâke irse serüñ / Yine toprak altıdur yirüñ (s.105)

Ķapuları üzre pâlâs aşdılar / *Başa kül saçup saçların kesdiler* (s.110)

Hemân baña beş biñ ğuruş u bir at / *Sözün toğrusun söyleyüp eğri yat* (s.123)

Atar topu kâfir kıilup ihtifâ / *Şavulmaz kazâdur görünmez belâ* (s.127)

Didi kendüye tut sözimi besen / *Meşeldür er evde gerekdür esen* (s.179)

Subhî, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Anuñçün yaratdı seni *yaradan* / Ki küffârı kaldurasın *aradan* (s.87)

Beyân kıl ğazâya nice *gıtdüğün* / Melâ‘îni nice helâk *ıtdüğün* (s.108)

Varup kal‘asını nice *alduğın* / Kilâbı nice yirlere *çaldüğün* (s.108)

Şehîd olanun üstine *ağlayup* / Urılanların yâresin *bağlayup* (s.133)

Düşüp ardına hep bile kaçdılar / Bu kaçmak kapusun bular açdılar (s.179)

Bu sevdâ ile niçe dem *ağladum* / Deli göñlümi ölmeğe *bağladum* (s.206)

Subhî, savaş sahnelerini canlı tasvirlerle aktarmaktadır.

Düşüp âteş içre semender gibi / Tururdı yiñe nerre-ejder gibi (s.198)

Ki çün oldı şiddetle bir böyle ceng / Felek hod âhen gibi oldı teng (s.198)

Kimi kaçmağa bulmadı iktidâr / İdüp cânı kendinden evvel firâr (s.198)

Uçup mürdeler gibi beñzinde kan / Dañı ölmedin havfden çıkdı cân (s.198)

Sonuç olarak Subhî, olayları anlattığı kısımlarda daha sade bir dil kullanırken diğer kısımlarda nispeten ağır ve süslü bir dil kullanmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde Türkçe kelimeler yoğunluktadır. Olaylar sade ve gerçekçi bir anlatımla okuyucuya aktarılmıştır.

1.33.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1609'da kayıtlıdır. İçinde dört minyatür bulunan nüsha, harekeli nesihle kaleme alınmıştır. Her sayfasında 17 satır bulunan nüsha 74 varaktan oluşmaktadır.

1.33.5. Şeh-nâme-i Eğri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan tek çalışma Vahit Çabuk'un 1986 yılında hazırladığı doktora tezidir. Çabuk, eseri tematik olarak incelemiş ve eserin dil içi çevirisini yapmıştır.¹⁰³

¹⁰³ Çabuk, Vahit, Tâlikî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1986.

2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER

2.1. Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (Behiştî)

Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemi şairlerinden Behiştî tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Ahmed olan şairin doğum ve ölüm tarihleri net olarak bilinmemektedir. Şiir ve inşada yetkin olan Behiştî'nin bu eseri dışında Divan'ı ve Hamsesi de vardır. Ayrıca Behiştî'nin Edirneli Nazmî ve Pervâne Bey mecmualarında gazelleri bulunmaktadır.

Eserde anlatılan tarihi olaylar mensur olarak kaleme alınmıştır. Ancak Behiştî şair olmasının etkisiyle padişahların tahta çıkışları, savaş sahneleri, kalelerin ihtişamı, baharın gelişi gibi olaylarda nazmı tercih etmiştir. Manzum parçalara sadece bölüm başlarında rastlanmaz. Metin içerisinde de “Beyt, Mesnevi, Nazm, Mısra, Şi‘r” başlıkları ile yazılmış çok sayıda Farsça, Arapça ve Türkçe manzum parça mevcuttur. Eserdeki bütün manzum parçaların toplamı 2610 beyittir. Bunlardan 1806'sı Türkçe, 694'ü Farsça, 109'u Arapçadır.

2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Behiştî, tarihi olayları canlı bir ifadeyle anlatarak Osmanlı hanedanının şanını bütün dünyaya duyurmak ve kıyamete kadar hayır dua ile anılmalarını sağlamak amacıyla eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Müellif, eserini dönemin padişahı II. Bayezid'in emriyle kaleme almaya başladığını dile getirmiştir. Eserin 1507-1512 yılları arasında kaleme alındığı tespit edilmiştir (Kaytaç, 2016:15-17).

2.1.2. Eserin Muhtevası

Eserini 1288 yılından başlatan müellif, 1502 yılına kadar gerçekleşen olayları mensur olarak anlatmaktadır. Eser, bu tarihe kadar tahta oturan sekiz padişahın dönemlerinde vuku bulan olayları ihtiva etmektedir. Her padişah dönemi ayrı olarak “sifr” başlığı altında anlatılmaktadır.

2.1.3. Dil ve Üslubu

Behiştî, inşa alanında hünerlerini gösterirken şair olmasının etkisiyle de nazmdan vazgeçmemiştir. Behiştî, söylediklerini desteklemek ve anlatımını zenginleştirmek amacıyla Farsça, Arapça ve Türkçe beyitlere yer verir. Her padişah dönemi uzun manzumeler ile başlamaktadır. En uzun manzumeler ise I. Bayezid, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemine aittir. Müellif, Türkçe manzum kısımlarda genel olarak sade bir dil kullanmıştır:

Ḥuzâyâ ḥaḳîḳatde sulṭân tapun / Ki nâfîz neye kılsa fermân tapun

Olup emrüne râm ins ü melek / Zemîn sâkin ü sâyir oldı felek (Kaytaz, 2016:73)

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm / Oldı çü 'unvân-ı kitâb-ı kerîm

Vâcib odur fâtiḥa-yı her kelâm / Eyleye kâmil olan anı müdâm (Kaytaz, 2016:249)

Sipâs ü sitâyîş anadur sezâ / Ki zâtı vücûdın ide iḳtizâ

Bir evvel durur ibtidâ yok ana / Bir âḫir durur intihâ yok ana (Kaytaz, 2016:326)

2.1.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen üç nüshası vardır. Londra British Museum, nr: 7869'da, Topkapı Sarayı Revan nr. 1270'te ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, nr. 293'te kayıtlıdır. Bu nüshalarda eserin tamamı bir arada değildir. Londra British Museum, nr: 7869 ve Topkapı Sarayı Revan nr. 1270'te kayıtlı olan nüshalarda I. Bayezid Dönemi'nden II. Bayezid Dönemi'ne (1389-1502) kadar olan Osmanlı tarihi yer almaktadır. Sonradan bulunan İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, nr. 293'teki nüshada ise eserin eksik olan baş kısmı Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad dönemleri yer almaktadır.

2.1.5. Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Fatma Kaytaç 2011 yılında bir doktora tezi hazırlamıştır.¹⁰⁴ Kaytaç daha sonra bu çalışmasını yayımlamıştır (Kaytaç, 2016). Daha sonraki çalışma da Müjgan Çakır ve Fatma Kaytaç tarafından yapılmıştır. Eserin yeni bulunan ve eksik kısımlarını içeren nüshası bir makaleyle tanıtılmıştır (Çakır ve Kaytaç, 2013:99-112). Çakır ve Kaytaç daha sonra bulunan bu nüshayı da yeni harflere çevirerek neşretmişlerdir (Kaytaç ve Çakır, 2020).

2.2. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb (Silahşör)

Kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Silahşör mahlaslı bir şair tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır.

Eserine 57 beyitlik bir hamdele ile başlayan müellif, 33 beyitlik bir naatten sonra olayları mensur olarak anlatmaya başlar. Mensur kısımlar arasına mesnevi nazım şekliyle yazılan manzum parçaların toplamı 770 beyittir. Bu manzum kısımlar, farklı başlıklar altında ve farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır. Eser, Mısır'ın fethine düşürülen bir tarih manzumesiyle bitirilmektedir.

2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebep-i telif bölümü yer almamaktadır. Eser içinde de eserin neden yazıldığıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Elimizde bulunan nüshada, eserin müstensihini, nerede ve hangi tarihte istinsah edildiğini belirten bir “ketebe kaydı” yer almamaktadır. Eserin sonunda Mısır'ın fethine düşürülen tarih 1517 yılını vermektedir. Eserde anlatılan son olay da Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı tamamen fethettikten sonra 24 Eylül 1517'de İstanbul'a dönüşüdür. Bundan yola çıkarak eserin 1517'den sonra yazıldığını söyleyebiliriz.

¹⁰⁴ Kaytaç, Fatma, Behiştî Tarihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin), (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2011.

2.2.2. Eserin Muhtevası

Eserin başlıca konusu Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferidir. Çaldıran Muharebesinden sonra Osmanlılar ile İranlılar arasındaki düşmanca münasebetlerin devam ettiği ve Fırat boylarında, bilhassa Diyarbakır ve Mardin havalisinde bazı çarpışmaların vuku bulduğu sıralarda, ikinci bir İran Seferine hazırlanarak yola çıkan Yavuz'un, bazı sebeplerle birdenbire fikir değiştirerek Malatya'dan güneye dönüşü, Mısır üzerine yürüyüşü ve Mısır'ı alışı izah edilmektedir (Tansel, 1958:294).

2.2.3. Dil ve Üslubu

Eserde farklı vezinlerle kaleme alınan manzum parçaların olduğunu yukarıda söylemiştik. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan bu manzum kısımlar, genellikle eserin monotonluğunu kırmak amacıyla tasvir veya övgü mahiyetindedir. Bu kısımlarda anlatılan savaş sahneleri de canlı tasvirlerle, sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır.

Bi-ḥamdi'llâh ki ḥallâku'l-beriyât / Yaratdı 'arş u kürsi vü semâvât (Tansel, 1958:295)

Şaf tutup atıldı ol gece tüfeng / Ka'r-ı deryâya kaçup girdi neheng (Tansel, 1958:305)

Bir nücûm sâ'at iki ceş etti ceng / 'Âlem için birbirine etti teng (Tansel, 1958:309)

Ol kadar uruşdular gürz-i girân / Yanşulandı Mışır u Tebrîz ü İran (Tansel, 1958:309)

Bir ṭarâfdan ḳavm-i Mışır u bir ṭarâfdan ceş-i Rûm / Şaf tutuban iki 'asker birbirine etdi hücûm (Tansel, 1958:317)

Ḳabr içre mağfîret ḳılgı1 bize / Münker'in sorusun ehven ḳıl bize (Tansel, 1958:319)

Taht-ı Yûsuf üstine çün geçti şâh / Şan Ḥamel burcına geçti mihr ü mâh (Tansel, 1961:444)

Rûmdan 'asker çeküp Sulṭân Selîm / Mışır u Şâm'ı aña fetḥ etdi 'Alîm (Tansel, 1961:454)

2.2.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye bölümü no:4087’de kayıtlıdır. Ne zaman istinsah edildiği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan nüsha, talik kırması ile yazılmış olup 70 varaktan oluşmaktadır.

2.2.5. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Selahattin Tansel tarafından yapılmıştır. Tansel, eseri “Tarih Vesikaları” adlı dergide tefrika şeklinde neşretmiştir (Tansel, 1958:294-320; 1961:430-454).

2.3. Selîm-nâme (Muhyî)

Mevlânâ Muhyî tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Mehmed olan müellifin hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Aydın’ın Birgi kasabasında doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Birgi’de kadılık yapmış olan Muhyî, devletin ileri gelenlerinin sohbetinde bulunmuştur. Pilavcı Muhyî olarak da anılan müellifin ölüm tarihi bilinmemektedir.

Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, aralara serpiştirilmiş Türkçe manzum kısımlar da bulunmaktadır. Bu kısımlar, “beyt, nazm, şi‘r,” başlıklarıyla verilmiştir. Genellikle övgü mahiyetinde olan bu manzum parçaların toplamı 243 beyittir. Farklı aruz kalıplarıyla ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmış kısımlar dışında bir kaside de bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim övgüsünde yazılan bu kaside, 39 beyittir.

2.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserin baş ve son tarafları eksik olduğu için, eserin telif sebebi, kime sunulduğu ve telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak yazdığı kasidede Sultan Selim’i övmesinden yola çıkarak Sultan Selim döneminde yazıldığını düşünebiliriz.

2.3.2. Eserin Muhtevası

Baş tarafı eksik olan eser, Sultan Selim ve kardeşleri arasındaki taht mücadelesiyle başlayıp 5 Rebiyülahir 921/19 Mayıs 1515 yılında Kemah Kalesinin alınışına kadar devam eden olayları anlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in kardeşleriyle giriştiği taht mücadelesi ve Kemah Kalesinin alınışı da dahil Yavuz'un saltanat yıllarını ve devrindeki olayları ayrıntılı bir şekilde anlatan müellif, olayları Seyyid Mehemed bin Seyyid Alî-i İznîkî'den rivayet ettiğini ifade etmektedir (Şahinoğlu, 1987:VI-XIII).

2.3.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan Muhyî araya Türkçe birçok manzum parça serpiştirmiştir. Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış eserde genel olarak sade bir dil hakimdir. Manzum kısımların olduğu bölümlerde de akıcı ve sade bir dil kullanan Muhyî'nin manzumelerinde Türkçe kelimeler yoğunluktadır. Ancak Yavuz Sultan Selim'i övdüğü kasidede Arapça ve Farsça kökenli kelimeler nispeten daha fazladır.

Şoĥbet ol c n Őoĥbetid r iy 'az z / Kim  ıla birbirile ehl-i temiz (s.6)

Vezipleri içre vardı bir veziri / Ki andan sevgili yo tu veziri (s.17)

Emir  ıldı leşkere Őaĥib- ır n /  ozdi sanca  yürüdi hem ol zem n (s.37)

Őaĥ Selim' n heybetinden ŐaŐdılar /  uŐkuna kuvvet diyüben  a dılar (s.44)

Çok Şükür el-ĥamdu li'llaĥ geldük iy Őaĥ-ı cih n / Cümle ' lem ĥazret ne didi iy Őaĥ-ı cih n (s.60)

Muhy  c n leyl   neh r ider du'  ĥazret ne / Ben  ulu n medd ĥu nam t  kim geçince işbu cih n (s.63)

Őaĥ Selim c nkim irişdi Tebriz'e / Heybet-i  v zesi irdi hem Elbruz'e (s.89)

2.3.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası Konya İzzet Koyuno lu Müzesi Kitaplığı 13335 numarada kayıtlıdır. Başı ve sonu eksik olan nüsha 78 varaktır. Sonradan

numaralandırıldığı anlaşılan nüshada 1. varaktan öncesi, 16, 46, ve 57. varaklar ile 78. varaktan sonrası eksiktir. Harekeli nesihle yazılmış olan nüshanın her varağında 15 satır mevcuttur. (Şahinoğlu, 1987:VI-VII).

2.3.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan ilk çalışma Kadriye Şahinoğlu'nun hazırladığı mezuniyet tezidir. Şahinoğlu, eser ve müellifi hakkındaki bilgilerden sonra eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir.¹⁰⁵ Daha sonra Alaattin Aköz, VIII. Türk Tarih Kongresi'nde eser ile ilgili bir bildiri sunmuştur (Aköz, 2018:33-46). Son olarak da Aköz ve Ahmet Kerim Demireğen eseri kitap olarak yayımlamışlardır (Aköz ve Demireğen, 2021).

2.4. Feth-i Kal'a-i Belgrad (Sa'yî)

Asıl adı Mustafa olan Sa'yî tarafından manzum-mensur biçimde kaleme alınan kısa bir eserdir. Kaynakların çoğunda Prizrenli olduğu söylenen Sa'yî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Prizren ve Üsküp'te yaşadktan sonra II. Bayezid'in emriyle İstanbul'a gelmiş ve sarayda hocalık yapmıştır. *Ta'rifât* adlı bir eseri daha vardır. Şairin 1521'den sonra 1538'den önce vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Feth-i Kal'a-i Belgrad manzum-mensur karışık yazılmış kısa bir eserdir. Belgrad Kalesi'nin fethini anlatan eserde manzum kısımlar daha fazladır. Girişte Arapça bir dua ile başlayan eser toplam 190 beyitten oluşmuştur. Bunlardan 4 beyit Farsça, 11 beyit Arapça, 175 beyit de Türkçedir. Türkçe beyitler, aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Farsça beyitlerden ikisi “fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül” ikisi de “mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/ fe'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin sonunda Kanuni için yazılmış akrostiş bir şiirin bulunması dikkat çekmektedir. “Allahu yenşuru Sultân Süleymân / Naşran 'azîzen fi-küllü evân” sözü, “el-muvaşşah” başlığı altında 36 beyit halinde akrostişli okunacak şekilde yazılmıştır.

¹⁰⁵ Şahinoğlu, Kadriye (1987), Muhyî Çelebi ve Selim-nâmesi, (yayınlanmamış mezuniyet tezi) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

2.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif eserini niçin yazdığı hakkında bilgi vermemektedir. Ancak eserde her fırsatta Sultan Süleyman'ı övmesinden yola çıkarak Sa'yî'nin, eserini padişahın mazharına erişmek amacıyla yazdığını söyleyebiliriz. Dönemin padişahına sunulmuş olduğu düşünülen eserin 1521 yılında kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Temmet kaydında 5 Şaban 927/11 Temmuz 1521 tarihi yer almaktadır. Fakat Belgrad, 26 Ramazan 927/29 Ağustos 1521 tarihinde fethedilmiştir. Sa'yî de "Meh-i şavmuñ yigirmi altıncı günü / Ki 'ıyd u kadrîdi günü vü dünü" beytinde bu tarihi doğruluyor. Öyleyse temmet kaydında Şevval yerine yanlışlıkla Şaban yazılmıştır. Eserin yazılış tarihini de 5 Şevval 927/8 Eylül 1521 olarak söyleyebiliriz.

2.4.2. Eserin Muhtevası

Kanuni Sultan Süleyman büyük bir ordu ile İstanbul'dan çıkıp Macaristan'a hareket eder. Bu arada padişah Böğürdelen'in kuşatılmasını emreder. Rumeli beylerbeyi Böğürdelen'i kuşatır. Gece gündüz ilerleyen padişah komutasındaki ordu da Sava kenarına varır. Sava nehri üzerine bir köprü yapılır ve karşıya geçilir. Fakat bu köprü ordu geçtikten bir süre sonra şiddetli akıntıdan dolayı yıkılmıştır. Ardından Sirem Livasına varılır ve bu bölgede öncü kuvvetler kimi yerlere akınlar düzenler. Daha sonra Belgrad kuşatılır. Büyük bir mücadele verilir ve dış hisar ele geçirilir. Düşman kuvvetleri daha sağlam olan iç hisara çekilir. İç hisardaki kuleleri yıkmak için lağımcılar devreye girer. Lağımcılar surları yıkmayı başarır ve kaledekiler teslim olur. 26 Ramazan 927 (29 Ağustos 1521)'de kale fethedilir. Fetihten sonra kalede oluşan tahribat onarılır. Fethi tamamlayan ordu dönüş yoluna koyulur. Sava nehri üzerine bu sefer gemilerden bir köprü yapılarak karşıya geçilir. Bölgede alınan önlemlerden sonra da ordu İstanbul'a doğru hareket eder.

2.4.3. Dil ve Üslubu

Manzum-mensur karışık yazılan eserin genel olarak süslü bir dili vardır. Özellikle secili yazılmış olan mensur kısımlarda çok sayıda Arapça, Farsça sözcük ve tamlama kullanılmıştır. Müellif olayları anlattığı manzum kısımlarda ise sade ve akıcı bir dil

kullanmıştır. Ancak eserin sonunda Kanuni Sultan Süleyman'ı övdüğü manzum kısımda biraz daha ağır bir dil kullanmıştır. Eserde, Türkçe dışında daha çok Arapça ve Farsça kökenli alışlagelmiş kelime ve ibareler kullanılmıştır. Savaş sahnelerini anlattığı beyitlerde daha çok savaş araç-gereçleri ile ilgili sözcükler kullanılmıştır. Arapça veya Farsça terkipler ender kullanılmıştır. Vezni uygulamada genelde başarılı olan müellif vezin tasarruflarına nadiren başvurmuştur.

Yürüyüp kal'aya merdân erenler / Kuşatdılar hişârı pâ-y-tâ-ser

Çü gördiler yürüdi *merd-i cengi* / Melâ'in urdılar top u tufengi

Bular top u tufengden itmeyüp bâk / Revân yürüdiler bî-bâk u çâlâk

Koyulup kal'aya ol *pâk* cânlar / Dediler cümleten Allâhu ekber

Şu resme urdılar küffâra darbı / Ki tutdı *tîğ* darbı şark u garbı

Kişiyeye yâri kılsa *'avn-ı Bârî* / Yıkar bir yumruğıla biñ hişârı

Sa'yî savaş sahnelerini dikkat çekici ifadeler kullanarak lirik bir üslupla tasvir etmiştir.

Ne göz gördi anuñ gibi kıtâli / Ne kulaqlar işitdi ol cidâli

Eger Rüstem göreydi ol şavaşı / Koyaydı top gibi meydânda başı

Tüfek âvâzı vü topuñ tarrâkı / Cihâna şalmışidi turturâkı

Siper gögsin tutup tîr-i kazâyâ / Kemân boynını egmişdi rızâyâ

Çıllıçlar dil olup tesbîh iderdi / Derûn ahvâlini teşrîh iderdi

Sünüler yalmanurdı iştihadan / Nitekim aç hân-ı müştahâdan

İderdi seyr hancer kan içinde / Çıllıç balık gibi 'ummân içinde

Okuñ feryâdı vü nâyıñ figânı / Şadâyıla pür itmişdi cihânı

Bu resme bir 'acib ceng eylediler / Ki haşma yiryüzün teng eylediler

Sonuç olarak Sa'yî bu kısa eserinde manzum kısımlarda sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Cümleler gramer kurallarına uygundur ve sağlamdır. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde oldukça etkili bir anlatım tekniği vardır.

2.4.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar tespit edilen iki nüshası mevcuttur. Bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2175/2’de diğeri de Adana İl Halk Kütüphanesi 791/6’da kayıtlıdır. İki nüsha da birbirinin kopyasıdır. İçerisinde dört risale bulunan bir mecmuanın 138b-146b varakları arasında bulunmaktadır. Talik hatla yazılmış bu mecmuada cetveller ve söz başları kırmızıdır. Eserin başında “Fetiḥ-nâme-i Ḳal’a-i Belgrad Ez-ân Mevlâna Sa’yî Raḥmetullah” ibaresi vardır.

2.4.5. Feth-i Kal’a-i Belgrad Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eseri Muhittin Eliaçık ve Kürşat Şamil Şahin bir makaleyle bilim alemine tanıtmışlardır. Eliaçık ve Şahin, yayımladıkları makalede eserin müellifini ve eseri tanıttıktan sonra eserin transkripsiyonlu metnini ve tıpkıbasımını vermişlerdir (Eliaçık ve Şahin, 2015:141-159).

2.5. Selim-nâme (Keşfi)

Asıl adı Mehmed Çelebi olan Keşfi tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Amasya’da doğan Keşfi Mehmed Çelebi, Yavuz Sultan Selim’in şehzade olduğu dönemde katipliğini yapmıştır. Yavuz tahta çıkınca da onu divan katipliğine getirmiştir. Yavuz Sultan Selim’in ölümünden sonra Anadolu defterdarı olan Keşfi Mehmed Çelebi, 927/1520-21 yılında bu görevden emekli edilmiştir. Keşfi 931/1524-25 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Müellif, kitabının sonunda eserine, *Bâğ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd* adını verdiğini ifade etmektedir. Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, aralara serpiştirilmiş Türkçe ve Farsça manzum parçalar bulunmaktadır. Bu parçalar, “beyt, nazm, kıt’a, meşnevî” başlıklarıyla verilmiştir. Ayrıca eserde 2 Farsça, 8 Türkçe toplam 10 kaside, 4 gazel, 7 bendli bir müsebbâ, 9 bendli bir müseddes, 7 bendli ve 5 bendli iki murabba bulunmaktadır. Genellikle övgü mahiyetinde olan bu manzum parçaların toplamı 28 bend ve 529 beyittir. Bunlardan 120 beyit Farsçadır geriye kalanlar Türkçedir.

2.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserini Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf eden müellif, sebab-i telif bölümünde eserini dünyada ve ahirette bir makam elde etmek, ardında bir yadigâr bırakmak, hazırladığı eseri için dua edilmesine vesile olmak için kaleme aldığını dile getirmektedir. Eserinin sonunda verdiği tarih manzumesinde eserine Ağustos 1514'te başladığını açıkça belirten Keşfi, eserini Aralık 1521'de tamamladığını ifade etmektedir.

2.5.2. Eserin Muhtevası

Keşfi, eserinde son günlerinden başlayarak, Kanuni'nin tahta çıkışına kadar devam eden olayları anlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarını ve devrindeki olayları ayrıntılı bir şekilde anlatan müellif, en çok İran ve Mısır seferlerine yer vermiştir.

2.5.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan Keşfi araya Türkçe ve Farsça birçok manzum parça serpiştirmiştir. Eserinin genelinde Farsça ve Arapça tamlama ve birleşik yapıları kullanan Keşfi, manzum parçalarda da bunu aksettirmektedir. Bundan dolayı eserin dili biraz ağırdır. Manzum parçaları edebi bir üslupla söyleyen şair, eserine özgünlük kazandırmıştır.

Ḥabbezâ iqlîm-i 'Osmân reşk-i mecmu'-ı diyâr / Kim aña Ḥaḳ bir şeh-i şâyeste kıldı şehriyâr (s.33)¹⁰⁶

Ma'den-i naḳd-ı 'adâlet âb-ı rûy-ı mekremet / Menba'-ı cûy-ı sehâvet dürr-i deryâ-yı vaḳâr (s.33)

Faşl-ı nevrüz irdi gül vaḳti gülistân devridir / Şoḥbet eyyâmı çemen hengâmı bostân devridir (s.52)

Şu'lelerden başına ḥaşmuñ kılıçlar od yaḳub / Yarelerden nîzeler baḡrına urdı dâḡlar (s.62)

¹⁰⁶ Örnek beyitler Severcan'ın çalışmasından alınmıştır.

Aşib kan mevci başdan hemçü Ceyhûn / Pür oldı şahın-ı hâk u tās-ı gerdûn (s.121)

Şubh-dem virdi beşâret yümn ile peyk-i şabâ / Kim müşerref eyledi mülki kudûm-i pazişâ
(s.139)

2.5.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen iki nüshası mevcuttur. Bir nüsha Süleymaniye Ktp. Esad Efendi no:2147’de kayıtlıdır. Bir nüsha da Viyana Ktp. Flügel no: 988’de kayıtlıdır. Mustafa Niğboli adlı bir müstensih tarafından 1081/1670-71 yılında istinsah edilen Esad Efendi nüshası nesihle yazılmış olup 134 varaktır. Viyana nüshası ise 90 varaktan oluşmaktadır.

2.5.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Şefaettin Severcan¹⁰⁷ ve Abdurrahman Sağırılı¹⁰⁸ birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Severcan, eserle ilgili bir de makale yayımlamıştır (Severcan, 1989:417-430).

2.6. Ferahat-nâme (Harîrî)

Mensur-manzum karışık olarak yazılan eser, Kastamonulu Abdülcélil Harîrî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Sefer-i Pulya veya Gazâ-yı Körfös diye anılan 1537 yılındaki Pulya seferini ihtiva etmektedir. Harîrî de bu sefere katılmış ve notlar almıştır. Lütü Paşa’nın isteğiyle bu notlarını genişleterek bu eseri vücuda getirmiştir. Tarihi olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere “nazm, kıt’a, meşnevî” gibi başlıklarla yazılan toplam 437 beyit manzum parça mevcuttur. Bunlardan 35 beyit Farsça, 13 beyit Arapça geriye kalanlar da Türkçedir. Harîrî, bu

¹⁰⁷ Severcan, Şefaettin, Keşfi’nin Selim-nâme’si, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri (Türkiye), 1988.

¹⁰⁸ Sağırılı, Abdurrahman, Keşfi Mehmed Çelebî Selim-nâme veya Bâğ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1993.

manzum parçaları genellikle övgüde bulunma, bahar tasviri yapma ve anlattıklarını destekleme amacıyla kullanmıştır.

2.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Harîrî, eserinin girişinde hamisi Lütî Paşa'dan ilgi görmek amacıyla eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Pulya seferine katılan ve burada günlük notlar tutan müellif, Lütî Paşa'nın himayesine girince de onun isteğiyle bu notlarını genişletip *Ferahat-nâme*'yi kaleme almıştır (Parmaksızoğlu, 1982:63-65). Müellif eserinin sonunda yazdığı tarih manzumesinde 944/1537-38 yılını vermiştir. Sefere katılan ve burada günlük notlar tutan Harîrî'nin eserini bu tarihte tamamladığını söyleyebiliriz.

2.6.2. Eserin Muhtevası

Sefer-i Pulya veya Gazâ-yı Körfös diye anılan 1537 yılındaki Pulya seferinin anlatıldığı eserde müellifin Kastamonu'dan İstanbul'a gelişinden sonra Galata'ya geçişi ile başlamaktadır. Daha sonra, "Donanma-yı Hümâyun"un sefere hazırlanması, malzeme ve mühimmatın gemilere yüklenmesi, askerinin ve seferde görev alan beylerle Lütî Paşa'nın padişaha veda ettikten sonra donanmaya girmeleri, İstanbul'dan hareketle Gelibolu'ya varış ve Gelibolu'dan hareket, Lütî Paşa'nın Pulya (Puglia) diyarında aldığı hisarlar anlatılmaktadır.

2.6.3. Dil ve Üslubu

Harîrî, olayları mensur olarak anlattığı eserinde monotonluğu gidermek amacıyla nazma da başvurmuştur. Müellifin Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere "nazm, kıt'a, meşnevî" gibi başlıklar kullanarak yazdığı manzum parçalar toplam 437 beyitten oluşmaktadır. Bunlardan 35 beyit Farsça, 13 beyit Arapça geriye kalanlar da Türkçedir. Harîrî, bu manzum parçaları genellikle övgüde bulunma, bahar tasviri yapma ve anlattıklarını destekleme amacıyla kullanmıştır. Kullanılan bu manzum parçalar, farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır. "Meşnevî" başlıklı manzum parçalar diğerlerine göre daha sade bir dille yazılmıştır:

Dem-i 'Îsâ gibi gülzâr-ı tarab içre nesîm / Eyledi müjde-i gül bülbüle bâğ içre hezâr

İrişüp her tarâfa yel büyüğ olup esdi / Dedi pejmürde olan dillere kim irdi bahâr
Diyedin bâd-ı şabâya ki o dem-i 'Îsâ' dır / İder ol mu'cize âşârını bu demde hezâr
Menhel-i âb-ı hayât idi gamâm-ı âzer / Etdi ihyâ çû mevâtı irişince emtâr
Dirilip hem derilüp bir yere ezhâr-ı çemen / Bâğ ü râğın içini eylediler cennetvâr (s.20)
Çekerlerdi katı yayı atup tîr / Yaşanurdı görenler anı per per
Geçerdi tîr çarhı atduğı dem / Göz irmezdi değil kim fikr-i âdem (s.44)¹⁰⁹

2.6.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Kastamonu Halk Kütüphanesi 1507/1 numarada kayıtlıdır. Nüsha divanî kırması ile yazılmış olup, her sayfası 13 satırdan oluşan toplam 48 varaktır. Ancak son varağın bir kısmı yırtılıp kaybolmuştur.

2.6.5. Ferahat-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma İsmet Parmaksızoğlu tarafında yapılmıştır. Parmaksızoğlu yayımladığı makalede eserle ilgili tanıtıcı bilgiler vermektedir (Parmaksızoğlu, 1982:63-65). Tespit ettiğimiz bir diğer çalışma da Murat Akgün'ün hazırladığı yüksek lisans tezidir.¹¹⁰

2.7. Tevârîh-i Âl-i Osman (Cemâlî)

Molla Çelebi olarak bilinen Muhyiddin Cemâlî tarafından yazılan mensur-manzum karışık bir eserdir. Doğum tarihi bilinmeyen müellif, Yavuz Sultan Selim devrinde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Türkçe ve Farsça şiirler yazan Muhyiddin Cemâlî, 1550 yılında vefat etmiştir.

¹⁰⁹ Örnek beyitler Murat Akgün'ün çalışmasından alınmıştır.

¹¹⁰ Akgün, Murat, Harîrî Abdülcelil Efendi'nin Ferahat-nâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2008.

Cemâlî, *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*lardan yararlanarak kaleme almıştır.¹¹¹ Müellif, tarihi olayları mensur olarak yazmış, araya “nazm, şi'r, beyt” başlıklarıyla manzum parçalar serpiştirmiştir. Eserde, toplam 234 beyitlik manzum parça vardır. Bunlardan 3 beyit Arapçadır, geriye kalanların hepsi Türkçedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Muhyiddin Cemâlî bir anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* derleyicisidir. Emir Süleyman'a kadar olan bölümdeki şiirlerin çoğunu Ahmedî'nin *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* eserinden almıştır. Ahmedî'den aldığı toplam 77 beyti küçük değişikliklerle eserinde kullanmıştır. Metin'de geçen ve tarihle ilgili olmayan şiirlerin bazılarını da Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinden almıştır.

2.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif eserinin girişinde, kitapta bulunan Osmanlı Tarihini ve çeşitli hikayeleri ardından bir yadigâr bırakmak için derlediğini ve hayır dua ile anılmak amacıyla eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Eserin telif tarihiyle ilgili net bir tarih yoktur. Ancak eserde anlatılan son olay, Kanuni Sultan Süleyman'ın 19 Safer 955/30 Mart 1548 yılında başlayıp 1 Zilhicce 956/21 Aralık 1549 yılında biten İran seferidir. Bundan yola çıkarak eserin 1550 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

2.7.2. Eserin Muhtevası

Eserde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1549 yılına kadar gerçekleşen olaylar anlatılır.

2.7.3. Dil ve Üslubu

Müellif, eserinde “nazm, şi'r, beyt” başlıklarıyla toplamda 234 beyitlik manzum parça kullanmıştır. Bunlardan 3 beyit Arapçadır, geriye kalanların hepsi Türkçedir. Müellif eserinde kullandığı az sayıdaki manzum parçalarda sade bir dil kullanmıştır.

¹¹¹ Adaloğlu, Hasan Hüseyin, Muhyiddin Cemâlî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1990.

‘Osmân bir ulu gâzî oldu ki ol / Nireye varursa buldı yol (Adalıoğlu, 1990:4)
Hûb evşâfiyle ol mevşuf idi / Hem siyâset hem ziyâret ehli idi (Adalıoğlu, 1990:12)
Ağlayup oğlu için ol zâr zâr / Gözlerinden dökdi hûn cûybâr (Adalıoğlu, 1990:14)
Çün şehâdet buldı ol gâzî şehîd / Yerine oturdu Sultân Bâyezîd (Adalıoğlu, 1990:25)
Ol fütür içinde gitdi şehr u yâr / Yıkılıp yakıldı çok şehr u diyâr (Adalıoğlu, 1990:46)

2.7.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen üç nüshası bulunmaktadır. Bunlar, Berlin Devlet Ktp. nr. 207; Viyana Kraliyet Ktp. nr. 1000 ve Millet Ktp. Ali Emirî Tarih Kitapları no.15’te kayıtlıdır. Millet Ktp nüshası Ali Emirî tarafından Berlin nüshasından istinsah edilmiştir.

2.7.5. Tevârîh-i Âl-i Osman üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine şimdiye kadar yapılan tek çalışma Hasan Hüseyin Adalıoğlu’nun hazırladığı yüksek lisans tezidir. Adalıoğlu, eserin üç nüshasının tenkitli metnini hazırlamıştır.¹¹²

2.8. Câmî’ü’l-Cevâhir (Selmân)

Selmân tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınmıştır. Eserinde ismi dışında herhangi bir bilgi bulunmayan müellifin, musikişinas ve hattat olan Selman-ı Bursevî olduğu tahmin edilmektedir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Selman, iyi bir eğitim almıştır. Kanuni Sultan Süleyman’ın meclislerinde bulunan Selman, 1548’deki İran seferine de katılmış ve padişahın yanında bulunmuştur. Selman, Arnavutluk’ta bulunan Timoroniçe’de kadılık yaparken bir Arnavut tarafından öldürülmüştür.

Selman, kendisinin de bizzat katıldığı 955-956/1548-1549 yıllarındaki İran seferini anlatmaktadır. Olayları mensur olarak anlatan müellif, aralara çok sayıda manzum parça

¹¹² Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, Muhyiddin Cemâli’nin Tevârîh-i Âl-i Osman’ı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1990.

da serpiştirmiştir. Farklı aruz kalıpları ve farklı nazım şekilleriyle kaleme alınan bu parçalar, “nazm, kıta, mesnevi, tarih, muhammes, murabba, müseddes, müstezat, gazel, kaside” başlıklarıyla verilmiştir. Eserde nazım birimi beyit olan manzum parçalar, toplam 211 beyittir. Bunlardan 197’si Türkçe, 14’ü Farsçadır. Nazım birimi bend olan manzum parçalar ise 49 bend olup tamamı Türkçedir.

2.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebep-i telif bölümü yoktur. Müellif de eserini neden telif ettiğini belirtmemiştir. Ancak müellifin de bu sefere bizzat katılmasını göz önüne alarak şahit olduklarını yazmak ve padişahın ihsanlarına mazhar olmak amacıyla eserini telif ettiğini söyleyebiliriz.

Eserde telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Eserde son olarak ikinci İran seferinin bitmesi ve Kanuni Sultan Süleyman’ın 1 Zilhicce 956/ 21 Aralık 1549 tarihinde İstanbul’a varması anlatılmıştır. Bundan hareketle eserin 1549 yılının sonu ile 1550 yılının başlarında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

2.8.2. Eserin Muhtevası

Safevi Hükümdarı Şah Tahmasb’ın kardeşi Elkas Mirza, Safevî tahtına çıkmak için isyan eder. İsyanı bastırılınca Azak ve Kefe üzerinden İstanbul’a gelerek Osmanlı Devleti’ne sığınır. Bu sırada Bosna valisi olan Ulama Paşa, İran’ı yakından tanıdığı için Erzurum Beylerbeyliğine getirilerek Elkas Mirza’ya lala tayin edilir. Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusu Elkas Mirza’yla beraber 19 Safer 955/30 Mart 1548 tarihinde İstanbul’dan İran’a doğru sefere başlar. Tebriz’e varan Sultan Süleyman, Elkas Mirza’yı Tebriz tahtına oturtuktan sonra Van Kalesi’ni fetheder. Daha sonra Osmanlı ordusunun kışlamak için Diyarbakır’a gitmesini fırsat bilen Şah Tahmasb, Erciş, Ahlat, Adilceviz’i tahrip eder ve Erzincan’ı ateşe verir. Bunun üzerine Elkas Mirza korkarak Tebriz’den kaçır ve asi ilan edilir. Bu arada, Sultan Süleyman Van fethinden sonra Diyarbakır’a geldiğinde Gürcistan seferiyle görevlendirdiği ikinci vezir Kara Ahmet Paşa, bu sefer sonucunda da 39 kale fetheder ve dört sancaklı bir vilayet haline getirir.

Son olarak Sultan Süleyman, başkente döner ve 1 Zilhicce 956/21 Aralık 1549 tarihinde İstanbul'a ulaşır.

2.8.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan Selmân, araya Türkçe ve Farsça birçok manzum parça serpiştirmiştir. Bu manzum parçaları genellikle övgüde bulunma, bahar tasviri yapma ve anlattıklarını destekleme amacıyla kullanmıştır. Kullanılan bu manzum parçalar, farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır. “Meşnevî” başlıklı manzum parçalar diğerlerine göre daha sade bir dille yazılmıştır.

Ceseddür memleket sultânı rûhî / Anuñla bulur ol feth u fütûhî (s.3)¹¹³

‘Ayn-ı ‘ibretle serâser ibn-i şâh / Mecma‘ü’l-bahreyne çün itdi nigâh (s.15)

Tenessüm itdi meğer bâd-ı meşk-bâr-ı çemen / Şemîm-i gâliyeden doldı murğ-zâr-ı çemen (s.19)

Çünkü ‘alem çekdi şeh-i dâd-ger / Cânib-i şarkı tutup itdi sefer (s.31)

Şu dem ki Edrene oldı maķâm-ı şeh-zâde / Şemîm-i salţanat aldı meşâm-ı şeh-zâde (s.36)

Açıldı der-i maşrıķ-ı âsumânî / Zuhûr ide tâ hikmet-i müste‘ânî (s.61)

2.8.4. Eserin Nüshaları

Eserin iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 655 numarada diğeri de İstanbul Üniversitesi TY 3769 numarada kayıtlıdır. Süleymaniye nüshası harekeli nesihle yazılmış olup 94 varaktır. Her varakta 13 satır bulunan nüshada iktibas edilen ayetler ile başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Üniversite nüshası ise bir mecmuanın 1b-40b varakları arasında Süleyman-nâme ismiyle kayıtlıdır. Her sayfasında 19 satır bulunan nüsha, nesih kırmasıyla yazılmıştır.

¹¹³ Örnek beyitler Nazım Yılmaz’ın çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

2.8.5. Câmî'ül-cevâhir Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Nazım Yılmaz bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Yılmaz, çalışmasında İran seferi hakkında bilgi verdikten sonra eseri Latin harflerine aktarmıştır.¹¹⁴

2.9. Fetih-nâme-i Kıbrıs (Şerîfi)

Asıl adı Seyyid Mehmed olan Şerîfi tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınan hacimce küçük bir eserdir. Mensur kısımların arasına genellikle “beyt” ve “meşnevî” başlıkları altında övgü mahiyetinde manzum parçalar serpiştirilmiştir. Ayrıca dönemin padişahı II. Selim için 14 beyitlik bir kaside vardır. Toplamda 72 beyit olan bu manzum parçalardan bir beyit Farsçadır.

2.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü yoktur. Şerîfi'nin, eserini dönemin padişahı II. Selim'e sunduğu tahmin edilmektedir. Eserin telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Anlaşıldığına göre Fetih-nâme, Kıbrıs adasının merkezi olan Lefkoşa'nın fethinden (9 Eylül 1570) sonra yazılmıştır. Müellif, eserini Lefkoşa'nın Osmanlı tarafından ele geçirilmesiyle bitirmiştir. Fetih-nâme'de Magosa'nın fethi (1 Ağustos. 1571) ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Bu durumdan yola çıkarak eserin 1570 yılı sonları ile 1571 yılı başlarında yazıldığı söylenebilir (Mert, 1973:50).

2.9.2. Eserin Muhtevası

Eser, Fetih-nâme-i Kıbrıs adını taşıdığı halde adanın fethini sonuna kadar tam olarak kapsamamaktadır. Fetih-nâme, Kıbrıs adasının merkezi olan Lefkoşa'nın Osmanlı tarafından ele geçirilmesiyle bitirilmiştir.

¹¹⁴ Yılmaz, Nazım, Selmân Câmîü'l-cevâhir, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ bilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1995.

2.9.3. Dil ve Üslubu

Eserini daha çok mensur olarak kaleme alan müellif, mensur kısımlarda genel olarak süslü bir dil, aralara serpiştirdiği manzum parçalarda ise nispeten daha sade bir dil kullanmıştır:

Şâh-ı şer‘-i nebevî hâfız-ı dîn / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i rûy-ı zemîn (s.84)

Lem‘a-i şem‘i anuñ şem‘-i Muhammed nûrîdur / Dâver-i devr-i zemânuñ bende-i manzûrîdur (s.86)

Revân aldı dilîrân bezm-i rezme / Taḥassür çekdi dânelar bu ‘azme (s.88)

Ser-te-ser irüp meşâm-ı ‘âleme bûy-ı vefâ / Gûş-ı hûş-ı müslimîne bu nidâ virdi şafâ (s.92)

Destine alsa kalem la‘l-i Bedaḥşân yağdurur / Dür içün deryâlara bârân-ı nîsân yağdurur (s.98)

Ey ferîdûn-saḫvet u ‘izzet-maḫar Rüstem-vegâ / V‘ey hümâyûn-himmet u şafvet-naḫar Hâtem-seḫâ (s.99)

Budur dâ‘im du‘âmuz pâdişâhuñ / Ziyâde eylesün ‘ömrini Allâh

Alınca Kıbrıs‘ı evvel gâzâda / Didüm târîhi fetḫe fazl bi‘llâh 978 (s.102)

2.9.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 3851 numarada kayıtlıdır. Hacim olarak küçük olan eser 28 varaktır.

2.9.5. Fetih-nâme-i Kıbrıs Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmayı Özcan Mert yapmıştır. Mert, 1973‘te eseri bir makaleyle tanıtmıştır (Mert, 1973:49-78). Daha sonraki çalışma da Hilmi Gül tarafından 1974 yılında İstanbul Üniversitesi‘nde hazırlanan lisans tezidir. Numan Külekçi ve Turgut Karabey (1995:81-102) eseri transkribe ederek neşretmişlerdir.

2.10. Heft Dâstân (Müellifi Bilinmiyor)

Mensur-manzum olarak kaleme alınan eserin müellifi bilinmemektedir. Eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Sigetvar Seferi anlatılmaktadır. Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, aralara serpiştirilmiş manzum parçalar da bulunmaktadır. Farklı aruz kalıplarıyla kaleme alınan bu parçalar, “beyt, mışra“ ve müellifin kendisine ait olduğunu belirttiği “Li-muharririhi, Li-münşi’ihi” başlıklarıyla verilmiştir. Eserdeki bütün manzum parçaların toplamı 779 beyittir. Bunlardan 360’ı Türkçe, 361’i Farsça, 58’i de Arapçadır. Ayrıca üç Farsça, bir de Arapça mısra bulunmaktadır.

2.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, sebab-i telif bölümünde; Veziriazam Muhammed Paşa'nın savaşta gösterdiği kahramanlıkları, düşmanları yenilgiye uğratması, düşman yurdunu ve ünlü kalelerini nasıl ele geçirdiğini kitap haline getirmek amacıyla eserini kaleme aldığını dile getirmektedir.

Müellif eserin sonunda verdiği tarih beyitlerinde eserini Rebiyülevvel 980/ Temmuz-Ağustos 1572 yılında bitirdiğini ifade etmektedir.

Toğuz yüz seksen idi sâl-ı hicret / Ki pâyân buldı bu tomâr-ı mihnet

Egerçi derd ü ğam irmez tamâma / Hele nâmem irişdi ihtîâma

Yoğ iken bunca ma‘ni zâhir oldı / Rebi‘u’l-evvel içre âhîr oldı (s.245)¹¹⁵

2.10.2. Eserin Muhtevası

Eserde olaylar yedi destan şeklinde anlatılmıştır. Bu destanlar da toplamda 36 başlığa ayrılmıştır. Âgâz-ı Dâstân bölümüyle olayları anlatmaya başlayan müellif, Sigetvar Seferi'nin nedenleri, sefer için asker toplanma emrinin verilmesi, ordunun İstanbul'dan harekete geçmesi, ordunun karşıya geçmesi için Sava ve Tırve nehirleri

¹¹⁵ Örnek beyitler Meryem Kararmaz'ın çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

üzerine köprü inşa edilmesi, Sigetvar Kalesi'nin fethedilmesi, Sultan Süleyman'ın vefat etmesi, Sultan II. Selim'in tahta oturması ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

2.10.3. Dil ve Üslubu

Müellif, söylediklerini desteklemek ve anlatımını zenginleştirmek amacıyla sık sık Farsça, Arapça ve Türkçe beyitlere yer vermiştir. Müellif, Türkçe manzum kısımlarda genel olarak sade bir dil kullanmıştır.

Geh urup cânıma hançer gehî kıldıñ teni zâr / Ey felek cânımıza bunca cefâlar bir (s.5)

Didiler aña ki ey sultân-ı 'âlem / Cihân tenüdür vücûduñ cân-ı 'âlem (s.61)

Çanı nâmûs-ı şâh u gayret-i dîn / Şıdın her birini ey merd-i kec-bîn (s.82)

Bahâr fethiyle padişâh-ı gâzîniñ / Açıldı devlet ü dîniñ gül ü gülistânı (s.106)

Bu havfi bilicek barmağın alup / Şokardı kulağına ağzı şanup (s.124)

Çanı ol serv-i bâğ-ı 'Osmânî / Hâke şaldı anı felek ânî (s.144)

Şanasın ki itdi cevelân bañr-i zehhâr / Yahûd olmuşdu perrân murğ-ı tayyâr (s.172)

2.10.4. Eserin Nüshaları

Eserin biri yurt dışında olmak üzere toplamda altı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli no:2114; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1281 ve 1282; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 1492 ve 1527; Paris Milli Kütüphanesi An. Fon. 240 numarada kayıtlıdır. Revan 1282 numarada kayıtlı nüsha rika ile, diğer nüshalar nesih ile kaleme alınmıştır.

2.10.5. Heft Dâstân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Meryem Kararmaz tarafından yapılmıştır. Kararmaz, hazırladığı yüksek lisans tezinde eseri edebi ve tarihi yönden tahlil edip Latin harflerine aktarmıştır.¹¹⁶

2.11. Fetih-nâme-i 'Akl-i Vâdî-i Serhengî (Serhengî)

Mensur-manzum karışık olarak yazılan eser, Serhengî mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi olmayan Serhengî, eserinde Osmanlı Devleti'nin 1574 yılında Tunus'a yaptığı seferi anlatmaktadır. Eserden müellifin de sefere katıldığını öğrenmekteyiz. Tunus seferinin en önemli safhası Halkulvad Kalesi kuşatmasıdır. Halkulvad ismi de eserde “Akulvet, Aklilvâd” gibi farklı isimlerle geçmektedir. Eserin başlığındaki “Akl-i Vâdî” ismi de söz konusu kalenin farklı bir adlandırmasıdır.

Serhengî, eserinde olayları mensur olarak anlatır. Ancak aralara “beyt, ebyât, kıt'a” gibi başlıklar kullanarak manzum parçalar da serpiştirmiştir. Eserine 7 beyitlik bir besmele manzumesiyle başlayan müellif, eserini 5 beyitlik bir gazelle bitirir. Pek hacimli olmayan eserde manzum kısımların toplamı 70 beyittir.

2.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü olmadığından ve eser içinde de bu konuda herhangi bir bilgi verilmediğinden eserin telif sebebi bilinmemektedir. Eserde telif tarihi de verilmemiştir. Ancak Serhengî'nin sefere bizzat katılması ve söz konusu seferin 1574 yılının Eylül ayında sona ermesinden yola çıkarak eserin 1574 yılının sonlarında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

¹¹⁶ Kararmaz, Meryem, Heft Dastan Adlı Eserin Tahkikli Transkripsiyonu ve Tahlili, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri (Türkiye), 1996.

2.11.2. Eserin Muhtevası

Serhengî, eserinde kendisinin de bizzat katıldığı Osmanlı Devleti'nin 1574 yılında Tunus'a yaptığı seferi anlatmaktadır. Bu seferin en önemli safhası olan Halkulvad Kalesi'nin kuşatılması ve fethi, Büyük Bastiyon ve Küçük Bastiyon kalelerinin fethi anlatılmaktadır.

2.11.3. Dil ve Üslubu

Eserde yer alan ve farklı aruz kalıplarıyla yazılan manzum parçalarda genellikle sade bir dil kullanılmıştır:

Kılalum besmeleyle ibtidâyı / Bula ihlâş ile intihâyı (s.31)

Destüme câm-ı ecel şundi felek nûş itdüm / Murğ-ı cânı kafes-i sînde hâmûş itdüm (s.39)

Cihan menziline mihmân olanlar / Göçer bâý ü gedâ sulţân olanlar (s.53)

Dâ'imâ budır murâdım rûz u şeb Serhengiyâ / Ol la'in-i bed-fi'âlin düşe nekbet üstine (s.62)

2.11.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Fransa Milli Kütüphanesi, Turc, nr. 121'de kayıtlıdır. Nesih hatla yazılan nüsha 47 varaktır. Nüshanın son sayfasındaki gazel divanî hatla yazılmıştır.

2.11.5. Fetih-nâme-i 'Akl-i Vâdî-i Serhengî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser, Veysel Göger ve Hüseyin Sarıkaya tarafından yayımlanmıştır (Göger ve Sarıkaya, 2015).

2.12. Selim-nâme (Vusûlî)

Asıl adı Mehmed Çelebi olan Vusûlî tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Molla Çelebi adıyla da bilinen müellif, 1523 yılında İstanbul'da

doğmuştur. Müderrislik ve kadılık yapan Vusûlî, kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Bu görevi iki yıl yaptıktan sonra azledilen Vusûlî, 1590 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Öztürk, 1987:9-11).

Tarihi olayları mensur olarak kaleme alan müellif, “beyt, nazm, kıt‘a, meşnevî” başlıklarıyla aralara Türkçe ve Farsça manzum parçalar serpiştirmiştir. Ayrıca eserde bir gazel, bir terci-i bend ve birçok kaside bulunmaktadır. Eserini beş beyitlik hatime ile bitiren Vusûlî, manzum kısımları genellikle övgü mahiyetinde yazmıştır. Farklı aruz kalıplarıyla yazılan ve toplamda 566 beyitten oluşan bu manzum parçalardan 419 beyit Türkçe, 144 beyit Farsça, 3 beyit de Arapçadır. Ayrıca üç Türkçe, üç de Farsça mısra bulunmaktadır.

2.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Vusûlî, hatime bölümünde eserini padişah için kaleme aldığını, padişahın beğenisine ve ihsanlarına mazhar olmak istediğini ifade ederek eserin telif sebebini açıkça belirtmektedir. Vusûlî, eserinin sonunda Sultan III. Murat’ın cülusunu tebrik etmek için ona bir kaside sunduğunu ardından cülus tarihini kitabına kaydettiğini dile getirmiştir. Müellifin bu ifadelerinden yola çıkarak eserin 1574 yılında tamamlandığını söyleyebiliriz.

2.12.2. Eserin Muhtevası

Vusûlî, II. Selim adına kaleme aldığı eserinde onun vasıfları, Konya ve Manisa’ya gidişi, babası Kanûnî Sultan Süleyman’ın seferlerine katılımı, Şehzade Mustafa’nın idamı, kardeşi Bayezid ile taht için mücadelesi, padişah oluşu ve dönemindeki Yemen, Kıbrıs, Tunus seferlerini anlatmaktadır. Eserini III. Murad’ın tahta çıkmasıyla bitirmektedir.

2.12.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan Vusûlî ağır bir dil kullanmıştır. Araya Türkçe ve Farsça birçok manzum parça serpiştiren müellif, bu kısımlarda da ağır bir dili tercih etmiştir. Edebi bir üslubun hâkim olduğu manzumelerle daha ziyade mensur kısımlarda

anlattıklarını desteklemek amacını gütmüştür. Bu amacının dışında övgü amacıyla da nazma başvurarak eserini monotonluktan kurtarmayı amaçlamıştır.

Hâlik u kâdir hakîm u hayy ü Rabbü'l-âlemin / Kaçreden zarf-ı şedef içre ider dürr-i semîn (Öztürk, 1987:21)

Pertev şalıcak 'âleme dîdâr-ı risâlet / Açıldı hemân gül gibi gülzâr-ı risâlet (Öztürk, 1987:27)

Mehd-i gûra koyiserdür mâder-i dehr-i 'acûz / Ger civân-ı şîr-gîr ol ger şâbî-yi şîr-h'âr (Öztürk, 1987:32)

Eyledi bezl aña ihsân u 'aţâyı bî-hisâb / Şehriyâr-ı dâd-güster husrev-i 'âlî-cenâb (Öztürk, 1987:70)

Göñül mülkini târac eyledi kondıkda ceş-i gam / Yakup nâr-ı sitemle cümle eczâsın kül itdi hem (Öztürk, 1987:91)

Ruḥ-ı âlini hûbânuñ görüp aldanma âl ancak / Miyân ile dehân bahşini etme kıl u kâl ancak (Öztürk, 1987:99)

2.12.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen iki nüshası mevcuttur. Bir nüsha Viyana Milli Ktp. Türkçe Yazmalar no:1013'te kayıtlıdır. Talik hatla yazılan bu nüsha 71 varak olup 1587 yılında istinsah edilmiştir. Diğer nüsha da Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih Kısmı No: 321'de kayıtlıdır. Nesihle yazılan bu nüsha ise 90 varak olup 1667 yılında istinsah edilmiştir.

2.12.5. Selim-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Necdet Öztürk çalışma yapmıştır. Öztürk, eserin iki nüshasını karşılaştırarak eseri Latin harflerine aktarmıştır (Öztürk, 1987:9-108).

2.13. Cihâd-nâme (Sâfi)

Mensur-manzum karışık olarak yazılan eser, 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Sâfi Mustafa Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Sâfi, Seyyid Muradî'nin Barbaros Hayrettin Paşa ile ilgili mensur olarak kaleme aldığı Gazavât-ı Hayrettin Paşa adlı eserinden faydalanarak Cihâd-nâme'yi yazmıştır.

Tarihi olayları mensur olarak kaleme alan müellif, eserine 6 beyitlik bir hamdele ile başlayıp eserini 35 beyitlik bir hatime ile bitirmiştir. Eserde tevhit, münâcât, naat, dört halifeye övgü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e övgü, fetihlerin yapıldığı dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a ve eseri sunduğu Sultan III. Murat'a övgü kısımları manzumdur. Bunların dışında eserde mensur kısımlar arasına serpiştirilmiş "beyt, nazm, kıt'a, meşnevî, rubâ'î" başlıklarıyla yer alan manzum parçalar da mevcuttur. Farklı aruz kalıplarıyla yazılan ve toplamda 449 beyitten oluşan bu manzum parçalardan 10 beyit Farsça, 3 beyit de Arapçadır. Ayrıca 5 adet Farsça mısra da bulunmaktadır.

2.13.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Sâfi Mustafa Efendi, sebab-i telif bölümünde, bazı dostlarının kendisinden böyle bir eser yazmasını talep ettiğini ifade ederek eserin yazılış sebebini söylemektedir. Kendisine bu görevin verilmesine sevindiğini dile getiren müellif, fasıllar ve babların özüne layık kalacak şekilde kitabın tertibine ve risalelerin tasnifine başladığını belirtmektedir.

Eserin telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yok. Ancak eserin 1a sayfasında "Cihâd-nâme, Be-nâm-ı Sultân Murâd Hân, Sâfi'nüñdür" kaydının bulunması eserin dönemin padişahı III. Murad'a sunulduğunu göstermektedir. Bundan yola çıkarak eserin III. Murad'ın padişahlığı döneminde yani 1574-1595 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

2.13.2. Eserin Muhtevası

Eserde Barbaros Hayrettin Paşa'nın hayatını ve Akdeniz'deki gazalarını anlatan müellif, 1462'de Fatih Sultan Mehmet'in Midilli Adası'nı fethi üzerine Barbaros

Hayrettin Paşa'nın babası Yakup Ağa'nın adaya yerleşmesinin anlatımıyla eserine başlamıştır. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Preveze zaferinden sonra yenilgiyi hazmedemeyen İspanya Kralı'nın 1541'de Cezayir'e saldırması ve bu saldırının Hasan Paşa tarafından bertaraf edilmesinin anlatımıyla da eserini bitirmiştir.

2.13.3. Dil ve Üslubu

Eserinin mensur kısımlarında süslü bir dil kullanan Sâfi Efendi, farklı aruz kalıplarıyla yazdığı manzum kısımlarda nispeten daha sade bir dili tercih etmiştir:

Hamd aña kim bendelerdür ins ü cân / Hükmine maḥkûmdur kevn ü mekân (s.116)¹¹⁷

Hasaneyn aḥseneyn-i şâh-ı beḳâ / Serverân-ı cemâ'at-i şühedâ (s.121)

Hâzret-i şehriyâr-i ḳalb-i selîm / Zıll-i Ḥaḳ pâdişâh-ı heft-iḳlîm (s.122)

Şâhlar kim oldılar zıll-ı Ḥudâ / Sâyesinde hoş geçer bay u gedâ (s.152)

Hâşşa kim sultân-ı İslâm ola / Menzile vâşıl olur yeter du'â (s.152)

Eger şâh u gedâ ver merd ü zendür / Ḳamunuñ âḫiri gûr u kefendür (s.199)

Mâh altunlu fener dehr ḳapudan gemisi / Yâ meger ḫaḳdı meh-i nev aña bir ḥûb dümen (s.235)

Cümle maḳşûdâtı Ḥaḳ vire hemîn / Her ki âmîn diye bunda ey emîn (s.356)

2.13.4. Eserin Nüshaları

Cihâd-nâme'nin bugüne kadar bilinen tek nüshası British Library 24.958'de kayıtlıdır. Nesih hatla kaleme alınan ve her sayfasında 21 satır bulunan nüsha, 161 varaktan oluşmaktadır.

¹¹⁷ Eser için verilen örnek beyitler Filiz Duman'ın çalışmasından alınmıştır.

2.13.5. Cihâd-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Filiz Duman tarafından hazırlanan doktora tezidir.¹¹⁸ Duman, eseri transkribe ederek eser hakkında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bir diğer çalışma da Selami Turan ve Filiz Duman tarafından eserin müellifinin tespiti hakkında yayımlanan makaledir (Turan ve Duman, 2018:139-150).

2.14. Zafer-nâme-i Ali Paşa (Niyâzî)

Niyâzî mahlaslı bir şair tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Müverrih olan Niyâzî, Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583 yılı içerisinde İranlılar üzerine yaptığı sefere kâtiplik göreviyle bizzat katılmıştır. Bu görevi sırasında eserini kaleme almıştır.

Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, aralara serpiştirilmiş manzum parçalar bulunmaktadır. Bu parçalar, “beyt, nazm, mısra” ve müellifin kendisine ait olduğunu belirttiği “Li-mü’ellifihi” başlıklarıyla verilmiştir. Bu manzum parçaların büyük çoğunluğu Farsçadır. Toplamda 318 beyit olan manzum parçalardan 231 beyit Farsça, 85 beyit Türkçe, 2 beyit de Arapçadır. Ayrıca Farsça yazılan 3 mısra da vardır.

2.14.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserini Hz. Muhammed’e iman eden ve dört halifeye hürmet eden Elvend-zâde Ali Paşa komutasındaki Osmanlı askerlerinin Safeviler ile yaptığı savaşı ve orada gerçekleşen acayip olayları anlatmak için kaleme aldığını dile getirmektedir.

Niyâzî, eserinin sonunda söylediği tarih manzumesinde eserini 992/1584-85 yılında tamamladığını ifade etmektedir.

¹¹⁸ Duman, Filiz, Klâsik Türk Edebiyatı’nda Fetih-nâme Geleneği ve Sâfi Mustafa Efendi’nin Cihâd-nâme’si: İnceleme-Metin, (Yayımlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye), 2019.

2.14.2. Eserin Muhtevası

Müellif eserinde, Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583 yılında bölgesindeki aşiret reislerine ve Safevilere karşı kazandığı başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

2.14.3. Dil ve Üslubu

Eserde yer alan manzum kısımların büyük çoğunluğu Farsça olup Türkçe manzum kısımlar sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır:

Şecâ'atde Rüstem'den aqvâdır ol / Semâhatde Hâtem'den eshâdır ol (s.33)¹¹⁹

Yüz şükr ki burc-ı Evliyâ'da / Hâk feyz-i nihânın itdi ifşâ (s.38)

Çarhacılar girdi meydâna gerü / Saldı gâzîler semendin ilerü (s.59)

Kırılar küffârı evvelden beter / Âteş-i tîgiyle yana huşk u ter (s.59)

İki 'asker biri birine girdi / Şadâ-yı harb ü zarb eflâka irdi (s.85)

2.14.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih No: 396'da kayıtlıdır. Nesih hatla kaleme alınan nüsha 80 varaktan oluşmaktadır.

2.14.5. Zafer-nâme-i Ali Paşa Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Hamza Üzümcü bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹²⁰ Bilahare Üzümcü, eser ve müellifi hakkında bir makale yayımlamıştır (Üzümcü, 2015: 105-120).

¹¹⁹ Eser için verilen örnek beyitler Hamza Üzümcü'nün çalışmasından alınmıştır.

¹²⁰ Üzümcü, Hamza, Zafer-nâme-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye), 2008.

2.15. Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence¹²¹ (Harîmî)

Mensur-manzum karışık olarak yazılan eser, Harîmî mahlasını kullanan Kütahya Alay Beyi Rahîmî-zâde İbrahim Çavuş tarafından kaleme alınmıştır. Mukaddime dışında sekiz “bab” ve “hatime” bölümünden oluşan eserde olaylar mensur olarak anlatılmıştır. Ancak, eserin girişinde yer alan “tevhit, münâcât, naat, methiye” bölümleri manzumdur. Bunun dışında müellif, “nazm, kıt‘a, ma‘la” gibi başlıklar kullanarak kimi yerde ilkbahar tasviri yapmış, kimi yerde de anlattıklarını manzum ifadelerle desteklemiştir. Eserde yer alan manzum parçalar toplam 228 beyittir.

2.15.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Harîmî, Lala Mustafa Paşa’nın isteği üzerine 1578-1590 yılları arası devam eden İran seferlerine katılmış ve bu sefer sırasında meydana gelen olayları kaleme almakla görevlendirilmiştir. Sebeb-i telif bölümünde 1588 yılında İstanbul’a gelince Gence fetih-nâmesinin ilk nüshasını Babü’s-Sa‘âde Ağası Mehmet Ağa yardımı ile vezirlere ve onların himmeti ile de Sultan III. Murat’a sunduğunu ifade etmektedir. Bu eser ile padişahın iltifatına mazhar olan Harîmî, eserini *Zafer-nâme* ve *Gonca-i Bağ-ı Murâd*’a zeyl olarak 1590 yılında kaleme almıştır (Karaağaç ve Eskikurt, 2010:12-18).

2.15.2. Eserin Muhtevası

Eserde Ferhat Paşa’nın Gence’yi fethini ve bu sefer sırasında olan olaylar anlatılmaktadır. Sekiz baba ayrılan eserde, “Serdar Ferhat Paşa’nın Doğu Seferi, Ordunun Gürcistan’a Girmesi, Lori ve Tomanis Kalelerinin İnşası, Vezir Ferhat Paşa’nın İkinci Defa Serdar Olması, Gori Seferi ve Kazak Hanın İtaati, Gori ve Ahıska Kalelerinin İnşası, Gence Seferi, Muhammed Kulu Han’ın Yenilgisi, Şeh-zâde Haydar’ın Erzurum’a Gelmesi, Ebu’s-suud Efendi’nin Savaşa Cevaz Veren Fetvâsı” başlıkları altında 1583-1590 yılları arasında gerçekleşen olaylar anlatılmıştır.

¹²¹ Azerbaycan’ın batısında bulunan bir şehir.

2.15.3. Dil ve Üslubu

Mensur kısımlarda genel olarak süslü bir dil kullanan müellif, manzum parçalarda nispeten daha sade bir dil kullanmıştır:

Hamdiñ itmekde ehl-i diller lâl /Senden irmiş iken zebâna maķâl (s.3)¹²²

Yâ ilâhî be-ħaķķ-ı nûr-ı Resûl / Eyle her ‘özümi benim maķbûl (s.5)

Baħr-ı muħîtveş içi vü taşî şâfidür / Bâğ-ı İrem ya altıdur anıñ ya üstidür (s.23)

Şâhib-kırân-ı deħriñ olup tañrı yâveri / Kûl eyledi cenabına şeh-zâde Ĥaydar’ı (s.68)

2.15.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen iki nüshası vardır. Nüshalardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372’de 98b-160b varaklar arasında, müellifin diğer eserleri Zafer-nâme-i Sultân Murâd Hân ve Gonca-i Bâğ-ı Murâd’la birlikte yer almaktadır. Diğer nüsha ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1296’da kayıtlıdır. Minyatürlerle süslenmiş olan Topkapı Sarayı nüshasında 20 minyatür yer almaktadır.

2.15.5. Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan ilk çalışma Hasan Dündar’ın 2006 yılında hazırladığı yüksek lisans tezidir.¹²³ Günay Karaağaç ve Adnan Eskikurt da eseri tıpkıbasımıyla beraber yayımlamıştır (Karaağaç ve Eskikurt, 2010).

2.16. Şeh-nâme-i Hümayûn (Talikî-zâde Mehmed Subhî)

Mensur-manzum karışık olarak yazılan eser, Şehnameci Talikî-zâde Mehmed Subhî tarafından kaleme alınmıştır. Doğum tarihi bilinmeyen müellif, Seyyid

¹²² Eser için verilen örnek beyitler Karaağaç ve Eskikurt’un çalışmasından alınmıştır.

¹²³ Dündar, Hasan, Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş’un Gence Fetih-nâmesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Kritizasyonu, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye), 2006.

Lokman'dan sonra şehnamecilik görevine tayin edilmiştir. Lokman'dan sonra en çok eser telif eden şehnamecidir. Toplamda altı eser kaleme alan müellif, 1606 yılında vefat etmiştir.

Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, giriş ve hatime bölümü dışında 18 başlık bulunmaktadır. Bunlardan “Haber Ameden-i Cülûs-ı Hümâyûn” ve “Hâtimetü'l-Kitâb” bölümleri tamamen manzum olarak kaleme alınmıştır. Ayrıca eserde, aralara serpiştirilmiş Türkçe, Arapça ve Farsça manzum parçalar da bulunmaktadır. Bu parçalar, “beyt, nazm, mısra‘, muhammes, rubâ‘î, kıt‘a” ve müellifin kendisine ait olduğunu belirttiği “Li-mü’ellifihî” başlıklarıyla verilmiştir. Eserde yer alan manzum parçalar toplam 1079 beyittir. Bunlardan 781’i Türkçe, 271’i Farsça, 27’si Arapçadır. Eserde, Türkçe yazılmış 5 bendli bir muhammes ile Farsça 2 rubai ve 8 mısra da bulunmaktadır.

2.16.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserini Sultan III. Murat’ın emriyle özellikle Türkçe olarak kaleme almıştır. Ancak Sultan’ın ömrü eseri görmeye yetmemiştir. Sultan III. Murat’ın ölümünden sonra Şeh-nâme-i Hümâyûn’u tamamlayan Taliki-zade, eserini 1595’te III. Mehmet’e sunmuştur.

2.16.2. Eserin Muhtevası

Şahnâme-i Hümayûn’da 1593-1594 yıllarında vuku bulan Bosna Valisi Hasan Paşa'nın şehid olması, Görvar Kalesi'nin fethi, Komran'ın fethi, III. Murad'ın son yılları ve vefatı, III. Mehmet'in cülûsu, Yanık seferi ve Eflâk Savaşı anlatılır.

2.16.3. Dil ve Üslubu

Müellif, olayları anlattığı mensur kısımlarda süslü ve ağıdalı bir dil kullanmıştır. Türkçe kaleme aldığı bu mensur kısımların dışında farklı aruz kalıplarıyla kaleme aldığı Türkçe, Farsça ve Arapça manzum kısımlar da mevcuttur. Türkçe manzum kısımları genel olarak sade bir dil ile kaleme almıştır:

Bu vech ile ‘âlem perişân iken / Gülistân göze görünürken diken (s.264)¹²⁴

Anı ceng ü cihâda yaratdı / Naşr ile fetîhi aña yâr atdı (s.297)

Elâ ey afitâb-ı evc-i devlet / Süleymân-milket İskender-celâlet (s.311)

Ola şâdâb u hurrem ‘ömri bağı / Ser-efrâz ola her taze budağı (s.313)

2.16.4. Eserin nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Türk İslam Eserleri Müzesi kütüphanesi 1965 numarada kayıtlıdır. Bu şeh-nâme Türk İslam Eserleri Müzesi kütüphanesi nr. 1965’te kayıtlıdır. Eserin başında tezhip süsleme içinde “Şeh-nâme-i Hümayûn” adı yazılıdır (Şanlı, 1989: 17; Woodhead, 2005: 4).

2.16.5. Şeh-nâme-i Hümayûn Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Christine Woodhead bir doktora tezi hazırlamıştır.¹²⁵ Eseri transkribe eden Woodhead, daha sonra aynı eser üzerine bir de makale yayımlamıştır.

¹²⁴ Beyitler Woodhead’in çalışmasından alınmıştır.

¹²⁵ Woodhead, Christine, The Şehnâme-i Hümayûn of Tâlikî-zâde Mehmed Efendi, A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593-94, (Phd Dissertation), University of Edinburgh, Edinburgh (İskoçya), 1979.

3. FARŞÇA YAZILAN MANZUM TARİH ESERLERİ

3.1. Târîh-i Âl-i Osmânî (Sâ'îlî-i Şîrâzî)

İranlı şair Sâ'îlî-i Şîrâzî tarafından kaleme alınmıştır. Sâ'îlî, Anadolu'ya II. Bâyezîd'in saltanatı döneminde gelmiş, Yavuz ile Kanûnî dönemlerinde yaşamış bir şairdir. Genç yaşta İstanbul'a gelen şair, hayatının büyük bir kısmını burada geçirdikten sonra 1553 yılında İstanbul'da ölmüştür.

Müellif, eserini klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme almıştır. Aruzun "fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl" kalıbıyla yazılan eser, 4336 beyitten oluşmaktadır.

3.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, sebab-i telif bölümünde vatanından ayrılarak gurbete çıktığını, bazı zorluklardan sonra Osmanlı ülkesine geldiğini, burada bilim adamlarının çok olduğu sanatsever, akıllı ve ilim sever olan Osmanlı padişahı, dost düşman her çağda okunsun diye atası olan padişahların hanedan tarihlerinin yazılmasını istemesi üzerine şiir yazmadaki sanatını padişaha göstermek ve onun ihsanına mazhar olmak arzusuyla eserini yazmaya koyulduğunu açıklar. Ancak Sâ'îlî'nin, bu eserini padişaha takdim edip etmediği bilinmemektedir (Yıldırım, 2018:99). Sâ'îlî, eserin telif tarihini son sayfada 924/1518-19 olarak vermektedir.

3.1.2. Eserin Muhtevası

Sâ'îlî, eserini Cengiz'in talanından kaçan Osmanlı'nın atası Kaya oğlu Süleymân Şah oğlu Gök Alp'in Anadolu'ya gelişiyle başlatıp Osman'ın ölümüne kadar getirmiştir. Osman Gazi dönemi olaylarını ihtiva eden eser, Bursa'nın fethiyle son bulmaktadır (Yıldırım, 2018:96).

3.1.3. Eserin Nüshaları

Sâ'îlî'nin Milli Kütüphane'de 06 Mk. Yz. A. 6799'da "Külliyât-ı Sâ'îlî-i Şîrâzî" adıyla kayıtlı 513 varaktan müteşekkil müellif hattı olan bir eseri mevcuttur. Bu külliyat

içerisinde üçü manzum biri manzum-mensur karışık olmak üzere dört eser yer alır. Eserin bilinen tek nüshası da bu külliyyatın “384b-515a” varakları arasında kayıtlıdır.

3.1.4. Târîh-i Âl-i Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Serpil Yıldırım 2018 yılında doktora tezi hazırlamıştır.¹²⁶ Yıldırım, çalışmasında eseri tematik olarak incelemiş ve Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Yıldırım eseri tanıtıcı mahiyette bir makale (Yıldırım, 2018:91-114), eserdeki kozmik unsurlar üzerine de bir makale yayımlamıştır (Yıldırım, 2021:217-232).

3.2. Şeh-nâme-i Selîm Hânî (Adâ’î-yi Şîrâzî)

Kanunî devrinin başlarında vefat eden İranlı şair Adâ’î-yi Şîrâzî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Molla Muhammed olan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. İran’dan ayrılıp birçok yeri dolaştıktan sonra Anadolu’ya gelmiştir. Adâî, 1521 yılında İstanbul’da veba salgınında ölmüştür (Bilgen, 2007: XL).

Şehname-i Selim Hanî adıyla da bilinen eser klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alınmıştır. Aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla yazılan eser, 2670 beyitten oluşmaktadır.

3.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, sebep-i telif bölümünde Kazasker Muhammed Efendi ile tanıştıktan sonra Yavuz dönemi olaylarını yazmakla görevlendirildiğini ifade etmektedir. Şair eserini h. 927/1520-21 yıllarında yazmıştır (Bilgen, 2007).

¹²⁶ Yıldırım, Serpil, Sâ’ili-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i Osmânî’si (İnceleme – Metin – Çeviri), (Yayımlanmamış doktora tezi), Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2018.

3.2.2. Eserin Muhtevası

Müellif, eserinde Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki valiliği zamanından yani 1509 yılından başlayarak Yavuz Sultan Selim'in ölümüne kadarki olayları kronolojik olarak anlatır. Son olarak Şehzade Süleyman'ın Yavuz Sultan Selim'in yerine Sultan olmasını anlatan şair, yeni padişaha dua ederek eserini bitirir.

3.2.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen iki nüshası mevcuttur. Bu nüshalar, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY 51 ve FY 835 numaralarda kayıtlıdır.

3.2.4. Şeh-nâme-i Selîm Hânî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Abdüsselam Bilgen 1988 yılında doktora tezi hazırlamıştır. Bilgen, çalışmasında eseri Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Bilgen, daha sonra bu çalışmasını kitap olarak yayımlamıştır (Bilgen, 2007).

3.3. Şeh-nâme (Gubârî)

Süleymân-nâme olarak da adlandırılan eser, Abdurrahman Gubârî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Akşehirli olan müellif, İrakeyn seferine ordu kâtibi olarak katılmıştır. Müderrislik de yapan Gubârî, daha sonra Mekke kadılığına tayin edilmiş ve 1566 yılında burada vefat etmiştir.

Gubârî, eserini Kanuni'nin arzusu üzerine 1551 yılında Firdevsi'nin Şeh-nâmesi'ne nazire olarak yazmıştır. Aruzun "fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl" kalıbıyla kaleme alınan eserde Yavuz'un İran ve Mısır seferleri ve Kanuni dönemindeki Suriye isyanına kadar olan olaylar anlatılır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır: Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa No: 764 ve Manisa İl Halk Ktp. No: 1346. Bunlardan Manisa nüshasının son kısmı eksiktir. 150 varaktan oluşan eserin her varığında 15 beyit bulunmaktadır (Parmaksızoğlu, 1950:347-356). Şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmayan eser

üzerine Hasan Ali Esir danışmanlığında Sayeeda Haidari tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.¹²⁷

3.4. Fütûhât-ı Cemîle (Ârifî)

Bu eser de Şehnameci Arifî Fethullah Çelebi tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme alınan eser 1200 beyitten oluşmaktadır.

3.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Şehnameciler eserlerini padişahın fermanıyla kaleme almışlardır. Bundan dolayı da eserin telif sebebi, dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman’ın Ârifî’yi Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirmesidir.

Eserin telif tarihi tam olarak bilinmemektedir. Elimizdeki yegâne nüsha 1557 yılında istinsah edilmiştir. Eserde anlatılan son olay ise 1552 yılında kış mevsiminin bastırmasıyla başarısızlıkla sonuçlanan Eğri Kalesi kuşatmasıdır. Bundan yola çıkarak eserin 1552-1557 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

3.4.2. Eserin Muhtevası

Eserde, Macaristan bölgesinde bulunan Peç, Lipva ve Tımışvar kalelerin alınması anlatılmaktadır. Eser, 1543 yılında Barbette ve Ferenduş adlı komutanların Tisa Nehri’nden geçen Osmanlı gemilerini rahatsız etmesi sonucu Peç Kalesi’nin kuşatılmasıyla başlar, 1552 yılındaki Eğri Kalesi kuşatmasının anlatımıyla biter. Olaylar kronolojik olarak 21 bölümde tasvir edilmiştir.

¹²⁷ <https://avesis.erdogan.edu.tr/yonetilen-tez/f5ac3bab-de73-4678-a36f-49355d1c4f26/abdurrahman-gubari-ve-sehnamesi-suleyman-name-tenkitli-metin-ceviri-inceleme-turkce-manzum-eserleriyle>

3.4.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü 1592 numarada kayıtlıdır. Talik ile yazılan nüsha, 31 varaktan oluşmaktadır. Nüshada yedi minyatür de yer almaktadır.

3.4.4. Futûhât-ı Cemîle Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Davut Ebrahimi bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmada eser ile ilgili genel bilgiler ve eserin Türkçe özeti yer almaktadır. Son bölümde eserin Farsçası ve fihrist yer almaktadır.¹²⁸

3.5. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân (Ârifî)

İlk resmi Şehnameci Arifi tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Fethullah'tır. Şeh-nâme'ci Fethullah Efendi ve Fethullah Çelebi olarak tanınan müellif, İranlıdır. Osmanlılar hakkında tam şehname yazan müellif, 1559 yılında Mısır'a gitmiş ve 1562 yılında burada vefat etmiştir.

Ârifî, eserini beş cilt halinde kaleme almıştır. Bunlardan iki ve üçüncü ciltler henüz elde edilememiştir. Aruzun “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbıyla kaleme alınan eser, 60 bin beyitten oluşmaktadır. Eserin en hacimli cildi 32760 beyitten oluşan beşinci cildir. (Çelik, 2009).

3.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserin telif sebebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Ârifî'yi Firdevsî'nin *Şehnâme*'si tarzında Farsça bir Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirmesidir. Eserin beşinci ve son cildi olan Süleyman-nâme Ramazan 965/ Haziran-Temmuz 1558'de tamamlanmıştır.

¹²⁸ Ebrahimi, Davut, Arifi Fethullah Çelebi ve Fütuhât-ı Cemile'sinin Tenkidli Metni, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1991.

3.5.2. Eserin Muhtevası

Beş cilt olarak kaleme alınan eserin *Enbiyâ-nâme* olarak adlandırdığı birinci cildinde peygamberler tarihini, ikinci cildinde İslamiyet'in doğuşunu, üçüncü cildinde eski Türk devletleri ve Selçukluları, *Osman-nâme* olarak adlandırdığı dördüncü cildinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Bâyezid'e kadar olan olayları anlatan müellif, Süleymân-nâme olarak adlandırdığı beşinci cildinde ise Kanuni'nin 1520 yılında tahta oturmasından başlayarak 1555 yılına kadar olan olayları anlatır.

3.5.3. Eserin Nüshaları

Eserin birinci cildi ve son bölümü eksik olan dördüncü cildi, bugün İtalya'da bir özel koleksiyonda bulunmaktadır. II. Ciltten ise günümüze ancak birkaç minyatür gelebilmiş, III. cilt bütünüyle kaybolmuştur. Beşinci cildinin ise bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü 1517 numarada kayıtlıdır. Nestalik ile yazılan nüshada altmış dokuz minyatür de yer almaktadır (Çelik, 2009).

3.5.4. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ahmet Faruk Çelik, Süleyman-nâme olarak adlandırılan eserin beşinci cildi üzerine doktora tezi hazırlamıştır. Çelik, çalışmasında eser hakkında verdiği geniş bilgilerden sonra eseri Türkçe nesre çevirmiştir.¹²⁹ Meryem Canseven¹³⁰ ve Filiz Adıgüzel Toprak¹³¹ da beşinci ciltteki minyatürler üzerine birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹³²

¹²⁹ Çelik, Ahmet Faruk, Fethullah Arifi Çelebi'nin Şah-name-i Al-i Osman'ından Süleyman-name (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2009.

¹³⁰ Cansever, Meryem, Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Taht Tasvirleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Pamukkale Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Denizli (Türkiye), 2018.

¹³¹ Toprak Adıgüzel, Filiz, Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Semboller (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir (Türkiye), 2007.

3.6. Vekâyi'-i Sultân Bayezid ma'a Selîm Hân (Ârifî)

Bu eser de Şehnameci Arifî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl”kalıbıyla kaleme alınan eser yaklaşık 1000 beyitten oluşmaktadır. 28 Mayıs 1559’da (Şaban 966) II. Selîm ile kardeşi Bâyezîd arasında yapılan savaştan bahseder. Bir nüshası Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Koleksiyonu, 84 numarada, diğer bir nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1540 numarada kayıtlıdır. Bugüne kadar eser üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

3.7. Şeh-nâme (Esîrî)

Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaşamış ve hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Esîrî mahlaslı bir şair tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Müellif, eserinde Osmanlı ordusuyla sefere katıldığını ve esir düştüğünü ifade etmiştir. Bundan dolayı da Esîrî mahlasını kullanmıştır. Müellif, eserini klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme almıştır. Aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla yazılan eser, 2123 beyitten oluşmaktadır (Parmaksızoğlu, 1982:319-320).

3.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, padişahın arzusu üzerine eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Bir başka beyitte de esir düşüşünü telif nedeni olarak ifade etmektedir. Eserin ne zaman telif edildiği ile ilgili bir bilgi yoktur. Müellif, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşadığı için eserin 1520-1566 arasında kaleme alındığını söylenebilir (Parmaksızoğlu, 1982:320).

3.7.2. Eserin Muhtevası

Eserde, Osmanlı Devleti’ni kuran Kayı boyunun Anadolu’ya geliş öyküsü, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi’nin gazaları anlatılmaktadır. Son olarak İnegöl, Karacahisar, Bilecik, Yenice Taraklısı, Sorgun, Köprühisar, Marmaracık, İznik, Koyunhisarı, Edrenos, Ulubad, Tire fetihleriyle Bursa’ya yönelişi tasvir ederek burada kalmaktadır (Parmaksızoğlu, 1982:322).

3.7.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Derlemesi 2729/2 numarada kayıtlıdır. Talik ile kaleme alınan eser, nüshanın 17b-49b varakları arasında olup her varakta dört sütun bulunmaktadır.

3.7.4. Şeh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tespit ettiğimiz tek çalışma İsmet Parmaksızoğlu'nun eseri tanıtıcı mahiyette yayımladığı makalesidir (Parmaksızoğlu, 1982:319-322).

3.8. Zafer-nâme (Seyyid Lokman)

Seyyid Lokman tarafından 986/1578 yılında tamamlanan bu eser, Feridun Bey'in Nüzhetü'l-Esrâr adlı eserinin şehname tarzında nazma geçirilmiş şeklidir. Zigetvar seferini konu edinen eserin III. Murad'ın husûsi kütüphanesi için hazırlanan yirmi beş minyatürlü bir nüshası, Dublin Chester Beatty Kütüphanesi nr.413'te bulunmaktadır. (Kazan, 2010:120). Eser üzerine şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

3.9. Selîm Hân-nâme (Seyyid Lokman)

Şehnameci Seyyid Lokman tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alınan eser Aruzun “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbıyla kaleme alınmıştır. İlk sekiz varağı mensur olan eserin geri kalan kısmı manzum olup 1615 beyitten oluşmaktadır.

3.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserin yazma sebebini “Sultan II. Selim tarafından sarayda görevlendirilip tüm istekleri yerine getirildiği için eseri kendi isteğiyle sultana hediye olarak kaleme alma” şeklinde ifade etmektedir. Dönemin padişahı III. Murad'a sunulan eserin telif tarihi ise 6 Zilhicce 988/12 Ocak 1581'dir. (Ahadi, 2020:108).

3.9.2. Eserin Muhtevası

Seyyid Lokman, Sultan II. Selim'e hediye olarak kaleme aldığı eserde, Osmanlı padişahlarından ve vezirlerinden, Osmanlı hanedanının kahramanlıklarından bahsettikten sonra II. Selim devrinde meydana gelen olayları anlatmaktadır.

3.9.3. Eserin Nüshaları

Eserin orijinal nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed 3595 numarada kayıtlıdır. Eserin tam bir müsveddesi ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1537 numarada kayıtlıdır. Nesihle kaleme alınan nüshada kırk dört minyatür bulunmaktadır.

3.9.4. Selîm Hân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Najeebullah Ahadi bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Ahadi, çalışmasında eseri tematik olarak inceledikten sonra metni vermiştir.¹³³ Ahadi, eseri tanıtıcı mahiyette bir makale de yayımlamıştır (Ahadi, 2020:95-120).

3.10. Şehinşâh-nâme (Seyyid Lokman)

Seyyid Lokman tarafından, iki cilt halinde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Doğum tarihi bilinmeyen Seyyid Lokman Urmiye'de doğmuştur. Eski bir kadı olan Seyyid Lokman, Sokullu Mehmet Paşa'nın himayesine girdikten sonra 1569 yılında Osmanlı Devleti'nin üçüncü şehnamecisi olarak tayin edilmiştir. Seyyid Lokman, 25 yıl Şehnamecilik makamında oturduktan sonra azledilmiştir. Birçok eser kaleme alan Lokman 1601 yılında vefat etmiştir.

Şehinşâhname'nin ilk cildine bir sayfalık mensur mukaddimeyle başlayan Lokman, eserini Şehname tarzında ve manzum olarak kaleme almıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre kaleme alan Lokman, münacat, naat, dört halifeye övgü, dönemin

¹³³ Ahadi, Najeebullah, Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehname-i Selim Han), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı Konya (Türkiye), 2019.

padişahı III. Murat'a ve devlet adamlarına övgü, sebab-i telif bölümlerinden sonra “Âgâz-ı dâstân” bölümüyle 1574-1581 yılları arasında geçen olayları anlatmaktadır. İkinci cildi de klâsik mesnevi tertibatına göre yazan Lokman, asıl konuyu anlattığı bölümde 1582-1588 yılları arasında vuku bulan olayları anlatmaktadır.

3.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

İlk cildin sebab-i telif bölümünde, eserin sultanların hayatlarını anlatmak amacıyla kaleme alındığı ifade edilmiştir. Eserini ilk cildi 1581 yılında tamamlanarak III. Murat'a sunulmuştur. Eserin ikinci cildi ise III. Murat adına hazırlanmıştır. Ancak 1592 yılında tamamlanabilen eser, 1597 yılında Sultan III. Mehmet'e sunulmuştur (Atasoy, 1973:361).

3.10.2. Eserin Muhtevası

Sultan III. Murat döneminde vuku bulan olayların anlatıldığı eserin ilk cildinde 1574-1581 yılları arasındaki olaylar, ikinci cildinde ise 1582-1588 yılları arasındaki olaylar anlatılmaktadır.

3.10.3. Eserin Nüshaları

İki cilt olan eserin her cildinin birer nüshası mevcuttur. Birinci cildin nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi FY 1404 numarada, ikinci cildin nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü 200 numarada kayıtlıdır. İlk cilt 153 varak olup içinde 58 minyatür bulunmaktadır. Toplam 163 varak olan ikinci ciltte ise 95 minyatür bulunmaktadır.

3.10.4. Şehinşâh-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eserin ilk cildi üzerine Hüsamettin Aksu tarafından bir makale yayımlanmıştır. Aksu, çalışmasında eseri tematik olarak tanıtmış ve eserdeki minyatürler üzerinde durmuştur (Aksu, 1981:1-22). Esra Öz de eserin ilk cildindeki minyatürler üzerine bir

yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹³⁴ Eserin ikinci cildi ise Nurhan Atasoy tarafından çalışılmıştır. Atasoy, çalışmasında eseri içerik olarak tanıtmış ve minyatürleri üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur (Atasoy, 1973:359-387).

¹³⁴ Esra Öz, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde Bulunan FY1404 Numaralı Şehinşahname'nin Minyatürleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Bilim Dalı Konya (Türkiye), 2019.

III. 17. YÜZYIL TARİH ESERLERİ

1. MANZUM TARİH ESERLERİ

1.1. Tevârîh-i Âl-i Osman (Tâlibî)

Tâlibî-i Kefevî tarafından kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Tâlibî, Kefe’de doğmuştur. Ne zaman doğduğu bilinmeyen müellifin eserinden yola çıkarak bir süre Kırım hanlarının çevresinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Eserinde anlattığı son olaydan hareketle 1608’den sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Tâlibî, eserini mesnevi nazım şekli ve aruzun “fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak arada farklı vezinlerle yazılmış tarih kıtaları da mevcuttur. Esere “Nazm-ı Tevârîh-i Âl-i ‘Osmân” başlıklı 25 beyitlik bir girişle başlayan müellif, ardından “İbtidâ-i Mağâl” başlığı altında Abbasilerden Osmanlı’ya kadar olan İslam tarihini 16 beyitte özetler. Ardından Osman Gazi’den başlayarak I. Ahmet’e kadar olan Osmanlı tarihini anlatan müellif, eserini 7 beyitlik “Tetimme-i Kitâb” bölümüyle bitirir. Pek hacimli olmayan eser, 327 beyitten oluşmaktadır.

1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil olarak sebep-i telif bölümü yoktur. Ancak Tâlibî, eserin girişindeki beyitlerde “Osmanlı tarihini birer mısra ile bir arada zikretmek, okuyucuyu sıkmadan ebceci hesabı ile Osmanlı padişahlarının yad edilmesine vesile olmak ve padişahın ihsanlarına mazhar olmak...” amacıyla kaleme aldığını ifade etmektedir.

Eserin telif tarihi ve kime sunulduğuyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak, eserde anlatılan son olayda verilen tarih 1017/1608’dir. Bundan yola çıkarak eserin 1608 dolaylarında telif edildiği söylenebilir.

1.1.2. Eserin Muhtevası

Sultan Alâeddin, Mevlana’nın mektubu üzerine Osman Gazi’ye memleket tayin eder. Osman Gazi, kendi adına hutbe okutur, kafirlerden haraç alır, başta Karahisar olmak üzere birçok yeri fetheder. Oğlu Orhan Bey ile birçok gaza yapan Sultan Osman, son

olarak oğluyla birlikte Bursa'yı fetheder. Ardından tahtı oğlu Orhan'a bırakır. Tahta oturan Sultan Orhan, İstanbul'a kadar birçok gaza yapar, Gelibolu'yu alır. Sultan Orhan vefat ettikten sonra yerine Sultan Murat, padişah olur. Birçok savaş yapan Sultan Murat, başta Edirne olmak üzere Rumeli'de birçok yer fethettikten sonra Kosova'da şehit olur. Sultan Murat'tan sonra Yıldırım Bayezid tahta oturur. On dört yıl padişahlık yapan Sultan Bayezid birçok memleket fetheder. Eski beylerin fitneleriyle ortaya çıkan Timur vakasından sonra vefat eder. Yıldırım Bayezid'in vefatıyla şehzadeler arasında mücadele başlar. Her biri bir süre boyunca beylik yapar. Sonunda Mehmet Han, tahta oturur. Sultan Mehmet de birçok gaza yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Murat Han padişah olur. Sultan II. Murat, otuz bir yıllık padişahlığı döneminde birçok yer fetheder. Sultan Murat'tan sonra yerine oğlu Mehmet Han padişah olur. Sultan Mehmet, birçok memleket fetheder. En büyük gaza ve fetih, İstanbul'un fethidir. Sultan Mehmet'in vefatından sonra Sultan II. Bayezid padişah olur. Sultan Bayezid, Akkirman, İnebahtı, Moton, Koron gibi birçok memleket fetheder. Sultan Bayezid'den sonra Sultan Selim padişah olur. Kısa zamanda birçok gaza yapan Sultan Selim, Şam, Halep, Mısır gibi Arap topraklarını fetheder. Vefat eden Sultan Selim'in yerine oğlu Sultan Süleyman padişah olur. Birçok memleket fetheden Sultan Süleyman, 48 yıllık padişahlıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Sultan II. Selim padişah olur. Sultan Selim zamanında da Kıbrıs ve Tunus fethedilir. Sultan Selim vefat ettikten sonra yerine Sultan III. Murat padişah olur. Sultan Murat da birçok gaza ve fetih yaptıktan sonra vefat eder. Babasından sonra tahta oturan Sultan III. Mehmet Egri'yi fetheder, çıkan birçok isyanı bastırır. Yaklaşık dokuz yıllık padişahlıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Ahmet padişah olur. Sultan Ahmet, zamanında Estergon fethedilir. Bu dönemde çıkan Canpolatoğlu ve Kalenderoğlu isyanlarını sadrazam Murat Paşa bastırır.

1.1.3. Dil ve Üslubu

Tevârih-i Âl-i Osmân, 17. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış küçük bir eserdir. Bu yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Bu eserde de Arapça ve Farsça kelimeler yoğun olarak kullanılmasına rağmen sade ve anlaşılır bir dil hakimdir. Eserde çok sayıda Arapça ve Farsça terkip kullanılmıştır. Eserde geçen terkiplerin geneli Farsça tamlama

kuralına göre yapılmış ikili terkiplerdir. İkiiden fazla unsurdan yapılmış terkipler de vardır.

Nazm ile çün bulur sūhan revnağ / *Vaşf-ı şâh* olsa hûb olur el-Hak (b.3)¹³⁵

Oğutdı huṭbeyi ‘Osmân-ı ‘âdil / Ki oldı evvel-i devr-i müselsil (b.42)

‘Âkıbet *zehr-i mâr-ı mevt* içdi / *Dâne-i ‘ömri* hâşılın biçdi (b.73)

Oldı *feth-i cezîre-i Kıbrus* / Devletinde alındı *mülk-i Tunus* (b.190)

Eserin geneli aruzun “fe‘ilâtün/mefâ‘ilün/fe‘ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserde yer alan tarih kıtalarında farklı vezinler kullanılmıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellif, imale, vasıl ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur.

Yazdı(m ev)vel kelâm-ı bismi‘llâh / Başladım nazm idem bi-ḥamdi‘llâh (b.1)

Yazmı(ş i)dim irişdiğim halefe / Şimdi *tahrîr* eyledim selefe (b.11)

Geldi anıñ yerine Aḥmed Hân / Zıll-i Yezdân o ḥazret-i sultân (b.252)

Başın kırtarmağa tîğ-i ğazâdan / ‘Adû ḥayli öte beri çalındı (b.268)

Sonuç olarak Tâlibî-i Kefevî, eserinde dönemin dil anlayışına uygun bir dil kullanmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun olmasına rağmen anlaşılır bir dil hakimdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eser, ele aldığı konudan dolayı sanat kaygısından uzaktır.

1.1.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen iki nüshası mevcuttur. Bunlardan birincisi Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 1665 numarada kayıtlı bir mecmuanın “125a-129a” varakları arasında bulunmaktadır. İkinci nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 5424 numarada kayıtlı bir mecmuanın “98b-101b” varakları arasında bulunmaktadır (Arslan, 2019:71).

¹³⁵ Örnek beyitler Mehmet Arslan’ın çalışmasından alınmıştır (Arslan, 2019:546-572).

1.1.5. Tevârîh-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mehmet Arslan, eseri *Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçeleri Fihrist-i Şâhânlar* adlı kitabında yayımlamıştır (Arslan, 2019).

1.2. Şeh-nâme (Nâdirî)

Ganî-zâde Nâdirî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mehmed olan müellif 1572 yılında İstanbul’da doğmuştur. İlim ve edebiyatla ilgilenen Nâdirî, müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi resmi görevler de yapmıştır. Mürettep divanı dışında manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Nâdirî 1626 yılında vefat etmiştir.

Nâdirî, eserini mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Tahmîd, münacat, naat, miraciyye, dört halifenin övgüsü, II. Osman’ın methi, sebep-i telif bölümlerinden sonra asıl konuyu anlatan müellif hatime bölümüyle eserini bitirmiştir. Müellif, eserini 23 Farsça başlık altında ve 1960 beyit olarak tertip etmiştir.

1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Nâdirî, “Sebeb-i te’lif” bölümünde amacının tarihî bir eser ya da bazı sefer ve fetihleri manzum olarak yazmak olmadığını ifade etmektedir. Asıl maksadının bir mesnevi meydana getirmek olduğunu dile getirmektedir. Bunun için de evvela bir İskender-nâme yazmayı planladığını, daha sonra bundan vazgeçerek Şeh-i âlem (II. Osman) hakkında eşi benzeri olmayan bir eser yazmaya karar verdiğini belirtmektedir.

Eserin telif tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Eserde anlatılan son olay 1621’de başlayıp Eylül 1621’de son bulan Lehistan seferidir. Sultan Osman bu sefere bizzat katılmış, Hotin Kalesi’nin alınışından sonra da İstanbul’a dönmüş ve Ocak 1622’de İstanbul’a varmıştır. Eserde Sultan Osman’ın 20 Mayıs 1622’de öldürülmesiyle ilgili bir bilgi yoktur. Bundan yola çıkarak eserin 1622 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.2.2. Eserin Muhtevası

Sultan I. Ahmet, Osmanlı Devleti'nin 14. padişahı olarak tahta oturur. Bundan dolayı birçok yerde ziyafetler verilir, şenlikler yapılır. Bu sırada Yedikule zindanlarında tutsak olan eski Kırım Hanının kardeşi Mehmet Giray, bir fırsatını bulup adamlarıyla zindandan kaçar. Mehmet Giray ve adamlarının peşine düşen Osmanlı askerleri onlara Bulgaristan'da yetişir. Burada yapılan şiddetli savaşta Mehmet Giray'ın adamlarının çoğu öldürülür. Mehmet Giray da teslim olur. İstanbul'a yaralı olarak getirilen Mehmet Giray, padişahтан özür diler. Padişah onu affederek Rodos'a sürgün eder.

Safevi hükümdarı Abbas Şah, doğu sınırında taşkınlık çıkarır. Bunun üzerine Sultan I. Ahmet, vezir Halil Paşa'yı Safeviler üzerine sefere gönderir. Kırım'dan da Canbek Giray komutasındaki 40 bin kişilik bir kuvvet de yardım için gelir. Bu sırada Sultan I. Ahmet vefat eder ve onun yerine II. Osman tahta oturur. Yardıma gelen Kırım Kuvvetleri acele edip Tebriz'e saldırınca Halil Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu da onlara katılır. Bunun üzerine Karçgay Han komutasındaki Safevi ordusu Tebriz'den çekilip pusuya yatar. Tebriz'i yağma eden askerler yorulunca Safevi ordusu saldırıya geçer. Osmanlı ordusu bu çarpışmada büyük kayıplar verir. Uzun süre devam eden çarpışmalardan sonra yenileceğini anlayan Abbas Şah, elçi göndererek barış istemek zorunda kalır. İmzalanan anlaşmaya göre Abbas Şah, her sene 100 yük ipek ödemeye mecbur bırakılır.

Sultan II. Osman, Kaptanıderya Ali Paşa'yı Akdeniz'de sefere gönderir. Kaptan Ali Paşa, Hristiyanlara ait beş kalyon ve birçok esirle İstanbul'a döner. Bu arada Lehistan kralının görevlendirdiği bazı eşkıyalar halkın malına zarar vermeye başlar. Bunun üzerine Sultan II. Osman, İskender Paşa'yı Lehistan üzerine sefere gönderir. Kığılgay Sultan önderliğindeki Tatar kuvvetleri de Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmak için giderler. Dört gün süren şiddetli savaşta Lehistan askerleri büyük bir bozguna uğratılır. Çok sayıda kayıp veren düşman askerleri kaçmaya başlar. Düşman kuvvetleri komutanı Kansler de savaş alanından kaçar ancak yakalanarak başı kesilir ve Sultan Osman'a gönderilir.

Son defa kaptanıderya görevine getirilen Halil Paşa, İtalya'nın güneyindeki Pulya bölgesine sefere çıkar. Bu bölgede yer alan ve çok muhkem bir yerde olan Monfredonya Kalesi alınır. İlk önce dış kaleyi zapt eden Osmanlı ordusuna direnemeyen kale halkı ertesi gün teslim olur. Bunun üzerine kale sulh yoluyla alınır. Bölgenin saltanat merkezine

uzak olmasından dolayı Osmanlı donanması, şehri ve kaleyi yakarak elde ettiği esir ve ganimetlerle İstanbul'a döner.

Karakaş Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'ne zorluk çıkaran Tuna kıyısındaki Vaç Kalesi'ni fetheder. Bu arada Mısır'da bulunan İskender Paşa, Habeşistan üzerine sefere çıkar. Oradan da Basra'ya gider. Burada taşkınlık çıkaran Araplarla savaşıp otuza yakın kale fetheder.

Lehistan kralı İslam şehirlerine saldırmaya başlar. Bunu duyan Sultan II. Osman, hocaları, vezirleri ve devlet erkânıyla müşavere eder. Müşaverede bizzat sefere katılmak istediğini belirten Sultan Osman'a devlet erkanı, "Bir serdar yeterli olur." diyerek karşı çıkar. Ancak Sultan Osman sefere çıkmaya karardır. Bundan dolayı Leh kralının gönderdiği elçiyi kabul etmez. Sonuçta Sultan Osman, bir bahar günü ordusunun başında İstanbul'dan Lehistan'a doğru harekete başlar. İstanbul'dan sonra Edirne'de konaklayan Sultan ve ordusu daha sonra Lehistan'a doğru hareketine devam eder. Lehistan'a varan Osmanlı ordusu Lehleri ve onlara yardıma gelen Kazakları büyük bir yenilgiye uğratır. Osmanlı ordusu bu zafer sonucunda Hotin Kalesi'ni de fetheder. Sultan Osman böylece 25 yıl sonra ordunun başında sefere çıkan ilk Osmanlı padişahı olur. Elde ettiği zaferle İstanbul'a dönüş yoluna giren Sultan Osman'ın Edirne'ye varınca bir oğlunun doğduğu haberini alır. Bundan dolayı İstanbul'a varır varmaz şenlikler yapılır ve ziyafetler verilir.

1.2.3. Dil ve Üslubu

Şeh-nâme-i Nâdirî, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmış bir eserdir. Bu dönemde Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerinde belirgin bir etkisi olmuştur. Çünkü bu dillerden alınan isimler, sıfatlar, terkipler ve diğer dil bilgisi kaideleri Türkçe eserlerde çok fazla kullanılmıştır. Bu dönemin dilini anlamak Eski Anadolu Türkçesine nazaran zordur. Nâdirî, eserinde Türkçe kelimelerden ziyade Arapça ve Farsça kökenli kelimelere yer vermiştir. Özellikle eserin başındaki dinî manzumelerde ve övgünün söz konusu olduğu kısımlarda Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin arttığı görülmektedir.

Be-nâm-ı Hudâ hâlik-ı kâ'inât / Şeh-i pâk-zât u şafiyü'ş-şifat (b.1)¹³⁶

¹³⁶ Örnek beyitler Numan Külekçi'nin çalışmasından alınmıştır.

Nevâzişger-i hâk-ı dâ'im-sücûd / Haţâ-pûş-ı dúnân-ı hâkî-vücûd (b.18)

Odur hatm-ı manzûme-i rûzgâr / Aña nûr ser-levha-i zer-nigâr (b.101)

Şükûhında Cemşîd ü Evreng-taht / Fûrûzında hûrşîd-i gerdûn-baht (b.273)

Zihî vaqt-i hûb u zamân-ı sa'îd / Ki fazl-ı ilâhîden irdi nüvîd (b.329)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, harbe, darbzen, cebe, zırh, tîr, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, nacak, hançer, yay, nîze, miğfer, şeşper, gürz, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Degül gürz o bir necm-i dūnbâledâr / Ki evc-i şerefde olur âşikâr (b.433)

Yise şeşperin düşmen-i bi-sebât / Aña teng olur hâne-i şeş-cihât (b.435)

Çekâçâk-ı şemşîr olup evc-gîr / Şarardı düşüp havfe hûrşîd-i pîr (b.492)

Tüfengüñ olup mihresi geh 'ıyân / Gehî hoşka-i dilde oldı nihân (b.498)

'Amûdî düşüp buldu cefni fenâ / Oğın atdı yayını yaşdı binâ (b.587)

Nâdirî, eserinde çok sayıda Farsça ve Arapça terkip kullanmıştır. Hem Arapça hem de Farsça tamlama kuralına göre yapılan terkiplerin geneli ikili ve üçlü terkiplerdir. Ancak bazı beyitlerde daha fazla unsurdan oluşan terkipler de vardır. Müellif, ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da kullanmıştır.

Zafer-bahş-ı şâhân-ı 'âdil-nihâd / Be-hâk-efken-i zulm ü fesâd (b.5)

Budur sırr-ı mestur-ı halk-ı cedîd / Ki remz itdi ana kelâm-ı mecîd (b.39)

Şeref-bahş-ı kevneyn ü sultân-ı dîn / Resûl-ı Hüdâ hâtemü'l-mürselîn (b.98)

Çeküp tîr-i rahşende-i hûn-feşân / Şafağdan ufuk dâmenin tutdı kan (b.730)

İrüp çarha a'lâm-ı feth-i'tiyâd / İremveş bu kâh oldı zâtü'l-'imâd (b.734)

Zamân-ı cülûs-ı şehen-şâhdan / O vaqt-ı hümâyûn-ı dil-hâhdan (b.1901)

Nâdirî, vezin olarak “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbını kullanmıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imaleyeye başvurmuştur.

Aña gönderüp nice mal u ricâl / O şehbâzına viridi nîrû-yı bâl (b.541)

Bilince anı şadr-ı ‘âlî-cenâb / Güher dökdi erkâna itdi hitâb (b.715)

Olup ikisi iki seng-i âsiyâ / N’ola hurdeler gendüm olsa aña (b.1382)

Şalup düşünâ hıl‘at-ı perniyân / Kuşatdı aña tîg-i gevher-nişân (b.635)

Nâdirî, eserinde atasözü, deyim ve halk deyişlerinden yararlanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Şalup bir kılın itdi fermân-ı ceng / Ki *dehri ide* şâh-ı güm-râha *teng* (b.525)

Kırıldı külüng ile câm-ı bilûr / *Şu indi o çeşme* n'ola olsa kûr (b.592)

Senüñle bulur hüsn-i rûy-i emel / Ki *düşmez burun yüzden* eski meşel (b.744)

Anı eyleyüp kesret-i hûn zebûn / *Sülükler urup* itdi tenkiş-i hûn (b.832)

Gözi degmesün nergisüñ dir meger / Aşar tıfl-ı şâh üzre gül levh-i zer (b.1369)

Eserde, savaş sahneleri lirik ifadeler kullanılarak canlı betimlemelerle anlatılmaktadır.

Demir mühreler surh olup tâb ile / Bürîde-ser oldı dem-i nâb ile (b.1683)

Kızup oldı kan karpuzı mühreler / Virüp naqd-i cân aldı ehl-i sefer (b.1684)

O mühre müdevver demir micmere / Duğânı çıkar künbed-i ahdara Şb.džşūĤ

Ĥacer-bâr olan toplar ceng ile / Düşürdi zafer meyvesin seng ile (b.1686)

Sonuç olarak *Şeh-nâme-i Nâdirî*, daha önceki manzum tarihlere nazaran ağır bir dille kaleme alınmıştır. Osmanlı Türkçesinin güzel örneklerinden olan eser, zengin söz varlığına sahiptir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde, özellikle övgünün söz konusu olduğu kısımlarda lirik ve mübalağalı ifadeler kullanılarak esere özgünlük kazandırılmıştır.

1.2.4. Eserin Nüshaları

Şeh-nâme-i Nâdirî'nin tespit edilen 10 nüshası vardır. Bunlar: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. H. 1124; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No:2703; Köprülü Ktp., Hafız Paşa

No:280; İstanbul Üni. Ktp., TY. 3635 ve 4908; Erzurum İl Halk Ktp., 25 Hk 24014; Milli Ktp., 06 Mil. Yz. B. 898; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., 19 Hk. 2173/1; Fransa Milli Ktp. Jauannin; Avusturya Milli Ktp., No: 77.0.74'te kayıtlı nüshalardır. Bunlardan Topkapı Sarayı nüshasında 18 minyatür bulunmaktadır (Akpınar, 2019:1-44).

1.2.5. Şeh-nâme-i Nâdirî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma Numan Külekçi'nin hazırladığı doktora tezidir. Külekçi çalışmasında Nâdirî'nin hayatı, edebi kişiliği hakkında değerlendirmelerde bulunmuş, Dîvân'ı ve Şeh-nâme'sinin tenkitli metnini vermiştir.¹³⁷ Dürdar Alikılıç da eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Alikılıç, müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra tarihçiliği hakkında da değerlendirmelerde bulunup eseri Latin harflerine aktarmıştır.¹³⁸ Özlem Yıldız ise "Sultan ve Serdarları: Şehname-i Nadiri'de İdeal Liderliğin Temsili" adlı İngilizce bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹³⁹ Son olarak Şerife Akpınar, eserin Topkapı Sarayı nüshasındaki minyatürler üzerine bir makale yayımlamıştır (Akpınar, 2019:1-44).

1.3. Selimî-nâme (Cevrî)

Cevrî tarafından dönemin diline göre tekrar kaleme alınan bu eser, Şükrî'nin (ö.1654) 1524 yılında yazdığı Selimî-nâme'sidir. Asıl adı İbrahim olan ve İstanbul'da doğan müellifin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. İyi bir eğitim alan ve hattatlık yapan Cevrî'nin Türkçe Divan'ı dışında birçok eseri vardır. Mevlevi olan Cevrî, 1654 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Cevrî, eserin nazım şeklini ve veznini değiştirmeden mesnevi nazım şeklinde ve aruzun "fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün" kalıbıyla kaleme almıştır. Eserine tevhit ve naat ile

¹³⁷ Külekçi, Numan, Ganî-zâde Mehmed Nâdirî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şeh-nâme'sinin Tenkidli Metni, (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye), 1985.

¹³⁸ Alikılıç, Dürdar, Ganî-zâde Mehmed Nâdirî'nin Şehname-i Nâdirî'si, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 1993.

¹³⁹ Yıldız, Özlem, The Sultan And His Commanders: Representations Of İdeal Leadership İn The Şehname-i Nadiri / Sultan ve Serdarları: Şehname-i Nadiri'de İdeal Liderliğin Temsili, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sabancı Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2017.

başlayan Cevrî, “Der-baş-ı muqaddime-i sebab-i taşhîh-i Selîmî-nâme” bölümünde *Selîmî-nâme*’yi niçin tekrar kaleme aldığını anlatmaktadır. Bu bölümden sonra asıl konuya geçen Cevrî, eserini Yavuz Sultan Selim’in ölümüyle bitirir. Cevrî, Şükrî’nin 5829 beyitten oluşan eserini kısaltarak 4264 beyit olarak tertip etmiştir. Cevrî, daha çok tasvirlerde ve savaş sahnelerini anlattığı bölümlerde kısaltmaya gitmiş, Şükrî tarafından iki beyitte anlatılan meseleleri tek beyitte anlatmıştır. Ayrıca Şükrî’nin eserinin sonunda yer alan toplam 178 beyitten oluşan Yavuz Sultan Selim mersiyesi, Sultan Süleyman’ın tahta geçişi ve hatime bölümlerini Cevrî eserine almamıştır. Böylece Şükrî’nin eserini 1565 beyit kısaltmıştır.

1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, “Der-baş-ı muqaddime-i sebab-i taşhîh-i Selîmî-nâme” bölümünde Ruznameci İbrâhîm Efendi’nin kethüdası Alî Bey’in isteğiyle edebi açıdan zevksiz bir üslup kullanılan Şükrî’nin *Selîmî-nâme*’sini edebi bir üsluba kavuşturmak, devrin diline göre yeniden yazmak ve eserde vezin açısından eksik ya da hatalı olan yerleri düzeltmek amacıyla eseri kaleme aldığını ifade eder. Cevrî, sebab-i telif bölümünün sonunda *Selîm-name*’yi 1037/1627-28 yılında tekrardan kaleme aldığını şöyle ifade etmektedir:

Oldı bu ihyâya târîh-i celî / Hıyır ile câvîd ola nâm-ı ‘Alî (vr. 5a, st.10)¹⁴⁰

1.3.2. Eserin Muhtevası

Trabzon sancakbeyliğini yapan Selim Şah, Gürcistan’ın ardından daha önce Osmanlı’nın elinden çıkan Erzincan üzerine yürür ve burayı tekrar alır. Erzincan Osmanlı’nın eline geçtiği için Safeviler, askerlerini toplayıp Erzincan’a gelir. Selim Şah da askerlerini toplayıp Bayburt üzerinden Erzincan’a hareket eder. Yapılan savaşta Selim Şah, Safeviler’i büyük bir yenilgiye uğratar. Bu arada Selim Şah, babasından oğlu Süleyman için bir sancak ister. Sultan Bayezid, sırasıyla Amasya ve Bolu sancaklarını teklif eder. Ancak Şehzade Ahmet buna itiraz eder. Bunun üzerine Sultan Bayezid Kırım’da bulunan Kefe sancağını Süleyman’a verir. Uzak bir yerden oğluna sancak

¹⁴⁰ Beyitler, Ali Emiri Manzum 1310’da kayıtlı nüshadan alınmıştır.

verilmesini doğru bulmayan Selim Şah, Edirne’de bulunan babasının yanına gitmeye karar verir. Edirne’ye varmadan Silistre’de askerleriyle dinlenince Sultan Bayezid’e Selim Şah’ın asker toplayıp Edirne’ye doğru geldiği haberi verilir. Bunun üzerine Sultan Bayezid de asker toplanmasını emreder. Bunu duyan Selim Şah, devlet erkanına bir mektup göndererek amacının savaşmak olmadığını söylemesine rağmen ona inanmazlar. Bunun üzerine Selim Şah, babasına elçi göndererek niyetini ona bildirir. Sultan Bayezid, Selim Şah’ın dediklerine inanır ve ona Semendre’deki Vidin ve Alahisar sancaklarını verir. Selim Şah ve ordusunun bu sancaklara doğru hareketleri esnasında oyalanması dedikodu ve karışıklıklara neden olur. Şehzade Ahmet, Selim’in asıl amacının tahtı almak olduğunu ileri sürerek Selim Şah’ın üzerine bir ordu gönderir. Yapılan şiddetli savaşta Selim Şah’ın kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğrar. Selim Şah da kaçarak gemiyle Kefe’ye gider. Bu olaydan sonra Sultan Bayezid, tahtı oğlu Ahmet’e bırakmaya karar verir. Bunu duyan Selim Şah, İstanbul’a doğru harekete geçer. Silistre yakınlarında kuvvetleriyle birlikte konaklar. Diğer yandan çoğu devlet adamı ve yeniçerilerin bir kısmı Şehzade Ahmet’i padişah olarak kabul etmeyeceklerini, Selim Şah’ı destekleyeceklerini duyururlar. Çaresiz kalan Sultan Bayezid Selim Şah’ı İstanbul’a çağırarak tahtı ona bırakır ve dinlenmek üzere Dimetoka’ya doğru yola çıkar. Ancak buraya varmadan yolda vefat eder. Babasının ölümünden sonra Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmet taht iddiasında bulunurlar. Ancak yapılan taht mücadelelerini Selim Şah kazanır. Sultan Selim, tahta oturduktan sonra Safeviler üzerine sefere çıkmaya karar verir ve komutasındaki orduyla doğuya doğru harekete geçer. Uzun ve yorucu yolculuktan sonra ordu, Erzincan yakınlarında konaklar. Daha sonra Çaldıran’da yapılan şiddetli savaşta Safeviler’i büyük bir yenilgiye uğratır. Şah İsmail savaş meydanından kaçır. Bu zaferden sonra Sultan Selim, Tebriz’de kaldıktan bir süre sonra Karabağ’a gider burada da fazla kalmadan Amasya’ya dönüp kışı burada geçirir. Daha sonra Çaldıran Savaşı’nda verdiği yardım sözünü yerine getirmeyen Dulkadiroğlu Beyliği üzerine Şehsüvaroğlu Ali Bey komutasındaki orduyu yollar. Savaşı kazanan Osmanlı ordusu, Dulkadiroğlu Beyliğine son verir. Ardından görevlendirdiği Bıyıklı Mehmet Paşa komutasındaki kuvvetler, Safeviler’i yenilgiye uğratıp önce Diyarbakır’ı ardından Mardin’i alırlar. Daha sonra Şam’da Memlûklüler’i yenerek Şam ve Gazze gibi yerleri alır. Bu savaşta Kansu Gavri ölünce Tumanbay Mısır’da Memlûkler’in yeni Sultan’ı olur. Tumanbay, Sultan Selim’e vergi vermeyi reddedince Sultan Selim Mısır’a hareket eder. Mısır’da yapılan şiddetli

savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde eder. Böylece Mısır Osmanlı topraklarına katılır. Sultan Selim de her tarafa fetih mektubu göndererek Mısır'ın fethini ilan eder. Daha Sonra Mısır idaresini Hayr Bey'e, Şam yönetimini de Canberdi Gazali'ye bırakarak İstanbul'a döner. Bu olaylardan sonra Anadolu'da Celali isyanı patlak verir. Tokat ve Sivas'a kadar yayılan isyan daha fazla büyümeden bastırılır. Bu sırada İstanbul'da bulunan Sultan Selim, hastalanır. İstanbul'dan Edirne'ye gitmek için yola koyulan Sultan Selim, Çorlu yakınlarında vefat eder.

1.3.3. Dil ve Üslubu

Şükrî'nin kaleme aldığı Selîmî-nâme, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin yanında Doğu (Çağatay) Türkçesine ait özellikler ihtiva eden bir eserdir. Cevrî, Şükrî'den 100 yıl sonra eseri dönemin diline uygun olarak tekrar kaleme almıştır. Yaptığı çalışmada iki eseri mukayese eden Arzu Atik, Cevrî'nin *Selîmî-name*'sinin özellikle dil ve üslûp açısından Şükrî'nin eserinden farklılaştığı noktaları tespit etmiştir. Buna göre Cevrî'nin tertip ettiği eser, Şükrî'nin telifinden şu noktalardan ayrılır:

Eskiyen kelimelere yeni karşılıklar bulma: Şükrî'nin kullandığı “müjde birle, dinler olsang, işbu, yayan, dirildi, özge, kamu, öndin, oğlı, Çalap...” gibi Türkçe kelimelerin yerine Cevrî, “beşâretle, istimâ' iderseñ, pes, cem' oldı, gayrı, cümle, akdem, zâde, Hüdâ...” kelimelerini kullanmıştır (Atik, 2012:21-32).

Kelimelere gelen yardımcı fiillerin ve eklerin değiştirilmesi: Şükrî'nin kullandığı “ğazâ aldı, te'emmül it, 'işret itdi, zebûn itgeç, diñlegeç, olısar, olça, doğgeç, dirsiz, itmen...” gibi yardımcı fiil ve eklerin yerine Cevrî, “ğazâ etti, te'emmül kııl, 'işret kııldı, zebun eyler, diñledi, olıcağdır, ol ki, toğdukça, dirsın, itmem...” gibi yardımcı fiil ve ekleri kullanmıştır (Atik, 2012:21-32).

Kelimelerin tamlamalı kullanılması: Cevrî, Şükrî'nin kullandığı “tıfliyet 'ahdinden, cân qorhusı, pâdişâh emriyle, 'azm itdi Kızılbaş'a...” gibi çok sayıda ifadeyi “‘ahd-i tıfliyet, bîm-i cân, emr-i sultânî ile, 'azm-i Kızılbaş...” Farsça tamlamalar şeklinde kullanmıştır (Atik, 2012:21-33).

Sonuç olarak Selîmî-nâme, Şükrî'nin telifinden yüz yıl sonra Cevrî tarafından dönemin dil anlayışına uygun olarak tekrar kaleme alınmıştır. Cevrî gereksiz gördüğü

kısımları eserden atarak eseri 1565 beyit kısaltmıştır. Eserden attığı kısımlar genellikle Şükrî'nin yaptığı uzun tasvirlerdir. Cevrî'nin tertip ettiği eserde, Şükrî'nin telifine göre Arapça ve Farsça kelime ve gramer unsurları daha fazladır. Şükrî'nin telifinde Doğu Türkçesine ait çok sayıda kelime varken Cevrî'nin tertibinde bu kelimeler yoktur.

1.3.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1310'da kayıtlıdır. Talik hatla kaleme alınan nüsha 150 varaktır. Her varak 15 satır olup başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.3.5. Selîmî-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Arzu Atik, 2011 yılında gerçekleştirilen Türk Dilinin ve Edebiyatının Bugünkü Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyumu'nda sunduğu bildiriye genişleterek makale olarak yayımlamıştır. Atik, çalışmasında eser hakkında bilgi vererek eseri Şükrî'nin eseriyle karşılaştırmıştır (Atik, 2012:21-36).

1.4. Azmî-zâde Hâletî'nin Manzumesi

Herhangi bir başlığı bulunmayan bu manzume Azmî-zâde Hâletî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mustafa olan müellif, 1570 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müderrislik, kadılık Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapan Hâletî, manzum ve mensur birçok eser kaleme yazmıştır. Türk edebiyatında yazdığı rubailerle ön plana çıkan Hâletî, 1631 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Azmi-zâde Hâletî, bu tarih manzumesini farklı aruz kalıplarıyla kaleme almıştır. İlk 23 beyti mesnevi tarzında olan eserin son dört beyti kıta tarzında yazılmıştır. Herhangi bir tarihi olayın anlatılmadığı manzumede, Osman Gazi'den IV. Murat'a kadar olan 17 padişah, birer veya ikişer beyitle anlatılmıştır. Toplamda 27 beyitten oluşan bu manzume, Taksim Atatürk Kitaplığı Melih Cevdet Kitaplığı 0070 numarada kayıtlı bir mecmuanın "89a" varağında bulunmaktadır. Manzumeyi, Mehmet Arslan yayımlamıştır (Arslan, 2019). Sultan IV. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında yazılmıştır. Devrin dil anlayışına

uygun olarak kaleme alınan manzumede Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğunlukta kullanılmıştır. Buna rağmen manzumede anlaşılır bir dil hakimdir.

1.5. Fetih-nâme-i Estergon¹⁴¹ (Deryâ'î)

Deryâ'î mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan müellif, eserinde kendi hayatıyla ilgili bilgiler vermektedir. Buna göre, “Asıl adı Ömer, mahlası ise Deryâ'î olan şair, hiç evlenmemiş, iki kardeşi olan, leventlik, ağalık ve beylik yapmış, ömrünü sınır boylarında asker olarak geçirmiş, birçok savaşa katılmış, yedi defa yaralanmış bir kişidir.” Eserini yazdığı sıralarda 50 yaşında olduğunu ifade eden şairin nerede ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Deryâ'î, eserini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenlemeyen müellif, olayları ve tasvirleri 20 başlık altında anlatmıştır. Aruzun “fâ`ilâtün/fâ`ilâtün/fâ`ilün” kalıbıyla yazılan eser 2122 beyitten oluşmuştur.

1.5.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak Deryâ'î eserin başlangıcında, “Eserini gazileri methetmek için yazdığını, şairlerin yazdıklarının çoğunun uydurma olduğunu, kendisinin ise bizzat gördüklerini yazdığını, burada neler yaşandığını, nasıl mücadele edildiğini nakletmek...” amacıyla eserini yazdığını ifade etmektedir.

Kime sunulduğuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan eserin, Muharrem ayının başlarında yazıldığını anlıyoruz. Buna göre eser Muharrem 1040/Ağustos 1630 yılında telif edilmiştir.

1.5.2. Eserin Muhtevası

Kanuni Sultan Süleyman döneminde alınan Estergon Kalesi 54 yıl aradan sonra tekrar Hıristiyanların eline geçer. Stratejik olarak önemli bir yerde bulunan kaleyi geri almak isteyen Osmanlı Devleti, kaleye asker gönderir. Osmanlı askerleri hem karadan

¹⁴¹ Macarca Esztergomi olarak anılan kale, Macaristan'ın kuzeybatısında, Tuna Nehri kıyısında yer alır.

hem de Tuna Nehri üzerinden gerçekleştirdikleri başarılı taarruzlarla düşman askerlerini kaleden çıkarmayı başarır. Osmanlı ordusuna daha fazla direnemeyen düşman askerleri çok sayıda kayıp vererek Estergon'dan çekilir. Bir süre sonra düşman askerleri tekrar toparlanırlar. Kaleyi almak için Hıristiyan ittifakı kurulur. Hıristiyan ittifakı 100 bin kişilik bir orduyla kaleyi kuşatır. Kaleyi savunan Osmanlı askerleri büyük bir direniş gösterir. Daha sonra gelen takviye kuvvetlerle Hıristiyan ittifakına karşı savaşırlar. İki yıl süren şiddetli savaşlarda kale ve şehir büyük bir yıkıma uğrar. Düşman ordusu ise 67 bin kayıp verir. Büyük bir yenilgiye uğrayan Hıristiyan ittifakı tekrar geri çekilir. Toplanan Hıristiyan beyleri kale için çok kan döktüklerini, artık bu kaleyi almanın zorunlu olduğunu söylerler. Böylece bir kez daha asker toplayarak kaleye saldırırlar. Kalenin etrafına siper kazan Hıristiyanlar, yaptıkları hücumlarla bu sefer birçok Osmanlı askerini şehit eder. Kale muhafızları ve halk, kalede erzak ve su sıkıntısı yaşamaları, Budin'den istedikleri desteği alamamaları sebebiyle zor duruma düşerler. Susuzluk ve açlıkla mücadele eden askerler yapılan saldırılara da karşı koymakta zorlanınca birçok kişi şehit olur. Bu sırada Sultan I. Ahmet tahta oturur. Macarlar üzerine sefer düzenlenir. Bin kişilik Osmanlı ordusu 30 bin kişilik Macar ordusunu yener. Nemçe ve Hatvan'ı Macarlardan alır. Sonuç olarak uzun süren mücadelelerden sonra kaleyi alamayacağını anlayan düşman askerleri tekrar geri çekilir. Böylece Estergon Kalesi on yıl aranın ardından 1013/1605 senesinde tekrar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girer.

1.5.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme-i Estergon, 17. yüzyılın başlarında yazılmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eser kelime hazinesi bakımından zengindir. Türkçe kelimelerin yoğunlukta olduğu eserde Arapça ve Farsça kelimeler de kullanılmıştır. Çok sayıda beyit sadece Türkçe kelimelerle yazılmıştır.

Bellü başlı bunları sögerler / Sögerler de kimüñ dâhı dögerler (b.921)¹⁴²

Biri birisine girmiş sögüşür / Sögüşür iken bakduk hem döğüşür (b.922)

¹⁴² Örnek beyitler Semanur Bayraktar'ın çalışmasından alınmıştır..

Şöyle kırduķ kalmadı hiç dirisi / Büyük alaydan gelince girüsü (b.1054)

Girü kalmış yağma için nicesi / Yağmalayup kurtulmadı kaçası (b.1205)

At oğlanı segirdüben koyuldu / Diri komadı birin hep kıruldu (b.1275)

Ėara kıızıl şarı dürlü alaylar / Sağlı şollı alaylarıñ kolaylar (b.1529)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, kılıç, balta, nacak, kös, barut, cebe, tır, şemşir, tığ...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “ılgar, segirt-, irgür-...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

İlgâr idüb kuşlûğa dek varuldu / Kâfir kal‘ası altına irüldi (b.280)

Balta nacaķ kılıçlar hep bilendi / Muhanetler şaşdı göñli bulandı (b.406)

Kös âvâzın diñleyüp işitdiler / Kal‘aya *segirdüben* añlatdılar (b.448)

İçerüden bir âdem gönderürler / Tabur kâfirlerine *irgürürler* (b.806)

Cümle kim var ise feryâd eyledi / *Barut* atar bizi diyü söyledi (b.1845)

Sade bir dille kaleme alınan eserde Arapça ve Farsça terkipler yok denecek kadar azdır. Sadece birkaç yerde “dîn-i İslâm” terkibi, birkaç yerde de “‘aleyhi’l-la‘ne” terkibi kullanılmıştır.

Deryâ’î, eserini aruzun “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazdığını ifade etmiştir. Ancak birçok beyitte “fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün” ve “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” kalıplarını kullandığı görülmektedir. Hatta bazı mısralar 11’li hece ölçüsü izlenimi uyandırmaktadır. Vezin uygulamasında başarısız olan müellif, vezni çoğu yerde tutturamamıştır. Hatta bazı beyitlerde bir mısran vezni diğer mısran veznine uymamaktadır.

Nice düzmiş nice yapmış diyeyin / Bilmezem nice takrîr ideyin (b.43)

Şu serpmesi gibi yapmış ya bunı / Ol belü anlar itiverür şapını (b.79)

Her taraftan gizli mazgallar açduķ / Yan topları hem ser-cümle seçdüķ (b.646)

Şaruldu yareler iñledi cânlar / Diñmez yarelerden çünkü kanlar (b.995)

Ayırdı atlasın sağında dizdi / Ėol kol yayasın başka düzdi (b.1532)

Bârût atar bizi cümlemüz / K̇anumuz aķup ıķar ċanumuz (b.1847)

Deryâ'î, ok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişini kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Göğsin germiş idi nice boşuna / ok *ağ*ı *ķatmışdı* kâfir *aşuna* (b.159)

alub algılar yürüdiler karşı / *Alaylar bağladı* hep bellü başlu (b.227)

Ķulaķ çek âferîn di işbu fende / oķuz âdem tebeledük dumanda (b.253)

Eski düşmân dost ola mı hemân / Ḣuşûşâ ced-ber-ced ola ibn-i yuvân (b.425)

Elin dizine urdı şaşdı ķaldı / avuşlar dört tarafa yine şaldı (b.469)

Muhâlif söz bir dahı bize dimeñ / *Elüñüzden gelen ardına ķoman* (b.490)

Yürüyüşe gelenlerle ķarışduk / *Câna cân [u] başa baş döğüşduk* (b.961)

Felek virdüğünü alur girüye / Güder seni ķatarlayup sürüye (b.1106)

Deryâ'î, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Kâfir gördüğü yerâķlar *atıldı* / Ċanavar sürisi gibi *ķatıldı* (b.254)

Ķapuları ķaparlar vü *açarlar* / Âdem gelse şanursın kim *ķaçarlar* (b.351)

Âdem varur ara yirde vü *işler* / Şoruldu âşinâlar vü *bilişler* (b.483)

Ḣaber gelince dile *alışalum* / Ḣişâr çevre gezelüm *alışalum* (b.560)

İlerü gelenüñ kesduk başını / Zehirledük ḣaşumlaruñ aşunı (b.914)

Yine doldurduk anı ṫiz atavuz / Kâfirüñ dertlerine dert ķatavuz (b.1695)

Sonuç olarak Fetih-nâme-i Estergon, sade bir dille kaleme alınan bir eserdir. Zengin söz varlığına sahip olan eser, sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Olaylar, gerçekçi bir üslupla, sanattan ve gösterişten uzak basit bir şekilde tasvir edilmiştir.

1.5.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Almanya Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, B. Or. 078 numarada kayıtlıdır. Şaban b. Süleyman adlı bir müstensih tarafından Recep 1069/Nisan

1659 yılında istinsah edilmiştir. Harekeli nesih ile yazılan nüsha, 85 varak olup her varakta 13 satır bulunmaktadır.

1.5.5. Fetih-nâme-i Estergon Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Semanur Bayraktar bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmasında eserin transkripsiyonlu metnini veren Bayraktar, eseri şekil ve muhteva açısından da incelemiştir.¹⁴³ Bayraktar, aynı çalışmasını Yakup Poyraz ile makale olarak yayımlamıştır (Poyraz ve Bayraktar, 2020:142-152).

1.6. Paşa-nâme (Tulû'î)

Tulû'î mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi olmayan müellif, 17. yüzyılda yaşamıştır. İstanbul'da saraya yakın bir hayat sürmüş, dönemin padişahı IV. Murat (1623-1640) ve dönemin vezirlerinden Kenan Paşa'nın himayesine girmiştir. Padişah ona hilat giydirmiştir. *Paşa-nâme* mesnevisi dışında Rahşiyiye ve Pesendîde-nâme adlı iki kasidesi günümüze ulaşmış olan şairin ölüm tarihi bilinmemektedir.

Tulû'î, eserini mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fa'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserin ilk 23 beyti hamdele, Hz. Muhammed ve dört halifeye övgüden oluşur. Devamındaki 44 beyitlik bölümde dönemin padişahı IV. Murad'ın övgüsü yer alır. Daha sonra kendi durumu hakkında beş beyit söyleyen şair, sebep-i telif bölümünün ardından asıl konuyu anlatarak eserini bitirmiştir. Eserde 74 başlık kullanılmış olup başlıklar Farsçadır. Eser, 2179 beyitten oluşmaktadır.

1.6.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Tulû'î, sebep-i telif bölümünde Sultan IV. Murat'ın kendisine çok sayıda iyilik yaptığını ifade ettikten sonra Sultan Murat'ın bir meclisinde bulunduğunu, fethedilen

¹⁴³ Bayraktar, Semanur, Ömer Derya Bey'in Estergon Fetihnamesi (Metin-İnceleme), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Samsun (Türkiye), 2019.

yerler ve alınan kaleler hakkında birçok mensur eser yazılmış olduğunu, kendisinin de bunu padişah için nazma çevirerek hem padişahı memnun etmek hem de bu hakikatleri nazım sayesinde sonraki nesillere daha rahat aktarmak amacıyla eserini kaleme aldığını dile getirmektedir.

Müellif, “Sultân-ı cihân-bânîñ idüp nâmına tertîb /Meclisleri taşvîr oluna cedveli tezhib” beytiyle eserini Sultan IV. Murat adına kaleme aldığını belirtmektedir. Eserde telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak eserde anlatılan son olay Kenan Paşa'nın Muharrem 1039/Ağustos 1629 yılında Kazaklara karşı kazandığı deniz savaşıdır. Elimizdeki yegâne nüshanın da kayıtlı olduğu katalogda 1040/1630 yılında istinsah edildiği bilgisi mevcuttur. Bu nüsha müellif hattı olsa da olmasa da eserin 1630 yılında telif edildiğini söyleyebiliriz.

1.6.2. Eserin Muhtevası

Anadolu'da çıkan isyanlar Balkanlar'a sıçrayınca isyanları bastırmak için Recep Paşa, Sultan IV. Murat'a Kenan Paşa'nın görevlendirilmesi gerektiğini arz eder. Bunun üzerine Kenan Paşa, padişahın huzuruna çağrılır. Padişahın huzuruna çıkan Kenan Paşa, vazifeyi kabul eder. Kenan Paşa, Recep 1036/Mart-Nisan 1627 tarihinde hazırlıklarını tamamlayarak Rumeli'ye doğru hareket eder. İlk Rodosçuk, Malkara, İpsala ve Keşan halkına zulmeden Örenoğlu adlı eşkıyanın yaptığı zulümleri halktan dinleyen Kenan Paşa, Örenoğlu'nun derhal yakalanmasını emreder. Örenoğlu'nun peşine düşen askerler onu yakalayamaz. Örenoğlu kaçıp bir dağa saklanır. Ancak onun bıraktığı altın ve gümüşlere ulaşılır. Kenan Paşa, ele geçen bu ganimeti padişaha gönderir. Rodosçuk'tan sonra Gelibolu'ya geçen Kenan Paşa, burada halka zulmeden bütün asi askerleri yakalayıp cezalandırır. Gelibolu'daki düzen ve emniyeti sağlayan Kenan Paşa, Serez'e geçer. Burada halka zulmeden, halktan haraç toplayan, halkın namusunu kirleten Kara Yusuf'un peşine düşer. Kısa süre sonra Kenan Paşa'nın askerleri Kara Yusuf'u İştîp'te sarhoş bir şekilde yakalayıp Serez'e getirirler. Kenan Paşa Serez'de mahkeme kurdurtup Kara Yusuf'a yaptıklarını itiraf ettirdikten sonra onu idam eder. Daha sonra Selanik'te halka aynı zulümleri yapan Kuloğlu, Topal Muhammed, Deli Aynek, Abdi-i Divane adlı eşkıyaları ele geçirip idam eder. Ardından Vardar Yenicesi, Yenişehir ve Manastır şehirlerinde halka eziyet edip Florina şehrinde saklanan eşkıyaların üzerine

yürüyen Kenan Paşa ve ordusu bu eşkıyaları kılıçtan geçirip emniyeti sağlar. Daha sonra Arnavut isyancıların üzerine yürüyen Kenan Paşa, Ali Paşa'nın takviye kuvvetleriyle birlikte beş gün süren çatışmalardan sonra Arnavut isyancıları büyük bir yenilgiye uğratar. Bu zaferden sonra padişahın emriyle Kenan Paşa Edirne'ye davet edilir. Bir süre Edirne'de kalan Kenan Paşa, Kırım'da Kazakların ve Şahin Giray'ın isyan çıkardığı haberini alır. Asker toplayan Şahin Giray, Eflak üzerine yürür. Oradan Tuna'yı geçip Edirne'ye doğru harekete geçer. Kenan Paşa da askerleriyle Şahin Giray'ı beklemektedir. Şahin Giray ve ordusunu pusuya düşüren Kenan Paşa, düşmana büyük bir darbe vurur. Yapılan çarpışmanın ardından Şahin Giray'ın ordusundan birçok kişi öldürülür, birçok kişi de esir alınır. Şahin Giray ise savaş alanından kaçarak kurtulur. Bir şekilde kaçıp kurtulan Şahin Giray, Bahçesaray adlı yere gidip burada on bin Kazak'ı Padişah'a isyan etmeye teşvik eder. Bu arada 1038/1628-29 yılında Sultan Murat'ın büyük bir donanmayı Akdeniz'e göndermesi Kazakların işine yarar. Bu durumu fırsata çeviren Kazaklar, isyan ederek Karadeniz'de köy ve limanları harap ederler. Bu isyanı bastırmak için Kenan Paşa görevlendirilir. Muharrem 1039/ Ağustos 1629'da on dört kadirge ile yola çıkan Kenan Paşa on beş günlük zorlu bir deniz yolculuğundan sonra İğneadası'na ulaşır. Adada Kazaklarla yapılan şiddetli savaş sonucunda çok sayıda asker şehit olur. Daha sonra karaya çıkan Osmanlı ordusu birçok şehir ve köyü talan eden Kazakları takip eder. Varna dolaylarında Kazaklarla karşılaşan Osmanlı ordusu onları büyük bir yenilgiye uğratar. Karadan ve denizden kaçan Kazaklara fırsat verilmez. Çok sayıda gemilerine el konulur. Bu gemilerdeki esir kadın ve çocuklar serbest bırakılır. Burada da emniyeti sağlayan Kenan Paşa, İstanbul'a doğru hareket eder. İstanbul'a varınca padişahın ihsanlarına mazhar olur.

1.6.3. Dil ve Üslubu

Paşa-nâme, 17. yüzyılda kaleme alınmıştır. Akıcı bir dilin hâkim olduğu eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Şair, maharetini göstermek istediği kısımlarda sanatlı bir dil tercih ederken genel olarak seçtiği türün etkisiyle daha anlaşılır bir dil kullanmıştır. Sanattaki maharetini gösterdiği beyitlerde çok az Türkçe kelime kullanan şair, diğer kısımlarda Arapça ve Farsça kelimeler bulunmakla birlikte açık, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Dilin ağır olduğu kısımlarda kullanılan Türkçe kelimeler genellikle fiiller, edatlar ve bilinen belli başlı kelimelerdir.

Ol gice ‘aceb leyle-i zalmâ idi pür-dûd / Dîvâr-ı kamer kır ile olmuş idi endûd (b.828)¹⁴⁴

Geçseydi eger bârı ile üstür-i rehvar / Bir peşşe kadar görmez idi dîde-i bîdâr (b.829)

Gûyâ ki kazâ itmiş idi dûzahı taşvîr / Dûd-ı dil-i mazlûmı idüp kır ile tahmîr (b.830)

Emr eyledi herkes varalar yerlü yerine / Sâkin olalar çıkmayalar reh-güzerine (b.775)

Tâ kim işidüp kaçmaya erbâb-ı şekâvet / İgfâl oluna bir iki gün ehl-i hıyânet (b.776)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, kılıç, funduk, tîr, şemşîr, tîğ, teber...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır. Ayrıca, “dükeli, sındır-, ılgar, ırgür-...” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Sekbân ile devreyler idi şeh-ü kurâyı / *Sındırmış* idi zulm ile kalb-i fuçarâyı (b.715)

Âheng-i sefer itdi su’âl eyledi aḥbâr / Ol gice sa’âdetle binüp eyledi *ılgâr* (b.1007)

Ardınca urup *tîğ* u *teber* leşker-i nuşret / A’ dâ bozulup döndü yüzi kaçmadı fırsat (b.1143)

Birbiri ile eylediler ‘ahd ile peymân / Tâ memleket-i pâdişeh *ırgüre* noḫşân (b.1195)

‘Asker ki şikest oldı firâr itmeğe döndü / Sekbân u piyâde *dükeli* kaçmadı ḳondı (b.1350)

Şemşîr ile her birisi bir berḳ-i cehende / Esbân ki süheyl ura olur ra’ d-ı devende (b.1328)

Âşûb-ı kıyâmetgeh idi arsa-i meydân / Gûyâ ki ecel peyki idi *tîr* ile *peykân* (b.1329)

Ol gün *ḳılıca* kimse yapışmadı vegâdan / Ḳaṭ’ itmediler ellerini zeyl-i du’âdan (b.1340)

Tulû’î, eserinde çok sayıda Arapça ve Farsça terkip kullanmıştır. Özellikle dilin ağır olduğu kısımlarda bazı mısraların tamamı terkip şeklidir.

Ol yeke-süvâr-ı şeh-i tenhâ-rev-i mi’râc / Mehtâb-ı şebistân-ı felek gevher-i ser-tâc (b.6)

Asâyîş-i cân u dil-i muḫtâc-ı kıyâmet / Deryâ-yı kerem ebr-i şehâ kân-ı şefâ’at (b.7)

Ol mazhar-ı âyât-ı Hudâ nâṭıḳ-ı Ḳur’ân / Hem muzhîr-i esrâr-ı kelâm-ı Ḥaḳḳ-ı Sübhân (b.8)

Pâşâ-yı ‘adâlet-güher-i ḳulzüm-i iḫsân / Deryâ gibi cûş itmedi itdi sözi iz’ân (b.774)

¹⁴⁴ Örnek beyitler Ozaj Suliman’ın çalışmasından alınmıştır. Beyit numaraları da buna göre verilmiştir.

Bu meşvereti eyleyicek zâhir u pinhân / *İskender-i sedd-âver-i dîn Hazret-i Ken'ân*
(b.1523)

Tulû'î, eserini aruzun “mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fa'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Şairler genellikle mesnevilerde kısa kalıpları tercih etmelerine rağmen Tulû'î uzun bir kalıp tercih etmiştir. Aruz uygulamasında başarılı olan müellif, imâle ve vasıl gibi teknikleri de nadiren kullanmıştır.

Naẓm ehlini(ñ ev)vel sühanı Һamd-i Һudâdır / S̄ânîde resûline selâm itse sezâdır (b.4)

Bu sözle(r i)le eyle(r i)ken anda mübâhât / Hep diñlediler eyledüğü naql-i muhâlât (b.479)

‘Âr eyle(r i)di almağa çengâline şâhîn / Şayd itdügi pîlân idi anîñ budu(r ‘â)yîn (b.1310)

Bu söz işidildi nice kez oldu mükerrer / Hâtıfda(n i)di luğf-i Һudâ oldu muqarrer (b.1725)

Paşa-nâme'nin bazı beyitleri Sebki Hindî'nin özelliklerini yansıtacak niteliktedir.

Ğavvâş-ı bihâr-ı sühan-ı bâdire-perdâz / Meddâh-ı şehensâh-ı cihân nüsha-i i'câz (b.83)

Hem mâdiḥ-i dîvân-ı hümâyûn-ı cihânbân / Hem dâ'i-i ḥayl-i vüzerâ-yı ‘azm-şân (b.84)

Ya'ni ki cihân-dîde Tulû'î-i sühan-ver / Һurşîd-i ma'ânî 'arâz u nâzım-ı cevher (b.85)

Tulû'î, savaş sahnelerini kendine has imge ve teşbihler kullanarak canlı bir şekilde tasvir etmiştir.

Maḥşer yerine dönmüş idi câyı neberdiñ / Te'sîrini şorma nicedir germ ile serdiñ (b.1151)

Қaldırmış idi bir қатını ḥâk-i siyâhîñ / Ɖarb-ı süm-i pûlâd ile esbân-ı sipâhîñ (b.1152)

Şeş oldu zemîniñ ṭabaқâtı biri gitdi / Nüh oldu felek cüz u zemîn ḥûn aña yitdi (b.1153)

Ol gün güneşin rûyına bir perde çekildi / Yerden göge dek şanki sûtûn oldu dikildi
(b.1154)

Murgân-ı sihâm eyler idi zûlmete perrân / Şâyed ki ola ḥûn -ı 'adû çeşme-i ḥayvân
(b.1155)

Sonuç olarak *Paşa-nâme*, zengin söz varlığına sahip bir eserdir. Arapça ve Farsça kökenli kelimeler daha yoğun kullanılmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde, bazı beyitlerde sanatlı ve ağır bir dil mevcutken bazı beyitlerde de Türkçe kelimeler az

kullanılmasına rağmen anlaşılır bir dil mevcuttur. Sebki Hindî'nin etkisinin de görüldüğü eser, nazım tekniği bakımından sağlamdır.

1.6.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde "Sloane 3584" numara ile kayıtlıdır. Müstensihî bilinmeyen nüsha 1040/1630 yılında istinsah edilmiştir. Nestalîk hatla kaleme alınmış nüsha, 79 varak olup her sayfada 15 satır mevcuttur. Eserde ayrıca 5 minyatür bulunmaktadır.

1.6.5. Paşa-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine yapılan ilk çalışma, Mücahit Kaçar'ın eseri tanıtıcı mahiyette yayımladığı makaledir (Kaçar, 2011:267-280). Kaçar, çalışmasında Kenan Paşa hakkında ayrıntılı bilgiler vererek eseri tanıtmıştır. Daha sonraki çalışma, Tülün Değirmenci'nin eser ve eserdeki minyatürler hakkında yayımladığı makaledir (Değirmenci, 2012:127-147). Eser üzerine yapılan en kapsamlı çalışma ise Ozaj Suliman'ın hazırladığı doktora tezidir.¹⁴⁵ Suliman, eseri şekil ve muhteva bakımından inceleyerek eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir. Suliman daha sonra eser üzerine bir de makale yayımlamıştır (Suliman, 2019:23-34). Eser üzerine yapılmış son çalışma, Lale Javanshir'in hazırladığı doktora tezidir.¹⁴⁶ Javanshir, İngilizce olarak hazırladığı çalışmasında eseri kendisinden önce ve sonra yazılmış olan bazı tarihi kaynaklarla mukayese etmiştir. Ardından eseri edebi açıdan inceleyen Javanshir, son olarak eserin transkripsiyonlu metnini verip her beytin altına İngilizce karşılığını yazmıştır.

¹⁴⁵ Suliman, Ozaj, Tulu'î'nin Paşa-nâme'si, (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı Bursa (Türkiye), 2017.

¹⁴⁶ Javanshir, Lale, History and Literature Interwoven Yet Distinct: The Paşanâme, a Seventeenth-Century Ottoman Turkish Meşnevî on Conflicts in Rumelia and the Northern Black Sea Region, (Yayımlanmamış doktora tezi), University of Toronto, Department of Near and Middle Eastern Civilizations, Toronto (Kanada), 2020.

1.7. Şehenşâh-nâme-i Murâdî (Mülhimî)

Mülhimî tarafından kaleme alınmıştır. Mülhimî'nin asıl adı İbrahim'dir. Erzurumlu olan şairin doğum tarihi, ailesi, hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Erzurum'da ve daha sonra geldiği İstanbul'da iyi bir eğitim gören Mülhimî, müderrislik vazifelerinde bulunmuştur. Manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Mülhimî, 1650 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Mülhimî, eserini mesnevi nazım şekli ve aruzun “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserinin mukaddime kısmını Farsça olarak kaleme alan şair, sebab-i telif bölümünden itibaren Türkçe yazmıştır. Bu bölümden sonra asıl konuyu anlatan şair, 160 beyitlik bir “Sâkî-nâme”den sonra hatime bölümüyle eserini bitirmiştir. Toplam 212 babdandır oluşan eser, 4585 beyittir.

1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Sebeb-i telif bölümündeki beyitlerden eserin Sultan IV. Murat'ın emriyle kaleme alındığını anlamaktayız. Eserin Topkapı nüshasının iç kapak kısmında da eserin Sultan Murat'ın emriyle telif edildiği bilgisi bulunmaktadır.

O fermân vürûdiyle cân-bağş olur / Gedâ-yı direm-cûya kân bağş olur (b.265)

Gedâya kerem şehden olmaz ba’îd / İder zerresin mihr-i rağşân bedîd (b.266)

Beşâret yeter sana Ey Mülhimî / Ki olduñ şehen-şâh-ı dîn mülhemi (b.270)

Bu emr-i hâzıra kim iqdâm ider / Meger mülhem-i ğayb ilhâm ider (b.271)

Leiden Üniversitesi nüshasının temmet kaydında eserin 1049/1639 yılında telif edildiği bilgisi mevcuttur.

1.7.2. Eserin Muhtevası

Sultan IV. Murat, 1018/1610 yılında dünyaya teşrif eder. Bu dönemde birçok karışıklık yaşanır. Bu karışıklıkların sonucunda Sultan II. Osman tahttan indirilerek şehit edilir ve yerine akıl sağlığı yerinde olmayan amcası Mustafa cülus ettirilir. Birkaç ay sonra Sultan Mustafa tahttan indirilir ve yerine Zilkade 1032/Eylül 1623 tarihinde Sultan

Murat, 14 yaşında tahta oturur. İlk olarak Sultan Murat'ın cülusundan önce isyan eden Erzurum valisi Abaza Paşa'nın isyanı bastırılır. Kayseri yakınlarında Abaza Paşa ile yapılan savaşta Abaza Paşa ve kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğratılır. Yenilen Abaza Paşa kaçarak Erzurum'a sığınır. Burada Abaza Paşa ile anlaşarak ona Erzurum valiliği verilir.

Sultan Murat, Bağdat'ı Safeviler'den almak için Hafız Ahmet Paşa'yı görevlendirir. Hazırlıkları tamamlayan Hafız Paşa Bağdat'a gider kaleyi kuşatır ancak kaleyi alamaz. Bu başarısızlıktan dolayı Sultan Murat onu sadrazamlıktan azleder ve yerine Halil Paşa'yı tayin eder. Halil Paşa Abaza Paşa ile anlaşıp Bağdat üzerine birlikte yürüme sözü alır. Ancak Abaza Paşa bu konuda onu aldatır. Bunun üzerine Halil Paşa Abaza Paşa'nın üzerine yürür. Ancak Halil Paşa, Erzurum'a kapanan Abaza Paşa'yı kış mevsiminin de etkisiyle yakalayamaz. Bunun üzerine İstanbul'a çağrılan Halil Paşa azledilir ve yerine Hüsrev Paşa tayin edilir. Hüsrev Paşa, emrindeki kuvvetlerle Erzurum'u kuşatır. Şiddetli top atışlarına dayanamayan Abaza Paşa teslim olur. Padişahın huzuruna getirilen Abaza Paşa affedilir. Abaza Paşa olayını sonlandıran Hüsrev Paşa, Irak-ı Acem'e yaptığı seferler sonucunda Safevilere büyük kayıplar verdirtir.

Nogay Beyi Kantemir, Kırım Hanlığına göz diker. Bunu duyan Kırım Hanı Muhammed Giray ve kardeşi Şahin Giray, Bucak'ta bulunan Kantemir'in üzerine yürür. Direnemeyen Kantemir kaçıp İstanbul'a sığınır. Bunun üzerine Sultan Murat, Kırım Hanlığına Canbek Giray'ı tayin eder. Bunu kabul etmeyen Muhammed Giray ile Osmanlı desteğindeki Canbek Giray savaşır. Şiddetli çatışmalar sonucu başarılı olamayan Canbek Giray geri döner. Yaklaşık üç yıl daha Kırım Hanlığında kalan Mehmet Giray Kazaklarla ittifak edince azledilir ve yerine tekrar Canbek Giray tayin edilir. Bu defa yapılan savaşlarda Mehmet Giray ve kardeşi öldürülür. Kırım tahtına da Canbek Giray oturur.

Bu arada Küçük Ahmet Paşa, Şam valiliğine atanır. İlk iş olarak Beyrut ve çevresinde huzursuzluk çıkaran İbn-i Ma'an'ın üzerine yürür ve onu yakalayıp idam eder. Diğer yandan Yemen'de Zeydiler isyan eder. Üç beylerbeyi değiştirilmesine rağmen isyan tam olarak bastırılamaz.

Safeviler, Van'ı kuşatınca Veziriazam Mehmet Paşa İran üzerine sefere çıkar. Bu sırada da Sultan Murat da Lehistan seferinde bulunmaktadır. Veziriazam Mehmet Paşa ve ordusu Halep'te kışı geçirir. Bahar'ın gelmesiyle Sultan Murat ve ordusu da sefere

katılır. Revan'ı kuşatan Osmanlı ordusu kısa süre sonra Revan'ı fetheder. Revan'dan sonra güneye doğru hareket eden Osmanlı ordusu birçok kale daha alarak Tebriz'e kadar gelir. Tebriz'i de kuşatan ordu, Safevilerin barış istemesiyle kuşatmayı kaldırır. Barış imzalayan Sultan Murat, şiddetli kışın başlamasıyla Van'a gelir oradan da İstanbul'a doğru harekete geçer. Revan kuşatması sırasında Diyarbakır valisi Tayyar Paşa, Kerkük'ü, Kenan Paşa da Ahıska kalesini fetheder. İran seferini tamamlayan Sultan Murat, İstanbul'a ulaşır ve büyük bir coşkuyla karşılanır. Ancak Sultan Murat'ın İstanbul'a dönmesini fırsat bilen Safeviler Revan'ı tekrar kuşatır. Revan'ı korumakla görevlendirilen Murtaza Paşa da Revan'da yeterli kuvvet bırakmadığı için Revan tekrar Safevilerin eline geçer. Bu arada Canbek Giray'ın yerine Kırım hanı olan İnayet Giray çağrıldığı halde Revan seferine katılmadığı için azledilerek yerine Bahadır Giray tayin edilir.

Sultan Murat, ikinci defa İran üzerine sefer emri verir. Bu seferki istikamet Bağdat'tır. Hazırlıklar bitince büyük bir orduyla İstanbul'dan Bağdat'a doğru harekete geçilir. 197 günlük yolculuktan sonra ihtişamlı Osmanlı ordusu Bağdat önlerine gelir ve şehri kuşatır. Şiddetli kuşatmaya dayanamayan Safeviler, elçi göndererek teslim olacaklarını iletirler. Sultan Murat, teklifi kabul eder. Böylece 28 Şaban 1049/ 24 Aralık 1639 tarihinde Bağdat fethedilir. Bağdat'ın fethinden sonra şehrin onarımı için emir veren Sultan Murat, İstanbul'a döner.

1.7.3. Dil ve Üslubu

Şehneşeh-nâme-i Murâdî 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Bu yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Mülhimî, bazı bölümler dışında açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Sebeb-i telif bölümüne kadar eserini Farsça olarak kaleme alan müellif, bu bölümden itibaren anlaşılır olmak için Türkçe yazdığını ifade etmektedir. Olayların anlatıldığı kısımlarda daha anlaşılır bir dil kullanan müellif, özellikle bölüm başlarında süslü bir dil kullanmıştır. Bundan dolayı eserde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır.

Nevâyin nevâ-senc-i destân-ı nev / Gülistân-neverd ü gülistân-ı nev (b. 300)¹⁴⁷

Fünûnda faziletle mevsûflar / Hünerde kemâliyle ma‘ruflar (b. 311)

Budur pey-rev-i çâr yâr-ı Hüdâ / Be-şıdķ u be-‘ilm ü be-‘adl ü hayâ (b.409)

Ney-i kilki sâz-ı hoş-âvâz kıl / Hüseynî hevâsıyla şeh-nâz kıl (b.481)

Eserde bazı beyitler sadece Türkçe kelimeler kullanılarak yazılmıştır.

Şanurlardı bulmazlar itdüklerin / Şorulmaz bilürlerdi neydüklerin (b.353)

Ne söylese aña inanur idi / Anuñ egrisin toğrı şanur idi (b.495)

Aķardı Şu gibi ilişmez idi / Atı ķalmayınca değişmez idi (b.594)

Ėolını ķanadını hep ķırdılar / Tuna’dan yalıñuzca geçirdiler (b.981)

Ėoyun ağzına ķurd Şu ķamzırur / Enüđini ķurduñ ķoyun emzirür (b.1161)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, barut, gürz, zırh, tır, Şemşir, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, Şeşper, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Elin *gürzine* ursa ditrer felek / *Kemânın* ele alsa ķorķar melek (b. 404)

Oķı tır-i ‘arşdan üstün gider / *Yayın* kimse çekmezse kendi çeker (b. 405)

Ber-â-ber atar *nîze-i tır* ile / Kim eyler anı zûr-ı tedbîr ile (b. 406)

Sinânın çeker *râmiğ* olmuş Ėulâm / Meh-i nev taşır *hançerin* bi-*niyâm* (b. 407)

Bunuñ *gürzi* ser-kûb-ı küffârdur / Bunuñ *tîri* dil-dûz-ı fuccârdur (b. 408)

Bu uğraşda olmuşdı *şeşperle* Ėurd / Bir iki güne varmadı oldu mürd (b. 815)

Eserde “egle-, suvar-, yeğrek, ılgar, sığın...” gibi arkaik kelimeler kullanılmıştır.

Sühanda saña pîş-rev *eglemem* / Seni Ėayrıya pey-rev olsun dimem (b. 341)

Pür itsün toķuz müşgi mihr ü mehi / *Şuvarsunlar* eyvân-ı şâhen-şehi (b. 423)

Yanuñda olan big ü beglerbegi / Ki sen Şimdi sen anlaruñ *yegregi* (b. 532)

¹⁴⁷ Örnek beyitler Kadir Alper’in çalışmasından alınmıştır. Beyit numaraları da ona Ėöre verilmiştir.

İdüp kışla Muşûl' da ol bahâr / Hemedân'a dek eyledi *ılgar* (b. 771)

'Ale'l-gâfle başgîn virüp leşkere / Şebihunla *şingîn* virüp leşkere (b. 955)

Eserde ağır bir dil kullanıldığı için çok sayıda terkip ile Farsça bileşik isim ve sıfat bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların dışında ikiden fazla unsurdan oluşan çok sayıda tamlama da mevcuttur.

Kühen-gürg-i şahrâ-yı derd ü mihen / Leked-hâr-ı hargûş-ı leng-fiten (b.244)

Kühen-câme-i gûşe-i inzivâ / Tapança-hûr-ı tıfl u bî-dest ü pâ (b.245)

Pelâs-ı siyeh-pûş dest-i humûl / Qabûl-âver-i emr-i her nâ-qabûl (b.246)

Şaf-ârâ-yı meydân u sitân olur / Sühen-rân-ı eyvân-ı destân olur (b.303)

Şehen-şâh-ı dîn pey-rev-i çâr-yâr / Cihân-dâr-ı dîn perver-i 'adl-kâr (b.431)

Cihân-gîr-i şâhib-kırân-ı zamân / Nigeh-dâr-ı cism ü nigeh-bân-ı cân (b.432)

Mülhimî, eserini "fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl" kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, imale, med ve vasıl gibi yöntemlere başvurmuştur.

O menzilde de itmedler qarâr / Firâr üstine eyledler firâr (b.584)

Varırsa muqaddem haber Erzurum / Çıkar elde(n ey)ler bize il hücûm (b.595)

O kerr ü o ferî ki gördi 'adû / Nice olsun(n ol) ceş ile rû-be-rû (b.1282)

Qafâdârlar cümlesi gök demür / Bi(r a)raya gelmiş hezârân temür (b.2056)

Qarânu kapuya varınca tamâm / Biribiri üstine kondı hıyâm (b.3456)

Mülhimî, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişi kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Mezellede kaldı kibâr-ı enâm / *Ayaklar baş oldu başlar tamâm* (b.371)

Lisânında halkuñ bu idi hemân / *Neler toğdı gün toğmadan nâgehân* (b.373)

Qatı bed-hücûm idi 'işyân-ı şûm / *Qılıc gördi oldu itâ'atde mûm* (b.444)

Toğup şubh-ı şâdık tağıldı zalâm / *Gözi göñli açıldı halkuñ tamâm* (b.484)

Çü gitmez imiş havfı Abâza' nuñ / *Düşer kuyuya kendüsi kazanuñ* (b.721)

Ne uçar ne yük çeker olmuş idi / Hemân deve kışına dönmüş idi (b.925)

Mülhimî, savaş sahnelerini kendine has teşbihlerle başarılı bir şekilde tasvir ederek anlatımına zenginlik kazandırmıştır.

Kemândan ki tîr atılırdı hemân / Geçüp sîne vü dilden alırdı cân (b.780)

El urduķca gürze ‘adû merd idi / Doķunmazdan evvel seri hürd idi (b.781)

Tüfek mâr idi beyze efken velî / Anuñ beyzesi kendüden zehirli (b.783)

Zırh tende ğalbîre döndi hemân / Elendi o ğalbîrden cism ü cân (b.790)

Göze tokunır oldu şemşîrler / Göñüllerde yir eyledi tîrler (b.791)

Büküldi kemânuñ bili havfdan / Enîn itmege başladı cevfdan (b.792)

Kılıc balığı oldu şemşîrler / Bu bahır içre gördüğün iki biçer (b.797)

Tüfekler niheng-i direm-dâr idi / Yutardı ne bulursa pür-hâr idi (b.798)

Alaylar olup keştî-i bahır-ı hûn / Kımıldar durur bir dem itmez sükûn (b.801)

Sonuç olarak Mülhimî, olayları anlattığı kısımlarda daha sade bir dil kullanırken diğer kısımlarda daha ağır ve süslü bir dil kullanmıştır. Akıcı bir üslubun hâkim olduğu eserde Arapça ve Farsça kelimeler yoğunlukta kullanılmıştır. Zengin söz varlığına sahip olan eser nazım tekniği bakımından sağlamdır.

1.7.4. Eserin Nüshaları

Şehenşeh-nâme-i Murâdî'nin tespit edilen iki nüshası mevcuttur. Biri Topkapı Müzesi Kütüphanesi Revan 1418'de diğeri de Hollanda Leiden Üniversitesi yazma eserler kütüphanesi 730 numarada kayıtlıdır. Topkapı nüshası 160, Leiden nüshası 162 varaktan oluşmaktadır. Topkapı nüshası talik hatla kaleme alınmış olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. (Alper,2012:148).

1.7.5. Şehenşâh-nâme-i Murâdî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Kadir Alper doktora tezi hazırlamıştır. Alper, çalışmasında eserin iki nüshasını karşılaştırarak transkripsiyonlu metnini vermiştir.¹⁴⁸ Alper, eseri tanıtıcı mahiyette bir makale de yayımlamıştır (Alper,2012:143-154).

1.8. Fihrist-i Şâhân (Hemdemî)

Hemdemî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mehmed Çelebi olan müellifin babası Solakbaşı¹⁴⁹ olduğundan Solak-zâde olarak da anılmaktadır. İstanbul'da doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Babası reisülküttap olduğu için küçük yaşlardan itibaren sarayda bulunduğundan eğitimini de Enderun'da almıştır. Sultan IV. Murat'ın musahipliğini yapan Hemdemî, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Tarihçi, şair, nakkaş, ressam, sazende ve musikişinas olan Hemdemî, bestelerinde Miskâlî mahlasını kullanmıştır. Hemdemî'nin Tevarih-i Âl-i Osman ve Fihrist-i Şâhan adlı eserleri dışında Dîvân'ı da vardır. Ancak bugüne kadar Dîvân'ına ulaşılamamıştır. İyi bir bestekar olan Hemdemî'den günümüze 14 beste kalmıştır. Solak-zâde Hemdemî 1657 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Hemdemî, *Fihrist-i Şâhan*'ı kaside nazım şekli ve aruzun “mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün” kalıbıyla 92 beyit olarak kaleme almıştır. Şair, eserinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osmân Gazi'den başlayarak yaşadığı dönemin padişahı IV. Mehmet'e kadar tahta geçen 19 padişahın cülus tarihini ve padişahlık dönemlerini birkaç beyitle anlatmaktadır. Hemdemî'nin bu eseri hem yaşadığı dönemde hem de sonraki dönemlerde çok tutulmuş ve çok beğenilmiştir. Bundan dolayı da *Fihrist-i Şâhân*'a çok sayıda zeyl yazılmıştır. Hatta bu zeyllere de birçok zeyl yazılmıştır. Hemdemî'ye Ahmed Hamdî, Feyzî (Subhî-zâde), Lebîb, Muhyî, Münîf, Nazîr, Remzî, Reşîd (Hüseyin Çelebi), Reşîd (Rüşdî-zâde), Sıdkî I, Sıdkî II, Sıhhatî, Ulvî, Vânî, Zamîrî” olmak üzere doğrudan 15 zeyl yazılmıştır. Bunlardan Rüşdî-zâde Reşîd'e 5 zeyl, Lebîb'e 2 zeyl, Zamîrî'ye 1

¹⁴⁸ Alper, Kadir, Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye), 2012.

¹⁴⁹ Osmanlı askerî teşkilâtı içinde padişahın muhafızlığı yanında tören bölüğü işlevini de yerine getiren ve Yeniçeri Ocağı'nın 60, 61, 62 ve 63. ortalarından meydana gelen bölüklerin komutanı.

zeyl yazılmıştır. Hemdemî'ye nazire yazan Nisârî'nin Fihrist-i Şâhân'ına 1 zeyl, müellifi bilinmeyen bir zeyl ile kime zeyl olduğu belirtilmeyen 6 zeyl ile Fihrist-i Şâhân sayısı 36'ya ulaşmaktadır.

1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Hemdemî, eserini Osmanlı tarihinin herkes tarafından kolayca öğrenilmesi ve ezberlenmesi amacıyla nazmettiğini dile getirmektedir.

İdindim bunların târîhîni diğkât idüp ma'lûm

Getürdüm nazma luğf-ı Hâk ile "Fihrist-i Şâhân"ı

Ki ola herkesiñ hâtır-nişânı çekmeye zağmet

Bulunmaz hıfz idüp zabt etmeğe hiç bundan âsânı (b.5-6)¹⁵⁰

Safâyî tezkiresindeki "Fihrist-i Şâhân ismiyle mevsûm te'lif-i latîf ile güzel âsâra muvaffak olup pâdişâh-ı Cem-câh Sultân Muhammed hazretlerine verüp azîm in'âm u ihsâna mazhâr olup..." (Çapan,2005:713-714) ifadelerden Hemdemî'nin eserini Sultan IV. Mehmet'e sunduğunu anlamaktayız.

Eserin telif tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak, Hemdemî'nin eserine nazire yazdığı düşünülen Nisârî'nin eserini 1655 yılında telif etmesinden yola çıkarak Fihrist-i Şâhân'ın 1648-1655 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz. (Arslan, 2019:13-16).

1.8.2. Eserin Muhtevası

Osmanlı sultanlarının ilki Sultan Osman bin Ertuğrul'dur. 699/1299 yılında padişah olup 27 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Ardından 726/1325 yılında Sultan Orhan padişah olur. Ömrünü gaza yolunda harcayan Sultan Orhan 35 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Sultan Murat 761/1359 yılında tahta oturur. Rumeli'de birçok fetih yapan Sultan Murat, 31 yıl padişahlık yaptıktan sonra şehit olur ve yerine 792/1389

¹⁵⁰ Örnek beyitler Mehmet Arslan'ın çalışmasından alınmıştır (Arslan, 2019).

yılında oğlu Yıldırım Bayezid tahta oturur. Sultan Yıldırım Bayezid de 14 yıl padişahlık yaptıktan sonra 805/1402 yılında vefat eder. Ardından Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında taht mücadelesi yaşanır. Süleyman Bey ve Musa Bey bir süre padişahlık yaptıktan sonra Sultan Mehmet 816/1413 yılında kardeş kavgasına son verip padişah olur. Sultan Mehmet de sekiz yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Sultan II. Murat, 824/1421 yılında padişah olur. Sultan II. Murat da 30 yıl altı ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine 855/1451 yılında Sultan II. Mehmet tahta oturur. İstanbul'u fetheden Sultan Mehmet 31 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Sultan II. Bayezid geçer. 886/1481 yılında tahta oturan Sultan II. Bayezid 32 yıllık padişahlıktan sonra vefat eder. Ardından 918/1512 yılında Sultan Selim padişah olur. Sultan Selim de sekiz yıllık padişahlıktan sonra vefat eder ve 926/1520 yılında tahta oğlu Sultan Süleyman oturur. Sultan Süleyman da 48 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve 974/1566 yılında yerine oğlu Sultan II. Selim padişah olur. Kıbrıs fatihi Sultan II. Selim, sekiz yıl beş ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine 982/1574 yılında oğlu Sultan III. Murat padişah olur. Sultan III. Murat da 20 yıl sekiz ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine 1003/1595 yılında oğlu Sultan III. Mehmet tahta geçer. Sultan Mehmet de dokuz yıl üç ay padişahlıktan sonra vefat eder ve yerine 1012/1603 yılında oğlu Sultan Ahmet padişah olur. Sultan Ahmet de 14 yıl 14 ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine 1026/1617'de oğlu Sultan Mustafa cülus eder. Üç ay üç gün padişahlık yaptıktan sonra bu hakkından feragat eden Sultan Mustafa'nın yerine 1027/1618'de kardeşi Sultan II. Osman padişah olur. Sultan II. Osman da dört yıl dört ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine 1031/1622 yılında Sultan Mustafa tekrar tahta oturur. Birçok kavga ve karışıklığın yaşandığı 16 aylık bir dönemden sonra Sultan Mustafa'nın yerine Sultan IV. Murat tahta oturtulur. Sultan Murat da 17 yıllık padişahlıktan sonra vefat eder ve yerine 1049/1640 yılında kardeşi Sultan İbrahim padişah olur. Sultan İbrahim de sekiz yıl dokuz ay padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine oğlu Sultan IV. Mehmet padişah olur.

1.8.3. Dil ve Üslubu

Fihrist-i Şâhân, 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış küçük bir eserdir. Bu yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Bu eserde de Arapça ve Farsça kelimeler

yoğunlukta kullanılmıştır. Kullanılan Türkçe kelimeler çoğunlukla sayı isimleri, fiiller ve eklerdir. Buna karşın Arapça ve Farsça terkipler pek fazla kullanılmamıştır. Eserde geçen terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmış ikili terkiplerdir. Birkaç üçlü terkip de kullanılmıştır.

Haşâlardan emîn eyle İlâhî *Âl-i ‘Osman’* ı

Çün itdiñ bunları sen *ehl-i islâmuñ* nigejbânı (b.1)

Serîr-i salţanatda eyledi on dördi çün tekmîl

Sekiz yüz beşde âhîr itdi terk-i ‘âlem-i fâni (b.21)

İlâhî eyle *ervâh-ı selâîni* dem-â-dem şâd

İlâhî sen haşâlardan emîn it *şâh-ı devrânı* (b.91)

Hemdemî’nin eserinde dikkat çeken bir özellik de tarihleri yazarken “ile”, “hem” ve “dahı” gibi bağlaçları kullanarak tarihleri birbirine bağlamasıdır.

Yigirmiyle yedi yıl salţanat sürdi ‘adâletle

Bu devletle bu vaz’ itdi kâmu tertîb-i dîvânı (b.10)

Cülûsuna sekiz yüz hem yigirmi dört olur târîh

Olupdur Hân Murâd evvel velî bu ism ile şânî (b.25)

Toğuz yüz dahı seksen iki yıl çün geçti hicretten

Cülûs idüp müyesser oldu aña hem tâc-ı hâkânî (b.47)

Aruzun “mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün” kalıbıyla kaleme alınan eserde özellikle Türkçe kelimelerde imaleye başvurulmuştur. Vezinde genel olarak başarılı olan müellif, vasıl ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur.

Ola tâ herkesüñ hâţır-nişânı cümleten târîh

Gele her söz ki nazma varduŞr aHnuñ hıfza imkânı (b.6)

Şamınuñ evveli Sultân ‘Osmân ibn-i Ertuğrul

Ki oldur cümleden evvel koyan resm-i cihân-bânı (b.8)

Ne çâre neylesün ammâ ki bahtı olmadı yâver

Cihânda almayup kâmı felek itdi hebâ anı (b.63)

Sonuç olarak *Fihrist-i Şâhân*, yazıldığı dönemin dil anlayışına uygun olarak kaleme alınmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun olmasına rağmen anlaşılır bir dil hakimdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eser, ele aldığı konudan dolayı sanat kaygısından uzaktır.

1.8.4. Eserin Nüshaları

Fihrist-i Şâhân'ın bugüne kadar 56 nüshası tespit edilmiştir. Mecmualarda müstakil olarak yer aldığı gibi birçok mecmuada da kendisine yazılan zeyillerden önce o zeyillerle beraber bulunmaktadır (Arslan, 2019:34-37).

1.8.5. Fihrist-i Şâhân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Fihrist-i Şâhân üzerine birçok makale yayımlanmıştır. Ancak yapılan en kapsamlı çalışma Mehmet Arslan'a aittir. Mehmet Arslan, Fihrist-i Şâhân ve zeyillerini bir araya getirerek yayımlamıştır (Arslan, 2019).

1.9. Zafer-nâme (Güftî)

Osmanlı tezkirecilerinden Güftî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Ali olan Güftî, Edirne'de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şair, müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur. Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde kadılık yapan Güftî, manzum olarak kaleme aldığı *Teşrifâtü'ş-şu'arâ* adlı tezkiresiyle meşhurdur. Bunun dışında manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Güftî, 1677 yılında Edirne'de vefat etmiştir.

Eser, mesnevi nazım şekli ve aruzun “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eserine 34 beyitlik bir naat ile başlayan müellif, 45 beyitlik bir girişten

sonra asıl konuya geçerek Varat¹⁵¹ fethini anlatmaya başlamaktadır. Pek hacimli olmayan eser toplamda 680 beyitten oluşmaktadır.

1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil bir sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak eserin giriş bölümündeki beyitlerde Güftî, “Bir geceleyin hayal alemine dalarak destan yazmayı düşlediğini, bunun için de Osmanlı padişahının fetihlerinin yeterli olduğunu, bu durumu dostlarına arz ederek Varad fethi için manzum bir kitap yazacağını...” ifade ederek eserin telif sebebini vermektedir.

İdüp gayret-i tâze-gûyî zuhûr / Ben ‘arz eyledüm haşma nîrû-yi zûr (b.37)¹⁵²

Yaza tâ bu kilk-i muhayyel cevâb / Varad fethine nazm ile bir kitâb (b.38)

Eserin telif tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Varad Kalesi’nin 20 Zilhicce 1070/27 Ağustos 1660 yılında fethedilmesi üzerine kaleme alınan eserin de 1660 yılının sonlarında yazıldığını söyleyebiliriz.

1.9.2. Eserin Muhtevası

Erdel Prensi Rakovs oğlu (II. Rakoczi), Eflak ve Boğdan çevresinde huzursuzluk çıkarmaya başlar. Daha önce Yanova Kalesi fethedilince anlaşma gereği Osmanlı’ya vereceği vergiyi de ödememeye başlar. Bunun üzerine Erdel’e sefer yapılmaya karar verilir. Erdel’e doğru yola çıkan Osmanlı ordusu, Edirne-Belgrad güzergahını takip ederek Varad’a ulaşıp orada karargâh kurar. Varad Kalesi’ni kuşatan Osmanlı ordusu gerçekleştirdiği hücumlardan bir türlü sonuç alamaz. Çok sağlam olan kale hemen ele geçmez. Ancak Osmanlı ordusunun kararlı taarruzları karşısında çaresiz kalan düşman askerlerinin gittikçe direnme güçleri azalır. Daha fazla direnemeyen düşman askerleri kaleyi teslim eder. Bu kuşatma sonucunda düşman askerleri çok sayıda kayıp verirken

¹⁵¹ Oredea veya Varad olarak da anılan bu tarihî şehir, bugün Romanya’nın kuzeybatısında yer alan Bihor ilinin merkezidir.

¹⁵² Örnek beyitler Kâşif Yılmaz’ın çalışmasından alınmıştır.

Osmanlı ordusunda da çok sayıda asker şehit olur. Böylece Osmanlı ordusu 45 günlük bir kuşatmanın sonucunda büyük bir zafer elde eder.

1.9.3. Dil ve Üslubu

Zafer-nâme, 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Bu dönemde yetişen şairlerin çoğu önceki yüzyıllara oranla daha ağır bir dil kullanmıştır. Güftî de eserinde Arapça ve Farsça asıllı kelimeleri yoğun olarak kullanırken Türkçe kelimelere çok az yer vermiştir. Yer verdiği Türkçe kelimeler de genellikle fiiller, edatlar ve bilinen belli başlı kelimelerdir. Bu da Güftî'nin dilinin kimi yerlerde anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Mey-i fikretüm gösterüp tâze-cûş / Ola dâğ-ı yârân köhne-fürûş (b.7)

Sipehdâr-ı Rûm u veliyyü'n-ni'am / Ola çün ki düstûr-ı vâlâ-himem (b.28)

Muhaşşal şehinşâh-ı seyyâre-rahş / Olup leşker-i Rûm'a gencîne-bahş (b.78)

Hizebrân-ı asker olup hoş-kemend / Adû şaydına oldılar ser-bülend (b.160)

Eserde çok sayıda terkip kullanılmıştır. Farsça tamlama kuralına göre yapılan terkipler iki, üç veya daha fazla unsurdan oluşmaktadır. Eserde çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da mevcuttur.

Gelüp tûğ-ı serdâr-ı leşker-şiken / Dil-i düşmene oldı lerziş-figen (b.143)

Çü geldi haç-averd-i nuşret-rüsûm / Hemîn hân-ı hânân-ı iqlîm-i Rûm (b.479)

Çodı hem sipeh-dâr-ı devlet-penâh / Aña mîr-i mîrân-ı şâhib-külâh (b.512)

Bahârân şala dehre şıyt-ı hücûm / Ki ya'ni otağ-ı sipehdâr-ı Rûm (b.543)

Kemend-i hücûm-i şeh-i tâc-dâr / Ola müllk-i Erdel'de düşmen-şikâr Şb.ūhẓH

Güftî, anlatımını güçlendirmek için birkaç yerde konuya uygun ayetler de iktibas etmiştir.

Oğur her taraf nuşret-i dil-nişîn / Ki İnnâ feteĥnâ ve fethen mubîn¹⁵³ (b.102)

Ķazâ her taraf müjde-gû çün edîb / Ki naşrun minallâhi ve fethun Ķarîb¹⁵⁴ (b.104)

Ķader müjde-gûyâne söyler hemîn / Ki İnnâ feteĥnâke fethen mubîn¹⁵⁵ (b.529)

Güftî, eserini “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, bazı yerlerde imale ve vasıl gibi yöntemlere başvurmuştur.

Yine tuğla(r ol)dı kâkül-feşân / Yine gîr ü dâr ile tıoldı cihân (b.229)

He(p it)di sipeh-dâr-ı nuşret-‘inân / Ki ta’yîn-i düm-dâr u ceng-âverân (b.293)

O vech ile vird/emân şadr-ı dîn / ‘Adû ide teslîm-i Ķal’a hemîn (b.428)

Edîbân ki keşf-i künûz itdiler / Belî göçe ta’yîn-i rûz itdiler (b.569)

Güftî, savaş sahnelerini kendine özgü teşbih ve ifadelerle tasvir etmiştir.

Leb-i ĥendeĶ-i âbe merdân-ı kâr / Güzâr itdi mânende-i sûsmâr (b.400)

Çün âgâĥ oldu ‘adû bî-direng / Ķulûv itdi bârân-ı tıop u tûfeng (b.401)

Atup bes ki tıop u tûfengi ‘adû / Hemîn itdi şûr-ı Ķıyâmet gulû (b.402)

Olup dâmen-i Ķal’a maĥşer-nażîr / Ecel oldu ter-dâmen-i dâr u gîr (b.404)

AĶan ĥûn ile la’l-reng oldu âb / Gören şandı deryâçe-i la’l-nâb (b.405)

Şanurdı gören oldu bes la’l-gûn / Ten-i küşte mâĥî-yi deryâ-yı ĥûn (b.406)

Sonuç olarak Güftî, kaleme aldığı bu kısa mesnevîde Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri daha çok kullanmış. Uzun tamlamalarla dolu anlaşılması güç ve ağır bir dil kullanmıştır. Edebi bir üslupla yazdığı eserinde tasvire ve övgüye öncelik verdiği için olaylar ikinci planda kalmıştır.

¹⁵³ "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih Süresi 48/1

¹⁵⁴ "...Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih..." Saf Süresi 61/13

¹⁵⁵ "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih Süresi 48/1

1.9.4. Eserin Nüshaları

Eserin iki nüshası bulunmaktadır. İki nüsha da müellifin divanının sonunda kayıtlıdır. Bir nüshası Atatürk Üniversitesi TY No:125'te kayıtlı olan divanının sonundadır. Diğer nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat 162'de kayıtlı olan divanının sonundadır.

1.9.5. Zafer-nâme-i Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Kâşif Yılmaz tarafından yapılmıştır. Yılmaz hazırladığı doktora tezinde Güftî'nin hayatı, tezkireciliği ve edebi şahsiyeti hakkında değerlendirmeler yapmış ve *Divan*'ını, *Teşrifâtü'ş-şu'arâ*'sını ve *Zafer-nâme*'sini transkribe etmiştir.¹⁵⁶

1.10. Gazâ-nâme-i Çehrin¹⁵⁷ (Vuslatî)

Vuslatî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Ali olan ve Öziçe'de doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Orduda görevli bir komutan olan Vuslatî, Semendire Sancağı Alaybeyliğine kadar yükselmiştir. İyi bir eğitim alan Vuslatî'nin bu eseri dışında birkaç gazel örneği ve birkaç tarih manzumesi günümüze ulaşmıştır. Vuslatî Ali Bey, 1688 yılında yapılan bir savaşta şehit olmuştur (İsen ve Aksoyak, 2003)

Eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eserini klâsik mesnevi tertibatına göre düzenleyen müellif; tevhit, münâcât, naat, Hz. Peygamberin mucizeleri, miraç, dört halifeye övgü, dönemin padişahı Sultan IV. Mehmet'e övgü bölümlerinden sonra asıl konuyu anlatmaya başlar. Müellif, bu bölümde kendisinin de katıldığı Çehrin seferini anlattıktan sonra kendi durumunu iki başlık altında anlatarak eserini bitirmektedir. Başlıkların Farsça olduğu eser toplamda 3102 beyitten oluşmaktadır.

¹⁵⁶ Yılmaz, Kâşif, Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Dîvânı, Zafer-nâmesi ve Teşrifâtü'ş-Şu'arâsının Tenkidli Metni, (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye), 1983.

¹⁵⁷ Bugün Ukrayna sınırları içerisinde yer alan ve Çigirin olarak anılan şehir.

1.10.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil olarak sebep-i telif bölümü yoktur. Ancak müellif eserin muhtelif yerlerinde birçok beyitte Çehrin'in fethini nazmetmek ve padişahın ihsanlarına mazhar olmak için eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. Vuslatî, eserini 1089/1678-79 yılında telif etmiştir. Bunu eserin son beytinde açıkça vermektedir.

Baňa geldi târîh için bu hîţâb / Di ħamdü'llah itmâm buldı kitâb (1089)

1.10.2. Eserin Muhtevası

Sultan IV. Mehmet, Ali Paşa'yı Erdel, Rakoçi ve Varat'ı alması için görevlendirir. Fazıl Ahmet Paşa'yı da Uyvar ve Kandiye kalelerini alması için serdar tayin eden Sultan Mehmet ise bizzat Kamanıçe seferine komutanlık eder. Tuna ve Turla nehirlerini geçerek müstahkem bir mevkiye olan Kamanıçe Kalesi'ni fetheder.

İlkbahar mevsiminin gelişyle yeni yerler fethetmenin zamanı da gelir. Sultan IV. Mehmet Çehrin'e sefer yapma emri verir. Ordu, sefer için hazırlıklara başlar. Hazırlıklarının bitimiyle Padişah komutasındaki ordu, sefere çıkar. Ordu Hacıoğlupazarı'na (Dobriç) varınca Padişah orduyu vezire emanet ederek burada kalır. Ertesi gün Osmanlı ordusu harekete devam eder. Takviye kuvvet olarak gelen Kırım Hanı ve askerleri de orduya katılır. Takviye kuvvetlerle Çehrin'e varan ordu geceyi siperlerde geçirir. Sabah olunca kale kuşatılır. Bu arada Çehrin'e yardım etmeye gelen düşman askerlerinin Özi nehrini geçtikleri haberi alınır. Ancak düşmana gelen takviye kuvvetler de Osmanlı ordusunun taarruzu karşısında etkisiz kalır. Yapılan şiddetli çatışmalar sonucunda Çehrin Kalesi fethedilir. Bu çarpışmalarda düşman kuvvetleri büyük kayıplar verir. Osmanlı ordusu ise büyük bir zafer kazanmasına rağmen çok sayıda şehit verir. Ardından devlet erkânı yeni bir hareket için istişare yapar. Yapılan istişareler sonucunda yeni seferlere çıkma kararı verilir. Şiddetli soğukların yaşandığı kış mevsiminin bitiminden sonra Sadrazam Ahmet Paşa seçkin bir orduyla harekete geçer. Ahmet Paşa ve ordusu İstevâr Kalesi'ni kuşatır. Başarılı bir taarruzdan sonra kale fethedilir. Bu zaferden sonra Sadrazam Ahmet Paşa Edirne'ye gelir. Burada padişah tarafından ona hilat giydirilir.

1.10.3. Dil ve Üslubu

Gazâ-nâme-i Çehrin, 17. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Bu yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Öyle ki bazı eserlerin dilinde Türkçe olarak sadece fiiller, ekler, edatlar vs. yer almaktaydı. Vuslatî'nin eserinde de dönemin anlayışına uygun bir dil hakimdir. Eserde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Olayların anlatıldığı kısımlarda dil nispeten sade olmasına rağmen Arapça ve Farsça kökenli kelimeler daha yoğundur. Özellikle eserin girişindeki manzumelerde ve övgünün söz konusu olduğu kısımlarda Türkçe kelimeler yok denecek kadar azdır.

Mu'allâ-kün-i râyet-i ehl-i dîn / Ğubâr-efgen-i dîde-i müşrikin (b. 5)¹⁵⁸

Zemîn nokta vü çarh pergârvâr / Kazâgâh-ı şun'ında merkez medâr (b. 9)

Şeh-i aşfiyâ Hâtem-i enbiyâ / Beşîr-i menâşîr-i hükmi Hudâ (b. 103)

Ne fermân iderseñ itâ'atdeyüz / Edâ-yı mühimmât-ı devletdeyüz (b. 507)

Medâr-ı kerem ol yel-i pür-himem / Tûrurdu 'âlem gibi şâbit-âdem (b. 2448)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili "top, tüfek, barut, gürz, zırh, tîr, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, şeşper, cevşen..." gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Ser-i *rumh* u *peykân-ı cevşen-güzâr* / Girerdi 'adû çeşmine hem-çü hâr (b.1035)

Dağı sâ'ir aĥbârı söyler 'ıyân / Dehân-ı *tüfenk* ü zebân-ı *sinân* (b.1295)

Ķılıç baş kesüp *nîzeler* kan döküp / *Tüfeng* ü *kemend* anda atup dutup (b.1868)

Ğubâr-ı veĝâ muktebes hem çü mîĝ / Aña ra'd ile berķ-i *top* ile *tîĝ* (b.1939)

'Amelden ħalup rahş u *tîr* ü *sinân* / Hemân *hancer* ü *tîĝ* idi der-miyân (b.2273)

Gürîz itmeyüp *tîr* ile *topdan* / Gözin şaħlamaz sehm-i âşûbdan (b.2576)

Yiyüp şadme-i *şeş-per*-i şavleti / Yok idi nefes almaĝa ħudreti (b.2812)

¹⁵⁸ Örnek beyitler İsen ve Aksoyak'ın çalışmasından alınmıştır.

Eserde ağır bir dil kullanıldığı için çok sayıda terkip ile Farsça bileşik isim ve sıfat bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların dışında ikiden fazla unsurdan oluşan çok sayıda tamlama da mevcuttur.

Hakîm-i hîred-bahş u nuṭṭ-âferîn / Şuver-bend-i naḡş-ı zamân u zemîn (b.2)

Gel ey sâḡî-i bezm-i râḡ-ı elest / Şarâb-ı hüdâdan dili eyle mest (b.44)

Ḳadem-zen olup süllem-i himmete / Çıkarlar ser-i pâre-i nuşrete (b.696)

Dil-âver aḡâyân-ı nuşret-nedîm / Şaf-endâz şîr-efganân-ı ḡarîm (b.1419)

Eyâ şadr-ı rûşen-dil ü dâd-kâr / Güzîn-âşaf-ı şehriyâr-ı diyâr (b. 3088)

Vuslatî, eserini “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. “Hüner ehline pinhân degül / Bu bahr üzere Türkî söz âsân degül (b.849)” beytinde söylediğinin aksine vezin uygulamasında başarılıdır. Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun olarak kullanan müellif, imale ve vasıl gibi yöntemlere nadiren başvurmuştur.

O dem dâḡi iḡbâl olup rû-nümûn / Virürdî felek cünbişîne sükûn (b.343)

Girüp ḡışn-ı bîrûna ol dem ‘adû / Yine kîne-cû oldılar rû-be-rû (b.698)

Mühim-sâz-ı şadr-ı vezâret olur / Se(r-ef)râz-ı a’yân-ı devlet olur (b.974)

Arada olup rezm ü ceng ü sitîz / Ḳopardı se(r-i) düşmene rüstahîz (b.1619)

Vuslatî, anlatımında çok sayıda deyim ve halk deyişinden istifade etmiştir.

Getürdi başına niçe ḡâler / Ki feryâdına şimdi itler güler (b. 1011)

Yirin almağa her biri *cân atar* / Meger mülk-i cennetde menzil tutar (b. 1521)

Olup ḡirre-i resm-i pârine sâl / Yine *göz karardup* gelür bed-şegâl (b.1576)

Çataçat-ı dendân-ı şîrân-ı rezm / Meger çâr-pâreyle âmâde bezm (b. 2288)

Çeküp dâs-ı şemşîr-i meslûlini / *Biçer kâfirüñ ‘ömri maḡşûlini* (b. 2539)

Hücûm itse ḡaşma o rûşen-zafer / Görinmez gözine ‘adû kıl kadar (b. 2577)

Dilüñ döñdi mi muṭribâ naḡme kıl / Bu âteş-eser söz ile *yan yakıl* (b. 2675)

Vuslatî, savaş sahnelerini kendine has teşbihlerle başarılı bir şekilde tasvir ederek anlatımına zenginlik kazandırmıştır.

Açup bâl-i ‘azmin o şâhin-şitâb / Şalındı gazâyâ mişâl-i ‘uķâb (b. 1852)

Yirinden kopup hem-çü kûh-ı gîrân / Melâ‘îni ta‘ķibe oldu revân (b. 1857)

Olup dehşet-endâz-ı ķalb-i ‘adû / Yirinden kopardı mişâl-i kedû (b. 1859)

Ser-i ĥaşmı ķapmaķda elma gibi / Gelüp cûşa emvâc-ı deryâ gibi (b. 1861)

Ser-i kâfire itdi merdân-ı ceng / O şahrâ-yı pehnâ-yı heyhatı teng (b. 1863)

Doķundukķa ‘izzetde şîrân gibi / ‘Adû lâşesi ķaldı gâvân gibi (b. 1866)

Reh-i rezmi zeyn eyledi kûşteler / Güzergâha vaz‘ oldu şan pûşteler (b. 1867)

Tene ser sere ten vedâ‘ eyledi / Bu şevķ ile cânlar semâ‘ eyledi (b. 1871)

Sonuç olarak Vuslatî, akıcı bir üslupla kaleme aldığı eserinde ağır bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça kelime ve gramer unsurlarının yoğun olduğu eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Müellifin savaşta görevli bir komutan olması ona gördüklerini doğrudan anlatma imkânı sağlamıştır. Bu da şairin anlattıklarına gerçeklik kazandırmıştır. Nazım tekniği bakımından sağlam olan eserde olaylar aktarılırken edebi bir kaygı ön plandadır.

1.10.4. Eserin Nüshaları

Eserin Paris’te bir, Slovakya’nın başkenti Bratislava’da iki olmak üzere toplamda üç nüshası bulunmaktadır. Fransa Millî Kütüphanesi 1124 numarada kayıtlı olan Paris nüshası, Nestalik hatla kaleme alınmış olup 99 varaktır. Bu nüsha, Elhac Sırrı Horasanî adlı bir müstensih tarafından 1266/1849-50 yılında istinsah edilmiştir. Bratislava’daki nüshalardan ilki Bratislava Kütüphanesi, 483 numarada kayıtlıdır. Nestalik ile kaleme alınan nüsha toplamda 93 varaktır. *Gazâ-nâme-i Çehrin*, “1b-85a” arasında kayıtlıdır. Bir sayfa boşluktan sonra “86b-93b” arasında birçoğu Vuslatî’ye ait manzumeler ile *Gazâ-nâme-i Çehrin*’in çeşitli yerlerinden seçilmiş beyitler bulunmaktadır. İkinci nüsha ise Bratislava Kütüphanesi, 484 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha da Nestalik ile kaleme alınmış olup 103 varaktır. *Gazâ-nâme-i Çehrin*, “1b-97a” arasında kayıtlıdır. Bu nüshanın da

sonunda Vuslatî'ye ait manzumeler bulunmaktadır. Bu iki nüshanın müstensihleri ve istinsah tarihleri bilinmemektedir (İsen ve Aksoyak, 2003).

1.10.5. Gazâ-nâme-i Çehrin Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser Mustafa İsen ve İsmail Hakkı Aksoyak tarafından yayımlanmıştır (İsen ve Aksoyak, 2003). Çalışmada eser, şekil ve muhteva bakımından incelendikten sonra eserin tenkitli metni verilmiştir.

1.11. Zafer-nâme (Sâbit)

Gazâ-nâme ve Selîm-nâme adlarıyla da anılan eser, Bosnalı Sabit tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Alaattin olan şair, Bosna'da bulunan Öziçe kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Sabit, müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur. İyi bir eğitim alan müellif manzum ve mensur eserler kaleme almıştır. Sabit, 3 Şaban 1124/5 Eylül 1712 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Sabit, eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ûl” kalıbıyla kaleme almıştır. Diğer mesnevilerin aksine eserinde tevhit, naat, münacat gibi nazım türlerine yer vermeyen müellif, 33 beyitlik bir girişten sonra asıl konuyu anlatmaya başlar. Müellif, Kırım Hanı Selim Giray'ın Ruslara karşı 1689'da elde ettiği Perekop-Orkapı zaferi ve bu zafer öncesinde yaşananları beş başlık altında anlatır. Başlıkların Farsça olduğu eser, pek hacimli olmayıp 426 beyitten oluşmaktadır.

1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak eserin giriş bölümündeki beyitlerde, “Artık Leyla ve Mecnun, Ferhad ile Şirin, Vamık ile Azra gibi klâsik konulardan bıktığını, daha önce işlenmemiş, kimsenin bahsetmediği bir konuda, bîkr-i mazmunlarla bu eseri yazacağımı...” diyerek eserin telif sebebini dile getirmektedir.

Eserde telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, son olarak 1689'da yapılan Perekop-Orkapı savaşını anlatan eserin sonlarında bulunan “Bu fetḥ-i cedidi o Rüstem-meniş / Yazup ḥâzret-i ḥâna ‘arz eylemiş” beytinden hareketle eserin henüz

Sultan II. Süleyman hayattayken 1689-1691 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.11.2. Eserin Muhtevası

Sultan II. Süleyman, tahta oturduktan sonra İstanbul'dan Edirne'ye gider ve ilkbaharda çıkılacak sefer için hazırlıklara başlanmasını emreder. Bu arada bazı görüşmelerde bulunmak için Kırım Hanı Selim Giray'a bir mektup gönderilip Selim Giray Edirne'ye çağrılır. Edirne'ye gelen Selim Giray devlet erkani tarafından büyük bir coşku ile karşılanır. Sultan Süleyman, kurduğu divanda Selim Giray'ı ağırlar ve ona hilat giydirir. Görüşmede Avrupa'da başıboş kalan ve huzursuzluk çıkaran düşmana karşı alınacak tedbirler ve birlikte hareket etme sözü verilir. Buna göre baharda Nemçe (Avusturya) üzerine yürünecekti. Bu görüşmeden sonra padişahın hayır duasını alan Selim Giray, Edirne'den ayrılır ve kışı geçirmek için Kili'ye gider. Kili'ye varan Selim Giray, baharda yapılacak sefer için hazırlıklara başlar. Bu sırada Rusların Kırım'a saldırdıkları haberini alır. Bunun üzerine Selim Giray, devlet erkani toplar ve ne yapılması gerektiğini danışır. Bu istişareden önce Rusların bertaraf edilmesi daha sonra da Nemçe üzerine yürünmesi kararı çıkar. Bunun için Selim Giray hemen Kili'den hareket eder ve altı gün sonunda Kanlıcak'a varıp orada dinlenir. Ertesi gün hareketine devam eden Selim Giray ve ordusu Rus kuvvetlerine yaklaşır. Kendilerinin birkaç katı olan 300 bin kişilik Rus ordusunu gören Kırım askerleri korkup ümitsizliğe kapılır. Bunu üzerine Selim Giray, Kırım müftüsüne savaş ve zafer hakkında bir konuşma yapmasını emreder. Bir tepe üzerine çıkan müftü, orduya cesaret ve coşku veren bir konuşma yapar. Bunun üzerine harekete geçen Selim Giray komutasındaki Kırım askerleri, olağanüstü bir gayretle büyük Rus ordusu karşısında büyük bir zafer elde eder. Bu arada savaş meydanından firar eden 22 bin kişilik bir Rus taburu Kefe'ye doğru harekete geçer. Hemen Mirza Şah Kadir o tarafa yollanır. Kefe'ye varmalarına az bir mesafe kala Mirza Kadir Şah düşmana yetişir ve onlara hücum eder. Karşı koyamayan düşman askerleri kaçarlar.

1.11.3. Dil ve Üslubu

Zafer-nâme, 17. Yüzyılın sonlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Türkçe kelimelelere oranla Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yoğunlukta olduğu bir dille kaleme alınan eserde az sayıda Batı kökenli kelime de bulunmaktadır.

Gel ey rahş-ı kıl-k-i belâgat-nigâr / Cedel-gâh-ı ma'nâyı kıl pür-gubâr (b.1)¹⁵⁹

Getür sâkiyâ câm-ı âteşveşi / İçüp fetḥ idem dahme-i dânişi (b.30)

Yatur kışlada keştiler der-hıyâz / Ki berf üstüne tente çekmiş beyâz (b.181)

İki biñden artuḫ olur top-ları / *Ḳolonbornadur şayḳadur* ekşeri (b.274)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “top, tüfek, kurşun, tır, şemşir, kılıç, kupal, hançer, kolonborna, cevşen, falya, külünk, gez...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Çeküp gâh *şemşir* ü geh *şesper* / Ururlardı birbirine şafları (b.336)

Leb-i *top*dan çıkdı pîçide dūd / *Tüfenge* olup şarma ḳonduḫ kebūd (b.349)

Delüklü siperler iki *misket* yedi / Müşebbek leḡen *top*-ı şâbün yedi (b.366)

Urup *cevşene* aḡzını bozdı *gez* / *Külüngün* de burnı ḳırıldı biraz (b.378)

Eserde “kılaḡı-, söyün-, ılgar” gibi arkaik kelimeler de kullanılmıştır.

Ḳılaḡısı der-kâr iken tîḡ-vâr / Bu iş kesse ṭab'-ı cevâhir nigâr (b.23)

Döküp âb- şemşir-i âteşveşi / *Söyünmek* gerek bu fiten âteşi (b.145)

Gidüp rûz ü şeb cidd ü *ılgâr* ile / Şabâ menḳabet ḥing-i reh-vâr ile (b.241)

Eserde azımsanmayacak kadar tamlama da kullanılmıştır. Farsça tamlama kuralına göre yapılan tamlamaların geneli iki unsurdan oluşmuştur. İki den fazla unsurdan oluşan tamlamalar da bulunmaktadır.

Fezâ-yı belâgatda bir toz ḳopar / Çemenzâr-ı endişeden söz ḳopar (b.2)

Vaḳâyi'-nüvisân-ı mülk-i maḳâl / Ḳalem-rev-güşâyân-ı şâhib-kemâl (b.34)

¹⁵⁹ Örnek beyitler Turgut Karacan'ın çalışmasından alınmıştır (Karacan, 1991).

Misâl-i mu'anber haţ-ı müşg-bâr / Tozıtmış gelür yolları pür-ğubâr (b.90)

İdüp pîşe-i kehkeşâna şitâb / Teberdâr-ı mâha ip olmuş şahâb (b.197)

Sabit, eserini “fe‘ülün/fe‘ülün/fe‘ülün/fe‘ül” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri kullandığı kısımlarda sık sık imaleye başvurmuştur. Vasıl ve med gibi yöntemlere ise nadiren başvurmuştur.

Se(n ey) hâme uğranmamış semt bul / Ayak başmadık yerde cevânge(r ol) (b.18)

Se(n ol)duğça âheng-sâz-ı füşûl / Tutam ben de meclisde dır dır uşûl (b.176)

Kuruldı yine bezm-i rezm-i vegâ / Müselleş getürdî kazâ gûyiyâ (b.320)

Düşüp üstine katre-i hûn-ı al / Cebe pul pu(l ol)dı firengî misâl (b.421)

Sabit, eserinde çok sayıda deyim, atasözü ve halk söyleyişi kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Kühendür bu bünyâd-ı hâtır-hırâş / Harâb oldu kalmadı taş üzre taş (b.9)

Urup nazm-ı Leylî vü Mecnûn'a el / Deliye söz atma şaşkın vaz gel (b.12)

N'idersin görüp kışsa-i Vâmîk'ı / Ne şeytânı gör sen ne “La havl” okı (b.15)

Şarâbın döküp kırdı zarfın buzı / O buzdan kalup aldı kan karpuzı (b.192)

Didi çoç yigitler anadan toğar / Bu dünyâya kurbân için geldiler (b.303)

'Aleyh oldu tedbîr-i ma'kûs-ı Leh / Yine kazdığı kuyuya düşdi çeh (b.381)

O kavm-i siyeh-baht-ı bergeşte-kâr / Yüzi karası ile itdi firâr (b.424)

Sonuç olarak bu kısa mesnevide her ne kadar Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğunlukta kullanılmışsa da anlaşılır bir dil hakimdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde olaylar edebi bir şekilde işlenmiştir.

1.11.4. Eserin Nüshaları

Eserin gerek müellifin divanının içerisinde gerekse de müstakil olarak çok sayıda nüshası mevcuttur. Topkapı Sarayı kütüphanesi Emanet 1620 ve Hazine 901, Milli

Kütüphane MFA/A-3561, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3961/2 numaralarda kayıtlı divanının içerisinde kayıtlı Zafer-nâme nüshaları bulunmaktadır (Karacan, 1991:2). Ayrıca Konya Müzesi Kütüphanesi 6588 numarada kayıtlı bir nüshası mevcuttur.

1.11.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma Turgut Karacan tarafından yapılmıştır. Karacan, yayımladığı çalışmasında eseri şekil ve içerik bakımından inceleyip Latin harflerine aktarmıştır (1991). Abdulsamet Özmen de eserin Konya nüshasını tanıtip transkribe etmiştir (2019:710-741). Ancak Özmen, çalışmasında eserden, müellifi bilinmeyen olarak bahsedip eseri girişteki başlıkla isimlendirmiştir. Eser üzerine bir diğer çalışma Bekir Çınar tarafından yapılmıştır. Çınar, çalışmasında Sabit'in ve Ziya Paşa'nın Zafer-nâmelerini şekil ve zihniyet bakımından mukayese etmiştir (2012:801-812).

1.12. Zafer-nâme (Mustafa Nedîm)

Sultan II. Mustafa'nın Sır Kâtibi Mustafa Nedim tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eserde yedi beyitte mahlasını zikreden müellif, "Sır Kâtibi"¹⁶⁰ olduğunu açıkça dile getirmektedir. Eserinde bu bilgi dışında hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

Uğurlu dir isem bu menzile lâyıkdırır zîrâ

Nedîm'i kâtib-i esrâr kıldı şâh-ı 'adl-ârâ (vr.7^b)¹⁶¹

Velî sır kâtibi olan *Nedîm Ağâ* niñ etvârı

Devât-ı pâdişâhî ile oldı bülbül-i gûyâ (vr.9^b)

Mustafa Nedim, eserini kaside nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin "mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün" kalıbıyla kaleme almıştır. Eserin başında

¹⁶⁰ Padişahın özel kâtibi.

¹⁶¹ Örnek beyitler Mustafa Nedim, Zafer-nâme, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum, No:1343'ten alınmıştır.

“Zafer-nâme-i Gazi Sultân Mustafa Hân bin Ebu Feth-i Sâni Gâzî Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi” başlığı bulunmaktadır. Ardından besmele ve Hz. Peygamber’e salat u selam ile giriş yapan müellif, Sultan Mustafa’yı birkaç beyitle övmektedir. Akabinde, Sultan Mustafa’nın cülus tarihini vererek 1695 yılında gerçekleşen I. Avusturya Seferi’ni anlatmaya başlar. Gidiş ve dönüş güzergahında konaklanan bütün menzillerin ismini, hangi tarih ve saatte konaklandığını, fethedilen kaleleri günü gününe kaydetmiştir. Müellif, dua bölümüyle eserini bitirmiştir. Toplam 377 beyitten oluşan eserin sonunda “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” vezinlerinde yazılmış biri 10, diğeri 9 beyitten oluşan iki gazel bulunmaktadır. Bu gazallerden birincisinin 1 ve 7. beyitleri Nedim’in “Mâ’il oldum bir siyeh-çerde cüvân-ı şeb-reve / Tâk-ı ebrûsun görenler benzedir mâh-ı neve” matlaıyla başlayan nazmından alınmıştır. İkinci gazel ise Nedim’in “Rûy-ı meh-tâbin ne dem görsem gelir kalbe neşât / Tâ ezelden etmiş ey meh-rû seninle irtibât” matlaıyla başlayan gazelinin sonuna iki beyit eklenmesiyle oluşturulmuştur.

1.12.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebep-i telif bölümü yoktur. Şair de eserini niçin kaleme aldığını belirtmemiş. Ancak müellifin sır kâtibi olduğundan hareketle eserin padişahın emriyle kaleme alındığını söyleyebiliriz. Çünkü sır katipleri padişahın özel kalemiydi ve padişahın emriyle bu tür eserler vücuda getirmişlerdir. Buna rağmen Mustafa Nedim, bu eseri kaleme aldığı için beklenti içine girmiş ve padişahın rütbesinin yükselmesini arzu etmiştir.

Nedîm’in himmeti kendüye ‘âlî olduğu için

Diler ba‘d-ı zamân dil-h^vâhı üzre rütbe-i ‘alyâ (vr.9^a)

Eserin ketebe kaydında telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak müellif, Sultan II. Mustafa döneminde, 20 Haziran-3 Kasım 1695 tarihleri arasında, gerçekleşen I. Avusturya Seferi’ni günü gününe kaydetmiştir. Bundan hareketle eserin en geç 1695 yılının sonlarında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.12.2. Eserin Muhtevası

Daha önce Venediklilerin eline geçen Sakız Adası, Sultan II. Mustafa'nın cülusunun dördüncü gününde geri alınır. Sultan Mustafa, cihada çıkmak için asker toplanmasını emreder. Sefer hazırlıkları bitince İstanbul'dan yola çıkan ordu, Edirne'ye hareket eder. Edirne'de coşkulu bir törenle karşılanan ordu, burada bir müddet konakladıktan sonra 8 Zilkade 1106/20 Haziran 1695 tarihinde tekrar harekete geçer. Filibe-Sofya-Belgrad güzergahından ilerleyen ordu Muharrem 1107/Ağustos 1695 yılında Belgrad'a ulaşır. Burada devlet erkaniyla yapılan istişarede Tımişvar'a hareket etme kararı alınır. Ordunun geçişi için Tuna Nehri üzerine bir köprü yapılması emri verilir. Yedi günde muazzam bir köprü inşa edilir ve ordu Tuna'nın karşı yakasına geçer. Sultan Mustafa ve ordusu bir müddet sonra Tımişvar'a varır. Burada devlet erkanı ve alimlerle yapılan istişarede o sene fethedilecek yerler belirlenir. Ordu, evvela Lipova Kalesi üzerine harekete başlar. İki günlük zahmetli yolculuktan sonra ordu, 28 Muharrem 1107/8 Eylül 1695 tarihinde Lipova yakınlarında karargâh kurar. Ardından kaleye hücum başlar ve ilk hamlede kalenin varoşu alınır. Ancak iç kalenin fethi mümkün olmadığı için iç kale topraklarla yıkılır ve Lipova Kalesi tamamen fethedilir. İçinden çok miktarda mühimmat ele geçirilir. Kale fethedilince Sultan Mustafa askerlere ihsanlarda bulunur. Fetih haberi İstanbul'a gönderilir. Bu arada Tatar Hanı da askerleriyle orduya katılır. Bu fetihten sonra ordu Tımişvar'a döner ve iki gün dinlendikten sonra Lugoş'ta mevzilenen Veterani kumandasındaki Avusturya ordusunun üzerine yürür. Tımiş Nehri yakınlarında yapılan şiddetli savaşı Osmanlı ordusu kazanır. Kumandan Veterani yaralı olarak savaş meydanından kaçır. Ama yolda yakalanıp öldürülür. Bu savaş sonucunda Lugoş kalesi fethedilir. Düşmanların bütün mühimmatını bırakıp terk ettikleri Şebeş Kalesi de ele geçirilir. Bu fetihten sonra birkaç kale daha fetheden Osmanlı ordusu, kış mevsiminin bastırmasıyla İstanbul'a dönmek zorunda kalır. Tuna Nehri'nin kenarından geçen güzergahı takip eden ordu Bulgaristan üzerinden Edirne'ye oradan da İstanbul'a ulaşır. Osmanlı ordusu, İstanbul'da büyük bir coşkuyla karşılanır. Toplamda 4 ay 14 gün süren bu sefer sonucunda Lipova, Lugoş, Şebeş, Cedvar, Şolimiş, Titel ve Bofça kaleleri fethedilir.

1.12.3. Dil ve Üslubu

Zafer-nâme, 17. yüzyılın sonlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan bir eserdir. Bu yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Öyle ki bazı eserlerin dilinde Türkçe olarak sadece fiiller, ekler, edatlar vs. yer almaktaydı. Mustafa Nedim'in eserinde de dönemin anlayışına uygun bir dil hakimdir. Bazı beyitlerde daha yalın bir dil kullanılmasına rağmen eserde Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları daha yoğundur. Özellikle eserin girişindeki beyitlerde ve övgünün söz konusu olduğu kısımlarda Türkçe kelimeler yok denecek kadar azdır. Ayrıca müellif, çok sayıda Batı kökenli kelime kullanmıştır. Bu kelimelerin çoğu yer ismidir.

Te'âla'llâh zihî sultân-ı 'âlî-ğadr u mülk-âra

Hudâvend-i mu'azzam pâdişâh-ı saltanat-pîrâ (vr.1^b)

Güzîn-i şehriyâran-ı cihâd-âyîn-i 'Osmânî

Semiyy-i mefhar-ı 'âlem cihân-bân ü cihâd-âra (vr.1^b)

Sikender-ğadr Sultân Muştafa ibn-i Mehemmed Hân

Geçince taht-ı nuşret-bahta mesrur oldu hep dünyâ (vr.1^b)

Bu ikbâl u bu şevketle o şâh-ı kahramân-şavlet

Ümîd oldur ki ide saltanat ahkâmını icrâ (vr.1^b)

Bu yollarda olan *pandorlar*¹⁶² cümle dil-âverdir

Ķolar'ın¹⁶³ Ķulları daĶi tüfenk-endâz ü çâbüĶ-pâ (vr.3^a)

Eserde savaş araç gereçleriyle ilgili "top, tüfek, humbara, barut, gülle, kılıç, bıçak, cebe, cevşen, hançer..." gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

AĶîbinde cemî'an enderûn-ı şehriyâr ile

¹⁶² Osmanlılar zamanında Rumeli'de derbentçi, kır bekçisi gibi koruma ile görevli kimse.

¹⁶³ Bugünkü adı Koları olup Sırbistan'da Tuna Nehrine yakın bir yerleşim yeridir.

Olan ğilmân *cebe* ve *cevşene* ğarķ oldu ser-tâ-pâ (vr.2^a)

Ķudûm-i pâdişâh için atıldı ħal‘adan *toplar*

Şadâdan lerz-nâk oldu gerek şîb ü gerek bâlâ (vr.3^a)

İçinden çıķdı kırķ dört pâre *top-ı* memleket-âşûb

Ki her biri birer ħal‘a degerdi ger bahâ olsa (vr.4^b)

Yedi yüz *humbara* on biñ *yuvarlaķ* kırķ biñ *gülle*

Barut ħantâr üç biñ on yedi biñ *çavdar-ı a‘lâ* (vr.4^b)

Ķılıç şaķırdısından işidilmez oldu ğayri şey

Şorar iseñ Ħudâ bilür ne deñlüdür deyu ħatlâ (vr.5^b)

Bunı kâfir metîn idüp cidâle ħâzır olmuşken

Bilâ-*top* u *tüfeng* u *humbara* virdi bize Mevlâ (vr.6^a)

Eserde dilin süslü olduĝu kısımlarda çok sayıda terkip bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Az da olsa Arapça kurala göre yapılan terkipler bulunmaktadır. İkili tamlamaların yanı sıra ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Serîr-i şevket u şânîñ cihâd-ârâ Nerîmân ‘ı

Sipîhr-i salţanatda mihr-i ‘âlem-gîr ü ‘âlî-câ (vr.1^b)

Ol ümmü‘l-mü‘minin ol zerretü‘l-tâc-ı şehinşâhî

Çerâĝ-ı nûr-pâş-ı mülk ü millet-i übbehet-pîrâ (vr.2^a)

Meh-i nev gibi olsun devlet u ‘ömri teraķķîde

Be-ħaķķ-ı fahr-ı ‘âlem hem be-ħaķķ-ı a‘zam-ı esmâ (vr.9^a)

Ola düşmenleri maķhûr-ı ħahr-ı tîĝ-ı bürrânı

‘İbâde‘llâh *râĥat-baĥş* ola ol *sâye-i Mevlâ* (vr.9^a)

Mustafa Nedim, eserini “mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olduğu söylenemez. Zira bazı yerlerde vezni uyduramayan müellifin sık sık imaleye başvurduğunu görmekteyiz. Bunun dışında vasıl ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur. Özellikle bazı Türkçe kelimelerde med yapması dikkat çekmektedir.

Nice yıldan ber*i* kâfirle ceng itdim bi-*h*amdi’*l*lâh

Ba(ş al)dım *ba*ş virdim vermedim taş kâfir*e* ammâ (vr.2^b)

Sekiz aldım babañdan şimdi dört kal‘*a* ziyâdeyle

Çı(z o)ğlan *kız* teslim eyledim sen şâha ma‘mûrâ (vr.2^b)

Çü(n on) beş gün oturak *ol*uben ol câ-yı me’mende

Yed*i* günde yapılan köprüy*i* bir geçmişiz yevmâ (vr.3^b)

Anıñ için oturak oldu *bu* câ-yı vecel içre

Ki ‘asker yapça yapça *cem*‘ oluben çekmeye *îzâ* (vr.5^a)

Rumili Beglerbegisi oldum didi bâ-*h*at idüp tedbîr

Bu cengde kaçucılar kethudâs‘olan Hâsan Ağa¹⁶⁴ (vr.5^b)

Mustafa Nedim, her ne kadar Arapça ve Farsça unsurların ağırlıklı olduğu bir dil kullansa da atasözü, deyim ve halk deyişlerine de yer vererek anlatımına güç ve zenginlik katmıştır.

Donanması bozulup kâfir-i dûzah-*q*arînin

Sakız oldu *dehân*-ı ehl-i İslâm içre zevk-âra (vr.1^b)

Yeñihân‘a¹⁶⁵ egerçi geldik ammâ göç yarağın kıla

Misâfir-*h*âne-i ‘âlemde her konan göçer zîrâ (vr.2^b)

Bi-*h*amdi’*l*lâh emîn oldu bu yollar şer-i a‘dâdan

¹⁶⁴ Bu beytin ilk mısraı vezin bakımından kusurludur.

¹⁶⁵ Sofya yakınlarında bulunan ve bugünkü adı Novi Khan olan yerleşim yeri.

Kökünden kuruya düşmen hemîşe kahr ide Mevlâ (4^a)

Bunuñ bayrağı altından tutuldu nice kâfirler

Velî bunuñ izi tozına kimse irmedi aşlâ (vr.4^b)

Ġuzâtıñ ekşeriniñ *gözlerinden* ağıdı *kanlu yaş*

İnan vallâhi billâhi hilâfım yokdurur aşlâ (vr.5^b)

Çok âdem mâl ile cândan cüdâ oldu bu râh içre

Gemide mâl bulmuş mağribîye döndiler ammâ (vr.7^a)

Dağı *yüzi karasıyla firâr* itmiş bi-ğamdi'llâh

Azağ üstine istîlâ iden küffâr-ı dûzah-câ (vr.7^a)

Kişiniñ aqçe yâridir enîs-i gam-güsârıdır

Şağın yogise aqçe yâre varma gelme bî-pervâ (vr.7^b)

Müellif, savaş meydanını tasvir ederken gerçekçi ifadeler kullanmıştır. Savaş o kadar şiddetli ki kılıç sesinden başka ses işitilmez, çoğu asker baş almış, savaş meydanı kellelerle dolmuş, nehir kan kırmızı akmış, yakın zamanda düşman askerleri böyle yenilgi yaşamamış, ölen düşman askerlerinin sayısını ancak Allah bilir.

Yapıldı küştelerden püşteler gören olur hayrân

Kızıl kana boyandı pîşegâh-ı hayme-i hağrâ (vr.4^b)

Hücûm etdikde birden hamle-i evvelde gâzîler

Şadâ-yı Allâh Allâh ile doldı vâdî-i gâbrâ (vr.5^a)

Yürüdü kol kol 'asker girdi tâbûr içine yekser

Getürdi niçe server ser olundu sîm u zer i'tâ (vr.5^a)

Arada hayli ceng oldu çoğu baş virdi baş aldı

Şoñunda itdi manşûr 'asker-i İslâm'ı ol Mevlâ (vr.5^b)

Kılıç şaşırdısından işidilmez oldu gayri şey

Şorar iseñ Hudâ bilür ne deñlüdür deyu atlı (vr.5^b)

Pür oldu kellelerden küştelerden Baa meydânı

ımış Nehri kıızıl an ile ceryân itdi nev'-i mâ (vr.5^b)

Zamân-ı akreb içre böyle göz açdırmamağıle

Bu tîğ-i bî-dirîği yememişdi kâfir-i bed-râ (vr.5^b)

Sonuç olarak, *Zafer-nâme* Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış küçük bir eserdir. Devrin dil anlayışına uygun olarak Arapa ve Farsa kökenli kelimeler daha yoğundur. Eserde genel olarak anlaşılır bir dil hakimken, bazı beyitlerde dilin ağırlaştığı görülmektedir. Eserde anlatılan konudan dolayı sanat kaygısından uzak bir üslup kullanılmıştır.

1.12.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen tek nüshası, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1343 numarada kayıtlıdır. Nesihle kaleme alınan nüsha 10 varak olup her varakta 23 satır bulunmaktadır. Nüshanın cetvelleri yaldızlı, başlığı müzehhep, cildi koyu kahverengi meşin, şemseli ve köşebentlidir. Nüshanın sonunda vakıf mührü vardır.

1.12.5. Zafer-nâme Üzerine Yapılan alışmalar

Eser üzerine tarafımızdan bir alışma yapılmıştır. alışmamızda eser, şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, alışmanın sonunda eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir (Akgül, 2023:1-30).

2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER

2.1. Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (Sıdkî Paşa)

Sıdkî Paşa tarafından mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Mustafa olan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Tosya kasabasında doğmuş ve birçok devlet görevinde bulunmuştur. Reisülküttaplık mertebesine kadar ulaşan müellifin Divan ve Berf ü Bahar adlı eserleri de vardır. Kaynaklarda ağırlıklı olarak 1662'de vefat ettiği söylene de 1661'den önce vefat ettiği tespit edilmiştir.

Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, aralara serpiştirilmiş Türkçe, Arapça ve Farsça manzum kısımlar da bulunmaktadır. Genellikle övgü mahiyetinde olan bu manzum parçaların toplamı 239 beyittir. Farklı aruz kalıplarıyla ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmış kısımlar dışında dönemin padişahı IV. Murat övgüsünde yazılmış 47 beyitlik Türkçe bir kaside de bulunmaktadır. Eser 8 beyitlik hatime bölümüyle bitmektedir.

2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Mensur-manzum karışık olarak kaleme alınan ve sebab-i telif bölümü olmayan eserde Revan Kalesi'nin fethi anlatılmaktadır. Eserin tam telif tarihi bilinmemektedir. Revan'ın fethinden sonra yazıldığını düşünürsek 1635-1661 yılları arasında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

2.1.2. Eserin Muhtevası

Eserde Revan Kalesi'nin alınışıyla neticelenen Revan seferi dışında; Van Kalesi'nin Safevi kuşatmasından kurtarılması, Halep valisi Nogay Mehmed Paşa'nın öldürülmesi, Halep'te çıkan Yeniçeri isyanının bastırılması, Abaza Paşa'nın katledilmesi, Balıkesir taraflarında isyan çıkaran İlyas Paşa'nın yakalanıp öldürülmesi, fitne çıkaran Şahin Giray'ın Rodos'a sürgün edilmesi, Sivas beylerbeyi Besnili Ali Paşa'nın öldürülmesi, Revan'ın fethinden sonra Sultan Murat'ın Erivan'dan Tebriz üzerine hareket etmesi, Tebriz'e doğru ilerleyen Sultan Murat'ın Hoy şehrine gelişi, Osmanlı ordusunun Tebriz'i fethetmesi, Ordunun Tebriz'den hareketi ve oradan Van'a ulaşması, Sultan

Murat'ın Diyarbakır'a varması ve oradan İstanbul'a hareketi anlatılmaktadır (Arslan, 2006:XXIV).

2.1.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan Sıdkî Paşa araya Türkçe, Farsça ve Arapça birçok manzum parça serpiştirmiştir. Mensur kısımlar ağıdalı ağır bir dille kaleme alınmıştır. Manzum kısımların olduğu bölümlerde kaleme aldığı Türkçe manzumelerde de ağır bir dil hakimdir. Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğunlukta kullanılmıştır.

Şanurlar şâh-ı hâver eblağ-ı çarha süvâr olmuş /Görenler tâc-ı zerle eşheb-i çâpük-'inân üzre (s.21)¹⁶⁶

Şaykal-ı 'ayş u tarab jeng-i derûnı giderüp / Sildi mir'ât-ı göñülden keder-i âlâmı (s.74)

Çıldı pâşîde medîhiñle kef-i eş'ârım / Dâmen-i vaşf-ı cemîle durer-i ilhâmı (s.78)

Ġarâz ızhâr-ı fazl itmek degüldür / Bedâyi'-senc-i mîzân-ı beyâna (s.86)

2.1.4. Eserin Nüshaları

Eserin bugüne kadar bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye bölümü 1103/3'te kayıtlıdır. Müellifin diğer eserleriyle aynı mecmuada yer almaktadır. Toplam 138 varaktan oluşan mecmuada Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' 76b-138b varakları arasında bulunmaktadır. Talikle yazılan nüsha 1 Cemaziyülevvel 1071/2 Ocak 1661 yılında istinsah edilmiştir.

2.1.5. Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Mehmet Arslan tarafından yapılmıştır. Arslan, eseri Latin harflerine aktararak tıpkıbasımıyla beraber yayımlamıştır (Arslan, 2006).

¹⁶⁶ Örnek beyitler Mehmet Arslan'ın çalışmasından alınmıştır (Arslan, 2006).

2.2. Fetih-nâme-i Kamanîçe¹⁶⁷ (Nâbî)

Nâbî tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Yusuf olan müellif, 1642’de Şanlıurfa’da doğmuştur. İyi bir eğitim alan Nâbî, iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Genç yaşlarda İstanbul’a giden Nâbî burada bir süre kaldıktan sonra ömrünün büyük bir bölümünü geçirdiği Halep’e gider. Halep valisi Baltacı Mehmet Paşa, 1710 yılında sadrazamlığa tayin edilince Nâbî’yi de kendisiyle beraber İstanbul’a götürmüştür. Divan edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Nâbî, manzum ve mensur birçok eser kaleme almıştır. Zamanın “şeyhü’ş-şu’arâsı” olarak kabul edilen Nâbî, 1712 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Nâbî, eserinde IV. Mehmet devrinde yapılan ve kendisinin de Musahip Mustafa Paşa’nın kâtibi olarak katıldığı Lehistan seferini anlatmaktadır. Olayları mensur olarak anlatan müellif, olayın akışını bozmadan aralara manzum parçalar da serpiştirmiştir. Farklı aruz kalıplarıyla kaleme alınan bu parçalar, “beyt, nazm, kıt’a, meşnevî, târîh, mışra” başlıklarıyla verilmiştir. Eserdeki bütün manzum parçaların toplamı 106 beyittir. Bunlardan 60’ı Türkçe, 46’sı Farsçadır. Ayrıca dokuz Farsça, beş de Türkçe mısra bulunmaktadır.

2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserini Musahip Mustafa Paşa’nın isteği üzerine kaleme almıştır. Nâbî’nin Kamanîçe Kalesi’nin fethine düşürdüğü tarihleri beğenen Musahip Mustafa Paşa, ondan Kamanîçe fethiyle ilgili bir fetih-nâme de yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Nâbî de sefer esnasında eserini kaleme alıp tamamlamıştır. Nâbî, ilk eseri olan bu fetihnameyi 1672 yılında yazmıştır.

2.2.2. Eserin Muhtevası

Lehistan, Osmanlı Devleti’ne tabi olan Ukrayna’ya saldırır. Bunun üzerine padişah IV. Mehmet Lehistan üzerine sefere çıkmaya karar verir. Hazırlıkların bitmesiyle ordu,

¹⁶⁷ Tarihte Polonya’ya ait olan, bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Kamyanets-Podilski şehrinde yer alan kale, 27 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.

Edirne'den Kamanice'ye harekete geçer. Kamanice'ye varan ordu, kaleyi kuşatır. Müstahkem bir mevkiye olan Kamanice Kalesi, dokuz günlük bir muhasaradan sonra fethedilir. Bu fetihden sonra ordu, Leh kralının bulunduğu İblav Kalesi'ne doğru hareket eder. Buraya yakın olan Bozanova Kalesi fethedilir. İblav Kalesi'ne yakın bir mevkiye bulunan Bucuş'a gelindiğinde düşman askeri elçi gönderip barış isterler. Bunun üzerine Bucuş Antlaşması imzalanır. Bu anlaşmadan sonra ordu Edirne'ye döner. Edirne'ye varan Padişah ve ordusunu halk büyük bir coşkuyla karşılar.

2.2.3. Dil ve Üslubu

Müellif, eserinde söylediklerini desteklemek, monotonluğu gidermek ve anlatımını zenginleştirmek amacıyla Türkçe ve Farsça manzum parçalara yer vermiştir. Nâbî, genellikle övgü ve tasvirlerde nazma başvurmuştur. Mensur kısımlarda ağıdalı bir dil kullanan müellif, Türkçe manzum kısımlarda genel olarak sade bir dil kullanmıştır.

Tîgi bir cûy-bâr-ı hûnîdir / Kim memerri 'adû derûmıdır (s.56)¹⁶⁸

Gör himmet-i vâlâsını sultân-ı gülûñ / Bir hâre toğunsalar dirhem olur (s.60)

Cûy-ı vefâyı halk birer ikişer geçer / Bañr-ı fenâyı ehl-i tecerrüd yüzer geçer (s.68)

Görmemiş çeşm-i felek devr ideli dünyâyı / Öyle bir al'a-i müstahkem ü müstesnâyı (s.72)

Târîhini felekde melek yazdı Nâbîyâ / Düşdi Kamanice hışnına nûr-ı Muhammedî (s.84)

Yeter ey dâver-i düşmen-şiken al'a-şikâr / Yeter ey hâne-i ber-endâz-ı 'adû-yı bed-kâr (s.88)

2.2.4. Eserin Nüshaları

Fetih-nâme-i Kamanice, çok beğenilmiş ve okunmuş bir eserdir. Bundan dolayı yurt içi ve yurt dışında birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Toplam 34 yazma nüshası

¹⁶⁸ Örnek beyitler Hüseyin Yüksel'in çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

tespit edilen eser, 1281 yılında Tercüman-ı Ahval matbaasında da basılmıştır (Yüksel, 1997:52-54).

2.2.5. Fetih-nâme-i Kamanîçe Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Hüseyin Yüksel bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Yüksel, çalışmasında gazavât-nâmeler hakkında bilgi verdikten sonra eseri Latin harflerine aktarmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Yüksel, Hüseyin, Gazavât-nâmeler ve Nâbî'nin Fetih-nâme-i Kamanîçe Adlı Eserinin Metni, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye), 1997.

IV. 18, 19 VE 20. YÜZYIL TARİH ESERLERİ

1. MANZUM TARİH ESERLERİ

1.1. Fetih-nâme-i Mora (Râzî)

Râzî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Biyografik kaynaklarda yer alan Râzî mahlaslı şairler içinde bu eseri yazdığı tahmin edilen en yakın kişi Abdüllatif Râzî'dir (Koyuncu, 2019:133). Râzî, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen Râzî birçok medresede müderrislik yapmış; Edirne, Yenişehir, Medine ve İstanbul'da kadılık yapmıştır. Birçok eser kaleme alan Râzî, İstanbul kadısı iken 1146/1733-34 yılında vefat etmiştir.

Eser, mesnevi nazım şekli ve aruzun “mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mora'nın fethini anlatan eser hacimce küçük olup 162 beyitten oluşmaktadır. Müellif, ilk 22 beyitte bahar tasviri yapmış, sonraki 16 beyitte dönemin padişahını, ondan sonraki 13 beyitte de Sadrazam Ali Paşa'yı methetmiş. Bu girişten sonra Mora seferi anlatılmaya başlanmıştır. Müellif eserin sonunda dua edip eserin telif tarihini vererek eserini bitirmiştir.

1.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil bir sebebi telif bölümü yoktur. Ancak eserin sonlarındaki bir beyitte Mora'nın fethi hakkında birçok tarih düşürüldüğünü ifade eden Râzî, kendisinin de bu tarihi düşürdüğünü söylemektedir. Bundan yola çıkarak Râzî'nin de bu fethin tarihini düşürmek için eserini telif ettiğini söyleyebiliriz.

Mora fethine Râzî didi târîh / Egerçi söylediler çok tevârîh (b.159)¹⁷⁰

Eserin telif tarihi, eserin sonundaki tamiyeli tarih beytinde 1127/1715 olarak verilmiştir. Râzî aşağıdaki beyitte, “nazar” kelimesinin ebced karşılığı olan 1150'den “kec” sözcüğünün ebced karşılığı olan 23'ün çıkarılmasını belirtmiştir. Böylece Mora'nın fethedildiği 1127 yılı ortaya çıkmaktadır.

¹⁷⁰ Örnek beyitler Fatih Koyuncu'nun çalışmasından alınmıştır (2019:129-152).

Murâd itdi Mora fethini muṭlak / **Naẓardan kec düşürdi** kâfirî Hâk (b.162)

1.1.2. Eserin Muhtevası

Sultan III. Ahmet, Venedik’i fethetmeye niyet eder. Bundan dolayı cihat için asker toplanmasını emreder. Hazırlıklar bitince Sadrazam Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Mora’ya doğru harekete geçer. Evvela düşman için güvenli bir yer olan ve müstahkem bir mevkiye bulunan Gördös Kalesi’ne varır. Kaleyı kuşatan Osmanlı ordusu beş gün süren şiddetli savaştan sonra kaleyi alır. Kaleyı fethettikten sonra burada nizamı sağlayan Ali Paşa, Anabolı’ya doğru harekete geçer. Burayı da düşmandan alan Ali Paşa, Gördös gibi müstahkem bir mevkiye bulunan Palamid Kalesi’ni kuşatır. Başarılı bir taarruzla düşmanın direnişini kıran Osmanlı ordusu Palamid Kalesi’ni de fetheder. Osmanlı ordusu bu zaferden sonra Moton’a doğru harekete geçer. Ali Paşa komutasındaki donanma, deniz kenarında bulunan Moton Kalesi’ni kuşatır. Kuşatmaya direnemeyen düşman askerleri kaçar. Karadan gelen ordu da kaleyi boş bulup saldırır. Böylece dört günlük bir kuşatmadan sonra Osmanlı ordusu Moton Kalesi’ni de fetheder. Diğer yandan Kastel’in fethi ile görevlendirilen bir bölük asker de kaleyi fetheder. Böylece Osmanlı ordusu çifte zafer elde eder. Bu zaferlerin ardından Koron, Avarin ve Misistre’de bulunan Menekşe Kalesi de fethedilir. Sonuç olarak Kelifa, Zarnata, Pasava, Argos, Londar, Folamac, Arkadya, Kalavrata, Karitye, Badra isimlerindeki yerler on altı günde alınarak Mora bütün kaleleriyle fethedilir.

1.1.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme-i Mora, 18. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış hacimce küçük bir eserdir. Eserde Arapça ve Farsça asıllı kelimeler yoğun olarak kullanılmıştır. Kullanılan bu kelimeler, aşına olunan kelimeler olduğu için eserde anlaşılır bir dil hakimdir. Batı kökenli yer adları da kullanılmıştır. Genel olarak sade olan dil, bazı yerlerde ağırlaşmaktadır. Özellikle tasvirin ve övgünün söz konusu olduğu beyitlerde daha süslü bir dil kullanılmıştır.

Hoşâ sâl-i feraḥ-baḥşâ vü firûz /Ki her şeb ḳadr ü her bir rûzı nev-rûz (b.3)

O sultân-ı cihân ol zât-ı emced / Şeh-i a‘zam ki a‘nî Hân Aḫmed (b.24)

Melâzû' n-nâs [u] şâhib-re'y ü tedbîr / Vezîr-i şaf-der ü zû-feth ü teshîr (b.47)

Eserde çok sayıda terkip kullanılmıştır. Farsça tamlama kuralına göre yapılan terkipler genellikle iki veya üç unsurdan oluşmaktadır. Eserde çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da mevcuttur.

Hoşâ ferhunde-sâl ü meymenet-fâl / Ki gösterdi cihâna rûy-ı iqbâl (b.1)

Şerâr-ı qahrı gûyâ nâr-ı külhan / Gıdâ-yı tîgı her dem hûn-ı düşman (b.37)

Olup mestâne-i cezb-i İlâhî / Ferâmûş itdiler cây-ı penâhı (b.83)

Râzî, eserini “mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellif, özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imale-i maksureye başvurmuştur. Bunun dışında bazı yerlerde vasıl da yapmıştır.

Bir *şî dâhî* Argos'dur cibâli / Muqâbildür bu hışna Anabolı (b.148)

Yine bir hışnu(ñ ol)dı nâmı Londar / Qarîbinde Misistre [vü] Moton var (b.149)

Niçe biñ devr ide tâ çarh-ı gerdûn / Bunuñ gibi gele bir dürr-i meknûn (b.154)

Sonuç olarak Râzî, kaleme aldığı bu kısa mesnevîde yer yer süslü bir dile kaçsa da genel olarak anlaşılır bir dil kullanmıştır. Akıcı bir üslupla yazdığı eserinde olayları okuyucuya aktarırken edebi bir amaç gütmüştür.

1.1.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Denizli 319 numarada kayıtlı bir yazmanın 1b-5b yaprakları arasındadır. Bu eserden sonra “*Hâzâ Kitâbu Hayâtî'l-kulûb Ma'a Muhtasarı Riyâzî's-sâlihîn*”, “*Hâzâ Kitâbu Bahri'l-kelem*” ve “*Hâzâ Kitâbu Muhtasarı Riyâzî's-sâlihîn*” isimli eserler yer almaktadır. Her sayfada iki sütun halinde 19 satırın yer aldığı eser büyük oranda harekelenmişken eserin sonlarında yoğun olarak geçen yer isimlerinin üstleri de kırmızı mürekkeple çizilerek vurgulanmıştır.

1.1.5. Fetih-nâme-i Mora Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine Fatih Koyuncu ve Sadık Yazar birer makale yayımlamıştır. Koyuncu çalışmasında eser ve müellifi hakkında bilgi vererek eserin transkripsiyonlu metnini yayımlamıştır (2019:129-152). Yazar ise çalışmasında Mora'nın fethinin klâsik Türk şiirindeki yankıları üzerinde durmuş, Râzî'nin eseri üzerine de geniş değerlendirmede bulunarak eserin dil içi çevirisini yapmıştır (2019:391-460).

1.2. Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân (Hasîb)

Hasîb tarafından kaleme alınmıştır. Asıl ismi Ahmet olan müellif, "Seyyid" ve dedesinin ismi sebebiyle "Mü'min-zâde" olarak da anılmaktadır. Bursa'da doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. İyi bir eğitim alan Hasîb, müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur. Manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Hasîb, 1166/1752-53 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Eser, kaside nazım şekli ve aruzun "mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Esere besmele ile başlayan müellif, kaleme övgü, dönemin padişahı I. Mahmut'a övgü, sebab-i telif kısımlarından sonra Osmanoğulları'nın soyu, Ertuğrul Gazi ve babası hakkında bilgiler verir. Daha sonra Osman Gazi'den başlayarak Fatih Sultan Mehmet döneminin sonuna kadar her padişahın dönemi anlatılır. Padişahların hilyeleri, şehzadeleri, yaptıkları gaza ve fetihleri, dönemlerindeki imar faaliyetlerinden bahsedilir. Eserde her padişaha ait bölümün sonunda o dönemde yaşamış vezir, hekimbaşı, âlim, mutasavvıf ve şairlerden müstakil başlıklar altında bahsedilmesi esere manzum tezkire özelliği de katmaktadır. Eserde 11.890 beyitle en hacimli kısım, Fatih dönemine ayrılmıştır. Eser, toplam 19.727 beyitten oluşmaktadır. Bu yönüyle Türkçe yazılmış en uzun manzum tarih eseridir.

1.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eser kaside nazım şekliyle yazıldığı için eserde müstakil bir sebebi telif bölümü yoktur. Ancak Hasîb, eserinin başındaki beyitlerde, "Kendisinden önce birçok kişinin tarih ve siyer türünde eserler kaleme aldığını, kendisinin de manzum bir tarih yazmaya niyet ettiğini, Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin teşvikiyle Sultan Mahmut Han'ın

ihsanlarından yararlanmak, hayır duayla anılmak...” sebepleriyle eseri kaleme aldığını ifade etmektedir.

Kime sunulduğu belli olmayan eserin telif tarihi de net olarak bilinmemektedir. Ancak eserdeki bazı beyitlerde geçen bilgilerden yola çıkarak eserin 1740’ların başında telif edildiği söylenebilir (İnan, 2021:44-46).

1.2.2. Eserin Muhtevası

İran’da Mahân şehrinde beylik yapan Süleyman Şah, şiddetli bir depremden sonra Anadolu’ya gelir. Süleyman Şah’ın Sunkur, Gündoğdu, Dündar ve Ertuğrul adlarında dört oğlu vardır. Süleyman Şah, Halep taraflarına gittiği vakit Fırat’ı geçmeye çalışırken Fırat suyunda boğulur. Süleyman Şah, yakınlarda bir yerde defnedilir ve orası Mezar-ı Türk olarak adlandırılır. Süleyman Şah öldükten sonra Sunkur, Gündoğdu ve onlarla gelen çok sayıda kişi İran’a dönerler. Ancak Ertuğrul ve kardeşi Dündar kalır. Ertuğrul, gaza yapmak amacıyla Sultan Alaeddin’in yanına gider. Sultan Ertuğrul’un Sarı Bali, Gündüz ve Osman adlarında üç oğlu vardı. En küçüğü Osman’dı. Sultan Ertuğrul, Sultan Alaeddin’e bir mektup yollar. Mektubunda kafirlerle savaşmak istediğini, bunun için mülkünden bir kışlak ve yaylak istediğini yazar. Sultan Alaeddin bunun üzerine Domaniç’i yaylak olarak Bilecik Kalesi ile Yarhisar arasını da kışlak olarak Sultan Ertuğrul’a verir. Yaylağı ve kışlağı beğenen Ertuğrul, buraya yerleştikten kısa bir süre sonra vefat eder. Sultan Ertuğrul’un yerine oğlu Sultan Osman geçer. Sultan Osman, Bilecik, İnegöl, Yenişehir, İznik ve Mudurnu’yu fethettikten sonra vefat eder ve yerine oğlu Sultan Orhan padişah olur. Sultan Orhan, başta Bursa olmak üzere birçok yeri fetheder. Sultan Orhan’ın oğlu Süleyman Paşa Rumeli’ye geçerek burada birçok memleket fetheder. Süleyman Paşa bir gün Gelibolu’da avlanırken attan düşerek vefat eder. Ondan iki ay sonra Sultan Orhan da ölür. Sultan Orhan’ın ölümünden sonra yerine oğlu Murat Hüdavendigâr sultan olur. Sultan Murat, Edirne, Ankara, Çorlu, Malkara, Serez, Karaferye, Dimetoka, Zihne, Zağra, Kavala, Manastır, İpsala gibi birçok yeri fetheder. Germiyan Beyi Yakup Bey kızının Yıldırım Bayezid’le evlenmesini ve çeyiz olarak beyliğin Osmanlı Devleti’ne katılmasını vasiyet eder. Sırpı büyük bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı’ndan sonra Murad Han şehit olur. Sultan Murat’tan sonra Yıldırım Bayezid padişah olur. Yıldırım Bayezid, Aydınogulları, Menteşeoğulları,

Saruhanogulları diyarlarını, Safranbolu, Amasya, Sivas, Niğbolu, Silistre, Kastamonu ve Selanik'i fetheder. Niğbolu'da Macarları yener. Timur ile yapılan savaşta Bayezid büyük bir yenilgiye uğrar ve Timur'a esir düşer. Ardından hastalanarak vefat eder. Yıldırım Bayezid'in Mir Süleyman, İsa, Mehmet, Musa, Mustafa ve Kasım adlarında altı oğlu vardır. Sultan Bayezid'in ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgaları yaşanır ve sonunda Sultan Mehmet tahta oturur. Sultan Mehmet birçok gaza ve fetih yapar. Kırşehir, Akşehir, Yenişehir, Seydişehir, Sivrihisar ve Niğde'yi fetheder. Sultan Mehmet sekiz yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder ve yerine Sultan II. Murat padişah olur. Sultan Murat padişah olunca Laz (Sırp) ülkesini, Mora'yı ve Selanik'i fetheder. Daha sonra Macar kralı ile İzledi'de savaşır. Son sefer dönüşünde hicri 844 yılında tahtı oğlu Muhammed Han'a bırakarak Manisa'da dinlenmeye çekilir. Bunu fırsat bilen düşmanlar Osmanlı'ya saldırmak için hazırlık yaparlar. Bunun üzerine vezirler ve Muhammed Han, Sultan Murat'a mektup göndererek ondan tekrar ordunun başına geçmesini isterler. Durumun vahim olduğunu anlayan Sultan Murat, Edirne'ye gelir ve ordunun başına geçer, Varna'da düşmanı büyük bir yenilgiye uğratar. Sultan Murat, elde ettiği bu zaferden sonra tahtı tekrar devralır. Hicri 855 yılında hastalanıp yatağa düşen Sultan Murat, üç gün hasta yattıktan sonra vefat eder. Sultan Murat'ın vefatı üzerine Muhammed Han, tahta oturmak için Manisa'dan Edirne'ye doğru yola çıkar. Bunun için Sultan Murat'ın vefatı 10 gün halktan gizlenir. Muhammed Han Edirne'ye varduktan sonra tahta oturur ve hicri 855 yılında padişah olur. Sultan Murat'ın cenazesi de Bursa'ya getirilerek burada defnedilir. Sultan Muhammed, padişah olduktan sonra evvela; Kütahya, Germiyan, Aydın ve Menteşe illerine saldıran Karamanoğlu üzerine sefer düzenler. Bunu duyan Karamanoğlu İbrahim Bey kaçar ve elçi göndererek Sultan Mehmet'ten bağışlanmasını ister. Daha sonra İstanbul'un fethi için hazırlık yapar ve İstanbul'u kuşatır. 50 gün süren kuşatmadan sonra İstanbul'u fetheder. Fetihten sonra İstanbul'da cami, medrese gibi birçok yapı imar eder. Ayasofya'yı camiye dönüştürerek orada ilk hutbeyi okutur. Sultan Mehmet, doğuda huzursuzluk çıkaran Uzun Hasan ile savaşır. Yenileceğini anlayan Uzun Hasan, savaş alanından kaçar. Sultan Mehmet, 32 yıllık padişahlığı süresince Akşehir, Sinop, Trabzon, Mora, Midilli, Eflak, Bosna, Kırım gibi birçok yeri fetheder. Hastalanan Sultan Mehmet, 4 Rebiyülevvel 885/3 Mayıs 1481 tarihinde vefat eder.

1.2.3. Dil ve Üslubu

Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân, 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış hacimli bir eserdir. Eserde dönemin dil anlayışına uygun olarak Arapça ve Farsça gramer unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak buna rağmen eserde anlaşılır bir dil hakimdir. Eser, 19500'ü aşkın beyitten meydana geldiği için söz varlığı bakımından çok zengindir. Eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Batı kökenli kelimeler, özel adlar ve yer adları da kullanılmıştır. Genel olarak sade olan dil, bazı yerlerde ağırlaşmaktadır. Özellikle tasvirin ve övgünün söz konusu olduğu bölümlerde daha süslü bir dil kullanılmıştır. Müellif, birçok yerde de ayet ve hadislerden iktibaslar yaparak anlatımını kuvvetlendirmiştir.

Olupdur besmele şâh-ı kelâma tâc-ı 'unvânı

Huşûşâ hamd ile revnak bula 'unvân u pâyânı (b.1)¹⁷¹

Gel ey kilik-i güher-zâ-yı sühan-ârâ-yı 'irfânî

Dür-i nazmıñla leb-rîz eyle aşdâf-ı dil ü cânı (b.6)

Egerçi şöhreti Şarı idi yüzler ağartmışdı

“*Tesürrü 'n-nâzirîn*”e¹⁷² min vecih olmuşdı erzânî (b.1407)

Güşâde-rû siyeh-ebrû nâzar-bâzide şâhîn-vâr

Mehâbetde şecâ'atde 'adîl-i Kahramânânı (b.11641)

Şeh-i mesned-tırâz ol pâdişâh-ı kişver-i *levlâk*¹⁷³

Hıdivv-i *kâbe kavseyn*¹⁷⁴ ol cenâb-ı şâh-ı 'Adnânî (b.11641)

Eserde savaş araç gereçleri ile ilgili “harbe, tüfek, barut, gürz, zırh, keman, tır, şemşîr, kılıç, kalkan, bıçak, hançer, yay, şeşper, cevşen...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

¹⁷¹ Örnek beyitler Göker İnan'ın çalışmasından alınmıştır (İnan, 2021).

¹⁷² "Bakanlara sürûr verir..." Bakara Süresi 2/69.

¹⁷³ "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."

¹⁷⁴ "İki yay arası kadar..." Necm Süresi 53/9.

O rütbe cenk olundı leşker-i küffârdan ekşer

Olup maṭ'ûme-i *şemşîr*-i tîz-i qahramânânî (b.2346)

Müheyyâ top tüfenk ü tîr u süñü qarğı mızrâklar

Cebe vü cevşen ü miğfer toğulğa zırh u qalkanı (b.3534)

Tüfenk ü *top* u nîze tîğ-i ser-tîz-i *kemân*-dârı

Bütün cebhânesiyle itdi âmâde dilîrânı (b.14145)

Teber hancer bıçaq gürz ü süñü balta topuz şeşper

Külünk mızrâq toğulğa miğfer u sâlîh-i merdânî (b.14146)

Cebe cevşen ne ise âlet-i şâhib-kırânîden

Siper qalkana varınca müheyyâ itdi şîrânı (b.14147)

Eserde “epsem, irgür-, sı-, segir-, beliñlet-...” gibi çok sayıda arkaik kelime kullanılmıştır.

Piyâde qalması her birisi şervetle atlandı

‘Adûyı *şındırup* her gazvede cünd-i müsülmânî (b.974)

Ozanlıq eyleme *epsem* otur cüz’î sükût eyle

Yeter taşdı’ itdiñ hey qoca ben zât-ı zî-şânı (b.2503)

Şavup etbâ’ u enşarın tağıtdı cümle buhârın

Tamâma *irgürüp* kârın bırağdı resm ü ‘unvânı (b.5269)

Beliñletdi şadâ-yı kûs-i nev-şâhî ‘ale’l-ğafle

Şeker-h’âbî-i râhatla yatan mestân-ı hızlânı (b.5955)

Ramaq qalmışdı cânı çıqmağa ol hasta ma’sûmuñ

Segirdüp vâlidî babasına hayrân u giryânî (b.15744)

Eserde çok sayıda Farsça ve Arapça terkip kullanılmıştır. Farsça tamlama kuralına göre yapılan terkipler iki, üç ve daha fazla unsurdan oluşmaktadır. Eserde çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da mevcuttur.

Selâtin-i ‘izâmiñ âb-ı rûy-ı madelet-hûyı

Olup bu *millet-i İslâm*’da evlâd-ı Ka’ânî (b.111)

Niçe sâ’ir düvel ‘Osmâniyân-ı pâk-a’kâba

Nazîr olsa gerekdir kim *Cenâb-ı Şâh-ı Adnânî* (b.179)

Murâd Hân’a kuruldukdâ cinânda *taht-ı rıdvânî*

Verâsetle olup revnak-fezâ-yı mülk-i ‘Osmânî (b.2963)

Dikildi burc u bârûsında hışnîñ allı yeşilli

Niçe râyât-ı feth-âyât-ı sultân-ı cihân-bânî (b.8067)

‘Aceb it cânlı mel’ûnlar imiş *‘âr-ı cehâletle*

Guzât-ı ehl-i Şâm’a virmeyp ol hışn-ı zî-şâmı (b.9162)

Sinân Paşa-yı meksûrû’l-fu’âdın rumh-ı âhından

Te’eşşür buldı hayfâ *cism-i sultân-ı cihân-bânî* (b.16321)

Hasîb, eserini “mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellif, imale, med ve vasıl gibi yöntemlere başvurmuştur.

Veliyyü’n-ni‘metinden dûr olan öksüz kalan ceypi

Görür kim her birisi ideyor feryâd u nâlânî (b.1462)

Ne evren ejder-i heft-ser idi şekil ü hey’etde

De(m ur)dukdâ çekerdî kendüye mârân-ı mîrânî (b.2025)

Bi(r i)ki hafta el-hâşıl varup câmi‘de vaz’ itdi

Biri birine kırdı zevk-i rûhâniyle sükkânı (b.3949)

Biñer *altun* virmek her sene kılmışdı anlardan

İle 'l-ân mâl-ı gümrükden virür evlâd-ı 'Osmânî (b.6550)

İki nevbet beşer yüz âde(m ol)mağ üzere şart itdi

Silâhın taşraya koysun gözetsün anı ihvânı (b.9060)

Hasîb, eserinde çok sayıda deyim ve atasözü kullanarak anlatımına zenginlik katmıştır.

Meşeldir gitmeyince cân cânân çün ele girmez

Pür itdi anıñçün hendeki ceysiñ şehîdânı (b.429)

Bütün taşsîn idüp *parmak ışırdı* farı-ı cûdından

Ramağ kalmışdı kim teslim ide dîhîm-i sultânı (b.992)

Hemân düşmez dañi sürçmez bir Allâh'dır münezzehdir

Qazâ-râ rûhını teslim idüp ol cân-ı Orhânî (b.1632)

Biraz yalvardığından soñra ey sultân-ı mülk-ârâ

Müfid olmaz bu bir eski meşeldir soñ peşîmânî (b.5998)

Meşeldir haşmını mûr olsa da merdâne bil dirler

Anıñçün mûrdan kıldı hazer ceş-i Süleymânî (b.12274)

Bu bir eski meşeldir söylenür yârân beyninde

Şakalı başa kurbân oldı cânâ başı kurbânî (b.12347)

Meşeldir âsiyâba kim varursa nevbetin bekler

Rehânîñ ez-każâ çoğ idi ol gün pâs-dârânı (b.18214)

Hasîb, savaş sahnelerini kendine özgü imgelerle tasvir ederek üslubuna zenginlik katmıştır.

Seherden başlanılmış idi cenge şâma dek ol gün

O rütbe Rüstemâne ceng olunmışdı Nerîmânî (b.947)

Kılıçla aralandı her taraftan düşdi çok kimse

Kimi semt-i cinâna gitdi kimi tıtdı nîrânı (b.948)

Şadâ-yı çâk çâk-i tîg-i hûn-pâş-i dil-âverler

İrüp evc-i semâya geçdi mirrîh ile keyvânı (b.949)

Ker itmiş dinse câ'iz gûş-i Behrâm-ı semâvâtı

Ġuzâtıñ narası Naşrâniyânıñ el-emân-h'ânı (b.950)

Aķup re's-i cebelden küşteġânıñ hûnı ol demde

Ķızılıрмаķ dirdi her gören pehnâ-yı meydânı (b.951)

Zemîn bir lâle-zâr olmışdı ġûyâ hûn-ı 'adâdan

Ser-â-pâ oldı düşmen dâġdâr-ı tîg-ı merdânî (b.952)

Sonuç olarak *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân*, 17. yüzyılın dil anlayışına uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. Yaklaşık 20 bin beyitten oluşan eser, söz varlığı bakımından çok zengindir. Ele aldığı konu itibariyle eserde genel olarak anlaşılır bir dil hakimdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde olaylar edebi bir üslupla okuyucuya aktarılmıştır.

1.2.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen üç nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 596 numarada kayıtlıdır. Talik hatla kaleme alınan nüsha 466 varak olup, her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Bu nüshanın aynı zamanda müellif nüshası olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki nüsha ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 104'te ve TY 1432'de kayıtlıdır. TY 104 numaradaki nüsha 352 varak olup her varakta 29 satır mevcuttur. Hafız Mustafa isimli bir müstensih tarafından 1209/1794-95 yılında istinsah edilmiştir. TY 1432 numaralı nüsha da 1210/1795-96 yılında istinsah edilmiştir. 352 varak olan bu nüshanın TY 104 numaralı nüshadan kopyalandığı tespit edilmiştir (İnan, 2021:48-55).

1.2.5. Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. İlk çalışma Menderes Coşkun tarafından yapılmıştır. Coşkun, eserde yer alan şair biyografilerini bir araya getirerek yayımlamıştır (2002). Göker İnan da eserin Fatih Devri üzerine doktora tezi hazırlamıştır.¹⁷⁵ İnan çalışmasında eseri kapsamlı bir şekilde inceleyerek Fatih devrinin transkripsiyonlu metnini vermiştir. İnan, daha sonra eserin tamamının transkripsiyonlu metnini yayımlamıştır (2021). İnan, eserin kaynakları üzerine bir de makale yayımlamıştır (2021:308-334). Selin Atınç da eserde yer alan vezir biyografileri üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹⁷⁶

1.3. Fihrist-i Şehân (Surûrî)

Asıl adı Seyyid Osman olan Surûrî tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, 1752 yılında Adana'da doğmuştur. Tahsilini Adana'da tamamlayan müellif, Hüznî mahlasıyla şiir yazmaya başlamıştır. Devlet kademelerinde birçok vazifede bulunan Surûrî, İstanbul'a gittikten sonra orada Surûrî mahlasını almıştır. Devrinde düşürdüğü tarihler ve yazdığı hicivlerle meşhur olmuştur. Birçok eser kaleme alan Surûrî 1814 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Fihrist-i Şehân, mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eserde, Osman Gazi'den Sultan I. Abdülhamit'e kadar olan 27 Osmanlı padişahı bir veya birkaç beyitte anılmıştır. Her padişahın cülusuna ebcele hesabıyla tarih düşürmüştür. Toplam 61 beyitten oluşan eser Sultan I. Abdülhamid'in padişahlık döneminde (1774-1789) kaleme alınmıştır. Eserin tespit edilen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 269 numarada kayıtlı bir mecmuanın “23a-26b” varaklarının “Der-kenâr”ında bulunmaktadır. Eser, Mustafa Özkat tarafından yayıma hazırlanmaktadır (Özkat, 2021:537).

¹⁷⁵ İnan, Göker, Hasib'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osman İsimli Manzum Tarihinde Fatih Devri (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye), 2019.

¹⁷⁶ Atınç, Selin, Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi'nin Silkü'l-Le'âl-i Âl-i 'Osmân Adlı Eserinde Veziriazam Biyografileri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Muğla (Türkiye), 2019.

1.4. Fetih-nâme-i Garrâ Bâ Tevârîh-i Ra'nâ (Ârif)

Ârif Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Hacı Mehmed Ârif Efendi olup 1768 yılında doğmuştur. Re'îsü'l-Ulemâ, Vâlîde Sultan kethudâsı El-hâc Hâfız Mehmed Sâdık Efendi'nin oğlu olduğu için Kethudâ-zâde namıyla da tanınmıştır. İyi bir eğitim alan müellif, dönemin birçok önemli hocasından muhtelif bilimlerde ders almıştır. Müderrislik, Anadolu Kazaskerliği, Bursa ve Halep mevleviyetleri¹⁷⁷ vazifelerini yapmıştır. Ârif Efendi, 1849 yılında 80 yaşlarındayken vefat etmiştir.

Ârif Efendi, eserini kaside nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin “mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserin sonunda yer alan bir tarih manzumesini “müstef'îlün/müstef'îlün/müstef'îlün/müstef'îlün” kalıbıyla yazmıştır. Eserine “felekten şikâyet” beyitleriyle başlayan müellif, dönemin padişahı Sultan III. Selim'i öven beyitlerle devam eder. Ardından Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve Mısır'ın tekrar geri alınmasına kadar olan süreçte geçen olayları kısaca anlatmaktadır. Müellif son olarak Mısır'ın geri alınmasına tarih düşürmek için yazdığı iki tarih manzumesiyle eserini bitirmiştir. Pek hacimli olmayan eser 185 beyitten oluşmaktadır.¹⁷⁸

1.4.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Müellif, eserinde telif sebebi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Ancak, eserin başlığından ve içeriğinden hareketle işgal edilen Mısır'ın geri alınması üzerine kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Eserin sonunda düşürülen tarihlerden yola çıkarak eserin 1216/1801 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

¹⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde 15. Yüzyılın ortalarından sonra büyük ve önemli şehirlerin kadılıklarına verilen isimdir.

¹⁷⁸ Hasan Aksoy (1997:11), fetihnameler ile ilgili çalışmasında eserin 240 beyitten oluştuğunu belirtmektedir. Ancak elimizdeki yegâne nüshada beyit sayısı 185'tir.

1.4.2. Eserin Muhtevası

Napolyon Bonapart, anlaşmayı bozarak 50 bin askerle deniz üzerinden İskenderiye şehrini işgal eder. Sahte bir ferman ibraz ederek İskenderiye halkını kandırır. İskenderiye halkını kandırıp kendi tarafına çeken Fransızlar Kahire'ye doğru harekete geçer. Fransa böylece Mısır'a hakimiyetini güçlendirir. Bu arada İngiliz donanması İskenderiye'deki Abahor Denizi'nde demirleyen Fransa donanmasına saldırır. Yapılan deniz savaşında Fransa büyük bir yenilgiye uğratılır. Böylece Fransa ve Mısır'ın deniz bağlantısı kesilir. Bunu üzerine Fransa, Osmanlı topraklarına saldırarak Gazze, Remle ve Yafa'yı işgal eder. Ardından Akka Kalesi'ni kuşatır. Büyük bir direniş gösteren Osmanlı askerleri 69 günlük bir müdafaadan sonra gelen takviye kuvvetlerle Fransızlara karşı büyük bir zafer kazanır. Bu yenilgiden sonra Napolyon, komutayı Kleber adında bir komutana bırakıp Mısır'dan ayrılarak Marsilya'ya döner. Bu arada Yusuf ziya Paşa komutasındaki özel kuvvetler de Fransızların daha önce işgal ettiği bölgeleri geri alır. Son olarak Ariş Kalesi'ni tek hamlede alır. Bunun üzerine Fransızlar, anlaşma yapmak zorunda kalır. Yapılan anlaşmaya göre Fransızlar Mısır'ı tahliye edecek. Ancak Fransızlar Mısır'ı tahliye etmemekte inatlaşınca Osmanlı Devleti donanmasını hazırlar ve İngilizlerle ittifak ederek Fransızların üzerine doğru harekete geçer. Yapılan savaşta müttefik kuvvetleri Fransızları mağlup eder. Böylece Osmanlı Devleti, Fransızların Mısır'daki üç yıllık egemenliğine son verir.

1.4.3. Dil ve Üslubu

Ârif Efendi, eserini 18. yüzyılın başlarında kaleme almıştır. Müellif, ağır bir dille kaleme aldığı eserinde daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanmıştır. Türkçe kelime sayısının az olduğu eserde, Arapça ve Farsça kelime ve gramer kuralları yoğun olarak kullanılmıştır. Eserde Batı kökenli birkaç özel isim de kullanılmıştır.

Hoşâ vaqt-ı halâvet-dâd u hengâm-ı neşât-efzâ

Mükerrer sükker-i zevk ile şîrîn bâldır dünyâ (b.1)¹⁷⁹

¹⁷⁹ Örnek beyitler, eserin elimizde bulunan yegâne nüshasından alınmıştır (TSMK, Hazine, nr. 1438).

Terâzû-yı zamâna pelle-i rûz u şebi alan

Ferahla kıldı bâzâr-ı şafâda pür kef ü evfâ (b.5)

Mezîd-i hüsn ile âfâk oldu çün meh-i Ken‘ân

Cihân buldı Züleyhâveş cemâl ü ziynet-i bâlâ (b.6)

O tarz âyîne ‘âlem-i tehî jeng-i kederden kim

Dil-i mescûn u zindânî dahı vâreste-i zulmâ (b.7)

Eser, hacimce küçük olmasına rağmen Farsça ve Arapça kurala göre yapılmış çok sayıda tamlamaya yer verilmiştir. Eserde kullanılan tamlamalar, iki, üç ve daha fazla unsurdan oluşan tamlamalardır. Bu tamlamaların içinde çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da kullanıldığı için bol terkipli bir dil ortaya çıkmıştır.

Nerîmân-şavlet ü fer kahramân-zûr u cihâd-ârâ

Cihân-gîr-i mü‘eyyed ter cihân-bân-ı ‘adû-fersâ (b.12)

Zamânuñ kuṭbı Hakk’uñ zıllı ‘aşruñ gavṣ-ı âgâhı

Yegâne pâdişeh Sulṭân Selîm Hân-ı gâzâ-pîrâ (b.13)

Bu seylü’l-‘arm-âsâ ceyşi sedd ü bend için fi’l-hâl

Meded-cûy oldu yatdı şulha ol ḥaşm-ı saḡar-meṣvâ (b.92)

İderse da‘vâ-yı şâhib-kırânî şâh-ı kişver-gîr

Sezadır işte burhân-ı kavî-yi ‘âlem-isti‘lâ (b.152)

Dür-i ‘âlem-bahâ vü gevher-i zât-ı hümâyûni

Ola revnaḡ-fezâ her laḡza genc-i ḥıfz-ı ḥallâḡa (b.182)

Ve zin açısından değerlendirecek olursak Ârif Efendi, eserini “mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün” vezniyle kaleme almıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif med, zihaf, imale ve vasl gibi yöntemlere nadiren başvurmuştur.

Meger nâm-âver-i baḡr-ı zafer bir keṣṡ-i devlet

Gelüp baḡr-ı sefid den ittifâḡî ol dem-i necvâ (b.65)

Ḳapûdân Nâmdâr Pâşâ gelüp bu mevsim-i peykâr

Olunca rabtına keştîlere ol sâhil-i gabrâ (b.119)

Yegâne pâdişâh-ı kişveŞr-âHrâ vü ‘adâlet-kâr

Ki zât-ı pâkidir ziynet viren bu çarḫ-ı nüh-ṭâka (b.177)

‘Arûs-ı mülki zann itdî ki eyler ol hidiv ıtlâk

O kâfir beyhude şâd oldı düşdî yâve eşvâka (b.180)

Müellif, Osmanlı Devleti ile Fransızlar arasında yapılan savaşı anlatırken canlı betimlemeler, kendine has teşbihler kullanmıştır. Bu da edebi bir zevkle yoğrulmuş beyitlerin oluşmasını sağlamıştır. Cesur askerler düşmanı öldürmek için hamle yapınca felek, kırmızı renkli kadeh gibi olup sahranın yanakları düşmanın kanının rengini aksetti. Yeryüzünün şah damarı savaş ateşini gören bir kıl olup iki ordunun üzerinde savaştığı bir iplik gibi oldu.

O şüc‘ân eyleyüp saht hamle-i düşmen-küş u kıttâl

O merdân gösterüp tünd şavle-i şîrâne-i gâzbâ8n9 (b.72)

Misâl-ı sâgar-ı la‘lîn oldı çarḫ-ı nîlî-fâm

Ḳılınca ‘aks-i reng-i hûn-ı düşmenle ruh-ı şahrâ (b.73)

‘Adû oldukça süllem vaz‘ ile bâlâ-rev-i bârû

Olurdu beyt-i gâyyâya bağal-gîr üsrüb-i cân-hâ (b.74)

Süm-i top ile oldı bâ‘iş-i hatf-ı hod-i düşmen

Çıkardı hışnı yıkdıkça içinden kârdlar rahşâ (b.75)

Vürûd-ı kal‘a vü saht iktihâma haşm pey-der-pey

Cidâr-ı münhedimden buldı şanma medḫal-ı pehnâ (b.76)

Reg-i arzı kılup çün mûy-ı âteş-dîde nâr-ı ceng

Tedâhül eyleyüp ol rişte yek oldı dü cünde câ (b.77)

Tüfeng ü müşt ü hançer hançere hep müslim ü kâfir

Heme pây u girîbân oldılar mahlût u pür-heycâ (b.78)

Fransız leşkeri zûr-ı kûmât-ı dîne âhîr-kâr

‘Adîmü’-t-âke idbâr ile oldı hârib-i beydâ (b.79)

Sonuç olarak, *Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârîh-i Ra'nâ* dönemin din anlayışına uygun olarak kaleme alınmış bir eserdir. Edebi bir dille kaleme alınan eserde, lirik bir üslup mevcuttur.

1.4.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1438’de kayıtlıdır. Talik hatla yazılan nüsha, 6 varak olup her varakta 20 satır bulunmaktadır. Kapağı kırmızı deri cilt olan nüshada serlevha müzehhep, cetveller ise yaldızlıdır.

1.4.5. Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârîh-i Ra'nâ Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tarafımızdan bir çalışma yapılmıştır. Şekil ve içerik bakımından incelediğimiz eserin transkripsiyonlu metnini yayınladık (Akgül, 2022:29-56).

1.5. Nazm-ı Müştemil Be-Esâmî-i Selâtîn-i ‘Îzâm-ı Âl-i Osmân (Nûrî)

Osman Nuri tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Osman olup Nûrî mahlasını kullanan müellif, 1767 yılında Girit’in Hanya şehrinde doğmuştur. Yeniçeri ocağının tımarlı kâtibi ve Hanya muhafızlığı vazifelerinde bulunmuştur. Birçok eser kaleme alan müellif, 1815 yılında Hanya’da vefat etmiştir.

Nûrî, manzumesini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/ fe’ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Sultan II. Mahmut’a sunduğu bu manzumesini övgü mahiyetinde yazan müellif, Osman Gazi’den Sultan II. Mahmut’a kadar olan 30 Osmanlı padişahını birer beyitle anmıştır. Nûrî, 39 beyit olan mesnevisinin sonunda ise II. Mahmut’u övmüştür. Bu mesnevi, 1808-1815 yılları arasında kaleme alınmış olup müellifin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 326 numarada kayıtlı divanının 33b-34b varakları arasında bulunmaktadır. Mehmet Arslan, mesneviyi yayımlamıştır (Arslan,

2019). Devrin dil anlayışına uygun olarak kaleme alınan mesnevide Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer unsurları yoğunluktadır. Buna rağmen mesnevide anlaşılır bir dil hakimdir.

1.6. Silsile-i Nefise (Sürûrî)

Asıl adı Seyyid Osman olan Surûrî tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, 1752 yılında Adana'da doğmuştur. Tahsilini Adana'da tamamlayan müellif, Hüznî mahlasıyla şiir yazmaya başlamıştır. Devlet kademelerinde birçok vazifede bulunan Surûrî, İstanbul'a gittikten sonra orada Surûrî mahlasını almıştır. Devrinde düşürdüğü tarihler ve yazdığı hicivlerle meşhur olmuştur. Birçok eser kaleme alan Surûrî, 1814 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Silsile-i Nefise, 2-3 beyitlik kıtalarla ve aruzun farklı kalıplarıyla kaleme alınmıştır. Eserde, Osman Gazi'den Sultan II. Mahmut'a kadar olan 30 Osmanlı padişahının cülusuna tarih düşürülmüştür. Toplam 36 kıta halinde tertip edilen eser, 75 beyitten oluşmaktadır. 1810 yılında kaleme alınan eserin iki nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 269 numarada bulunan *Bâb-ı Târîh* adlı eserinden sonra "23a-26b" varakları arasındadır. Diğer nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3855, vr. 74b-76a'da kayıtlıdır. Eser Mustafa Özkat tarafından yayımlanmıştır. (Özkat, 2021:527-570).

1.7. Nusret-nâme (Aynî)

Yeniçeriliğin kaldırılması üzerine Antepli Aynî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Hasan olan Aynî, 1766 yılında Antep'te doğmuştur. İyi bir eğitim gören Aynî, Maraş, Elbistan ve Darende'den sonra İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da da 6-7 yıllık bir medrese tahsilinden sonra bazı resmi görevlerde bulunmuştur. Aynî 1831 yılında Sultan II. Mahmut tarafından Bâbîâli Arapça ve Farsça muallimliğine tayin edilmiştir. Birçok eser kaleme alan Aynî, 1837 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Aynî, eserini mesnevi nazım biçimi ve "fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün" kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserin sonunda yer alan üç tarih manzumesinden ikisinde "fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün", birinde "müstef' ilün/müstef' ilün/müstef' ilün/

müstef'ilün" kalıbını kullanmıştır. Eserine Allah'a hamd, peygamber ve ashabına salat ve selamla başlayan müellif, eserin telif sebebini belirttikten sonra asıl konuyu anlatmaya başlar. Son olarak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kuruluşunu anlatarak eserini bitirmiştir. Aynî, ayrıca eser içerisinde Enderun'da görevli devlet adamlarını, din adamlarını ve diğer devlet adamlarını birer ikişer beyitle övmüştür. Eser toplamda 431 beyitten oluşmaktadır.

1.7.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil olarak sebab-i telif bölümü bulunmamaktadır. Ancak müellif, eserin başlarındaki beyitlerde yeniçeri ocağının ahvalini beyan etmek amacıyla bu eseri telif ettiğini belirtmektedir.

Aldı 'Aynî dest-i tab'a hâmeyi / Eyledi inşâ bu Nuşret-nâme'yi (b.5)¹⁸⁰

Diñle gel ez-cân u dil itdi hemân / Yeñçeriler zât u ahvâlin beyân (b.6)

Eserde düşürülen tarih beyitlerinde eserin Yeniçeri ocağının kaldırılma tarihi olan 1241/1826 tarihi verilmiştir. Eserin de yeniçeriliğin kaldırılmasından hemen sonra yazıldığını söyleyebiliriz.

1.7.2. Eserin Muhtevası

Yeniçeri ocağı, artık fitnelerin döndüğü, her türlü kötülük ve ahlaksızlığın döndüğü bir yer olmuştur. Yeniçeriler artık, savaştan kaçma, evleri tahrip etme, talan, küfür yoluna sapma, fetvaya sövme hatta Kur'an- Kerim'i bile parçalama gibi suçlar işlemekteydiler. Yeniçeriler bir süre Şer'-i Şerife uyacaklarına, talimlere katılacaklarına dair söz vermelerine rağmen bu sözlerinde durmamışlardır. İslam askerine kurşun sıkılmış, ilim adamlarını, devlet adamlarını öldürmeye teşebbüs etmişler, kızları, oğlanları, kadınları döverek, onlara söverek onları esir etmeye kalkışmışlardır. Hatta 8 padişahı da tahttan indirmişlerdir. Birçok milletten oluşan Yeniçeri ocağı artık devlete ve millete zarar veren bir kurum olmuştur. Bunun farkında olan Sultan Mahmut, Yeniçeri ocağını kaldırmaya

¹⁸⁰ Örnek beyitler Mehmet Arslan'ın (1996:13-56) çalışmasından alınmıştır

karar verir. Ardından Beşiktaş'taki saraya gelerek devlet erkaniyla istişare eder. İstişare sonucunda Şeyhülislamın fetvası ve Sadrazamın fermanıyla Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması kararlaştırılır. Bu karardan sonra askerler Et Meydanı'na gider ve Yeniçerileri her taraftan sararlar. Bunun sonucunda Yeniçeriler ağır bir yenilgi yaşarlar. Yeniçeri kışlası yıkılır. 10 binden fazla yeniçeri öldürülür, kaçanlar da yakalanarak cezalandırılır (Müellif Aynî de bu savaşa katıldığını ve birçok yeniçeri öldürdüğünü belirtmiştir). Osmanlı askerlerinden ise sadece 5 kişi şehit olur 50 kişi de yaralanır. Bu hayırlı olaydan sonra "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adında talimlerini mükemmel bir şekilde tamamlayan düzenli bir ordu kurulur.

1.7.3. Dil ve Üslubu

Aynî, eserini 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yoğun olduğu eserde anlaşılır bir dil hakimdir. Olayların anlatıldığı kısımlarda sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, din ve devlet adamlarını bir iki beyitle övdüğü kısımlarda tamlamalarla dolu, ağır bir dil kullanmıştır. Bir beyti de Farsça olan eserde müellifin kullandığı dil zamanına göre alışılmış bir dildir.

Şadık-ı devlet idi çün kim o zât / Merd-i nîk-ahlâk u memdûhu'ş-şîfat (b.39)

Hâzret-i şeh-zâde-i 'âli-neseb / Nûr-ı çeşm-i dâver-i vâlâ-ğaseb (b.69)

Bir gürûh-i pür-şükûh-i müşteher / Bir alay zât-ı şerîf ü mu'teber (b.98)

Ahterân der-nezd-i mâhî şod bedîd / Pertev-efzâ şod tecelli-i ümîd¹⁸¹ (b.123)

Ba'dehu bâbü's-sa'âde ey püser / Râyet-i peygâmbur buldu fer (b.270)

Eserde çok sayıda tamlama kullanılmıştır. Kullanılan tamlamaların geneli Farsça kurala göre yapılan tamlamalardır. Az da olsa Arapça tamlamalar da mevcuttur. Kullanılan tamlamalar iki, üç ve daha fazla unsurdan oluşan tamlamalardır. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

¹⁸¹ Yıldızlar ayın yakınında görüldüğünde ümit tecellisinin parlaklığı arttı.

Biñ sene faşl-ı bahâr ol serv-i nâz / Sâye-i şevketde olsun ser-firâz (b.71)

Seyyid-i akrân emîn-i h^vâcegân / Buldu câh-ı tezkire anıñla şân (b.196)

Şa‘ib-i vâlâ-cenâb-ı kâm-yâb / Mazhar-ı tevfiķ-i Hâķ feyz-intisâb (b.228)

Eylesün Allâh ilâ *yevmi’l-kıyâm* / Hep *ricâl-i devleti* şâd u be-kâm (b.246)

Zîr-rânında olan Mışrî-semend / Cilve-i refârda ‘âlem-pesend (b.303)

Eserinde “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbını kullanan müellif, eserin sonunda yer alan üç tarih manzumesinden ikisinde “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün”, birinde “müstef‘ilün/müstef‘ilün/müstef‘ilün/müstef‘ilün” kalıbını kullanmıştır. Vezin uygulamasında başarılı olan müellif, özellikle Türkçe kelimelerde imaleye, yer yer de vasıl ve med gibi yöntemlere başvurmuştur. Müellifin eserde geçen “Yeniçeri” kelimesini her defasında vezin gereği “Yençeri” şeklinde yazması dikkat çekmektedir.

Yençeri *ağalar*ı mergûb olur / Kavm-i bed-girdârına mağlûb olur (b.10)

O tabaşlar cihân қallâşdır / Bir bölük hâ‘inlere er başdır (b.17)

Lik nakz-ı ‘ahd u mîşâķ etdiler / Böyle nâr-ı fitne ihrâķ etdiler (b.29)

Her tüfeng-i mışra‘ım ‘Aynî olur âteş-feşân / Ezbe(r et)sin bu iki târîhim*i* cins-i sipâh (b.423)

Aynî, eserinde az da olsa deyim, atasözü ve halk deyişlerinden yararlanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Merd-i serdengeçdiler kim bî-cidâl / Yatdı düşmen altına rusbû-mişâl (b.18)

Seby ü istirkâķına ‘azm etdiler / *Beş gurûşa satmağa* cezm etdiler (b.51)

Bir otuz biñ eşkıyâ şard oldular / Gitdiler cümle *belâsın buldular* (b.323)

Geh geçerd*i* soluma geh şağım*a* / Zu‘m ederdim *bağ olur ayağım*a** (b.385)

Geh âdem üst olur gâh alt olur / İşte herkes *etdigin böyle bulur* (b.421)

Müellifin yeniçerilerden bahsederken argo bir üslup kullanması dikkat çekicidir.

Başdılar nâķılıcı kelbin nâgehân / Rusbusunuñ hânesinde ol zamân (b.416)

Aradılar bulmadılar her yeri / Şanki şeytândır o hûk-ı serseri (b.417)

Bir sepede gizlemiş rusbu anı / Çıkmamış dübr-i habîsinden cânı (b.418)

Çahbe anıñ üstüne çıkmış idi / Ses çıkarmazdı yatarı ol gidi (b.419)

Sonuç olarak pek hacimli bir eser olmayan Nusret-nâme, yazıldığı dönemin dil anlayışına uygun olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yoğunlukta olduğu bir dille kaleme alınmıştır. Buna rağmen az da olsa deyim atasözü ve halk deyişlerinin kullanılması önemlidir.

1.7.4. Eserin Nüshaları

Eserin iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 6125 numarada, biri de Millet kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1331 numarada kayıtlıdır. Üniversite nüshası 20 varak olup nesih hatla yazılmıştır. Ali Emiri nüshası da Arap-talik hatla yazılmış olup 19 varaktır.

1.7.5. Nusret-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Mehmet Arslan tarafından yapılmıştır. Arslan (1996:13-56) çalışmasında eseri şekil ve içerik bakımından değerlendirip eserin tenkitli neşrini vermiştir.

1.8. Emâre-i Zafer (Mehmed Nazîf)

Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair olan eser, Mehmed Nazîf tarafından kaleme alınmıştır. İstanbullu olan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Enderûn-ı Hümâyûn'da yetişen Nazîf, Hırka-i Sa'âdet Ser-halifeliği, ulâ evveli, Hazîne-i Hümâyûn kethudalığı ve çantacı vazifelerinde bulunmuştur. Nazîf, 1848 yılındaki bir yangında Alay Köşkü civarında vefat etmiştir.

Mehmed Nazîf, eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserin sonunda yer alan ve Antep'li Aynî tarafından yazılan 9 beyitlik takriz tarih manzumesi “mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eserine tevhitte

başlayan müellif, ardından naat, dört halifeye övgü, Hz. Hasan ve Hüseyin'e övgü, dönemin padişahı II. Mahmut ve Şeh-zâde Abdülmecit'e övgü ile devam eder. Eser, yeniçeriliğin kaldırılışına katkı sağlayan dönemin bazı isimlerine övgü, yeniçerilerin yaptıkları zulümler, Sultan Mahmut'a yaptığı hizmetler için teşekkür, duadan sonra Antepli Aynî'nin 9 beyitlik takriziyle sona erer. Toplam 28 başlıktan oluşan eser, 244 beyittir.

1.8.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde, müstakil olarak sebab-i telif bölümü yoktur. Yeniçeriliğin kaldırılması üzerine kaleme alındığı için eserin telif sebebini de yeniçeriliğin kaldırılması olarak gösterebiliriz.

Eserin sonunda Antepli Aynî'nin yazdığı takrizde eserin telif tarihi cevheri tarih yöntemiyle 1243/1826-27 olarak düşürülmüştür.

Hurûf-ı cevheri târîh olur bu nev-eşeriñ / Emâre-i Zafer'î cândan okur ehl-i hüner-1243 (b.244)¹⁸²

1.8.2. Eserin Muhtevası

Mehmet Nazîf, eserini daha çok övgü mahiyetinde kaleme almıştır. Menkıbevi bir anlatım ile yeniçeriliğin kaldırılması bir zafer olarak dile getirilir. Bundan dolayı da başta Sultan Mahmut olmak üzere yeniçeriliğin kaldırılmasına katkı sağlayan kişiler övülmüştür. Yeniçeri ocağının artık işlevini yitirdiği, yeniçerilerin halkın malına, canına ve namusuna kastettiklerini belirten şair, bu ocağın kaldırılmasının gerekliliğini savunmuştur. Bu arada salih bir kadının gördüğü rüyayı aktaran şair, bu rüyayı yeniçeriliğin kaldırılmasına işaret kabul eder. Yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'yi Bedir Savaşı'nda zafer kazanan İslam ordusuna benzeterek övmüştür. Yeniçeriliğin kaldırılışının herkesi mesrur ettiğini belirten şair, dua ederek eserini bitirmiştir.

¹⁸² Örnek beyitler Mehtap Erdoğan'ın (2009:71-107) çalışmasından alınmıştır.

1.8.3. Dil ve Üslubu

Emâre-i Zafer, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış kısa bir mesnevidir. Eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, Türkçe kelimelere oranla daha yoğun kullanılmıştır. Övgü bölümlerinde terkipli bir dil kullanan müellif, bazı beyitlerde Türkçe olarak sadece ek ve fiillere yer vermesine rağmen bazı beyitlerde yalnız bir Türkçe kullanmıştır. Eserde hâkim olan dil, dönemin yazı dilini yansıtır.

Oldı engüş-ti mübârekden zülâl-efşân o şâh / Mu‘cizât-ı ümmet-i merhûmeye virdi refâh
(b.21)

Ni‘metinden ol velî-i ni‘meti gör dâd ider / Her dem ü her ân bu dîn ü devlete imdâd ider
(b.27)

Ol ‘Aliyyü’l-Murtażâ kim şâhib-i cûd u şehâ / Vâkıf-ı sırr-ı Hudâ dâmâd-ı şâh-ı enbiyâ
(b.37)

Bir gün etbâ’ıyla geldi ol ağa’nın yerine / Luţf ile didi çocuklardan biri gel birine (b.70)

Müellif, eserinde birkaç yerde ayet ve hadislerden iktibaslar yaparak anlatımını kuvvetlendirmiştir.

Fahr-ı ‘âlem ba‘ş olundu seyf ile bu ‘âleme / Na‘ra-i *naşrun min Allah*¹⁸³ tutdı âfâkı heme
(b.18)

Şân-ı pâk-i Hâzret-i Hâyder‘da oldı âşikâr / Lâ-fetâ illâ ‘Alî lâ-seyfe illâ zü’l-fiķâr
(b.199)¹⁸⁴

Eserde övgü ön planda olduğu için kullanılan terkip sayısı da fazladır. Farsça kurala göre yapılan tamlamalar, iki, üç veya daha fazla unsurdan oluşur. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Şâhib-i dîn-i mübîn şâh-ı ğuzât-ı mü‘minîn/ Yâver-i her ‘âcizîn ol hâkim-i hikmet-ğüzîn
(b.24)

¹⁸³ "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih 48/1

¹⁸⁴ Zülfikar'dan başka kılıç, Ali'den başka yiğit yoktur.

Dest-gîr-i ümmet-i mağfûre-i manşûredir / Bu şerî'atgâhı el-hak haşre dek ma'mûredir
(b.26)

Meclis-i peygamberîde şeb-çerâğ-ı ma'rifet / Zât-ı pâki bir gül-i hoş-bûy-ı bâğ-ı ma'rifet
(b.36)

Hâmil-i mühr-i hümâyûn dâver-i şavlet-nümûn/Hazret-i Sırrı Selîm Pâşâ-yı pâkîze-derûn
(b.83)

Eserde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbını kullanan müellif, vezin uygulamasında başarılıdır. Türkçe kelimeleri fazla kullanmayan müellif imale, zihaf, med ve vasıl gibi yöntemleri de nadiren kullanmıştır.

Bülbü(l-i) bâd-ı tarâvet neş'e-i devletdi(r ol) / Bir gü(l-i) hoş-bûy-ı pâk-i ravza-i şevketdi(r ol) (b.66)

Bir çocuk ol *lu'bgâhda dâbbesi oldı anıñ /* Koşma(k i)çün toplamışdı haftanıyl*a* her yanıñ
(b.78)

Bâkî olsun 'asker-i manşûresi tâ yevm-i dîn / Hem kitâbıyla ide *ekdârdan* Allâh emîn
(b.203)

Nazîf, Türkçe kelimelere fazla yer vermemesine rağmen eserinde az da olsa deyim, atasözü ve halk deyişlerini kullanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Başlamışdı zâlimân mazlumı hep incitmege / Dîn ü dünyâ bir *ramağ kalmışdı* elden gitmege (b.20)

Bunda az vakt içre ta'lîm-i cihâd olsa gerek / Bunda *herkes hem dimiş itdiklerin bulsa gerek* (b.142)

Nağş-ı levhî çeşm-i kalb-i 'ârifân seyrân ider / Söz *gelür dîvânedan kim 'âkili hayrân ider*
(b.146)

Çâresiz kalmış bulunmuş zâlimân içre bir er/*Âh-ı mazlûm yerde kalur mı* ider çarha eşer
(b.168)

Bu meşeldir her kim eylerse eger kibr ü gurûr / Haşmı Allâh'dır ider 'adliyle ber-'aks-i umûr (b.197)

Sonuç olarak pek hacimli bir eser olmayan *Emâre-i Zafer*, yazıldığı dönemin dil anlayışına uygun olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yoğunlukta olduğu bir dille kaleme alınmıştır. Buna rağmen az da olsa deyim, atasözü ve halk deyişlerinin kullanılması önemlidir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde edebi bir hava hakimdir.

1.8.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 2474 numarada kayıtlıdır. Talik hatla kaleme alınan nüsha 8 varak olup her varakta 23 satır bulunmaktadır. Ayrıca eser, müellifin İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, Belediye Yz. K. 181 numarada kayıtlı *Divân*'ının sonunda 87-95 varakları arasında da yer almaktadır.

1.8.5. Emâre-i Zafer Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mehtap Erdoğan, yayımladığı makalede eseri tanıtarak eserin transkripsiyonlu metnini vermiştir (2009:71-107).

1.9. Şeh-nâme-i Âl-i Osman (İbrahim Hilmî)

Asıl adı Seyyid İbrahim olan Hilmî tarafından kaleme alınmıştır. Bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Balçık'ta doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'a giderek orada tahsilini tamamlayan Hilmî, eserini kaleme aldığı 1845 yılında Kırklareli'nde naiplik görevinde bulunduğunu belirtmiştir. Hayatı hakkında daha fazla bilgi bulunmayan Hilmî'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

Hilmî, eserini kaside nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Şair, eserinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osmân Gazi'den başlayarak yaşadığı dönemin padişahı Sultan Abdülmecit'e kadar tahta geçen 31 padişahı farklı beyit sayılarıyla anlatmaktadır. Eser toplamda 776 beyitten oluşmaktadır.

1.9.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Hilmî, giriş beyitlerinde eserini Osmanlı tarihinin herkes tarafından kolayca öğrenilmesi ve ezberlenmesi amacıyla manzum olarak kaleme aldığını dile getirmektedir.

‘Umûmen Âl-i ‘Osmân’ın didim târîhlerin cümle

Sûhan manzûm olursa eshel olur hıfzına imkân (b.9)¹⁸⁵

Hilmî, eserinin son beytinde eserini 1261/1845 yılında telif ettiğini açıkça belirtmektedir.

Getürdüm cevheri ta‘dâd idüp Şeh-nâme‘me târîh

Ne bâlâdır olup hağğa güzel şeh-nâme-i Hâkân (1261)

1.9.2. Eserin Muhtevası

Osmanlı sultanlarının ilki Sultan Osman, 699/1299 yılında tahta oturur ve 27 yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat eder. Ardından sırasıyla 1325’te Sultan Orhan, 1359’da Sultan I. Murat, 1389’da Yıldırım Bayezid, 1413’te Sultan I. Mehmet, 1421’de Sultan II. Murat, 1451’de Sultan II. Mehmet, 1481’de Sultan II. Bayezid, 1512’de Sultan I. Selim, 1520’de Sultan I. Süleyman, 1566’da Sultan II. Selim, 1574’te Sultan III. Murat, 1595’te Sultan III. Mehmet, 1603’te Sultan I. Ahmet, 1617’de Sultan Mustafa, 1618’de Sultan II. Osman, 1622’de tekrar Sultan Mustafa, 1623’te Sultan IV. Murat, 1640’ta Sultan İbrahim, 1648’de Sultan IV. Mehmet, 1687’de Sultan II. Süleyman, 1691’de Sultan II. Ahmet, 1695’te Sultan II. Mustafa, 1703’te Sultan III. Ahmet, 1730’da Sultan I. Mahmut, 1754’te Sultan III. Osman, 1757’de Sultan III. Mustafa, 1774’te Sultan I. Abdülhamit, 1789’da Sultan III. Selim, 1807’de Sultan IV. Mustafa, 1808’de Sultan II. Mahmut, 1839’da Sultan Abdülmecit padişahlık yapar.

¹⁸⁵ Örnek beyitler Mehmet Arslan’ın çalışmasından alınmıştır (Arslan, 2019).

1.9.3. Dil ve Üslubu

Şeh-nâme-i Âl-i Osmân, 19. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Türkçe kelimelere oranla Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğunlukta kullanılmıştır. Kullanılan Türkçe kelimeler çoğunlukla sayı isimleri, fiiller ve eklerdir.

Murâd itdim bu dem Şeh-nâme-i ‘Osmân’ı nazm idem

Muğadder eyledi Rabbim añı nazm eyledim bu ân (b.3)

Cihandan rihlet itdi ol daği devri tamâm oldı

O dem Sultân Mehemmed Hân-ı Sâni’ye kalup meydân (b.85)

Cülûs itdi toköz yüz on sekizde ol şeh-i gâzi

Şecâ’atde ki tercîh iderim ez-cümle şâhân (b.122)

Hâyâl-i medhiñi şevkimden istikbâl ider tab‘ım

Virür mevcûd olan ma’nâyı dâ’im eylerim destân (b.761)

Eserde, özellikle övgünün söz konusu olduğu beyitlerde Farsça tamlama kuralına göre yapılmış çok sayıda terkip kullanılmıştır. İki unsurdan oluşan terkiplerin dışında üç ve dört unsurdan oluşan terkipler de bulunmaktadır. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik sıfat ve isim de kullanılmıştır.

Nihâd-ı zât-ı pâkinde sirişte ‘adl-i Fârûkî

Kitâb-ı ‘aql u fikrinde ki ‘âciz *Hazret-i Loğmân* (b.155)

Dili gencîne-i ilhâm idi vaqt-i hamûşında

Tekellümde zebânı câvidân idi *leâfet-cân* (b.382)

O sultân-ı selâfîn-i ‘avâkıb-bîn ü kâr-âgâh

Vezîre oldı mâlik hem olup *âsûde-i cihân* (b.543)

Halûk-ı dil-nüvâz u merhamet-sâz u kerem-perver

Sütûn-ı menkabet şâhib-dil ü âgâh-ı pür-‘irfân (b.707)

Cihân-bân-ı felek-mesned serîr-ârâ-yı Cem-pâye

Bisât-endâz-ı dîvân-hâne-i ‘âlem olup şâhân (b.741)

Eserde dikkat çeken bir özellik de tarihlerin “ile”, “hem” ve “dahı” gibi bağlaçlarla birbirine bağlanarak yazılmasıdır.

Sekiz *yüzle* on altıda Mehemmed Hân gelüp gâlib

Çıķup tahta şecâ’atle olup âsûde-i ezmân (b.66)

Otuzla hem iki yıl padişâh oldu cihânda ol

Ferâgat kıldı âhîr terk idüpdür tahtını ol ân (b.120)

Sekiz yıl *hem* sekiz ay salhanat sürdi ‘adâletle

Cinâna gitdi ol gâzî gelüp oğlu Süleymân Hân (b.150)

Ki biñ *yüzle* olup seksen yedi çün târîh-i hicret

Sa’âdetle şehâvetle cülûs itmişdir ol sultân (b.566)

Aruzun “mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün” kalıbıyla kaleme alınan eserde özellikle Türkçe kelimelerde imaleye başvurulmuştur. Vezinde genel olarak başarılı olan müellif, vasıl ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur.

Bu nesliñ ibtidâsı cümlesiniñ aķdem-i hûşı

Ėamınuñ cedd-i a’lâsı hilâfetde olup ‘Osmân (b.12)

Şehîd olduķda ol sultân-ı gâzî-i se(r-ef)râzî

Yerine padişâh oldu o şâhıñ Yıldırım Sultân (b.47)

Bu da gitdi cihandan tâc u tahtı terk idüp âhîr

Süleymân tahtını Sultân Selîm’e eyledi ihsân (b.188)

Ne kürbetler ne ĖavĖâlar olupdur biñ otuz birde

O(n al)tı ay perîşân oldu dünyâ gösterüp elvân (b.309)

Felek bir sâye-bândır pîş-gâh-ı dest-i câhında

Şe(h-i) vâlâ-mekândır kim olupdur dâ'imâ feyzân (b.729)

Sonuç olarak *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân* yazıldığı dönemin dil anlayışına uygun olarak kaleme alınmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun olmasına rağmen anlaşılır bir dil hakimdir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eser, ele aldığı konudan dolayı sanat kaygısından uzaktır.

1.9.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 6157 numarada kayıtlıdır. Talik hatla kaleme alınan nüsha 45 varak olup her varakta 18 satır mevcuttur.

1.9.5. Şeh-nâme-i Âl-i Osmân Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Mehmet Arslan tarafından yapılmıştır. Arslan (2019), eseri *Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçeleri Fihrist-i Şâhânlar* adlı çalışmasında yayımlamıştır.

1.10. Muzaffer-nâme (Süleyman Şâdî)

Süleyman Şâdî tarafından kaleme alınmıştır. Devrin alimlerinden Hacı Mahmud Efendi'nin oğlu olan Süleyman Şâdî, 1830 yılında Kars'ta doğmuştur. Özel hocalardan Arapça ve Farsça dersleri alan müellif, iyi bir eğitim almıştır. Birçok yerde devlet memurluğu ve müderrislik yapmıştır. Nakşibendi tarikatının halifelerinden olan Süleyman Şâdî'nin *Muzaffer-nâme* dışında *Dîvân* ve Farsça olarak kaleme aldığı *Bahr-ı Me'ânî* adlı eserleri bulunmaktadır. Süleyman Şâdî, 12 Rebiülevvel 1318/10 Temmuz 1900 tarihinde vefat etmiştir.

Muzaffer-nâme, mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak, eserde yer alan altı bendli bir murabba “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün”, yedi bendli bir muhammes “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” üç bendli bir müseddes “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 26 başlık altında, Kars'ın Rus işgaline uğradığı 93 Harbi

etrafında gelişen olaylar anlatılmaktadır. Toplam 297 beyitten oluşan eser, 1273/1856-57 yılında kaleme alınmıştır (İçli, 2020:13). Bilinen tek nüshası Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye, nr: 27178’de kayıtlıdır. Süleymân Şâdi de savaşa katılmış ve gözlemlediklerini anlatmıştır. Rusların Kars’ı kuşatması, Tahmas’da yaşanan hadiseler, Kars’ın Ruslara teslim edilmesi, Rusların Kars’ı ele geçirmelerinde etkili olan faktörler anlatılır. Barış anlaşmasıyla Kars’ın geri alınışı ve bölgedeki önlemlere değinildikten sonra da eser sona ermektedir. Selahattin Tozlu 1995 yılında bir bildiriyle eseri tanıtmış ve daha sonra da eser üzerine ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Hazırlanan bu çalışmanın sonuna eserin bir fotokopisi de eklenmiştir (Şahin, 2015:701-714).

1.11. Hayrâbâd (Salih Hayrî)

Salih Hayrî tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mehmet Salih Hayri Efendi olup Türk Hayrî olarak da anılmıştır. Ankara’nın Ayaş ilçesinde doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Müellif, genç yaşlarda İstanbul’a gelmiş ve 1256/1840-41’de Tahaffuz-hâneye, (Karantina İdaresi) kâtip olmuştur. 1845’te yapılan bir sûr-ı hümayûnda kendisine hâcegânlık rütbesi verilmiştir. Bir süre sonra emekli olan müellif felç geçirmiştir. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal ile tanışıklığı olan şair, Sadrazam Ali Paşa’ya intisap ettiği için bu üçlü tarafından sert bir şekilde eleştirilerek dışlanır. Salih Hayrî 1877 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Yazma nüshalarda *Târîh-i Kırım*, *Zafer-nâme*, *Kırım Zafer-nâmesi*, *Manzûme-i Sivastopol*, *Sivastopol Tarihi* gibi isimlerle de kayıtlıdır. Ancak şair “Eyledim bir eşer-i nev inşâd / Nâmına n’ola dense Hayr-âbâd” beytinde eserinin isminin Hayrâbâd olduğunu açıkça belirtmiştir.

Salih Hayrî, eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Eserini 317 bölüme ayıran müellif, besmele, dönemin padişahı Sultan Abdülmecit’e övgü ve sebep-i telif bölümünden sonra asıl konuyu anlatmaya başlar. Toplam 3957 beyitten oluşan eser, savaştan sonra yapılanlar, halkın ve devlet erkânının içinde bulunduğu durumun özeti ile bitmektedir.

1.11.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Salih Hayrî, sebab-i telif bölümünde, Sultan Abdülmecit'in emriyle Kırım Savaşı'nda vuku bulan olayları doğru ve eksiksiz bir şekilde bir araya getirmek amacıyla eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Müellif, eseri mensur olarak kaleme alıp padişaha sunmanın daha iyi olacağını da belirtir. Ancak, nazm ile yazmanın esere başka bir çehre kazandıracığı için manzum olarak kaleme aldığını ifade etmektedir.

Eserin telif tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Eserde, 1852'den başlayarak 30 Mart 1856 tarihine kadar vuku bulan olaylar anlatılmaktadır. Henüz Sultan Abdülmecit hayattayken kaleme alınan eserin telif tarihini 1856-1861 olarak verebiliriz.

1.11.2. Eserin Muhtevası

Rus Çarı I. Nikola, İstanbul'u alıp Hindistan'a kadar dünyayı egemenliği altına alma niyetindedir. Bunun için Macaristan'a saldırır, Karadağ'da isyan başlatır ve Avusturya'yı tahrik eder. Ancak bütün bunlara rağmen amacına ulaşamaz. Daha sonra elçisi Mençikof'u İstanbul'a göndererek Osmanlı'dan Rumlara bazı imtiyazların verilmesini ister. Ancak Osmanlı Devleti bu taleplerini reddeder. Bunun üzerine Ruslar, Eflak ve Boğdan'a saldırır. Rusların bu hamlesinin haksız olduğuna karar veren Fransa ve İngiltere de Osmanlı Devleti'ne destek olmak için donanmalarını Akdeniz'e gönderirler. Bu arada Osmanlı padişahı da cihat emrini verir. Kısa sürede üç ordu toplayan Osmanlı Devleti, bir kısım askeri Varna, Vidin, Batum ve Kars gibi sınır boylarına gönderir. Bu arada Mısır valisi Abbas Paşa da talep olmamasına rağmen 17 tabur asker, bir donanma, mühimmat ve 10 bin kese akçe gönderir. Artık Ruslarla olan savaş resmen başlar. Öte yandan Avrupa devletleri hem kendi aralarında hem de Osmanlı ve Ruslarla yazışmalar yaparak iki tarafı savaştan alıkoymaya çaba gösterir. Bu arada Ruslar, Sinop'ta demirleyen Osmanlı donanmasını yakar. Bunun sonucunda 11 Osmanlı gemisi batar ve 1050 Osmanlı askeri şehit olur. Daha sonra İngiltere ve Fransa'nın arabuluculuğunda barış görüşmeleri yapılır ancak bir sonuç alınamaz. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa da Osmanlı ile anlaşarak savaşa dâhil olur. Bu arada Oldeniçe, Rusçuk, Zıştov, Tuna Kıyıları, Mokanoğlu Adası ve Tutrakan gibi bölgelerde Osmanlı askerleri mücadelelerini sürdürmektedir. Osmanlı Devleti'nin her yanından orduya

yardım yapılır. Karadeniz’de müttefik donanması birçok bölgede Ruslara üstünlük kurarak onları püskürtür. Kars civarında da yer yer çatışmalar yaşanır. Bu arada ekonomik sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti, savaştan doğan masrafları karşılamak için bankerlerden borç alır. Osmanlı ordusu başarısız olduğu Çatal-Tabya, İsakça gibi bazı yerlerden çekilmek zorunda kalır. Öbür yandan Ruslar, Mangalya, Köstence, Dobruca, Hırsova gibi yerleri istila eder. Silistre’de müttefik kuvvetlerinin başarılı hamleleri nedeniyle Ruslar büyük kayıplar verir. Daha sonra Osmanlı ordusu, Kırım’a doğru harekete geçer. Devlet bir yandan da Rumeli’de çıkan isyanlarla uğraşmak zorunda kalır. Müttefik kuvvetleri Sivastopol’u aldıktan sonra Kılburun Kalesi, Riva, Eyve gibi yerleri de alır. Doğu cephesinde ise Ruslar Kars’ı kuşatır ve Ardahan’ı alır. Müttefik devletler ve Ruslar arasında yapılan anlaşmayla savaş sona erer. Bu anlaşmaya göre iki taraf da işgal ettiği yerleri tahliye edecek, esirler takas edilecek, Avrupa devletleri Osmanlı’nın bağımsızlığına riayet edecek.

1.11.3. Dil ve Üslubu

Hayrâbâd, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Devrine göre sade bir dille yazılan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Olayların anlatıldığı kısımlarda bilgi verme amacı güdüldüğü için sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, eserin girişindeki dini konulu manzumelerde ve Sultan Abdülmecit’i övdüğü kısımlarda daha ağır bir dil kullanmıştır. Eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimelere de yer veren müellif, başta kişi adı, yer ismi olmak üzere çok sayıda Batı kökenli kelime de kullanarak eserinin söz varlığına zenginlik ve çeşitlilik katmıştır.

Ola pâyende İlähî her ân / Dâver-i mefhar-ı Âl-i ‘Osmân (s.17)¹⁸⁶

Ya’ni sultân-ı cihân Hân Mecîd / Zıll-i Hâk mazhar-ı ahlâk-ı Hamîd (s.17)

Edip ol veçhile taşdik-i ümîd / Parlamento olup güft ü şenîd (s.28)

Ba’d-ez-în mösyö Bılak u Duran / Paris ü Londra’ya oldu revân (s.111)

¹⁸⁶ Örnek beyitler Necat Birinci’nin (1988) çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

Bilarefen ile ville de Paris / Zedelendi dümen ü ‘anbârı (b. 143)

Lavarendik ceneral fevt olarak / Dağı Seymor vuruldu ancak (s.215)

Feth-i Sivastopol oldu i‘lân / Telgraf vâsıtasıyla der-ân (s.222)

Eserde savaş araç gereçleri ile -özellikle ateşli silahlar- ilgili “top, obüs, tüfek, fişek, gülle, humbara, kılıç (şemşîr,seyf, tığ)..” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Alınıp üç araba yüklü *fişenk* / Bu kadar *seyf* ile *kapsonlu tüfenk* (s.91)

Zâten Ahışhalı bir pîr-i ‘azîz / Çekip ihlâş ile *tığ*-i ser-tîz (s.99)

Sekseni oldu gîdâ-yı *şemşîr* / Aldı birkaç kaçana hayli esîr (s.115)

Topu birden alabanda sağarak / *Gülle* mânende-i bârân yağarak (s.142)

Ateşin *humbaralarla* tazyîk / Olarak beldede üç def‘a harîk (s.142)

Atılıp üstüne *top* u *obüs* / Oldu me‘yûs necatından Rus (s.220)

Salih Hayrî, “ılgar, tavsat-, kangı...” gibi arkaik kelimeler de kullanmıştır.

Meyli *kangı* tarafta anlaşıla / Ya‘ni efkârı ne merkezde bile (s.85)

Çal‘alardan o da çok top atdı / Kârger olmayarak tavsatdı (s.143)

Ya‘ni Mişel ile diğer Nikola / Gelip *ılgar* ile Sivastopol‘a (s.165)

Eserde genel olarak sade bir dil kullanıldığı için terkiplere fazla başvurulmamıştır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça kurala göre yapılan ikili tamlamalardır. Ancak eserin giriş bölümündeki dini manzumelerde ve eserin diğer bölümlerinde yer yer daha fazla unsurdan oluşan terkipler de kullanılmıştır.

Vâriş-i mülk-i Süleymânî‘dir / Revnağ-ı taht-ı cihân-bânidir (s.17)

Girdi Eflâk ile hem Boğdan‘a / *Mülk-i mevrûs-ı şeh-i devrâna* (s.27)

Bunda *âşâr-ı feşâhat* ma‘dûm / Anda *cehl-i feşâhat* ma‘lûm (s.104)

Dağı me‘mûr olup Ahmed Pâşâ / *Âb-rûy-ı ümerâ-yı deryâ* (b. 142)

Şûret-i şulh u qarâr-ı mezkûr / Bu siyâk üzre olundu meşûr (s.256)

Eserinde “fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün” kalıbını tercih eden müellif, özellikle yer adları, yabancı kişi adları, çeşitli savaş araç gereçleri ile ilgili kelimeleri kullandığı yerlerde zorunlu aruz hataları yapmıştır. Söz konusu isim ya da kelimeleri vezne uydurmak için değiştirmiştir. Vezin uygulamasında vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Lord Palmersto(n e)dip fetḥ-i dehân / Başlayıp bahş e o şâhib-‘irfân (s.58)

Etdi Rûsiyye ṭarafdârı sükût / Clarendon olu(p ar)tık mebhût (s.59-60)

Ya‘ni Belgrad‘a gelip sür‘atle / Jigmont nâm livâ şiddetle (s.89)

Canrobertel‘le yetişip Lord Raglan / Ref‘ine çâre ararken erkân (b. 165)

Ḳont Esterhazy‘i me‘mûr ederek / Şehr-i Petersburg‘a resmen giderek (s.253)

Clarandon birisi Cowle(y a)niñ / Purisiyya ṭarafından i‘zâm(s.255)

Eserde, Batı kökenli kelimelerin Türkçe, Arapça veya Farsça kelimelerle uyaklı bir biçimde kullanılması dikkat çekmektedir.

Kiryakof nâm ḳumandan ceneral / Dâne-i ṭop ile gitti der-ḥâl (s.164)

Ba‘d-ez-în ehl-i şekâ-yı Yunan / Ederek ref‘-i livâ-yı ṭugyân (s.171)

Gözleve üstüne bir ḳuvvet-i saht / Bi‘t-tedârik ceneral Austin Scott (s.200)

Vaḳt u fırsat gözedip Moskovlu / Yiñe bir ḥile ile etse gulû (s.298)

Toplanıp Boğdan‘a diğ er komiser / olunup ‘aḳd ü tezekkür işler (s.300)

Salih Hayrî, anlatımında deyim, atasözü ve halk deyişlerinden yararlanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Müteşerri‘ müteverri‘ ḥükkâm / Ḳırḳ yarar bir kılı kılsa iḳdâm (s.73)

Başına ḳurşun işâbet etdi / O cerâhatla geberdi gitdi (s.74)

Şorsalar iş aña ḥasbe‘l-icâb / Deheninden alamazlardı cevâb (s.104)

‘Özr-i vâhîleri pek saçma şapan / İstimâ‘ etmeğe gayr-i şâyân (s.144)

Ekdi bir toḥm-ı fesâd imparator / Fetret-i millet-i Rum etdi zuhûr (s.169)

Çorçulur hâşılı encâmından / *Şu uyur derler uyumaz düşman* (s.298)

Sonuç olarak Hayrâbad, kelime hazinesi bakımından zengin bir eserdir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserde alışılmışın dışında Batı kökenli kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Müellifin asıl amacı bilgi vermek olduğu için, müellif olayları sanat kaygısından uzak bir biçimde okuyucuya aktarma çabasındadır.

1.11.4. Eserin Nüshaları

Eserin toplam dokuz yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlar, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 561, 1938, 2420, 9608, 3166 numaralarda ve İstanbul Üniversitesi Merkez kütüphanesi 80/2 numarada; Millet kütüphanesi Manzum Eserler bölümü 1331 numarada; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi bölümü 1118 numarada; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kitaplığı 182 numarada kayıtlıdır.

1.11.5. Hayrâbâd Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışmalar 1927 yılında Fevzi Kurdoğlu ve 1955 yılında Fahrettin Kırzioğlu tarafından yapılmıştır (Birinci, 1988:8). Daha sonra İstanbul Üniversitesinde 1981 yılında Hasan Yıldız ve İsmail Özdemir, 1982 yılında ise Nihat Yılmaz mezuniyet tezi hazırlar. Necat Birinci 1988 yılında en kapsamlı çalışma olarak, eseri Latin harflerine aktararak yayımlamıştır. Bir diğer çalışma, Kürşat Şamil Şahin'in (2015:701-714) "Kırım Harbi'ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri" adlı çalışmasıdır. Ayrıca, Hazine-i Evrak'ta tefrika şeklinde yayımlanmaya başlanan eser, mecmuanın yayımının durmasıyla yarıda kalır.

1.12. Kaside-i Osmâniyye (Abdî)

Abdî tarafından kaleme alınmıştır. Şarkîkarahisar (Şebinkarahisar)da doğan müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Tahsilini İstanbul'da tamamlayan Abdî, kaymakamlık, mutasarrıflık ve mahkeme reisliği vazifelerinde bulunmuştur. Şair ve hattat olan Abdî'nin divanıyla birlikte toplam üç eseri bilinmektedir. Abdî memleketinde Bidayet Ceza Mahkemesi reisi iken 1884 yılında vefat etmiştir (Arslan, 2019:21).

Abdî, eserini kaside nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Müellif, Osman Gazi, Orhan Gazi, Yıldırım Bayezid, I. Mehmet, Fâtih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit’ten bir veya birkaç beyit içinde bahsetmiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasına da değinen Abdî, eserin son 30 beytini dönemin padişahı Sultan Abdülaziz’in övgüsüne ayırmıştır. Toplamda 75 beyitten oluşan kaside, 1278/1861 yılında tahta çıkan Sultan Abdülaziz’e sunulmuştur. (Arslan, 2019:21). Abdî Divanı’nın 13b-15b varakları arasında bulunmaktadır. Divanın tespit edilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 207’de kayıtlıdır. Kasideyi Mehmet Arslan yayımlamıştır (Arslan, 2019).

Kaside-i Osmaniyye, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Genel olarak anlaşılır bir dille kaleme alınan eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ağırlıkta kullanılmıştır. Özellikle övgünün söz konusu olduğu beyitlerde süslü bir dil kullanılmıştır. Bunların dışında birkaç Batı kökenli kelime de kullanılmıştır. Abdî, Arapça ve Farsça unsurların ağırlıklı olduğu bir dil kullanmasına rağmen az da olsa deyim ve halk deyişlerine de yer vererek anlatımına güç ve zenginlik katmıştır.

1.13. Kaside (Mahmud Nedim Paşa)

Övgü mahiyetindeki bu kaside Mahmud Nedim Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mahmud Nedim olan müellif, 1818 yılında İstanbul’da doğmuştur. Şiirlerinde Nedim mahlasını kullanmıştır. Valilik ve sadrazamlık dışında birçok devlet görevinde bulunmuştur. Divanı dışında manzum-mensur beş eseri bilinen müellif, 1883 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Mahmud Nedim, kasidesini aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Sultan Abdülaziz’in tahta çıkması üzerine 1861 yılında kaleme alınan kasidede, Osman Gazi’den Sultan Abdülaziz’e kadar olan 31 padişah anılmıştır. Kasidenin geri kalan kısmı Sultan Abdülaziz’in övgüsüne ayrılmıştır. Herhangi bir tarihi olayın anlatılmadığı kaside 68 beyitten oluşmaktadır. Matbu olan bu kasidenin tespit edilebilen tek nüshası müellifin ölümünden sonra, 1909 yılında, basılan *Âyîne ve Hasb-i Hâl* adlı eserinin 62. sayfasındadır. Kasideyi, Mehmet Arslan yayımlamıştır (Arslan, 2019).

Kaside, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Genel olarak anlaşılır bir dille kaleme alınan eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ağırlıkta kullanılmıştır. Özellikle övgünün söz konusu olduğu beyitlerde süslü bir dil kullanılmıştır.

1.14. Manzûme-i Sivastopol¹⁸⁷ (Ahmed Rıza)

Ahmed Rızâ Trabzonî tarafından kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan şairin hayatı hakkındaki bilgileri bu eserinden öğrenmekteyiz. 1819 yılında Trabzon'da doğan Ahmet Rızâ, ticaretle uğraşmıştır. Rızâ ve Rızâyî mahlaslarını kullanan şairin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

Ahmed Rızâ, eserini mesnevi nazım biçimiyle kaleme almıştır. Ancak eser içinde dört gazel ve bir kaside de yer almaktadır. Bu kaside ve gazellerden üçü Sultan Abdülmecit övgüsünde yazılmıştır. Olayların anlatımında “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” ve “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün” kalıplarını kullanan müellif diğer nazım şekillerinde ise “mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün” ve “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıplarını kullanmıştır. Olayları 26 başlık altında anlatan müellif, eserin girişinde telif sebebini açıkladıktan sonra olayları anlatmaya başlar. Müellif, asıl konuyu anlattıktan sonra eserini 103 beyitlik bir münacatla bitirmektedir. Eser toplamda 2163 beyitten oluşmaktadır.

1.14.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Ahmed Rızâ eserin giriş bölümündeki beyitlerde, Kırım Savaşı'nda vuku bulan olayları sonraki nesillere aktarmak, adının hayır dua ile yad edilmesi için kalıcı bir eser bırakmak amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir.

Temmet kaydında eserin 1286/1869-70 yılında tamamlandığı bilgisi mevcuttur.

¹⁸⁷ Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadasında bulunan bir liman kenti.

1.14.2. Eserin Muhtevası

Ruslar, Osmanlı Devleti'nin bazı topraklarına saldırır. Bazı yerleri de işgal etme niyetindedir. Fransa ve İngiltere, Rusları bu amaçlarından vazgeçirmek için görüşmelerde bulunur. Ancak, Ruslar, bu niyetlerinden vazgeçmez. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve Sardunya Ruslara karşı Osmanlı Devleti'yle ittifak ederler. Bunun için de donanmalarını Akdeniz'e gönderirler. Mısır valisi Abbas Paşa da talep olmamasına rağmen asker ve mühimmat gönderip Osmanlı'ya para yardımında bulunur. Savaşın resmen başlamasıyla Osmanlı Devleti ve müttefik kuvvetler birçok cephede Ruslarla savaşır. Osmanlı ordusu ve müttefik kuvvetler bazı cephelerde üstünlük kurmasına rağmen bazı cephelerde ise önemli kayıplar verirler. Sinop'ta demirleyen Osmanlı donanmasının ve şehrin Ruslar tarafından yakılmasıyla Osmanlı Devleti büyük bir zayiata uğrar. Osmanlı ordusu, Çatal-Tabya, İsakça gibi yerlerde başarısız olduğu için çekilmek zorunda kalır. Ruslar, Mangalya, Köstence, Dobruca, Hırsova gibi yerleri yağmalar. Silistre'de Ruslara büyük kayıplar verdiren müttefik kuvvetleri diğer taraftan Sivastopol'u aldıktan sonra Kılburun Kalesi, Riva, Eyve gibi yerleri de alır. Daha sonra Osmanlı ordusu, Kırım'a doğru harekete geçer. Doğu cephesinde ise Ruslar Kars'ı kuşatır ve Ardahan'ı alır. Bütün bu mücadeleler, müttefik devletler ve Ruslar arasında yapılan anlaşmayla sona erer.

1.14.3. Dil ve Üslubu

Ahmed Rızâ, eserini 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Devrine göre oldukça sade bir dille yazılan eser, kelime hazinesi bakımından zengindir. Olayların anlatıldığı kısımlarda sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, aralara serpiştirdiği gazellerde ve kasidede ağır bir dil kullanmıştır. Eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimelere de yer veren müellif, çok sayıda Batı kökenli kelime de kullanmıştır.

Ferah-bağşâ-yı nuşret esdi bu dilde nesîm-âsâ / Serâpâ 'andelîbi nağme-âğâz oldu
gülşânın (s.47)¹⁸⁸

¹⁸⁸ Örnek beyitler Veysel Usta'nın (2000) çalışmasından alınmıştır. Çalışmada beyitler numaralandırılmadığı için biz sadece sayfa numarasını verdik.

Erişdi on gemiye çünkü nevbet / Sekiz fırkateyn ikisi korvet¹⁸⁹ (s.69)

Yapıp tabya şaranpollar tamâmı / Kazıp hendeklere verdi nizâmı (s.94)

Şehinşâh-ı cihân Abdülmecîd Hân-ı ‘âlem-ârâ kim / Der-i devlette derbân eylemez fağfur
u Dârâ’yı (s.153)

Eser, 19. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmasına rağmen birkaç yerde Eski Anadolu Türkçesine ait gelecek zaman eki “-ısar, -iser”in ve emir kipi eki “-gıl, gil”in kullanılması dikkat çekmektedir.

Onun yerine yüz dâne *koyısar* / Bu intikâmı senden *alısar* (s.86)

Kimin destiyle terbiye *ediser* / Hafidir hikmeti kendi *biliser* (s.90)

Gel ey cânân gözüm nûru birâder / bu hâli hoşça diñle *kılgil* ezber (s.199)

Eserde savaş araç gereçleri ile -özellikle ateşli silahlar- ilgili “top, havan, tüfek, peşrev, misket, kurşun, gülle, humbara, kılıç, bıçak, süngü...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Quruldu *top havanlar* oldu hâzır / Kimi berre kimi bahre nâzır (s.41)

Şavurdu her yana *peşrevle misket* / O yana kim yakın gelirse elbet (s.45)

Tüfenklerin atıp çekip kılıçlar / Ki toplar başına erişdi onlar (s.45)

Belâ bârânveş *kurşunla misket* / Semâdan yağdı şan şeytâna la’net (s.99)

Kırılan gitdi girdi sağ kalanlar / *Bıçak süngü kılıç* kılıca anlar (s.213)

Eserde olayların anlatıldığı kısımlarda sade bir dil kullanıldığı için terkiplere fazla başvurulmamıştır. Ancak aralarda bulunan ve övgü mahiyetinde yazılan diğer nazım şekillerinde çok sayıda tamlama kullanılmıştır. Kullanılan tamlamaların geneli Farsça kurala göre yapılan ikili tamlamalardır. Ancak dilin ağır olduğu kısımlarda daha fazla unsurdan oluşan terkipler de kullanılmıştır.

Neler çekdi bu İslâm *râh-ı dînde* / Ne kanlar dökdüler *rûy-i zemînde* (s.36)

¹⁸⁹ Çarklı bir savaş gemisi. (Fransızca, corvette)

Bi-ḥamdi'llâh açıldı bâb-ı nuşret luṭf-i Yezdân'ın / Zamân-ı devletinde ḡâzî-i
'Abdûlmecîd Hân'ın (s.47)

Nevâ-yı nây-ı muṭribden neşât-ı neş'e-i meyden / Şadâ-yı hâyhûy-i na'ra-yı mestâneler
dönsün (s.141)

Erişdi Bükreş'e serdâr-ı ekrem / Bilesince o ordu-yı mu'azzam (s.157)

Muḥihbb-i çâr-yâr-ı Muştafâ'yım / O cânlar yoluna cânım fedayım (s.274)

Müellif, eserinde olayları anlattığı bölümlerde iki farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Bu bölümlerde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” ve “mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün” kalıplarını kullanan müellif, diğer nazım şekillerinde ise “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıplarını kullanmıştır. Yer yer aruz hataları yapan müellif, özellikle yer adları, yabancı kişi adları, çeşitli savaş araç gereçleri ile ilgili kullandığı kelimeleri vezne uydurmak için bazen değiştirmek zorunda kalmıştır. Vezin uygulamasında vasıl, imale, zihaf ve med gibi yöntemlere başvurmuştur.

Bağalım sonra kim olur peşimân / Yağasın çâk kim ola giryân (s.38)

İzin verdi müşir olara ol dem / Dedi kim bildiğinizi tek eyleyin hem (s.44)

Ṭuna nehr-i çatalı Sakça¹⁹⁰ öñü / Be(ş al)tı top kalıp üç beş bölüğü (s.121)

Bıraktık biz Sivastopol yağasın / Anadol'un diyelim mâcerâsın (s.226)

Ahmed Rızâ, eserinde çok sayıda deyim ve halk deyişinden yararlanarak üslûbuna zenginlik katmıştır.

Alalım Şevketil üst yanımızda / Fedâ olsun bu yolda cânımız da (s. 42)

Buların daḡı vardır gözleyeni / Buların ardlarınca sızlayanı (s. 211)

Buların yok mudur baba anası / Kanı oğlum deyu ol çeke yası (s. 212)

Mişeden ḡayrı bir yol yok arada / Kâranlık göz gözü görmez orada (s. 230)

Urus bu işde nâmûs yitirdi / Anıñ işini de devlet bitirdi (s. 99)

¹⁹⁰ İsakça: Romanya'nın Dobruca bölgesinde bir şehir.

Ahmed Rızâ, birçok yerde “*cinas-ı nakıs*”a başvurarak ahenk oluşturmuştur.

Vapur daği onlara âteş *urdu* / Yakın kim geldi ise geri *durdu* (s. 88)

Seher vaktinde düşmana *ulaştı* / Amân hiç vermeyip harbe *bulaştı* (s. 98)

İşe yarayanlarını *aldılar* / Bâkîlerin anda oda *şaldılar* (s. 195)

Buların daği vardır *ağlayanı* / Bular için kararlar *bağlayanı* (s. 211)

Müellif, savaş sahnelerini özgün teşbih ve istiareler kullanarak canlı tasvirlerle aktarmaktadır.

Tutuştı âteş-i harb şu‘lelendi / Yerin yüzü hemân kana bulandı (s. 98)

Belâ bârânveş kurşunla misket / Semâdan yağdı şan şeytâna la‘net (s. 99)

Alıştı harb odu erdi semâya / Melekler hep kamu durdu du‘âya (s. 99)

Semâ gürleri gibi toplar şadâsı / Karanu oldu şemsin rûşenâsı (s. 99)

Geçilmez oldu düşmen lâşesinden / Açar kan ırmağı her köşesinden (s. 99)

Tutuştı âteş-i harb kim uzandı / Kıızıl kan ile yeryüzü boyandı (s. 99)

Sonuç olarak Manzûme-i Sivastopol, övgünün söz konusu olduğu bazı kısımlar haricinde sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde, akıcı bir üslup hakimdir. Müellif, konu gereği sanat kaygısı gütmeyeği için bilgi vermeyi ön planda tutmuştur.

1.14.4. Eserin Nüshaları

Eserin kütüphanelerde kayıtlı yazma nüshası bulunmamaktadır. Taş baskısı olan eser, 1286/1869-70 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu baskı 84 sayfadan oluşmaktadır (Usta, 200).

1.14.5. Manzûme-i Sivastopol Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk çalışma Necat Birinci tarafından yapılmıştır. Birinci (1984:29-42) çalışmasında eser üzerine değerlendirmelerde bulunarak eseri tanıtmıştır. En kapsamlı

çalışma Veysel Usta tarafından yapılmıştır. Usta, eseri şekil ve içerik bakımından incelemiş ve Latin harflerine aktarmıştır (Usta, 2000). Kürşat Şamil Şahin de (2015:701-714) “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri” adlı çalışmasında eserde bulunan savaş tasvirleri üzerinde durmuştur.

1.15. Şevket-nâme-i Osmânî (Şakir Şevket)

Şevket tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Şakir Şevket olan müellif, 1847 yılında Trabzon’da doğmuştur. Şiirlerinde Şevket mahlasını kullandı. Vilayet İdare Meclisi’nde ve Mektubî Kalemi’nde görev yapan müellif, gazetecilik de yapmıştır. *Trabzon Târihi* adlı eserle tanınan Şevket, 1878 yılında Trabzon’da vefat etmiştir.

Şevket, eserini kaside nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Fihrist-i Şâhân tarzında kaleme alınan eserde, Osman Gazi’den Sultan Abdülhamid’e kadar olan 34 padişah bir veya birkaç beyit içinde anılmıştır. 1876 yılında müstakil olarak basılan eser, müellifin Trabzon Tarihi adlı eserinin sonunda da bulunmaktadır. Toplamda 80 beyit olan kaside, dönemin dil anlayışına uygun olarak kaleme alınmıştır. Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (Arslan, 2019).

1.16. Mir’âtü’l-Mülûk (Hâfız Zühdi)

Asıl adı Mehmed Zühdi olan Hafız Zühdi tarafından kaleme alınmıştır. Şiirlerinde Hâfız ve Zühdi mahlaslarını kullanan müellif, 1854 yılında Trabzon’da doğmuştur. Trabzon’da Divân-ı Temyiz-i Vilâyet mümeyyizi olarak görev yapmış ve dönemin gazetelerinde çeşitli yazılar yazmıştır. *Nevbâve* ve *Nazmu’s-Siyer* adlı manzum eserleri olan Hafız Zühdi, 1914 yılında Trabzon’da vefat etmiştir.

Hâfız Zühdi, yukarıda bahsettiğimiz Trabzonlu Şâkir Şevket’in Osman Gazi’den Sultan Abdülhamid’e kadar olan 34 Osmanlı padişahını bir veya birkaç beyit içinde andığı *Şevket-nâme-i Osmânî* adlı kasidesini tahmis etmiştir. Şevket’in kasidesi 80 beyit olmasına rağmen Hâfız Zühdi’nin tahmisi 79 benddir. Şevket’in kasidesinin 76. beytini tahmis etmemiştir. Mir’âtü’l-Mülûk, 1877 yılında 12 sayfa halinde Trabzon’da basılmıştır.

Kaside, Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (Arslan, 2019). Hafız Zühdi, tahmisini Mehmet Şakir'in kasidesine göre daha ağır bir dille kaleme almıştır.

1.17. Destân-ı Âl-i Osmân (Münif Paşa)

Asıl adı Mehmed Tahir olan Münif Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Mehmed Münif, Tâhir Münif, Mehmed Tâhir Münif olarak da anılan müellif 1830 yılında Gaziantep'te doğmuştur. Meclis-i Kebîr-i Ma'ârif reisliği, Tahran sefirliği, Maarif Nâzırlığı vazifelerinde bulunan Münif Paşa altı dil bilmekteydi. Otuza yakın eseri bilinen Münif Paşa, 1910 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Destân-ı Âl-i Osmân, diğer manzum tarihlerin aksine 5+5 10'lu hece ölçüsüyle ve dörtlükler halinde kaleme alınmıştır. Fihrist-i Şâhân tarzında kaleme alınan eserde, Osman Gazi'den Sultan II. Abdülhamit'e kadar olan 34 Osmanlı padişahı anılmıştır. Toplam 43 dörtlükten oluşan eser 1299/1881-82 yılında İstanbul'da dört sayfa halinde basılmıştır. Manzume Mehmet Arslan, tarafından yayımlanmıştır (Arslan, 2019). Akıcı bir dille kalem alınan eserde yalın bir dil kullanılmıştır. Manzumede anlatılan konudan dolayı sanattan uzak bir üslup hakimdir.

1.18. Manzum Osmanlı Tarihleri (Mehmed Celâl)¹⁹¹

Mehmed Celâl, 1867 yılında İstanbul'da doğmuştur. Hakkı Paşa-zâde olarak da tanınan Mehmed Celâl, bazı devlet görevlerinde bulunduysa da derbeder hayatı yüzünden bu görevlerde kalıcı olamamıştır. Üretken bir şair ve yazar olan Mehmed Celâl'in gazete ve dergi yazılarının dışında 63 kadar eseri bilinmektedir. 1912 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Osmanlı tarihine ilgi ve hayranlık duyan Mehmed Celâl, Osmanlı padişahlarının tek tek manzum tarihlerini muhtasar bir şekilde küçük kitapçıklar hâlinde yayımlayacağını, sonra da bunları birleştirip mufassal bir "Manzum Osmanlı Tarihi" ortaya çıkarma amacında olduğunu belirtmektedir. Fakat bilinmeyen nedenlerden dolayı

¹⁹¹ Mehmed Celâl'in kaleme aldığı 13 manzum tarihi, ayrı ayrı başlıklar yerine bu başlık altında inceleyeceğiz.

bu amacını tam olarak gerçekleştiremeyen Mehmed Celâl, sadece 13 padişahın manzum tarihini kaleme alıp yayımlamıştır. Mehmed Celâl, bu minvalde Osman Gazi'den başlayarak III. Mehmet'e kadarki (III. Murat hariç) Osmanlı padişahları ve dönemin padişahı II. Abdülhamid hakkında toplamda 13 manzum tarih yayımlamıştır. Bunların dışında Osman Gazi'den başlayarak II. Abdülhamid'e kadar gelen padişahları bir veya birkaç beyit içinde anlattığı *Selâtin-i Âl-i Osman* adlı kısa bir manzum tarihi vardır.

Selâtin-i Âl-i Osmân

Mesnevi nazım biçimi ve aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme alınan eser 79 beyitten oluşmaktadır. Sultan II. Abdülhamit'e sunulduğu tahmin edilen bu eserde Osman Gazi'den başlayarak Sultan II. Abdülhamit'e kadar gelen Osmanlı padişahları bir veya birkaç beyit ile anlatılmaktadır. Eser, 16 Şaban 1309/16 Mart 1892 tarihinde yayımlanan Maârif Mecmuası'nın 54-58 sayfaları arasında bulunmaktadır (Arslan, 2019:43).

Sultân Osmân Gâzî Yâhud Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht

Mehmed Celâl, eserin başındaki mensur girişte, Muallim Naci'nin İbnü'z-Zübeyr ve Sâfi Efendi'nin İslam-ı Ömer adlı eserlerinin yayımlandığını ifade etmektedir. Ardından Safi Efendi'nin eserinin Ahmed Midhat tarafından takdir edilmesinin birtakım Osmanlı gençleri gibi kendisini de tarihi olayları manzum olarak kaleme almaya teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu eserini üç dört gün içinde kaleme aldığını belirten Mehmed Celâl, Osman Gazi'nin gençlik günlerinin bir kısmını destani bir şekilde yazdığını dile getirmektedir.

Eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mef'ûlü/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eser içinde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılan 6 beyitlik bir gazel, “mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes, “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün/müstef'ilün” ve “mef'ûlü/fâ'ilâtün/mef'ûlü/fâ'ilâtün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta, “mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün” kalıbıyla yazılan 6 bendli bir murabba da bulunmaktadır. Toplamda 306 beyit ve 16 bendden müteşekkil olan eser, 48 sayfa halinde basılmıştır.

Sultân Orhân Gâzî Yâhud Bir Kahraman

Eserine bir paragraflık mensur bir girişle başlayan Mehmed Celâl, vadettiği gibi Sultan Orhan'ın izdivacını, Abdurrahman Gazi'nin bir kale fethedişini vs. olayları içeren bu manzumeyi kaleme aldığını belirtmektedir.

Eserini mesnevi nazım biçimi ve aruzun “mef'ûlü/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eser içinde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılan bir kıta, “mef'ûlü/mefâ'ilün/fe'ûlün” ve “mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün” kalıplarıyla yazılan 5 bendli 2 muhammes de bulunmaktadır. Toplamda 131 beyit ve 15 bendden oluşan eser, 29 sayfa halinde basılmıştır.

Hudâvendigâr Gâzî Yâhud Fetihler ve Kosova

Eserine mensur bir girişle başlayan Mehmed Celâl, bu eserini Kosova aslanı olarak vasfettiği Sultan Murat'a hürmetlerini göstermekten ibaret olduğunu dile getirmektedir.

Mehmed Celâl, bu eserini mesnevi nazım biçimi ve 11 bölüm olarak “müfte'ilün/müfte'ilün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak 6 ve 9. bölümlerde “mesnevi” başlıklı iki kısa manzumeyi sırasıyla “mef'ûlü/mefâ'ilün/fe'ûlün” ve “fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün” kalıplarıyla yazmıştır. Ayrıca eserde, “mef'ûlü/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla yazılan 8 bendli (55 beyitli) bir tercî-i bend, “fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûlün/fe'ûl” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” ve “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” kalıplarıyla yazılan beşer bendli 2 muhammes, “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” ve “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta, “fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir müseddes bulunmaktadır. Toplamda 217 beyit ve 15 bendden oluşan eser, 40 sayfa halinde basılmıştır.

Yıldırım Sultân Bâyezîd-i Evvel Yâhud Bir Cihângîr

Eserin girişindeki mensur mukaddimede Mehmed Celâl, Osmanlı padişahlarının şairliklerinden bahsederek sultanların şiirlerinden örnekler vermiştir. Bu külliyyatının bitişinde Eş'ar-ı Selâtın adıyla bir eser kaleme alacağını dile getirmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 7 bölüm olarak “fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak 6. bölümde “mesnevi” başlıklı kısa bir manzumeyi “mefâ’ilün/fe’îlâtün/mefâ’ilün/fe’îlün” kalıbıyla yazmıştır. Ayrıca eserde, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “fe’îlâtün/mefâ’ilün/fe’îlün”, “mef’ûlü/fâ’îlâtü/mefâ’ilü/fâ’îlün” ve “mef’ûlü/fâ’îlâtün/mef’ûlü/fâ’îlâtün” kalıplarıyla yazılan 3 kıta, “mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fa’ûlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes bulunmaktadır. Toplamda 121 beyit ve 10 bendden oluşan eser, 39 sayfa halinde basılmıştır.

Çelebî Sultân Mehmed Yâhud Müceddid-i Devlet

Eserine kısa mensur bir girişle başlayan Mehmed Celâl, yazmakta olduğu Osmanlı Tarihi’ne ait bu risalenin gecikmesinden ötürü okuyucudan özür dilemektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 10 bölüm olarak “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak 5. bölümde “mesnevi” başlıklı kısa bir manzumeyi “fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûlün/fe’ûl” kalıbıyla yazmıştır. Ayrıca eserde, “mef’ûlü/mefâ’ilün/fe’ûlün” kalıbıyla yazılan 7 beyitli bir gazel, sırasıyla “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” ve “mefâ’ilün/fe’îlâtün/mefâ’ilün/fe’îlün” kalıplarıyla yazılan “beyt” başlıklı iki beyit, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” ve “mef’ûlü/fâ’îlâtün/mef’ûlü/fâ’îlâtün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta, “mef’ûlü-mefâ’ilü mefâ’ilü-fa’ûlün/mef’ûlü-fa’ûlün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir müstezat, “fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes, “fe’îlâtün/mefâ’ilün/fe’îlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir müseddes bulunmaktadır. Toplamda 106 beyit ve 10 bendden oluşan eser, 70 sayfa halinde basılmıştır.

Şîr-i Gazâ (Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretleri)

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 5 bölüm olarak “mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ayrıca eserde, “mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fa’ûlün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “mef’ûlü/mefâ’ilün/fe’ûlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “mefâ’ilün/fe’îlâtün/mefâ’ilün/fe’îlün” ve “fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün” kalıplarıyla yazılan 2

kıta, “fe’ ilâtün/fe’ ilâtün/fe’ ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes bulunmaktadır. Toplamda 122 beyit ve 10 bendden oluşan eser, 23 sayfa halinde basılmıştır.

Fatih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhud İstanbul Fethi

Mehmed Celâl, eserin başındaki kısa mensur girişte, yazdığı bu manzum tarihlere gelen eleştirileri dikkate almayacağını belirterek hedeflediği Manzum Osmanlı Tarihi yazmaktan geri durmayacağını dile getirmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 10 bölüm olarak “müfte’ ilün/ müfte’ ilün/fâ’ ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak 2. bölümde “mesnevi” başlıklı bir manzumeyi “mef’ ülü/mefâ’ ilü/mefâ’ ilü/fa’ ülün” kalıbıyla yazmıştır. Ayrıca eserde, “mef’ ülü/fâ’ ilâtü/mefâ’ ilü/fâ’ ilün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “fe’ ilâtün/ fe’ ilâtün/fe’ ilün, “fe’ ilâtün/mefâ’ ilün/fe’ ilün” ve “fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilün” kalıplarıyla yazılan 3 kıta, “mef’ ülü/fâ’ ilâtü/mefâ’ ilü/fâ’ ilün” kalıbıyla yazılan 3 bendli bir murabba bulunmaktadır. Toplamda 162 beyit ve 3 bendden oluşan eser, 32 sayfa halinde basılmıştır.

Sultân Bayezid-i Sâni Yâhud Elvâh-ı Zafer

Eserine mensur bir mukaddimeyle başlayan Mehmed Celâl, bölüm bölüm olsa da Osmanlı Tarihi’nin bir kısmını tamamladığı için Allah’a hamd eder. “Manzum bir tarih senelerce düşünülmeden birkaç gün içinde nasıl yazılır?” şeklinde eleştirilerin geldiğini belirten müellif, şiir hakkında düşüncelerini belirterek cevap vermiştir. Manzum Tarih yazma amacını da yineleyerek mukaddimeyi bitirmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 8 bölüm olarak “mefâ’ ilün/mefâ’ ilün/fe’ ülün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak 7. bölümde 2 beyit “fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilün” kalıbıyla, 8 beyit Farsça olarak “fe’ ilâtün/ mefâ’ ilün/fe’ ilün” kalıbıyla bir beyit de yine Farsça olarak “mef’ ülü/ mefâ’ ilü/mefâ’ ilü/fa’ ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Ayrıca eserde, “fâ’ ilâtün/ fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “mefâ’ ilün/mefâ’ ilün/ mefâ’ ilün/mefâ’ ilün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “mef’ ülü/mefâ’ ilün/fe’ ülün” ve “mefâ’ ilün/mefâ’ ilün/mefâ’ ilün/mefâ’ ilün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta bulunmaktadır. Toplamda 139 beyitten oluşan eser, 32 sayfa halinde basılmıştır.

Yavuz Sultân Selîm-i Evvel Yâhud Âfitâb-ı Satvet

Mehmed Celâl, eserin başındaki mensur mukaddimede Yavuz Sultan Selim ile ilgili bir manzum risale yazdığını, buna Yavuz Sultan Selim'e ait bazı fetihleri ilave ederek manzum bir tarihçe tertip etmeyi arzuladığını ancak yazdıklarını tekrar gözden geçirince Çaldıran seferi ile ilgili beyitleri kaldırarak neşrettiğini dile getirmektedir. Bu manzum risaleleri ileride geniş bir şekilde yazacağını ve bu fetih ve seferleri ekleyeceğini ifade etmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 4 bölüm olarak “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ayrıca eserde, “fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün” kalıbıyla yazılan bir kıta, “mefâ’ilün/fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes, “mef’ülü/fâ’ilâtün/ mef’ülü/fâ’ilâtün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “müstef’ilün/müstef’ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir müseddes bulunmaktadır. Toplamda 90 beyit ve 15 bendden oluşan eser, 24 sayfa halinde basılmıştır.

Kânûnî Sultân Süleymân Yâhud Fütûhât

Eserine mensur bir mukaddimeyle başlayan Mehmed Celâl, Kanunî Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sırasında vefat ettiğini ifade etmektedir. Ardından Bâkî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı mersiyeyle eserine almıştır.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 10 bölüm olarak “fe’ilâtün/ mefâ’ilün/fe’ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ayrıca eserde, “mef’ülü/fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/fâ’ilün” ve “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıplarıyla yazılan beşer beyitli 2 gazel, “müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazılan bir kıta, “mef’ülü/ mefâ’ilün/fe’ülün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes, “mefâ’ilün/mefâ’ilün/ fe’ülün” kalıbıyla yazılan 12 beyitli bir kaside ve “mef’ülü/fâ’ilâtün/mef’ülü/ fâ’ilâtün” kalıbıyla yazılan bir beyit bulunmaktadır. Toplamda 226 beyit ve 10 bendden oluşan eser, 48 sayfa halinde basılmıştır.

Sultân Selîm-i Sâni Yâhud Muzafferiyet

Eserine mensur bir mukaddimeyle başlayan Mehmed Celâl, vadettiği gibi manzum Osmanlı tarihini yazmaya devam ettiğini dile getirmektedir. Yazdığı muhtasar tarihlerin

daha sonra ayrıntılı olarak kaleme alacağını ifade etmektedir. Bazı meşhur Osmanlı kahramanlarını da manzum olarak kaleme alacağını belirtmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 7 bölüm olarak “fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ayrıca eserde “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” ve “fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “mef’ûlü/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbıyla yazılan 7 beyitli bir gazel, “müfte’îlün/müfte’îlün/fâ’îlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba ve “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla yazılan bir beyit bulunmaktadır. Toplamda 96 beyit ve 5 bendden oluşan eser, 24 sayfa halinde basılmıştır.

Sultân Mehmed-i Sâlis Yâhud Fâtih-i Şehîr

Eserine mensur kısa bir mukaddimeyle başlayan Mehmed Celâl, kaleme aldığı manzum Osmanlı tarihinden dolayı edebiyatçılar tarafından kendisine yapılan iltifatlara teşekkür etmektedir.

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 8 bölüm olarak “mef’ûlü/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak “mesnevi” başlıklı kısa bir manzumeyi “mef’ûlü/mefâ’îlün/mefâ’îlün/fa’ûlün” kalıbıyla yazmıştır. Ayrıca eserde “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla yazılan 5 beyitli bir gazel, “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” ve “müstef’îlün/müstef’îlün/müstef’îlün/müstef’îlün” kalıplarıyla yazılan 2 kıta, “mefâ’îlün/fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir murabba, “fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün” kalıbıyla yazılan 5 bendli bir muhammes ve “mef’ûlü/fâ’îlâtü/mefâ’îlün/fâ’îlün” kalıbıyla yazılan bir beyit bulunmaktadır. Toplamda 170 beyit ve 10 bendden oluşan eser, 31 sayfa halinde basılmıştır.

Şevketlü Pâdişâhımız Gâzî Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri

Mehmed Celâl, eserini mesnevi nazım biçimi ve 29 bölüm olarak “mef’ûlü/mefâ’îlün/fe’ûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Ancak eserde farklı nazım şekilleriyle kaleme alınan çok sayıda mesnevi, gazel, kaside, müstezat, kıta, nazm, murabba,

muhammes, müseddes gibi nazım şekilleri de bulunmaktadır. Toplamda 1081 beyit ve 104 bendden oluşan eser, 244 sayfa halinde basılmıştır.

1.18.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Mehmed Celâl, kaleme aldığı bu manzum tarihlerin mukaddimelerinde Osmanlı tarihine hayranlık duyduğunu belirterek evvela her padişahla ilgili manzum ve muhtasar bir kitapçık yayımlayacağını, bu kitapçıkların bitiminde de manzum ve mufassal bir Osmanlı Tarihi yazma amacıyla eserlerini kaleme aldığını belirtmektedir. Bütün eserler, 1891-1900 yılları arasında İstanbul'da basılarak yayımlanmıştır. Bu eserlerin kronolojik sıralaması şöyledir:

Sultân Osmân Gâzî Yâhud Bir Sayyâd-ı Hümayûn-baht: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Sultân Orhân Gâzî Yâhud Bir Kahraman: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Hudâvendigâr Gâzî Yâhud Fetihler ve Kosova: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Yıldırım Sultân Bâyezîd-i Evvel Yâhud Bir Cihângîr: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Fatih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhud İstanbul Fethi: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Sultân Bayezid-i Sâni Yâhud Elvâh-ı Zafer: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Yavuz Sultân Selîm-i Evvel Yâhud Âfitâb-ı Satvet: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Kânûnî Sultân Süleymân Yâhud Fütûhât: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Sultân Mehmed-i Sâlis Yâhud Fâtih-i Şehîr: 1891 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Çelebi Sultân Mehmed Yâhud Müceddid-i Devlet: 1892 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Selâtin-i Âl-i Osmân: 1892 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Şîr-i Gazâ (Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretleri): 1895 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Sultân Selîm-i Sâni Yâhud Muzafferiyet: 1892 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Şevketli Pâdişâhımız Gâzi Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri: 1900 yılında İstanbul'da basılmıştır.

1.18.2. Eserlerin Muhtevası

Selâtîn-i Âl-i Osmân adlı eserde Osman Gazi'den başlayarak Sultan II. Abdülhamit'e kadar gelen Osmanlı padişahları bir veya birkaç beyit ile anlatılmaktadır.

Sultân Osmân Gâzi Yâhud Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Osman Gazi, 16 yaşında avcılığa meraklı bir gençtir. Bir gün yine av peşinde koşarken kendisine hitap eden bir ses duyar. Bu ses Şey Edebali'ye aittir. Şeyh Edebali, Osman Gazi'ye bazı nasihatlerde bulunur. Şeyh Edebali'yle tanıştıktan sonra sık sık ona misafir olan Osman Gazi, Şeyh Edebali'nin kızı Mal Hatun'a âşık olur. Yine Osman Gazi bir gün Şeyh Edebali'nin misafiriymen bir rüya görür. Orada bulunan Derviş Turgut adında bir derviş onun rüyasını yorumlar. Buna göre Osman Gazi, devlet sahibi olacak ve devleti geniş bir coğrafyada hüküm sürecektir.

Sultân Orhân Gâzi Yâhud Bir Kahraman adlı serde anlatılanlar kısaca şöyledir: Osman Gazi, sultan olunca düşmanlarını her tarafta yener ve devletinin sınırlarını genişletir. Abdurrahman Gazi, Konur Alp ve Turgut Alp gibi kahramanlar da yaptıkları gazalarla ön plana çıkarlar. Bu sırada Orhan Gazi 12 yaşındadır. Abdurrahman Gazi'nin bir kaleyi fethetme için yaptığı gazaya Orhan Gazi de katılır. Bu sırada Bilecik tekfurunun nişanlısı Nilüfer, Orhan Gazi'ye âşık olur. Orhan Gazi, Bilecik tekfurunun başını keserek öldürür. Daha sonra Orhan Gazi ile Nilüfer evlenir. Osman Gazi vefat edince Orhan Gazi padişah olur ve birçok memleket fetheder.

Hudâvendigâr Gâzi Yâhud Fetihler ve Kosova adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Sultan Orhan ile Nilüfer Hatun'un Süleyman ve Murat adlarında iki oğlu olur. Süleyman Paşa sal ile Rumeli'ye geçip birçok fetih yapar. Süleyman Paşa ve Sultan Orhan kısa süre aralıklarla vefat ederler. Böylece Osmanlı tahtına Murat Hüdavendigâr geçer. Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri fetheden Sultan Murat, son olarak Kosova

Savaşı'nda Sırlar ve müttefikleri karşısında büyük bir zafer kazanır. Bu zaferden sonra savaş meydanında bir düşman askeri tarafından şehit edilir.

Yıldırım Sultân Bâyezîd-i Evvel Yâhud Bir Cihângîr adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Yıldırım Bayezid Anadolu ve Rumeli'de birçok gaza yapar. Niğbolu Savaşı'nda büyük bir zafer kazanır. Düşmanla iş birliği yapan Karaman üzerine yürür. Karamanoğullarını yenen Sultan Bayezid, Karamanoğlu beyini esir alır. Sultan Bayezid padişahlığı döneminde birçok memleketi fetheder.

Çelebi Sultân Mehmed Yâhud Müceddid-i Devlet adlı eser daha çok övgü mahiyetinde kaleme alınmıştır. Eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: On beş yaşındaki Sultan Mehmet, başta Timur olmak üzere düşmanlarını yenilgiye uğratar. Eflak'ta isyan çıkar. Osmanlı Devleti, isyanı bastırır ve orada sağlam bir kale imar eder. İsyan bastırılınca Sultan Mehmet'ten özür dileyen Eflak hâkimi affedilir. Üngürüs'e yapılan seferde de bir kale fethedilir.

Şîr-i Gazâ (Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretleri) adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Sultan Murat, Anadolu'da birçok şehir fetheder. Menteşe memleketini alır. Germiyan Bey'i Sultan Murat'a itaat ederek memleketini ona bırakır. Rumeli'de de birçok yeri alan Sultan Murat, şehzadesi Alaattin öldükten sonra tahtı oğlu Mehmet'e bırakarak dinlenmeye çekilir. Bunu fırsat bilen Hristiyanlar asker toplayıp Osmanlı Devleti'ne saldırmaya karar verirler. Devlet adamlarının talebiyle Sultan Murat tekrar tahta geçer ve düşmanlarını yenilgiye uğratar. Bir süre sonra da vefat eder.

Fatih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhud İstanbul Fethi adlı eserde daha çok övgü ön plandadır. Fatih sultan Mehmet övülerek İstanbul'un fethi lirik bir şekilde anlatılmaktadır.

Sultân Bayezid-i Sâni Yâhud Elvâh-ı Zafer adlı eserde genel olarak Sultan Bayezid övülmüştür. Eserde 1499 yılında Osmanlı donanmasının Venedikliler tarafından yakılması ve sonrasında sekiz devlete karşı yapılan deniz savaşında elde edilen büyük zaferden bahsedilmektedir.

Yavuz Sultân Selîm-i Evvel Yâhud Âfitâb-ı Satvet adlı eserde Mehmed Celâl, herhangi bir tarihi olaydan bahsetmemiştir. Bütün eseri Osmanlı padişahlarının ve Yavuz Sultan Selim'in övgüsüne ayırmıştır.

Kânûnî Sultân Süleymân Yâhud Fütûhât adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Sultan Süleyman tahta oturur oturmaz Şam'da isyan ederek bağımsızlığını ilan eden Canberdi Gazâlî'nin üzerine Ferhad Paşa komutasındaki orduyu gönderir. İsyan bastırılıp Canberdi Gazâlî öldürülür. Ardından Rodos başta olmak üzere birçok memleketi fetheder. Mohaç Savaşı'nda Macarlar karşısında büyük bir zafer kazanır. Denizde ise Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Venedik, İspanya ve Portekiz kuvvetlerine karşı büyük zaferler elde eder.

Sultân Selîm-i Sâni Yâhud Muzafferiyet adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Bu dönemde de düşmanlarını zorlayan Osmanlı Devleti hem denizde hem de karada zaferler kazanır. Eflak, Mora, Trablusgarp, Yemen, Basra, Kıbrıs, Arnavutluk gibi yerler ve birçok kale fethedilir.

Sultân Mehmed-i Sâlis Yâhud Fâtih-i Şehîr adlı eserde anlatılanlar kısaca şöyledir: Bu dönemde Boğdan'da çıkan isyan bastırılır. Avusturya ve Eflak üzerine seferler düzenlenir. Haçova zaferi kazanılır. Eğri, Hatvat ve Kanije kaleleri fethedilir.

Şevketlü Pâdişâhımız Gâzî Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri adlı eser daha çok övgü mahiyetinde kaleme alınmıştır. Eserde ilk olarak Hz. Peygamber övülür ve onun zamanında yapılan gazalara değinilir. Ardından dört halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile bazı sahabeler övülür. Daha sonra İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Selahaddin Eyyubi'den bahsedilir. Seyyid Battal Gazi ve Ertuğrul Gazi'den sonra II. Abdülhamid'e kadar olan Osmanlı padişahlarının hemen hemen hepsinden söz edilir. Yaptıkları fetih ve gazalara değinilir. Bu fetih ve gazalarda kahramanlık yapan vezir, paşa, sadrazam gibi devlet adamları övülür. Son olarak dönemin padişahı Sultan Abdülhamit lirik bir şekilde methedilir.

1.18.3. Dil ve Üslubu

Mehmed Celâl, bu manzum tarihlerini 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Müellif, eserini devrine göre sade ve akıcı bir dille yazmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde, Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de bulunmaktadır. Bunların dışında Batı kökenli kelime ve özel isimler de bulunmaktadır. Genel olarak sade olan dil, övgünün söz konusu olduğu bazı kısımlarda

süslü ve terkipli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan bu terkipler eserin dilini ağırlaştırmaktan ziyade esere edebi bir hava katmıştır. Bütün bunlara rağmen eserin dili günümüz Türkçesine yakındır.

Ey maṭla‘-ı neyyir-i celâdet / Ey maşrıḳ-ı âfitâb-ı saṭvet (s.24)¹⁹²

Her bir gülüşünde nûr-ı cevval / Her bir bakışında başka bir hâl (s.73)

Âb-ı rûy-ı Habîb-i Ekrem için / Kerbelâ‘da revân olan dem için (s.89)

Âfâkı etdi pür-nûr şân-ı ziyâ-nişârîñ / Kıldı cihânı tâbân şemşîr-i şu‘le-bârîñ (s.113)

Biri şahrâları tıgıyla kırdı garḳ-ı hûn etdi / Biri deryâları âteş ile ezdi zebun etdi (s.222)

Bizden tutulan er oğlu erler / Cebhâneye gitdiler berâber (s.243)

Daha önceki manzum tarihlerde genelde İran mitolojisindeki kahramanlardan bahsedilirdi. Mehmed Celâl, kendinden önceki manzum tarih müelliflerinden farklı olarak Yunan mitolojisindeki kahramanlara telmihte bulunmuştur.

Tîḡ-i fikri dehri teshîr eylemiş / Bir Solon¹⁹³ dünyâyı tenvir eylemiş (s.178)

Gâh esâtîr olmada hayret-efzâ / Herkül‘ü etmekdedir dehşet efzâ (s.178)

Şâ‘ir-i ‘âlî-sühân ya‘ni Homer¹⁹⁴ / İlyada namında yazmış bir eser (s.178)

Eserde savaş araç gereçleriyle ilgili “top, gülle tîr, kılıç, kargı, hançer, tiğ...” gibi çok sayıda kelime kullanılmıştır.

Kılıç kargı cesâret hiss-i saṭvet / Hazîne olmalı bundan ‘ibâret (s.59)

Görmeli sultân-ı pertev-âveri / Şâ‘îka yağdırdı dehre *hançeri* (s.121)

Bakmalıdır *tîḡ-i* şerernâkine / Düşmeni titretti çekâ-çâkine (s.156)

Atdığı her *tîr-i* felâket-nişâr / Etdi cigergâh-ı ‘adûdan güzâr (s.156)

Toplarının güllesi dehşet-feşân / Şaçdığı âteşle tutuşdu cihân (s.156)

¹⁹² Örnek beyitler Mehmet Arslan’ın çalışmasından alınmıştır (Arslan, 2015). Çalışmada beyitler her bölümde baştan numaralandırıldığı için biz sadece sayfa numaralarını verdik.

¹⁹³ M.Ö. 630-560 yıllarında yaşayan, Atina demokrasisinin temelini atan devlet adamı ve şair.

¹⁹⁴ İlyada ve Odysseia destanlarının yazarı ünlü Yunan şairi Homeros.

Arzu eyleyeydi teshîri / Dehri tâlân ederdi *şemşîri* (s.211)

Eserde sade bir dil kullanılmasına rağmen dilin süslü olduğu kısımlarda çok sayıda terkip bulunmaktadır. Kullanılan terkiplerin geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. İkili tamlamaların yanı sıra ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da mevcuttur. Ayrıca çok sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Eyyâm-ı şabâvet-i şafâ-zâ / Elbette olur letâfet-efzâ (s.73)

Dehri titretti o *mîhr-i iclâl* / Oldu *hayret-zede* bî-çâre kıral (s.103)

Duyulan velvele-i dehşet-zâ / Görülen dûd-ı- ‘azîm-i heycâ (s.112)

Etdi gazâ ‘âlemini *ğark-ı nûr* / Eyledi *hurşîd-i dirahşân* zuhûr (s.158)

Bir *pâdişeh-i sûtûde-haşlet* / Târîhimize verir celâdet (s.268)

Bir *mîhr-i münîr-i burc-ı devlet* / Verdikçe bütün cihana dehşet (s.295)

Mehmed Celâl, eserlerini aruzun farklı kalıplarıyla kaleme almıştır. Her eserde birden fazla nazım biçimi ve birden fazla aruz kalıbı kullanmıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellifin, özellikle Türkçe kelimeleri yoğun olarak kullandığı kısımlarda sık sık imaleye başvurduğunu görmekteyiz. Bunun dışında vasıl, zihaf ve med gibi yöntemlere de başvurmuştur.

Bir/ biñ düşmen/ lertzân ederdi / Biñ/ bir ‘âlemi tâlân ederdi (s.54)

Be (ş on) kerre bi (z ol) duğda muhârib / Yine ‘Osmânlı ceysi geldi gâlib (s.58)

Onu hıfz etme(k is)terken ‘adûlar / Uzatdı kolların ol şanlı dilber (s.63)

Tîğ çekildikçe ‘adû ağladı / Düşme(n-i) dîn doğrusu bu ağladı (s.78)

Dedi ‘askerlerine işte bugün / Düşmeni etmeli *tedmîr* bütün (s.107)

Yigirm/ beş bi(ñ a‘)dâ vardı ammâ / Hücûm etdikçe şâh-ı ‘âle(m-â)ra (s.141)

Mehmed Celâl, çok sayıda deyim ve halk deyişi kullanarak anlatımına güç ve zenginlik katmıştır.

Bir hayli şikâr ile berâber / Şayyâd olmağa *cân atardı* diller (s.27)

Dünyâda da bir şafağ yaratmış / *Ögmüş de Cenâb-ı Hağ yaratmış* (s.33)

Bıçaklar çekdi ol er oğlu erler / Duyuldu nağme-i Allâhu ekber (s.60)

Berķ uruyordu kılıcı şu‘lenâk / Düşmenin sînesini etdi çâk (s.85)

Gûş edip düşmen bunu aldırmadı / Kibri böyle sözleri kaldırmadı (s.120)

Ne dehşet boynu a‘dânın büküldü / Bütün şahrâlara kanlar döküldü (s.141)

Mehmed Celâl, Osmanlı padişahlarını, paşaları ve askerleri kendine özgü teşbihler kullanarak lirik ifadelerle övmektedir.

Bir şâhib-i hüsn ü ândır Orhân / Bir bâriqa-i cihândır Orhân (s.63)

Bir şa‘ıkadın nişandır Orhân / Bir dağ gibi kahramândır Orhân (s.63)

Görmedi emşâlini hiç rûzgâr / Tîği semâvâta kadar şu‘le-bâr (s.223)

Tîği eder kalb-i ‘adûdan güzâr / Kendisi Haydar kılıcı Zülfikâr (s.223)

Oldu yâver ‘azmine luğf-ı Hudâ / Böyle bir sultân-ı saşvet-intimâ (s.323)

Pertev-i luğfundan olsa hisse-yâb / Tâ ebed handân olurdu âfitâb (s.323)

Sonuç olarak Mehmed Celâl, kaleme aldığı bu kısa manzum tarihlerde devrine göre oldukça sade bir dil kullanmıştır. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde övgü ve kahramanlık ön plandadır. Bundan dolayı tarihsel olaylara yüzeysel bir şekilde değinilmiştir. Akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde epik bir anlatım hakimdir.

1.18.4. Eserin Nüshaları

Mehmed Celâl’in manzum tarihlerinin hepsi matbudur. Bütün eserler, 1891-1900 yılları arasında İstanbul’da basılmıştır.

1.18.5. Mehmed Celâl’in Manzum Osmanlı Tarihleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mehmet Arslan, Mehmed Celâl’in bütün manzum tarihlerini bir araya getirerek *Mehmed Celâl’in Manzum Tarihleri* adlı kitapta yayımlamıştır (Arslan, 2015). Arslan, çalışmasında bu manzum tarihler hakkında bilgi vererek hepsini Latin harflerine aktarmıştır.

1.19. Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî (Mehmed Cemîl)

Manzum tarihlerin son örneği olan bu eser, hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Mehmed Cemil tarafından kaleme alınmıştır. Mehmed Cemil, 1860 yılında Üsküdar’da doğmuştur. Askeri Tıbbiye’den mezun olan müellif, ülkenin birçok yerinde askeri doktor olarak görev yapmıştır. Son olarak 1912 yılında Ankara Redif Fırkası’nda başhekimlik yapan Mehmed Cemil’in bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Arapça, Farsça, Rumca, Rusça ve Fransızca bilen müellif, dört eser kaleme almıştır. Mehmet Cemil’in vefat yeri ve tarihi de bilinmemektedir.

Eserini, mesnevi nazım şekli ile kaleme alan müellif, Osman Gazi’den başlayarak II. Osman’a kadar sırasıyla 16 padişah döneminde yaşananları kısaca anlatmıştır. Mehmed Cemil’in eseri kendi dönemine kadar getirme ihtimali yüksektir. Bu da eserin eksik olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Klâsik mesnevi tertibatından farklı olarak müellif, eserine aruzun “fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün” kalıbıyla kaleme aldığı ve dönemin padişahı Sultan Reşat’ı öven 8 beyitlik bir Kıta-i Kebire ile başlamıştır. Ardından padişahlar dönemini anlatmaya başlayan müellif, “fe’îlâtün/mefâ’îlün/fe’îlün”, “mefâ’îlün/mefâ’îlün/fe’îlün”, “mef’ûlü/mefâ’îlün/fa’îlün” ve “fe’îlâtün/fe’îlâtün/fe’îlün” kalıplarını kullanmıştır. Eserin son bölümünü ise “Parmak Vezniyle” başlığını kullanarak on birli hece ölçüsüyle yazmıştır. Eser, toplamda 533 beyitten oluşmaktadır.

1.19.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde telif sebebiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, müellifin devletin ve İslam dünyasının içinde bulunduğu durumdan şikâyet etmesi, geçmişe özlem ve hayranlık duyan ifadelerle yer vermesinden hareketle eserin yeni nesle örnek olması amacıyla kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Nüshanın “3b” varağında yer alan ifadelerde eserin 1330/1911 yılında yazıldığı ve Sultan Reşat’a sunulduğu bilgileri mevcuttur (Güzel, 2017:3).

1.19.2. Eserin Muhtevası

Sultan Alaattin, Osman Gazi'ye beylik verir. Osman Gazi, Bilecik, İnegöl ve İzmit'i fethederek beyliğini devlete dönüştürür. Sultan Osman'dan sonra Sultan Orhan Padişah olur. Sultan Orhan da Bursa ve İznik'in fethinden sonra Rumeli'de de birçok yeri fetheder. Ardından Sultan I. Murat padişah olur. Sultan Murat zamanında da Anadolu ve Rumeli'de fetihler devam eder. Edirne başkent yapılır, tuğra icat edilir. Sultan Murat Kosova savaşı sonrasında savaş alanını gezerken Miloş adında bir Sırp tarafından şehit edilir. Daha sonra Yıldırım Bayezid padişah olur. Yıldırım Bayezid de birçok fetih yaptıktan sonra Ankara Savaşı'nda askerlerin ihanetinden dolayı Timur'a yenilerek ona esir olur ve bir süre sonra da vefat eder. Ardından Sultan Mehmet yaşanan taht mücadelelerine son vererek padişah olur. Sultan Mehmet de vefat edince oğlu Sultan I. Murat padişah olur. Sultan Murat, Kosova ve Varna savaşlarını kazanır, Kastamonu, Aydın, Teke, Menteşe, Mora gibi birçok yeri fetheder, İstanbul'u kuşatır. Ardından tahtı oğlu Sultan II. Mehmet'e bırakır. Sultan Mehmet de başta İstanbul olmak üzere Kırım Sinop, Amasra, Trabzon, Mora, İşkodra gibi birçok yeri fetheder. Havan topunu icat eder, İstanbul'da imar faaliyetlerinde bulunur. Ardından oğlu Sultan II. Bayezid padişah olur. Osmanlı topraklarını Tuna'ya kadar genişletir. Daha sonra padişah olan Sultan I. Selim Suriye, Tebriz, Bağdat, Macaristan, Arabistan ve Mısır'ı fetheder. Babasından sonra padişah olan Sultan Süleyman da birçok memleketi fetheder. Viyana'yı kuşatır ama alamaz. Ondan sonra da oğlu II. Selim tahta oturur. Sultan II. Selim döneminde Kıbrıs, Tunus ve Yemen gibi yerler fethedilir. Süveyş kanal projesi yapılır, İnebahtı deniz savaşında Haçlılara yenilir. Ardından Sultan III. Murat padişah olur. Bu dönemde Avusturya ve İran'la savaşılır, Tiflis fethedilir, Şirvan elden çıkar, Kırım Hanı isyan eder. Ardından Sultan III. Mehmet padişah olur. Sultan Mehmet, ordunun başında savaşa çıkar, Haçova Savaşı kazanılır, Eğri ve Kanije kaleleri fethedilir, Tebriz Acemler tarafından işgal edilir, Mihal, Eflak ve Celali isyanları çıkar. Ondan sonra Sultan Ahmet padişah olur. Bu dönemde Celali ayaklanmaları bastırılır, veraset sistemi değiştirilir. Macaristan'da bir kale fethedilir, Torok anlaşması yapılır, Sultan Ahmet Camisi inşa edilir. Daha sonra I. Mustafa padişah olur. Bu dönemde iç isyanlar yaşanır, Bağdat ve çevresi İran'ın eline geçer. Ardından tahta geçen Sultan II. Osman zamanında İran ve Lehistan ile savaşılır. Bu savaşlardan sonuç alınmayınca II. Osman tahttan indirilerek

şehit edilir ve yerine Sultan I. Mustafa tekrar tahta oturtulur. Tekrar tahta oturtulan Sultan I. Mustafa tahttan indirilerek yerine Sultan IV. Murat padişah olur.

1.19.3. Dil ve Üslubu

Mehmed Cemîl, eserini 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de kullanmıştır. Eser, akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Daha önceki manzum tarihlerde kullanılmayan “vatan, milli, vatandaş, vatan evlatları” gibi yeni kavramların kullanılması dikkat çekmektedir.

İktisâb itdi vaţan şân u ğurûr / Oldı millet hâ'iz-i hazz u sürûr (b.62)

Ey vaţan-zâdeler geliñ çalıñ / Yiñe evvelki günlere iriñ (b.376)

Soķullı oldu bu ħarbe muĥâlif / Bilirdi nef'-i millîyi o vâķıf (b.428)

Perişân itdi a'dâ-yı le'îmi / Unutma ey vaţandaş bu kerîmi (b.468)

Eser, sade bir dille kaleme alındığı için pek fazla tamlama kullanılmamıştır. Kullanılan tamlamaların geneli Farsça kurala göre yapılan ikili tamlamalardır. İkienden fazla unsurdan oluşan tamlamalar nadiren kullanılmıştır. Ayrıca azımsanmayacak sayıda Farsça bileşik isim ve sıfat da bulunmaktadır.

Büyükdi *zinde-dildi şâh-ı ekrem* / Mükerrermdi cenâbı pek mükerrer (b.46)

Çâpükdi *mişâl-i berķ-i hâţif* / Tedbîre ise ziyâde vâķıf (b.151)¹⁹⁵

Ĥazret-i Fâtiĥ-i ħudsî-pâye / Zıll-i Ĥaķ'dır o celâlet-sâye (b.207)

Añı medĥ eyledi *fâĥr-ı âlem* / Bu ne 'âli-şerefü şân-ı etem (b.235)

Eserde hece ve aruz ölçülerini kullanan müellif, aruz ölçüsünde “fe'îlâtün/mefâ'îlün/fe'îlün”, “mefâ'îlün/mefâ'îlün/ fe'ülün”, “mef'ülü/mefâ'îlün/ fe'ülün” ve “fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün” kalıplarını kullanmıştır. Vezin uygulamasında

¹⁹⁵ Örnek beyitler, Bilal Güzel'in çalışmasından alınmıştır. (Güzel, 2017)

genel olarak başarılı olan müellif, özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imaleye başvurmuştur. Med ve vasıl gibi yöntemlere ise nadiren başvurmuştur.

‘Avn-i Hâk’la zabt idildi Filibe / Şâd-kâm oldu o bâlâ mertebe (b.59)

Aydın Teke Mentеше alındı / Düşmenlere bildirildi haddi (b.193)

İkinci kere yine Selânik / ‘Osmânlılara idildi temlik (b.199)

Biz de sa’y eyle(r i)sek kardeşler / Viri(r el)bette Hudâ-yı Ekber (b.342)

Mehmed Cemîl, bazı beyitlerde ahenk oluşturmak amacıyla “*cinas-ı nakıs*”a başvurmuştur.

Mîr ‘Osmân mukâbele *itdi* / Koca tekfur cehenneme *gitdi* (b.7)

Marmara İmralı bizim *oldı* / Nûr-ı behcetle kalbler *ıoldı* (b.17)

Açalım mektebi yer yer *açalım* / Cehl u gafletden o yolda *kaçalım* (b.255)

Selefi rehber-i ef’âl *idelim* / Vâdî-i feyz ü kemâle *gidelim* (b.259)

Sonuç olarak Mehmed Cemîl, pek hacimli olmayan bu eserini sade ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Olayların sanat kaygısından uzak bir şekilde anlatıldığı eserde akıcı bir üslup hakimdir.

1.19.4. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Sultan Reşad Kitaplığı 576 numarada kayıtlıdır. Rika ile kaleme alınan nüsha 76 varak olup her varakta 9 satır mevcuttur.

1.19.5. Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eseri Bilal Güzel 2017 yılında e-kitap olarak yayımlamıştır.¹⁹⁶ Güzel, çalışmasında eseri tanıtıp transkribe etmiştir. Bir diğer çalışma da Mehmet Arslan tarafından

¹⁹⁶ <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195593/mehmed-cemil-muhtasar-ve-manzum-tarih-i-osmani.html>

yapılmıştır. Arslan, eseri *Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçeleri Fihrist-i Şâhânlar* adlı kitabında yayımlamıştır (2019:446-485).

2. MANZUM-MENSUR KARIŞIK YAZILAN ESERLER

2.1. Ravza-i Alî (Fârîs/Fârîsî)

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi olmayan Fârîs tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınmıştır. Eserinde Fârîs ve Fârîsî mahlaslarını kullanan müellifin asıl adı Mehmed Paşa'dır. Eserinde verdiği bilgilere göre 20 yıl kadar vezirlik yapan İsmail Paşa'nın oğlu olup Edirne'de doğmuştur. Müellifin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de bilinmemektedir.

Fârîs, eserinde 1713-1716 yılları arasında sadrazamlık yapan Ali Paşa'nın icraatlarını ve Mora fethini anlatmaktadır. Eserine 15 beyitlik bir tevhidin ardından 14 beyitlik bir naat ile başlayan müellif, eserini Ali Paşa övgüsünde yazdığı 24 beyitlik bir kasideyle bitirmektedir. Olayların mensur olarak anlatıldığı eserde, farklı aruz kalıpları ve farklı nazım şekilleriyle kaleme alınan 35 manzume bulunmaktadır. Bunlar, "nazm, beyit, kıta, mesnevi, tarih, gazel, kaside" başlıklarıyla verilmiştir. Müellif, bu manzumelerin 19'unda tarih düşürmüştür. Pek hacimli olmayan eserde bulunan manzumeler toplamda 142 beyittir. Bunlardan, 11'i Farsçadır.

2.1.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde müstakil bir başlık olarak sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak müellif, eserinin girişinde padişahın takdiriyle sadrazamlık makamına gelen Ali Paşa'nın hizmetlerini, kahramanlığını gelecek nesillere aktarmak, makamına gelecek olan haleflerin de onu hayır dua ile anmalarını ve sadrazamlığından ders almaları için eserini kaleme aldığını dile getirmiştir.

Fârîs, eserin sonunda kaleme aldığı tarih manzumesinde eserini 1128/1715-16 yılında tamamladığını belirtmiştir.

Lafzen ü ma'nen budur târîh hatm-ı târîhe / Yüz yigirmi sekizinci sâlde bil oldu tamâm
1128 (s.460)¹⁹⁷

¹⁹⁷ Örnek beyitler Çakır ve Koncu'nun çalışmasından alınmıştır. (2021:375-468)

2.1.2. Eserin Muhtevası

Ali Paşa vezir olduktan sonra, evvela Eflak ve Boğdan yöresinde emniyeti sağlar. Ali Paşa'nın sağladığı bu güvenlik sayesinde beş yıl boyunca Osmanlı devletinde kalan İsveç kralı ülkesine dönme fırsatı elde eder. Ali Paşa, halka zulmeden Eflak Beyi'ni öldürdükten sonra hac yoluna pusu kuran eşkıyaları bertaraf eder. Başına buyruk hareketleri nedeniyle Nasuh Paşa'yı idam ettirir. Ali Paşa; İstendil, Gördüs, Anabolı, Moton, Kastel, Balyabadra, Benefşe, Suda, Çuka, Koron, Mezistre, Fenâr ve Kelefa'yı alarak Mora adasını fetheder.

2.1.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak kaleme alan müellif, arada birçok manzume de yazmıştır. Fârîs, genellikle övgünün söz konusu olduğu, dua ettiği ve tarih düşürdüğü yerlerde nazma başvurmuştur. Farklı aruz kalıplarıyla kaleme aldığı bu manzumelerde edebi bir üslup hâkimdir. Özellikle eserin girişindeki dini konulu manzumelerde Arapça ve Farsça kelime ile tamlamalara yoğun olarak yer veren müellif, nadiren de olsa halk diline ait söyleyişlere yer vermiştir.

Eyle ser-âgâz terennüm-künân / Na't-ı şeh-i kevn ile ol ter-zebân (s.429)

Ol vezir-i kâr-dân-ı rûzgâr / Verdi bu şöhretle 'âlem içre şân (s.435)

Gel yine ey hâme-i hubb-ı habîb / Bâğ ol âsafda olup 'andelîb (s.436)

Geldi iki gözümüñ nûru bu târîh sâline / Kâtl olup Eflâk begi 'adliñ 'Alî oldu bedîd (s.441)

Ceres feryâd eder İlâhî / Nedir bu ben şadâdârîñ günâhı (s.447)

Hâme şevkîla zebânîñ vaqtıdır eyle güşâ / Hem-zebân olgıl benimle edelim haqqı edâ (s.460)

2.1.4. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi, Emanet Hazinesi, 1421 numarada kayıtlıdır. Talik hatla kaleme alınan nüsha, 30 varaktan oluşup her varakta 15 satır bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, manzum kısımlar çerçeve

içine alınmıştır. Eserin “1a” yüzünde el-Hâc Mehemmed ve Ahmed Câvîd (1300/1883) adına temellük kayıtları bulunmaktadır.

2.1.5. Ravza-i Alf Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine en kapsamlı çalışma Müjgan Çakır ve Hanife koncu tarafından yapılmıştır. Çakır ve Koncu (2021:375-468) çalışmalarında eser üzerine geniş değerlendirmelerde bulunarak eserin diliçi çevirisini yapışlardır. Kürşat Şamil Şahin de eserde bulunan tarih manzumeleri üzerine bir makale yayımlamıştır (2020:416-433).

2.2. Fetih-nâme-i Belgrad (Antakyalı Münif)

Antakyalı Münif tarafından mensur-manzum olarak kaleme alınmıştır. Asıl adı Mustafa olan müellif, 18. yüzyılda Antakya’da doğmuştur. Devlet kademelerinde birçok vazifelerde bulunan Münif’in birçok eseri bulunmaktadır. Müellif, 1155/1742-43 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Münif, eserinde olayları mensur olarak anlatmıştır. Hacimce küçük olan eserin sonunda aruzun “mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün” kalıbıyla kaleme alınan 45 beyitlik bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu manzume tamamen övgü mahiyetinde olup manzumenin sonunda Belgrad fethinin tarihi verilmiştir.

2.2.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Münif, eserini Belgrad’ın Fethi üzerine kaleme almıştır. Eserin telif tarihi temmet kaydında 12 Zilkade 1152/10 Şubat 1740 olarak verilmiştir.

2.2.2. Eserin Muhtevası

Eserine besmeleyle başlayan müellif, Belgrad fethini ve öncesinde yapılan savaşı konu edinmektedir. Yer yer ayetlerin de iktibas edildiği eser, dua ve tarih manzumesiyle sona ermektedir.

2.2.3. Dil ve Üslubu

Eserini mensur olarak süslü bir dille kaleme alan müellif, 45 beyitlik bir tarih manzumesiyle eserini bitirmiştir. Övgü mahiyetindeki bu manzumede Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin yoğun olduğu edebi bir üslup hakimdir.

Ḥüdâvend-i hümâyûn-menkıbet kim yok müdânîsi

Cem ü İsfendiyâr ü Behmen ü Behrâm ü Dârâ'da

Hemîşe ol şehinşâh-ı hümâyûn-baht ola mazhar

Bu gûne şad-hezârân nuşret ü fetḥ-i Ḥudâ-dâde

O şadr-ı kâm-kâr-ı ma'delet-pîrâ dahı olsun

Şeref-baḥş-ı maḳâm-ı Âsafî hemvâre dünyâda (Suliman, 2020:39-58)

2.2.4. Eserin Nüshaları

Eserin iki nüshası tespit edilmiştir. Toplam 9 varak olan eserin nüshaları, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa ve Esad Efendi koleksiyonlarında kayıtlıdır (Suliman, 2020:43)

2.2.5. Fetih-nâme-i Belgrad Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine tek çalışma Ozaj Suliman tarafından yapılmıştır. Suliman, eseri tanıtıp Latin harflerine aktarmıştır (Suliman, 2020:39-58).

III. BÖLÜM

FETİH-NÂME VE TENKİTLİ METNİ

1. FETİH-NÂME

1.1. Fetih-nâme'nin Müellifi Seyyid Murâdî'nin Hayatı

Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Murâdî'nin nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Seyyid Murâdî olarak da anılan müellifin hayatı hakkındaki bilgiler eserlerinden elde ettiğimiz bazı malumatlara dayanır. Murâdî, *Fetih-nâme*'de geçen aşağıdaki beyitlerde Preveze Deniz Savaşı'na katıldığını ve savaş sırasında yakın arkadaşı Durak Reis'in gemisinde bulunduğunu, savaş sonrasında da oradan ayrılarak İnebahtı'ya gelip konakladıklarını dile getirmektedir.

Ya'ni bir baştardaya girmiş idim / Bu kıtâli varuben görmüş idim (b.1874)

Ger su'âl olsa kimüñdür ol gemi / K'eyledüñ anuñ içinde çok demi (b.1875)

Pes re'isine anuñ dirler Turağ / 'İlm-i baħr için nice çekmiş firâğ (b.1876)

Biz anuñla eyledük ya'ni sefer / Bu cihâdı seyr kıldık bî-hazer (b.1908)

Çün gazâlar eyleyüp döndük 'ayân / Pirevize'den çıkup olduk revân (b.1909)

Eynebahtı kurbına geldük nice / Eyledük anda karârı bir gice (b.1910)

Murâdî, aşağıdaki beyitlerde ise Pîri Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin yazılış hikayesini ve Bahriye Ocağına intisap ettiğini açıkça dile getirmektedir. Buna göre; Piri Reis, denizleri gezmiş, gezdiği yerleri not almış ama uzun bir süre yazdıracak kimse bulamamış, müsvedde şeklinde kalmıştır. Daha sonra bu müsveddeleri bir araya getirmesi için Murâdî'den rica etmiş. Murâdî de müsveddeleri bir araya getirerek kitap haline getirmiştir. Müellif, bundan dolayı da pusula, deniz ve harita ilmini iyi bildiğini belirtmektedir. Murâdî, *Bahr-nâme* adını verdiği bu kitabını 930/1523-24 yılında yazdığını dile getirmektedir. Murâdî, eserin Piri Reis'in adıyla anıldığını, padişaha sunulduğunu da ifade etmektedir.

Bundan evvel ben de yazdum bir kitâb / Eyledüm te'lîf vü kıldım fasl u bâb

*Fazl-ı Hâdî*¹⁹⁸ eyledüm târîh aña / Ol kitâb ile gidilür her yaña
Tür'k-ı bahri anda ta'yîn eyledüm / Hârtinuñ 'ilmîni tebyîn eyledüm
Hem pusula 'ilmîni kıldım 'ayân / 'İlm-i bahrı itdüm anda hep beyân
Bahr-nâme dimek ile oldı yâd / Lîk Pîrî Kethudâ'nuñ aldı ad
Vâkı'a deryâyı ol evvel gezüp / Gezdügi arayı hep bir bir yazup
Kõmuş ebter bulmayup bir ehl-i dil / Cem' idemeyüp yañurmuş bunca yıl
Bir qarîn geçmiş aradan yok gümân / Eyledi benden recâ çün ol zamân
Pes anı cem' idüp itdüm bir kitâb / Bilür anı bir nice yüz şeyh u şâb
Pâdişâha virdi anı 'âkıbet / Buldı andan dañı fakre 'âfiyet
Çünki yazdum bundan evvel bir kitâb / Bu ocağa kıldum andan intisâb
Çünki vardur ol ocağa nisbetüm / Dâ'im âbâd ola budur himmetüm bâb (b.1880-1891)

Murâdî'nin eserinden hareketle iyi bir eğitim gördüğünü veya kendini iyi derecede yetiştirdiğini söyleyebiliriz. Yukarıda verdiğimiz beyitlerde şair, pusula, harita ve deniz ilmini iyi bildiğini dile getirmektedir. Ayrıca eserinin girişinde ve bazı yerlerde Arapça beyitler yazması, bazı ayetlerden iktibas yapması Arapçayı iyi bildiğini göstermektedir.

Murâdî'nin hayatıyla ilgili eserinden elde ettiğimiz bilgiler bunlarla sınırlıdır. Murâdî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili çalışma yapan Yurdaydın, müellifle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

Murâdî, 930/1524 yılında deniz yoluyla Mısır'a giden Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın gemisinde kılavuz olarak bulunmuş, hayatının büyük bir kısmını Barbaros Hayrettin Paşa'nın maiyetinde geçirmiş ve hemen hemen onun bütün deniz seferlerine katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1541 yılındaki Macaristan seferine katılan Murâdî, bu seferin de tarihçesini kaleme almıştır. Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölümünden sonra Sadrazam Rüstem Paşa'nın hizmetine girmiştir. (Yurdaydın, 1963: 453-466)

¹⁹⁸ Bu terkinin ebced değeri 930/1523-24 yılını vermektedir. (ف+ض+ل+ه+ا+د+ى=80+800+30+5+1+4+10=930)

1.2. Eserleri

Murâdî, birçok eser kaleme almıştır. Bunlar *Muhabbet-nâme*, *Mensur Gazâvat-ı Hayreddin Paşa*, *Manzum Gazâvat-ı Hayreddin Paşa*, *Fetih-nâme* ve *Feth-i Kal'a-i Nova* adlı eserlerdir.

1.2.1. Muhabbet-nâme

Seyyid Murâdî'nin bu eseri mesnevi şeklinde yazılmış olup içerisinde gazel, kaside gibi diğer nazım şekillerini de barındıran tasavvufi bir eserdir. Muradî, bu eseri 1539 yılında tamamlamıştır.

1.2.2. Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Mensur)

Mensur olarak kaleme alınan bu eser, Barbaros Hayrettin Paşa'nın doğumundan başlayarak, Nova'nın 1539 yılında fethedilmesine kadar geçen olayları anlatır. Eksik olduğu anlaşılan eser 1541 yılında vuku bulan olayları anlatırken bitmektedir. Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde 10'dan fazla nüshası bulunmaktadır (Şakiroğlu, 1988:127-163)

1.2.3. Feth-i Kal'a-i Nova

Mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınan eserde, Nova Kalesi'nin fethi anlatılmıştır. Bu eserle ilgili geniş bilgi, çalışmamızın ikinci bölümünde verilmiştir.

1.2.4. Kitâb-ı Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstolni Belgrad

Murâdî bu eserini 1545 yılında kaleme almıştır. Viyana National bibliothek, H.O. 47 numarada; Paris, Bibliothèque Nationale, 75 numarada ve İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, Tarih, 700 numarada olmak üzere 3 nüshası bulunmaktadır. Eserde, 1542-43 yıllarındaki Macaristan seferini ve bu sefer kapsamında fethedilen yerler anlatılmaktadır (Yurdaydın, 1963: 461-462).

1.2.5. Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Manzum)

Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis'in asıllarının anlatılmasıyla başlayan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis'in 1541 yılına kadar yaptıkları işleri ve gazaları ihtiva etmektedir. Eser mesnevi nazım biçimi ve remel bahrinin “fâilâtün/fâilâtün/fâilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eser, aynı nüshada yer aldığı *Feth-i Kal'a-i Nova* ve *Fetih-nâme* ile yaklaşık 10 bin beyitten oluşmaktadır. Bu eserle ilgili geniş bilgi, çalışmamızın ikinci bölümünde verilmiştir.

1.2.6. Fetih-nâme

Mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınan eserde, Preveze Deniz Savaşı'nın öncesi ve sonrasında vuku bulan olaylar anlatılmıştır. Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi, aşağıda verilmiştir.

1.3. Fetih-nâme'nin Tanıtımı

Fetih-nâme, mesnevi nazım biçimi ve remel bahrinin “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserdeki bir murabba ve murabba nazım şekliyle kaleme alınan “Ebyât-ı Târîh” başlıklı bölüm “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Toplamda 91 başlığın olduğu ve başlıkların Farsça olduğu eser, 1949 beyitten oluşmaktadır. Her ne kadar nüshanın girişinde ve başlıkta eserin adı *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* olarak kaydedilmişse de Murâdî 65b varağında eserin adının *Fetih-nâme* olduğunu açıkça belirtmektedir.

Çün bu vech ile kitâb oldı tamâm / Toğdı oğlan aña lâzım nâm (b.1928)¹⁹⁹

Fetiḥ-nâme dimek ile yâd ola / Hep okuyup diñleyenler şâd ola (b.1929)

Fetih-nâme, Revan 1291 numaradaki *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın 212b-293b varakları arasında bulunduğu için ayrı bir eser değil de *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın bir parçası olarak görülmüştür. Ancak Hüseyin Gazi Yurdaydın (1963:453-466) bu eserin *Gazâvat*'tan farklı olarak telif edildiğini tespit etmiştir. Bundan dolayı da *Gazâvat*'ın

¹⁹⁹ Örnek beyitler, çalışmamızın üçüncü bölümünde yaptığımız transkripsiyon metninden alınmıştır.

kısım kısım kaleme alınıp sonradan tek nüshada bir araya getirildiğini belirtmiştir. Biz de *Fetih-nâme*'nin farklı bir eser olduğu kanısındayız. Çünkü 1292 numarada kayıtlı olan nüshada Murâdî, daha önce bir kitap yazdığını açıkça belirtmektedir. Ayrıca 1291 numaradaki Gazavat'ta bütün başlıklar Türkçe iken, *Fetih-nâme*'yi kapsayan bölümün başlıkları (212b-293b) başlıkları 1292 numarada kayıtlı bulunan nüshadaki gibi Farsçadır. Eğer söylenildiği gibi *Fetih-nâme* ayrı bir telif olmasaydı onun da başlıkları *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın diğer bölümlerinde olduğu gibi Türkçe olurdu. Bu da Yurdaydın'ın görüşünün doğru olduğunu kanıtlamaktadır. O halde *Fetih-nâme*, ayrı bir telif eser olup sonradan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* ile aynı nüshada birleştirilmiştir.

1.3.1. Yazılış Sebebi, Tarihi, Yeri ve Sunulduğu Kişi

Eserde sebebi telif bölümü yoktur. Ancak Murâdî, "İhtitâm-ı Kitâb" bölümünde; Preveze dönüşü İnebahtı'ya yakın bir limanda demirledikleri sırada fırtınanın çıktığını ve dinlenmek için ambara indiğini, bu sırada kalbine ilham geldiğini ve bu cihadı tekrar muhtasar olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Murâdî, sonraki beyitlerde de eserini bir gecede müsvedde olarak yazdığını, daha sonra düzenleyerek beş günde kitap haline getirdiğini ifade ederek amacının hayır dua almak olduğunu belirtmektedir.

İrdi bir furtuna oldum bî-ḥuzûr / İstedi ḳalbüm ide bir dem ḥuzûr
Tîz ṭurup anbâra indüm ol nefes / İstirâḥat eyleyem bir laḫza pes
Geldi ilhâm-ı ilâhî irdi ḥoş / Eyleyüp derya bigi cûş u ḥurûş
Bî'z-zarûrî eyledüm niyyet hemân / Yine yazdum bu cihâdı ol zamân
İḥtişâr üzre ḥikâyet eyleyem / Râvî olup bir rivâyet eyleyem
Nice yazdum bilmedüm hep bir gice / Şubḫ gördüm hep yazılmış ey Ḥ'ace
Ol gice kim anı taḥrîr eyledüm / Heb ḳılup tasvîd ü taḳrîr eyledüm
Ba'd alup şûretin ḳıldum kitâb / Nice kim olunmış idüp faşl u bâb
Güc ile biş günde buldı iḥtitâm / Eyledüm çün luṭf-ı Ḥaḳ birle tamâm
Çün bu vech ile kitâb oldı tamâm / Ṭoḡdı oḡlan aña lâzım nâm

Fetih-nâme demek ile yâd ola / Hep okuyup dinleyenler şâd ola

Hem du'âdan yad ideler bendeyi / İşbu ben üftâde u efkendeyi

Bir du'âdur olunan bundan murâd / Ol du'âyı kim iderse ola şâd (b.1914-1931)

Her iki nüshanın ferağ kaydında eserin telif tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Murâdî “İhtitâm-ı Kitâb” bölümünde Preveze Deniz Savaşı'ndan sonra Durak Reis'le Preveze'den ayrılıp İnebahtı yakınlarındaki bir limanda günlerce beklediklerini ve Recep ayı içerisinde bir perşembe günü fırtınalı bir günde kendisine ilham geldiğini ve kitabı yazmaya başladığını ifade etmektedir. Bundan yola çıkarak eserin 4 Cemaziyülevvel 945/28 Eylül 1538 yılında gerçekleşen Preveze Deniz Savaşı'ndan 2 ay sonra Recep 945/Kasım-Aralık 1538 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

1.3.2. Eserin Muhtevası

Eserine 12 beyitlik bir manzumeyle başlayan Murâdî, bu manzumenin ilk iki beytini Arapça yazıp besmeleye, sonraki 10 beyti de Türkçe yazıp hamd u senaya ayırmıştır. Bu kısımdan sonra 17 beyitlik bir naat, kitabın bitmesi için 5 beyitlik bir dua, dört halifenin övgüsünün yapıldığı 11 beyitlik bölüm ve bahar tasvirinin yapıldığı 47 beyitlik bir bölüm gelmektedir. Ardından “Âgâz-ı Dâstân ber-medh-i Şâh-ı Cihân” başlığıyla asıl konu başlamaktadır. Ancak, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın olduğu Revan 1291 numaralı nüshada bulunan *Fetih-nâme*'de naat, dua ve dört halifenin övgüsünün yapıldığı kısımlar bulunmamaktadır. Bu nüsha, bahar tasvirinin yapıldığı “Der Âgâz-ı Dâstân Der Sıfat-ı Bahâristan” başlıklı 47 beyitlik bölümle başlamaktadır. Eserde anlatılanlar kısaca şöyledir:

Bir gün Sultan Süleyman, kafirlerin üstüne sefer yapmaya niyetlenir. Bunun için Barbaros Hayrettin Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasını emreder. Padişahın fermanı üzerine İstanbul'a gelen Barbaros Hayrettin Paşa, türlü ikramlarla karşılaşır. Sultan Süleyman, huzuruna gelen Barbaros Hayrettin Paşa'ya, “Boğdan'a sefere çıkmayı düşünüyorum. Sen de deniz üzerinden sefere çık, istediğin kadar gemi ve asker al, yeniçerilerden de istediğin sayıda asker al, dilediğin beyleri de destek için yanında götürebilirsin, istediğin yere sefere çık. Ben de Boğdan üstüne gidince sahiller emniyetli olsun.” der. Bunun

üzerine Barbaros Hayrettin Paşa, sefer hazırlıklarına başlamak için padişahın huzurundan ayrılır. Hazırlıklarını tamamlayan Paşa, Zilhicce ayının başında Teke, Hamit, Alaiye ve İznik sancak beylerinin de katılımıyla sefere başlar. Yedikule’de bir gün konakladıktan sonra yola çıkan Osmanlı donanması Gelibolu’ya varır. Kurban Bayramı’nı burada geçiren donanma tekrar yola koyulur. Bayramdan sonra tekrar yola koyulan donanma, önce Limyos’a ulaşır, oradan da İskedos’a doğru harekete geçer. Çünkü Eğriboz Beyi Muhammed Bey, Paşa’ya yazdığı mektupta düşmanların İskedos’u bir liman olarak kullandığını, oradaki deniz yolunu kestiğini ve çevredeki Müslümanların canlarına ve mallarına zarar verdiğini söyler. İskedos’a varan Osmanlı donanması hemen savaşa başlar. Yapılan savaşta birçok düşman askeri öldürülür. Geri kalanlar esir alınır. Böylece İskedos bu haydutlardan temizlenir. Buradan da İskiri adasına yönelen donanmayı gören düşmanlar aman dileyerek teslim olurlar. Bunlardan 3800 kişi esir alınır. Bu iki adayı cizyeye bağlayan Paşa, buradan İstendil adasına gider. Frenk bir beyin yönetiminde olan İstendil de cizyeye bağlanır. Venedik’e tabi olan Kefalonya’ya kadar bulunan 25 ada ve bu adalarda yer alan kalelerin çoğu alınır. Paşa buradan da Preveze’ye gider. Paşa’nın Preveze’ye geldiği haberi bütün Avrupa’da yayılır. Haberi duyan İspanya kralı Fransa’ya bir mektup göndererek ondan yardım ister. Ancak Fransa kralı, “Osmanlı ile antlaşmam var. Bu antlaşma süresine sadık kalacağım. Bu yüzden yardım edemeyeceğim. Ama ihanet de etmeyeceğim.” diyerek cevap verir. Bunun üzerine İspanya kralı, Papa, Portekiz ve Venedik’e mektup gönderir. Aralarındaki bu mektuplaşmalar sonucu ittifak kurulur ve tedbir için donanma hazırlanır. Toplanan düşman kuvvetleri, Andre Dorya komutasında Preveze’ye gelip demirler. Düşman donanması, buradaki hisarları toplarla dövmeye başlar. Beş günlük top atışının ardından Paşa’nın istihbarat için gönderdiği gemiler gelerek durumu Paşa’ya arz ederler. Bunun üzerine kısa süre önce Preveze’den ayrılan Paşa, tekrar Preveze’ye doğru harekete başlar. Preveze’ye varmadan gördükleri düşman gemileriyle savaştan Osmanlı donanması onları mağlup eder. Bunlardan bir kısmı yok olur, bir kısmı da kaçmayı başarır. Bu arada Paşa’nın geldiğini öğrenen Andrea Dorya Preveze’den ayrılarak Körföz’e gider. Burada bir müddet bekleyen Andrea Dorya, istihbarat için 32 gemiyi Preveze’ye gönderir. Düşman gemilerinin geldiğini gören kaptanlardan bazıları hemen savaşmak için Paşa’dan izin isterler ancak Paşa, buna müsaade etmez. Doğru zamanın olmadığını düşünen Paşa, kaptanlara türlü nasihatlerde bulunarak biraz daha beklemeleri gerektiğini onlara bildirir. Bir müddet daha bekleyen

Osmanlı donanması daha sonra düşman üzerine saldırır. Düşman üzerine birkaç defa hücum eden donanma ilk hücumda başarısız olur. Bazı kaptanlar umutsuzluğa düşerek yenildiklerini dile getirirler. Ancak, Paşa'nın belirlediği vakitlerde tekrar düşman üzerine saldırıya geçilir. Paşa da bulunduğu gemide başarılı bir şekilde ilerler. Paşa'nın gemisine beş top taşı isabet eder. Bunu sonucunda iki arkadaşı şehit olur. İlerleyişine devam eden Osmanlı donanması düşmana karşı büyük bir zafer elde eder. Andrea Dorya kaçarak canını zorla kurtarır. Bu savaşta on beş binden fazla düşman askeri öldürülür. Osmanlı donanmasından ise sadece 50 kişi şehit olur.

1.3.3. Dil ve Üslubu

Fetih-nâme, 16. yüzyılda yazılmasına rağmen Osmanlı Türkçesinin yanında yer yer Eski Anadolu Türkçesine ait özellikleri de yansıtan bir eserdir. Genel olarak sade bir Türkçe ile kaleme alınan eserde kullanılan kelimeler Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Bunların yanı sıra az sayıda Batı kökenli kelime de kullanılmıştır. Murâdî, eserinin ilk iki beyti dışında birkaç beyit daha Arapça yazmıştır.

Ḳultu Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm / İbtede'tu bi'smike yâ ze'n-na'îm

İbtede'tu bi'smike yâ ze'l-merâm / Minke nercû raḥmeten bi'l-iḥtitâm²⁰⁰ (b.1-2)

Var idi bir ḳorsan anda bir levend / Nice yerler yaḳmış idi bend bend (b.404)

Pirevize'de olanlaruñ 'ayân / Ḳaravuli idi anlar bî-gümân (b.870)

Kâne 'abden şâliḥen fî bâbihi / Mâlehu'l-emşâlu fî aşḫâbihi (b.1608)

Câ'e bi's-şıdḳi mu'înen li'l-cihâd / Yessera'llâhu ecrehu yevme't-tenâd²⁰¹ (b.1609)

Eserde bazı beyitlerde sadece Türkçe kelimelerin kullanılması dikkat çekmektedir.

Yükledüp gemülere şaldı anı / Anı kim isterdi ol ḳıldı anı (b.313)

İstediler kim alalar anı da / Varup irişdi ḳayıḳlar anı da (b.380)

²⁰⁰ Bismillahirrahmanirrahim dedim / Ey nimetler sahibi senin isminle başladım.

Ey hikmet sahibi senin isminle başladım / Son için sadece senden merhamet umuyoruz.

²⁰¹ Onun kapısında salih bir köleydi / Ashabı arasında onun gibisi yoktu

Cihada yardım için dürüstlükle geldi / Allah mükafatını, bağrıışma gününde, fazlasıyla versin

Vardı İstanbulbey'e andan tırup / Anı gönüllü gemülere virüp (b.408)

Çande ise eyle Türk üzre akın / Var üşenme dime uzak u yakın (b.568)

Alup urğan yitmege başladılar / Ayak ayak gitmege başladılar (b.1790)

Eser, Eski Anadolu Türkçesinin belirgin gramer özelliklerini yansıtır. Örneğin, fiil çekiminde gelecek zaman için “-ısar, -iser”, emir kipi için “-gıl, -gil”, istek kipi için “-avuz, -evüz” eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Zarf-fiil eklerinden “-uban, -üben” eki de kullanılmıştır.

Cehd *idüben* ‘azm-ı deryâ eyleye / Düşmenüñ sa’yını yağma eyleye (b.112)

Her tarafda vire bize kâmumuz / Yine şihhatla *gelevüz* kâmumuz (b.183)

Didi yâ Rabbî ‘inâyet *eylegil* / Ehl-i İslâm’a hidâyet *eylegil* (b.185)

Da’vet eyler dînine şoñra seni / Sen kabûl itmeyisersin *hod* anı (b.492)

Tâ ki sizi *görüben* bây u gedâ / Sizcileyin kaçd idüp diye *Hudâ* (b.1394)

Eserde “şimdi” kelimesinin hem “imdi” hem de “şimdi” şeklinin kullanılması dikkat çekmektedir.

Diñle imdi yine bir şîrîn kelâm / Ol kelâmdur kim işidüp *hâş* u ‘âm (b.48)

Uşta Andır Dorya şimdi bu nefes / Cümle kırk pâre gemiyle geldi pes (b.225)

Birkaç yerde Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe yapım ekinin eklenmesi dikkat çekmektedir.

Çün ol eñrâfı aña işmarladı / Virdi *hil’at* başını *efserledi* (b.376)

Hem *murâdca* yokdur anlarda yarak / Çande varup tatabilürler turaç (b.1129)

Eserde “başarda, kalyon, kadirga, barça...” gibi denizcilik ile ilgili çok sayıda yabancı kelime kullanılmıştır.

Çalışuñ her birüñüz *hâzır* oluñ / Hem benüm başardama nazır oluñ (b.1227)

Çün *kadırgalar* durur aşl-ı murâd/ Turmañ imdi yürüyüñ aluñ murâd (b.1707)

Bir gemisi varıdı *çal’a* kadar / Bir büyük *kalyon* idi key mu’teber (b.1735)

Cümle toksan pâre *barçadan* hemân / Vardı yigirmi bişi anda ‘ayân (b.1804)

Eserde “öküş, sın-, ilte-, yilte-, düriş-, irgür-, yigin, elgin ...” gibi pek çok arkaik kelime kullanılmıştır.

Hod saña paşa didüm olduñ paşa / Tutduğı emri *düriş irgür* başa (b.126)

Paşalık emrin yerine *ilteğör* / Bu hevâya sen de albüñ *yilteğör* (b.126)

Söz *öküş* cem‘ oldu anda çok gemi / Her birinüñ içi tolu âdemî (b.195)

Ger irâdet virüp olursa mu‘în / Eyle bilüñ kârımız olur *yigin* (b.722)

İstimâlet virdi ‘asker halkına / Begine vü bâniye vü *elgine* (b.930)

Eyle *şındı* kâfir oldu târ u mâr / amdulî‘llâh eyle gördük âşikâr (b.1839)

Eser, her ne kadar sade bir Türkçe ile yazılmış olsa da müellif, azımsanmayacak sayıda Farsça ve Arapça tamlama kullanmıştır. Tamlamaların geneli Farsça tamlama kuralına göre yapılmıştır. Eserde kullanılan tamlamaların geneli ikili tamlamalardır. Ancak ikiden fazla unsurdan oluşan tamlamalar da nadiren kullanılmıştır. Arıca çok sayıda Farsça birleşik isim ve sıfat da kullanılmıştır.

N‘ola bu bir mûra idüp takvîyet / *Genc-i ‘ilmüñden* viresin ma‘rifet (b.19)

İntihâya ire tâ kim bu kelâm / Bula sözüm *dürr-i nazm* u intizâm (b.44)

Şâhibü‘s-sulţân ya‘ni ol ‘Alî / Hem ‘alî vü hem emîr u hem velî (b.1606)

Muħliş-i erkân-ı devlet bi‘l-cenân / *Bende-i Sulţân Süleymân-ı zamân* (b.1607)

Pâdişâh-ı Rum u *sulţân-ı cihân* / *Ĥâdimü‘l-Mekke şeh-i şâhib-kırân* (b.1652)

Mü‘min-i muţlak emîr-i kâm-kâr / *Zıll-ı rabbânî* vü ‘*abd-i Kirdikâr* (b.1653)

Ĥâmi‘ü‘l-küfrü *mu‘în-i mü‘minân* / Çün anı kıldı ĥalîfe bu zamân (b.1654)

Murâdî, eserini aruzun “fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün” kalıbıyla kaleme almıştır. Vezin uygulamasında genel olarak başarılı olan müellif, özellikle Türkçe kelimelerde sık sık imaleye başvurmuştur. Zihaf ve ulamaya da başvuran müellifin bazı Türkçe kelimelerde med yapması dikkat çekmektedir.

Açıla albinde şâdî gülleri / Nağme *ıde* anda cân bülbülleri (b.50)

Kâfirinüñ ba‘zısın idüp helâk / *Bâkî* küffârımı kıldı *derd-nâk* (b.299)

Ûal‘a Rum olmağıla yol virmedi / *Ûâ’ife-i Rûm* koyuvirmedi (b.347)

Ûurmayaalum imdi bize ‘ârdur / Ara yirde gayret-i dîn vardur (b.1294)

Barçanuñ hod her biri bir *tâğdur* / Dânedür top şayd-ı câna *ağdur* (b.1564)

Diñle(ñ im)di n’eyledi *Perverdigâr* / Şâhibü’n-nuşra *Hudâ-yı Kirdigâr* (b.1675)

Müellifin, “kavm, vehm...” gibi sonu iki ünsüzle biten bazı tek heceli kelimeleri vezin gereği sondaki iki ünsüzün arasına bir ünlü getirerek kullanması dikkat çekmektedir.

Bu *kaşim* hod geldi anuñ öñine / Nice bakar ya öñine şoñına (b.1515)

Anı görüp cünd-i İslâm ol zamân / Hep *vehim-nâk* oldılar andan hemân (b.1529)

Murâdî, eserinin birçok yerinde “*cinas-ı nakıs*”a sık sık başvurarak ahenk yaratmıştır.

Kırk gemi tonatmışamdur gör *işi* / Bir gemiye dağı yokdur bir *kişi* (b.209)

Anları cem‘ eyleyüp algıl da *sen* / Bahre çık eyle sefer sağ u *esen* (b.214)

Yüce tağ idi çıkup *taradılar* / Gûşe gûşe mâ-şaşal *aradılar* (b.400)

İşbu resme yürü az az it *aşın* / ‘Askerüñ tağıtma eñrâfa *şakın* (b.571)

Bu huşûşı gayrı bigi *şanmañuz* / Bir’ki gün dönüp gelüp *uşanmañuz* (b.791)

Mâliñuz’çün bâşuñuz’çün çalıñuñ / Dîn yolına viriñuñ hem alıñuñ (b.794)

Eyle fikr itdi hâla birkaç gemi / Didi kim ol hastanuñ budur emi (b.863)

Murâdî çok sayıda deyim, atasözü ve halk deyişlerine başvurarak anlatımına güç ve zenginlik katmıştır.

Her birinüñ tîgi *câna aş yirer* / Gör ne hûn-rîzler ki *kana aş yirer* (b.271)

Cümle-i ceşüñ sihâmı cân arar / Kanlu peykânlar tamarda kan arar (b.272)

Dögdi başın yirlere vü itdi âh / Gör ne âhdur kim olur derde güvâh (b.469)

Yırttı yüz yoldı sahalın kıldı zâr / İrdi zilzâl cism ü câna itdi kâr (b.470)
Başına toprak koyup zâr eyledi / ‘Âkıbet gör kim ne efkâr eyledi (b.473)
Kim zarûretten tutarsa taraf-ı mâr / Rağm kılmaz mâr aña döner şoğar (b.488)
Nice yazdı ya‘ni kim ol nâmeler / Gör ne fitneler koparur hâmeler (b.623)
Mâl-ı Kârûn‘ı eger virseñ dirüp / Varsañ ayagı tozına yüz sürüp (b.646)
Ben yürürem bilgil anuñ üstine / Bağlamışam bilüm anuñ kaçdına (b.665)
Ol seni komaz eger çıksañ göge / Kırtuluş yok ger başuñ göge dege (b.671)
İmdi sen de gel bize ol kol kanad / Biz zahîrüz saña eyle i‘tikâd (b.675)
Hâdimü‘l-lezzât iricek bir ara / Kabz ider rûhını kim hâlin şora (b.682)
Nice yüzden idelüm aña yarak / Tâ ki bu işde yüzümüz ola ak (b.917)
Çünkü baş olmaya hiç dirmez ayag / Baş gide ten bir nefes kalmaya sağ (b.1126)
Hem dahı düşmen görüben bir kişi / Yüz çevürmek olmaya erlik işi (b.1385)
Tanışıklı kişi dirler tâğ aşar / Tanışiksuz kimse şanma bâğ aşar (b.1535)
Yüriyevüz düşmene göz açmaya / Eyle kim akdan karayı seçmeye (b.1541)
Kâbil-i şâkird olan eyle olur / Hep ‘aşâsın kendüsi alur gelür (b.1759)
Eylemez üstadına zahmet ebed / Lâzım ta‘zîr ola yâ ola had (b.1760)
İl güler bize ‘aybdur işbu kâr / İmdi geç andan da kıлма i‘tizâr (b.1774)

Murâdî, savaş sahnelerini kendine özgü teşbihler ve gerçekçi ifadelerle tasvir etmiştir. Müellif, Paşa’yı bir ejderhaya, top seslerini de semayı inleten nağmelere benzetmiştir. Yer ve gök top seslerinden sarsılır, savaşın heybetinden deniz gümler, yer ve sema ateşle dolar. Yer ateş saçar, gök ise dumanla süslenir.

Ejdehâ-peyker top irsâl eyledi / Düşmeni pejmürde-ağvâl eyledi
Ceyş-i küffâr üzre şaldı ‘askerin / Yürüdi begler ağalar yir yirin
Bir uğurdan top u tüfeng atdılar / Top şadâsın çarha âheng itdiler

Top u tûfengden ki çıkardı duhân / Âh-ı ‘âşıkveş göge olup revân
Na‘rasından toplaruñ çarh iñledi / Yir ü gök şarşıldı deryâ gümledi
Heybetinden taldı âteşle cihân / Oda yandı şan zemîn ü âsumân
Yirde gerçi nâr-efşân idi hep / Gökde dûdlar tâb-efşân idi hep
Mâ-şaşal taldı zemîn ü âsumân / Fitne vü âşûb u ceng ile revân
Eyle itdi yirde toplar gülğule / Düşdi gök ehli içine velvele
Yir yirin eflâkı pür-nâr eyledi / Anı görüp her melek zâr eyledi (b.1583-1591)

Sonuç olarak *Fetih-nâme*, yalın bir dille kaleme alınmış bir eserdir. Övgünün söz konusu olduğu kısımlarda dil her ne kadar biraz süslü olsa da bu durum, eserin anlaşılabilirliğine hâlel getirmemiştir. Kelime hazinesi bakımından zengin olan eserde, sade ve akıcı bir üslup hakimdir. Ayrıca, anlatılan konudan dolayı eserde sanat kaygısından uzak bir üslup kullanılmıştır.

1.3.4. Eserin Nüshaları

Eserin üç nüshasını tespit ettik. Bunlardan iki tanesini temin ettik. Temin ettiğimiz nüshalar, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1291 ve 1292 numarada kayıtlıdır. Revan 1291 numaradaki nüsha, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*’nın 212b-293b varakları arasında bulunmaktadır. Revan 1292 numaradaki nüsha ise müstakildir. Harekeli nesihle kaleme alınan bu nüsha 66 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın her varağında 13 satır bulunmaktadır. Eserin iç kapağının ilk sayfasının üst kısmında “Odadan Çıkan Türkî” ibaresi, alt kısmında da “Revan 1292 Topkapı Tahrir Komisyonu” ifadeleri bulunmaktadır. Bundan sonraki sayfanın üst kısmında “Fetih-nâme-i Hayreddin” ibaresi ve altında bir mühür bulunmaktadır. Başlığı müzehhep olan eserde, tezhibin üzerinde, yıldız zemine beyaz renkle sonradan yazıldığı anlaşılan “Haza Kitâb-ı Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa Te’lif-i Seyyid Murâdî Bâb-ı Evvel” ifadeleri bulunmaktadır.

Eserin üçüncü nüshasını ise temin edemedik. Söz konusu nüsha, Kahire’deki Darü’l-Kütüb kütüphanesi 107-m’de Pîrî Reis Ahmed el-Karamanî adıyla kayıtlıdır (Süer, 2017:661).

1.3.5. Fetih-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştı. Eserin tenkitli metnini hazırlayıp çalışmamızın üçüncü bölümünde verdik. Ayrıca eser, müellifin diğer eseri *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* ile 8. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bir bildiriyle tarafımızdan tanıtıldı.²⁰²

²⁰² Akgül, Hasan, “Seyyid Murâdî’nin İki Manzum Tarihi Fetih-nâme ve Gazavât-ı Hayreddin Pâşâ”, 8th INTERNATIONAL MARDIN ARTUKLU SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE, Mardin, 2022, ss.332-341.

FETİH-NÂME’NİN TENKİTLİ METNİ

METİN OLUŞTURMADA TUTULAN YOL

Metin oluşturulurken iki nüshadan yararlandık. Eserin Revan 1292’de bulunan nüshasını esas alıp bunu “R1” şeklinde kısalttık. Karşılaştırma için faydalandığımız ve Revan 1291’de bulunan nüshayı da “R2” şeklinde kısalttık. Nüsha aralarındaki farkları dipnotlarda gösterdik.

Metnin çevriyazısı yapılırken kullanılan “transkripsiyon işaretleri” aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

R1 nüshasının varak numaraları metnin sağ tarafında, R2’nin varak numaraları ise dipnotlarda gösterilmiştir.

Nüshada olmayıp tarafımızdan eklenen kısımlar köşeli parantez “[]” içinde gösterilmiştir.

Veze ve söyleyiş gereği birleşik kelimelerin oluşumunda düşen vokaller (‘) işaretiyle gösterilmiştir.

Örnek: Ne olur>N’olur; ki ana:>k’ana...

Ünlü ile biten bazı kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde veze gereği ilk kelimenin sonundaki ünlü düşürülerek yazılmıştır.

Örnek: aşkına anun> aşkın’anun...

İki kelime arasına giren Farsça ek veya edatlar araya kısa çizgi (-) konularak yazılmıştır.

Örnek: ser-be-ser...

Farsça ön eklerden sonra kısa çizgi (-) konularak yazılmıştır.

Örnek: bî-niyâz, bî-çâre, nâ-sezâ...

Hak, Rab, Perverdigâr, Yezdân vs. gibi özel isimler yazılırken büyük harfle başlatılarak yazılmıştır.

Farsça bileşik isim ve sıfatlar yazılırken iki kelime arasına kısa çizgi (-) konularak yazılmıştır.

Örnek: hem-râh, sahib-kırân, pür-kerem, nîk-ḥaşlet, nîk-nâm...

Sonu “p” ile bitip nüshada “ب” ile yazılan Türkçe kelime ve ekler nüshadaki gibi değil, “p” ile yazılmıştır.

Örnek: heb> hep; olub>olup; idüb>idüp

Nüshada “چ” ile yazılan bazı Türkçe kelime veya ekler, bugünkü şekilleriyle yazılmıştır.

Örnek: niçe> nice

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

TANSKRİPSİYON İŞARETLERİ				
ء	'		ش	ş
ا	e , a		ص	ş
آ	â		ض	đ,z
ب	b		ط	ţ
پ	p		ظ	z
ت	t		ع	'
ث	ṯ		غ	g
ج	c		ف	f
چ	ç		ق	q
ح	ḥ		ك	ñ,g,k
چ	ḥ		ل	l
د	d		م	m
ذ	ḏ		ن	n
ر	r		و	û,ü,v,o,ö
ز	z		ه	a,e,h
ژ	j		ی	ı,î,î,y
س	s			

Fetih-nâme-i Hayreddîn Pâşâ

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1. Kùltu Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm	İbtede'tu bi'smike yâ ze'n-na'îm [1b]
2. İbtede'tu bi'smike yâ ze'l-merâm	Minke nercû raḥmeten bi'l-iḥtitâm ²⁰³
3. Eyledüm ismüñle çün söz ibtidâ	Umaram fazluñla bula intihâ
4. Dergehüñden bu recâ yâ zi'n-nevâl	Bu sözüñ hayr ile ola ber-kemâl
5. Ni'metüñe 'âlem içre yok kıyâs	Hûn-ı elḫâfuñdan umar cinn ü nâs
6. Eyle olsa şun bize de yâ İlâh	Çünkü sensin yirde gökde pâdişâh
7. Kıl 'inâyet eyle tevfiķüñ refiķ	Ṭutavuz dergâhuña râh-ı ḫaķiķ
8. Yâ ğıyâse'l-müstegîsîn ihdinâ	Yâ ecîre'l-müstecîrîn ihdinâ ²⁰⁴
9. Vir hidâyet yine yâ Rabbe'l-enâm	Bula ğâyet nazmıla işbu kelâm
10. İntihâya irgür anı kıl 'atâ	Luṭf idüp bâ ḫaķķ-ı nûr-ı Muştafâ
11. Oldur ol kim eyledüñ anı emîn	Oldı ḫalķa raḥmeten li'l-âlemîn [2a]
12. Nazmuma evzâḫ idüp iy Bârî Hudâ	Eyle bu maķşûdımı yine revâ

Der-Na't-ı Resûlü'llâh Şalla'llâhu 'Aleyhi Ve's-selem

13. 'İşķına'nuñ kim didün Levlâk aña	Hep mesîr oldı ṭoķuz eflâk aña
14. İftihâr idüp anuñla nüh felek	Pây gerdin kuḫl idindi her melek
15. Cümle eşyâyı kim var eyledüñ	Yoğiken ḫudretle izḫâr eyledüñ
16. Hürmetinedür anuñ yoķdur ğümân	'Âlem içre vaḫş u ṭayr u ins ü cân
17. Daḫı hem eşyâ nihân âşikâr	Bu zemîn ü âsimânda ne ki var
18. Çün ḫamu anuñçün ola bî-ķıyâs	Dergehinden uma luṭfi cinn ü nâs
19. N'ola bu bir mûra idüp taķviyet	Genc-i 'ilmüñden viresin ma'rifet
20. Ğâyete nazm ile bir söz irgüre	Ehl-i 'işķuñ ḫalbine sûz irgüre
21. Zerrece noķşân irer mi dergehe	Cünd-i ḫüsr itmez ğüzer hiç ol rehe
22. Ol degül her ḫalbe virseñ ḫudreti	Her biri biñ nazma ṭutsa ülfeti
23. Naķş irişmez zerrece iḫsânuña	Bu degül bula 'anâ reh şânuña [2b]
24. Eyle olsa imdi bu âvâre de	Bende-i üftâde vü bî-çâre de

²⁰³ Bismillahirrahmanirrahim dedim / Ey nimetler sahibi senin isminle başladım.

Ey hikmet sahibi senin isminle başladım / Tamamlamak için sadece senden merhamet umuyorum

²⁰⁴ Ey yardım dileyenlere yardım eden Allah'ım, bizi hidayete erdir! / Ey sevap dileyenlere sevap veren Allah'ım, bizi hidayete erdir!

25. Eylese kâmil kelâmın bi't-tamâm	Nazmıla idüp merâmın ihtitâm
26. İrgürüp sözün kemâle bî-kuşûr	Ref' idüp dilden kürûb ile fütür
27. Nağş irişmez zerrece ihsânuña	Cûduña in'âmuña vü şânuña
28. Luğf idüp imdi eyâ Perverdigâr	Kâr-sâz-ı berr u bahr ü Kirdikâr
29. Yine anuñ 'ışkına kıl ber-merâm	İşbu sözüm nazmile ola tamâm

Du'â Ender Hâtîme

30. Hem dahı aşhâbınuñ evlâdınuñ	Hürmetine cümle-i ecdâdınuñ
31. Hayr ile hatm it sözüm yâ Rabbenâ	Çü diyâr-ı nazm için urdum binâ
32. Eyle her beytin müzeyyen mürtefi'	Kıl me'ânî dürrin anda müctemi'
33. Eyle a'lâ çarhdan her dârını	Ehl-i diller añlayup esrârını
34. Bileler kim bunda ne sır oldı kâr	Kim muşannif nice kıldı ihtiyâr

Der-Menkabet-i Çehâr Yâr [3a]

35. Hürmet-i dört yâra hem açdum eli	Ya'ni Bûbekr u 'Ömer 'Osmân 'Alî
36. Anlaruñçün ellerim boş eyleme	Güng u lâl idüp gama tûş eyleme
37. Şol kabûluñ gencin îşâr eylegil	Qalbümi fazluñla sen yâr eylegil
38. Redd kılma dergehüñden hâlî yed	Luğfuñı bu nuğkuma eyle sened
39. Mâ'iveş câri ola söz cevheri	Şad hezâr altun getüre her biri
40. Bunca ni'met k'itdüñ a'tâ yok 'aded	Luğfuña yok intihâ vü cây-ı had
41. Yine bu dem kıl aâlar yâ Kerîm	Yâ ğaniyy ü yâ mu'in ü yâ rahîm
42. Luğfuñ ola bunda hem-râhum benüm	Menzile irişe hem râhum benüm
43. Qalmaya ebter kelâmum fi't-tarîk	Eylegil tevfiķüñi yine refiķ
44. İntihâya ire tâ kim bu kelâm	Bula sözüm dürr-i nazm u intizâm
45. İre silke nazm-ı dürr-i şâhvâr	Sen müyesser kıl eyâ Perverdigâr
46. Qâdir ismüñ haķķı irgür kudreti	Çünki tutdum işbu nazma ülfeti
47. Qalmaya ebter tamâm idem anı	Vir kemâluñdan kelâma kıl ğanî [3b]

Der-Şıfat-ı Bahâr ²⁰⁵

48. Diñle imdi yine bir şîrin kelâm	Ol kelâmdur kim işidüp hâş u 'âm ²⁰⁶
49. Her birisi cân u dilden şad ola	Bâğ-ı şâdî içre serv-i âzâd ola

²⁰⁵ Der-Sıfat-ı Bahâr: Der-Âğâz-ı Dâstân Der-Sıfat-ı Bahâristan R2

²⁰⁶ R2: [212b]

50. Açıla kâlbende şâdî gülleri
 51. Nağmesinden gönçeler handân ola
 52. Lâleler şevkile diller yaqalar
 53. Raqşa gire her şecer dâmen-keşân
 54. Yüz yire urup benefşe bî-ħicâb
 55. Hem²⁰⁸ bahâr-ı bâdem ola sîm-pâş²⁰⁹
 56. Ref^c ide sancag-ı serv âzâdını
 57. Taqına hançer miyâne gönçeler
 58. Ola şeb-bûyuñda sünbül hemdemi
 59. Bezm-i ezhâra müzeyyen irişe
 60. Zanbaq ol bezme irüp bûyın vire
 61. Şalına gülşende serv-i âzâdeler
 62. Serv ayağında çemen üftâdeveş
 63. Jâleler pür ide lâle câmını
 64. Şâh Hüseyñiveş ferahdan lâleler
 65. Sûsen ol bezme irüp bu kârdan
 66. Nerges ol bezm içre kim nâyim ola
 67. İre bu rengin sözümden kim güle
 68. Şermesâr olup gül ide beñzin al
 69. Göz yumup²¹¹ nerges giye zerrin külâh
 70. Her biri ref^c ide bir yüzden ‘alem
 71. Cavk u cavk²¹⁴ ire zevâhir ‘askeri
 72. Cem‘ oluben hep olalar şâd-kâm
 73. Çün Mesîhâveş dem ura sözde ney
 74. İre nu‘mân u şakâyıq yâsemen
 75. Gülsitânda ‘andelib efgân ide

- Nağme ide anda cân bülbülleri
 Nerges ol bezmi görüp hayrân olâ
 Gönçeveş çâk ide güller yaqalar
 Zer nişâr ide bu bezme ergevân
 Hizmet-i²⁰⁷ bezm için ide irtikâb
 Serv anı görüp çeke gülşende bâş
 Ola hürrem yıka gam bünyâdını
 İde bülbül bigi²¹⁰ nâle ancalar [213a]
 Nerges-i şehlâ işidüp bu demi
 Yâsemenlerle qaranful qarışa [4a]
 Lâle şâdîden ura tâcın yire
 Şâd olalar hep bilüşler yâdlar
 Lâleler zeyn idetura bâdeveş
 Mest ide her gönçe-i bâdâmını
 Başlar açup pâ-bürehne qalalar
 Ağız alup dil çeke ezhârdan
 Lâleler tolu içüp dâyim ola
 Şafha şafha ‘arz ola her bülbüle
 Qala bülbüller olup şûrîde-ħâl
 Cem‘ olup anda şükûfe çün sipâh
 Her gürûha gunc ire²¹² def^c ola gam²¹³
 Her biri giyüp mücevher efseri
 Anları fehm eyleyen dil ala kâm [4b]
 Hep nebâtâtuñ ola emvâtı hay
 Pür ola nûr-ı hadâyıqdan çemen
 Bûsitânda murğ hoş elħân ide

²⁰⁷ hizmet-i: ħıdmet-i R2

²⁰⁸ hem: her R2

²⁰⁹ Sîm-pâş: mîm-pâş R2

²¹⁰ bigi: gibi R2

²¹¹ Göz yumup: gül gibi R2

²¹² ire: ide R2

²¹³ R2: [213b]

²¹⁴ cavk u cavk: cavk cavk R2

76. Anlaruñ şevkiyle taşlar taşlar
 77. Mâ-ħaşal ola müzeyyen her diyâr
 78. Hep ħurûşa gele cümle mâr u mûr
 79. Şâdisinden rakşa gire nüh felek
 80. Şubħa dek encüm ola gevher-nişâr
 81. Bezm-i şeb çün mâh ile enver ola
 82. Tâ seħer yummayaya yılduzlar gözin
 83. Gökde çün seyyâreler ħandân ola
 84. Yir u gök ehli ħamu şâdan ola
 85. Bu degül insân ħamu eşyâ tamâm
 86. Anı görüp ħamu eşyâ ide cûş
 87. Cûş zâhir ola her enfâsdan
 88. Eyle kim her kûh u şahrâda çemen
 89. İşbu sözüñ şâdisin idüp kıyâs
 90. El açuben şahn-ı şahrâda çınâr
 91. Nice çâk itmez girîbân gonçeler
 92. Nice görüp nâz ile şalınmaz ol
 93. Şâd u ħurrem ola ser-tâ-ser cihân
 94. Anı görüp cümle-i dil²²⁰ şâd ola

Âgâz-ı Dâstân ber- Medħ-i Şâh-ı Cihân²²¹

95. Bir gün ol sulţân-ı cümle her diyâr
 96. Pâdişâh-ı berr u baħr u muħterem
 97. Âķil u dâna vü mu‘tî vü ħalîm
 98. Raħmet ide Ĥaķķ anuñ ecdâdına
 99. Hem daħı devletle ola baħtiyâr

- Dil degül kim cân u başlar dâğlar
 Bu degül k’açıla²¹⁵ ezhâr âşikâr
 Düşe her bir ħalbe şâdîden sürûr
 Anı görüp şükr ide her bir melek
 Şeb-çerâğ ala şafağdan tâbdâr
 Şâh-ı rûza âfitâb efser ola
 Ĥurrem olup zeyn ideler gök²¹⁶ yüzün
 Nice şâd olmaz o kim²¹⁷ insân ola²¹⁸
 Olmaya ħurrem kim ol ħayvân ola
 Her biri ħaddince ola şâd-kâm [5a]
 Ĥudretince ide her biri ħurûş
 Bu degül ki ancaķ cinn u nâsdan
 ‘Arz ide dergâħa envâ‘-i minen
 Ceyş-i ezhâr eyleye Ĥaķķ’a sipâs
 Eyleye şükr ol ilâħa bî-şümâr
 Gül bigi²¹⁹ olmağa ħandân ancalar
 Kim bula dâmân-ı luţf-ı Ĥaķķ’a yol
 Tola şâdîden zemîn ü âsumân
 Ne ħaberdür diñleñ imdi yâd ola

- Rub‘-ı meskûna emîr-i tâcdâr²²²
 Pür-seħâ vü pür-‘atâ vü pür-kerem
 Ya‘ni kim Sulţân Süleymân bin Selîm [5b]
 ‘Ömr-i eţvel baħş idüp evlâdına
 ‘Adl u dâd itmeklik idüp ihtiyâr

²¹⁵ k’açıla: ki açıla R2

²¹⁶ gök: gün R2

²¹⁷ o kim: ki ol R2

²¹⁸ R2:214a

²¹⁹ bigi: gibi R2

²²⁰ Cümle diller: cümle diller R2

²²¹ Âgâz-ı Dâstân ber- Medħ-i Şâh-ı Cihân: Der-Beyân-ı Elkâb-ı Pâdişâh-ı Cihân ve Efkâr-ı Şehriyar-ı Kâmurân R2

²²² R2:[214b]

100. Döndüğince hem bu çarh-ı bî-çarâr
 101. İstedi kim ‘azm-ı küffâr eyleye
 102. Evvelâ deryâ yüzîn ziyet kıla
 103. Eyle fikr itdi sefâyin cem‘ ide
 104. Eyle şala ehl-i küfre zemzeme
 105. Ya‘ni şala dâr-ı küfr üzre gemi
 106. Uralar²²⁶ kâfirlere yir yir hüsâm
 107. Yıkalar âbâdın oda yaqalar
 108. Eyle fikr idüp didi bir gün hemân
 109. Oldurur deryâ yüzünüñ serveri
 110. Çün aña deryâyı virdüm ser-be-ser²³⁰
 111. Hod²³¹ sefer vaqti irişdi geldi hoş
 112. Cehd idüben ‘azm-ı deryâ eyleye
 113. İmdi tîz gelsün budur fermân aña
 114. Cem‘ idüp nice sefâyin çıksun ol
 115. Çünkü şeh bu resme fermân eyledi
 116. Ya‘ni kim paşa-yı a‘zam kâm-kâr
 117. ‘İzzet u devletle ola müstedâm
 118. Turdı ol sâ‘atde yirinden hemân
 119. Qıldılar ol dem işâret geldi ol
 120. İrdi çün dergâha hoş virdi selâm
 121. Menziline geçübün kıldı qarâr
 122. ‘İzzet idüp hayli ikrâm eyledi
 123. Dağı diñleñ kim neye irişdi kâr

‘İzz ü devlet birle ola pâydâr
 Kârını kâfirlerüñ zâr eyleye
 Ba‘de hazâ kendüsi²²³ rihlet kıla
 Nûr-ı şer‘i her bezimde şem‘ ide
 Darb-ı tîğ ile qarışa demdeme²²⁴
 Vâşıl olup dâr-ı harbe²²⁵ âdemî
 Hânçer u gürz-i girân ile sihâm²²⁷
 Ehl-i İslâm ile tola yaqalar
 Qanı Hayreddîn ol Hızr-ı zamân²²⁸
 Hem²²⁹ gazâ-yı bahruñ oldur rehberi
 Niçün ol bu dem turup itmez sefer
 Aña lâyıkdur idüp cûş u hurûş [6a]
 Düşmenüñ sa‘yını yağma eyleye
 Bu tonanma emridür fermân aña
 Ehl-i küfrüñ dârın oda yaqsun ol
 Hâş Ayas ol emri iz‘ân eyledi
 Mü‘min-i muṭlak muḥibb-i şehriyâr
 Bu cihân turduqça ola şâd-kâm
 Hıfz idüben bâb-ı tedbîrin revân
 Pâdişâhuñ dergehine buldı yol
 Hizmet emrin yirine iltüp²³² tamâm
 Anı görüp pâdişâh-ı nâmdâr [215b]
 Hürmetüñ saqfını üstâm²³³ eyledi
 Bu arada nice kıldı ihtiyâr

²²³ ba‘de hazâ kendüsi: ba‘dehu kendü dahi R2

²²⁴ Bu beyit R1’de yoktur.

²²⁵ Dâr-ı harbe: dâr-ı küfre R2

²²⁶ uralar: uralum R2

²²⁷ gürz-i: gürz ü R1

²²⁸ Hızr-ı zamân: merd-i cihân [215a] R2

²²⁹ hem: her R2

²³⁰ ser-be-ser: ser-te-ser R2

²³¹ Hod: hem R2

²³² iltüp: koyup R2

²³³ Bu kelime nüshada “estâm” şeklinde harekelenmiştir. R2’de ise “esnâm” şeklindedir. Ancak anlam gereği yazdığımız şekilde olmalıdır.

124. K̄amusın bir bir size yâd ideyin

Gûş iden cân u dilin²³⁴şâd ideyin [6b]

Der-Beyân-ı Emr-i Pâdişâh-ı ‘Alem-penâh²³⁵

125. Didi imdi bir nefes diñle beni

Çünkü paşa yirine gördüm seni

126. H̄od²³⁶ saña paşa didüm olduñ paşa

Tutduğuş emri düriş irgür başa

127. Paşalık emrin yirine iltegör

Bu hevâya sen de qalbüş yiltegör

128. Kişi kim ola mübâşir bir işe

Aña lâyıq irgüre anı başa

129. İmdi sen de başa irgür kâruñ

Er bigi²³⁷ ol cem‘ idüp efkâruñ

130. Diñle saña ne sipâriş eylerem

Bu yaña ben de ne cünbiş eylerem

131. Cümle-i sırrum saña mefhum ola

Ya‘ni ne idecegüm ma‘lûm ola

132. İmdi ben qasd eyledüm idem sefer

İrişem Boğdan²³⁸ iline bî-ğazer

133. Sen de cem‘ eyle sefâyin bî-qıyâs

Hem ne deñlü kim dilerseñ ceyš-i nâs²³⁹

134. Al dağı var ‘azm-ı deryâ eylegil

Kâfirüş ilini yağma eylegil

135. Hem Yeñiçeri sipâhı qulları

Al ki hizmet eylemekdür yolları

136. Sen vekîlüm ol benüm her kârda

Virmede vü almada efkârda [7a]

137. Virdüğüş vir alduğuş al hep senüş

Sözünü gûş itme ğayrı kimsenüş

138. Qaç dilerseñ begler al bile hemîn

Her işünde olalar saña mu‘în

139. Ya‘ni kim hep olalar tâbi‘ saña

Gideler emrüşle dirsen her yaña

140. Cân u dilden saña hizmet ideler

Qankı etrâfa buyursañ gideler

141. Bu ğazâyâ ya‘ni nuşret vireler

Emrüşle nâra dirseñ gireler²⁴⁰

142. Olmaya saña muğâlif iş ola

Fikretüşnden ğayrı bir cünbiş ola

143. Saña tavfiz eyledüm ben her işi

Râ‘yüşne qarışmasun ğayrı kişi

144. Saña H̄aq virdi bu kârı iş senüş

Hep umûr-ı baqr içün cünbiş senüş

145. Tâ ezelden bu yoluñ sensin eri

Bu zamân ğâzîlerinüş serveri

146. Yine imdi göreyin merdâne ol

Bu cihâduñ nârına pervâne ol²⁴¹

147. Yan yağıl çalış bu yolda şem‘-vâr

Şu‘leñ ola tâ ki günden²⁴² âşikâr

²³⁴ dilin: dili R2

²³⁵ Der-Beyân-ı Emr-i Pâdişâh-ı ‘Alem-penâh: Der-Beyân-ı Emr-i Pâdişâh-ı ‘Alî-cenab be-Paşa-yı kâm-yâb R2

²³⁶ Hod: ben R2

²³⁷ bigi: gibi R2

²³⁸ Boğdan: Bağdad R2

²³⁹ ceyš-i nâs: cünd-i nâs, [216a] R2

²⁴⁰ Bu beyit R1’de yoktur.

²⁴¹ R2: [216b]

²⁴² günden: gökden R2

148. Dîn yolına çalışgör şâh için
 149. Ur kılcı kâfir-i bed-nâm için
 150. Tâ ki nâmun tâ kıyâmet yâd ola²⁴³
 151. İmdi düşmenden tamar götür yürü
 152. Aña göre eyle kâruñ ber-çarâr
 153. İntikâm-ı dîni al küffârdan
 154. Kıır ulusun kiçisin eyle esîr
 155. İl senüñdür gün senüñ leşker senüñ
 156. Bildügüñ bigi²⁴⁴ olup her kârda
 157. Ger dilerseñ taşrada ol kış u yaz
 158. Yok dir iseñ yine gel idüp aqım
 159. İmdi tır gör emrüñ isti‘câl it²⁴⁵
 160. Sâhil-i deryâyı hem hıfz it revân²⁴⁷
 161. Olmaya düşmen gele bir iş kıla

Ender Du‘â-yı Paşa-yı Kâm-kâr be-Sultân-ı Tâcdâr²⁴⁸

162. Çün tamâm itdi bu resme şeh sözün
 163. Didi ey sultân-ı ‘âdil şehriyâr
 164. Şehriyâr-ı nîk-ħaşlet nîk-nâm
 165. Âfitâb-ı devletüñ olsun münîr
 166. Bu cihân tırduqça tıpuñ var ola
 167. Haq Te‘âlâ eyleye ‘ömrüñ mezîd
 168. Olasın devletle dâyim şâd-kâm
 169. İmdi ey sultân-ı ‘âlem kâm-kâr
 170. Yoluña olsun benüm cânım fidâ

- Yir ü gögü yaradan Allâh için
 Bir iş eyle Haq için hem nâm için
 Her taraftan müslümânlar şâd ola [7b]
 Çünkü sensin ehl-i bahruñ serveri
 İnleye a‘dâ elüñden zâr u zâr
 Ehl-i küfr ilini tıoldur zârdan
 Yüz Haq‘a tut ‘üsri ol eyler yesîr
 Emrüñe fermân ola ‘asker senüñ
 Kıoma ağız dadını küffârda
 Aña göre kııl yarağüñ çoğ u az
 Haq Te‘âlâ eyleye yoluñ yakın
 Lâzımuñ ber-vech-i istikmâl it²⁴⁶
 Ben gelince bulına emn u amân
 Mülkim içre nâ-sezâ cünbiş kıla

- Bu sözi güş idüp ol merd-i güzîn²⁴⁹[8a]
 Rub‘-ı meskûn üzre zıll-i Kırdigâr
 Devlet ile dâyimâ ol müstedâm
 Şek degül ħaqdur tıpuñ‘çün dest-gîr
 Nice şehirler saña ħizmet-kâr ola
 Her cihetde vire²⁵⁰ kâmuñ ber-mezîd
 Alasın cümle ‘adûdan intikâm
 Ĥâtıruña gelmesün kaç‘â ħubâr
 Bunda ħizmet itmege şaldı Ĥudâ²⁵¹

²⁴³ Ta ki nâmun tâ kıyâmet yâd ola: Tâ kıyâmet tâ ki kâruñ yâd ola R1

²⁴⁴ bigi: gibi R2

²⁴⁵ it: kııl R2

²⁴⁶ it: kııl [217a] R2

²⁴⁷ revân: hemân

²⁴⁸ Ender Du‘â-yı Paşa-yı Kâm-kâr be Sultân-ı Tâc-dâr: Ender Du‘â-yı Pâdişâh-ı Kâm-kâr-ı Sultân-ı Tâcdâr R2

²⁴⁹ Çün tamâm itdi bu resme şeh sözün / Bu sözi güş idüp ol merd-i güzîn: Çün tamâm itdi sözün şeh kâm-kâr/Rub‘-ı meskûn ol zıll-i Kırdigâr R2

²⁵⁰ vire: ola R2

²⁵¹ Bunda ħizmet itmege şaldı Ĥudâ: Hizmetünden itmesün ayru Hudâ R2

171. Tâ ölince saña hizmet-kâr olam Hizmetüñ itmege minnet-dâr olam²⁵²
172. Şanma tapuñdan²⁵³ baña minnet ola Tek tapuñdan zerrece himmet ola
173. Dergehüñe yüz urup hizmet idem Hoş görem Hakk'a anı minnet idem²⁵⁴
174. Bu yola ben komuşum cân u seri Bu cihânda n' eyleyem şimdengeri
175. Hakk vire ger bu yola qurbân olam Her ne dirseñ emrüñe fermân olam [8b]
176. Çün buyurduñ idesin²⁵⁵ bu dem sefer Himmetüñle kıılma deryâda hazer
177. Devlet ile 'azm idüp ol sen revân Hakk'a ısmarlayuben bizi hemân
178. Hakk Te'âlâ ger baña nuşret vire Himmetüñ ide²⁵⁶ eger fırsat vire
179. Hıfz idem bahrı komayam ihtirâz Her yaña gide sefâyin kış u yaz
180. Mü'minîne emn ile âmân ola Kankı arza²⁵⁷ gitseler fermân ola
181. Sâhil-i deryâyı ben idem emîn Havf-ı düşmen qalmaya kat'â²⁵⁸ hemîn
182. Sen eyle bize du'âyı bî-mecâz Anı maqbûl eyleyüp ol bî-niyâz
183. Her tarafda vire bize kâmumuz Yine şihhatla gelevüz kamumuz²⁵⁹

Der-Du'a-yı Şehriyar be-ceyş-i İslâm²⁶⁰

184. Bu cevâbı gûş idüp şâh-ı cihân El açup kıldı du'âyı ol zamân
185. Didi yâ Rabbî 'inâyet eylegil Ehl-i İslâm'a hidâyet eylegil²⁶¹
186. Fırsat u nuşretle eyle ber-merâm Ehl-i küfre bulışup alına kâm
187. Ol du'âyı itdi Hakk ol dem revâ Yok dinürse dinlegil âhir n'ola²⁶²[9a]
188. Çün du'âsın kıldı sultân-ı cihân Turdı Hayreddîn yirinden ol zamân

Der-Vedâ' Kerden-i Paşa be-Pâdişâh-ı 'Âlemiyân²⁶³

189. Dest-bûs itdi hem kıldı vedâ' Qurb-ı şehden eyleyüp def'-i şudâ'
190. Turdı Hayreddîn Paşa çün başa²⁶⁴ Yesser'allâhu Te'âla mâ yeşâ²⁶⁵

²⁵² Bu beyit R2'de yoktur.

²⁵³ tapundan: kapundan R2

²⁵⁴ R2: [217b]

²⁵⁵ idesin: ideyin R2

²⁵⁶ ide: ire R2

²⁵⁷ arza: yire R2

²⁵⁸ kat'â: anda R2

²⁵⁹ Yine şihhatla gelevüz kamumuz: Gün gibi rûşen oliser nâmumuz R2

²⁶⁰ Der-Du'a-yı Şehriyar be-ceyş-i İslâm: Ender Du'â-yı Şâh-ı Cihân-ı Ala Ceyş-i Ehli'l-imân R2

²⁶¹ R2: [218a]

²⁶² dinlegil âhir n'ola: dinle âhir ne ola R2

²⁶³ Der-Vedâ' Kerden-i Paşa be-Pâdişâh-ı 'Âlemiyân: Der Beyan-ı Vedâ' Kerden-i Paşa-yı Kâmurân zi Pâdişâh-ı Zamân R2

²⁶⁴ başa: maşâ': R1

²⁶⁵ Allah istediği şeyi kolaylaştırır.

191. Taşra çıkdı çok sefâyin kıldı cem‘
 192. Emr kıldı aldı kâtib hâmeyi
 193. Şaldı her eţrâfa ceş icmâ‘na
 194. Geldi İstanbul‘a hâzır oldu ceş
 195. Söz öküş cem‘ oldu anda çok gemi
 196. Tonadup nice gemi ol pehlivân
 197. Hâzır idüp cümle-i ceşin tamâm
 198. Gelmedi lîkin muradınca kişi
 199. Çünkü emr itmiş idi şâh-ı cihân
 200. Eyleyüp yüz elli kıt‘a bâd-bân
 201. Geldi çün cümle kürekçi yir yirin
 202. Tonadup kırk pâre ol sâ‘at gemi
 203. Almadı bâkî kalanı pehlevân
 204. Anı görüp didi ki Ayas Paşa
 205. Tonadup gemileri imdi revân
 206. Çünkü Hayrû‘d-dîn anda ol nefes
 207. Eyle virür kim cevâbı kâyilüz
 208. Gitmege lâkin bize yarağ gerek
 209. Kırk gemi tonatmışamdur gör işi
 210. Kim anı dağı koyuben dolduram
 211. Bârî kırk dağıye bölün âdemî
 212. Anları da aluben olam revân
 213. Anı işidüp Ayas-ı nâm-dâr
 214. Anları cem‘ eyleyüp algıl da sen
 215. Yine didi aña kim Hızr-ı zamân
 216. Çünkü anlar hizmete kâdir degül
 217. Göç gemüsi olmaya tonanmamuz
 218. Mâ-şaşâl almayuben kıldı ‘inâd

Kalbini bu şevke²⁶⁶ yakdı çünkü şem‘
 Yazdı ol günde nice yüz nâmeyi
 Her biri idüp vidâ‘ etbâ‘na
 Emr-i pâşa üzre nâzır oldu ceş
 Her birinün içi tolu âdemî
 ‘Azm-ı deryâ eyleyüp ol dem hemân
 Şol ki hâcetdür görüben bi‘t-tamâm²⁶⁷
 Diñleñ imdi kim neye irer işi²⁶⁸
 Ki tonanma ola ol demde hemân
 Yine bahre çıka ol Hızr-ı zamân
 Seçdi ol da aldı andan bir birin
 Zeyn idüp koydı içine âdemî
 Ya‘ni kürekçileri Hızr-ı zamân
 Emr-i sultân eyle oldu iy paşa
 Gitmegün ister didi şâh-ı cihân
 Bu kelâmı güş ider ol yirde bes
 Eyle oldu emr çünkü mâyilüz
 Gemü gitmez çünkü çekilmez kürek
 Bir gemiye dağı yokdur bir kişi
 Emr-i şâha göre bahre şaldıram
 Ola cümle ser-be-ser seksen gemi²⁶⁹
 Durmayam bunda dağı bir dem hemân
 Didi kim kürekçi hod çok âşikâr
 Bahre çık eyle sefer sağ u esen
 Kimi hasta anlaruñ kim nâtuvân
 On biñ olursa da ma‘nâ bir degül
 Çünkü iş bitmez nedür tonanmamuz
 Kılmadı ol hastalara i‘timâd

²⁶⁶ şevke: şevk R2

²⁶⁷ Bu beyit R2’de yoktur.

²⁶⁸ R2: [218b]

²⁶⁹ R2: [219a]

219. Kim kürek çaka vara bitüre kâr
 220. Pâdişâhdan qorqusından nâm-ver
 221. Kizb idüp eyle didi kim nâm-dâr
 222. Bundan evvel ya'ni Şâlih Qapudan
 223. Pes yigirmi bâd-bân ile meğer
 224. Eyleyüp anı bahâne ol zamân
 225. Uşta Andır Dorya şimdi bu nefes
 226. Hâliyâ Girüd' de yatır bed-gümân
 227. Anı beklermiş kim ide bir fesâd
 228. Kendünüñ örtüle şuçı ol gide
 229. İşidür çün bu sözi pâdişâh
 230. Ol da anuñ hâtır' çün âşikâr
 231. Qaşd idüben anda ikdâm itmedi
 232. Qırq gemüyle çıkup oldu revân
 233. Pes yigirmi Şâlih aldı kırq Paşa
 234. Oldı altmış sekseni gelse gerek
 235. İşbu pâ-bendden Ayas' uñ kârına
 236. Diñleñ anı da kılam imdi beyân
 237. Nice kez dimiş idi ya'ni Ayas
 238. Anları al kim şehinşâhuñ sözi
 239. Ya'ni al git hele emri yirine
 240. Ger dilerseñ döñesin taşra yine
 241. Ol da virmişdi aña eyle cevâb
 242. Sen nice havf eyleriseñ bu zamân
 243. Çünkim iş gelmez ilerü bilürem
 244. Bari yegdür şöyle gitmek yaluñuz
 245. Eyle diyüp eyledi haylî 'inâd
 246. Hâşıl olmaz ger didügi olmaya
 247. İmdi kaçan olur anuñ cünbüşi

Gitmedi çün bulmadı 'asker yarar
 Ya'ni kim anda Ayas-ı mu'teber
 'Arz idüp Sultân'a ol dem âşikâr
 Mısr'a Hind Espani'yi alup hemân
 Eylemişdi cânib-i Mısr'a sefer²⁷⁰
 Pâdişâh öñinde didi kim 'ayân
 Cümle kırq pâre gemiyle geldi pes
 İmdi Şâlih Re'is'i tıyup hemân
 İmdi tız çıkusun dine budur murâd
 Dahı soñra bildügi gibi ide
 Emr kıldı tız çıka cünd-i sipâh
 Pâdişâha 'arz kıлмаğa iy yâr
 Emr olan kârında itmâm itmedi
 Kethüdâyı anda qodı ol zamân
 Yessera'llâhu Te'âlâ mâ-yeşâ²⁷¹
 Tonaduben yahşi cünd alsa gerek
 Anı tız şaldüginuñ efkârına
 Bundan evvel kim Ayas-ı kâmurân²⁷²
 İşbu kârı idüp andan iltimâs
 Yirine gelsün ki hoş görsün bizi
 İdesin sen anlaruñ tedbîrine
 İstedüğüñ idesin döne döne
 Ya'ni Hayrû'd-dîn Paşa kâm-yâb
 Ben dahı artuq kılıram bu 'ayân
 Bunları yâ bahre neye aluram
 Anları almaqdan ise bilüñüz
 Anı bildi kim Ayas anda murâd
 Bahre çıkmaz gayrı 'asker gelmeye
 Pâdişâhuñ emri bu çün iy kişi

²⁷⁰ R2: [219b]

²⁷¹ Allah istediği şeyi kolaylaştırır.

²⁷² R2: [220a]

248. Eyle olsa kendüden k r p hem n   t  telb s  idüben ol zaman
249. P di a a ‘arz kıldı b -h l f   n çıka ol  a ra gider i til f²⁷³
250. Ol sebebden eyle itdi ol zam n Kizb itdi  ah  ninde hem n
251. Hele ol dem ol em r-i k mur n Ya‘ni H yr ‘d-d n ol merd-i cih n
252. H zır id p kırk gem yi bi‘t-tam m  ol ki h cetd r görüben hep tam m²⁷⁴
253. Cümlesin id p m heyy    ik r  ılmayup bir gün da ı anda  ar r
254. Gurre-i Z ‘l-hicce‘de  ahib- ır n C nd-i  sl m‘ı aluben pehlev n [9b]
255. Aldı anları di le dört beg ulu Her biri sult n  atında sevg l 
256. Di le  imdi kim ola ol begleri H lk  inde birbirinden ye leri

Ender Vaf-ı M r H rrem²⁷⁵

257. N m-ı Hürrem evvel  hürrem-dil ol Kim  ar b olsa  ılır hürrem-dil ol
258. Ya‘ni kim m ri Teke sancağını  Gon esi oldur let fet b ğını 

Ender vaf-ı M r ‘Al ²⁷⁶

259. Ol ‘Al  Beg kim biri m r-i H m d H k vire devlet ziy de bu  m d
260. Her nefes ola mu‘ini m ste‘ n   d u hürrem ola  rdu a cih n²⁷⁷

Ender vaf-ı M r ‘Al ²⁷⁸

261. Biri de²⁷⁹ h cce‘l-haremeyn   ik r M r-i  zn k ol ‘Al -i n m-d r
262. H k Te‘ l  eylesün ‘ mrin t v l ‘Adl u d d idüp bula ecr-i cez l

Ender Vaf-ı M r Mu taf ²⁸⁰

263. Biri de m r-i ‘Al ‘iye kim ol Bula d yim ‘izzet   i b le yol [10a]
264.   nkim oldu n m-ı p ki Mu taf  Bula her dem c nib-i H k‘dan vef 

D sit n-ı H r c-ı Paşa be-sefer-i Z fer-rehber²⁸¹

265. M -ha al her biri d yim   d ola Gülşen-i ‘adl üre serv  z d ola
266. Her birinün ‘ mri ola p yid r Ber-mer m ide  amus n Kirdig r
267. Anları   d ide d yim ol cel l Her birin g r kim nice  ılmış cem l

²⁷³ R2: [220b]

²⁷⁴ 197. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 55 beyit) R1‘de yoktur.

²⁷⁵ Ender Vaf-ı M r Hürrem: Ender Vaf-ı M r der Sefer-i Paşa R2

²⁷⁶ Ender vaf-ı M r ‘Al : Ender Vaf-ı M r ‘Al  R2

²⁷⁷ R2:[221a]

²⁷⁸ Ender vaf-ı M r ‘Al : Ender Vaf-ı M r ‘Al -i D ger R2

²⁷⁹ Biri de: birisi R2

²⁸⁰ Ender Vaf-ı M r Mu taf : Ender Vaf-ı M r Mustafa be-m r-i Alaiye R2

²⁸¹ D sit n-ı H r c-ı Paşa be-sefer-i Z fer-rehber: Der-bey n-ı D sit n-ı H r c-ı Paşa be-sefer-i Z fer-rehber R2

268. ‘Âkil u dâna vü ‘âdil her biri
 269. Hep dilâverler bahâdurlar katı
 270. Ger silâh ü ger hazâyin ger gulâm
 271. Her birinüñ tîgi câna aş yirer
 272. Cümle-i ceşüñ sihâmı cân arar
 273. Hâzır idüp hem niçe top u tüfeng
 274. İşbu resme eyledi ‘asker hürûc
 275. Cem‘ idüp tonanmasını yanına
 276. Gice Yidiqulle‘de kıldı qarar
 277. Üç gün üç gice yürüdi ol hümâm
 278. Şabr idüben anda bayram eyledi
 279. Eyleyüp ‘âlimlere ihsânını
 280. Çıkdı andan yümn ile oldı revân
 281. Anda bir top gemisi batmış²⁸⁷ idi
 282. On yidi kıt‘a idi ihrâc eyledi
 283. Turdı andan İskedos‘a tutdı yol
 284. Vâki‘ olmuş bir hâcer üzre hişâr
 285. Kanda bir perkendesı var düşmenüñ
 286. Cem‘ olup perkendeler anda gelüp
 287. Ehl-i İslâm‘dan alup hem nice dil
 288. Mâ-şaşal ol ili incitdi tamâm
 289. İgrıboz Begi Muhammed Beg ‘ayân
 290. Nâmesinde eyle didi kim bugün
 291. Cem‘ olmuş anda bir nice gemi
 292. Yatağ oldı İskedos a‘dâ için

- Bir birisine²⁸² mu‘âdil her biri
 Hâzır olmuş cümlede ceng âlatı
 Her birisinde mükemmel bi‘t-tamâm²⁸³
 Gör ne hûn-rîzler ki kana aş yirer
 Kanlu peykânlar tamarda kan arar
 Kimisi âhen atar²⁸⁴ kimisi seng
 Doyamaz bu darba kal‘a²⁸⁵ vü burûc
 Vardı irdi Yidiqulle yanına (10b)
 Şubh esdi bir mülâyim rûzigâr
 Vardı Gelibolu‘ya irdi be-nâm
 Efkar u eytama in‘âm eyledi
 Her birinüñ şâd itdi cânını
 Varuben Limyos‘a²⁸⁶ irdi pehlevân
 Bahre düşüp topları yatmış²⁸⁸ idi
 Berriveş²⁸⁹ bahr içre minhâc idi
 Diñlen imdi kim ne kal‘a ola ol²⁹⁰
 Bir güzel limanı var hem âşikâr
 Yatağı olurdı ol liman anuñ
 Şıgınmurdı illeri gâret kılup
 Gönderürlerdi içerü eyle bil
 ‘Âciz olup ol diyâr andan be-nâm[11a]
 Nice kez ‘arz itdi Paşa‘ya revân
 İskedos itdi bu eñrâfi zebûn
 Taşra çıkarmaz²⁹¹ bu ilde âdemi
 Ehl-i İslâm iline yağma için

²⁸² Bir birisine: bir birisinden R2

²⁸³ R2: [221b]

²⁸⁴ âhen atar: âhendurur R2

²⁸⁵ kal‘a: kulle R2

²⁸⁶ Limyos‘a: Liyos‘a R2

²⁸⁷ batmış: yatmış R2

²⁸⁸ yatmış: batmış R2

²⁸⁹ Berriveş: Perrîveş R2

²⁹⁰ R2: [222a]

²⁹¹ çıkarmaz: çıkamaz R2

293. Ol yolu kaç‘ eylemişlerdi hemân
 294. Mûzî idi dâyim iderdi ziyân
 295. Çünkü Paşa buldı ol yire vuşûl
 296. Virmediler olmadı anda amân²⁹³
 297. Yidi mil yirden iletirdi²⁹⁵ top aña
 298. Yağdı âhir anı vîrân eyledi
 299. Kâfirinüñ ba‘zısın idüp helâk
 300. Ya‘ni kim hep cümlesin kıldı esîr
 301. İrdi andan İskiri‘ye pehlevân
 302. Eyledi anlar amânı çün kabûl
 303. Kırdüğünden gayrı ya‘ni ol dilîr
 304. Göçüp andan kılmak isterken sefer
 305. Bu yaña kim kethüda kılmış idi
 306. Pes Ayaz idüp şıkkılcum aña da
 307. Ne durursın bunda sen tîz ol revân
 308. Bulunan kürekçileri al iriş
 309. Eyle diyüp virmedi ruşat aña
 310. Bi‘z-zarûrî ol dahı turup hemân
 311. Hâzret-i Paşa-yı Ğâzî nâm-dâr
 312. Şol begenmeyüp koyup gitdüğünü
 313. Yükledüp gemülere şaldı anı
 314. Göç gemüleri bigi oldı turup
 315. Hiç kürek çekmek fülân yok ol zamân
 316. Ol idi kim irdi anda ol nefes
 317. N‘eylesün tîz anları bulup hemân
 318. Ya‘ni Gelibolı‘ya şaldı kamu
 319. İğriboz‘a şaldı anları tamâm

‘Âciz olmuşdı cemî‘-i mü‘minân
 Her cihetde²⁹² husrî olurdu ‘ayân
 İstedi kim emn ile ide duhûl
 Cenge meşğûl oldılar ol dem hemân²⁹⁴
 Urdı topın gice gündüz her yaña
 Ehli küfrüñ bağrını kan eyledi
 Bâkî küffârını²⁹⁶ kıldı derd-nâk
 Turdı andan dahı yine ol emîr²⁹⁷
 Anlara da varıcağ virdi amân [11b]
 Oldılar biñ cânla Sulţân‘a kul
 Aldı üç biñ hem sekiz yüz baş esîr
 Görüñ ahvâli yine neye irer
 Anı koyup kendüsi şalmış idi
 Didi Paşa yaluñuz ol yañada
 Bahre çıkup açagör sen bâd-bân
 Aña ulaş gice vü gündüz dürüş
 Virmedi ârâm ü hem mühlet aña
 Tîz yarağın görüp anda ol zamân
 Ya‘ni Hayrû‘d-dîn şâhib-i iktidâr²⁹⁸
 Nâtuvândur diyü terk itdüğünü
 Anı kim isterdi ol kıldı anı
 Hastaları gemülere koydı dirüp
 Bahre çıkup açdı andan bâd-bân
 Anları çün gördi Paşa anda bes
 On ikisin bir yaña kıldı revân
 Dahı seçüp anda on yidi gemü
 Turdı andan ‘azm kıldı ol hümâm

²⁹² cihetde: cihetden R2

²⁹³ amân: duhul R2

²⁹⁴ Cenge meşğûl oldılar ol dem hemân: cenge meşgul oldılar iy pür-usûl [222b] R2

²⁹⁵ iletirdi: atıldı R2

²⁹⁶ küffârını: küffârın R2

²⁹⁷ Turdı andan dahı yine ol emîr: Dahı dinlen n’itdi anda ol emîr R2

²⁹⁸ R2: [223a]

320. İndi andan İskedos'a pehlevân
321. Zîrâ Paşa varmadan evvel levend
322. Ol hîşârı almak isterlerdi hoş
323. Ya'ni tönanmayla çıkduğunu
324. Hem dahı anda geleceğın bilüp
325. Ğayret idüp anı virmezler idi
326. Ol idi kim çıka geldi nâm-dâr
327. Bu sebep istediler anlar amân
328. Anlara didi kim imdi yüz gülâm
329. Ba'dehu beş biñ kızıl altun ile
330. Eyleyüp eyle tazarru' bî-kiyâs
331. Elli oğlan vireler hem elli kız
332. Varuben cem' itdiler buldı huşûl
333. Ol idi kim anlara viridi amân
334. İtdiler anlar da çün emri kabûl
335. Pâdişâha ya'ni tâbi' oldılar
336. Vireler her yılda hem biñ altunı
337. Gördiler çün İskedos' uñ hâlını
338. Her biri havf idüp andan ol zamân
339. Cümle yüz dönderdiler küffârdan
340. Mültezim oldu harâca her biri
341. Bildiler anlar harâcın rû-be-rû
342. Kârı bitdi gitdi andan pehlevân
343. Anlara da cizye ta'yîn eyledi
344. Geldi anlar dahı istedi amân
345. Anlaruñ çün bir begi var idi ol
346. Gördi ol dem geldi Paşa ol zamân

Anlara da varıcağ viridi amân
Aña düşüp idüp etrâfını bend
Eyleyüp anlar dahı Paşa'yı gûş
İskedos'ı aluben yıkduğunu
Kal'aların hıfz idüp muhkem turup²⁹⁹
Anlaruñ cengini görmezler idi
Anı görüp karşı çıkup âşikâr
İşbu kârı görüben ol kâmurân
Yüz kenîzek dahı hem bellü be-nâm
Siz virüñ kim tâ didüğüñüz [ile]
Dest u pâ öpüp kıluben iltimâs
Hem levende üç biñ altun anı tîz
Eyledi Paşa dahı anı kabûl
Diñle dahı nice oldu ba'd ez-ân
Oldılar biñ cânile sulţâna kul³⁰⁰
Cizye virmekile kâni' oldılar
İltizâm eyledi anlar hem bunı³⁰¹
N'eylediler halkını vü mâlını³⁰²
Hep hazâ'in istedi yir yir amân³⁰³
Sâlim olup kurtulalar zârdan
Çekdi anlardan elini ceng eri
Çün tamâm oldu turup andan girü
Vardı İstendil Adası'na revân
Yılda ne kim vire tebyîn eyledi³⁰⁴
Emr eyle itdi halka kâmurân
Pes Firenk idi gelip kılmış duhûl
Halkı ile istedi kaçâ hemân

²⁹⁹ R2: [223b]

³⁰⁰ 303. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 32 beyit) R1'de yoktur.

³⁰¹ Bu beyit R1'de yoktur.

³⁰² R2: [224a]

³⁰³ Hep hazâ'in istedi yir yir amân: Ol idi kim istedi andan amân R2

³⁰⁴ Bu beyit R2'de yoktur.

347. Kāl'a Rum olmağıla yol virmedi
348. Emri bu oldu anuñ dağı 'ayân
349. Ba'dehu virdüm amânı biliñüz
350. İşidüp bu emri anlar da revân
351. Anları tutup getürdiler hemân
352. Hazret-i Paşa'ya teslîm itdiler
353. İçlerinden birisin beg itdiler
354. Beş yüz altun pâdişâha her sene
355. Hele anda eyle ta'yîn eyleyüp
356. Pes anuñ da cizyesi ta'yîn olup
357. Varup andan Andırye'ye irdi ol
358. Aldı hem Andırye'nuñ de bâcın ol³⁰⁹
359. Ol cezîreden dağı alup harâc
360. Ya'ni kim kesdi haraca anı da
361. Var idi kırbında anuñ bir ada
362. Eyle idüp şaldı âdem pehlevân
363. Didüğinde ol dağı idüp kabûl
364. Ya'ni bir kaç Türk'i tutmuşlar idi
365. Anları alubeni ol da gelüp
366. Her senede vire biñ altunı ol
367. Anda çün kesdi harâca anı da
368. Her biri çün eyledi cizye kabûl
369. Yine³¹² turup oldu andan da³¹³ revân
370. Gözledi çün Bahşelimanına yol
371. Anlara hod ta'yîn olmuşdı harâc
372. Ol tabîb aña da itmiş idi

Ṭâ'ife-i Rûm koyuvirmedi
Halkı ile getürüñ anı hemân
İmdi siz de bu iş üzre oluñuz
Cem' olup anlar varuben ol zamân
Buldılar anlar amânı ol zamân³⁰⁵
Ya'ni ol 'ahd ile görüñ n'itdiler
Dağı soñra cizye ta'yîn itdiler
Vireler kim söylemeye kimsene
Yılda ne kim vire tebyîn eyleyüp³⁰⁶
İktidârı³⁰⁷ üzre pes tahmîn olup
Buldı anuñ dağı limanına yol³⁰⁸
Başına târ eyleyüben tâcın ol
Kıldı ta'yîn aña dağı harc u bâc
Anları tâbi' idüp hep anı da [12a]
İstedi anı dağı da'vet ide
İmdi gel saña da virilsün amân
Var idi bir kaç esîr aluben ol
Ol cezîre içre şatmışlar idi³¹⁰
Pâdişâha şıdık ile tâbi' olup
İşbu resme eyledi cizye kabûl
Anları hep tâbi' idüp anı da³¹¹
İstedi kim Bahşelimanına bula vuşul
Dümeni Bahşelimanına toğrultdı hemân
Vardı ol gün eyledi anda duhûl
Derdine göre olup evvel 'ilâc
Zahmına merhem urup gitmiş idi

³⁰⁵ R2: [224b]

³⁰⁶ 343. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 12 beyit) R1'de yoktur.

³⁰⁷ İktidârı: vech-i meşrûh R2

³⁰⁸ Bu beyit R1'de yoktur.

³⁰⁹ Aldı hem Andırye'nuñ de bâcın ol: Aldı cüst anun da ol dem bâcın ol R2

³¹⁰ R2:[225a]

³¹¹ 361. beyitten buraya kadarki kısım (toplam 7 beyit) R1'de yoktur.

³¹² yine: hele

³¹³ andan da: ol andan R2

373. Ya'ni kim evvel seferde ol yiri
 374. Viridi ol eṭrâfi anuñ banına³¹⁴
 375. Aldı ol beg de ol eṭrâfi tamâm
 376. Çün ol eṭrâfi aña ısmarladı
 377. Ṭurdı³¹⁵ andan daḥı ol dem pehlevân
 378. İki gün vü iki gice ber-ḳarâr
 379. Vaḳt-i zühr üçünci günde nâgehân
 380. İstediler kim alalar anıda
 381. Virmedi amânile itdi 'inâd
 382. Urdılar ṭopı vü ḳarḳı aldılar
 383. İrdiler andan Girîd'e şâd-kâm
 384. Anı İstanbul'a irsâl eyledi
 385. Şaldı 'asker ili ğâret itdiler
 386. Yir yirin ḳal'aları urdı oda
 387. Oldı bir hafta ol yirde sâkin ol
 388. Eyledi beş pâre hem ḳal'a ḥarâb
 389. Ya'ni yir yir anları urdı oda
 390. Lîkin ol ada büyücek olmağın
 391. Yidi yüz mîl ṭolaşurdı dâ'ire
 392. Ol aradan ṭurup ol dem pehlevân
 393. İki pâre ḳal'a anda alup
 394. Cümle on beş biñden artuḳ cân alup
 395. Eyleyüben cümlesin anda esîr
 396. Anı da gönderdi irsâl eyledi
 397. Ba'de hazâ³¹⁹ çıḳuben oldı revân
 398. Ṭurup andan yine ol oldı revân³²⁰

- Virmiş idi tâbi' olup begleri
 Ya'ni kim ḥükm ide ol her yanına
 Ol idi maḳşûdı oldı ber-merâm
 Viridi ḥil'at başını efserledi
 Yine deryâ yüzine oldı revân³¹⁶
 Yürüdi deryâ yüzinde âşikâr
 Gördiler deryâda bir barça hemân
 Varup irişdi ḳayıḳlar anîde [12b]
 İrdi tîz ḳadırgalar açup ḳanad
 Nice virmez imdi bağrın deldiler
 Ḳoyup andan barçaya anda be-nâm
 Daḥı şoñra diñle ne ḥâl eyledi
 Ol adaya çok ḥasâret itdiler
 Yandı ṭurdı bir nice gün ol ada
 Ol diyara eyleyüben aḳın ol
 Eyle ḳıldı ḳalmadı taş u turâb
 Yandı ṭurdı bir nice gün ol oda
 Cümle eṭrâfına varılmamağın³¹⁷
 Ol ecilden irmez idi el sâ'ire
 Vardı bir yanına daḥı ol zamân
 Anlaruñ da her birin vîrân ḳırup
 Kâfirile 'avret u oğlan alup
 Daḥı bir barça buluban ol emîr
 Diñleñüz şoñra da ne ḥâl eyledi³¹⁸
 Varup İstanya'ya irdi pehlevân
 Daḥı diñleñ n'eyledi anda hemân³²¹

³¹⁴ banına: yanına R2

³¹⁵ Ṭurdı: Döndi R2

³¹⁶ R2:[225b]

³¹⁷ R2:[226a]

³¹⁸ 387. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 10 beyit) es R1'de yoktur.

³¹⁹ Ba'de hazâ: ya 'ni sonra R2

³²⁰ andan yine ol oldı revân: andan da yine ḳıldı mürur R2

³²¹ anda hemân: ol bi's-sürûr R2

399. Venedik Kerpesi'ne irişdi ol
 400. Yüce tağ idi ıkup aradılar
 401. Aluben küffârını urdılar oda³²³
 402. Oldı on gün anda sâkin pehlevân
 403. Üçünü de feth kıldı ol zamân
 404. Var idi bir orsan anda bir levend
 405. Dağı İstanköy'de bir hîle kılup
 406. Bir fesâd itmişdi ol merd-i la'în
 407. Ol dağı ol dem alındı bî-risâ [?]
 408. Vardı İstanbulbey'e andan urup
 409. İtdürüp yağma ve târâc anı da
 410. Şaldı Çuka Adası'na³²⁶ da levend
 411. Aldılar bir al'asını yıkdılar
 412. Eylediler anı da külli ħarâb
 413. İşbu minvâl üzre imdi³²⁷ pehlevân
 414. Vardığı yirleri âteş eyledi
 415. Çün Kifâlonya'ya irdi pehlevân
 416. Anda yüz yigirmi al'a var idi
 417. Anları da cümlesin tâlân idüp
 418. Alup anuñ da nice küffârını³³²
 419. Anı dağı yir yirin nâr eyledi
 420. Mâ-ħaşal Venedik'e tâbi' olan
 421. Hep yigirmi beş cezîre idi ol
 422. al'ası var idi cümle alınup

Şaldı leşker aña da girişdi ol
 Gûşe gûşe mâ-ħaşal³²² aradılar
 Bir nice gün yandı yakıldı oda
 Var idi üç al'ası dağı hemân
 Cümlesin kesdi ħarâca ba'd ez-ân³²⁴
 Nice yerler yakmış idi bend bend
 Ĥud'a ile ya'ni bir al'a alup
 Gemü ile anda bulundu hemîn
 Pes esîr idüp anı da bî-merâ
 Anı göñüllü gemülere virüp
 Diñleñ imdi dağı n'itdi anı da³²⁵
 Aradılar anı dağı bend bend
 Mâverâsında hep oda yakdılar [13a]
 Kıldılar ħüsrân aña da bî-hisâb
 Tâ Kifâlonya'ya³²⁸ varınca hemân
 Ehl-i küfre ħaylî çok iş eyledi
 Anı dağı gâret idüp³²⁹ ol zamân
 Cümlesi bî-dîn idi küffâr idi³³⁰
 Her birinüñ bağrını pür-an idüp³³¹
 Anlaruñ ırgürdi çarħa zârını
 Kârını her düşmenüñ zâr eyledi
 Dutup emrin sözüne sâmi' olan
 Kiminüñ üç kimi iki bâ uşul
 On üç ser cümle vîrân olup

³²² mâ-ħaşal: ol yiri R2

³²³ urdılar oda: urup oda R2

³²⁴ R2: [226b]

³²⁵ 402. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 8 beyit) R1'de yoktur.

³²⁶ Mora yarımadasının güneydoğusunda Lakonia körfezinin ağzında bir ada. Eski Yunancası "Kythera," Latincesi "Cytera", İtalyancası "Cerigo"dur. Osmanlı kaynaklarında Çuha şeklinde de geçmektedir.

³²⁷ imdi: anda R2

³²⁸ İyon Denizi'nde bulunan ve bugün Yunanistan'a bağlı olan bir ada.

³²⁹ Anı dağı gâret idüp: anı da gâret idüben R2

³³⁰ R2: [227a]

³³¹ 416 ve 417. beyitler R1'de yoktur.

³³² Alup anuñ da nice küffârını: Yani anun da alup küffârını R2

423. Batusına cezîre ta'yîn oldu hep
 424. Mâ-ḥaşal küffâra çok iş eyledi
 425. Oldı hem on biñ kadar altun ḥarâc
 426. İşbu üslûb üzre ve'l-hâşıl kelâm
 427. Ol kadar küffâr ilin kıldı ḥarâb
 428. Mâ-ḥaşal aldı cezîre ḥaddi yok
 429. Kıldı küffâr ilin târ u mâr
 430. Nicesin kıldı helâk aldı kimin
 431. Yaḥşilerin eyledi cümle esîr
 432. Aldı daḥı bî-ḳıyâs altun gümüñ
 433. İñledi küffâr elinden zâr zâr
 434. Bî-nihâyet ili gâret eyledi
 435. Eyledi küffâra şol deñlü ziyân
 436. Devletinde kim anuñ oldur ḥalîm
 437. Himmet ile kıldı küffâra cefâ
 438. Yağdı her bir yerde kâfir dârını
 439. Görüp anı cümle 'âciz kaldılar
 440. Gelmediler bir yire dil-teng idüp
 441. Olmadı aña muḳâbil hîç aḥad
 442. Mâ-ḥaşal bu nev'e ol merd-i güzîn
 443. Geldi andan Pirevize yanına
 444. Bu ḥaber çok³⁴³ çıkdı deryâ yüzine
 445. Pes ne yüzden sırlar izhâr itdiler
 446. Ya'ni nice kıldı anlar ictimâ'

Her birine tîğ ile idüp ta'ab³³³
 Her biri ḳalbine ḡam iş eyledi
 Vireler sulṫâna her bir³³⁴ yılda bâc
 Ḳomadı aldı cezâ'ir³³⁵ bi't-tamâm
 Kâfire itdüğü ḥüsr olmaz hisâb
 Çok sefâyin âteş itdi 'addi yok
 'Âlemi hep ehl-i küffâra kıldı târ³³⁶
 Ba'zısın öldürdi vü şaldı kimin [13b]
 Eyledi Ḥaḳ aña her 'üsri yesîr
 Çok kelîse³³⁷ yağdı itdi ḥaylî iş
 Ḳande kim vardıysa itdi târ u mâr
 Dâr-ı küfre çok ḥasâret eyledi
 Ḳılmadı ol resme kimse bu zamân³³⁸
 Ḥazret-i³³⁹ Sulṫân Süleymân bin Selîm
 Naşr-ı Ḥaḳ'dan irdi çün bûy-ı vefâ
 Göklere irgürdi düşmen zârını³⁴⁰
 Barbarosa itdi anı bildiler
 Ya'ni kim ya ḥarb olup ya ceng olup
 Luṫf-i ḥaḳ oldu aña zîrâ sened
 Ser-te-ser³⁴¹ seyr eyleyüp deryâ yüzün³⁴²
 İşidüp od düşdi kâfir cânına [14a]
 Dinleñ imdi ehl-i küfrüñ sözi ne
 Bir oluben niçe efkâr itdiler
 İtdiler çünkim bu ḥâli istimâ'

³³³ 420, 421, 422 ve 423. beyitler R1'de yoktur.

³³⁴ her bir: hem her R2

³³⁵ cezâ'ir: cezîre R2

³³⁶ R2:[227b]

³³⁷ kelîse: gemiler R2

³³⁸ Ḳılmadı ol resme kimse bu zamân: Kılmadı kimse bu resme bu zamân R2

³³⁹ Ḥazret-i: yani kim R2

³⁴⁰ 437 ve 438. beyitler R2'de yoktur.

³⁴¹ Ser-te-ser: Ser-be-ser R2

³⁴² R2: [228a]

³⁴³ çok: çün R2

Der-Sebeb-i Cem‘iyet-i Kefere-i Avâmir³⁴⁴

447. İrdi bu servâ hoş a‘dâ sem‘ine
448. Kim ne yüzden gûş idüp cem‘ oldılar
449. Ya‘ni kim yir yir kamu gözlediler
450. Eyle geldiler hep ayağ üstine
451. Gördiler harb âlatını bi‘t-tamâm
452. Düşdi hep küffâr iline gülgüle
453. Mâ-ھاşal her biri mecrûh oldılar
454. Hep başı kayusu oldu anlaruñ
455. İşbu üslûb üzre âhir bu haber
456. Hep Frengistân‘ı dutup bu şada
457. Vardı İspaniyye‘ye degdi haber
- Bâ‘iş oldu ehli küfrüñ cem‘ine
Kimisi ‘ayn ü kimi³⁴⁵ sem‘ oldılar
Çande gitdi ‘askeri izlediler
Zeyn olup olundu yarağ üstine
Eylediler harb u çarba ihtimâm
Gûş idüp küffâr³⁴⁶ itdi velvele
Terk idüp evtânı matrûh oldılar
Ol ‘adû-yı dîn olan bî-dînlerüñ³⁴⁷
Dutdı küffârüñ ilini ser-be-ser [14b]
İrdi İspaniyye‘ye gör ne ola
Diñlen imdi n‘oldı hâl iy mu‘teber

Der-Ĥaber Ameden-i be-İspaniyya³⁴⁸

458. Didiler kim Barbarosa hoş gelür
459. Ba‘zı halkın öldürüp eyler helâk
460. Ehl-i küfre zerrece yok şefkati
461. Çomaya bir çal‘a kâfirden ala
- Çanda çal‘a vü gemi bulsa alur
Ba‘zısını alup ider derd-nâk
Eylemişdir işbu yüzden niyyeti
Uşta geldi çâfil olmañuz hele³⁴⁹

Der-Tedbîr Kerden-i Çral-ı-İspaniyya³⁵⁰

462. Çünkim³⁵¹ İspaniyye‘ye degdi bu söz
463. Añlayuben³⁵³ zâr u efgân eyledi
464. İşbu resme lerze düşdi cânına
465. Oturup tenhâda nâlân oldu bil³⁵⁵
- Kâr kıldı cism ü cânâ virdi³⁵² sûz
İñleyüp dem‘ini ‘ummân eyledi
Kimseyi³⁵⁴ çoymadı ol gün yanına
İşidenler hep bağı çan oldu bil³⁵⁶

³⁴⁴ Der-Sebeb-i Cem‘iyet-i Kefere-i Avâmir: Der-Beyân-ı Sebeb-i Cem‘iyet-i Kefere-i Fecere R2

³⁴⁵ Kimisi ‘ayn ü kimi: kimisi ‘ayn kimisi R2

³⁴⁶ küffâr: olanı R2

³⁴⁷ R2: [228b]

³⁴⁸ Bu bölüm, R2’de başlık kullanılmadan bir önceki bölümün devamı olarak yazılmıştır.

³⁴⁹ 458, 459, 460 ve 461. beyitler R1’de yoktur.

³⁵⁰ Der-Tedbîr Kerden-i Çral-ı-İspaniyya: Der-Beyân-ı Tedbîr Kerden-i Çral-ı-İspaniyye R2

³⁵¹ Çünkim: çünki R2

³⁵² cism ü cânâ virdi: virdi cism ü cânâ R2

³⁵³ Anlayuban: İnleyüben R2

³⁵⁴ Kimseyi: Kimsene R2

³⁵⁵ bil: hep R2

³⁵⁶ İşidenler hep bağı çan oldu bil: İşidenler bağı hep çan oldu pes R2

466. Bu ‘amelden³⁵⁷ katı ğam-nâk oldu ol
 467. Tîr-i havf ol resme irdi cânına
 468. Kõrhusından yakalar çâk eyledi
 469. Dõgdi başın yirlere vü itdi âh
 470. Yırttı yüz yoldı saşalın kıldı zâr
 471. Ditredi dũřdı nice³⁵⁹ zâr eyledi
 472. Ğarķ oldu gözi yaşı kanına
 473. Başına toprak koyup zâr eyledi
 474. Gördi kim yok ađlamađuñ çâresi
 475. Didi ben bu kâra bir³⁶⁰ tedbîr idem
 476. Milkimũñ nışfın aña virem bugün
 477. Eyle fikr itdi kıliben inķiyâd
 478. Diñleñüz ne didi idüp ol la‘în

Der-İĝvâ Kerden-i Őeyâtin be-İspanya³⁶³ [15b]³⁶⁴

479. Didi n’olduñ ğayret-i dînũñ kanı
 480. Dîn-i ‘İsâ’ nuñ yıķup bünyâdını
 481. Ehl-i küfrũñ idesin dârın ħarâb
 482. Sen dilersin idesin milkũñ yebâb
 483. Sen anı yanuña almak fi‘l-meşel
 484. Cem‘-i ağnâm içre gire ya‘ni ķurt
 485. Belkim idüp cümlesini târ u mâr
 486. Hep eli irdüğünü eyler helâk
 487. Kim uyuşmış ħayya itse ķabûl

- Havfa dũřdı key vehim-nâk oldu ol[15a]³⁵⁸
 Deldi bağrın geçdi öte yanına
 İndi tahtdan menzilin ħâk eyledi
 Gör ne âhdur kim olur derde güvâh
 İrdi zilzâl cism ü cânâ itdi kâr
 Zârlıķdan ħalkı bîzâr eyledi
 Eyle yandı şan od irdi cânına
 Aķıbet gör kim ne efkâr eyledi
 Hiç bükâyıla oñulmaz yarası
 Tâbi‘ olam aña çün³⁶¹ el bir edem
 Olmayam tâ taht-ı sa‘yinde³⁶² zebûn
 Eyledi iblis aña ol dem ‘inâd
 Cümlesin hep n’ide taķrîr ideyin

- Yir virüp yana alasın dũřmeni
 Urasın yire řehâyin³⁶⁵ adını
 Kanı ğayret kanı nâmûs u ħicâb
 Feşh-i dînden kılmayuben ictinâb
 Âyin-i ‘İsâ’ya virmekdür ħalel
 Üns olup tutar mı ħiç anlarla yurt
 Kırmı toymağıla ķomaz âşikâr
 Pes olur râ‘îsi andan derd-nâk
 Őoñra řımıcaķ³⁶⁶ olur andan melûl

³⁵⁷ ‘amelden: haberden R2

³⁵⁸ R2: [229a]

³⁵⁹ nice: yire R2

³⁶⁰ Didi ben bu kâra bir: Didi kim ben buna ne R2

³⁶¹ çün: hoş R2

³⁶² sa‘yinde: seyfinde R2

³⁶³ Der-İĝvâ Kerden-i Őeyâtin be-İspanya: Der-Beyân-ı İĝvâ Kerden-i Şeytân-ı La‘în be-Kalb-i Kral-ı İspaniye R2

³⁶⁴ R2: [229b]

³⁶⁵ Urasın yire şehâyin: Urasın yirlere şehlik R2

³⁶⁶ řımıcaķ: sığmıçün R2

488. Kim zarûretten tutarsa taraf-ı mâr³⁶⁷
 489. Aña virseñ ger zarûretten ilüñ
 490. Varduğınca milküñe fâmi‘ olur
 491. Zîrâ ol bunda gelüp kılsa qarâr
 492. Da‘vet eyler³⁷¹ dînine soñra seni
 493. Bâ‘is olur fitneye lâzım olur
 494. İdemezsin cenge sen hod iktidâr
 495. Bulmazsın çâre qalursın zelîl
 496. Gitdi milküñ nişfi o yer saña
 497. Sen kaçıcak³⁷² il aña uyar tamâm
 498. Biriküp o yer aña³⁷³ yeksân olur
 499. Anı ko imdi aña bir çâre kıl³⁷⁴
 500. Aña vireceğüñi bir gayre vir
 501. Çün Fırance³⁷⁶ barışup ola mu‘în
 502. Cem‘ idüp anuñla ‘asker bî-hisâb
 503. Hem dahı kaşd eyleriseñ sen turup
 504. Varuben andan alursın intikâm
 505. Çün ‘Azâzil viridi bu resme sebak
 506. Geçdi qalbin kıldı cânında qarâr
 507. Şeyh necdî çünkim itdi eyle pend
 508. Mâ-haşal kâr itdi cânına bu söz
 509. N’itdi âhir anı da gûş eyleñüz

Der-Firistâden-i Nâme-i İspanya be-İfrençie³⁷⁸

510. Çünki şeytân böyle igvâ eyledi

- Rahm kılmaz mâr aña döner şoqar³⁶⁸
 Eyle bil ol tağıdur ‘aqluñ bilüñ
 Şanma sen virdüğüñe³⁶⁹ qâni‘ olur
 Qâni‘ olup aña kılmaz ber-qarâr[16a]³⁷⁰
 Sen qabûl itmeyisersin hod anı
 Ceng ola ol da turup ‘âzım olur
 Kim ider anuñla harbi ihtiyâr
 Bu arada kim olur saña delîl
 Lâzım olur kim kaçasın bir yaña
 Halk-ı ‘âlem ger havâş u ger ‘avâm
 Soñra ‘âlem başuña zindân olur
 İ‘tizârüñ yine sen küffâra kıl³⁷⁵
 Ya‘ni vir Efrenç’e ola dest-gîr
 Hep saña o yer tutan İslâm’a kîn
 Ger mukâbil ola virirsın cevâb
 İttifâk idübeni leşker dirüp
 Türk’e ne hâcet zebûn olmağ müdâm[16b]³⁷⁷
 Urdı tîrin kıldı şadrın iki şaq
 Cünd-i ‘aqlın itdi ol dem târ u mâr
 Nâra yaqdı cism ü cânın çün pesend
 Düşdi bu sevdaya irdi aña sûz
 Diñleñüz cân ile dil-hoş eyleñüz

- Bu hevâ qalbini yağma eyledi

³⁶⁷ taraf-ı mâr: zeyl-i mâr R2

³⁶⁸ şoqar: şunar R1

³⁶⁹ virdüğüñe: virdüğünle R2

³⁷⁰ R2: [230a]

³⁷¹ eyler: ider R2

³⁷² kaçıcak: kaçımcağ R2

³⁷³ aña: dahı R2

³⁷⁴ kıl: it R2

³⁷⁵ kıl: it R2

³⁷⁶ Fırance: Firentse R2

³⁷⁷ R2: [230b]

³⁷⁸ Der-Firistâden-i Nâme-i İspanya be-İfrençie: Der-Beyân-ı İspanya be-Efrence be-İttifak-i İşân R2

511. Gördi bu efkârı ol kâra şevâb
512. İtdi bu fikri vü yazdı nâmeler
513. Milküñ itdi ayırup nişfin revân
514. Gördi anı aldı Efrenc tamâm
515. Ba‘de hazâ görüñ³⁸⁰ imdi n‘eyledi

‘Akıbet görüñ neye irdi cevâb
Çün tamâm oldı çekildi hâmeler
Bir kızın virdi bile hem armağan
Ol idi maşşûdı oldı şâd-kâm³⁷⁹
Ne cevâb itdi aña ne söyledi

Der-Cevab-ı Nâme-i Efrenc be-Şral-ı İspaniye³⁸¹ [17a]³⁸²

516. Yazdı ol dağı bu resme nâmeyi
517. Gûş idüñ imdi ne didi ol ‘ayân
518. Ya‘ni didi nâmesinde bil hemîn
519. On yıla dek dağı düşnâm itmezem
520. Vardurur Etrâk ile ‘ahdum benüm
521. Lîk saña da hıyânet itmezem
522. Kızma benden vir garîmüñe cevâb

Temme diyüp qodı³⁸³ elden hâmeyi
Şamu hep bir bir ola bu dem beyân
Arqa virüp olmazam saña mu‘în
‘Ahd bozup bini³⁸⁴ bed-nâm itmezem
Başa iltem ‘ahdı bu cehdüm benüm
Çün amân didüñ ihânet itmezem
Söz budur vallâhi a‘lem bi‘ş-şevâb

Emin Şoden-i Şral-ı İspanya ez-Şaraf-ı Efrenc³⁸⁵

523. Geldi bu resme oğundi nâmeler
524. Çün emîn oldı bu cânibden tamâm
525. Her birine itdi nice i‘tizâr
526. Her birisi eyle efkâr eyledi
527. Bâ‘is oldur anlaruñ ikrârına
528. Barbarosa bir qarîn oldı qarîb
529. Ya‘ni kim kıldı cezâ’irde şurak
530. Çıkdı deryaya vü aldı gemüsin
531. Bundan evvel gemilerle Portuğal
532. Yine geh Rum’a vü geh Mışt’a ‘ayân
533. Rum şumasın Hind’e vü Hindüniki

Anı qodı aldı deste hâmeler
Portuğal’a Papa’ya yazdı kelâm
İ‘tizârına kıluben i‘tibâr
Takvîyet’çün aña ikrâr eyledi
Böyle vâki‘ oldı efkârına [17b]³⁸⁶
Varuben illerine oldı qarîb
Rûz u şeb küffâr için idüp yarak
Acıdup incitdi yir yir şamusın
Hind’e varup gelür idi bî-mecâl
Varup iderdi ticâret her zamân
Buniki anda vü bunda anıki³⁸⁷

³⁷⁹ oldı şâd-kâm: oldı pes tamâm R2

³⁸⁰ Ba‘de hazâ görüñ: Ba‘de’z-în gör işit R2

³⁸¹ Der-Cevab-ı Nâme-i Efrenc be-Şral-ı İspaniye: Der-Beyân-ı Cevab-ı Efrenc be-Şral-ı İspaniye R2

³⁸² R2: [R2:231a]

³⁸³ qodı: koyup R2

³⁸⁴ bini: nâmı R2

³⁸⁵ Emin Şoden-i Şral-ı İspanya ez-Şaraf-ı Efrenc: Der-Beyân-ı Emin Şoden-i Şral-ı İspanya ez-Şaraf-ı Efrenc R2

³⁸⁶ R2: [231b]

³⁸⁷ Bu beyit R2’de yoktur.

Der-Sebeb-i Tab'iyet-i Papa ve Portukal ve Kral-ı İspaniyye³⁸⁸

534. Dâ'imâ iltüp getirürdi hemân İşleri bu resme idi her zamân³⁸⁹
535. Mağribe ol ineli kaç' oldu yol Bu diyâra şimdi gelmez oldu ol
536. Barbarosa nite Mağrib' de idi Dâ'imâ anlar ile harbde idi
537. Aldı a' dâd ile beş yüz barçasın Rızkını aldı vü bozdu barçasın
538. Gemisin deryâda ihrâk eyledi Gün bigi³⁹⁰ nâm ile işrâk eyledi
539. Hâliyâ anda komuşdır bir kılın Şimdi ol kaç' ider anlaruñ yolın
540. Anda ya'ni kim Hasan Ağa hemân Kâfirin barçasına virmez amân³⁹¹[18a]
541. Kesdi ol da râhın ikdâm eyledi Hüsri işin küffâra itmâm eyledi
542. Ger dilerseñ şâhid aña bu zamân Hep bahâr alanı³⁹² deryâda 'ayân³⁹³
543. Bu yire irerdi gelmez oldu ol Bâ' iş oldur kaç' olupdur şimdi yol
544. Râhı kaç' oldu çün anlaruñ be-nâm Ol sebebden 'acze gelüp bi't-tamâm
545. İtdiler ikrâr tâbi' oldılar Fitne vü âşûba tami' oldılar
546. Papa'nuñ hod ilini varup müdâm Barbarosa gemileri bi't-tamâm
547. Ğaret eyleyüp yıkup yakup 'ayân Mâ-ğaşal eylerler idi çok ziyân
548. İşbu hâl üzreydi çün ili be-nâm Ol ecilden ol dañı uyup tamâm
549. Tâbi' olup anda ikrâr eyledi Nâme yazup böyle efkâr eyledi
550. Bunda söz çok hele diñleñ n'oldı hâl Geldi İspaniyye'ye bu kıl u kâl
551. İstimâ' itdükte şâd oldu katı İstedi ide ulu cem'ıyyeti
552. Eyleyüp tedbîr bu resme revân Didi kim Andirye Dorya'ya hemân
553. Uşta seksen pâre barça hâzirûn Anlaruñ içine 'asker koy bugün [18b]
554. Dañı elli iki kaçırğa yakın Cümlesin al Türk iline kıl akın
555. Ceng³⁹⁴ erinden gayrı dañı leşker al Uş yigirmi bir biñ dek 'asker al³⁹⁵
556. Al yidi biñ tufeng işşâyıla Olmaya ceng âlatından şayıla
557. Fazla olup tura yidi biñ tufeng El uzatmaya birine ehl-i ceng
558. Ehl-i cengden fazla ola hep 'ayân Diñle anı n'ideceğün gör³⁹⁶ hemân

³⁸⁸ Bu bölüm R2'de başlık kullanılmadan bir önceki bölümün devamı olarak yazılmıştır.

³⁸⁹ Bu beyit R2'de yoktur.

³⁹⁰ bigi: gibi R2

³⁹¹ Bu beyit R2'de yoktur.

³⁹² alanı: âlatı R2

³⁹³ R2: [232a]

³⁹⁴ Ceng: Cünd R2

³⁹⁵ R2:[232b]

³⁹⁶ gör: sen R2

559. Alıcak Türk'ün ilin³⁹⁷ vir beglere
 560. Ya'ni il³⁹⁸ küffârını 'asker idin
 561. Kıl 'aâtalar il erin eyle ganî
 562. Varduğın yirlerde eyle 'adl u dâd
 563. Göricek 'adluñ o yer hep il saña
 564. Ugraduğın yiri âbâd eylegil
 565. Mâ-ħaşal her yire kim uğrar yoluñ
 566. Yıkma fikr it qalbini şâd itmeğe
 567. Mâlikâne tut bizümdür ol diyâr
 568. Qande ise eyle Türk üzre aqın
 569. Yık ilini Türk'ün eyle pâyimâl
 570. Türk'ine olmaya viresin amân
 571. İşbu resme yürü az az it aqın
 572. Tâ Selanik'e varınca al tamâm
 573. Qal'aları al vü limanlar düzet
 574. Varuben Türk'den alalum intiqâm
 575. Ya nice bir Türk'den idem ihtirâz
 576. Yürüyem cündümle Etrâk üstine
 577. İmdi sen de şöyle iqdâm eylegil
 578. Sen ki bundan çıkup olursın revân
 579. Heybetümden Türk benüm i'râz ider
 580. Yürü sen olmaz muqâbil ol saña
 581. Çoğalur yevmen-fe-yevmen 'askerün
 582. Barbarosa qande kim varsa yaqın
 583. 'Askerini qılur andan key ganî
 584. Bâ'ış oldur leşker uyar bî-ħisâb
 585. İstemez kimse 'ulûfe râyigân
 586. Tek ol itsün tırmayup dâ'im sefer

Vir tufengi anda olan seglere
 Cem' eyle³⁹⁹ yanuña leşker idin
 Tâbi' olup hoş göreler tâ seni
 Anı görüp ol vilâyet ola şâd
 Tâbi' olur halkı varsañ her yaña
 Vir hazâ'in halkını şâd eylegil
 Ayaguñ başar u ger irer elüñ
 Şoñra güç olur çün âbâd itmeğe [19a]
 Kâfiri incitme zinhâr anda var
 Var üşenme dime uzaq u yaqın⁴⁰⁰
 Qo amânı bulduğın Türk'i hep al
 Eyleme küffârına bir pûl ziyân
 'Askerün tağıtma etrâfa şaqın
 Ben de yazın varuram bilgil be-nâm
 Çünkü yaz ola benüm ceşüm gözet
 Barbarosa'dan nice qorqam tamâm
 Vaqt irişdi kim açuben ben de râz
 Başam ayak varam ol hâk üstine
 Cümle-i emrüñi itmâm eylegil
 'Askerüm azdur dime yürü hemân
 Barbarosa görse ger igmâz ider [19b]
 Yoluñ açuqdur giderseñ her yaña
 Ger şorarsañ nice artar leşkerün⁴⁰¹
 Ol vilâyet üstine eyler aqın
 İmdi diñle cân u dilden sen beni
 Eylemez hiç kimse andan ictinâb
 Hizmet eylerler yanınca her zamân
 Anlara yiter 'ulûfe bu haber

³⁹⁷ Türk'ün ilin: Türk ilini R2

³⁹⁸ il: al R2

³⁹⁹ eyle: idüben R2

⁴⁰⁰ R2: [233a]

⁴⁰¹ R2: [233b]

587. İmdi sen de eyle ol resme anı
 588. Sende çünkim işbu resme ola kâr
 589. Leşkerüñ bu nev'e olur bî-hisâb
 590. Hem Venedik'e dañı nâme yazam
 591. Toğrı sen Körföz'e eylegil yarağ
 592. Al anuñ dañı tonanmasın tamâm
 593. Hep elüñ irdügi yirden leşker al
 594. Ba'de hazâ yürü deryâ üstine
 595. Yağ gemüsin Türk'üñ ilin al kamu
 596. Barbarosa'yı bulursañ bî-amân
 597. Yüz biñ olursa eri ceng eylegil
 598. Ol saña gelmez velî sen anı bul
 599. Çok naşîhat itdi bu resme aña

Ender Tâ'at Kerden-i Andirye Dorya be-Emîr-i İspaniyye⁴⁰⁵

600. Bu cevâbı itdi Andır Dorya gûş
 601. Çün baña böyle sipâriş eyledüñ
 602. Bârî vir gayret eyüsin 'askerüñ
 603. Anları hep baña vir olam revân
 604. Çalışam ben de olunca ceng idem
 605. Aña göre vire baña imdi yarağ
 606. Yağşi 'asker vir sözüm gûş eylegil
 607. Kuvvet-i kalb ola bende pes çıkam
 608. Her ne kim kılduñ sipâriş işleyem
 609. Sen gelince hem anda te'hîr idem
 610. İşbu nev'e nice sözler söyledi

- Cehd idüp kıl leşkerüñ andan⁴⁰² ğanıf
 Halk-ı 'âlem cem' olup saña uyar
 Sağışa gelmeye eyle kim turâb
 Uymaya tahtın alam bağrın ezem
 Anı idin evvelâ menzil turağ
 Saña yardım ola her yirde müdâm [20a]
 Koy gemüye kimseye virme mecâl
 Cümle-i mü'min olanuñ kaşdına⁴⁰³
 Bu kadar ceş ile bu senden umu
 Ceng eyle dönme andan bu zamân
 Başlarına 'âlemi teng eylegil
 Kande kim kaçar dut andan baña yol
 Aña çün emr itdi gider ol yaña⁴⁰⁴

- Diñlen imdi ol dañı ne didi hoş
 Kalbüme bir nice ğam iş eyledüñ
 Kande kim vardur yararı leşkerüñ⁴⁰⁶
 Barbarosa'yı bulursam bî-amân
 Başına iki cihânı⁴⁰⁷ teng idem [20b]
 Tâ ki varam Türk ilin idem turağ
 Gör yarağum kalbümi hoş eylegil
 İntikâm alam ilin oda yağam⁴⁰⁸
 Nice liman alam anda kışlayam
 Alam ol ili nice tedbîr idem
 Kim anuñ göñlinde çok yir eyledi

⁴⁰² kıl leşkerüñ andan: leşkerün anda kıl R2

⁴⁰³ R2: [234a]

⁴⁰⁴ 534. Beyitten buraya kadarki kısım (toplam 65 beyit) R1'de yoktur.

⁴⁰⁵ Ender Tâ'at Kerden-i Andirye Dorya be-Emîr-i İspaniyye: Der-Beyân-ı İtaat Kerden-i Andirya Dorya be-Emr-i Kral-ı İspaniyye R2

⁴⁰⁶ Bu beyit R2'de yoktur.

⁴⁰⁷ iki cihânı: dâr-ı cihâmı R2

⁴⁰⁸ R2: [234b]

İmtisâl Kerden-i Kral-ı İspaniyye be-Her Çe Andirya Dorya Taleb Kerden-i İn est⁴⁰⁹

611. Kıldı İspaniyye çün⁴¹⁰ söz istimâ‘ Bu fikirden umdı ola intifâ‘
612. Her ne ise bildi efkârın anuñ Çün sözün gûş itdi Andır Dorya ‘nuñ
613. Diñleñ imdi n’eyledi ol bed-gümân Eyle tedbîr eyleyüp anda hemân
614. Hep hişâr erlerini aña⁴¹¹ vire Ğayri râ’yı dahı hep aña göre
615. Zîra anda yahşisi hep ‘askerün Kâl’a hâfızları olur leşkerüñ
616. Çünkü bu tedbîri itdi ol revân Şaldı etrâfa ulaqlar ol zamân [21a]
617. Kâl’a hâfızlarını cem‘ eyledi Yağdı bu nâra⁴¹² dilin şem‘ eyledi
618. Ya‘ni her kande hişâr eri ki var Cem‘ idüben didi bunlardur yarar
619. Anları hep aña teslîm eyledi Dahı nice fitne ta‘lîm eyledi⁴¹³
620. İşbu resme anı irsâl eyledi Ba‘de hazâ gör ne aĥvâl eyledi
621. Ya‘ni kendü dahı ne tedbîr ider Gör Venedik’le nice el bir ider
622. Nice yazdı ya‘ni kim ol⁴¹⁴ nâmeler Gör ne fitneler qoparur ĥâmeler

Nâme Firistâden-i İspaniyye be-Venedik-i La‘în⁴¹⁵

623. Aldı çün destine yine ĥâmeyi Venedik banına⁴¹⁶ yaza nâmeyi
624. Didi ey dîn bâbına bî-‘âr olan Dâ’imâ Türk ile varup yâr olan
625. Dahı uşanmaz mısın virüp ĥarâc Viresin bir yüke bin bir yirde bâc
626. Kânı ‘âr u ğayret u nâm u edeb Olasın Türk’üñ zebûnı ne ‘aceb
627. Gönderesin dâ’imâ dînârdan Hîç utanmayup qalan küffârdan
628. Bu mıdur İncıl’de âyîn-i dîn Bula senden taqviyet a‘dâ-yı dîn
629. Virüp altun olasın Türk’e zahîr Alup altını qılalar dâr-gîr [21b]
630. Senüñ altunuñla ola şerr u şûr Bu aşıl iş kankı dînde yaraşûr
631. Haliyâ kim hîç zarûret olmaya Kimse senüñ taĥtına yol bulmaya⁴¹⁷
632. Biz olavuz bu yaña saña mu‘în Türk’e uyup idesin küffâra kîn

⁴⁰⁹ İmtisâl Kerden-i Kral-ı İspaniyye be-Her Çe Andirya Dorya Taleb Kerden-i İn est: Der-İmtisâl Kerden-i Kral-ı İspaniyye be-Her Çe Andirya Dorya Taleb Kerden-i İn est R2

⁴¹⁰ çün: pes R2

⁴¹¹ aña: anda R2

⁴¹² bu nâra: bunlara R2

⁴¹³ R2: [235a]

⁴¹⁴ ya‘ni kim ol: yani kim yine R2

⁴¹⁵ Nâme Firistâden-i İspaniyye be-Venedik-i La‘în: Der-Beyân-ı Nâme-i İspaniyye be-Venedik Firsitâden R2

⁴¹⁶ banına: yanına R2

⁴¹⁷ R2: [235b]

633. Pes Mesîh'e nice virürsin cevâb
634. İmdi sen gel bu işi terk eylegil
635. Dün bu işden gelüp ol bize refîk
636. Varuben ilini tâlân idelüm
637. Alalum mâl u menâln bî-hisâb
638. Yoḥsa geldi ol 'adû-yı dîn olan
639. Yıķup ider illerüñ tâlân hep
640. Daḥı ķomaz bir gemüñ deryâda ol
641. Hem ķomaz alur ilüñde âdemî
642. Sen uyursın anlara cizye virüp
643. Anlar ider saña biñ dürlü cefâ
644. İmdi eyle bil anı idrâk it
645. Mâl-ı Ƙârûn'ı eger virseñ dirüp
646. İşbu yüzden i'tiķâd eyle baña
647. Ben bilürem Barbarosa kârını
648. Hem-civâr idi anuñ taḥtı baña
649. Bunca⁴²¹ iş itdi baña incitmedüm
650. Dâ'imâ kârı ihânetdi baña
651. 'Âciz olmışdum elinden rûz u şeb
652. Kâfire dostluķ ideydi ol eger
653. Ben bilürem imdi andan gördüğüm
654. Ya'ni ne deñlü gemümi ğaşb ile
655. Añma ḥod itdügi küffârı esîr
656. Cümle pes milkümden alup anı hep
657. İmdi sen de eyle bil anı hemân
658. Zîrâ ol sâ'at yoğ idi kimsesi
659. Ol ķadarla beni itdi münfa'il

Eyle mi didi oķuduğuñ kitâb
İ'tiķâduñ dînuñ berk⁴¹⁸ eylegil
Ṭotalum Türk iline biz de ṭarîķ
'Âlemi Etrâk'a zindân idelüm
İdelüm Etrâk'ma dürlü 'azâb
Ehl-i küfre cân u dilden kîn olan
Ƙal'alaruñ eyleyüp vîrân hep
Bulduğın hep oda urur az u bol
Başına zindân eyler⁴¹⁹ 'âlemi [22a]
Viresün altun gümüş ilden dirüp
Sen umarsın daḥı anlardan vefâ
Râh-ı Türk'e yiter özüñ ḥâk it⁴²⁰
Varsañ ayağı tozına yüz sürüp
Barbarosa eylemez dostluķ saña
Tâ derûnında olan esrârını
Hep 'ayându raḥtı vü baḥtı baña
Varup aña bir yamân iş itmedüm
Ĝâret u yağma ḥasâretdi baña
Yıķmış idi milkimüñ nişfini hep
Baña iderdi saña ṭoğrı ḥaber
Kim aña ne deñlü barça virdüğüm
Ol alupdur cümle esbâbın bile⁴²²
Ehl-i küfre olmaz ol ķaṭ'â zahîr [22b]
Eylemişdür baña ol bî-ḥad ta'ab⁴²³
Saña benden artuķ eyler ol ziyân⁴²⁴
Bir'ki yüz Türk idi ķıķardı sesi
Şimdi ḥod cem' itdi 'asker müstaķil

⁴¹⁸ berk: perg R2

⁴¹⁹ eyler: idüben R2

⁴²⁰ R2: [236a]

⁴²¹ bunca: nice R2

⁴²² Bu beyit R1'de yoktur.

⁴²³ Bu beyit R1'de yoktur.

⁴²⁴ R2: [236b]

660. Oldı hem⁴²⁵ zabtında hep Etrâk anuñ
 661. Ben bilürem Türk'e neye vardı ol
 662. İrdi şimdi taķvıyet Hâķ'dan aña
 663. Bu zamân imiş velîkin sâ'ati
 664. Ben yürürem bilgil anuñ üstine
 665. Çün odur dîn-i Mesîh'üñ düşmeni
 666. Eylemez küffâra hergiz merḥamet
 667. Dîn-i 'İsâ'ya 'adûdur eyle ol⁴²⁷
 668. Tek eli irdükçe kırsun kâfiri
 669. Kâfire bir zerre yokdur şefkati
 670. Ol seni kımaz eger çıksañ göge
 671. 'Âķıbet milküñ ol ider pâ-y-mâl
 672. Sâḥil-i deryâ anuñ emrindedür
 673. Aña tefvîz eyledi sulṭân olan
 674. İmdi sen de gel bize ol kıol kıanad
 675. Bu fikirden ğayrı yok saña mecâl
 676. Yoksa geldi od bigi yaķar ilüñ
 677. Şöyle kıalursın bulımazsın mu'ın
 678. Barbarosa saña hîç virmez amân
 679. Ayırur tenden başuñ tefrîķ ider
 680. Eyle kim şan hâdimü'l-lezzâtdur
 681. Hâdimü'l-lezzât iricek⁴³⁰ bir ara
 682. Ya'ni rumḥın remḥ itdügi kesi
 683. Ol ḥod irişüp alur hep âşikâr
 684. Birbirine 'arz eyler iftirâķ
 685. İmdi gel bu emre tedbîr idelüm
 686. İşbu resme yazdı irsâl eyledi

- Olmasun eyle ğarîmi kimsenuñ
 Taķvıyet bulup ṭuta küffâra yol
 Var idi kıaşdum benüm çokdan aña
 İmdi hîç fevt itmek olmaz fırsatı
 Bağlamıřam⁴²⁶ bilüm anuñ kıaşdına
 Gör nice a'dâdurur diñle beni
 Ehl-i küfre irmez andan menfa'at
 Genc-i 'âlem hîç aña bir pûl degül
 Yâ esîr olsun kıatında her biri
 Türk'e sen yok yire kıılma minneti [23a]
 Kıurtuluş yok ger bâřuñ göge dege⁴²⁸
 Ne ṭurursın sen aña ne Cenderal
 Ehl-i deryâ da hep ana bendedür
 Hep anuñladür aña fermân olan
 Biz zâḥîrüz saña eyle i'tikâd
 Gün bugündür virdüğün altunı al
 Ben bilürem aña irişmez elüñ
 Başuña bir iş gele bize şığın
 Cânuñı alur bulıncak⁴²⁹ yok gümân
 Hep der u dîvâruñı taḥrîķ ider
 Ma'nide andan da ol âfâtdur
 Kıabz ider rûḥını kim ḥâlin şora
 Menziline gönderür çıkmaz sesi [23b]
 Kimini alup şatar kimin kıırar⁴³¹
 Nice furķat nice ğam nice firâķ
 Cem' olup ser-cümle el bir idelüm
 Diñleñ ol mel'ünü ne al eyledi

⁴²⁵ hem: hep R2

⁴²⁶ Bağlamışam: Bağlayuben R2

⁴²⁷ ol: bil R2

⁴²⁸ dege: ire [237a] R2

⁴²⁹ bulıncak: bulıcak R2

⁴³⁰ iricek: irincek R2

⁴³¹ R2: [237b]

Resîden-i Nâme be-Venedik ve Cevâb Firistâden-i Û be-İspanniyye⁴³²

687. Geldi bu nâme Venedik dârına
688. Çün okundu nâmeden aldı cevâb
689. Didi ger bir ben isem mâ'il aña
690. Ya'ni ki Efrencé Papa Portuçal
691. Vire la'net nâmeler Papa bize
692. Olalum baş üzre bu kâr üstine
693. Bir olup yüriyelüm düşnâm⁴³³ için
694. Virdi bu servâyı tîz yazdı⁴³⁴ cevâb
695. Yazdı nâmeyi vü⁴³⁵ irsâl eyledi
696. İrdi İspanniyye'ye işbu haber
697. Bu haber çün geldi degdi aña hoş
698. Ol kadar oldu bu işden şâd-kâm
699. Dahı diñleñ n'eyledi ol dem 'ayân
- Diñleñ imdi anlaruñ efkârı ne
Eyle gördi fikr idüp anı şevâb
Ğayrı begler olmaya kâ'il aña
Hep aña râzı olursa bî-mecâl
Kim ki kâ'il olmaya işbu söze
'Aqlımız cem' idüp efkâr üstine
Koyalum bir sikke Türk'e nâm için
Kıldı İspanniyye'ye böyle hitâb [24a]
Bu cevâbı aña işâl eyledi⁴³⁶
Oldı bu servâ katında mu'teber
Şâdısından eyledi cûş u hurûş
Cânı cisme şıgmadı çün aldı kâm
İdeyin bir bir size bu dem beyân

Firsitâden-i Nâme-i Diğer be-Venedik Ender Cevâb-ı Nâme-i Û⁴³⁷

700. Yazdı vü gönderdi tîz yine cevâb
701. Didi ser-cümle baña râm oldılar
702. Yılma bu işden hemân sen hâzır ol
703. Her ne yüzden kim saña fermân ola
704. Qapudanum dahı gönderdüm saña
705. Hep tonanma buliser saña vuşul
706. Sen de bu tedbire göre kıl yarağ
- Diñleñ imdi anda ne oldu şevâb
Göñlüm içinde dil-âram oldılar
Muntazır ol emrüm üzre nâzır ol
Anı it kim derdüñe dermân ola
Lâ-cerem ceş ile⁴³⁸ varur ol yaña
Qalbüñi şâd eylegil olma melûl
Çün tonanma Körföz'ı eyler turağ [24b]

Der-Efkâr-ı Venedik-i La'în⁴³⁹

707. Bu haberler geldi çün aña yine
Cem'-i efkâr eyledi döne döne⁴⁴⁰

⁴³² Resîden-i Nâme be-Venedik ve Cevâb Firistâden-i Û be-İspanniyye: Der-Beyân-ı Resîden-i Nâme be-Venedik ve Cevâb Firistâden-i Û be-İspanniyye R2

⁴³³ düşnâm: düşmân R2

⁴³⁴ yazdı: yazup R2

⁴³⁵ Yazdı nâmeyi vü: Yazdı uşta nâme R2

⁴³⁶ R2: [238a]

⁴³⁷ Firsitâden-i Nâme-i Diğer be-Venedik Ender Cevâb-ı Nâme-i Û: Der-Beyân-ı Firistâden-i Nâme-i Diğer be-Venedik Ender Cevâb-ı Nâme-i Û be-İspanniyye R2

⁴³⁸ ceş ile: ceşüne R2

⁴³⁹ Der-Efkâr-ı Venedik-i La'în: Der-Beyân-ı Efkâr Kerden-i Venedik-i La'în Bed-âyîn R2

⁴⁴⁰ R2: [238b]

708. Yine bu fikri idüp kıldı kabûl
 709. Çünkü bu fikri begendi ol la'în
 710. Yazdı didi nâmede kıldı vuşûl
 711. Mâ'il oldum Türk'e 'işyân itmeğe
 712. Ger su'âl olursa kim ne sözdür ol

- Gûş idüñ imdi ki ne fikr ola ol
 Ger kabûl olursa ide Türk'e kîn
 Bir sözüüm var ger kabûl olursa ol
 Bu yola terk-i ser u cân itmeğe
 İşbudur kim eyledüm anı vuşûl

Der-Firsitâden-i Nâme-i Dîger be-İspaniyye ez-Ṭaraf-ı Venedik⁴⁴¹

713. Gûş idüñ imdi ne didi ol pelîd
 714. Ya'ni dir var ortamızda ulumuz
 715. Evvelâ olsun mübâşir ol ulu
 716. Ulumuzdur ya'ni kim ruhbânımız
 717. Aña uyaruz kamu efkârda
 718. Ya'ni Papa'dur bizüm hod ulumuz
 719. 'Askere vü mâla ol bizden kavî
 720. Bu arada bize ol olsun delîl
 721. Ger irâdet virüp olursa mu'în
 722. İmdi ben bu emre tedbîr eyledüm
 723. Ol dağı kıldı itâ'at çün size
 724. Göndereyin hoş aña otuz gemi
 725. Ger tonadursa anı ruhbânımız
 726. Cân u dilden ben dağı tâbi' olam
 727. Lîk hiç bu kâra mâ'il olmazam
 728. Her tarîkde hem budur erkân-ı dîn
 729. Biz de uğur tatalum andan eger
 730. Olmaya ol râzı terkün⁴⁴⁶ bu işi

- Kim ne yüzden Papa'dan⁴⁴² umar ümîd
 Gösteren oldur bize hep yolumuz
 Biz de aña göre tatalum yolu
 Cümlemüz cismüz biz oldur cânımız
 Âyin-i dînde vü gayrı kârda [25a]
 Ol otururken bizüm ne yolumuz⁴⁴³
 Var ise kalbinde anuñ bu sevi
 Uymaya ol kaluruz⁴⁴⁴ cümle zelîl
 Eyle bilüñ kârımız olur yigin
 Size uydum çünkim el bir eyledüm
 Bir ta'yîn gelmeğe bu işden bize
 Aydayın hâcetdür aña âdemî
 Koyalum yolında⁴⁴⁵ baş u cânımız
 Cem'-i 'asker itmeğe tâmi' olam
 Olmaya ol râzı kâ'il olmazam
 Ulusından tutasarlar uğurın
 Râzı olursa kamumuz baş eger
 Başa çıkmaz çünki koñ bu cünbüşi [25b]

Der-Ḳabûl-ı Tedbîr-i Venedik ve Muḳarrer Şoden Ber-în Tedbîr⁴⁴⁷

⁴⁴¹ Der-Firsitâden-i Nâme-i Dîger be-İspaniyye ez-Ṭaraf-ı Venedik: Der-Firsitâden-i Nâme-i Venedik ve İspaniyye ve Der-Ümmîd-i Ū ez-Cânib-i Papa R2

⁴⁴² Papa'dan: bâbdan R2

⁴⁴³ R2: [239a]

⁴⁴⁴ kaluruz: kalavuz R2

⁴⁴⁵ yolında: bu yolda R2

⁴⁴⁶ terkün: Türk'ün R2

⁴⁴⁷ Der-Ḳabûl-ı Tedbîr-i Venedik ve Muḳarrer Şoden-i Ber-în Tedbîr: Der-Beyân-ı Kabûl Kerden-i Tedbîr-i Venedik ve Mukarrer Şoden-i Ber-în Tedbîr R2

731. İşbu resme çünki gönderdi kelâm
 732. Çünki nâme geldi degdi ol zamân
 733. Gûş idüp ol nâmeyi hep hâş u ‘âm
 734. Açdılar i‘zâz ile ol nâmeyi
 735. Oğuyuben cümle anı bî-kuşûr
 736. Çün anuñ mefhûmın idrâk itdiler
 737. Dağı diñleñ ne didiler ol zamân

[Der-Firistâden-i Nâme-i Venedik be-Papa Ez-Cânib-i İspaniyye]⁴⁴⁹

738. Didiler ’Îsâ haqqı budur tarîk
 739. Ger aña râzi olursa ulumuz
 740. Aluruz Türk’üñ ilin hep bî-gümân
 741. Zîrâ kim ol ulu himmet eyledi
 742. Didiler dağı eger hüsran ola
 743. Cünd-i Türk ala bu ili ser-be-ser
 744. İşbu yüzden eyleyüp ol demde fâl
 745. Kimi hüzne irdi kimi oldı şâd
 746. Kur’ayı çün bu tarîke şaldılar
 747. Cân u dilden her biri kıldı kabûl
 748. Papa’ya da işbu iş ma’lûm ola
 749. Aña göre ide ol da kârını
 750. Ya’ni gâfil olmaya yardım vire
 751. Oldı bu iş içlerinde dil-pesend
 752. Mâ-haşâl işbu sözi idüp kabûl
 753. Geldi degdi ol la’îne aşikâr
 754. Dağı hem nice hedâyâ vü selâm
 755. Ol la’îne buldı ser-cümle vuşûl

- Geldi degdi ol la’îne bu merâm⁴⁴⁸
 Diñleñ imdi n’itdiler anda hemân
 Bir araya geldi kâfirler tamâm
 Bileler ne yazdı ya’ni hâmeyi
 İtdiler teksîb her dilde sürûr
 Şâzılığdan yaqalar çâk itdiler
 Bî-kuşûr ola size bu dem beyân

- Evvelâ Papa gerek bize refîk
 Key bilün olur mübârek yolumuz
 Qande gidersek revâdur bu zamân
 Her biri bu resme niyyet eyledi
 Yatağı Türk’üñ Frengistân ola [26a]⁴⁵⁰
 Ceyş-i Türk’den görevüz nice zarâr
 Oldılar her birisi ferhunde-bâl
 Qıldılar çünkim bu fâlî inkiyâd
 Dağı soñra diñleñüz ne kıldılar
 Didiler kim idelüm anı vuşûl
 Kur’amuz ne olduğı mefhûm ola⁴⁵¹
 Artura her yirde Türk’üñ zârını⁴⁵²
 Hâzır olup ol dağı leşker dire
 Her birine irdi çünkim işbu pend⁴⁵³
 Papa’ya⁴⁵⁴ buldurdılar anı vuşûl
 Nâme ile aña olan i’tizâr
 Nice ikrâm ü nice i‘zâz-ı tâm
 Gûş idüp imdi ne kıldı ol fuzûl⁴⁵⁵

⁴⁴⁸ R2: [239b]

⁴⁴⁹ R1’de aşağıda bulunan ve 3 beyit olan bu bölüm, R2’de bu beyitten itibaren başlamaktadır.

⁴⁵⁰ R2: [240a]

⁴⁵¹ Bu beyit R2’de yoktur.

⁴⁵² Artura her yirde Türk’üñ zârını: Her arada artura efkârını R2

⁴⁵³ Her birine irdi çünkim işbu pend: Her birini çünkim irişdi bu pend R2

⁴⁵⁴ Papa’ya: pâyine R2

⁴⁵⁵ 754 ve 755. beyitler R1’de yoktur.

Der-Firsitâden-i Nâme-i Venedik be-Papa Ez-Cânib-i İspaniyye⁴⁵⁶

756. Çünkü geldi Papa'ya işbu kelâm Ol la'îni diñleñüz ne kıldı kâm [26b]
757. Ya'ni kim ol dem⁴⁵⁷ ne tedbîr eyledi Oydı anlaruñla el bir eyledi
758. Bâ'is oluben ola ceng-i kırân Ara yirde fitne olup her zamân
759. Yürüyüp dâ'im kılalalar dâr-gîr Ceng ola ara yirde dil-pezîr
760. Ya'ni biñ cân ile ne efkâr ider Fitne kıoparmağıçün ne kâr ider⁴⁵⁸
761. Çünkü degdi aña bu resme cevâb Ol arada ne ola görüñ şevâb

Der-Resîden-i Nâme be-Papa⁴⁵⁹

762. Pes eline aldı ol dem nâmeyi Fehm ide ne oldu kıavl-ı hâmeyi⁴⁶⁰
763. Okuyup⁴⁶¹ mektûbı çün gördi tamâm Şâd u hürrem oldu çün buldı merâm
764. Ol nefes de oldu şol resme ferah Kılmadı bir zerre kıalbinde tarağ
765. Gördi olmuş nice dürlü i'tizâr Eylemişler kendüye çok i'tibâr⁴⁶²
766. Anı görüp ol la'îni bed-gümân Dâ'imâ hüsran işi sûd u ziyân
767. Kendüyi gördi özin ululadı Mü'minîni hor görüp⁴⁶³ aluladı⁴⁶⁴
768. Ya'ni şeytân bigi⁴⁶⁵ bağıdı özine Virdi 'ucb u kibri ol kendüzine
769. Kendüyi bir kimse şandı ol zamân Gözine görünmedi halk-ı cihân
770. Var idi hem yüreginde yarası Hiç bulunmazdı ol zağmın çâresi
771. Ol zağımdan dil kebâb itmiş idi Ya'ni Türk ilin harâb itmiş idi
772. Cânı andan üşenüp kıorkmışdı hem Bu sebep Türk'den kıatı ürkmüşdi hem[27a]
773. Nice vehm itmez görüp bu hâleti İşidüp her yaña olan âfeti
774. Mâ-hasâl olmuşdı gâyet bî-huzûr Eksük olmazdı ilinde şerr u şûr
775. Ol sebebden key kıatı gâam-nâk idi Fikri dâ'im 'asker-i Etrâk idi
776. Dermine dermân arardı çokdan⁴⁶⁶ ol Bulmazdı fikr idüp hiç aña yol
777. Umup istimdâd bu işden revân Ol sebebden ol la'îni anda hemân

⁴⁵⁶ Der-Firsitâden-i Nâme-i Venedik be-Papa Ez-Cânib-i İspaniyye: Der-Resîden-i Nâme-i Venedik ve Papa Ez-Cânib-i İspaniyye [240b] R2

⁴⁵⁷ Ya'ni kim ol dem: Yani ol demde R2

⁴⁵⁸ 758, 759 ve 760. beyitler R1'de yoktur.

⁴⁵⁹ Der-Resîden-i Nâme be-Papa: Der-Beyân-ı Âgâz Kerden-i Papa ez-Mefhûm-ı Nâme-i Venedik R2

⁴⁶⁰ Bu beyit R1'de yoktur.

⁴⁶¹ Okuyup: Okudu R2

⁴⁶² i'tibâr: i'tizâr R2

⁴⁶³ Mü'minîni hor görüp: Mü'mini hor görüp ol R2

⁴⁶⁴ R2: [241a]

⁴⁶⁵ bigi: gibi R2

⁴⁶⁶ dermân arardı çokdan: dermân idemezdi R2

778. İşidicek⁴⁶⁷ bu sözi mâ'îl olup

Her ne kim dirler ise kâ'îl olup

779. Anlara kıldı itâ'at ol zamân

Dağı diñleñ n'eyledi anda hemân

Der-Cevâb-ı Papa be-Venedik⁴⁶⁸

780. Yazdı nâme ol da irsâl eyledi

Diñleñ mektubında ne hâl eyledi

781. Ya'ni nice yazdı anda nâmeyi

Ne hayıl birle giyürdi câmeyi

782. Eyle yazdı didi kim ben mâ'ilem

Yüz gemi tonatmağa da kâ'ilem

783. Ol hod otuz anı tîz irsâl idüñ

Pes durur ortada kıl u kâl idüñ

784. Dürişüñ⁴⁶⁹ a' dâdan aluñ intikâm

Götürüñ Türk'î aradan bi't-tamâm [27b]

785. Uşta la'net nâmeler yazdum size

Her ki râzı olmaya işbu söze

786. Tâ kıyâmet aña la'net eylerem

Şanma dönüp yine himmet eylerem

787. Kim ki düşmenden bu dem döndüre yüz

Ol kişiye merhamet var şanmañuz

788. Ne aña 'Îsâ ider şefkat ne ben

Anlara yokdur şefâ'at kimseden

789. Cehd idüp bu dem dürişüñ cân ile

Tâ ki şefkat bulasız ihsân ile

790. Bu huşûşî gayrı bigi⁴⁷⁰ şanmañuz

Bir'ki gün dönüp gelüp uşanmañuz

791. Çıkdı bu dem Barbarosa müstaķil

Ehl-i küfrüñ hâlin itdi münfa'îl

792. İmdi siz de er gibi oluñ varuñ

Dürişüben düşmene karşı turuñ⁴⁷¹

793. Mâlîñuz'çün başuñuz'çün çalısuñ

Dîn yolına virişüñ hem alısuñ

794. Canuñuz şaklañ yavuzdur Barbaroş

Siz aña varmasañuz ol geldi hoş⁴⁷²

795. Ne garîmdür hod bilürsiz siz anı

Kimsenüñ olmasun eyle düşmeni

796. Ger eli irebilürsiz⁴⁷³ ol n'ider

Cümleñüzi hep sürüp alur gider

797. Birüñüze bir nefes virmez amân

Cân u dilden siz de imdi bu zamân [28a]

798. Tıtuñ emrüm dîn yolına dürişüñ

Barbarosa'ya bulısuñ dürişüñ

799. 'Âķıbet benden umarsañuz himem

Ola 'Îsâ dağı sizden razı hem

800. Cem'-i ceyš itmeğe döküñ maluñuz

Terk eyleñ ehlüñüz a'yâluñuz

801. Aña bulışmaķlığa tâlib oluñ

Ceng içinde olmağa râķib oluñ

802. Lîk havf itmeñ sizedür himmetüm

Ben de tâ bu yüzden itdüm niyyetüm

⁴⁶⁷ İşidicek: İşidincek R2

⁴⁶⁸ Der-Cevâb-ı Papa be-Venedik: Der-Beyân-ı Cevâb-ı Papa-yı La'în be-Nâme-i Venedik-i Bî-dîn [241b] R2

⁴⁶⁹ Dürişüñ: rüz u şeb R2

⁴⁷⁰ bigi: gibi R2

⁴⁷¹ R2: [242a]

⁴⁷² hoş: uş R2

⁴⁷³ irebilürsiz: irebilürsin R2

803. El irerse cân u dilden çalışam
804. Dîn yolına ya virem ya hod alam
805. İmdi siz de eyle idüñ bu zamân
806. Çün bu resme nâme gönderdi aña

- Bir yaña olunca virüp⁴⁷⁴ alışam
Def' idem şerrin anuñ yâ hod olam
İntikâm almağa yol budur hemân⁴⁷⁵
Diñleñ imdi n'oldı hâli bu yaña

Der-Firistâden-i Venedik Keştihâ be-Papa⁴⁷⁶

807. Çün Venedik bânına⁴⁷⁷ geldi kelâm
808. Aldı mektûbını ikrâm eyledi
809. Tîz otuz pâre gemi şaldı aña
810. Ya'ni kim cem' ide 'asker bî-ħisâb
811. Hele seksen pâre hâzır eyledi
812. Ya'ni kim kıldı çapudan ol begi
813. Dağı on çalyon çonatdı key 'acîb
814. Virdi altun cündin irzâ eyledi

- Biñ dil ile oldı anda şâd-kâm
Çünkü ikrâmını itmâm eyledi
Nâmeler gönderdi kendü her yaña[28b]
Ala Türk'den intikâm ide 'itâb
Cenderâl'ı aña nâzır eyledi
Ol idi ser-cümle beglerden yegi
Her biri çal'aya beñzer mehîb
Cem'-i ceş itdi müheyyâ eyledi

Der-Sebeb-i Üftaden-i Keştihâ-yı Papa ve Venedik ber-Pireveze⁴⁷⁸

815. Bu yaña gör Papa ne âl eyledi
816. Bir çapudan dağı bile nâm-dâr
817. Bile koşdı anı da anlar ile
818. Degme yire anı göndermezdi ol
819. Geldi vardı⁴⁸¹ ol da bile âşikâr
820. Tâbi' oldı her ne kim emr ide ol
821. Anı görüp Venedik oldı feraħ
822. Şâd olup oldı be-ğâyet çalbi hoş
823. Didi çünkü geldüñüz irişdüñüz
824. İmdi çurmañ oluñ efkâr üstine

- Çonadup anları irsâl eyledi
Bellü beg Papa çatında ihtiyâr⁴⁷⁹
Ya'ni çonanmaya varanlar ile
Bir⁴⁸⁰ nefes anı bile kıldı vuşul
Venedik bânına⁴⁸² virüp ihtiyâr
Cân u dilden hizmetin idüp çabul
Çalb-i nâ-pâkinde çalmadı taraħ[29a]
N'itdi ol dem eyleñüz anı da gûş
Bâb-ı dîne çalışup durişdüñüz
Var iken fırsat oluñ kâr üstine

⁴⁷⁴ virüp: virişem R2

⁴⁷⁵ R2: [242b]

⁴⁷⁶ Der-Firistâden-i Venedik Keştihâ be-Papa: Der-Beyân-ı Firistâden-i Venedik Keştihâ be-Papa-yı La'în R2

⁴⁷⁷ bânına: yanına R2

⁴⁷⁸ Der-Sebeb-i Üftaden-i Keştihâ-yı Papa ve Venedik ber-Pireveze: Der-Beyân-ı Sebeb-i Üftaden-i Keştihâ-yı Papa ve Venedik ber-Preveze R2

⁴⁷⁹ R2: [243a]

⁴⁸⁰ Bir: Bu R2

⁴⁸¹ vardı: irdi R2

⁴⁸² bânına: yanına R2

825. Ya'ni bir liman tedbîr eyleñüz
 826. Cederal'î kıldı hem anlara baş
 827. Hele emrin gûş idüp yohsul u bây
 828. Cümle-i limanı efkâr itdiler
 829. 'Âkıbet Pirevize'yi buldılar
 830. Didiler oldur ilümüze yakın
 831. Çün bu resme anı tedbîr itdiler
 832. Uydı anlara nice ufağ⁴⁸⁴ gemi
 833. Her birisi gârete tâmi' idi
 834. Hem kıluben işbu yüzden i'tikâd
 835. Papa'dan gelmeg ile anlar hemân
 836. Zîrâ evvel andan uğur tıtdılar
 837. İşbu efkâr üstine oldılar revân
 838. Pes irüp limana lenger şaldılar
 839. Top çıkarup urdılar darbı aña
 840. Muttaşıl biş gün aña top atdılar
 841. İstediler ideler ol dem gülû
 842. Ehl-i kal'a görüp ol hâli hemân
 843. Diñleñüz nice münâcât itdiler

Gemi kışlamasına yir eyleñüz
 Eyledi râz-ı nihânın aña fâş
 Eylediler anda nice dürlü rây
 Hep esâmı birle ezkâr itdiler
 Anı almağ üzerine oldılar
 Ol diyâra şalalum imdi aqın⁴⁸³
 Pirevize cânibine gitdiler
 Eyle kim şaymağâ 'âciz âdemî
 Anuñ için anlara tâbi' idi
 Eylemişlerdi kıamusı i'timâd [29b]
 Alalar ol ili varduğı zamân
 Bâ'ış ol her biri uyup gitdiler
 Vardılar irişdiler anda hemân
 Ol hişâra diñleñüz ne kıldılar
 Eylediler rûz u şeb harbi aña
 Her yanın yire berâber itdiler
 Hâk Te'âlâ n'itdi gör iy baht-ulu
 Bir uğurdan eyleyüp zâr u figân
 Ol İlâh'a 'arz-ı hâcât itdiler⁴⁸⁵

Tazarru' ve Niyâz Kerden-i Ahâlî-yi Pireveze⁴⁸⁶

844. Didiler yâ Rabbî luţfuñ bî-kerân⁴⁸⁷
 845. Kullaruñuz kıлма küffâra esîr
 846. Kalmışuzdur uşta biz hod derdnâk
 847. Ya'ni kalduk mübtelâ zâr u haqîr
 848. İmdi şal paşayı gelsün bu yaña
 849. Tâ ki ma'lûmı olup irişe ol
 850. Hastayüz derdümüze dermân ola

Eylegil bize 'inâyet bu zamân
 Ol 'azîzi gönderüp eyle zahîr
 Dest-i hasret yaqamuzı kıldı çâk[30b]
 Ol mübârek pîri eyle dest-gîr
 Sen beşâret eyle Yâ rabbî aña
 Tîz turup biz cânib için tuta yol
 Korumaya küffârı bir amân ola

⁴⁸³ R2: [243b]

⁴⁸⁴ ufağ: uşak R2

⁴⁸⁵ R2: [244a]

⁴⁸⁶ Tazarru' ve Niyâz Kerden-i Ahâlî-yi Pireveze: Der-Beyân-ı Tazarru' ve Niyâz Kerden-i Ahâlî-yi Pireveze be-Cânib-i Hak R2

⁴⁸⁷ bî-kerân: bî-girân R2

851. Bize sen anı mu‘în it yâ İlâh Ol ‘azizi şalup ol püşt u penâh
852. Naşır it bize anı sen iy Hudâ Nuşretini eyleme bizden cüdâ
853. İşbu yüzden nice efğân itdiler Nâlelerden dil-perîşân itdiler
854. Şek degül oldu bu nâle müstecâb Kim irişüp oldu anda fetḥ-i bâb
855. Mâ-ḥaşal bu resme kim zâr itdiler İşbu şi‘ri anda efkâr itdiler⁴⁸⁸

Şi‘r-i Murabba⁴⁸⁹

[Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün]

Ḳalmuşuzdur cümlemüz uş zâr u ser-gerdân iriş

Gûyîyâ mevtâlaruz her mürde cisme cân iriş

İrmedin bu âyin-i İslâm için ḥüsrân iriş

İy emîr-i nîk-ḥaşlet bize dermân iriş

İtmedin meftûn u mashûr arada sâhir bizi

Ḳırmadın bu dehr el-i küffâr ile vâfir bizi

Hep esîr itmezden õñ bu ‘asker-i küffâr bizi

İy emîr-i nîk-ḥaşlet bize dermân iriş

Şımadın⁴⁹⁰ ‘arz-ı Süleymân-ı zamânuñ âşikâr

Esb-i himmet üzre cehd it ol bugün yine süvâr

Ḳırmadın ḳamumuz bu ḥâka dest-i rûzigâr

İy emîr-i nîk-ḥaşlet bize dermân iriş⁴⁹¹

Çün saña Ḥaḳ virdi nuşret ḥalk içinde âşikâr

Ḥaḳ Te‘âlâ’ya şükürler eyleyüp iy nâmdâr⁴⁹²

⁴⁸⁸ R2: [244b]

⁴⁸⁹ R1’de Gazel başlığı atılan bu manzume, Müttekerrir Murabba’dır.

⁴⁹⁰ Şımadın: Sımadın R2

⁴⁹¹ R2: [245a]

⁴⁹² Çün saña Ḥaḳ virdi nuşret ḥalk içinde âşikâr/Ḥaḳ Te‘âlâ’ya şükürler eyleyüp iy nâmdâr: Çün emîr itdi seni deryâ yüzinde âşikâr / Hak Te‘âlâ’ya şükürler eylegil leyl u nehâr R2

Çalmuşuz ser-geşte vü âvâre vü üftâde zâr

İy emîr-i nîk-ħaşlet bize dermân iriş [31a]

İy Murâdî sen de kıl dâ'im bu resme nâleler

Gûş idüp feryâduñı bu ħalk 'âciz ħalalar

Görme lâyıķ ceyş-i kâfir müslimânlar alalar

İy emîr-i nîk-ħaşlet bize dermân iriş

Der-Firistâden-i Paşa Keştîhâ Berâ-yı Ĥaber Tecessüs u Aĥbâr⁴⁹³

856. Diñleñ imdi bu arada n'oldı kâr	Çudret-i ħaķ nice olur âşikâr
857. Bu yaña ol Ĥazret-i 'âlî-cenâb	Ya'ni kim Ĥayrüddîn Paşa kâm-yâb
858. İgriboz ħurbına kim geldi ħarîb	Yine diñleñ bir ħikâyet key 'acîb
859. Ĥaķ Te'âlâ nice in'âm eyledi	İşbu kârı aña i'lâm eyledi ⁴⁹⁴
860. Eyle ilhâm irdi ħalb-i pâkine	Cüнди kâfir başa sâhil ħâkine
861. Ya'ni kâfir irişe düşnâm ⁴⁹⁵ ola	Bir yir üzre ⁴⁹⁶ arada bed-nâm ola
862. Eyle fikr itdi şala birħaħ gemi	Didi kim ol ħastanuñ budur emi
863. Eyle efkâr idüp ol şâhib-kemâl	Virmeye küffâra ĥiħ aşlâ mecâl [31b]
864. şaldı tîz ol aradan birħaħ gemi	Didi görüñ n'oldı eřrâfuñ demi
865. Ya'ni inüñ Pirevize yanına	Bir ħaber almaga a'dâdan yine
866. İşbu resme eyledi irsâl çün	Bâdbân açup yürüdi dün ü gün
867. Oldılar ol araya âĥir ħarîb	Bunda diñleñ bir ħikâyet bü'l-ġarîb ⁴⁹⁷
868. Bu yaña Zakile ħurbında meġer	Ĥaylî ŧonanma yaturdı bî-ħaber
869. Pirevize'de olanlaruñ 'ayân	Çaravuli idi anlar bî-gümân
870. Geldiler üstine ġâfil anlaruñ	Çaravul olup gelüp yatanlaruñ ⁴⁹⁸
871. Gördiler küffârı ⁴⁹⁹ anda ol zamân	Tîz yine döndiler ol yirden hemân

⁴⁹³ Der-Firistâden-i Paşa Keştîhâ Berâ-yı Ĥaber Tecessüs u Aĥbâr: Der-Beyân-ı Firistâden-i Paşa Keştîhâ Ber Pirevize Berâ-yı Tecessüs R2

⁴⁹⁴ R2: [245b]

⁴⁹⁵ düşnâm: bed-nâm R2

⁴⁹⁶ üzre: ura R2

⁴⁹⁷ bü'l-ġarîb: bü'l-'acîb R2

⁴⁹⁸ 868, 869 ve 870. beyitler R1'de yoktur.

⁴⁹⁹ küffârı: anları R2

872. Bildiler küffâr idügin anlaruñ Hem yaturdüğini anda bunlaruñ⁵⁰⁰
 873. Añladılar çünki girü döndiler ‘Azm idüp Paşa çatına indiler
 874. Pes gelüp Paşa’ya i‘lâm itdiler Dahı diñleñ anda ne kâm itdiler
 875. Tırdı anda ‘âzim oldı çün Paşa Yessera’ allâhu Te‘âlâ mâ-yeşâ
 876. İrmege ta‘cîl dil-râm eyledi Gitdi dâ’im şanma ârâm eyledi

Der-Hezîmet-i Cederal-i Bed-Fi‘âl⁵⁰¹

877. Diñleñ imdi yine kâfir hâlini Kim ne yüzden ideler ef‘âlini
 878. Ya‘ni kim anlarda da ne kâm ola Nice kaçâ ya‘ni bî-ârâm ola
 879. Gördiler deryâda çünkim bâdbân Berre buldı⁵⁰² kurbı vü döndi hemân
 880. Didiler anı görüp bu key degül Bu rucû‘ı anlaruñ lâ-şey degül [32a]
 881. Barbarosa’nuñdurur⁵⁰³ yok gümân Diyüben koyuldılar hep ol zamân
 882. Dahı anda gayrı tedbîr itmeyüp Toplaruñ almağa te’hîr itmeyüp
 883. Döndiler bir bir girîzân oldılar N’eylesünler ehl-i hüsân oldılar
 884. Çünki anlar kaçmaga başladılar Müslimânlar irişüp taşladılar⁵⁰⁴
 885. Kırdılar biñden ziyâde kâfiri Münhezim olup tağıldı her biri
 886. Kaçanı hep yalıya yığıldılar Kimi deryaya düşüp boğıldılar
 887. Mâ-haşal koyulup andan kalanı Kaçuben kurtuldu hep sağ olanı
 888. Kaçdular çün tırmayup bir dem hemân Yine Körföz’den yaña olup revân
 889. Çünkim ol aradan itdiler firâr Vardılar Körföz’de itdiler⁵⁰⁵ qarâr
 890. Bu hezîmeti görüben kâmusı Def‘ oldı⁵⁰⁶ evvel olan umusı
 891. Bu hezîmet birle maḥzûn iken uş Didiler dahı sefâ’in geldi hoş

Der-Hurûc-i Andirye Dorya be-Deryâ⁵⁰⁷

892. Yine diñlen imdi anda n’oldı kâr Nice geldi ol la‘în-i keç-fikâr⁵⁰⁸ [32b]
 893. Nice kim emr itdi aña ol la‘în Bî-kuşûr alup anuñ hep cümlesin
 894. Beg ziyâde eyleyüp andan hemân Ol la‘în-i bed-nihâd u bed-gümân
 895. Ol nefes çün oldı Körföz’e yakın Karşu çıkdı aña cümle ehl-i kîn

⁵⁰⁰ R2: [246a]

⁵⁰¹ Der-Hezîmet-i Cederal-i Bed-Fi‘âl: Der-Beyân-ı Hezîmet-i Cederal-i Bed-Fi‘âl R2

⁵⁰² buldı: kıldı R2

⁵⁰³ Barbarosa’nuñdurur: Barbarosa’nundur bu R2

⁵⁰⁴ R2: [246b]

⁵⁰⁵ itdiler: kıldılar R2

⁵⁰⁶ Def‘ oldı: bâtil oldı R2

⁵⁰⁷ Der-Hurûc-i Andirye Dorya be-Deryâ: Der-Vusûl-i Andirye Dorya be-Cederal Der Körföz R2

⁵⁰⁸ keç-fikâr: genç-fikâr R2

896. Ol bed-ahter dahı kılmayup karar

897. Ya'ni kim âlât u esbâbın tamâm

898. Kõomadı sa'yinde bir zerre kuşur

Taşra çıkup kıldı nice dürlü kâr⁵⁰⁹

Nâkışın görüben itdi ihtimâm

Kim anuñ'çün qalbine ire fütür

Der-Vuşûl-i Andirye Dorya be-Körföz ve Cenderal⁵¹⁰

899. İşbu resme irdi Andır Dorya cüst

900. Cem' oluben nice efkâr itdiler

901. Didiler kim varalum biz üstine

902. Yatmak olmaz tiz turup varmak gerek

903. Lîk râzı olmadı hîç Cenderal

904. Gerçi Andır Dorya'yı evvel hemân

905. Kâşıd idi berr-i İslâm üstine

906. Cem' olup Andirye Dorya ile ol

907. Sâhil-i deryâyı gâret ideler

908. Ol hezimet lîkin iricek⁵¹¹ aña

909. Zîrâ gördi cünd-i Türk'üñ hâlini

910. Ol sebebden anda mâ'il olmadı

911. Eyledi Andirye Dorya'ya 'inâd

912. Didi ben Etrâk ile bulışmışam

913. Ben bilürem 'asker-i Etrâk'ı hep

914. Kõoñ bu kârı biz aña varmayalum

915. Bu işe bir özge tedbîr idelüm

916. Nice yüzden idelüm aña yarak

917. Biz aña varmağun emrin koyalum

918. İdelüm ceng âletin hâzır tamâm

919. Pür-yarağ olup turalum hâzirûn

920. Ger gelürse dürişüp ceng idelüm

921. Hem gemiden qal'adan hem ceng ola

Turdılar olmadılar anlar da süst

'Âkıbet bu fikri tekrâr itdiler

Çünkü geldüñ Barbarosa kaşdına

Düşmene yahşi cevâb virmek gerek

Didi kõiñ añı bulursız infî'âl

Nice da'vet eyledi ol bed-gümân[33a]

'Âzim idi ya'ni bu kâm üstine

Tutalardı dâr-ı İslâm üzre yol

Ehl-i İslâm'a hasâret ideler

İstedi kim baqmaya ol bu yaña

Hâlini ahvâlini her kâlini⁵¹²

Haşma buluşmağa kâ'il olmadı

Dahı görüñ ne didi ol bed-nihâd

Anca def'a virişüp alışmışam

Ehl-i küfre virdi her yerde ta'ab

Karşu varup ceng içün turtmayalum

Cem' olup ve'l-hâşıl el bir idelüm

Tâ ki bu işde yüzümüz ola aq

İşbu kârüñ imdi kaydın yiyelüm [33b]

Eyleyelüm bu huşûşda ihtimâm

Olalum deryâ yüzine nâzirûn

Top şadâsın çarha âheng idelüm

Dâr-ı 'âlem⁵¹³ başlarına teng ola

⁵⁰⁹ R2: [247a]

⁵¹⁰ Bu başlık R2'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler R2'de bir önceki başlığın devamı şeklinde yazılmıştır.

⁵¹¹ iricek: irince R2

⁵¹² R2: [247b]

⁵¹³ Dâr-ı 'âlem: Ola 'âlem R1

922. Ğâlib olavuz aluben intikâm
 923. Çün gide⁵¹⁵ İstanbul'a biz de tamâm
 924. Yıkavuz Türk'ün nice bünyâdını
 925. Mâ-ħaşal bu fikri itdi Ceneral
 926. Yine evvel fikri tekrâr eyledi
 927. Çün bulışmağlığı evlâ gördi ol
 928. Cümlesi bu fikre olıcağ⁵¹⁷ revân
 929. İstimâlet virdi 'asker ħalkına
 930. Her birine virdi Türk'ün bir yirin⁵¹⁹
 931. Kimi Eynebağtı vü Narde kimi
 932. İşbu resme milki kısmet eyledi
 933. Ol nefes yine didi kim Ceneral
 934. İşbu resme çünki ikdâm⁵²¹ itdünüz
 935. Evvel imdi şaluñuz birkaç gemi

Der-Beyân-ı Firistâden-i Andirye Dorya Keştihâ be-Pirevize Berâ-yı Tecessüs⁵²³

936. Bu sözi ğuş eyleyüp⁵²⁴ ol bed-fi'âl
 937. Ķalb-i nâ-pâki çü buldı inkisâr
 938. Açdı tîz on iki kıt'a bâdbân
 939. Yilkeniyle ya kürekle her biri
 940. Ķuş mıdur bunlar urur pervâzlar
 941. Ķıçdan oğ atsañ düşerdi başına
 942. Ya'ni kim anlara irişmez gemi
 943. Şaldı tîz on iki kâdirğa aña⁵²⁵

- Lîk gelmeyicegez budur merâm⁵¹⁴
 Varup anlardan alavuz intikâm
 Bozmayavuz ehl-i küfrün adını
 Uymayup Andirye Dorya bed-ħişâl
 Ba' dehu görüñ nice kâr⁵¹⁶ eyledi
 Her biri irğürdi bu efkâra yol
 N'itdi gör Andirye Dorya ol zamân
 Begine vü bâniye⁵¹⁸ vü elgine
 Anlara bağş itdi mülki yir yirin [34a]
 Kimi kâdirğa vü kimi⁵²⁰ âdemî
 Her birine nice himmet eyledi
 Ğâfil olma bu sözümden ħişşe al
 Gel varalum diyüp ibrâm itdünüz
 Barbarosa'nun nedür görüñ demi⁵²²
 Buldı andan ħalbi ğâyet infî'âl
 Diñlenüz anda ne ħıldı ihtiyar
 Ol aşıl ħadırğalar kim bî-gümân
 Yürür iken dir görenler anları
 İşbu şayda vâşıl olmaz bâzlar
 Olmaz yâd anlaruñla aşına
 Ğâyet a'lâsı degül bu kem gemi
 Geldi göründi hemân-dem bu yaña⁵²⁶

⁵¹⁴ R2: [248a]

⁵¹⁵ gide: gire R2

⁵¹⁶ kâr: al R1

⁵¹⁷ olıcağ: olıncak R2

⁵¹⁸ bâniye: bayına R2

⁵¹⁹ bir yirin: yir yirin R2

⁵²⁰ vü kimi: kimine R2

⁵²¹ İkdâm: tedbîr R1

⁵²² R2: [248b]

⁵²³ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler R1'de bir önceki başlığın devamı şeklinde yazılmıştır.

⁵²⁴ Bu sözi ğuş eyleyüp: Bu cevâbı ğuş idüp R2

⁵²⁵ Şaldı tîz on iki kâdirğa aña: Saldı hele anları ol dem ana R2

⁵²⁶ 937. beyitten bu kısma kadarki beyitler R1'de yoktur.

944. Görüp anı bir apudan ol zamân

Ya‘ni kim Şâlih Re‘is-i kâm-rân⁵²⁷

945. Çıkdı kim vara muâbil ola pes⁵²⁸

Diñleñüz ne oldu avâl anda pes⁵²⁹

Der-Beyân-ı Emr-i Pâşâ be-apudanân Berâ-yi Yâd Kerden-i İřân⁵³⁰

946. Hâzret-i Paşa görüp anı hemîn

Atdı bir op yine dönderdi yakın⁵³¹

947. Her apudan anda ger hâzır idi

Paşa‘nuñ bu emrine nâzır idi

948. Döndiler Şâlih Re‘is ile ‘ayân

Dağı diñleñ ne oldu anda ol zaman

949. Dönmedi ol demde ol şâhib-hüner

apudan Ğâzî Hüseyn ol mu‘teber

950. On iki gemünün ardınca revân

Vardı odı anları nice zamân

951. Bildi anlar dağı kimdür ol gemi

açdılar çün añladılar bu demi

952. ovdı ol da anları hâdden giçe

Şubhdan tâ kim yakın oldu giçe

953. Gerçi Paşa virmedi aña rızâ

Lîkin ol odı kılup aşd-ı ğazâ

954. Çünkü anlar işbu resme açdılar

Ol nefesde nice cezâ‘ir geçdiler

955. Döndi ol dem ol Hüseyn-i kâm-kâr

Görüñ imdi neye irdi yine kâr

956. Didi Paşa‘ya ovduk anları

Ol ‘adû-yı dîn olan düşmenleri

957. Ceyşüñüz anlara izhâr itmeñüz

Bir dağı bu kârı zinhar itmeñüz⁵³²

958. Ol gemiler yine anda vardılar

Nice kim oldu haberler virdiler⁵³³

Der-Beyân-ı Şikâyetâ-yı be-Ruyâ-yı Keştîhâ-yı Andirye Dorya⁵³⁴

959. Bu yaña ol kâfir-i nekbet-sezâ

Bu hücumdan çekdiler haylî izâ

960. Hele dönüp yine anda vardılar

Nice kim oldu haberler virdiler

961. Didiler hem Barbarosa ıkdı

Göz açup bizden yañaya bamadı

962. ıķana‘da atdı op dönderdi ol

Lîkin itdi bir gemi bizi melûl

963. Andan artuķ kimse bize gelmedi

Barbarosa hod muayyed olmadı

964. Bu sözi işidüben anlar hemân

Diñlen imdi ne didiler ol zamân⁵³⁵

965. Didiler on iki oķdur ıķmaz ol

Dağı az eyleyelüm aña vuşul

966. Yine dördün dağı irsâl eyledi

Gözle anları da ne âl eyledi [34b]

967. Geldi anlar dağı görüñdi yakın

Görüp anları Murâd Aĝa hemîn

⁵²⁷ ...-i kâm-rân: ol kâmurân R2

⁵²⁸ pes: bes R2

⁵²⁹ pes: bes R2

⁵³⁰ Bu başlık R1‘de yoktur.

⁵³¹ R2: [249a]

⁵³² 947. beyitten bu kısma kadarki beyitler R1‘de yoktur.

⁵³³ Bu beyit R2‘de yoktur. 949b

⁵³⁴ Bu bölüm R1‘de yoktur.

⁵³⁵ Bu beyit R1‘de yoktur.

968. Çıkdı ol dem varuben ide ‘ayân Anı da dönderdi Paşa ol zamân
 969. Yine anlar dağı varup irdiler İtdiler taqrîr nice gördiler
 970. Koyup anı iki dağı şaldılar Diñleñüz anlar dağı ne kıldılar⁵³⁶

Der-Beyân-ı Tecessüs-i Dîger⁵³⁷

971. Şaldılar çün geldi anlar da hemân Ceyş-i İslâm’a⁵³⁸ göründi ol zamân
 972. İstedi Kâyıd ‘Alî aña çıka Halkı ile ikisin oda yağa
 973. Yine Paşa aña mâ’il olmadı Ya’ni çıkdığına kâ’il olmadı
 974. Dönüp anlar dağı vardılar yine Virdiler aḥbâr tâm olduğına
 975. Eyleyüp anlar kelâmın istimâ‘ Didiler olmadı bundan intifâ‘
 976. Ya’ni hiç añlamaduğ ne ola kâr Bunlara çıkmamak ola ihtiyâr
 977. Fikr idüp anı didiler âşikâr Barbarosa da olaydı iktidâr
 978. Anları görüp oturmazdı revân Pâyine düşüp kıvardı çok zamân
 979. Çıkmaduğından anuñ budur merâm İktidârı yokdurur anuñ tamâm
 980. Havf ider çıkuben izhâr olmaga Buluşben bir yamân kâr olmaga

Der-Tedbîr-i Cenderal⁵³⁹ [35a]

981. Bu cevâbı gûş idincek Cenderâl Didi kim bu olmaya anda me’âl⁵⁴⁰
 982. Sizde ger eyle ola fikr-i me’âl Tiz irer bu fikr ile bize zevâl
 983. İmdi görüñ aşlı nedür bu işüñ Fikrüm üzre ḥâli bu cünbüşüñ
 984. Barbarosa ‘âkil u kâ mildürür Bu cihetde ‘âlim ü ‘âmildürür
 985. Size eyler bu arada nice âl Siz ki varasız bulursız ihtilâl
 986. Ceyşüñüz⁵⁴¹ hep tağılur rüsvây olur Kârñuz tâ ḥaşre deñlü vây olur
 987. Bunlara beñzer nice biñ ḥasb-ı ḥâl Söyleyüp olmadı râzî Cenderal

İltifat Nekerden-i Paşa be-Keştîhâ Küffâr-ı Hâkisâr⁵⁴²

988. Vâkı‘â ol Ḥazret-i ‘izzet-me’âb Ya’ni Ḥayrû’d-dîn Paşa kâm-yâb
 989. Bu idi pes çıkmaduğından ‘ayân Virmeye anlara ‘askerden nişân
 990. Gördi anı çıkmayup şabr eyleyüp Sâkin oldı nefsine ḥaber eyleyüp

⁵³⁶ R2: [250a]

⁵³⁷ Bu başlık R1’de yoktur. Bu başlığın altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁵³⁸ Ceyş-i İslâm’a: cünd-i İslâm’a R2

⁵³⁹ Der-Tedbîr-i Cenderal: Der-Tedbîr-i Cenderal-ı Bed-Hisâl R2

⁵⁴⁰ R2: [250b]

⁵⁴¹ Ceyşüñüz: Cem’üñüz R2

⁵⁴² İltifat Nekerden-i Paşa be-Keştîhâ Küffâr-ı Hâkisâr: Der-Beyân-ı İltifat Kerden-i Paşa-yı Kâm-kâr be-Keştîhâ-yı Küffâr R2

991. Bu recâya ya'ni gele cümlesi
 992. Hele ol dem ol la'în-i kec-fikâr
 993. Cenderal'î alur andan gâşb ile
 994. Çün bu efkâr ile tûrup tûtdı yol
 995. Pirevize üzre çünkim geldiler
 996. Virdi Qarlıoğlı'na yine ilin⁵⁴⁵
 997. Yolına göre diledi bir mekân
 998. Her biri bir nesne idüp ihtiyâr
 999. İşbu resme çok bed-efkâr itdiler
 1000. Ya'ni kim Andirye Dorya ol zamân
 1001. Şaldı her eţrâfa bir nice gemi
 1002. Her yire perkende irsâl eyledi
 1003. Şaldı Anabolı'ya da bir gemi
 1004. Her birine yazdı hem nâme 'ayân
 1005. Şâd oluñ Pirevize'ye geldük uş
 1006. Taşra çıkarmayup aluruz revân
 1007. Her biri bu resme hândân oldılar

Haber Resîden Ez-Cânib-i Qasım Paşa⁵⁵⁰

1008. İmdi görüñ kandan irdi bu haber
 1009. Ya'ni kandan geldi degdi bu bize
 1010. Bundan evvel şehriyâr-ı kâm-yâb
 1011. Yec'elu'llâhu lehu fî küllî hîn
 1012. Emr kıldı ol vilâyet feth ola
 1013. İmtişâlen li'l-emir Qâsım Paşa
 1014. Anabolı'da qarâr itmiş idi

- Andan ire⁵⁴³ ger var ise hamllesi
 Eyleyüben cebr u qahrın âşikâr [35b]
 Tûruben girdi yola tâ kim gele⁵⁴⁴
 'Âkıbet Pirevize'ye geldi ol
 Milki anda dağı kısmet kıldılar
 Her biri bilürdi kendü yolın⁵⁴⁶
 Kimi milk aldı kimisi hân u mân
 Aldılar k'andan olalar⁵⁴⁷ bahtiyâr
 Ba'dehu görüñ ki ne kâr itdiler
 Eyle tedbîr eyleyip anda⁵⁴⁸ revân
 Tâ sevinüp hoş göreler bu demi
 Ehl-i küfri hürrem-aĥvâl eyledi
 Hoş göre anlar da ya'ni bu demi
 Nâmesinde eyledi anı beyân
 Barbarosa'yı da anda bulduq uş [36a]
 Şâdlıklar eyleñ imdi bu zamân⁵⁴⁹
 Nice dürlü şâzılıklar kıldılar

- K'oldı bizüm yanumuzda mu'teber
 İ'timâd itdükde yazduq bu söze
 Pâdişâh-ı Hâzret-i 'âlî-cenâb
 Bi'l-'adâlet ve's-sa'âdet ve'l-yaĥîn⁵⁵¹
 İşbu fermân üzre diñleñ ne ola
 Mîri oldur Mora'nuñ başdan başa
 Ya'ni ol hışnı hışâr itmiş idi

⁵⁴³ ire: ide R2

⁵⁴⁴ R2: [251a]

⁵⁴⁵ Qarlı oğına yine ilin: Karl oğına yine ilini R2

⁵⁴⁶ yolın: yolını R2

⁵⁴⁷ k'andan olalar: sankim olupdur R2

⁵⁴⁸ anda: ire R2

⁵⁴⁹ R2: [251b]

⁵⁵⁰ Haber Resîden Ez-Cânib-i Qasım Paşa: Der-Beyân-ı Resîden -i Haber Hayreddin Paşa (Yesera'llâhu Mâ Yeşâ) Ez-Cânib-i Kasım Paşa R2

⁵⁵¹ Allah her an onun için yaratır / Adalet, mutluluk ve kesinlikle.

1015. Bu cevâbı yazdı i'lâm eyledi
 1016. İsti'ânet eyledi evvel taleb
 1017. Bir gün ol ƣal'a içinde nâgehân
 1018. Çok beşâret eylediler şâd olup
 1019. Ba'dehu bir şandalı geldi anuñ
 1020. Şordılar andan nedür bu ƣulgüle
 1021. Bir haber virüñ nedür andan murâd

- Diñle mektûbında ne kâm eyledi
 Sümme hazâ bir hikâyet bü'l-'aceb
 Top u tüfeng atılup nice zamân [36b]
 Kerb u ƣamdan her biri âzâd olup⁵⁵²
 Emn ile ba'zı huşûşa ƣal'anuñ
 Şâzîñüzden ƣarha irdi velvele
 İşbu nev'e olduñuz ser-cümle şâd

Cevab-ı Ahâli-yi Anabolı be-Ƙâsım Paşa⁵⁵³

1022. Bu cevâbı işidincek ol la'în
 1023. Didi hurd u büzrüg altı yüz tamâm
 1024. Ya'ni kim Andirye Dorya-yı la'în
 1025. Barbarosa dağı hem anda imiş
 1026. Uşta anı eyledük başı kayu⁵⁵⁵
 1027. Eylemişler bunda perkende revân
 1028. Andan itdük biz beşâret bî-ƣıyâs
 1029. Eyle añlañ olmadu bu iş ƣüzâf
 1030. Ya'ni andan degdi bize bu kelâm
 1031. Aña göre yazduƣ a'dâd eyledük
 1032. Lîk biz anuñ bilürdük ekşerin
 1033. Evvelâ⁵⁵⁸ elli'ki Andir Dorya'nuñ
 1034. Dağı seksen pâre kâdırğa yakın
 1035. Dağı seksen pâre barça âşikâr
 1036. Dağı on ƣalyon Venedik bed-gümân
 1037. Aşl-ı tonanma bular idi tamâm
 1038. Ya'ni kim uydu ƣoñüllü bî-'aded

- Anlara taƣrîr idüp ne olduƣın⁵⁵⁴
 Bâdbân ile la'în-i bed-merâm
 Pirevize üstine gelmiş hemîn
 Şöyle ƣaflet üzre limanda imiş
 Taşra ƣıƣarmayup aluruz diyü⁵⁵⁶
 Oldurur kim geldi degdi bu zamân
 Hâliñüz siz de idüñ aña ƣıyâs
 Bu cevâbı virüp urdı nice lâf [37a]
 Altı yüz idügi anlaruñ be-nâm⁵⁵⁷
 Bu degül taħmînden îcâd eyledük
 Bu tonanma-yı la'îñüñ aħsarın
 Hem otuz kâdırğa dağı Papa'nuñ
 Cem' ƣılmışdı Venediki'l-la'în⁵⁵⁹
 Şaldı İspaniyye-i bî-dîn u 'âr
 Tonaduben bile şalmışdı hemân
 Lîkin uydu⁵⁶⁰ aña soñra ƣok 'avâm
 Ol ƣadar kim naƣl ƣıldılar faƣad

⁵⁵² R2: [252a]

⁵⁵³ Cevab-ı Ahâli-yi Anabolı be-Ƙâsım Paşa: Der-Beyân-ı Cevab-ı Küffâr-ı Anabolı Berâ-yı Beşâret-i İşân Kasım Paşa R2

⁵⁵⁴ idüp ne olduƣın: idüben n'olduƣın R2

⁵⁵⁵ kayu: kayı R2

⁵⁵⁶ diyü: diyi R2

⁵⁵⁷ R2: [252b]

⁵⁵⁸ Evvelâ: Evvel R2

⁵⁵⁹ Venediki'l-la'în: Venedik-i la'în R2

⁵⁶⁰ Bu kelime R1'de yazılmamıştır.

1039. Ol sebebden oldu şöyle bî-şümâr

1040. Mâ-ھاşal ھاalmadı bir şandal⁵⁶¹ kim ol

1041. Lîk kıldı on iki kâdırğa hep

1042. İtdiler Mîr-i Cezâ'ir'den ھاazer

1043. Pes ھاasan Ağa'dan idüp ictimâb

1044. Yoħsa hiç bir daħı şandal ھاalmadı

1045. İmdi yine söze taħrîr idelüm

1046. Bu yaħa kim ol la'ın-i bed-ھیşâl

1047. Pirevize'yi gelüp çün gördiler

1048. Yevm-i erba'a idi lâ-reybe⁵⁶³ ol

1049. Ğurre-i evvel cumâz⁵⁶⁴ idi kim ol

1050. Hem **toħuz yüz kırk** biş idi târîhi

1051. İrdiler limana ya'ni ol zamân

Der-Âmeden-i Andir Dorya be-Pirevize Der-Muķâbil-i Paşa⁵⁶⁵

1052. Yevm-i erba'a ki lenger şaldılar

1053. Şaldılar limana bir iki gemi

1054. Ceyş-i İslâm'a görümdi geldi ol

1055. Gezdi bir miķdâr cevlan eyledi

1056. Anları görüp Murâd Ağa hemân

1057. Kendüyi ol 'askere ura yaħın

1058. Tınmeyüben gözledi Paşa'yı hep

1059. Hele birkaç gemi kim gelmiş idi

1060. Yine dönüp 'askerine irdiler

1061. Ol gice hep anda kıldılar ھاarâr

Bu Bâb ھاayrû'd-dîn Paşa ھاazretlerinüñ ھاal'a Öñinde Metâris Yapduğın Beyân İder⁵⁶⁸

1062. Bu yaħadan ھاazret-i 'âlî-cenâb

ھاande kim varsa levend aħa uyar

Tonaduben gözlememiş ola yol

Ğuş idüñ n'oldı o ھاalmağa sebep

ھاılmasun illerine varup sefer [37b]

ھاodılar on iki kıt'a bu cevâb⁵⁶²

Kim tonadup Paşa üzre gelmedi

N'eylediler daħı taħrîr idelüm

Ya'ni Andir Dorya daħı Cenderal

Vaħt-i 'aşr idi kim anda irdiler

ھاıldılar anlar gelüp anda duħûl

Şaldı lenger buldı liman içre yol

Geldiler Paşa üzre anlar iy aħı

Daħı diñleñ n'eylediler ba'd ez-ân

Diñleñüz anda daħı ne kıldılar

Görelen tonanmanuñ nedür demi

Bir iki toħ atdı anda sağ u şol [38a]

'Asker-i İslâm'ı seyrân eyledi⁵⁶⁶

İstedi ھاıkup ھاırışa ol zamân

Yine men' itdi anı Paşa hemîn

Her biri didi ne dir⁵⁶⁷ Paşa 'aceb

Şağ u şola toħların şalmış idi

Yatdılar çün zümresine girdiler

Görüñüz daħı yine ne oldı kâr

Ya'ni ھاayrû'd-dîn Paşa kâm-yâb

⁵⁶¹ şandal: menzil R2

⁵⁶² R2: [253a]

⁵⁶³ lâ-reybe: lâ-reyb R2

⁵⁶⁴ Ğurre-i Evvel Cumâz: Ğurre-i Ahir Cimâz R2

⁵⁶⁵ Der-Âmeden-i Andir Dorya be-Pirevize Der Muķâbil-i Paşa: Der-Beyân-ı Âmeden-i Andirye Dorya Der-Pirevize be-Mukâbele-i Paşa R2

⁵⁶⁶ R2: [253b]

⁵⁶⁷ ne dir: n'ider

⁵⁶⁸ Bu bölüm R1'de yoktur.

1063. Gemüsinden taşra çıktı ol nefes
1064. Kâl'a öñinde koyup bir nice top
1065. Hem metârisler dahı bünyâd idüp
1066. Tırmayup çalışmada ol bu yaña

Diñleñ imdi kim ne kılmışdı heves
Anları hep 'aclesine bindürüp
Her kenârın kâl'anuñ abâd idüp
Diñle begler dahı n'itdi ol yaña

Bu Bâb Beglerüñ İtdüğü Tedbîri ve Efkârı Beyân İder⁵⁶⁹

1067. Ol zaman kim geldi cünd-i hâksâr
1068. Pirevize boğazına indiler
1069. Yatdılar anda kim ura idi top
1070. Pes Sinân Re'is ile begler kamu
1071. Bir yüce yirde teferrüc eyleyüp
1072. Ya'ni kim kâfir tonanmasın'ayân
1073. Oturlar idi olup anda melûl
1074. Ya'ni anlar ol arada âşikâr
1075. Seyr iderken hem tonanmayı hemân
1076. Bu tonanma cem'inüñ yok gâyeti
1077. Buña bir tedbîr itmek yeg ola
1078. 'Askerümüz hod bizüm şimdi kâlil
1079. Gelüñ imdi aña tedbîr idelüm
1080. Mâ-ħaşal bu resme çün söz itdiler
1081. 'Âkıbet bu resme oldu ittifâk
1082. Ya'ni kim top çıkaralum taşıra
1083. Ya'ni kim orduñuz taşra çıkup
1084. Yürümesün imdi çıkup karaya
1085. Biz de cünd ile yatalum bu gice
1086. Taşra çıkarlar ise sağ idelüm
1087. İşbu efkârı muħaşşal hoş görüp
1088. Ĥazret-i Paşa'ya i'lâm idelüm
1089. İşbu efkâr ile anda durdılar
1090. Ol da toplar çıkarurdu çalışup

Ya'ni tonanma-yı nekbet-iştiħâr
Ya'ni lenger şalup anda kaldılar
Yatdılar hele demürler bırağup
Bir yire cem' olup anlar iy 'amû
Bir biri ile bu kârı söyleyüp
Eyleyüp anda temâşâ ol zamân
Eyleyüp her biri bir tedbîre yol
İşbu nev'e söyleşürken bî-şümâr
Eyle fikr idüp didiler ol zamân
Degme bir 'asker getirmez tâkâtı
Bu kadar asker anuñla ne kıla
Olmaya tedbîr oluruz biz zelil
Fikr idüp ol kâra el bir idelüm⁵⁷⁰
Diñleñüz bunda ki ne söz itdiler
Didiler kim buña idelüm yarağ
Ehl-i küfri urmağ için başıra
Ceyşi hep taşra döküp 'asker çeküp
Bir güzend inmeye tâ bu araya
Görelüm tedbîri anlaruñ nice
Kankı caya gitmek ister gidelüm
Didiler kim Ĥuruñ imdi biz varup
Re'yimüzden aña peygâm idelüm
Ĥazret-i Paşa katına vardılar
İşbu fikrile virişüp alışup

⁵⁶⁹ Bu bölüm R1'de yoktur. [254a]

⁵⁷⁰ R2: [254b]

1091. Şâyed ola çıka ‘asker qaradan
 1092. Hem gemüden hem qaradan ceng ola
 1093. Hele anda Hâzret-i Paşa dahı
 1094. Didiler kim uşta begler geldiler
 1095. Çün işitdi Hâzret-i Paşa anı
 1096. Çikilüp bir canibe kıldı qarâr
 1097. Bes selâm virüben ikrâm itdiler
 1098. Ba‘de hazâ didiler kim bu zamân
 1099. Hâzret-i Paşa da anı işidüp
 1100. Didi n’ola söyleñüz işidelüm
 1101. Çünki virdi Hâzret-i Paşa rızâ
 1102. İmdi biz anlara tedbîr eyledük
 1103. Ya‘ni taşra top çıkarup bu gice
 1104. Hem alavuz cümle-i ceyşi bile
 1105. Ya‘ni düşmân taşra çıka kâr ide
 1106. Yeñiçeriyi de cümle alalum
 1107. Koryalum taşra anlar çıkmasun
 1108. Ger buyurursañ budur efkârumuz
 1109. Çün bu resme re’y takrîr itdiler
 1110. İmdi görüñ neye irdi işbu kâr

Bu Bâb Hâyrü’ d-dîn Paşa’nüñ Beglere Virdügi Cevâbı Beyân İder⁵⁷³

1111. Bu cevâbı gûş idüp Hızr-ı zamân
 1112. Bu sizüñ efkârıñuz fikret degül
 1113. Zîrâ kâfir taşra çıkırsa karadan
 1114. Sâhile urur idük top u tüfeng
 1115. Biz varurduk anda kadırğalara
 1116. Barçanuñ hod ‘askeri hep taşıra
 1117. Alur idük barçaları râygân

Ceng u âşûb ola işbu aradan
 Ola kim düşmen yine dil-teng ola⁵⁷¹
 İşbu resme çalışurken iy ahî
 Hâzretüñ bunda idügin bildiler
 Anlara ta‘zîm içün añlañ bunı
 Gelüben anlar da ol dem âşikâr
 Çün selâm erkânın itmâm itdiler
 Uşta bir tedbîr kılduk biz hemân
 Anlaruñ ra’yına göre iş idüp
 Lâyık ise hoş görüp iş idelüm
 Didiler kim uşta geldi bir kazâ
 Cümlemüz buraya el bir eyledük
 Bekleyevüz sâhili uçdan uca
 Qaradan arduña şâyed kim bile⁵⁷²
 Bu taraftan cengi çün efkâr ide
 Top çıkarup bir araya geledüm
 İrelüm taşra kimesne bakmasun
 Emr idüñ k’ola ne ise kârumuz
 Didiler anı ki tedbîr itdiler
 Gûş idüp ne kıldı Paşa ihtiyâr

Anlara didi beni diñleñ hemân
 Kâfire himmet bize nuşret degül
 Bahre biz yürür idük bu aradan
 Qaradan ‘asker çıkup eylerdi ceng
 Kaçarak anlar da barçaya vara
 Urur idük anları hep başıra⁵⁷⁴
 Hep kadırğalar kaçardı ol zamân

⁵⁷¹ R2: [255a]

⁵⁷² R2: [255b]

⁵⁷³ Bu bölüm R1’de yoktur.

⁵⁷⁴ R2: [256a]

1118. Şoñra varup anları da bî-kušûr
 1119. Vâkı‘â hem ceng olunduğda hemân
 1120. Kaçdılar barçalara irişdiler
 1121. İmdi taşrada olan küffâr hep
 1122. Zîrâ kaç‘ oldı gemilerden recâ
 1123. Tağılıp kande giderlerdi turup
 1124. Bir bölük başsuz kavm yok yarağı
 1125. Çünkü bâş olmaya hiç dirmez ayag
 1126. Leşkerüñ başıdurur cânı hemân
 1127. Çünkü gider baş anlar n’eylesün
 1128. Hem murâdca yokdur anlarda yarağ
 1129. Bir iki atım top otı var ola
 1130. Kal‘aya gelürse ne kâr ideler
 1131. Kal‘anuñ vardur yarağı bî-gümân
 1132. Anlarıñ haqqından anlar âşikâr
 1133. Ger çıkup kırmazlar ise ol zamân
 1134. İhtiyâr ile gelürler bî-kušûr
 1135. Yoğsa şimdi siz çıkasız ol yire
 1136. Yokdur anda bir şıgınacak mekân
 1137. Ya‘ni hep kadirğalar anda gelüp
 1138. Kaçırılar sizi hep ol aradan
 1139. Zîrâ siz öte kalur anlar beri
 1140. Ne gemüden çâre var ne qaradan
 1141. Avlona‘ya varasız ya Narde‘ye
 1142. Kaçırılar çün sizi ol aradan
 1143. Alalar topı gideler gemüye
 1144. Bu yaña kala gemüler dağı boş
 1145. Ben hod olunca çalışmağdur işüm
 1146. Lîk bu tedbîr ile ide zarâr

Eyler idük aluben anda huzûr
 Turmayup hep kadirğalar ol zamân
 Anlarıñ ardına varup uşdılar
 Pes şikâr olurdı bize bî-ta‘ab
 Kande giderlerdi varup câ-be-câ
 Kal‘a üstine varurlarsa sürüp
 Ne yasağı bellüdür ne turağı
 Baş gide ten bir nefes kalmaya sağ
 Yağ gibidür anda hep girü kalan
 Nice tursun neyle göñlin eylesün
 Kande varup tutabilürler turağ
 Anı da şinlikde atmışlar ola⁵⁷⁵
 Anda yaraqsız ne efkâr ideler
 Yoldaşı vü dağı nevbetçi ‘ayân
 Hep gelüp anda kırarlar bî-şümâr
 Yokdurur nânı vü hem zâdı revân
 Er iseñüz bağlayup idüñ huzûr
 Şubh irişe vü sizi düşmen göre
 Uralar topı size yir yir ‘ayân
 Üstüñüze bî-nihâye top şalup
 ‘Askere iremeyesiz qaradan
 Aramuza gire düşmen ‘askeri
 Görinür size kaçup ol aradan
 Düşesiz iki arada vartaya
 Dögeler ‘asker irişüp qaradan⁵⁷⁶
 Geldi anlar hod bize ol umuya
 Şoñra gelüben ideler yürüyüş
 Bu gazâyâ komışam cânım başum
 Bu tonanmaya kılıñ andan güzer

⁵⁷⁵ R2: [256b]

⁵⁷⁶ R2: [257a]

1147. İmdi diñleñ kim budur tedbîr aña Ol tarafından eyleñüz siz yir aña
 1148. Anda varup başıñuz koñ sâhili Hâlî koñ kim şöyle yatsun ol ili
 1149. Ger çıkarlar ise taşra âşikâr Görevüz bizde ne ise anda kâr

Bu Bâb Hıyırü'd-dîn Paşa'ya Yine Beglerüñ İkdâmın ve İbrâmın Beyân İder⁵⁷⁷

1150. Yine begler işidüp anı hemân Didiler Paşa'ya kim yâ kâmurân
 1151. Fikrimüz olmaya bizüm katı kem Anı görmekten irişmez size gam
 1152. Güç degüldür devlet ile variñuz Bir nazâr idüp o yire görinüz
 1153. Câ'iz ise eyle idüñ bu zamân Ger degülse emr sizüñdür hemân
 1154. Her nice emr itseñ anı idelüm Kankı etrâfa buyursañ gidelüm⁵⁷⁸

Bu Bâb Hıyırü'd-dîn Paşa Hâzretlerinüñ Beglerüñ İtdügi Efkâra Meylin Beyân İder⁵⁷⁹

1155. Bu cevâbı işidüp Hızr-ı zamân Anlaruñ hâtırları içün hemân
 1156. Mâ'il olup görmege olup süvâr Kulları öñine düşüp âşikâr
 1157. Oldılar andan revâne vardılar Nâgehân ol ire varup irdiler
 1158. K'anda yeñiçeriler turur idi Düşmeni seyreyleyüp görür idi
 1159. Bir yeñiçeri didi kim iy Paşa Sen peşimân olisersin bu işe
 1160. Ger Sinân Re'is sözün dutmayasın Her ne kim dirse anı itmeyesin
 1161. Şoñra anda ol emîr-i kâmurân Kullarından var idi bir nev-civân
 1162. Haylî şâdık 'âkil u dâna idi Her cihetde kâmil u bînâ idi
 1163. Ehl-i tedbîr idi key şâdık idi Şıdık ile her arada fâyık idi
 1164. Mü'min u muhliş gazânuñ 'âşıkı Dağı Paşa hâzretinüñ şâdıkı
 1165. Nâmıla dirler aña Ferhâd Ağa Bir ağadur darına rahmet yağa
 1166. Zîrâ kim gâyet bahâdur hem dilîr Hem dağı bâb-ı şehâda bî-nazîr⁵⁸⁰
 1167. Bes gelürdi anlaruñ ardınca ol Bes 'âkabda yürimekdür aña yol
 1168. Ol sözü işidüben anda hemân Hâzret-i Paşa'ya irdügi zamân
 1169. Virdi güş itdügi bigi bir haber İşidüp anı emîr-i mu'teber
 1170. Bildi kim bu re'yi itmişdür Sinân Hep işidüp ol sözi anda olan
 1171. Anı bir söz şanup iz'ân eylemiş 'Askere bu re'yi destân eylemiş
 1172. Ger anı kılmazsa Paşa hemîn Cümle-i cündüñ olur kalbi hâzîn

⁵⁷⁷ Bu bölüm R1'de yoktur.

⁵⁷⁸ R2: [257b]

⁵⁷⁹ Bu bölüm R1'de yoktur.

⁵⁸⁰ R2: [258a]

1173. Lâzım oldu pes bu kârı eylemek
1174. Zîrâ itmiş cümle-i ‘asker kabûl
1175. İmdi bu deñlü kulumı yıkmadan
1176. İttikâl idüp Hudâ’ya âşikâr
1177. Hele görüp anı döndi pehlevân
1178. Virdi icâzet taşra çıka ‘askeri
1179. Ol sipâhiler kim anda ol zaman
1180. Çıkdılar anları da bile alup
1181. Varup anlar qarada kıldı karar
1182. Çünkü geldi yine Paşa yirine
1183. Dinmeyüp incinduginden ol nefes

Emr Kerden-i Paşa be-Ümerâ⁵⁸²

1184. Anı görüp Hazret-i Paşa hemân
1185. Begleri getirüp emr itdi ki tîz⁵⁸⁴
1186. Çünkü siz bu resme tedbîr itdünüz
1187. Varuñ imdi anda hiç eglenmenüz
1188. Gözleduñ küffârı ne efkâr ider
1189. Şâyed ola qaradan ‘asker döke
1190. İmdi tîz ‘asker çıkaruñ siz hemân
1191. Hıfz iderem bahrı ben yoğdur gümân
1192. İmdi tîz ‘asker çıkaruñ siz hemân
1193. Hıfz iderem bahrı ben yoğdur gümân
1194. Bu cevâbı gûş idüp begler hemîn
1195. Vardılar ‘asker çıkardılar hemân
1196. Komadılar taşra ‘asker çıkmağa
1197. Lîk Hürrem Beg marîz idi ‘ayân
1198. Gayrı begler anda hâzır oldılar

Aşşı itmez çün bulara söylemek
Ger olunmaz her biri olur melûl
Ne ola bir gice taşra çıkmadan
Kıldı lâ-büd ol umûrı ihtiyâr
Bî-ñuzûr olubeni andan hemân
Ya‘ni kim begler ile yeñiçeri
Anlara koşulmuş idi bu ‘ayân⁵⁸¹
Gitdi begler hep gemüler boş kalup
Diñleñ imdi dañı n’olur âşikâr
Râzı oldu begleruñ tedbîrine
Geldiler begler dañı yanına bes

Gûş iduñ imdi ne kıldı ol zamân⁵⁸³
Taşra yatuñ ‘asker ile imdi siz
İşbu tedbîr ile el bir itdünüz
Yatmañuz uyumañuz diñlenmeñuz
Kankı cânibden yürür ne kâr ider⁵⁸⁵
Top çıkara leşkeruñ bilin büke
Sâhil-i deryâ-yı hıfz iduñ siz
Berri görüñ imdi siz dañı hemân [38b]
Sâhil-i deryâyı hıfz eyleñ revân
Berri görüñ siz dañı imdi hemân
Tâbi‘ olup emrine lâ-büd yigin⁵⁸⁶
Kendüler taşrada yatdılar bî-gümân
Ol vilâyet varın oda yakmağa
Âyâ Mora‘da yaturdı ol zamân
Şubha dek küffâra nâzır oldılar

⁵⁸¹ R2: [258b]

⁵⁸² Bu başlık R2’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı olarak yazılmıştır.

⁵⁸³ Anı görüp Hazret-i Paşa hemân / Gûş iduñ imdi ne kıldı ol zamân: Görün imdi yine Paşa da hemân / Kim ne kıldı ol arada ol zamân R2

⁵⁸⁴ Begleri getirüp emr itdi ki tîz: Çünkü begler geldi emr itdi ki tîz R2

⁵⁸⁵ 1183, 1184 ve 1185. beyitler R1’de yoktur.

⁵⁸⁶ yigin: yakîn [259a] R2

1199. Ya‘ni taşra çıkmaya komadılar

Ol gice hîç biri uyumadılar

1200. Şubha dek hıfz u hîrâset itdiler

Şubh oldu görüñ imdi n’itdiler

Der-Firistâden-i Keştîhâ Ber-Küffâr⁵⁸⁷

1201. Bu yañadan diñle kâfir hâlini

Ol arada olınan ef‘âlini⁵⁸⁸

1202. Gördiler çün taşra bunca âdemî

Yine siçüp bir nice yügrük gemi

1203. Hep tonanma üzerine⁵⁸⁹ şaldılar

‘Azm idüben ol nefesde geldiler

1204. Her birinden bir nice top atdılar

Ehl-i İslâm’ı da görüñ n’itdiler

1205. Pes Murâd Ağa görüben kâfiri

Karaya toplar atuben her biri

1206. Eylediler işbu resm ile hücûm

Yağdılar ol bezme diller çünki mûm⁵⁹⁰

1207. Kara etrâfına ki itdiler hücûm

Atdılar ol yaña topla bi’l-‘umûm

1208. İhtiyârı kalmayup çıkdı hemân

Şaldı ol kadırgalar üzre revân

1209. Anı gördükde gönüllüler tamâm

Ya‘ni Turgudca ‘Alî k’ola be-nâm

1210. Dağı Güzelce Muhammed bu ‘ayân

Hem dağı Şâdık Re’is ile hemân

1211. Çıkdılar küffâra toğrı âşikâr

Urdılar küffâra topı ber-çarâr

1212. Gördi anlar dağı vardı anları

Ya‘ni kâfirler görüp mü’minleri

1213. Berri koyup anda karşı geldiler

Kendülere geldüğünü bildiler

1214. Çünki anlar karşı geldiler ‘ayân

Ayrı olup birisi kaldı ol zamân

1215. Hele anlar karşı geldi cümlesi

Çıldılar anda ne ise hamlesi

1216. Bu yaña ol Hazret-i Hızr-ı zamân

Ol nefesde anı gördükde hemân

1217. Çözdi sancağın ve kaldırdı ‘alem

Çaldurup şurnâ nağâre tabl hem

1218. Dağı ol demde emîr-i ‘âlî-şân

Ya‘ni Hayrî’ d-dîn Paşa kâmurân

1219. Nice kıldı emr aşlın diñleñüz

İbtidâdan şerh ideyin añlañuz⁵⁹¹

Der-Pend-i Paşa be-Rü’esâ-yı Keştîhâ⁵⁹² [39a]

1220. Ol gice kim geldi cünd-i hâksâr

Çıldı liman içre her biri çarâr⁵⁹³

1221. Anı görüp Hazret-i Paşa hemân

Begleri kim taşra gönderdi revân

⁵⁸⁷ Der-Firistâden-i Keştîhâ Ber-Küffâr: Der-Beyân-ı Firistâden-i Keştîhâ-yı Küffâr Ber Cünd-i İslâm Nusret-şi‘âr R2

⁵⁸⁸ ef‘âlini: ahvâlini

⁵⁸⁹ Hep tonanma üzerine: ol karadan asker üzre R2

⁵⁹⁰ R2: [259b]

⁵⁹¹ 1203. beyitten buraya kadarki kısım R1’de yoktur. [260a] R2

⁵⁹² Der-Pend-i Paşa be-Rü’esâ-yı Keştîhâ: Der-Beyân-ı Pend-i Paşa Ber Keştîhâ-yı Hudâvend-i Kâr-ı Mu‘azzam R2

⁵⁹³ Çıldı liman içre her biri çarâr: Kıldı ol liman içinde kim çarâr R2

1222. Kendü dahı eyle fermân eyledi
 1223. Ya'ni kim kıldı sipâriş ol zamân
 1224. Didi varup oluñ efkâr üstine
 1225. Aşağa koyup direkler cümleñüz
 1226. Çalışuñ her birüñüz hâzır oluñ
 1227. Her kaçan kim tırup olam ben revân
 1228. Bu sözi gûş eyleyüp anlar tırup
 1229. Hep aşğa aldılar direkleri⁵⁹⁵
 1230. Yir yirin hep cümle hâzır oldılar
 1231. Çünkü anlar bir'ki gemi şaldılar

- Gûş iden fermânın iz'ân eyledi⁵⁹⁴
 Hep re'islerin getürdüp bî-gümân
 Ya'ni oluñ siz de bu kâr üstine
 Ger biri düşerse idüñ cümleñüz
 Hem benüm başardama nazır oluñ
 Siz de benümle bile çıkuñ hemân
 Tutdılar Paşa'nuñ emrini varup
 Hâzır idüp yir yirin kürekleri⁵⁹⁶
 Paşa gemisine nâzır oldılar
 İrişüp anlar da yakın geldiler

Der-Emr Kerden-i Paşa be-Muqâbele-i Küffâr⁵⁹⁷ [39b]

1232. Yine ol dem ol emîr-i 'âlî-şân
 1233. Tîz buyurdu bir araya geldiler
 1234. Oldılar aña muqâbil yir yirin
 1235. Lîkin oldu ol arada bir eşer
 1236. Bu arada ol eşer n'oldı be-nâm

- Ya'ni Hayrû'd-dîn Paşa kâmurân
 Gice şunlar kim direkler aldılar
 Topladılar her taraftan bir birin
 Diñleñ andan vireyin size haber
 Cümlesini fehm idüñ bir bir⁵⁹⁸ be-nâm

Der-Cevâb-ı Mürtedî be-Andir Dorya⁵⁹⁹

1237. Bundan evvel bir esîr yitmiş idi
 1238. Eyle virmişdi cevâbı ol pelîd
 1239. Ol la'in-i bed-likâ ol zamân
 1240. Eyle taqrîr eyleyüp virdi haber
 1241. Cünd-i Türk'üñ yoqdurur ol cür'eti
 1242. Olalar saña muqâbil ol nefes
 1243. Hem dahı var bu arada bir kelâm
 1244. Anı İspaniyye kim didi revân
 1245. 'Askerüñ artar levend uyar saña

- Ol la'inüñ bezmine yitmiş idi
 Ol habîs'ü'l-vech ya'ni ol merîd
 Ya'ni Andir Dorya'ya varup hemân⁶⁰⁰
 Ne tırursın tîz iriş kılma hâzer
 Kim görüben bu ulu cem'iyyeti
 Gözleye kaçmağa yol her biri pes
 Naql ideyin anı da bir bir be-nâm⁶⁰¹
 Ya'ni Andir Dorya çıkuğı zamân[40a]
 Vaqı'â hem eyle olup bu yaña

⁵⁹⁴ Bu beyit R2'de yoktur.

⁵⁹⁵ direkleri: direklerin R2

⁵⁹⁶ kürekleri: küreklerin R2

⁵⁹⁷ Der-Emr Kerden-i Paşa be-Muqâbele-i Küffâr: Der-Beyân-ı Emr-i Paşa Berâ-yı İctimâ Kerden-i Keşthâ Hudâvendigâr R2

⁵⁹⁸ bir bir: yir yir R2

⁵⁹⁹ Der-Cevâb-ı Mürtedî be-Andir Dorya: Der-Cevâb-ı Mürtedî Piş Andir Dorya-yi La'in R2

⁶⁰⁰ Bu beyit R1'de yoktur.

⁶⁰¹ R2: [261a]

1246. Ol kadar gönüllü uymış idi çok
1247. Hurd u büzrüg görünürdi altı yüz
1248. Anları Andirye Dorya hep görüp
1249. Ya'ni cündine kılup i'timâd
1250. Dahı evvel kim gemiler şaldılar
1251. Anda Paşa çıkmadüğundan yakın⁶⁰²
1252. Eyle kim bozğun şanup cümle hemân
1253. Dahı şandılar kim ider ihtirâz
1254. Hem dahı gâfil yatur şanup hemân
1255. Ğayret idüp bu kadar gelmiş idi
1256. Yoğsa bilürdi o Türk ahvâlini
1257. Zıkr olunan ahbâra virüp ihtiyâr
1258. Barbarosa'nuñ bilüp ef'âlin⁶⁰⁴ ol
1259. Gelmege hem hânı emri yirine
1260. Barbarosa'ya gelüp oldı⁶⁰⁵ karîn
1261. Göricek bu cür'eti Paşa'dan uş
1262. Lengerin kaţ' idüp ol oldı revân
1263. Kesdiler lengerlerini kaçdılar
1264. Gitdiler deryaya oldılar revân
1265. Ya'ni kim ol kârı görüp n'eyledi
1266. Şaşalın yoldı vü kıldı yağa çâk
1267. Didi ol mel'ûn u mürted kızb ile
1268. Bize bozğundur diyüp virdi haber
1269. Gelmişüz⁶⁰⁷ bozğun diyüben her biri
1270. Vartaya şalduğ dirîgâ varumuz
1271. Biz aña kim şalduğ üç def'a gemi

Bî-'aded perkende ħaddi ħaşrı yok
Nice döymez altı yüz yilkene öz
Gelmiş idi Pirevize'ye sürüp
Eyleyüp hem ol esîre i'tikâd
Tecrib' içün üzerine geldiler
Ķudreti yok diyü gelmişdi yakın
Tecribeler eylediler ol zamân
İtdiler böyle hücumı çoğ u az
'Azm idüben işbu resme ol zamân
Lengerin ol arada şalmış idi
Ķamu a'mâlini vü ef'âlini⁶⁰³
Taşı bu kılmazdı sırrın âşikâr [40b]
Gösterürdi Ķalbine biñ dürlü yol
Râm olup ol gayrılar tedbîrine
Şaldı ol limana çünki lengerin
Görüñ imdi n'oldı ahvâl anda hoş
Çünkim ol gitdi kalanı da hemân
Bir uğurdan bâdbânlar açdılar
N'eyledi anı görüp ol bed-gümân
Anda ne yüzden nedâmet eyledi
Tîz getürdüp mürtedi itdi helâk
Ķîle idüp Ķalbumuz aldı ele
Biz de aña uyup itmeyüp güzer⁶⁰⁶
Ejdehâ ağzına atduğ 'askeri⁶⁰⁸
Barbarosa gelse n'ola kârumuz
Çıkmadı bilimezüz nedür demi

⁶⁰² yakın: la'în R2

⁶⁰³ R2: [261b]

⁶⁰⁴ ef'âlin: ahvâlin R2

⁶⁰⁵ oldı: olup R2

⁶⁰⁶ Biz de aña uyup itmeyüp güzer: İ'timâd itdükte kılmadık hazer R2

⁶⁰⁷ Gelmişüz: Geldük uş R2

⁶⁰⁸ 'askeri: leşkeri [262a] R2

1272. İy dirîgâ biz gelip olduk ‘ayân
1273. İşbu yüzden eyleyüp nice kelâm
1274. Nâdim oldu fi‘line çok ağladı
1275. Çaldı yire hâcını zâr eyledi
1276. İşbu resme didi ya‘ni ol la‘în
1277. Böyle isterdi Rabbü‘l-müste‘ân
1278. Zâr idüp ol bu yaña eyler figân

Ardumuzça ger çıka eyler ziyân⁶⁰⁹
Ol la‘în-i bed-gümân u bed-merâm[41a]
Bed iş itdüm didi bağrın dağladı
Depdi birkaç kerre güftâr eyledi
Şakalın yolup idüp zâr u enîn
Eyle kıldı uşta âhir bu zamân
Gûş eyleñ n’oldı hâli ba‘d-ez-ân⁶¹⁰

Der-Beyân-ı Tahavvül-i Küffâr-ı Hâkisâr be-Cânib-i Eynebahtı⁶¹¹

1279. Çünkü gitdi ol la‘în-i hâksâr
1280. Varalum biz Eynebahtı üstine
1281. Şöyle hâlî gitmeyelüm ‘ârdur
1282. Barbarosa şimdi gelmez bu yaña
1283. Varuben ol ili tâlân idelüm
1284. Cünd-i İslâm’ı da görüñ n’itdiler

Gör ne fikr itdiler anda âşikâr
Çünkü geldük yüz ağartmak kaçdına
Ehl-i küfr içre yüzümüz vardur⁶¹²
İmdi biz tîz varalum andin yaña
Alup Etrâk’ını nâlân idelüm
Çün bu efkâr üzre anlar gitdiler

Der-Beyân-ı Reften-i Küffâr-ı Hâkisâr⁶¹³

1285. Ol zamân kim gitdi⁶¹⁴ cünd-i hâksâr
1286. Diñleñ imdi ol arada n’oldı hâl
1287. Cümlesin hep bu nefes yâd ideyin

Kâfir-i la‘net-sezâ nekbet-şi‘âr
Begler içre nice girdi⁶¹⁵ ihtilâl
Ehli haqquñ kalbin âbâd ideyin [41b]

Der-Beyân-ı Âmeden-i Nezdîk-i Mîr Alî Ber-Paşa⁶¹⁶

1288. Taşradan geldi yine ol kâm-kâr
1289. Girdi bir şandala vü oldu yakın
1290. Düşmenüñ ardınca tûruñ gidelüm
1291. Hayf ola ki⁶¹⁷ gide cünd-i hâksâr

Ya‘ni kim Mîr Hamîd ol nâm-dâr
Hâzret-i Paşa‘ya didi kim hemîn
Ger el ire dürişüp ceng idelüm
Anları kılmazdan evvel târ u mâr

⁶⁰⁹ 1270, 1271 ve 1272. beyitler R1’de yoktur.

⁶¹⁰ Zâr idüp ol bu yaña eyler figân / Gûş eyleñ n’oldı hâli ba‘de‘z-ân: İşbu resme zâr idüp eyler figân / Gûş eylen imdi n’oldı dâsitân R2

⁶¹¹ Der-Beyân-ı Tahavvül-i Küffâr-ı Hâkisâr be-Cânib-i Eynebahtı: Der-Beyân-ı Tahavvül-i Küffâr-ı Hâkisâr be-Cânib-i Eynebahtı R2

⁶¹² R2: [262b]

⁶¹³ Der-Beyân-ı Reften-i Küffâr-ı Hâkisâr: Der*Beyân-ı Reften-i Küffâr-ı Hâkisâr-ı Nektbet-şi‘âr R2

⁶¹⁴ gitdi: kaçdı R2

⁶¹⁵ girdi: düşdi R2

⁶¹⁶ Der-Beyân-ı Âmeden-i Nezdîk-i Mîr Alî Ber-Paşa: Der-Beyân-ı Âmeden-i Nezdîk-i Mîr Alî be-Paşa ez-Bîrûn R2

⁶¹⁷ ki: kim R2

1292. İmdi tırmañ varalum biz bu zamân
 1293. Dîn yolına virişüp alışalum
 1294. Ğayret-i dîni yirine koyalum
 1295. Pâdişâh-ı ‘âlemüñ hem yolına
 1296. Tırmayalum imdi bize ‘ârdur
 1297. Budur ahrâ tırup olavuz revân
 1298. Hâk ne taqdîr itmiş ise ol ola

İdelüm anlarile ceng-i girân⁶¹⁸
 Ber-țaraf olunca tâ çalışalum
 Hâk virürse ‘askerini sıyalum⁶¹⁹
 Lâyık oldur dürişüp ceng olına
 Ara yirde ğayret-i dîn vardur
 Bulışâvuz cünd-i a‘dâya hemân
 Çün miyânı beste kılduğ bu yola

Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Paşa be-Kelâm-ı Mîr ‘Alî⁶²⁰ [42a]

1299. Bu kelâmı istimâ‘ idüp Paşa
 1300. Didi sen bu fikri gel terk eylegil
 1301. Kendüzüñ Allah‘a ışmarla dağı
 1302. Müntezir ol emr-i Hâk‘a dâ‘imâ
 1303. Dağı diñle ne direm saña revân
 1304. Biz ne yüzden idelüm bu dem⁶²² sefer
 1305. Şâyed ola biz çıkıncağ⁶²³ âşikâr
 1306. Çün gemümüz azacağdur ‘add ile
 1307. Bu kadarla göreler anlar hemân
 1308. Ger şayarsañ bir gemüye on gemü
 1309. Zîrâ bizüm cümlesi hâzır degül
 1310. Yâ ne yüzden ardlarınca varalum
 1311. Şabr idelüm bu zamân varmayalum
 1312. Olmazuz anlara bu dem ‘ayân
 1313. Bu kadar besdür kim anlar kaçdılar
 1314. Anlar iken cündi birle⁶²⁵ müftehir
 1315. Kaçdı çünkim ol la‘în-i bed-gümân

Yessera ‘llâhu Te‘âlâ mâ-yeşâ⁶²¹
 İ‘tikâduñ Rabb‘üne berk eylegil
 Gör ne ‘arz eyler saña Hâk iy ağı
 Tırup yirüñde şükrini elden koma
 Müstemi‘ ol bu kelâma sen hemân
 N‘ola düşmen kıldısa bizden güzer
 Yine döne kâfir-i bî-dîn u ‘âr⁶²⁴
 Eglenür çünkim görüle hadd ile
 Yine eylerler rücu‘ı bî-gümân
 Düşmeye lâ-büd hisâb itseñ kamu
 Hidmete gitdi bize nâzır degül
 Gelüñ anlaruñ yarağın görelüm
 Ardlarınca şaluben irmeyelüm [42b]
 Anları Hâk şavdı çünkim bu zamân
 Gitdiler çün bâdbânlar açdılar
 Hamdu li‘llâh şimdi oldı⁶²⁶ münkesir
 Hâk Te‘âlâ‘ya şükr idüp hemân

⁶¹⁸ R2: [263a]

⁶¹⁹ sıyalum: sıyalum R2

⁶²⁰ Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Paşa be-Kelâm-ı Mîr ‘Alî: Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Paşa be-Kelâm-ı ‘Alî R2

⁶²¹ Allah istediği şeyi kolaylaştırır.

⁶²² bu dem: bundan R2

⁶²³ çıkıncağ: Hakiçün R2

⁶²⁴ R2: [263b]

⁶²⁵ birle: kesretle R2

⁶²⁶ şimdi oldı: oldılar uş R2

1316. Kendü kâmunuz yarağın görelüm
1317. Taşraya bu sâ‘at âdem şalalum
1318. Cem‘ olsun hep gemüde bi‘t-tamâm
1319. Hep bugün hâzır müheyyâ idelüm
1320. Dahı vardır bunda bir sır âşikar
1321. Ya‘ni kim bunca sefer kıldum özüm
1322. İtmezem⁶²⁸ hem kimse re‘yiyle ‘amel
1323. Zîrâ kim ol fahr-ı ‘âlem Muştafâ
1324. Bu arada sünnet itmiş bir ‘amel
1325. İmdi dâ‘im ol benüm kârumdurur
1326. Bes itâ‘at eyleyüp aña hemân
1327. Cem‘ idüben cümle-i efkârımı
1328. Sünnet üzre istihâre eyledüm
1329. Hâk Te‘âlâ kıldı luğfindan ‘ayân
1330. Şerr görünürse anı terk eyledüm
1331. Yine bu dem istihâre ideyin
1332. Lîk ben kimse söziyle gitmezem
1333. Eyle diyüp döndi ol dem pehlevân

Der-Beyân-ı Sebeb-i Nişisten-i Paşa Ber-Pirevize⁶³²

1334. Yine diñlen bir hikâyet key ‘acîb
1335. Hâk Te‘âlâ kudretin diñleñ ‘ayân
1336. Mü‘minîne nice virür taqvîyet
1337. Kâlbini âsûde eyler her kuluñ
1338. Ya‘ni ne oldu bu dem bir bir size
1339. Nice oldu ol maħalde cümle kâr
1340. Ya‘ni- emr-i hâlik-i halk-i cihân
1341. Bes arada yine ne mażhar ola

İdelüm tefvîz Hâk‘a turalum
 ‘Askeri de hep gemüye alalum
 Âb u nân üzre kıluben ihtimâm⁶²⁷
 Ola ger âsân şoñra gidelüm
 Hem kılalum anı dahı ihtiyâr
 Bi‘l-bedâhe gitmedüm hîç kendüzüm
 Her ne itdüm görmedüm kaç‘â hâlel
 Ümmetine eyleyüp bunda vefâ
 Her kim anı gözleye görmez hâlel^(43a)
 Her seferde ol ‘amel yârumdurur
 Bir ‘amel kim eyler ol dem⁶²⁹ ol zamân
 Niyet idüp kâlbde esrârımı
 Hâlişen kâlbüm bu kâra eyledüm
 Ger hayırdur tûruben oldum revân
 İ‘tikâdum rabbüme berk eyledüm
 Emr ide rabbüm eger kim⁶³⁰ gideyin⁶³¹
 Kâvl-i Aħmed‘dür anı terk itmezem
 Diñleñ imdi n‘oldı dahı ol zamân

Nice a‘cab belkim ol emr-i ‘acîb
 Cümlesin hep ideyin bir bir ‘ayân
 Cânib-i Hâk‘dan irişüp tehniyet [43b]
 Dürüşüñ tek kul oluñ mü‘min oluñ
 Naql ideyin müstemi‘oluñ⁶³³ söze
 N‘itdi ol muhtâr anda ihtiyâr
 Fâ‘il-i muhtâr muṭlağ bî-gümân
 Kim o fi‘l ol arada mażhar ola

⁶²⁷ R2: [264a]

⁶²⁸ İtmezem: İtmedüm R2

⁶²⁹ eyler ol dem: eylerem ben R2

⁶³⁰ kim: ben

⁶³¹ R2: [264b]

⁶³² Bu başlık R2’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁶³³ müstemi‘oluñ: siz kulak urun R2

1342. Çün irâdâtından olmaz taşra şey
1343. Bunda n'oldı ol irâdât imdi gör
1344. İhtîşâr üzre bu yirde yâd ola
1345. Pirevize'ye gelincek ol hümâm
1346. Zîrâ kal'a yapıdı bünyâd eyledi
1347. Pes anüñçün bundan evvel Cendral
1348. Seksen üç pâre gemi birle yakın
1349. Kal'aya hem haylî top atmış idi
1350. Barbarosa'nuñ işidüp nâmını
1351. Dahı hîçbir lahza ârâm itmeyüp
1352. Ol nefesde turup olmışdı revân
1353. Lâzım idi aña bünyâd eylemek
1354. Ol ecilden eyledi anda qarâr
1355. Bir haber almağüçün te'hîr olup
1356. Ya'ni kim kankı yaña oldı revân
1357. Ol ecilden anda te'hîr eyledi
1358. Ya'ni etrâfa şala nice levend
1359. Getüreler alına andan lisân
1360. Hem dahı Andirye Dorya-yı fuzûl
1361. Ol dahı ne canibe oldı revân
1362. Vâkı'a eyle idüp şaldı levend
1363. Tîz getürdiler alındı çok haber
1364. Bildi çün Paşa 'adû efkârını⁶³⁸
1365. Fikr-i a'dâ üzre tedbîr itmeğe
1366. Anı görüp ceys-i İslâm ol zamân
1367. Ba'zısı turup gemide vü kimi

Hep irâdâtıyla olur ne ki var
Ehl-i İslâm'a nice virür sürür
Gûş idenler anı tâ kim şâd ola⁶³⁴
Anda bir müddet qarâr itdi tamâm⁶³⁵
Mü'minîni anda dil-şâd eyledi
Ol hîşâr üzre gelüben⁶³⁶ bed-hîşâl
Ol vilâyet üzre kılmışdı açın
Ser-be-ser anı harâb itmiş idi
Lerzeler tutup kamu endâmını
Kılmağa ârâm dil-râm itmeyüp
Ba'dehu Paşa da gelmişdi hemân
Kulleler yapup âbâd eylemek
Qaçdı düşmen eyledi çünkim firâr
Lâzım olup bilmesi tedbîr olup [44a]
Anı bilmek lâzım olup ol zamân
İşbu minvâl üzre tedbîr eyledi⁶³⁷
Bulduğı küffârı idüp kayd u bend
Aña göre ide kârında hemân
Kılmamışdı Körföz'e varup duhûl
Lâzım oldı pes teccessüs ol zamân
Bulduğı ecfânı idüp kayd u bend
Halleri oldı bilinüp mu'teber
N'eyleyüp ne kılmason her⁶³⁹ kârını
Bâ'îş oldı anda te'hîr⁶⁴⁰ itmeğe
Görüñüz kim n'eylediler hep 'ayân
Taşra çıqup kıldılar⁶⁴¹ zevk u demi

⁶³⁴ 1338. beyitten bu kısma kadarki beyitler R1'de yoktur. [265a] R2

⁶³⁵ tamâm: be-nâm R2

⁶³⁶ gelüben: gelüp ol R2

⁶³⁷ R2: [265b]

⁶³⁸ efkârını: ahvâlini R2

⁶³⁹ her: ne R2

⁶⁴⁰ te'hîr: tedbîr R2

⁶⁴¹ kıldılar: kodılar R2

1368. Çünkü düşmen geldi böyle düşdi kâr Gûş idüñ kim n'oldı ahvâl âşikâr [44b]

Der-Pend-i Paşa be-Ümerâ⁶⁴²

1369. Tırdı Hayrû'd-dîn Paşa anda hoş Ejdehâ bigi⁶⁴³ idüp cûş u hurûş⁶⁴⁴
1370. Na'ralar urdı dañı haykırdı ol İstedi kim gözleye küffâra yol
1371. Şol bahâdîrlîk tamarları ki var Depreşüp yir yir kıomadı ihtiyâr
1372. Tîz getirüp begleri kıldı nüvaht Didi er oluñ sizi görüp gûzât
1373. Yir yirin anlar dañı dürişeler Düşmene karşı varup dürişeler⁶⁴⁵
1374. Çün buyurdı bu hadîsi Muştafâ Ma'den-i eltâf u ihsân-ı vefâ
1375. Hep mülûk-ı dîni üzre ola nâs Fehm idüp anı kıluñ aña kıyâs
1376. Pür yarağ olup gemide oturuñ Ğayret-i dîni yirine getirüñ
1377. Ger yiri düşe varup ceng eyleñüz Şavt-ı tîgî çarha âheng eyleñüz
1378. Yidügüñüz nân ola size helâl Dañı devlet vire Rabb-i zî'l-celâl
1379. Hağ Te'âlâ çün buyurdı anı hoş Eyleñüz mefhûmını cân ile gûş
1380. Ni'metüñ şükryn eger kim bilesiz Dañı virem nice ni'met bulasız [45a]
1381. Çün bu resme ola emr-i zî'l-celâl Anı iz'ân idinüñ görmeñ melâl
1382. Ni'metüñ şükryn kişi bilmek gerek Her ta'âmuñ hamdını kılmak gerek⁶⁴⁶
1383. Tâ ziyâde ide hağ ol ni'meti Artura yevmen-fe-yevmen devleti
1384. Hem dañı düşmen görüben bir kişi Yüz çevirmek olmaya erlik işi
1385. Haşşa kim düşmen göre a'lâ degül Yüz çevürüp varmak evlâ degül
1386. Hağ Te'âlâ buyururken anı hoş Cünd-i küffâra kaçan olına tuş
1387. Çalışuñ öldürişüñ hem tırışuñ Mâlîñuzle nefsiñuzle dürişüñ
1388. Hağ kelâmın tutuñ itmeñüz firâr Cenge varmazsañuz oluñ ber-çarâr
1389. Söz tutuñ zinhâr eyle itmeñüz Tırıken akrâniñuz siz gitmeñüz
1390. Nâm-ı pâkin Hağk'ıñ⁶⁴⁷ aluñ hem dile Mü'minîne⁶⁴⁸ olmaya hüsran gele
1391. Ğayret idüñ pâdişâhuñ yolına Cehd idüñ a'dâya⁶⁴⁹ gâlib olına
1392. Hem dañı her vech ile hâzır oluñ Halkuñuz üstine de nâzır oluñ

⁶⁴² Der-Pend-i Paşa be-Ümerâ: Der-Beyân-ı Pend-i Paşa [Yessera'llâhu Te'âlâ mâ-yeşâ] Bâ Büzürgân-ı

Ehl-i 'Asker R2

⁶⁴³ bigi: gibi R2

⁶⁴⁴ R2: [266a]

⁶⁴⁵ R2: tırışalar

⁶⁴⁶ R2: [266b]

⁶⁴⁷ Hağk'ıñ: şâhuñ R2

⁶⁴⁸ Mü'minîne: nâm-ı şâha R2

⁶⁴⁹ idüñ a'dâya: idüp a'lâya R2

1393. Tâ ki sizi görüben bâu u gedâ
 1394. Ya'ni kim biñ cân ile 'âzim ola
 1395. Olalar bir birine cengde zahîr
 1396. Hâk yolına çalıñuñ hem bî-garaz
 1397. Bulsersiz bilüñ ecrini hisâb
 1398. İmdi her ne kim iderseñüz hemân
 1399. Olmaya kim ola agrâz ile ol
 1400. Kâlbi şâfî olmayıcağ⁶⁵¹ kişinüñ
 1401. Zerrece bir işde kim agrâz ola
 1402. Başa çıkmaz zîrâ agrâz⁶⁵² ile iş
 1403. Nice yüzden anlara pend eyledi
 1404. Gitdi begler her biri idüp du'â
 1405. Çünkü begler gitdi yirlü yirine

Sizcileyin kaçd idüp diye Hudâ [45b]
 Âlet-i harbî kamu hâzır kıla
 Eyle olıcağ Hâk olur dest-gîr⁶⁵⁰
 Dü cihânda Hâk virür size 'ivaż
 Cânib-i Hâk' da nice dürlü şevâb
 Eyleñüz Allâh için anı 'ayân
 Bulmaya bir zerre agrâz aña yol
 Başa çıkmak olmaz aşlâ işinüñ
 Yigdür andan terk olup iğmâz ola
 Her 'amelde Hâk'ı idüñ kâlbe iş
 Dillerin ol pend ile bend eyledi
 Didiler olmaya illâ hayr ola
 Ur kulağın Kâdir'ün⁶⁵³ tağdîrine

Pend-i Paşa be-Kethudâ 'Ömer Çelebi⁶⁵⁴ [46a]

1406. Yine ol Paşa-yı 'âkil u zü-fünûn
 1407. Gayrılara dañı nice pend eyledi

Dañı diñleñ n'eyledi anda o gün
 Kim bu pend ile dilin bend eyledi⁶⁵⁵

Der-Beyân-ı Pend-i Paşa be-'Ömer Çelebi⁶⁵⁶

1408. Şol 'Ömer Çelebî ya'ni kethudâ
 1409. Ya'ni didi sen de çalış cân ile

Da'vet itdi kıldı çün pend aña
 Tâ bulasın ecri çok ihsân ile

Pend-i Paşa be-Defterdâr İskender Çelebi⁶⁵⁷

1410. Dañı İskender Çelebi'yi⁶⁵⁸ revân
 1411. Getürüp dürlü sipâriş eyledi

Ya'ni defterdâr-ı mîr-i kâmurân
 Virdi pend gör dañı ne iş eyledi

Pend-i Paşa be-Kethüdâ-yı Yeñiçeriyân⁶⁵⁹

1412. Hem yeñiçeri ağası ol hümâm
 1413. Eyledi yolına göre pendi çok

Da'vet idüp aña dañı bi't-tamâm
 Ol kadar kıldı naşihat haddi yok

⁶⁵⁰ R2: [267a]

⁶⁵¹ olmayıcağ: olmayıncak R2

⁶⁵² agrâz: iğrâz R1

⁶⁵³ Kâdirüñ: Hâlik'ün R2

⁶⁵⁴ Pend-i Paşa be-Kethudâ 'Ömer Çelebi: Der-Beyân-ı Sebeb-i Pend-i Paşa R2

⁶⁵⁵ Bu beyit R1'de yoktur. [267b]

⁶⁵⁶ Bu başlık ve altındaki beyitler R1'de yoktur.

⁶⁵⁷ Pend-i Paşa be-Defterdâr İskender Çelebi: Der-Beyân-ı Pend-i Paşa be-İskender Çelebi R2

⁶⁵⁸ İskender Çelebi'yi: İskender Çelebi'ye R2

⁶⁵⁹ Pend-i Paşa be-Kethüdâ-yı Yeñiçeriyân: Der-Beyân-ı Pend-i Paşa be-Kethüdâ-yı Yeñiçeriyân R2

Pend-i Paşa be-Mu‘teberân-ı Cüyûş-ı Ehl-i İmân⁶⁶⁰

1414. Mâ-ḥaşal cündüñ yararın bi‘t-tamâm Ceyş-i İslâm içre olanın be-nâm
1415. Da‘vet idüp her birine kıldı pend Her birine urup⁶⁶¹ ol pend ile bend
1416. Didi yürüñ koluñuzda bulınuñ Hep bilürsüz aşlını ceng yolınuñ⁶⁶²
1417. Er bigi oluñ tırısuñ ḥarb idüñ Düşmene ḥasbî dürişüñ ḍarb idüñ
1418. Pes bilürsüz ‘ömri olmaz pâyidâr Kim şehâdetden kaçâ neye yarar
1419. Ğâzî oluñ dürişüñ yahûd şehîd Tâ vire işneyn ecrin ol şehîd
1420. İşbu resme çok naşîhat eyleyüp⁶⁶³ Her birisine nice söz söyleyüp⁶⁶⁴
1421. Her birin gönderdi yirlü yirine Cümlesi vardı başı tedbîrine
1422. Çalışuben gördiler yir yir yarağ Pend-i Paşa kıldı her dilde turağ
1423. Dutuben pendin o şâhib devletüñ Bildiler aşlı nedür bu ḥâletüñ
1424. Âlet-i ḥarbı ki tekmiñ itdiler Dillerinde şevk taḥşîl itdiler
1425. Muntazır oldı kâmusı ceng içün Kılmağa ḥinnâyı demden beng içün
1426. Ḥâzır oldı ya‘ni hep ceng itmege ‘Âlemi a‘dâ içün teng itmege
1427. Begler ü ağalar anda bi‘t-tamâm Kıldılar ceng âletine ihtimâm
1428. Âlet-i ḥarbı mükemmel kıldılar Her biri ḥâzır müheyyâ oldılar
1429. Zîrâ evvel olmaz idi i‘timâd Kâfirüñ ṭonanmasına i‘tikâd⁶⁶⁵
1430. Bu nefes hep gözler ile gördiler Ğavrına cem‘-i ‘adûnuñ irdiler [47a]
1431. Ol sebebden şöyle ḥâzır oldılar Hem daḥı devletluden pend aldılar
1432. Eylediler Ḥaḳḳ‘a dilden i‘tikâd İtdiler dillerde anı inḳiyâd
1433. Ger düşerse çalışalar cân ile Bulalar ecri nice iḥsân ile
1434. Koyulalar düşmen içre bi‘t-tamâm Alalar a‘dâ-yı dinden intikâm
1435. Anlar ide cehdini fırsat Ḥaḳḳ‘uñ Bunlar itdi ‘ahdini nuşret Ḥaḳḳ‘uñ
1436. Hem daḥı ğayret⁶⁶⁶ ḥaḳuñ virmek ḥaḳuñ Herkesi maḳşuda irgürmek ḥaḳuñ

Emr-i Paşa be-Ḳapudanân⁶⁶⁷

1437. Bu yaña ol Ḥazret-i Paşa yine Gör ne efkâr eyledi döne döne

⁶⁶⁰ Pend-i Paşa be-Mu‘teberân-ı Cüyûş-ı Ehl-i İmân: Pend-i Paşa be-Mu‘teberân-ı Cüyûş-ı Ehl-i İmân R2

⁶⁶¹ urup: urdı R2

⁶⁶² R2: [268a]

⁶⁶³ eyleyüp: eyledi R2

⁶⁶⁴ söyleyüp: söyledi R2

⁶⁶⁵ R2: [268b]

⁶⁶⁶ ğayret: ‘ibret R2

⁶⁶⁷ Emr-i Paşa be-Ḳapudanân: Der-Beyân-ı Efkâr-ı Paşa R2

1438. Kapudanların da getürdüp hemân Eyledi eyle sipâriş ol zamân
 1439. Ya'ni emr itdi ki tüz hâzır oluñ Kande gitdi kâfire nâzır oluñ
 1440. 'Askeri koyuñ gemiye hem tamâm Ger kibâr u ger şigâr u ger 'avâm

Der-Beyân-ı İşân⁶⁶⁸

1441. Diñleñ imdi kapudanlar nâmını Gûş idüñ bu cümleñüñ i'lâmını [47b]
 1442. Kim ola anları da bu dem beyân İdeyin bir bir kâmusın hep 'ayân

Der-Vaşf-ı Kapudan Hüseyin Çelebi⁶⁶⁹

1443. Birisi anuñ Hüseyin ol baht-ulu Tâli'i şems ü kamerden yahtulu
 1444. Oldurur hemşire-zâde-yi Paşa Ol yiter küffâra hep başdan başa

Der-Vaşf-ı Şâlih Kapudan⁶⁷⁰

1445. Birisi Şâlih Re'is ol nâm-dâr Nice kez erligi oldı âşikâr
 1446. Ol mücâhiddür ki Haq'dan⁶⁷¹ sevgüli Heybetinden kâfir anuñ kaygulu

Der-Vaşf-ı İbrâhim Kethüdâ⁶⁷²

1447. Biri İbrâhim anuñ kethüzâ Oldurur cümle re'ise pîşvâ
 1448. Kethüzâsıdur tonanmanuñ be-nâm Anuñ emriyle olur her iş tamâm

Der-Vaşf-ı Murâd Ağa⁶⁷³

1449. Pes Murâd Ağa biri Paşa kulu Hazret-i Paşa katında sevgüli⁶⁷⁴
 1450. 'Âdil⁶⁷⁵ ü dâna bahâdur şîr-i ner Karşu varur düşmene evvel şunar[48a]

Der-Vaşf-ı Kapudan Kayıd Alî⁶⁷⁶

1451. Birisi dağı anuñ Kâyıd 'Alî Eski gâzî Gâzî Beg Oruç⁶⁷⁷ kulu
 1452. Kıldı andan bir eser ol siyyemâ Rahmetu'llâhi 'aleyhi dâ'imâ

Der-Vaşf-ı Kâtib-i Ceş Seydî 'Alî Çelebi⁶⁷⁸

1453. Kâtib-i ceşüñ birin dağı 'ayân Anlaruñla bile şaldı ol zamân
 1454. Nâm ile Seydî 'Alî ya'ni be-nâm Haq aña hulq ile virmiş cümle kâm

⁶⁶⁸ Der-Beyân-ı İşân: Der i'lâm-ı Esâmî-yi Kapudan [269a] R2

⁶⁶⁹ Der-Vaşf-ı Kapudan Hüseyin Çelebi: Ender Vâsf-ı Kapudan Hüseyin Çelebi R2

⁶⁷⁰ Der-Vaşf-ı Şâlih Kapudan: Ender Vâsf-ı Sâlih Kapudan R2

⁶⁷¹ Haq'dan: çokdan R2

⁶⁷² Der-Vaşf-ı İbrâhim Kethüda: Ender Vâsf-ı Kethüzâ-yi İbrâhim R2

⁶⁷³ Der-Vaşf-ı Murâd Ağa: Ender Vâsf-ı Murâd Ağa R2

⁶⁷⁴ R2: [269b]

⁶⁷⁵ 'Âdil: 'Âkil R2

⁶⁷⁶ Der-Vaşf-ı Kapudan Kayıd Alî: Ender Vâsf-ı Kapudan Kâyıd Alî R2

⁶⁷⁷ Gâzî Beg Oruç: Gâzî Oruç Beg R2

⁶⁷⁸ Der-Vaşf-ı Kâtib-i Ceş Seydî 'Alî Çelebi: Ender Vâsf-ı Seydi Ali Çelebi R2

Kârhâ-yı Kıpudan⁶⁷⁹

1455. Kıpudanlar hele tırup yir yirin Hep gemiye kıydılar ‘askerlerin
1456. Hâzır olup ol⁶⁸⁰ nefesinde ceng eri Hep gemiye vardı kılmadı biri
1457. Çalışuben kıpudanlar irişıp Kıydılar halkı gemiye durişıp
1458. Hâzır olup çün gemiye girdiler Bu cevâbı hâzretine virdiler

Der-Emr-i Paşa be-Hacı Makşûd⁶⁸¹

1459. Bu yaña ol Hâzret-i Paşa’yı gör Bir nefes fikrin ne câya irgürür [48b]
1460. Hâcı Makşûd’ı da getürdüp hemân Kâtib-i ceşşün odur biri ‘ayân
1461. Hem şadıki hem kadîmi bendesi⁶⁸² Tıgrı kulı hizmete âyendesı⁶⁸³
1462. Didi sen de tırma ol kâr üstine ‘Azm idelüm biz de küffâr üstine
1463. Var gemiyi şayuben eyle hisâb Ne kıadar olur baña virgil cevâb
1464. Vardı ol bu hizmeti k’ide tamâm Bir birin ‘add idüp ola ber-merâm
1465. Şaydı pes yüz iki kıt’a oldı hep Oldı yigirmi de perkende ‘aceb
1466. Geldi tîz Paşa’ya i’lâm eyledi Hizmetin anı da itmâm eyledi
1467. Lîkin ol gün anda te’hîr itdi ol Çün şeb irdi gör ne tedbîr itdi ol

Der-Beyân-ı İstihâre-i Paşa⁶⁸⁴

1468. Pes ‘ışâyîçün ki kıldı ol namâz Eyleyüp dergâh-ı hâkka çok niyâz
1469. Dağı diñleñ n’eyledi ol dîn eri İstedi ola Muhammed reh-beri
1470. Ya’ni ide kıavli ile bir ‘amel Kim anuñ kıavlin tuta görmez halel⁶⁸⁵
1471. Şol hadîşi kim buyurdu Muştafâ K’andan irer cümle-i derde şifâ [49a]
1472. Ya’ni kimün var ise emri gümân İstihâre eylesün ol dem hemân
1473. Hâk Te’âlâ bildüre aşlın aña Ol hadîşün mücibince bu yaña
1474. Kıldı niyyet istihâre eyledi Hâlişen kıalbin bu kâra eyledi
1475. Ya’ni kıldı teveccüh bî-riyâ Hâk aña i’lâm ide tâ ne ola
1476. Diñleñ imdi nice gösterdi İlâh Ol olan ser cümle başa secdegâh
1477. Pes menâmında görüben çok semek Tutdı ol çekmedi şaydında emek
1478. Çıkdı deryadan döküldi öñine İvmedi degşürdi kendü geñine

⁶⁷⁹ Kârhâ-yı Kıpudan: Ender Beyân-ı Kârhâ-yı Kıpudanân R2

⁶⁸⁰ ol: her R2

⁶⁸¹ Der-Emr-i Paşa be-Hacı Makşûd: Der-Beyân-ı Emr-i Paşa be-Hacı Maksûd [270a] R2

⁶⁸² bendesi: bendesin R2

⁶⁸³ âyendesı: âyendesin R2

⁶⁸⁴ Der-Beyân-ı İstihâre-i Paşa: Hazâ Der-Beyân-ı İstihâre-i Paşa Yessera’llâhu Te’âlâ mâ-yeşâ R2

⁶⁸⁵ R2: [270b]

1479. Haylî ufağ balıg aldı ol zamân
 1480. Bir büyük balıq getürdiler kim ol
 1481. Bir nice kişi getürüp ol zamân
 1482. Ya'ni kim Sulţân Süleymân-ı zamân
 1483. Tırdı ol dem eyle gördi çün düşi
 1484. Çün olur düşde ganîmet bî-gümân
 1485. Ger ola ru'yâ-yı şâlih eyledür
 1486. Hep anuñ ru'yâsı şâlih şübhe yok
 1487. Çünki bu def'a yine gördi düşi
 1488. Bildi kim vardur ganîmet bî-қыyâs
 1489. Dağı ol kim şâh irsâl eyledi
 1490. Aldı Bağdâd ilini başdan başa
 1491. Dergeh-i Hağğ'a idüp şükr ü sipâs

Der-Beyân-ı Hurûc-i Paşa⁶⁸⁸

1492. Tırdı yirinden hemân dem şâd-kâm
 1493. İki rek'at kıluben oldu revân
 1494. Rûz-ı pençşenbih tırup girdi yola
 1495. Ol gün ol gice yürüdi ber-қarâr
 1496. Şubh oluben oldu deryâ âşikâr
 1497. Şubh⁶⁹² irdi bahşılaruñ yanına
 1498. Bulmadılar ol tarafda bir nişân
 1499. Pes hilâf-ı semte de göz urdılar
 1500. Ol la'inler çünkim⁶⁹³ andan gitdiler

Ender Vaşf-ı Lîmân⁶⁹⁴

1501. Diñleñ imdi ol liman nâmını

- İki büyük dağı aldı ba'd-ez-ân
 Ancılayın kimse şayd itmiş degül
 Didiler şâh eyledi saña revân
 Saña irsâl itdi al yâ pehlevân
 Bildi kim andan neye irer işi⁶⁸⁶
 Toyum alur eyle gören her zamân^[49b]
 İşbu düş hod istihâre iledür
 Nice gördi eyle vâki' oldı çok
 Fehm idüp andan ne ola cünbüşi
 Ol kadar k'itmez kıyâs anı ünâs
 Añladı andan ne ef'âl eyledi
 Böyle ta'bîr eyleyüp⁶⁸⁷ anı Paşa
 Ol kadar kim olmaya aña kıyas

- Nısf-ı şebde aldı abdestin⁶⁸⁹ tamâm
 Görüñ imdi n'oldı hâl iy 'âşikân
 Eyledi Hağğ'a tevekkül hayrola
 Gûş idüñ imdi neye irişdi kâr⁶⁹⁰
 Ref'-i perde itdi şems-i tâb-dâr⁶⁹¹
 Gözciler bahruñ baқup her yanına
 Gûş idüñ imdi ki n'ola ba'd-ez-ân^[50a]
 Nâgehân nice direkler gördiler
 Varup ol limana girüp yatdılar

- K'anda virdi hağğ bu ceysüñ kâmını

⁶⁸⁶ R2: [271a]

⁶⁸⁷ eyleyüp: eyledi R2

⁶⁸⁸ Der-Beyân-ı Hurûc-i Paşa: Der-Beyân-ı Taleb-i Küffâr-ı Hâkisâr R2

⁶⁸⁹ abdestin: abdesti R2

⁶⁹⁰ Bu beyit R1'de yoktur. [271b] R2

⁶⁹¹ Bu beyit R1'de yoktur.

⁶⁹² Şubh: ol dem R2

⁶⁹³ çünkim: çünki R2

⁶⁹⁴ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

1502. Ya'ni ol İncir limanıdurur Ol aşıl liman gemi⁶⁹⁵ cânıdurur
 1503. Zîrâ çokdur anda ni'met bî-hisâb⁶⁹⁶ Hâk Te'âlâ itmesün anı hârâb
 1504. Bu cihân durduqça ol ma'mûr ola Anda varan gemiler⁶⁹⁷ mesrûr ola
 1505. Zîrâ kim biz buldık anda feth-i bâb Eyledük a'dâ tonanmasın hârâb

Der-Beyân-ı Müşâhede-i Keşîhâ-yı Küffâr⁶⁹⁸

1506. Çünkü gördük⁶⁹⁹ ol arada kâfiri Paşa buyurdı vü döndi her biri⁷⁰⁰
 1507. Eylediler 'azm-ı kâfirden yaña Gûş iden bu hikmeti kıla taña
 1508. Ol arada kim çıkup oldı⁷⁰¹ revân Diñleñ⁷⁰² imdi n'eyledi Paşa hemân
 1509. Yevm-i cum'a irdi küffâra qarîb Diñleñ imdi bir hikâyet key garîb

Der-Beyân-ı Müşâhede-i Küffâr⁷⁰³

1510. Cünd-i küffârı görüp ol şîr-i ner Qalbi iver kim kıla 'arz-ı hüner
 1511. Gördi şâhîn bigi⁷⁰⁴ şaydın âşikâr İstedi kim eyleye anı şikâr [50b]
 1512. Qankı murğa şalını geldiye bâz Çikinür anı görincek çoğ u az⁷⁰⁵
 1513. Bâz eger görürse şaydın fi's-semâ Hâk'dan ister 'azm ider yerden aña
 1514. Bu kavim hüd geldi anuñ öñine Nice bakar ya öñine soñına
 1515. Dahı şayyâd görse şaydın bu 'ayân Göz yumup uğrar aña yoqdur gümân
 1516. Ger esed görse bakar yâhûd ganem Qaşdider kim ola andan muğtenem
 1517. Gûsfendi göre gürg itmez firâr⁷⁰⁶ Ya qalur mı varmamağa ihtiyâr
 1518. İmdi şaydından kaçar mı hiç kişi Dâ'imâ şayd itmek ola çün işi
 1519. Buncadan kâfir k'anuñ avıdurur Söylenen dillerde hep çavıdurur⁷⁰⁷
 1520. İmdi nice eylesün ol dem qarâr Ayağına geldi hep hâzır şikâr
 1521. Düşmeni kim göre düşmen göz-be-göz⁷⁰⁸ Er olıncaq dönderür mi anda yüz
 1522. Mâ-şaşal idüp tevekkül hâlîka Cümleye rızqın virici râzîka

⁶⁹⁵ liman gemi: yir bahrınun R2

⁶⁹⁶ bî-hisâb: dahı âb R2

⁶⁹⁷ Anda varan gemiler: Şol gemi ki ire aña R2

⁶⁹⁸ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁶⁹⁹ Çünkü gördük: Gördiler çün R2

⁷⁰⁰ R2: [272a]

⁷⁰¹ oldı: olduk R2

⁷⁰² Diñleñ: Görüñ

⁷⁰³ Der-Beyân-ı Müşâhede-i Küffâr: Der-Beyân-ı Hurûc Kerden-i Paşa Kalb-i Ehdâ-yi Cünd-i Küffâr R2

⁷⁰⁴ bigi: gibi R2

⁷⁰⁵ Bu beyit R2'de yoktur.

⁷⁰⁶ firâr: karâr R2

⁷⁰⁷ R2: [272b]

⁷⁰⁸ göz-be-göz: göze göz R2

1523. Sürdi kâdirgayı küffâr üstine

1524. Yürüdi a‘dâya idüp sur‘ati

1525. İki ‘asker bir araya geldiler

1526. Lîkin oldu bu arada bir ‘amel

1527. Ol zamân ki geldi cünd-i hâksâr

1528. Anı görüp cünd-i İslâm ol zamân

1529. Ol nefes ol Hâzret-i şâhib-vaqâr

1530. Ehl-i İslâm bulur idi nuşreti

1531. Ol dem içre kaṭ‘ oldu rûzgâr

‘Azm kıldı ḥaşm-ı bed-kâr üstine

Yitişüp ‘arz itdi ol dem cür‘eti [51a]

Bir birisine muḳâbil oldılar⁷⁰⁹

Anı da taḳrîr ideyin bî-ḥalel

Anlaruñ ile muṭâbıḳ rûzgâr

Hep vehimnâk oldılar andan hemân

Didi yâ Rab kaṭ‘ olaydı rûzgâr

Def‘ it iy Hâḳ zâhir eyle ḳudreti

Daḥı diñleñ n‘oldı görüñ imdi kâr

Der-Gûş Kerden-i Sühan-i Paşa be-Mir Alî⁷¹⁰

1532. İrdi bir sancaḳ begi ol dem yigin⁷¹¹

1533. Bunda hoşdur yahşi tedbîr eylemek

1534. Tanışıklı ḳişi dirler ṭâḡ aşar

1535. İmdi bu dem siz de tedbîr eyleñüz

1536. ‘Asker-i İslâm‘a şâyed ḥüsr ola⁷¹⁴

1537. Ceyş-i İslâm bulup anda taḳvîyet

1538. Çün anı didi ‘Alî Beg nâm-dâr

Didi yâ Paşa nice olur hemîn⁷¹²

Ba‘dehu ceng ile el bir eylemek

Tanışiksuz kimse⁷¹³ şanma bâḡ aşar

Ba‘dehu ceng ile el bir eyleñüz

Bir iş it kim her cihetde yüsr ola [51b]

İnhizâm-ı küfre ola menfa‘at

Ya‘ni İznîḳ‘uñ emîri ihtiyâr

Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Paşa Sühan-i Mir ‘Alî⁷¹⁵

1539. Gûş idüp Paşa didi bilgil hemân

1540. Yürüyeüz düşmene göz açmaya

1541. Ya‘ni öğrenmeye gözi⁷¹⁶ düşmenüñ

1542. İdelüm Hâḳḳ‘a tevekkül bî-ḥilâf

1543. Şıḡınalum Hâḳ Te‘âlâ‘ya revân

1544. Yürüdiler cân u dilden aşıkâr

1545. Uşta tertîb cân da bu oldu ‘ayân

Buña tedbîr oldurur bellü beyân

Eyle kim aḳdan ḳarayı seçmeye

Eyle olsa duymaz özi düşmenüñ

Eyleyüp her⁷¹⁷ ‘aczimüze i‘tirâf

Yürüyelüm diyüben ol dem hemân

Görüñ imdi ṭavr n‘oldı ihtiyâr⁷¹⁸

Evvelâ saḡ ḳolda Hürrem Beg hemân

⁷⁰⁹ Bu beyit R2‘de yoktur.

⁷¹⁰ Der-Gûş Kerden-i Sühan-i Paşa be-Mir Alî: Der-Beyân-ı Meşveret-i Mir ‘Alî Paşa R2

⁷¹¹ yigin: yakın R2

⁷¹² R2: [273a]

⁷¹³ kimse: ḳişi R2

⁷¹⁴ ‘Asker-i İslâm‘a şâyed ḥüsr ola: Nâm-ı şâha şâyed ola ḥüsr ola R2

⁷¹⁵ Bu başlık R1‘de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷¹⁶ gözi: yüzi R2

⁷¹⁷ her: hep

⁷¹⁸ R2: [273b]

1546. Anuñ altında daħı mîr-i Hamîd
 1547. Daħı altında otururdu Sinân
 1548. Ya'ni kim dirler Cihân Re'is añâ
 1549. Şol qola Kocaili mîri 'Alî
 1550. Daħı Şâlih Re'is anda ol zamân
 1551. Ya'ni Qapudan Hüseyn bü'l-merâm
 1552. Ba'dehu Kâyid 'Alî turur idi
 1553. Lîkin ol dem itdiler ol yirde ceng
 1554. Şol yanı geldi qara eţrâfına
 1555. Eyleyincek kâfir anlara hücûm
 1556. Qapudanlar gördi anı ol zamân
 1557. Geçdi anlar cümle hep sağ yanına

Anlaruñ kılsun Hudâ emrin mezîd
 Daħı anuñ altında ol Cihân⁷¹⁹
 Daħı andan Seydi 'Alî bu yaña
 Daħı andan Muştafâ Beg iy velî
 Hem Hüseyn otururdu ba'd-ez-ân
 Hem Murâd Ağa dilîr ol hümâm
 Yürüse de böylece yürür idi
 Başladılar atmağa top u tüfeng
 Baħr-ı a'zam geldi sağ eşnâfına
 Geçdi begler şol qola hep bi'l-'umûm
 Qaldı Paşa yaluñuz anda hemân
 Kâfirüñ gör ne iderler cânına⁷²⁰

Der-Beyân-ı Sebeb-i İbtidâ-i Ma'reke⁷²¹

1558. Vardı Hayrû'd-dîn Paşa ilerü
 1559. Başladılar ħarb u darba yir yirin⁷²²
 1560. Mü'minîne ħaylî toplar şaldılar
 1561. Nice vehm itmez kim andan bir kişi
 1562. Hiç büyük küçük dimez alur gider
 1563. Barçanuñ ħod her biri bir tâğdur
 1564. Her birinden bir yaraq irsâl ider
 1565. Hâliyâ Paşa gemisin gördiler
 1566. Girdi gemi içine anuñ bişi
 1567. İki yoldaşın şehîd itdi hemân
 1568. Kanqısı kim geldi kılmadı zarar⁷²⁴
 1569. Ħağ Te'âlâ'ya şıgınap âşikâr
 1570. Sağ u şola şaldı top ejder-mişâl
 1571. Ħaykırup heybetle çün sü'bân u şîr
- Lâzım oldu ceng ola şimdengirü
 Çünkü gördi iki leşker birbirin
 Şol muħannesler vehimnâk oldılar
 Bir gemiye giricek bir top taşı
 Ejdehâ bigi⁷²³ ki bir loğma ider
 Dânedür top şayd-ı cânâ ağdur [52a]
 Uğraduğı yire gör ne ħâl ider
 Her taraftan bir nice top urdılar
 Ya'ni Paşa gemisine top taşı
 Biri de deldi diregin ba'd-ez-ân
 İtmedi Paşa anı görüp güzer
 Qarşû varup urdı topın ber-qarâr⁷²⁵
 Heybetinden oldu kâfir bî-mecâl
 Yürüdi şevk ile itdi dâr-gîr

⁷¹⁹ Bu mısra vezin bakımından kusurludur.

⁷²⁰ 1544. Beyitten buraya kadar ki kısım (toplam 14 beyit) R1'de yoktur. [274a] R2

⁷²¹ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷²² yir yirin: bir birin R2

⁷²³ bigi: gibi R2

⁷²⁴ zarar: ħazer R2

⁷²⁵ R2: [274b]

1572. Gördi çün a‘dâyı igmâz itmedi

Kâfirüñ topından i‘râz itmedi

1573. Şaqladı anı Hüzâ-yı müste‘ân

Dağı diñleñ n‘itdi ol şâhib-amân⁷²⁶

Der-Hücûm-i Paşa Ber-Küffâr⁷²⁷

1574. Çünkim⁷²⁸ ol dem ol emîr-i nîk-baht

Gözlemeyüp nân u neng u tâc u taht

1575. Dîn yolına cân ile bil bağlayup

Yürüdi küffâra bağrın dâğlayup [52b]

1576. Çaldurup kôs u nakâre vü nefir

Haq yolına ister ide dâr-gîr

1577. Çözülüp yir yir ‘alem kaldurdu baş

Mu‘cizâtın Aḥmed‘üñ kılmaga fâş

1578. Çün ‘alemler açdılar pervâzını

Anlaruñ añladı düşmen râzını

1579. Ol arada cân u dilden ceng ola

Haq Te‘âlâ vire ‘âlem teng ola

Der-Şıfat-ı Ceng⁷²⁹

1580. Hele ol dem ol mücâhid germ olup

Şevk-i darb-ı harbe kalbi nerm olup⁷³⁰

1581. Ejdehâ-peyker top irsâl eyledi

Düşmeni pejmürde-aḥvâl eyledi

1582. Ceyş-i küffâr⁷³¹ üzre şaldı ‘askerin

Yürüdi begler ağalar yir yirin

1583. Bir uğurdan top u tüfeng atdılar

Top şadâsın çarḥa âheng itdiler

1584. Top u tüfengden ki çıkardı duḥân⁷³²

Âh-ı ‘aşıkveş göge olup revân

1585. Na‘rasından toplaruñ çarḥ iñledi

Yir ü gök şarşıldı⁷³³ deryâ gümledi

1586. Heybetinden tıldı âteşle cihân

Oda yandı şan zemîn ü âsumân

1587. Yirde gerçi nâr-efşân idi hep

Gökde dūdlar tâb-efşân idi hep

1588. Mâ-ḥaşal tıldı zemîn ü âsumân

Fitne vü âşûb u ceng ile revân

1589. Eyle itdi yirde toplar gülğule

Düşdi gök ehli içine velvele

1590. Yir yirin eflâkı pür-nâr eyledi

Anı görüp her melek zâr eyledi

1591. İsti‘ânet istediler şâhdan

Dergehe yüzler tutup Allâh‘dan

1592. Didiler yâ rab vir İslâm‘a meded

Anlara kıl cünd-i eltâfuñ sened

1593. İre kaḥruñ ide küffârı helâk

Münhezim olup kılalar yaḫa çâk [53a]⁷³⁴

1594. Eyle hızlan vir qalup ḫayrân olup

Çaçalar ser-cümle ser-gerdân olup

1595. Ehl-i ḫüsrân olup ola câzi‘ûn

Olalar yirlü yirine râci‘ûn

⁷²⁶ şâhib-amân: şâhib-kırân R2

⁷²⁷ Der-Hücûm-i Paşa Ber-Küffâr: Der-Beyân-ı Hücûm-ı Paşa be-Küffâr R2

⁷²⁸ Çünkim: Çünki R2

⁷²⁹ Bu başlık R1‘de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷³⁰ Bu beyit R1‘de yoktur. [275a] R2

⁷³¹ Ceyş-i küffâr: Cünd-i küffâr R2

⁷³² çıkardı duḥân: çıkardı dil ü cân R2

⁷³³ şarşıldı: iñledi R2

⁷³⁴ R2: [275b]

1596. İşbu resme eylediler nâleler Ceyş-i düşmen tâ ki ‘âciz qalalar

Der-Muqabele-i Küffâr⁷³⁵

1597. Bu yañadan kâfir eyle urdı darb Vaqt-i ‘aşr irince oldu qatı harb⁷³⁶
1598. Her gemiye nice toplar şaldılar Müslimânlar anda ‘âciz qaldılar
1599. Nicesi⁷³⁷ az qaldı kim⁷³⁸ döndüre yüz Qaçâ çünkim kıldı te’sîr aña söz
1600. Az gemi qaldı top aña irmedi Kim irüp top taşu aña girmedu
1601. Ger zarar itseydi iren top taşu Bahrı sedd ider idi âdem leşi
1602. Lîk ‘asker eyledi andan hâzer Eyle niyyet kıldı kim ola güzer⁷³⁹
1603. Mâ-ħaşal cümle vehimnâk oldılar Ehl-i İslâm anda ğamnâk oldılar

Der-Âmeden-i Mîr ‘Alî be-Nezd-i Paşa⁷⁴⁰

1604. Ol nefesde irdi anda ol mîr Olmağičün ehl-i İslâm’a zahîr⁷⁴¹
1605. Şâhibü’s-sultân ya’ni ol ‘Alî Hem ‘alî vü hem emîr u hem velî
1606. Muħliş-i erkân-ı devlet bi’l-cenân Bende-i Sultân Süleymân-ı zamân
1607. Kâne ‘abden şâlihen fi bâbihi Mâ-lehu’l-emşâlu fi aşhâbihi [53b]
1608. Câ’e bi’s-şıdқи mu’înen li’l-cihâd Yessera’llâhu ecrehu yevme’t-tenâd⁷⁴²
1609. Ol Ħamîd sancağınun mîri ‘Alî Râh-ı haqqâ bağlayan müħkem bili
1610. Ħazret-i Paşa qatına irdi hoş Gûş idün imdi ne dir idüp hurûş

Der-Beyân-ı Du’a Kerden İltimâs Mîr ‘Alî ez-Paşa⁷⁴³

1611. Qâle ud’u’r-rabbenâ qable’r-recâ Sümmе maqbûlu’r-recâ sümmе’d-du’â⁷⁴⁴
1612. Ya’ni yâ Paşa münâcât eylegil Ol İlâh’a ‘arz-ı ĥacât eylegil
1613. Şek degüldür ĥacâtün maqbûldur Sen du’âlar eylemek ma’qûldur
1614. Ola kim Ħağ eyleyüp anı revâ Eyleye küffâr cündini hebâ
1615. Yoħsa düşmen oldu cârî ‘askere Uş hezîmet oldu dâr-ı leşkere

⁷³⁵ Der-Muqabele-i Küffâr: Der-Beyân-ı Mukâbele-i Küffâr R2

⁷³⁶ qatı harb: kân-ı harb R2: [262b]

⁷³⁷ Nicesi: Niceler R2

⁷³⁸ kim: ĥod R2

⁷³⁹ 1600, 1601 ve 1602. beyitler R1’de yoktur.

⁷⁴⁰ Der-Âmeden-i Mîr ‘Alî be-Nezd-i Paşa: Hazâ Der-Beyân-ı Mukâbele-i Küffâr be-Âmeden-i Nezdik-i Mîr Alî Paşa R2

⁷⁴¹ R2: [276a]

⁷⁴² Onun kapısında salih bir köleydi / Ashabı arasında onun gibisi yoktu

Cihada yardım için dürüstlûkle geldi / Allah mükafatını, bağrışma gününde, fazlasıyla versin

⁷⁴³ Der-Beyân-ı Du’a Kerden İltimâs Mîr ‘Alî ez-Paşa: Der-Beyân-ı İltimâs Kerden Duâ Mîr Alî Ez Paşa R2

⁷⁴⁴ Rabbimizden ricadan önce ondan iste, sonra ricası makbul olandan, sonra isteği makbul olandan iste dedi.

1616. Ya'ni gâlib oldu düşmen şübhe yok
 1617. Eyle imdi sen tırma Hakk'a niyâz
 1618. Fursat u nuşret virüp İslâm için
 1619. Kıl du'âlar imdi tırma Hâlîk'a
 1620. Dergehe yüz tütuben eyle niyâz
 1621. Dergeh-i Hak'da du'ân maqbûldur
 1622. Hak çirâğısın o yandurdu seni
 1623. Devlet u 'izzet virüp kıldı ğanî
 1624. Eyle imdi bu nefes yine du'â
 1625. Ehl-i İslâm'a 'inâyet eyleyüp
 1626. Ola kim nuşret virüp Rabbü'r-rahîm
 1627. İşbu yüzden söyledi nice kelâm

Zîrâ mü'min az kâfir katı çok⁷⁴⁵
 Pes kabûl idüp anı ol bî-niyâz
 İre hızlân kâfir-i bed-nâm için
 Kâhir'e vü Kâdir'e vü Râzık'a [54a]
 Eylemez lâ-reyb redd ol bî-niyâz
 Zîrâ tapuñ Hakk'a gerçek kuldur
 Sen uyurduñ ol uyandurdu seni
 Kendü luţfından 'azîz itdi seni
 Hak Te'âlâ eyleyüp anı revâ
 İşbu ceyşe bir hidâyet eyleyüp
 Rahmeti çok oldurur zîrâ kerîm
 Her birinde bulunur yüz biñ merâm

Du'a-yı Berâ-yı Ceyş-i İslâm⁷⁴⁶

1628. Çünkü Hayrû'd-dîn Paşa ol zamân
 1629. Diñlen imdi ol arada n'eyledi
 1630. Ol mübârek başın açup ol zamân
 1631. Didi yâ rab sen hidâyet kıl bize
 1632. Dergehüñden taqvîyet vir ey Hudâ
 1633. Eyleme ben mûrı bu dem şermsâr
 1634. Mü'minîne isti'ânet eylegil
 1635. Anı diyüp dañı diñle cân ile
 1636. Yâ ecîre'l-müstecîrîn el-ğiyâş
 1637. Dergehüñden sen bize dermân it
 1638. Bir bölük mü'minlerüz geldük uma
 1639. Dergehüñden ğayrı kime varalum
 1640. Luţfuñ eyle bize bunda dest-gîr
 1641. 'Acizüz biz sen kavîsin yâ kerîm

Bu sözi ğuş idüp ol begden hemân⁷⁴⁷
 Dergeh-i Hak'a neler 'arz eyledi
 Aq şakalı üzre eşk idüp revân
 Biz za'îfüz sen 'inâyet kıl bize [54b]
 İdfe' 'annâ rabbenâ haze'l-belâ⁷⁴⁸
 Cünd-i İslâm bulmaya tâ inkisâr
 'Avnuñı irgür himâyet eylegil
 Nice yüz feryâd ile efgân ile
 Yâ ğiyâşe'l-müstegîşîn el-ğiyâş⁷⁴⁹
 Fursat u nuşret bize fermân it
 Cümlemüz yâ rabbî sen maħrûm koma
 Kankı bâba el açup yalvaralum⁷⁵⁰
 Cünd-i cûduñ irgür ola tâ zahîr
 Biz faķîrüz sen ğanîsin yâ rahîm⁷⁵¹

⁷⁴⁵ R2: [276b]

⁷⁴⁶ Du'a-yı Berâ-yı Ceyş-i İslâm: Der-Beyân-ı Duâ-yı Paşa-yı Kâmurân be-Ceyş-i Ehl-i İmân R2

⁷⁴⁷ hemân: ayân [277a] R2

⁷⁴⁸ Bu belayı bizden def eyle ya rabbi.

⁷⁴⁹ Ey sevap isteyene ve yardım dileyene yardım eden Allah'im!

⁷⁵⁰ Bu beyit R1'de yoktur.

⁷⁵¹ R2: [277b]

1642. Dergehüñe yaraşur dâ'im 'atâ
 1643. Tapuña lâyıq bu 'afv idüp anı
 1644. Çünki sensin ol raḥîm u Kirdikâr
 1645. Eyle bu cüñdi yine nuşret-şî'âr
 1646. Ceyş-i İslâm'a mu'în ol yâ İlâh
 1647. Çün bu resme nâle idüp dökdi yâş
 1648. Bir uğurdan zâr u efgân itdiler
 1649. Cân u dilden eyleyüp Ḥaqq'a niyâz

Her ne deñlü kullaruñ itse ḥaṭâ
 Mâ'-i luṭfuñla yu maḥv it yâ ğanı
 Ḥûn-ı elṭâfuñ idüp bu dem nişâr [55a]
 İnhizâm bula 'adû-yı ḥâksâr
 Çünki sensin yirde gökde pâdişâh
 Fehm idüp anı melekler açdı baş
 Dillerin derd ile biryân etdiler
 Ne didiler diñleñ imdi bî-mecâz

Du'â-yı Melâ'ik be-Ceyş-i İslâm⁷⁵²

1650. Didiler yâ rab be-ḥaqq-ı Muştafâ
 1651. Pâdişâh-ı Rum u sultân-ı cihân
 1652. Mü'min-i muṭlaq emîr-i kâm-kâr
 1653. Qâmi'ü'l-küfr ü mu'în-i mü'minân
 1654. Devletinde yine ol şâhuñ anı
 1655. Kudretuñden kıl anı nuşret-füzûn
 1656. Aña fermân eylegil dâ'im cihâd
 1657. Ol 'azizi dâ'imâ manşûr kıl
 1658. Al elini dest-gîr ol dâ'imâ
 1659. Qoma maḥrûm⁷⁵⁴ anı dil-şâd eylegil
 1660. Eyle manşûr u muzaffer 'askerin
 1661. Leşkerine dâi'mâ nuşret irür
 1662. Qande gitse eylegil nuşret kırân
 1663. Raḥmetüñ deryâsı ḥaqqı yâ ilâh
 1664. Sen naşîr ol sen zahîr ol sen mu'în
 1665. Sen 'inâyet kıl aña yâ rabbenâ
 1666. Hâdî sensin kıl hidâyet yâ kerîm
 1667. Kıl muzaffer eyle anı ber-merâm⁷⁵⁷

Ol mübârek pîre bezl eyle 'atâ
 Ḥâdimü'l-Mekke şeh-i şâhib-kırân
 Zıll-ı rabbânî vü 'abd-i Kirdikâr
 Çün anı kıldı ḥalîfe bu zamân
 Eyle manşûr u muzaffer yâ ğanı⁷⁵³
 Tiğ-i qahrından ola kâfir zebûn
 Kâfire vir ḥüzni mü'min ola şâd [55b]
 Qahr eyle düşmenin maḥhûr kıl
 Yâ İlâhî anı ḥüzn ile qoma
 Mışr-ı qalbin tâb⁷⁵⁵ âbâd eylegil
 Hep zafer-peyker kıl anuñ leşkerin
 Taqviyetler virüben fırsat irür
 Eyle deryâda anı şâhib-kırân
 Ol mübârek pîre ol püşt u penâh
 Düşmenüñ⁷⁵⁶ şerrinden it anı emîn
 El-ğıyâsu ve'l-amânü ve'hdinâ
 Kıl 'inâyet aña raḥm it yâ raḥîm
 Bula fırsat düşmene vü ala kâm⁷⁵⁸

⁷⁵² Bu başlık R2'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷⁵³ R2: [278a]

⁷⁵⁴ maḥrûm: mahzun R2

⁷⁵⁵ tâb: yap R2

⁷⁵⁶ Düşmenüñ: Düşmen-i: R1

⁷⁵⁷ ber-merâm: bü'l-merâm R2

⁷⁵⁸ R2: [278b]

1668. Dâr-ı İslâm' uñ odur rükni 'ayân
 1669. Çünkim oldur rükni İslâm' uñ tamâm
 1670. Ceyş-i gaybuñdan şal aña dest-gîr
 1671. Taķviyet vir ala kâfir 'askerin
 1672. 'Asker-i küffâra ire inhizâm
 1673. Çün bu resme oldı dergâha du'â
 1674. Diñleñ imdi n'eyledi Perverdigâr

Der-Âmeden-i Ricâl-i Ğayb⁷⁶¹

1675. Devletinde pâdişâh-ı 'âlemüñ
 1676. Ya'ni kim Sultân Süleymân-ı zamân
 1677. Şaldı deryâ yüzine nice gemi
 1678. Oldı deryâ yüzü yelken ser-be-ser
 1679. Ol nefesde yoğ iken var eyledi
 1680. Gördi hep küffâr şaydı yir yirin
 1681. Anı gördükde vehimnâk oldılar
 1682. İstediler kim uralar topı çok
 1683. Gördiler top işlemez düşmen keşîr
 1684. Barçanuñ ardına kaçdılar hemân
 1685. Şol tarafdan kâfire kaşd itdiler
 1686. Vardılar ardınca çarbi⁷⁶⁴ ol nefes
 1687. Barçalaruñ sağına oldı revân
 1688. Sağ tarafdan ardlarınca sürdiler
 1689. Her gemiden⁷⁶⁵ yağdurup top u tüfeng
 1690. Gördiler Paşa'nuñ artuķ⁷⁶⁶ hamllesi
 1691. Şol tarafda⁷⁶⁷ bir dem ârâm itdiler

- Sen muzaffer eyle anı bu zamân
 Ol ki şındı dîn za'if olur be-nâm [56a]
 Ol mücâhid kuluña ola⁷⁵⁹ zahîr
 Ya'ni kim şıyup tağıda leşkerin⁷⁶⁰
 Bula ol pîr-i mübârek anda kâm
 Hâķ Te'âlâ eyleyüp anı revâ
 Şâhibü'n-nuşra Hudâ-yı Kirdigâr

- Rûy-ı arç üzre⁷⁶² penâh-ı âdemüñ
 Hürmetine ol Hudâ-yı müste'ân
 Her birinüñ içi tolu âdemî
 Eyle görüp kaldı kâfir pür-hazer
 Kudretin ol sâ'at izhâr eyledi
 Yidi yüz yelken olunca her birin⁷⁶³
 Eyle görüp hâli ğamnâk oldılar [56b]
 İşlemez oldı şanasın otı yoķ
 Tutdılar yüz kaçmağa mîr u vezîr
 Anı görüp cünd-i İslâm ol zamân
 Bir nice yüz top u tüfeng atdılar
 Anı görüp cünd-i kâfir kaçdı pes
 Ceyş-i İslâm anı görüp ba'd-ez-ân
 Bî-muhabâ ehl-i küfre irdiler
 İstedi Paşa kıla ol kolda ceng
 Ol tarafdan kaçdı kâfir cümlesi
 Gördiler aña da dil-râm itdiler

⁷⁵⁹ ola: eyle R2

⁷⁶⁰ Bu beyit R2'de yoktur.

⁷⁶¹ Der-Âmeden-i Ricâl-i Ğayb: Der-Beyân-ı Âmeden-i Ricâlü'l-ğayb Ez Cânib-i Perverdigâr Ez Berâ-yı Cünd-i Ehl-i İmân R2

⁷⁶² Rûy-ı arç üzre: Rûy-ı ardında R2

⁷⁶³ R2: [279a]

⁷⁶⁴ Vardılar ardınca çarbi: Virdiler ardınca topı R2

⁷⁶⁵ gemiden: tarafdan R2

⁷⁶⁶ artuķ: artdı R2

⁷⁶⁷ tarafda: tarafdan R2

1692. Yine ya'ni ol yañaya irdiler
 1693. Görüp andan dañı kaçdılar yine
 1694. Mâ-ħaşal bu resmile üç kez revân
 1695. Çok bu üslûba ta'allül itdiler
 1696. Çünkü aħşâm oldu vü tolandı gün
 1697. Şındılar kaçmağa yüzler⁷⁶⁹ dutdılar
 1698. Terkediler⁷⁷⁰ barçaları râygân

- Eyle kim barçalar içre girdiler
 Eyle olup ma'reke döne döne⁷⁶⁸
 Barçalar tolandılar anlar hemân [57a]
 Gice olunca te'emmül itdiler
 Cünd-i kâfir oldu gâyetde zebûn
 Her birisi bir yañaya gitdiler
 Dañı diñleñ n'oldı anda ol zamân

Der-Sühân-ı Mîr 'Alî Beg be-Paşa⁷⁷¹

1699. Çünkim anlar barçayı tolandılar
 1700. Anı görüp yine irdi ol ulu
 1701. Didi Paşa görün a'dâ-yı dîn
 1702. Yürüyüñ⁷⁷³ bu barçaları ayıruñ
 1703. Yoħsa barça bunda tursa nice yıl
 1704. Cehd idüp anları ayırmağ gerek
 1705. Ya'ni kim kâdirgaya varmağ gerek
 1706. Çün kâdirgaldurur âşıl murâd

- Mâverâyı barçada⁷⁷² dolandılar
 Mîr-i İznîk ol 'Alî-yi baht-ulu
 Barçayı kal'a idindiler hemîn
 Kâfire⁷⁷⁴ buluşmasını kayıruñ
 Saña olmazlar muķâbil eyle bil
 Düşmenüñ kaydını kayırmağ gerek
 Anları barçadan ayırmağ gerek⁷⁷⁵
 Turmañ imdi yürüyüñ aluñ murâd[57b]

Der-Ceng u Ğuluvv Kerden-i Paşa be-Küffâr⁷⁷⁶

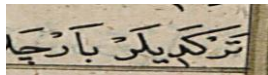
1707. Bu cevâbı güş idüp ol dem hemân
 1708. Yürüdi a'dâ-yı dînuñ kaşdına
 1709. Eyle heybetle yürüdi ol zamân
 1710. Ya'ni nice oldu cümle bî-ħuzûr
 1711. Dañı nice irdiler vehme tamâm

- Ya'ni Ğayrû'd-dîn Paşa kâmurân
 Şaldı kâdirgayı küffâr üstine
 Diñleñ imdi n'itdi kâfirler hemân⁷⁷⁷
 İçlerine düşdi fitne vü fütûr
 Ki ola bâ'iş bula andan inhizâm

⁷⁶⁸ R2: [279b]

⁷⁶⁹ Şındılar kaçmağa yüzler: Şındılar vü kaçmağa yüz R2

⁷⁷⁰

⁷⁷¹ Der-Sühân-ı Mîr 'Alî Beg be-Paşa: Der-Beyân-ı Sühân-ı Alî be-Paşa R2

⁷⁷² barçada: barçadan R2

⁷⁷³ Yürüyüñ: yürüyüp R2

⁷⁷⁴ Kâfire: Düşmene R2

⁷⁷⁵ R2: [280a]

⁷⁷⁶ Der-Ceng u Ğulû Kerden-i Paşa be-Küffâr: Der-Beyân-ı Güş Kerden-i Sühân-i Paşa Mîr Alî R2

⁷⁷⁷ 1709, 1710, 1711 ve 1712. beyitler R1'de yoktur.

1712. Hem ola andan girîzân ol cüyüş Anda itdiler çü böyle yürüyüş⁷⁷⁸

Der-Hücûm Kerden-i Paşa Ber-Küffâr⁷⁷⁹

1713. Ol nefes ‘azm eyleyüp ya‘ni hemân Yürüdi küffârüñ üzre bî-amân
1714. Eyle sur‘atle yürüdi âşikâr Anı görüben ‘adû-yı hâksâr
1715. Heybetinden ditreyüp lertzân olup Qaldılar bu cür‘ete hayrân olup
1716. Oldılar ser-cümle şöyle derdnâk Eylediler havflarından yaça çâk⁷⁸⁰
1717. Bu yañadan ol emîr-i zi‘l-vaqâr Tîg hâzır itdi çünkim Zülfikâr
1718. Yürüdi heybetle küffâr üstine Ya‘ni ol cünd-i bed-efkâr üstine
1719. Barçaları ayırıp geçdi öte Topını tüfengini ata ata
1720. Eyle heybetle yürüdi pehlevân Yürüdi a‘dânuñ üzre ol zamân
1721. İrdi kâfir ‘askerine bî-âmân Diñleñ anda dañı n’oldı ba‘d-ez-ân

Hazâ Der-Beyân-ı Guluvv Kerden-i Qapudanân Ber- Küffâr⁷⁸¹

1722. Hâliyâ kim ol Hüseyin-i pür-hüner İrdiler Şâlih Re’is ile meger
1723. Hem Murâd Ağa da irişüp âşikâr Urdılar küffâra topı ber-çarâr
1724. Dürişüp küffâra çok iş itdiler Dillerine derd u gam iş itdiler
1725. Çalışuben itdiler ceng-i kırân Bir kolu anlar şıdı yoğdur gümân
1726. Kırdılar küffârı eyle haddi yoğ Yağdılar nice gemi kim ‘addi yoğ

Der-Hezîmet-i Küffâr⁷⁸² [58a]

1727. Bu yañadan ol kâfir-i nekbet-şi‘âr Añlañuz kim n’eylediler âşikâr⁷⁸³
1728. Gördiler kim Barbarosa irişür Öñine her kim gelürse girişür
1729. Ger ire bir kimseye virmez amân Kükremiş bir ejdere dönmiş hemân
1730. Ceng içinde bir kişiye rahmi yoğ Lîk⁷⁸⁴ irdüğine urur zahmı çoğ
1731. Gördiler bu resme geldi pehlevân Anı görüp ‘asker-i kâfir hemân
1732. Tâğ olup her birisinüñ tâqati Turmağa qalmadı hergiz rahâtı

⁷⁷⁸ R2’de bu beyitten sonra gelen 26 beyit R1’de hatime bölümünde bulunan beyitlerdir. Konudan bağımsız olarak aniden bu beyitlerin burada verilmesi anlamsızdır. Bu nedenle beyitleri orijinal bölümünde vereceğiz.

⁷⁷⁹ Bu başlık R1’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷⁸⁰ R2: [281b]

⁷⁸¹ Bu bölüm R1’de yoktur.

⁷⁸² Der-Hezîmet-i Küffâr: Der-Beyân-ı Sebeb-i Hezîmet-i Küffâr R2

⁷⁸³ R2: [282a]

⁷⁸⁴ Lîk: Lîkin R2

Bu Bâb Hamîd İli Begi ‘Alî Beg Gelüp Paşa’ dan ‘Özrin Diledügin Beyân İder⁷⁸⁵

1733. Yine diñleñ bunda bir şîrîn haber Ol la‘în Andirya Dorya’nuñ meger
1734. Bir gemisi var idi ƙal‘a ƙadar Bir büyük ƙalyon idi key mu‘teber
1735. Çünkü niyyet itdiler anda firâr Turmağa ƙılmayup anlar ihtiyâr
1736. Ol zamân kim şındı cünd-i hâksâr Hamduli‘llâh şad hezârân şad hezâr
1737. Geldi andan Hâzret-i Hızr-ı zamân Ya‘ni ol gâzî-yi kâmil pehlevân
1738. Yine Pirevize‘de ƙıldı ƙarâr Yine dîvân itdi anda âşikâr
1739. Geldiler begler el öpdiler ƙamu Ol ‘Alî Beg de gelicek iy ‘amû⁷⁸⁶
1740. Aldı bir şimşâd eline geldi ol Çünkü buldı ol da el öpmeğe yol
1741. Öpdi destin ƙodı öñinde anı Hâzret-i Paşa görüp ol dem anı
1742. Didi bu nedür getürdüñ sen revân Yoħsa bu mıdur toyumlıguñ hemân
1743. Kimi ƙuĉa aldı dirler kim ƙumaş Pes ƙılırken ehl-i küfr ile şavaş
1744. Bu mı bulduñ yoħsa ancak hişşeñi Söyle kim bilem ne oldı ƙışşañı
1745. Bundan evvel ya‘ni ceng içre hemân Bir nice barĉa helâk olup revân
1746. Pes kenâra ƙaçar iken bî-şümâr Beglerüñ öñine uğrar âşikâr
1747. Cengi ƙoyup aña uşmışlar meger Eyle diyü çıĉmış idi bir haber
1748. Anı Paşa lağven is.‘âr eyledi Her biri gûş idicek ‘âr eyledi
1749. Lîkin işidüp ‘Alî Beg bu sözi Didi diñleñ bir nefes imdi bizi
1750. Gerçi anlardan degüldür işbu ƙâr Lîkin andan özge toyumlıĉ mı var
1751. Kim toyumluğumdur işbu benüm Çün anuñla şâd olur cânım tenüm
1752. Zîrâ kim üstada virseñ bir gûlâm Bir edepsüzlük iderse ol be-nâm⁷⁸⁷
1753. Anuñ ile öğrediserler edep İmdi biz de gelmişüz üstada hep
1754. Ol gün itdük haylî ƙâr-ı nâ-sezâ Ol sebebden bize ahrâdur cezâ
1755. Bilmedük biz haylî sözler söyledük Bildük anı bî-edeblik eyledük
1756. İmdi ben uşta getürdüm bir ‘aşâ Kim dinildi el-‘aşâ limen ‘aşâ⁷⁸⁸
1757. Ƙaç dilerse uruben terbiyyesün Aña mâni‘ yok bu sâ‘at eylesün
1758. Ƙâbil-i şâkird olan eyle olur Hep ‘aşâsın kendüsi alur gelür
1759. Eylemez üstadına zahmet ebed Lâzım ta‘zîr ola yâ ola had

⁷⁸⁵ Bu başlık R1’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷⁸⁶ R2: [282b]

⁷⁸⁷ R2: [283a]

⁷⁸⁸ Sopa isyan edene vurulur.

1760. İmdi yolumda bilüñ kim kâbilem
1761. Şimdi bes üstâdümdür bu kişi
1762. İmdi yine bize te'dîb eylesün
1763. Lîk vardur bu arada bir haber
1764. Aña hîçbir yerde kılmazlar 'itâb
1765. Yüzüm aldum elüme geldüm yine
1766. Luţf idüp ol da bize bağışlasun
1767. Çünkü geldüm ben ayağumla revân
1768. Çün 'Alî Beg işbu sözi söyledi
1769. Didi ço bu i'tizârı bu nefes
1770. Sırr-ı sözin tuymasun bigânele
1771. Zîrâ deryâda hezârân kâr olur
1772. Birbiri yanında söyler nice söz
1773. İl güler bize 'aybdur işbu kâr
1774. İşidüp yine 'Alî Beg bu sözi
1775. Ol şanurdı duta aña Paşa kîn
1776. Kâlbînüñ bir zerre yok incinmesi
1777. Ol sebep olup muhaşşal ol zamân
1778. Eylediler suçlarını i'tirâf
1779. Didi begler hep geçen geçdi 'ayân
1780. 'Ayb olur pes mâzîyi yâd eylemek
1781. Anları eyle nüvaht itdi kamu
1782. Âsitân-ı devlete irüp 'ayân
1783. Kıldılar ol resm ile lâf-ı güzâf
1784. Hele yine söze idüp ibtidâ
1785. Ya'ni yine sözüümüz yâd idelüm

Her ne üstâdüm iderse kâ'ilem
Bize ol ta'lîm ider her bir işi
Cânı yokdur kimsenüñ söz söylesün
Kim ayağ ile gelürse mu'teber
İmdi begler işbudur bilüñ cevâb
'Özrüm ikrâr eyleyüp döne döne⁷⁸⁹
Nice hayr itdi anı da işlesün
Umaram kim görmeyem bundan ziyân
Diñle Paşa hazretinde n'eyledi
Giçeni yâd itmege kıлма heves
Şâyed ola anı gerçek şanalar
Lâ-cerem kâlbi kişinüñ târ olur
Ger anı her yirde bir söylerseñüz
İmdi geç andan da kıлма i'tizâr
Şâd u hürrem oldu vü güldi yüzi
Ol nefesde bildi anı ol hemîn
Hele bâ'is oldu eyle dimesi
İtdi begler her biri 'özrin beyân
İşidüp ol da ol dem kıldı mu'âf⁷⁹⁰
Dağı añañ siz de anı bu zamân
Bu sözi zinhâr dağı söylemek
Diñle begler lîk n'itdi iy 'amû
Anı 'arz eyleye diyü hemân
Unutuldu ol kim oldu i'tirâf
Kışşamuza bulduralum intihâ
Zikr kıldık k'anı âbâd idelüm⁷⁹¹

⁷⁸⁹ R2: [283b]

⁷⁹⁰ R2: [284a]

⁷⁹¹ 1735. beyitten bu kısma kadarki (toplam 51 beyit) beyitler R1'de yoktur.

Der-Beyân-ı İhtitâm-ı Kitâb-ı Fetih-nâme-i Hayrû' d-dîn Paşa Yessera'llâhu Te'âlâ mâ-
yeşâ⁷⁹²

1786. Yine diñleñ bundan bir haber İntihâsından sözüñ virem haber
1787. Geldi ol mel'ûn anı almağa Ma'rekeden taşra iltüp şalmağa
1788. İki kâdırğa ile çün geldi ol Bir taraftan buldı ol qalyona yol
1789. Alup urğan yitmege başladılar Ayak ayak gitmege başladılar
1790. Anları görüp Paşa vardı yine Urdı topın aña da döne döne [58b]⁷⁹³
1791. Gördi anlar dañı irdi Barbaroş Kesdiler ipini qodılar anı boş
1792. Terk idüp qalyonu itdiler firâr Gördi qalyon qaçdılar kâdırğalar
1793. Ardlarınca toplar irsâl eyledi Uruben pejmürde aqvâl eyledi
1794. Oldı külliyyen muhaşşal hâribîn Turmadılar qaçdılar hep yir yirin
1795. Güçleri yitdügi deñlü qaçdılar Şan qanadları var idi uçdular
1796. Baqmadı qaçduklarına pehlevân İki kâdırğaların alup hemân
1797. Qovdı tâ yatsuya deñlü anları Göge irdi anlaruñ efgânları
1798. Qanqı barça geldi ise oñine Oda urdı baqmadı hiç soñına
1799. Aldı otuz qıt'a anuñ barçasın Aldı küffârın vü yaqdı barçasın
1800. Ufağinuñ hod bilinmez sağışı Qılmadı hiç birisinüñ sağ işi
1801. Kimi batdı⁷⁹⁴ kimi de oldı helâk Cünd-i kâfir oldı gâyet derdnâk

Der-Beyân-ı Helâk Şoden-i Barçayân-ı Küffâr-ı Hâksâr⁷⁹⁵

1802. Naql ideyin yine bunda bir kelâm Gûş idüp mü'minler ola şad-kâm⁷⁹⁶
1803. Cümle toqsan pâre barçadan hemân Vardı yigirmi bişi anda 'ayân [59a]
1804. Yine anlar da kamu mecrûh idi Darb u harbdan her biri maqrûh idi
1805. Ba'de harb eqrâfa şalındı levend Nice küffârı kıluben qayd-ı bend
1806. Cânib-i Körföz'den aluben 'ayân⁷⁹⁷ Geldiler alındı anlardan lisân
1807. Bu cevâbı yine anlar virdiler Zîrâ Körföz'de varuben gördiler
1808. Eyle diqqatle alındı kim lisân Şihhatında qalmadı hergiz gümân

⁷⁹² Bu başlık R1'de yoktur. R1'in hatime bölümü sonda olup buradaki beyitleri içermemektedir. Bu başlık altında bulunan beyitler R1'de bir önceki başlığın devamı şeklinde yazılmıştır. Bu eseri istinsah eden kişi büyük ihtimalle *Fetih-nâme*'yi de *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı esere eklerken başlıkların yerlerini karıştırmış.

⁷⁹³ R2: [284b]

⁷⁹⁴ batdı: yandı R2

⁷⁹⁵ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁷⁹⁶ R2: [285a]

⁷⁹⁷ aluben 'ayân: oluben revân R2

Der-Recâ-yı Andır Dorya ez-Kürekçıyan⁷⁹⁸

1809. Yine bunda bir hikâyet itdiler İşbu üslubâ rivâyet itdiler
1810. Ol zamân kim harbden kaçdı la'în Kesdi kıalyonuñ ipin uçdı hemîn
1811. Şol küreklerin çeken Etrâk' uñ ol Her birine yalvarup didi oğul
1812. Küregi tîz tiz çeküñ kıurtulalum Vâşıl olup berre menzil bulalum
1813. Ger çıkarsavuz kıaraya sâlimîn Yüzer altun virüben size hemîn
1814. Her biriñüzü bugün âzâd idem Hücçetile zer virüp dil-şâd idem⁷⁹⁹
1815. Varasuz evtânuñuza ğânimîn Ğayret idüp beni kıurtaruñ hemîn (59b)
1816. Barbarosa irmesün eyleñ güzer Dağı hem kıluñ bu dem benden hâzer
1817. Öldürürem cümleñüz ol⁸⁰⁰ dem hemân Zîrâ ol tutsa beni virmez amân
1818. Öldürür bir laħza ârâm istemez Ölümümden ğayrı ol⁸⁰¹ kâm istemez

Der-İltimâs-ı Kürekçıyan⁸⁰²

1819. Çün üserâ bu cevâbı itdi ğuş Her birinüñ oldı kıalbi kıatı hoş
1820. Çekdiler ol dem küregi eyle tîz Bir adadan çok üserâ itdi hîz
1821. Açdı çün iki cenâhını gemi Vaşf ideyin gör nice idi demi
1822. Kıatı yüğrük kıuş kıadar kıayyâr idi İşbu deñlü sur'at anda var idi
1823. Yine andan ğayrı açdı bâdbân Diñleñüz n' oldı hikâyet ba' d-ez-ân

Hazâ Der-Beyân-ı Rehîden-i Andırıya Dorya Ez Dest-i Barbarosa⁸⁰³

1824. Ol la'în çün 'ahd-i in'âm eyledi Ol üserâyı böyle ikdâm eyledi⁸⁰⁴
1825. Havf ile dağı⁸⁰⁵ recâ ile hemîn Buldılar kıurbu çökeldiler yaķın⁸⁰⁶
1826. Geldi itmi'nân-ı kıalb irişdi ol İrdi ya'ni itdi limana duhûl
1827. Barbarosa'dan hem oldı ol hâlâş Bundan evvel k' eyledi ol nezr-i hâş
1828. Ya'ni kim Etrâk'ına nezr eyledi Yine anları dürip 'özr eyledi
1829. Virdi yüzer altun âzâd itdi hep Aña kim 'ahd itdi dil-şâd itdi hep

⁷⁹⁸ Der-Recâ-yı Andır Dorya ez-Kürekçıyan: Der-Beyân-ı İltimâs Kerden-i Andırıya Dorya be-Kürekçıyan R2

⁷⁹⁹ R2: [285b]

⁸⁰⁰ ol: bu R2

⁸⁰¹ ol: hiç R2

⁸⁰² Der-İltimâs-ı Kürekçıyan: Der-Beyân-ı Ahbâr-ı Üserâ-yı Ū R2

⁸⁰³ Bu başlık R1'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁸⁰⁴ Bu beyit R1'de yoktur.

⁸⁰⁵ Havf ile dağı: Havf kıldılar

⁸⁰⁶ R2: [286a]

1830. Ol üserâdan irişdi bu haber
 1831. Dağı ol kalyon kim irüp yitdi⁸⁰⁸ ol
 1832. Aña beñzer nicesi oldu helâk
 1833. Qalmadı perkendenüñ hod birisi
 1834. İki qadırğa dağı olur helâk
 1835. Oldı işbu resme a‘dâ münhezim
 1836. Devr-i âdemden berü bu resme hiç
 1837. Kimse bu resme hezîmet görmedi
 1838. Eyle şındı kâfir oldı⁸¹² târ u mâr

Der-Muḥâlif Şoden-i Rûzgâr⁸¹⁴

1839. Dağı soñra diñleñüz ne kâr ola
 1840. Emr-i rabbânî irişdi ‘âkıbet
 1841. Rûzgâr oldı muḥâlif ol zamân
 1842. Hem Sinân Re’is irüp didi hemîn
 1843. Ger gelürse girüden bilgil ‘ayân

Der-Beyân-ı Sebeb-i Tahavvül-i Paşa⁸¹⁶

1844. İşbu sözi söyledi çünkim Sinân
 1845. Bir cezirede gelüp kıldı qarâr
 1846. Çünki şubḥ irişdi ‘âlem buldı tâb
 1847. Kıldı deryâ üstine ‘arz-ı cemâl
 1848. Görüben bu rûşenâyı cümle kes
 1849. Nice yelkenler dağı bulup hemân
 1850. Bir nice gün buldılar azgunların⁸¹⁹

- Bu haber dutdı cihânı ser-be-ser⁸⁰⁷
 Urdılar ol resme toḫı batdı⁸⁰⁹ ol [60a]
 Her birisi oldu andan derdnâk
 Vây ufağına gidincek⁸¹⁰ irisi
 Anı görüp kıldı a‘dâ yaqa çâk⁸¹¹
 Kimi mecrûḥ oldı kimi mün‘adim
 Olmadı deryâda kâfir qaddi pîç
 Bir haber ehli tevârîḥ virmedi
 Ḥamduli‘llâh eyle gördük âşikâr⁸¹³

- Ol kıılır kim fâ‘il-i muḥtâr ola
 Diñleñ imdi n‘oldı anda ‘âkıbet
 Yine döndi ol nefes şâḥib-qırân
 Ardumuz almaq diler bigi⁸¹⁵ la‘în
 Ol la‘în ider tonanmaya ziyân

- Bir sebeb bu oldı dönüp pehlevân[60b]
 Şubḥ olup⁸¹⁷ oldı deryâ âşikâr
 Ref‘-i perde itdi yine âfitâb
 Zerredden farq oldı zerre ber-kemâl
 Nâzır oldı her biri eṭrâfa bes⁸¹⁸
 Yaqdılar qalmadı anlardan nişân
 Ḥarb içinde qarbdan bozgunların⁸²⁰

⁸⁰⁷ ser-be-ser: ser-te-ser R2

⁸⁰⁸ yitdi: gitdi R2

⁸⁰⁹ batdı: yatdı R2

⁸¹⁰ gidincek: girincek R2

⁸¹¹ Bu beyit R1’de yoktur.

⁸¹² kâfir oldı: oldı kâfir R2

⁸¹³ R2: [286b]

⁸¹⁴ Bu başlık R2’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁸¹⁵ bigi: gibi R2

⁸¹⁶ Bu başlık R1’de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler bir önceki bölümün devamı şeklinde yazılmıştır.

⁸¹⁷ olup: oluben R2

⁸¹⁸ 1846, 1847 ve 1848. beyitler R1’de yoktur.

⁸¹⁹ azgunların: azgunları [287a] R2

⁸²⁰ bozgunların: bozgunları R2

1851. Her biri yitdi getürdi birini Anlaruñ nesh⁸²¹ itdi Hâk tedbîrini
 1852. Tağıdup her birini kaçurdı hem Yilken açup yirine uçurdı hem
 1853. Kaçanı Körföz'e vardı âşikâr Kıldı anda bir nice müddet qarâr
 1854. Gördiler kim haddi yoğdur olanuñ Añma hâlin adalarda kalanuñ
 1855. Anda varan gemilerden şordılar İçlerinde var mı ölmüş gördiler
 1856. Biş biñ ola cümle mevtâ buldılar Şaymadılar kim yabanda kaldılar
 1857. Qalanınuñ şağışın hod Hâk bilür Kâ'inâta hâkim-i muṭlağ bilür
 1858. Kaçdılar andan girîzân oldılar Nice kaçmaz çünki hüsran buldılar
 1859. Cünd-i küffâra hezîmet irdi hoş Bu yaña ol şîr idüp cûş u hürûş
 1860. Döndi ol limana yine şâd-kâm Begler ü ağalar ile bi't-tamâm [61a]
 1861. Şihhat ile yine anda geldiler Birbirini şâd u hürrem buldılar
 1862. Ya'ni kim Pirevize'ye irdiler Cümle-i ceysi hep anda gördiler
 1863. Birbirin 'ad itdiler hep 'askeri Ya'ni kim kim öldi kim qaldı diri⁸²²
 1864. Gördiler kim cümle-i ceysden hemân İşbu ceng u harb içinde ol zamân⁸²³
 1865. Ölmedi bu cümleden elli kişi Yoğdur ol ellide de belli kişi
 1866. İşbu fetih yazdı ol dem âşikâr İtdi irsâl ola 'arz-ı şehriyâr
 1867. Tırdı andan yolına oldı revân Yazdılar târîhin anda ol zamân
 1868. Kim diler târîh aña ola 'ayân Oğuyup fehm eyleye bellü beyân
 1869. İşbu şî'ri oğuyup iz'ân ide Añlaya târîh dil handân ide

Ebyât-ı Târîh⁸²⁴

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Hâk Te'âlâ çün seni halk itdi bu kâr üstine

Askerüñ cem' eyle ol her lahza efkâr üstine

Hâk mu'înüñdür turugel düşmenüñ var üstine

Tîğ-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine

Şanmağıl ceys ile alduñ 'adûdan intikâm

⁸²¹ nesh: feth R2

⁸²² R2: [287b]

⁸²³ 1864 ve 1865. beyitler R1'de yoktur.

⁸²⁴ Ebyât-ı Târîh: Gazel-i Târîh R2

Ḥaḵ Te'âlâ virdi saña feth u nuşret iy hümâm⁸²⁵

Yir yüzinden ref' idince şirkile küfri⁸²⁶ tamâm

Tîg-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine

Ne revâdur ol la'în-i bed-likâ kim her nefes

Ceyş-i İslâm'a muḵâbil olmağa ide heves

Ḳılmağa 'âlem gülistânını a'dâya ḵafes

Tîg-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine [61b]

Tîg-i ḵahruñla 'adûlar her tarafda zâriken

Padişâh-ı rub'-ı meskûn ḥazretüñle yâriken

Ṭur yuḵaru iy ḥudâvend elde fırsat variken

Tîg-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine

Ḥaḵ Te'âlâ virdi fırsat eyledüñ ceng u ḵıtâl

Eyleyüp a'dâ-yı dinüñ gülşenin pejmürde-ḥâl

Hep Frengistân'ı ser-tâ-ser idince pâ-y-mâl⁸²⁷

Tîg-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine

Tîg-i ḵahruñla bugün a'dâyı maḵhûr eyledüñ

Mü'minîni şâd idüp düşmenlerin ḥor eyledüñ

Ḥamduli'llâh kâfirüñ cündini meksûr eyledüñ

Tîg-i İslâmı çeküp 'azm eyle küffâr üstine

Ol mücâhidsin ki sen didi senüñçün ol Ḥudâ

Ur benüm seyfüm cihânda eyle küffâra cefâ

⁸²⁵ R2: [288a]

⁸²⁶ şirkile küfri: şer ile küfri R2

⁸²⁷ R2: [288b]

Nice kez kıldı işâret vâkı ‘aında Muştafâ

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

‘Asker-i İslâm’ı al küffârı mağhûr itmege

Her yaña a‘dâ-yı dîn olanı meksûr itmege

Âyîn-i İslâm’ı günden güne ma‘mûr itmege

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine⁸²⁸

Ol emîre’l-mü’minîn ya‘ni ‘Alîyi’l-murtażâ

Didi mağribden irer İslâm’a nuşret bî-riyâ

Çün tapuñda⁸²⁹ zâhir oldı ol emâret siyyemâ

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Dağı didüñ⁸³⁰ eyleyüp eyle işâret ol halîm

Ol zamân kim şâh ola Sultân Süleyman bin Selîm [62a]

Çün seni bu kâr içün halk itdi hallaқи’l-‘alîm

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Zâhir olduñ çünkü devrinde o şâhuñ iy hümâm

Er bigi⁸³¹ ol imdi dâ’im kıl cihada ihtimâm

Himmetile pâdişâh-ı rub‘-ı meskûnuñ tamâm

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ol mücâhidsin ki sen küffâra yokdur şefkatuñ⁸³²

Yir yüzünden ehl-i küfrüñ def‘inedür niyyetüñ

⁸²⁸ R2: [289a]

⁸²⁹ tapuñda: tapuñdan R2

⁸³⁰ didüñ: didi R2

⁸³¹ bigi: gibi R2

⁸³² R2: [289b]

Hep kilisâyı çü mescid kıлмаğadur himmetüñ

Tîğ-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Sen o serversin ki virdi Hâk Te’âlâ nuşreti

Bulmaduñ ‘âlemde kimse sa‘yi ile devleti

Qıl yine Hâkq’a tevekkül fevt qılma fırsatı

Tîğ-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ur kılıcı ehl-i küfre yıqagör bünyâdını

Ol la‘îne bir iş it unuda kendü adını

Almağa küffârdan bu ehl-i dînüñ dâdını

Tîğ-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Âlet-i harbi düriş yine müheyyâ itmege

Bu cihânı ehl-i küfre sicn u gâyyâ itmege⁸³³

Ündülüs mescidlerini yine ihyâ itmege

Tîğ-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ne yüz ile qarşu gele ol la‘în-i hâksâr

Bir iş oldı aña yâd ola ilâ yevmi’l-çarâr

Çomağa şahn-ı cihânda nâm-ı pâkuñ yâdigâr

Tîğ-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine [62b]

Hâk budur vallâhi küffâra ‘aceb iş eyledüñ

Yüridüñ üstüne key merdâne cünbiş eyledüñ

Çün o mel‘ûmı bugün bî-yâr bî-h’iş eyledüñ

⁸³³ R2: [290a]

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine⁸³⁴

‘Asker-i küffârı görüp oldu kalbün bî-çarâr
Hâk Te’âlâ’ya tevekkül eyleyüp iy nâm-dâr
Yüzün ağ olsun bugün çok erlik itdün âşikâr
Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Hâk Te’âlâ her işüñde saña olur dest-gîr

Hürrem oldu gûş idüp bu fethüñi mîr ü vezîr

Âfitâb-ı devletün her rûz u şeb olsun münîr⁸³⁵

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Şâd-kâm ol dâ’imâ ulu gazâlar eyleyüp
Sâ’il-i el tâfuña dürlü ‘aâtalar eyleyüp
Cânına Andirye Dorya’nuñ cefâlar eyleyüp
Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Hamduli’llâh şâh-ı ‘âlem devletinde iy hümâm

Eyledün a’ dâ-yı dînün küllisin rüsvâ-yı ‘âm

‘İzz ü taht u devlet u rif’at ile olup şâd-kâm

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

‘Âlemi Andirye Dorya’nuñ başına tîr eyledün
Kâfire urduñ kılıcı kârını zâr eyledün⁸³⁶
Şîr-i Hâk bigi⁸³⁷ bugün çün mertlik izhâr eyledün

⁸³⁴ Bu bend R2’de yoktur.

⁸³⁵ R2: [290b]

⁸³⁶ R2’de bu mısra bendin ilk mısraı olarak yazılmıştır.

⁸³⁷ bigi: gibi R2

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine⁸³⁸

Bir iş itdûñ kâfire itmiş degüldür hîç aḥad

Bu cihâdüñ ecri hîç ihşâ ile olmaya ‘ad [63a]

Eyleyüp saña ‘inâyet viridi nuşret çün aḥad

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ḥazretüñe viricek bu nuşreti rabbü’r-raḥîm

Yazdılar târifini fethun mine’llâhi’l-kerîm⁸³⁹

Çün naşîb itdi saña bu nuşreti ḥayyü’l-ḳadîm

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ḳıl gâzâlar dâ’imâ anuñla mu’tâd ol yüri

Ḡuşşasından ‘âlemüñ her laḫza âzâd ol yüri

Gül bigi⁸⁴⁰ bâğ-ı cihânda ḫaşre dek şâd ol yüri

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Yapalı luḫfuñ eli her bir dil-i zâr illerin⁸⁴¹

Hep nesîm-i ‘adluñ itdi tâze gülzâr illerin

Ṭutdı çün nâm-ı şerîfuñ Rûm u Tâtâr illerin

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Ḳoma bu kârı elüñden ceḥd idüp her ḳış u yâz

Ḳıl sefer deryâ yüzine al ṭonanma çoğ u az

Çün saña bu devleti viridi Ḥudâ-yı bî-niyâz

⁸³⁸ R2: [291a]

⁸³⁹ Bu ifadenin ebced değeri 945/1538 yılını vermektedir.

⁸⁴⁰ bigi: gibi R2

⁸⁴¹ R2: [291b]

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Yir yüzinde ehl-i küfri mâ-ھاşal şöyle koma

Emr-i Hâk ile senüñdür çünki fırsat dâ’imâ

Añ **Murâdî** bendeñi geh geh du’âdan iy hümâ

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine

Bu cihâduñ niyyetiyle cân u dilden hoş eyleyüp

Ur kılıcı kâfire deryâ bigi⁸⁴² cûş eyleyüp⁸⁴³

Ehl-i diller pendini her lahza sen gûş eyleyüp

Tîg-i İslâmı çeküp ‘azm eyle küffâr üstine [63b]

İhtitâm-ı Kitâb⁸⁴⁴

1870. Diñleñ imdi yine bunda bir kelâm	Kim ne yüzden oldı bu sözüñ tamâm ⁸⁴⁵
1871. Cümlesin bir bir size yâd ideyin	Hep ehibbâ ھاlbini şâd ideyin
1872. Bu sefer ben bende-i dil-ھاstede	Derd u ھاam zencîri birle bestede
1873. Ya’ni bir baştardaya girmiş idim	Bu kıtâli varuben görmüş idim
1874. Ger su’âl olsa kimüñdür ol gemi	K’eyledüñ anuñ içinde çok demi
1875. Pes re’isine anuñ dirler Turağ	‘İlm-i baħr için nice çekmiş firâk
1876. ‘Âkıbet ol ‘ilmi taħşîl eylemiş	Çünki Hâk virmiş o tekmîl eylemiş
1877. Görmedüm bu ‘ilm içinde bir kişi	Eyle ola baħr içinde cünbişi
1878. Bu şani’at eskiden yârumdurur	Anları bilmek benüm kârumdurur
1879. Bundan evvel ben de yazdum bir kitâb	Eyledüm te’lif vü kıldım fasl u bâb ⁸⁴⁶
1880. <i>Fazl-ı Hâdî</i> ⁸⁴⁷ eyledüm târîh aña	Ol kitâb ile gidilür her yaña
1881. Tır’k-ı baħri anda ta’yîn eyledüm	Hartinuñ ‘ilmini tebyîn eyledüm [64a]
1882. Hem pusula ‘ilmini kıldım ‘ayân	‘İlm-i baħrı itdüm anda hep beyân

⁸⁴² bigi: gibi R2

⁸⁴³ R2: [292a]

⁸⁴⁴ İhtitâm-ı Kitâb: Der-Beyân-ı İhtitâm-ı Kitâb-ı Fetih-nâme-i Hayrî’ d-dîn Paşa Yessera’llâhu Mâ Yaşâ R2

⁸⁴⁵ sözüñ tamâm: söz ihtimâm R2

⁸⁴⁶ R2: [292b]

⁸⁴⁷ Bu terkibin ebced değeri 930/1523-24 yılını vermektedir.

1883. *Bahr-nâme* dimek ile oldı yâd
1884. Vâkı‘a deryâyı ol evvel gezüp
1885. Qomuş ebter bulmayup bir ehl-i dil
1886. Bir qarîn geçmiş aradan yok gümân
1887. Pes anı cem‘ idüp itdüm bir kitâb
1888. Pâdişâha virdi anı ‘âkıbet
1889. Çünkü yazdum bundan evvel bir kitâb
1890. Çünkü vardur ol ocağa nisbetüm
1891. Bu cihân turdukça ol ma‘mûr ola
1892. Bu cihân turdikça sultân-ı zamân
1893. Saltanat şadrında olup ber-qarâr
1894. Haq Te‘âlâ aña da ihsân ide
1895. İmdi yine sözüümüz yâd idelüm
1896. Ol kitâb aşlın ki takrîr eyledüm
1897. Ol sebebden cümle mefhûmumdurur
1898. Hem re‘islerüñ bilürem ekşerin
1899. Cümle-i akrân içinde yüzi ak
1900. Ancılayın az olur bu ‘ilm ile
1901. İ‘tikâdı pâk u hem şâfi lisân
1902. Râbıtı alçaq velîkin ‘ilmi çok
1903. Hayf aña kim râbıtı şey-i qalîl
1904. Ol iken bu ‘ilm-i baħruñ kâmili
1905. Hem emîni pâdişâhuñ toğrusı
1906. Hem şadaqat ‘ilminüñ de ‘âlimi
1907. Biz anuñla eyledük ya‘ni sefer
1908. Çün gazâlar eyleyüp döndük ‘ayân
1909. Eynebahtı qurbına geldük nice
1910. Ya‘ni bir limana girdük âşikâr
1911. Pes Receb ayı idi ol bî-gümân

Lîk Pîrî Kethudâ‘nuñ aldı ad
Gezdügi arayı hep bir bir yazup
Cem‘ idemeyüp yatırmuş bunca yıl
Eyledi benden recâ çün ol zamân
Bilür anı bir nice yüz şeyh u şâb
Buldı andan daħı fakre ‘âfiyet⁸⁴⁸
Bu ocağa kıldum andan intisâb
Dâ‘im âbâd ola budur himmetüm
Bed nazâr iden aña maħhûr ola
Hazret-i Sultân Süleymân kâmurân⁸⁴⁹
Ol ocağa ide eltâfin nişâr
Tâ kıyâmet neslini sultân ide
Bu merâmuñ dârını âbâd idelüm [64b]
Yazdum anı çünkü taħrîr eyledüm
Ehl-i deryâ ‘ilmi ma‘lûmumdurur
A‘lamın u efđalın u ebterin
Ol refiküm kim anuñ ismi Turak
Qullana yoldaşlarını ħilm ile
Aña aħrâdur ri‘âyet her zamân
Mâ-ħaşal akrânı içre mişli yok
Bî-kes olup qalmış ol şöyle zelîl
‘Âlimi vü her cihetle ‘âmili
Bu ‘alemde mişli yokdur toğrusı
Hele diñleñ n‘oldı kıl u qalını
Bu cihâdı seyr kıldık bî-ħazer
Pirevize‘den çıkup olduk revân [65a]
Eyledük anda karârı bir gice
Eyledük biz rûz u şeb anda karâr
Rûz-ı pençşenbih idi bellü beyân

⁸⁴⁸ Bu beyit R1‘de yoktur.

⁸⁴⁹ R2: [293a]

1912. Çünkü gün tolandı ahşâm eyledi
1913. İrdi bir furtuna oldem bî-ħuzûr
1914. Tîz tûrup anbâra indüm ol nefes
1915. Geldi ilhâm-ı ilâhî irdi hoş
1916. Virmedi ârâm u mühlet hîç dile
1917. Bi'z-zarûrî eyledüm niyyet hemân
1918. İhtîşâr üzre hikâyet eyleyem
1919. Ol nefes çün eyledüm niyyet hemân
1920. Ol gice kim eyledüm bu niyyeti
1921. Ol gice yazdım tamâm oldu kitab
1922. Hâķ Te'âlâ eyle in'âm eyledi
1923. Nice yazdum bilmedüm hep bir gice
1924. Ol gice kim anı taħrîr eyledüm
1925. Ba'de alup şûretin kıldum kitâb
1926. Güc ile biş günde buldı ihtitâm
1927. Çün bu vech ile kitâb oldu tamâm
1928. *Fetiħ-nâme* demek ile yâd ola
1929. Hem du'âdan yad ideler bendeyi
1930. Kim baña bundan du'âlar eyleye
1931. Her kim umar dergeh-i Hâķ'dan 'atâ
1932. Bir du'âdur olunan bundan murâd
1933. Hâķ Te'âlâ dâ'im anı şâd ide
1934. Kim beni bu arada dil-şâd ide
1935. Ol du'â ile bulup ħurbet hemîn
1936. Raħmet-i Hâķ'dur murâd olan hemân
1937. İmdi bâķîdür taleb olan murâd
1938. Yoħsa fânîden n'olur bâķî gerek

Devr-i rûzuñ geçiben şâm eyledi
İstedi ħalbim ide bir dem ħuzûr
İstirâhat eyleyem bir laħza pes
Eyleyüp derya bigi cûş u ħurûş
Toldı dil şevķ ile itdi ħulgüle
Yine yazdum bu cihâdı ol zamân
Râvî olup bir rivâyet eyleyem
Leyle-i cum'a idi ol şeb 'ayân
Diñleñ imdi n'oldı görüñ ħikmeti
İntihâya irdi ħudret birle hep [65b]
Ol gice luşfindan itmâm eyledi⁸⁵⁰
Şubħ gördüm hep yazılmış ey H^vace
Heb kı lup tasvîd ü taħrîr eyledüm
Nice kim olunmuş idüp faşl u bâb
Eyledüm çün luşf-ı Hâķ birle tamâm
Toğdı oğlan aña lâzım nâm
Hep okuyup diñleyenler şâd ola
İşbu ben üftâde vü efkendeyi
Hâķ aña dürlü 'atâlar eyleye
Bunu okuyup baña ide du'â⁸⁵¹
Ol du'âyı kim iderse ola şâd
Nâr-ı duzaħdan daħı⁸⁵² âzâd ide
Ya'ni kim bunda du'âdan yâd ide
Raħmet ide tâ ki Rabbü'l-'âlemin⁸⁵³
Sâ'irine dindi çünkim küllü fân⁸⁵⁴
Dâ'imâ idüp recâ bi'l-izdiyâd
Bulma fânîde bâķî giderek

⁸⁵⁰ 1898. Beyitten bu kısma kadarki beyitler R2'nin hatime bölümünde bulunmamaktadır. Bu beyitler, R2'nin 280a-281a varakları arasında yazılmıştır. Ancak orijinal yerleri burası olduğu için burada yazdık.

⁸⁵¹ R2: [293b]

⁸⁵² daħı: anı R2

⁸⁵³ R1 burada bitmektedir.

⁸⁵⁴ "Yeryüzünde bulunan herkes fânîdir." Rahman Suresi 55/26.

1939. İmdi vir yâ rabbenâ bâkî hayât
1940. Rûḥuma virgil hayât-i câvîdân
1941. Görmez ola dîde-i cismüm benüm
1942. Raḥmetüñle eylegil ol dem başîr
1943. Kıl kulağum ya‘ni ol sâ‘at semî‘
1944. Cümlesini ḥürrem idüp eyle şâd
1945. Bu cihânda nice kim virdüñ merâm
1946. Raḥmetüñ ḥaqq-ı ‘inâyet kıl baña
1947. Hem ḥabîbüñ ḥürmetine yâ İlâh
1948. Bulam andan ‘izz ile ‘âlî maḳâm

Ol zamân kim bula bu cismüm memât
Râḥat ola cismüm anda da hemân
Rûşenâ kıl ol nefes çeşmüm benüm
Sem‘ümi de eyle bu işden ḥabîr
Raḥmetüñle toyla anda bi‘l-cemî‘
Olalar tâ anda daḥı ber-murâd⁸⁵⁵
Anda daḥı eyle virgil yine kâm
Yoldan azdum sen hidâyet kıl baña
Raḥmetüñle afv ola ben rû-siyâh
Meskenüm ola benüm dârü‘s-selâm

⁸⁵⁵ R2: [294a]

SONUÇ

Çalışmamızda Osmanlı tarihi için önemli kaynak teşkil eden manzum tarihler tespit edilip incelenmiştir. Araştırmalarımız sonucunda tespit ettiğimiz eserlerden hareketle Ahmedî'nin 15. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *İskender-nâme* adlı eserinin sonuna eklediği 334 beyitlik *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* bölümünün Türk edebiyatında yazılan ilk manzum tarih olduğunu söyleyebiliriz. Bu, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ile ilgili yazılan eserlerden günümüze ulaşan ilk eserdir.

Araştırmalarımızın neticesinde, 15. yüzyılın başlarında Ahmedî'nin yazdığı ve Türk edebiyatındaki ilk manzum tarih olarak kabul edilen bu eserle birlikte 20. yüzyılın başlarına kadar yazılmış 127 manzum tarih eseri tespit ettik. Bunlardan 9'u ya günümüze ulaşmamış ya da henüz elde edilmemiştir. Böylece günümüze ulaşan veya elde edilebilen manzum tarih sayısı 118'dir. Kronolojik olarak tasnife tabi tuttuğumuz bu eserlerden 12'sinin 15. yüzyılda, 59'unun 16. yüzyılda, 14'ünün 17. yüzyılda, 4'ünün 18. yüzyılda, 28'inin 19. yüzyılda, birinin de 20. yüzyılda yazıldığını görmekteyiz. Kaleme alınan eserlerin yaklaşık olarak yarısının Osmanlı Devleti'nin birçok yönden en başarılı olduğu yüzyıl olan 16. yüzyılda telif edilmesi dikkat çekmektedir. Bu da yazılan manzum tarih eserlerinin devletin askeri ve siyasi başarısıyla doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Tespit ettiğimiz eserlerden 13'ünün Farsça, 22'sinin de manzum-mensur karışık yazıldığını belirtmekte fayda vardır. Farsça olarak telif edilen eserlerin hemen hemen hepsi Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'si örnek alınarak aynı vezin ve tarzda kaleme alınmıştır. Manzum-mensur karışık eserlerde tarihi olaylar nesirle anlatılmıştır. Müellif, eserinin monotonluğunu kırmak ve okuyucuyu sıkmamak amacıyla eserlerinin içine manzum parçalar da serpiştirmiştir. Bu manzum parçalar, bazen bir beyit, bazen birkaç beyit, bazen de daha çok sayıda beyitten oluşan parçalardır. Bunlar içerik olarak; yapılan savaşı tasvir etme, eserin kahramanı için övgüde bulunma, söylediğini daha güçlü kılma, fethedilen yer ya da yapılan savaş için tarih düşürme amaçlarıyla yazılmıştır.

Farsça yazılan ve manzum-mensur karışık eserleri çıkardığımızda geriye kalan 83 eser ise baştan sona manzum ve Türkçe olarak telif edilmiştir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şairler hem ayrı kafiyeli olmasının

verdiği yazma kolaylığından hem de uzun konuları anlatmak için kullanılan bir nazım şekli olmasından dolayı mesnevi nazım şeklini kullanmışlardır. Mesnevi nazım şeklini tercih eden şairlerden bazıları, eserlerinin içinde gazel, kaside, kıta, murabba, muhammes, müseddes, muaşşer gibi farklı nazım şekillerini de kullanmışlardır. Özellikle Mehmed Celal (ö.1912), kaleme aldığı 14 manzum tarihinden 13'ünde bu nazım şekillerinden bolca yararlanmıştı. Mesnevi nazım şekliyle yazılan manzum tarihlerden bazıları binlerce beyit uzunlukta yazılmışken bazıları da birkaç yüz beyit uzunlukta yazılmıştır. Bu eserler içerisinde Türkçe yazılıp beyit sayısı bakımından en uzun olan eser 18580 beyitle Rumûzî tarafından kaleme alınan *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* adlı eserdir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu aruzun kısa kalıpları kullanılarak yazılmıştır. Bunlardan Farsça yazılanların -biri hariç- hepsi, Türkçe yazılanların ise 7'si Firdevsi'nin şehnamesini örnek aldıkları için şehname vezniyle yazılmıştır.

Ele aldığımız eserlerden bazıları ise kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Kasidenin, uzun konuları yazmak için elverişli bir nazım şekli olmamasına rağmen bazı şairler tarafından tercih edilmesi dikkat çekmektedir. İncelediğimiz 118 eserden 11'i kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bu konuda Ahmed Hasîb'in kaleme aldığı *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı eseri dikkat çekmektedir. Zira, eser kaside nazım şekliyle yazılmasına rağmen 19727 beyitten oluşmaktadır. Bu yönüyle de gerek mesnevi gerekse kaside nazım şekliyle ve Türkçe yazılan manzum tarihler içerisinde en hacimli eser olduğunu görmekteyiz. Kaside nazım şekliyle yazılan Mustafa Nedîm'in 377 beyitlik *Zafer-nâme*'si ve İbrahim Hilmî'nin 776 beyitlik *Şeh-nâme-i Âl-i Osmân*'ı dışındaki eserler, kaside nazım şeklinin ideal beyit sayısını geçmeyecek biçimdedir. Kaside nazım şekliyle yazılan bütün manzum tarihlerde “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbı tercih edilmiştir.

İncelediğimiz eserlerden ikisi ne mesnevi ne de kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bunlardan Surûrî'nin kaleme aldığı *Silsile-i Nefise*, 2-3 beyitlik kıtalarla ve aruzun farklı kalıplarıyla yazılmıştır. Münif Paşa'nın 43 dörtlükten oluşan *Destân-ı Âl-i Osmân* manzumesi diğer manzum tarihlerin aksine hece ölçüsü ve dörtlüklerle kaleme alınması dikkat çekmektedir.

Söz konusu eserleri içerik olarak incelediğimizde “gazavât-nâme”, “fetih-nâme”, “zafer-nâme”, “Selîm-nâme”, “Süleymân-nâme”, “şeh-nâme”, “fihrist-i şâhân” ve “genel

tarih” türlerinde kaleme alındığını görmekteyiz. İçerik bakımından genel tarih olarak adlandırdığımız şekilde 12 manzum tarih kaleme alınmıştır. Bu şekilde kaleme alınan manzum tarihler, birkaçı dışında, hacim bakımından genelde büyük eserlerdir. Bir şehrin bir kalenin veya bir sefer sonucunda birden çok kale ya da şehrin fethini konu edinen ve tür olarak fetih-nâme diye adlandırılan manzum tarih sayısı 26’dır. Ele aldığımız manzum tarihlerden 4’ü zafer-nâme türünde yazılmıştır. Tespit ettiğimiz eserleri içerik olarak incelediğimizde 21’i gazavât-nâme olarak yazılmıştır. İncelediğimiz eserlerden bir kısmı da gazavât-nâme türünde olup ancak zamanla ayrı bir tür halinde gelişen Selîm-nâme ve Süleymân-nâme türünde yazılmıştır. Bu eserlerden 7’si Selîm-nâme, 3’ü de Süleymân-nâme türünde, biri de hem Selîm-nâme hem de Süleymân-nâme kaleme alınmıştır. Tespit ettiğimiz eserlerden 15’i da şehname türünde yazılmıştır. Şehnameler, Osmanlı Devleti’nde 1550-1605 yılları arasında şehnameci olarak tayin edilen resmi tarihçiler tarafından yazılmıştır. Ancak, şehnamecilik makamı resmi bir makam olmadan önce ve kaldırıldıktan sonra da bu türde eserler yazılmıştır. Manzum tarihlerden 13’ü “Fihrist-i Şâhân” veya buna benzer tarzda kaleme alınan eserlerdir. Bunlardan özellikle bu türde yazılan ilk eser olan Hemdemî’nin *Fihrist-i Şâhân*’ına birkaç nazire ve 30’dan fazla zeyl yazıldığını görmekteyiz.

Tespit ettiğimiz manzum tarihlerden birkaçı içerik olarak *gazavât-nâme*, *fetih-nâme*, *zafer-nâme*, *Selîm-nâme* veya *Süleymân-nâme*, *Fihrist-i Şâhân* vb. türlerin dışında kalmaktadır. Abdülvasî Çelebi’nin *Halil-nâme*, adlı eserinde yazdığı 193 beyitlik *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* başlıklı bölüm, Antepli Aynî’nin *Nusret-nâme*, Mehmed Nazîf’in *Emâre-i Zafer* ve müellifi belli olmayan, tercüme edilen *Târîh-i Selâtin* söz konusu eserlerdir.

Türkçe yazılan bütün manzum tarih eserlerini dil ve edebiyat açısından değerlendirdiğimizde Türk dili, tarihi, edebiyatı ve kültürüne önemli katkılar sunduğu neticesine vardık. Dil açısından baktığımız zaman, manzum tarihlerin büyük çoğunluğu sade ve akıcı bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Bu eserlerin çoğu da zengin söz varlığına sahip eserlerdir. Zira arkaik kelimeler, kullanıldığı dönemin günlük yaşamında kullanılan kelimeler, savaşla, denizcilikle vs. ilgili çok sayıda kelime ihtiva etmektedir. Manzum tarihlerde kullanılan atasözleri ve deyimler, sosyal yaşama ait bazı bilgilerin mevcudiyetini de manzum tarihlerin Türk kültürüne katkısı olarak değerlendirebiliriz. Manzum tarihlerde vardığımız neticelerden bir diğeri de şairlerin anlattıkları olayları,

savaş meydanını tasvir ettikleri bölümleri anlatırken özgün teşbihler ile diğer edebi ve söz sanatlarını kullanmaları edebiyata sundukları önemli katkılardır. Bazı olaylar, savaşlar, fetihler vs. hakkında verilen ayrıntılı bilgiler veya bunlar hakkında tarihi kaynaklarda bulunmayan bazı bilgilerin manzum tarihlerden elde edilişi de manzum tarihlerin Tarih bilimine ciddi katkılarda bulunduğu sonucuna vardık.

Çalışmamızın son bölümünde, Seyyid Murâdî tarafından kaleme alınan *Fetih-nâme* adlı eseri transkribe ederek bilim aleminin istifadesine sunduk. Barbaros Hayrettin Paşa'nın gazalarının bir kısmını ihtiva eden bu eser, isim olarak Fetih-nâme olmasına rağmen gazavât-nâme türünde kaleme alınmıştır. *Fetih-nâme* de diğer manzum tarihlerin taşıdığı birçok özelliği yansıtan bir eserdir.

Sonuç olarak manzum tarihler; dil, tarih, edebiyat ve kültür açısından çok önemli eserlerdir. Yazıldıkları dönemin dilinin, kültürünün ve tarihinin edebiyat vasıtasıyla günümüze aktarılmasını sağlayan eserlerdir. Bu bağlamda, Türk dili ve edebiyatı açısından önemli kaynaklar arasında sayılabilir. Bu nedenle dil ve edebiyat alanında çalışma yapan araştırmacıların manzum tarih eserlerine gereken önemi verip bu tür eserlerin dile ve edebiyata katkılarını farklı bakış açılarıyla değerlendirerek daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaları gerektiği kanısındayız. Ayrıca birer tarihi belge olarak da addedebileceğimiz manzum tarihler, tarihi olayların birçok karanlık yönünü aydınlatarak günümüz tarih ilmine kaynaklık etmektedir. Bundan dolayı da tarih alanında çalışma yapan araştırmacıların bu tür eserlere daha fazla eğilim göstermeleri gerektiği kanısındayız. Bütün bunlara istinaden günümüze intikal eden manzum tarih eserleri üzerine daha fazla çalışma yapılmalı, yapılacak çalışmalar daha geniş bir perspektifle irdelenmeli, manzum tarihlere farklı bakış açıları ve farklı yönlerle yaklaşılmalı, bu eserlerin dil, edebiyat, tarih ve kültür açısından addettikleri önem ve bu alanlara sundukları katkılar ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abik, A.D., “İki Yeni Nüshası Sebebiyle Halilname ve Müellifi Abdülvasi Üzerine”, *Türkoloji Dergisi*, 1997, 7(1), ss.128-139.
- Acıpınar, M., “Osmanlı Kronikleri Işığında Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın Akdeniz Seferleri (1609-1623)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2013, XXVIII (1), ss.5-35.
- Adalıoğlu, H., H., (1990) Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârîh-i Âl-i Osman'ı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Ademler, B., (2007) *Düstûrnâme-i Enverî* (Dil özellikleri-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya (Türkiye).
- Afyoncu, E., “Talikizade Mehmed Subhi'nin Hayatı Hakkında Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2001, XXI, ss. 285-306.
- Ağarı, M., (2013) “Ya'kûbî”, *TDVİA*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul.
- Ahadi, N., (2019) Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehname-i Selim Han), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı Konya, (Türkiye).
- Ahadi, N., “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Seyyid Lokman'ın Selimnâmesi”, *Kisbu İlahiyat Dergisi*, 2020, 1(3), ss. 95-120.
- Akalın, M., “Ahmedî'nin Dili”. *TDAY-Belleten 1989*, ss. 9-153.
- Akalın, Şükrü Haluk, vd. (2011) *Türkçe Sözlük*, (11. baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- Akar, M., “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Halil-nâme'nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri”, *Aydın Türklük Bilgisi*, 2019, 5 (2), ss. 73-98.
- Akçay, H., (1999) Ahmedî'nin İskender-nâme'si (Transkripsiyonlu Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Şanlıurfa (Türkiye).

Akgül, H. (2022). “Seyyid Murâdî’nin İki Manzum Tarihi: Fetih-nâme ve Gazavât-ı Hayreddin Pâşâ”, Presented at the 8th International Mardin Artuklu Scientific Researches Conference, Mardin, 2022, ss.332-341.

Akgül, H., “Mısır’ın Fransızlardan Geri Alınışını Anlatan Bir Fetih-nâme: Kethüdâ-zâde Arif Efendi’nin Fetih-nâmesi”, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2022, 7 (2), ss.29-56.

Akgül, H., “Mustafa Nedîm’in Zafer-nâme’si”, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 2023, 9 (1), ss. 1-30.

Akgül, H., “Zamîrî ve Şemîmî’nin Fihrist-i Şâhân’a Zeyilleri”, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 2022, 8 (2), ss.1580-1603.

Akgün, M., (2008) Harîrî Abdülcelil Efendi’nin Ferahat-nâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Akın, L., (2018), Seyyid Lokman’ın Şehname-i Tafsil-i Hal-i Al-i Osman’ı (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin- Tıpkıbasım), (1.baskı), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.

Akın, L., “Unutulmuş Bir Eser: Seyyid Lokman’ın Şehname-i Tafsil-i Hal-i Al-i Osman’ı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyat Dergisi, 2014, 51, ss.1-20.

Akkaya, M., (2020), Şemsî Paşa Şeh-nâme-i Sultân Murâd, (2. Baskı), Nobel Bilimsel Eserler Yayınları, Ankara.

Akkuş, M., (1991), Eyyübî, Menâkıb-ı Sultân Süleyman (Risâle-i Padişâh-nâme), (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Aköz A. ve Demireğen, A. K., (2021), Muhyî’nin Selimnâmesi, (1. Baskı), Palet Yayınları, Konya.

Aköz, A. ve Yavuz, O., (2019), Târîh-i Feth-i Mısır: Şîrî’nin Şâhâne-nâmesi, (1. Baskı), Palet Yayınları, Konya.

Aköz, A., “Muhyî ve Selimnâmesi” VIII. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara, 2018, ss.33-46.

Akpınar, Ş., “Minyatürlerle Süslenmiş Manzum Bir Tarih: Şeh-nâme-i Nâdirî”, Divan Edebiyatı, Araştırmaları Dergisi, 2019, 2(23), ss.1-44.

Aksoy, H., “Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetih-nâmeler”, İLAM Araştırma Dergisi, 1997, 2(2), ss. 7-19.

Aksu, H., “Sultân III. Murad Şehinşahnamesi, Sanat Tarihi Yıllığı”, 1981, 9-10, ss. 1-22.

Alıkılıç, D., (1993) Ganî-zâde Mehmed Nâdirî'nin Şeh-nâme-i Nâdirî'si, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Alper, K., (2012), Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).

Alper, K., “Türk Edebiyatında Süleyman-nâmeler”, Turkish Studies, 2014, 9(7), ss. 147-163.

Alper, K., “XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi, 2012, 3 (2), ss. 143-154.

Altınova, M., “Kütahyalı Firâkî Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Yeni Şiirleri Üzerine Düşünceler”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 3 (2), ss. 374-396.

Ambros, E., G., “Şaire Özgünlük Hakkı Tanımak: Firdevsî-i Rûmî'nin Kutbnâme'si ve Latîfî'nin Elitist Eleştirisi”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, 2018, 1 (1), ss. 50-74.

Anhegger, R., “Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser: Mu'âlî'nin Hünkâr-nâme'si”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 1949, 1 (1), ss.145-166.

Anhegger, R., “İstanbul Su Yollarının İnşasına Ait bir Kaynak: Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultân Süleyman'ı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 1949, 1 (1), ss.119-138.

Anhegger, R., “Selâtînnâme Müellifi Kemal”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1952, 4 (4), ss.447-470.

Antepli Aynî, *Nusret-nâme*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY No: 6125.

Antepli Aynî, *Nusret-nâme*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum No: 1331.

Argunşah, M., (1986), Şükrî'nin Selîm-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Argunşah, M., (1997), Şükrî-i Bitlisi Selîm-nâme, (1. baskı), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Argunşah, M., “Şükrî-i Bitlisi, Selim-nâmesi ve Eserin Dili”, Türk Dünyası Araştırmaları, 1988, 55, ss.51-72.

Argunşah, M., “Türk edebiyatında Selim-nâmeler”, Turkish Studies, 2009, 4(8), ss. 31-47.

Arslan, M., (2006), *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi'* (IV. Murad'ın Revan Seferi), (1. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Arslan, M., (2015), *Mehmed Celâl'in Manzum Tarihleri*, (1. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Arslan, M., (2019). *Osmanlı Pâdişahlarının Manzum Tarihçeleri Fihrist-i Şâhânlar*, (1. Baskı), Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.

Arslan, M., “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynî'nin Nusretnâmesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1996, 3(0), ss. 13-56.

Arslantürk, H. Ahmet, Kaçar, M., (2012), *Merâhî'nin Fetih-nâme-i Sigetvar'ı Kanuni'nin Son Seferinin Şiirsel Anlatımı*, (1. Baskı), Okur Kitaplığı, İstanbul.

Atasoy, N., “III. Murad Şehinşahnamesi, Sünnet Düğünü Bölümü ve Philadelphia Free Library'deki İki Minyatürlü Sayfa” *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1973, (5), ss.359-387,

Ateş, A., “Ma'nevî ve Ağriboz Fetih-nâmesi”, *Fâtih ve İstanbul*, 1953-1954, 1 (3-6), ss. 281-299.

Ateş, A., “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitan-ı Tevarih-i Müluk-i Al-i Osman Münasebeti ile)”, *Türkiyat Mecmuası*, 1942, 7-8(1), ss. 253-267.

Atıncı, S., (2019) Mü'min-zâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi'nin Silkü'l-Le'âlî Âl-i 'Osmân Adlı Eserinde Veziriazam Biyografileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Muğla (Türkiye).

Atik, A., "Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme'si", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2012, 8 (8), ss.21-36.

Atsız, H. N., (1949), Ahmedî, Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, (1. baskı), Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Atsız, H. N., (2015), Üç Osmanlı Tarihi, (3.baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Avcı, İ., (2013) Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir (Türkiye).

Avçın, M., "Nihâlî'nin Fetih-nâme-i Yemen İsimli Mesnevisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, 10(50), ss.16-24.

Averbek, G. D., (2020), Bitlisli Şükrî Dîvânı, (1. baskı), DBY Yayınları, İstanbul.

Ay, Ü., (2015), Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe, (1. baskı), Kocav Yayınları, İstanbul.

Ay, Ü., "Bir Deniz Savaşımızın Manzum Hikâyesi: Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe", 2. Uluslararası Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi, Muğla, Kasım 2013, ss.84-116

Aydemir M., (2006), Enisü'l-Guzzât Metin-Dizin, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van (Türkiye).

Aydemir, Emrah, Özer, Fatih. (e-kitap) (2019), Faik Reşâd, Eslâf, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64564,eslafpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 27.09.2019).

Aydın, M. "Eflak Beyliği", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 2013, (23), ss. 1-24.

Aydın, S., (2018) Derviş Gubârî'nin Gazavât-Nâme-i Midilli Adlı Eserinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın (Türkiye).

Aydüz, S., “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2004, 2(4), ss. 265-295.

Aynur, H., (1993) Mahremî ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultân Selim Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Aynur, H., “Tatavlı Mahremî'nin Şeh-nâme'sinde Sur Dışı İstanbul'u”, Osmanlı İstanbulu V: V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2018, ss. 43-68.

Aynur, H., “Tatavlı Mahremî'nin Şeh-nâme'sinde Sur İçi İstanbul'u”, YILLIK: Annual of Istanbul Studies, 2020, 2, ss.143-150.

Aynur, H., “Tatavlı Mahremî'nin Şeh-nâme'sinde Şehirler “, M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler, Ülke Yayınları, 2015, ss. 201-214.

Babinger, F. (1955), Fetih-nâme-i Sultân Mehmed, (1. baskı), Maarif Basımevi, İstanbul.

Babinger, F. (1992), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. Coşkun Üçok, (1. baskı), KTB Yayınları, Ankara.

Babür, Y., (2016), Nihâlî, Fethiyye-i Yemen Mesnevisi, (Giriş-İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri ve Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzincan Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzincan (Türkiye).

Bahârî, *Kıyâmet-nâme*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No:53585.

Balata, R. Y., (1992) Hünkâr-nâme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Banarlı N. S., “Ahmedî ve Dasitan-ı Tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman”, Türkiyat Mecmuası, 1939, 6(0), ss. 49-176.

Başar, F. “İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2010, 8(16), ss. 61-100.

Başkan, Y., “Târîh-i Sultân Fâtih Mehmed”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2013, 3(5), ss. 57-73.

Başpınar, F., “Kanuni Sultân Süleyman’ın Son Seferine Dair Bir Mesnevi: Merâhî’nin 'Fethnâme-i Sefer-i Sigetvar' Adlı Eseri”, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2013, 2 (4), ss.18-74.

Baymak, E., “Sûzî Çelebi’nin Gazavât-namesinde Tuna Nehrinin Varlığı”, Pirizrenli Suzi’nin 500. Yılı (Bildiriler, Bilgiler, Belgeler), Prizren, 2000, ss. 54-57.

Bayrak, M., O., (2002), Osmanlı Tarihi Yazarları, (2. baskı), Milenyum Yayınları, İstanbul.

Bayraktar, S., (2019) Ömer Derya Bey’in Estergon Fetihnamesi (Metin-İnceleme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Samsun (Türkiye).

Biçer, B. (2005) Firdevsî-i Rumî ve Tarihçiliği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Konya (Türkiye).

Bilgen, A., (2007), Adâi-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi, (1.baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Birinci, N., (1988), Kırım Zafer-nâmesi -Hayrâbât-, (1. Baskı), KTB Yayınları, Ankara.

Birinci, N., “1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol”. Kubbealtı Akademi Mecmuası, 1984, 13 ss. 29-42.

Bölükbaşı, M., (2019), “Araplarda Tarih Yazıcılığı Gelişimi”, Dil-Edebiyat ve Tarih Araştırmaları, (1. Baskı), ed. Hüseyin Demir ve Tunay Karakök, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Bölükbaşı, M., (2019), 9-14. Yüzyıllar Arası Yazılmış Arapça Tarih Kaynaklarında Terminoloji, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Canım, R., (2000), *Latîfî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)* (1. baskı). AKM Yayınları, Ankara.

Canım, R., (2014), Divan Edebiyatında Türler, (4.baskı), Grafiker Yayınları, Ankara.

Cansever, M., (2018) Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Taht Tasvirleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Denizli (Türkiye).

Carr, E. H., (2002), Tarih Nedir?, çev. Misket Gizem Gürtürk, (2 .baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Celep, M., (2017) Düstûr-nâme-i Enverî'nin Transkripti ve Türk kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (XVIII. kitap-Aydınoğulları), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Cevrî, *Selîmî-nâme*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum No: 1310.

Collingwood, R., G. (1997), Tarih Tasarımı, çev. Kurtuluş Dinçer (2. baskı), Gündoğan Yayınları, Ankara.

Coşkun, M., (2002), Manzum Bir Şairler Tezkiresi, Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân'ındaki Şair Biyografileri, (1.baskı), Bizim Büro Yayınları, Ankara.

Çabuk, V., (1986). Tâlikî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şeh-nâmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Çakır, M. ve Koncu H. (2021). “Şehîd Ali Paşa'nın İcraatı ve Mora Fethine Dair Bir Eser: Fârîs'in Ravza-i Alî'si”, İskender Pala Armağanı, ed. Nagihan Gür, Kapı Yayınları, İstanbul, ss. 375-468.

Çakır, M., Fatma Kaytaz “Behiştî Ahmed Çelebi'nin Yazdığı Osmanlı Tarihi'nin (Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-I Osmânî) Bilinmeyen Eksik Kısımına Dair”, Turkish Studies, 2013, 2 (1), ss. 99-112.

Çakır, M., S., “Ahmedî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar”, Ahmedî Sempozyumu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Sivas, 2018, ss.263-270.

Çelebioğlu, A., “Zaifi'nin ‘Gazavât-ı Sultân Murad İbni Muhammed Han’ Adlı Mesnevisi”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, 1998, 1, ss. 151-159.

Çelik, A. F., (2009) Fethullah Arifi Çelebi'nin Şah-name-i Al-i Osman'ından Süleyman-name (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Çelik, H., (2011) Sa'âdet-nâme (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya (Türkiye).

Çetin, N., M., (1988) "Ahbar", *TDVİA*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul.

Çevikel, N., "Kıbrıs Fetih-nâmeleri ve Zîrek'in 'Tarih-i Kıbrıs'ı", XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Ankara, TTK Yayınları, 2005, ss.1137-1152.

Çınar, B., (2012). "Bosnalı Sabit ve Ziya Paşa'nın Zafer-nâmelerindeki Şekil ve Zihniyet Mukayesesi", *Turkish Studies*, 2012, 7(3), ss. 801-812.

Çiftçi, F., "Urcûzeler ve İbn 'Abdirabbih'in Tarihî Urcûzesi: Bir İslâm Tarih Yazım Türü Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, 16 ss.1-53.

Çiftçioğlu, İ., "Karamanlı Dönemi Şeh-nâme Yazarları ve Eserleri Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, 4(2), ss.57-66.

Çolak, A., "Bahârî, Fetih-nâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebi-Tarihi Üslupla Anlatılışı", *Turkish Studies*, 2015, 10(4), ss.373-408.

Çoruhlu, T., (1991), *Osmanlı Tüfek Tabanca ve Teçhizatı*, (1. Baskı), Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Dadan, A., "Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî ve Fütûhu's-Şam Adlı Eseri", *İSTEM*, 2021, 38, ss.141-154.

Danacı, N., (1981) *Selim-nâmeler ve Şîrî'nin Selim-nâmesi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Değirmenci, T., "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin Paşanâme'si ve 17. yüzyıldan Eşkıya Hikâyeleri", *Kebikeç*, 2012, 33, ss.127-147.

Demir, M., "İslam Orta Çağında İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2010, 14 (34), ss.255-273.

Demiriş, B. “Greklerde ve Romalılarda Tarih Yazımı: I. Greklerde Tarih Yazımı”, Anadolu Araştırmaları, 2011, 0 (13), ss.231-240.

Demiriş, B., (2006), Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan İS 5. Yüzyıla), (1. Baskı), Ege Yayınları, İstanbul.

Demiriş, B., “Greklerde ve Romalılarda Tarih Yazımı: 2. Romalılarda Tarih Yazımı”, Anadolu Araştırmaları, 2011, 0 (15), ss.431-459.

Dereli, Ö., (2017) Sinoplu Safâî'nin Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Transkripsiyonlu Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Eski Edebiyatı Bilim Dalı, Samsun (Türkiye).

Devellioğlu, F., (2003), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, (20. Baskı), Aydın

Dilçin, C., (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, (1.baskı), TDK Yayınları, Ankara.

Direk, M. (1973), Şîrî, Tarih-i Feth-i Mısır (30b- 50a), (Yayımlanmamış Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Duman, F., (2019), Klâsik Türk Edebiyatı'nda Fetih-nâme Geleneği ve Sâfi Mustafa Efendi'nin Cihâd-nâme'si: İnceleme-Metin, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye).

Duman, R., T., (2006) Fetih-nâme-i Sultân Mehmed (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elâzığ (Türkiye).

Durmuş, T., I., “Rumelili Bir Şair Aile Üzerine Düşünceler: Nehârî, Sa'yî, Mü'min, Sûzî”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2018, 20, ss. 269-282.

Dündar, H., (2006), Rahîmî-zâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un Gence Fetih-nâmesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Kritisasyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye).

Düzdağ, M., E. (2012), Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları, (1.baskı), Kapı Yayınları, İstanbul.

Düzenli M. B. ve A. Akgül, (2018), *Senâyî'nin Manzum Süleymaniyye'si*, (1.baskı), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

Düzenli M. B., A. Akgül, “Senâyî'nin Süleymaniyye Adlı Eseri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2018, 21, ss.147-160.

Ebrahimi, D., (1991) *Arifî Fethullah Çelebi ve Fütuhât-ı Cemile'sinin Tenkidli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Egüz, E., (2020), *Nakkaş Nigârî'nin Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Gazavatnamesi*, (1.baskı), Palet Yayınları, Konya.

Egüz, E., *Nakkaş Nigârî'nin Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Gazavatnamesi*, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2020, 25, ss. 310-329.

Elhâc Mehmed Ârif Efendi, *Fetih-nâme-i Garra Bâ Tevârih-i Ra'nâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, No: 1438.

Eliaçık, Muhittin, Kürşat Şamil Şahin, “Sa-yî Mustafa Çelebi'nin Belgrad Fetih-nâmesi”, *International Journal of Language Academy*, 2015, 3/4, ss. 141-159.

Emecen, F. M. (2020), “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler”, *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İncik'a Armağan*, ed. Mehmet Öz ve Serhat Küçük, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara.

Emecen, F. M., (2020), *Osmanlı Klâsik Çağında Hilafet ve Saltanat*, (1. baskı), Kapı Yayınları, İstanbul.

Er, Ş., (2013), *Se'âdet-nâme Kütahyalı Firâkî Abdurrahmân Çelebî*, (1. baskı), Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.

Eravcı, H. M., (2009), *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, (1.baskı), MVT Yayıncılık, İstanbul.

Erdemir, A., “Sinoplu Safâyî ve Bir Eseri: Terceme-i Vasâyâ-yı Şeyh Vefâ”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, 9, ss. 219-235.

Erdoğan, Ç., (2019), Mevlânâ İsa ve Câmî<ü'l-Meknûnât Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Erdoğan, E., “Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: ‘Terakki’ Tevcihi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2010, 3(11), ss.238-244.

Erdoğan, M., “Yeniçeriliğin Kaldırılışına Dair Tarihî ve Edebî Bir Eser: Emâre-i Zafer”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2009, (25), ss. 71-107.

Eroğlu, S., (2007), Âsafi'nin Şecâatnâme'si, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).

Eroğlu, S., “Âsafi'nin Şecâat-nâme Mesnevisi “, Turkish Studies, 2009, 4(7), ss.253-297.

Eroğlu, S., “Sultân II. Murad Dönemi Osmanlı Şark Seferleri'ni İhtiva Eden İki Manzum Tarih: Âsafi'nin Şecâatnâme'si ve Harîmî'nin Gonca-i Bâğ-ı Murâd'ı”, Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi (IJHAR), 2020, 4(3), ss.53-64.

Eroğlu, S., “Kütahyalı Harîmî ve Gonca i Bâğ ı Murâd Mesnevisi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014, (7)32, ss. 77-94.

Ersoy, A., N., Arvas, “Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Bulunan Bir Gazavatname: Gazavât-ı Hâlid Bin Velid”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, 15 (3), ss. 317-334.

Erünsal İ., “Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn<amat Defteri”, Osmanlı Tarih Araştırmaları, 1984, 4, ss.1-17.

Eser, M., “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği”, İSTEM, 2009, 13, ss.261-280.

Esmail, M., E., (2005) Kâşifi'nin Gazânâme-i Rum Adlı Farsça Eseri ve Türkçeye Tercüme ve Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Fayda, M., (1992) “Belâzürî”, *TDVİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul.

Fayda, M., (1995) “Ensâb”, *TDVİA*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul.

- Fayda, M., (1996) “İbn İshak”, *TDVİA*, C. 20, TDV Yayınları, İstanbul.
- Fayda, M., (2011) “Tarih”, *TDVİA*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul.
- Fayda, M., (2012) “Vakıdî”, *TDVİA*, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul.
- Fedai, H., “Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesindeki Özdeyişler ve Deyimler”, Pirizrenli Suzi'nin 500. Yılı (Bildiriler, Bilgiler, Belgeler), Prizren, 2000, ss. 10–38.
- Futûhî, *Enîsü'l-Guzât*, Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A 929/1.
- Futûhî, *Enîsü'l-Guzât*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Ayasofya, No: 3785.
- Gedik, Ü., “IX-X/XV-XVI Yy. İran Tarih Yazıcılığı”, Nüsha, 2017, 17 (45), ss.35-50.
- Göger, V. ve Sarıkaya, H., (2015), Serhengî, Fetih-Nâme-i <Akl-i Vâdî-i Serhengî [Bir Müşahidin Dilinden Osmanlıların 1574 Tunus Seferi], (1. Baskı), Semerkand Yayınları, İstanbul.
- Göre, Z., “Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Şecâ'at-nâme'sinde Edebî Tasvirler”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 2019, 6 (16), ss. 401-431.
- Gül, M., “Enîsü'l-Guzzat'ın Dil Özellikleri”, IDIL (Sanat ve Dil Dergisi), 2013, 2(7), ss. 61-78.
- Gül, M., “Kanunî'nin Macaristan Seferine Işık Tutan Bir Eser: Enîsü'l-Guzzât”, Turkish Studies, 2013, 8(5), ss. 311-319.
- Gülbeden, Z., (2019) Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultân Süleyman Adlı Eserinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın (Türkiye).
- Gülbeden, Z., “16. Yüzyıl Divan Edebiyatı Şairi Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultân Süleyman Adlı Eserinde Geçen Deyimler ve Atasözleri”, Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi, 2019, 4 (2), ss. 245-257.
- Gültaş, A., (1996), Hâilnâme, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gültekin, H., “Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm'da Firdevsî Maddesi”, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, 2013, VI (3), ss.239-261.

Gümüş, E., “16. Yüzyıl Osmanlı Tarihçisi Şükri-yi Bitlisî ve Eseri ‘Selîm-nâme’”, I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2007, Beyan Yayınları, ss. 297-307.

Gürbüz, M., “Abdî’nin Zafer-nâme’si”, Turkish Studies, 2015, 10(16), ss.627-670.

Gürbüz, M., “Ta’likî-zâde Mehmed Subhî’nin Firâset-nâme’si”, Turkish Studies, 2017, 12(5), ss.165-176.

Gürsu, U., “Osmanlı’daki Hükümdarlık Anlayışının Tarih-i Ebu'l-Feth'teki Yansımaları”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 2011, 43 (43), ss. 67-84.

Güzel, B. (2017), Mehmet Cemîl-Muhtasar ve Manzûm Târîh-i Osmanî, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Herodotos, (1973). Herodot Tarihi, çev: Müntekim Ökmen, (1. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hizmetli, M. “Endülüs’te Tarih Coğrafya Yazıcılığı”, I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak, 2015, ss.353-357.

İbrahim Hilmi, *Şeh-nâme-i Âl-i Osman*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY No:6157.

İbrahimi, D., (1995) “Enisü’l-Kulûb”, *TDVİA*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul.

İçli, A. “Süleyman Şâdî’nin Yayınlanmamış Türkçe Şiirleri”, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2020, (3), ss.10-21.

İleri, V., (2019) Melek-zâde Ahî Rüstem Dârâ’nın Şâhname-i Ahî Adlı Eseri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, (Türkiye).

İnan, G., (2013) Ahmed Hasîb Efendi’nin Mecmûa-i Tevârîh’i, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne (Türkiye).

İnan, G., (2019) Hasib’in Silkü'l-Le’âl-i Âl-i Osman İsimli Manzum Tarihinde Fatih Devri (İnceleme-Metin), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

- İnan, G., (2021) *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osman: Manzum Osmanlı Tarihi, I ve II. cilt (1299-1481), (1. Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.*
- İnan, G., “Manzum Bir Osmanlı Kroniği Olan Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân'ın Kaynakları”, *Turkish Academic Research Review*, 2021, 6 (1), ss.308-334.
- İnanan, Ö., “Kıyâfetü'l-İnsâniyye Fî Şemâili'l-Osmâniyye'den Hareketle Osmanlı Padişahlarının Gerçek Portresi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2018, 2(4), ss. 201-212.
- İpekten, H., (2005), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, (7. baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.*
- İpekten, H., vd., (1989), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, KTB Yayınları, Ankara.*
- İsen, M. (1994), *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı (1. baskı). AKM Yayınları, Ankara.*
- Javanshir, Lale (2020). *History and Literature Interwoven Yet Distinct: The Paşanâme, a Seventeenth-Century Ottoman Turkish Meşnevî on Conflicts in Rumelia and the Northern Black Sea Region, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Toronto, Department of Near and Middle Eastern Civilizations, Toronto (Kanada).*
- Kaçar, M. “IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulûû'nin Paşanâme İsimli Eseri”, *Türkiyat Mecmuası*, 2011, 21 (1), ss.267-280.
- Kanar, M., (2010) “Şâhnâme”, *TDVİA*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul.
- Kapar, M. A., (1995) “Eyyâmu'l-Arab”, *TDVİA*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. ve Eskikurt, A., (2010), *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence [Osmanlı-İran Savaşları ve Gence'nin Fethi (1583–1590)], (1. Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul.*
- Karabacak, S., (2019) *Târîh-i Selâtîn (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana (Türkiye).*
- Karacan, T., (1991), *Sâbit Zafername, (1. Baskı), Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.*

Karanfil, M., (1998), Hârimî'nin Zafer-nâme ve Gonca'sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).

Kararmaz, M. (1996). Heft Dastan Adlı Eserin Tahkikli Transkripsiyonu ve Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri (Türkiye).

Kars, R., "Seyyid Lokmân'ın 'Zübdetü't-Tevârih' Adlı Eseri'ne Göre "III. Murad Dönemi "Feth-i Fas" Bahsi", Tarih ve Gelecek Dergisi, 2020, 6(3), ss. 974-987.

Kaya, G., (2006), Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Asafi Paşa'nın Şecaatnamesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).

Kaya, Y., B., "Sinoplu Safâyî Hayatı Eserleri ve İnebahtı ve Moton'un Fethini Anlatan Fetihnamesi", Palimpsest, 2016, 1(2), ss.71-81.

Kaytaç, F., (2016), Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî, 791-907/1389-1502. II, (1. baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Kaytaç, F., M. Çakır, (2020), Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî, 686-791/1288/1389. I, (1.baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Kaytaç, Fatma, (2011), Behiştî Tarihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin), (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Kazan, H., "Farklı Açıldan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", Osmanlı Araştırmaları, 2010, 35, ss.117-136.

Kılıç, Ü., "Ensabın Cahiliye Arapları ve Hz. Peygamber Nazarındaki Yeri ve Önemi", Siyer Araştırmaları Dergisi, 2017, 0(2), ss.45-63

Kılınç, S. (1973), Şîrî, Tarih-i Feth-i Mısır (1b-30a), (Yayımlanmamış Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Kocatürk, V., M., (1964), Türk Edebiyatı Tarihi, (1. baskı), Edebiyat Yayınevi, Ankara.

Koyuncu, F., “Şairin Dilinden Fetih: Râzî'nin Mora Fetih-nâmesi” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2019, 46, ss. 129-152.

Kut, G. ve Bayraktar, N., (2003), Şeh-nâme-i Sultân Murâd, (1. Baskı), Harvard Üniversitesi Yayınları, ABD.

Kut, G., (2006) “Ahmedî”, İslam Ansiklopedisi, C.2, TDV Yayınları, İstanbul.

Küleççi, N., (1985) Ganî-zâde Mehmed Nâdirî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şeh-nâme'sinin Tenkidli Metni, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye).

Küleççi, Numan, Turgut Karabey, “Fetih-nâme-i Kıbrıs”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 1995, 2, ss.81-102.

Levend, A. S., (2000), Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, (2. baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Lokmacı, S., “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Gazavatnameler ve Ebubekir b. Abdullah'ın Şark Seferleri İsimli Gazavatnamesi”, Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, Haziran 2017, 21(2), ss. 665-677.

Mehmed Arif, “Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Makalesine Zeyl: Şecâ-atname” Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 1332/1914, 5(26), ss.110-118.

Mehmed Nazîf, *Emâre-i Zafer*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY No: 2474.

Mehmed Süreyya, (1996), Sicill-i Osmanî, C.2, Nuri Akbayar (Haz.), (1. baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Mercan, İ. H., “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıb-nâme ve Gazavât-nâmeler Hakkında”, Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi, 2003, 6(10), ss. 107-130.

Merçil, E., “Ahmed b. Mahmûd'un Selçuknamesi (ölm. 1569-1570)”, Tarih Dergisi, 2011, 0 (23), ss.219-232.

Mert, Ö., “Şerîfî'nin Fetihname-i Kıbrıs'ı”, İ.Ü. Edeb. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, 1973, 4-5, ss. 49-78.

Murtazavî, M., “Timur ve Moğol devirlerindeki “Şâhnâme” Taklitçileri”, (çev. Selami Turan ve Aliye Yılmaz), *Turkish Studies*, 2009, 4(7), ss.682-759.

Mustafa Nedim, *Zafer-nâme*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum No: 1343.

Olgun, İ. ve Parmaksızoğlu, İ., (2011), *Kutb-nâme*, (2. baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Ortaylı, İ., (2011), *Tarih Yazıcılık Üzerine*, (2. Baskı), Cedit Neşriyat, Ankara.

Önal, R., “Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihçiliği”, *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 2019, 5(1), ss.523-531.

Önkal, A., “Araplarda Ensab İlmi ve İslam Tarihi Açısından Önemi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, 3 (3), ss.117-132.

Öz, E., (2019), *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde Bulunan FY1404 Numaralı Şehinşahname'nin Minyatürleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Konya (Türkiye).

Öz, Ş. (2006), *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Özbek, Y., “Şükri-i Bitlisî Selimnâmesi Minyatürleri”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 2004, 1 (17), ss. 151-193.

Özcan, A. (2001), “Düstûr-nâme-i Enverî”, *TDVİA*, C. 10. TDV Yayınları, İstanbul.

Özcan, A., (2012), *Şecâ'at-nâme*, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585), (1. Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Özcan, A., “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Özel Sayısı 2003/1, (14) ss. 55-62.

Özcan, A., “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2013, 0 (1), ss.271-293.

Özgüdenli, O. G., (2011) “İran”, *TDVİA*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul.

Özgüdenli, O. G., (2011) “Osmanlılardan Önce Anadolu”, *TDVİA*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul.

Özkan, Ö., (2007), *Derviş Gubârî Gazavât-nâme-i Midilli (Midilli Kıssası)*, (1. baskı), Alp Yayınevi, Ankara.

Özkan, Ö., “Gazavat Nâme i Midilli ve Türk Dili ve Kültür Tarihi Bakımından Değeri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2008, 1, ss. 113-126

Özkat, M. “Türk Edebiyatında “Fihrist-i Şâhân” Tarzı Manzumeler ve Adanalı Müverrih Sürûrî’nin Silsile-i Nefise Adlı Eseri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, 2021, 4 (2), ss. 527-570.

Özkuzugüdenli, B., “Selçuklu Tarihinin Az Bilinen Bir Kaynağı: Hasan-ı Yezdî’nin Câmi‘u’t-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eseri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 2016, (5), ss.143-166.

Özlem, D., (2010), *Tarih Felsefesi*, (1. baskı), Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.

Özmen, A., “Türk Edebiyatında Telif Edilen Zafer-nâme Örneklerinden Zafer-nâme-i Cenâb-ı Hânî”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2019, 5 (4), ss. 710-741.

Öztürk, N., (1991), *Hadîdî Tevârîh-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (1. baskı), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, N., (2001), *Selâtin-nâme (1299-1490)*, (1. baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Öztürk, N., (2012), *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar)*, (2. baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Öztürk, N., (2015), *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri-Ahmedi’den Ahmed Refik’e-* (2. baskı), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Öztürk, N., “Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 1987, 50, ss. 9-108.

Pala, İ., (2011). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (20. baskı), Kapı Yayınları, İstanbul.

Parlatır, İ., (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (4.baskı), Yargı Yayınevi, Ankara.

Parmaksızoğlu, İ., “Abdurrahman Gubarî'nin Hayatı ve Eserleri”, Tarih Dergisi, 1950, 2, ss.347-356.

Parmaksızoğlu, İ., “Lutfî Paşa'yla İlgili Yeni Bir Belge” Belleten, 1982, XLVI (181), ss.63-65.

Parmaksızoğlu, İ., “Yeni Bir Şeh-nâme”, Belleten, 1982, XLVI (182), ss.319-322.

Polat, M., (2019) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 6043 Numaralı Şecaatname Minyatürlerinde Hükümdar Tasvirleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye).

Poyraz, Y., Bayraktar, S., “Ömer Derya Bey'in Estergon Fetihnamesi”, Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 2020, 2(2), ss. 142-152.

Pul, A., “Anonim Bir Osmanlı Kaynağı: Girid Fethi Tarihi”, BELLETEN, 2008, 72(264), ss. 591-602.

Safran, M., A., Şimşek, “Anlatı Bağlamında Tarihyazımının Sorunları”, BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, 59, ss.203-234.

Sağrılı, A., (1993), Keşfi Mehmed Çelebî Selim-nâme veya Bâğ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Sarı, M., (1994), Gelibolulu Za'ifi Muhammed Gazavat-ı Sultân Murad Han, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Severcan, Ş., (1988), Keşfi'nin Selim-nâme'si, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri (Türkiye).

Severcan, Ş., “Keşfi'nin Selim-nâme'si”, Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi, 1989, 3, ss. 417-430.

Seyyid Murâdî, *Feth-i Kal'a-i Nova*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY No: 2475.

Seyyid Murâdî, *Fetih-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan No:1292.

Seyyid Murâdî, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan No:1291.

Sezen, T. ve Torun A. (2017), *Osmanlı Yer Adları*, (Genişletilmiş İkinci Baskı), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları No: 26.

Sılay K., “Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty”, *Journal of Turkish Studies*, 1992, (16), ss. 129-200.

Sılay, K., “Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Dıgression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”, *Türkoloji Dergisi*, 1991, 9 (1), ss.153-162.

Silahşor, *Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye, No:4087.

Söylemez, İ., “İran Kültüründe Şâhnâmehânlık Geleneği”, *Curr Res Soc Sci*, 2017, 3(2), ss.64-70.

Suliman, O. “Antakyalı Münif ve Belgrad Fetihnamesi”, *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2020, 2 (1), ss.39-58.

Suliman, O., (2017), *Tulû'î'nin Paşa-nâme'si*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı Bursa (Türkiye).

Suliman, O., “Rumeli'ye Dair Bir Tarih Vesikası: Tulû'î ve Paşa-Nâmesi”, *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2019, 1 (2), ss.23-34.

Suzan, Y., “Endülüslü Gazâl ve Şiirleri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2019, 11(1), ss.96-122.

Şahin Öztaş, E., “Mahremî'nin Şeh-nâme'sinde Mardin Kalesi'nin Fethi”, *Uluslararası Mardin Araştırmaları Dergisi*, 2021, 2 (1), ss. 7-25.

Şahin, K. Ş., “Fârisî'nin Ravza-i Alî Adlı Eserindeki Tarih Manzumeleri”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020, (20), ss. 416-433.

Şahin, K. Ş., (2017), *Adlî, Manzûme-i Feth-i Şirvan ve Demirkapı*, (1.baskı), KTB Yayınları, Ankara.

Şahin, K. Ş., “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri”, *International Journal of Sport Culture and Science*, 2015, 3(1), ss. 701-714.

Şahinoğlu, K., (1987), *Muhyî Çelebi ve Selim-nâmesi*, (yayınlanmamış mezuniyet tezi) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara (Türkiye).

Şanbey, C. Z., “Leopold Von Ranke Tarihçilere Yol Gösteren Bir Tarih Üstadı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1960, 18 (3-4), ss.273-289 .

Tansel, S., “Silahşor’ün Feth-name-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri”, *Tarih Vesikaları*, 1958, 2(17), ss. 294-320.

Tansel, S., “Silahşor’ün Feth-name-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri”, *Tarih Vesikaları*, 1961, 3(18), ss. 430-454.

Taş, K. Z., (2020), *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*, (1. baskı), Post Yayınları, İstanbul.

Taşkıran, H., “Osmanlı Tarih Yazıcılığına Bir Tepki Olarak Karamanlı Tarih Yazıcılığı: Şikârî ve Karaman-nâmesi” *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara, 2017, ss.667-676.

Tekindağ, M. C. Ş., “Selim-nâmeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1970, 1, ss.197-230.

Togan, Z., V., (1981), *Tarihte Usul*, (3.baskı), Enderun Yayınları, İstanbul.

Tokay, A. T., (2008), *Levhî’nin Gazavât-nâme-i Sultân Süleyman’ı*, (giriş-gramer incelemesi-metin-sözlük-notlar-tıpkıbasım), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, SBE, İstanbul (Türkiye).

Tomar, C., (2011) “İbnü’l-Hatib, Lisânüddin”, *TDVİA*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul.

Toprak, F.A., (2007), *Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir (Türkiye).

Topuzoğlu, T., R., (2007) “Recez”, *TDVİA*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul.

Tulum, M., (1977), *Tursun Bey, Târîh-i Ebü'l-Feth*, (1.baskı), Baha Matbaası, İstanbul.

- Turan, S., Duman, F., “III. Murad’a Sunulan Cihâd-nâme’nin Müellifi Üzerine Bir İnceleme”, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 44, ss. 139-150.
- Uğur, A., (1978), “Selim-nâmeler”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 1978, ss. 367-380.
- Uğur, A., “Şükrî-i Bitlisi ve Selim-namesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982, 25(1), ss. 325-347.
- Uğur, A., vd., (1995), Şükrî-i Bitlisi, Selîm-nâme, (1. Baskı), İsis Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, S. (2007). İbn Haldun Mukaddime, (5. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Usta, İ., “Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan” Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi, 2020, 0(47), ss.375-392.
- Usta, V., (2000). Ahmed Rızâ Manzûme-i Sivastopol, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uygur, C., V., (2018), Fetih-nâme (Kıvâmî), (2.baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ünal, Y., “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20.yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, KADER Kelam Araştırmaları Dergisi, 2010, 8(2), ss.183-206.
- Ünver, İ., “Ahmed Rıdvân’ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osmân) Bölümü”, Türkoloji Dergisi, 1979, VIII (1), ss. 345-402.
- Ünver, İ., (1983), İskender-nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, (1. baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- Ünver, İ., (1989) “Ahmed Rıdvân”, İslâm Ansiklopedisi, C.2, TDV Yayınları, Ankara.
- Üzümcü, A., (2010) “Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-namesi’ndeki (864-1795. beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe eğitimi Anabilim Dalı, Konya (Türkiye).
- Üzümcü, H. (2015). “Niyazi ve Zafer-nâme-i Ali Paşa” Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2015, 4(1), ss. 105-120.

Üzümcü, H., (2008), *Zafer-nâme-i Ali Paşa* (Transkript ve Değerlendirme) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye).

Virniça, R., (2002), *Suzi ve Vakıf Eserleri*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Woodhead, C., (1979) *The Şeh-nâme-i Hümâyûn of Tâlikî-zâde Mehmed Efendi, A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593-94*, Phd Dissertation, University of Edinburgh, Edinburgh (İskoçya).

Yavuz, H., (2003), *Yemen’de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Târîhi I-II. Cilt*, (1.baskı), TTK Yayınları, Ankara.

Yavuz, H., “İslam Sanatları Bakımından Rumûzî’nin Fütûh-ı Yemen’i”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, 4, ss.53-65.

Yazar, S., “Fetihname-i Kıbrıs'ın Müellifi Olan 'Şerîfi' Kimdir?” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, 18, ss. 175-192.

Yazar, S., “Mora Fethinin (1715) Klâsik Türk Şiirindeki Yankıları ve Râzî’nin ‘Fetih-nâme’ Konulu Bir Şiiri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2019, 2(23), ss. 391-460.

Yazıcı, T., (1992) “Ebû Ali Bel’âmî”, *TDVİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul.

Yazıksız, N., A., “Düstûr-nâme-i Enverî”, *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, (yeni seri), 1930-31, 1(5), ss.83-86.

Yazıksız, N., A., “Osmanlı Tarih-nüvîsleri ve Müverrihleri”, *Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmû’ası*, 1910, ss.41-52.

Yener, Ö., (1965) *IV. Yüzyıl Tarihçilerinden Murâdî’nin Feth-i Kal’a-i Nova Eseri Üzerinde dil Tetkikleri*, (Yayımlanmamış mezuniyet tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (Türkiye).

Yıldırım, B., “Eğin/Kemaliyeli Tanınmamış Bir Velî ‘Fütûhî Baba ve Tuhfetü'l-Mecâlis’ Adlı Eseri”, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2018, 6 (14), ss.151-182.

Yıldırım, K., “Eyyâmu’l-Arab (Arap Savaşları) Bağlamında Zûkâr Savaşı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 2008, 8 (2), ss.125-154.

Yıldırım, M., A., (2014), Yakup Paşa Gazavât-namesi, Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya (Türkiye).

Yıldırım, N., “Dakikî-yi Tusî (Ö.366/976)“, Doğu Esintileri, 2016, (4), ss.105-39.

Yıldırım, N., “İslâm Sonrası İlk Dönem Fars Şairleri”, Doğu Esintileri, 2017, (6), ss.175-213.

Yıldırım, S., (2018) Sâ’ilî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i Osmânî’si (İnceleme – Metin – Çeviri), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Yıldırım, S., “Sâ’ilî-i Şîrâzî’nin Tarih-i Âli-i Osmanî’sinde Kozmik Unsurlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, 2021, 128 (252), ss. 217-232.

Yıldırım, S., “XVI. Yüzyıl İran Şairlerinden Sâ’ilî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i Osmânî’si”, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası, 2018,33 ss. 91-114.

Yıldız, A., “Ahmedî’nin Memleketine Dair“, Ahmedî Sempozyumu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Sivas, 2018, ss.15-18.

Yıldız, Ö., (2017) The Sultan And His Commanders: Representations Of İdeal Leadership İn The Şehname-i Nadiri / Sultan ve Serdarları: Şehname-i Nadiri’de İdeal Liderliğin Temsili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sabancı Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Yılmaz, K. (1983) Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Dîvânı, Zafer-nâmesi ve Teşrifâtü’ş-Şu’arâsının Tenkidli Metni, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum (Türkiye).

Yılmaz, K. H., (2017), Türk Edebiyatında Süleymân-nameler ve Hâkî Efendi’nin Süleymân-name’si, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Yılmaz, K. H., “Hâkî Efendi’nin Süleymannâmesi’nde Yer Alan İkillemelerin Anlama Sağladığı Katkıları”, The Journal of Academic Social Science Studies, 2014, 29, ss. 427-438.

Yılmaz, N. (1995) Selmân Câmîü’l-cevâhir, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ bilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Yınanç, M., H., (1930), Düstûr-nâme-i Enverî Medhal, Türk Tarihi Encümeni Külliyyatı, Evkaf Matbaası, İstanbul.

Yöntem, A. C., “Tarihe Vesika Olacak Eserlerden: Enisü’l-Guzât”, Hayat Mecmuası, 25 Ağustos 1927, 2(39), ss. 243-244.

Yurdaydın, H. G., “Kitâb-ı Bahriye’nin Telifi Meselesi”, DTCF Dergisi, 1952, X (1,2), ss. 143-146.

Yurdaydın, H. G., “Murâdî ve Eserleri “, Belleten, 1963, 27 (107), ss. 453-466.

Yüksel, F., (2010) “Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-namesi'ndeki (1-863. beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe eğitimi Anabilim Dalı, Konya (Türkiye).

Yüksel, H. (1997) Gazavât-nâmeler ve Nâbi’nin Fetih-nâme-i Kamanîçe Adlı Eserinin Metni, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir (Türkiye).

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.alvinportal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22Uppsala+Ottoman+Heritage%22%7D%5D%5D&c=17&aqe=%5B%5D&af=%5B%5D&searchType=EXTENDED&pid=alvin-record%3A55587&dswid=2829#alvin-record%3A55587> (25.04.2021)

< <http://www.toplukatalog.gov.tr/> > (20.02.2022)

<<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195593/mehmed-cemil-muhtasar-ve-manzum-tarih-i-osmani.html>> (10.04.2022)

<<https://ekitap.ktb.gov.tr/>> (2020-2022)

< <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf> > (25.06.2022)

< <http://www.yazmalar.gov.tr/> > (01.01.2021- 28.06.2022)

< <http://lugatim.com/> > (06.06.2022- 18.06.2022)

EKLER

Ek-1: Manzum Tarihler Listesi

Telif Tarihi	Eser Adı	Müellifi	Nazım Şekli	Türü	Beyit Sayısı	Dili
1403	Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman	Ahmedî	Mesnevî	Manzum	334	Türkçe
1414	Der Vâsîf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Halîl-nâme)	Abdülvasî Çelebî	Mesnevî	Manzum	193	Türkçe
1446-1451	Gazavât-ı Sultân Murâd	Gelibolulu Za'îfî	Mesnevî	Manzum	2566	Türkçe
1456	Gazâ-nâme-i Rum	Kâşîfî	Mesnevî	Manzum	1053	Farsça
1465	Düstûr-nâme	Enverî	Mesnevî	Manzum	3730	Türkçe
1470	Fetihname-i Eğriboz	Ma'nevî	Mesnevî	Manzum	101	Farsça
1474	Hünkâr-nâme (Tevârih-i Âl-i Osman)	Mu'allî	Mesnevî	Manzum	5311	Farsça
1487/1488	Fetih-nâme-i Sultân Mehmed	Kivâmî	-	Manzum-Mensur	2316	Türkçe
1490	Selâtin-nâme	Kemâl	Mesnevî	Manzum	3029	Türkçe
1490-1495	Târih-i Ebû'l-Feth	Tursun Bey	-	Manzum-Mensur	558	Türkçe
15.yy sonu	Şeh-nâme-i Ahî	Ahî	Mesnevî	Manzum	1958	Farsça
15.yy	Târih-i Selâtin	Bilinmiyor	Mesnevî	Manzum	1319	Türkçe
1500	Nusret-nâme-i Osmân	Ahmed-i Rıdvân	Mesnevî	Manzum	465	Türkçe
1500	Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton	Sinoplu Safâyî	Mesnevî	Manzum	3668	Türkçe
1502-1512	Gazavât-nâme-i Midilli	Derviş Gubârî	Mesnevî	Manzum	1418	Türkçe
1504	Kutb-nâme	Firdevsî-i Rumî	Mesnevî	Manzum	3599	Türkçe
1507-1512	Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî	Behîştî	-	Manzum-Mensur	2610	Türkçe
1517'den sonra	Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb		-	Manzum-Mensur	770	Türkçe
1512-1520	Selîm-nâme	Muhyî	-	Manzum-Mensur	243	Türkçe
1518-19	Târih-i Âl-i Osmânî	Sâ'îlî-i Şîrâzî	Mesnevî	Manzum	4336	Farsça
1520-21	Şeh-nâme-i Selîm Hânî	Adâ'î-yi Şîrâzî	Mesnevî	Manzum	2670	Farsça
1521	Feth-i Kal'a-i Belgrad	Sa'yî	-	Manzum-Mensur	190	Türkçe
1521	Selîm-nâme	Keşfi	-	Manzum-Mensur	529	Türkçe
1520-1523	Şâhâne-nâme-	Şîrî	Mesnevî	Manzum	1442	Türkçe
1523	Şeh-nâme	Mahremî	Mesnevî	Manzum	12280	Türkçe
1523-24	Tevârih-i Âl-i Osmân	Hadîdî	Mesnevî	Manzum	6646	Türkçe
1524'ten önce	Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Bey	Süzî Çelebî	Mesnevî	Manzum	1795	Türkçe
1524'ten önce	Târih-i Yakub Paşa	Bahşî	Mesnevî	Manzum	2532	Türkçe
1523-24	Selîmî-nâme	Şükri	Mesnevî	Manzum	5829	Türkçe
1526	Kıyâmet-nâme	Bahârî	Mesnevî	Manzum	306	Türkçe
1526'dan sonra	Se'âdet-nâme	Firâkî	Mesnevî	Manzum	4275	Türkçe
1527-1536	Enîsü'l-Guzât	Fütûhî	Mesnevî	Manzum	1198	Türkçe
1537-38	Ferahat-nâme	Harîrî	-	Manzum-Mensur	437	Türkçe
1538	Fetih-nâme	Seyyid Murâdî	Mesnevî	Manzum	1949	Türkçe
1539	Feth-i Kal'a-i Nova	Seyyid Murâdî	Mesnevî	Manzum	1800	Türkçe
1540	Süleymâniyye	Senâyî	Mesnevî	Manzum	3526	Türkçe
1541(?)	Gazavât-ı Hayreddin Paşa	Seyyid Murâdî	Mesnevî	Manzum	10000	Türkçe
1543-44	Cami'ü'l-Meknûnât	Mevlânâ İsa	Mesnevî	Manzum	4412	Türkçe
1550	Tevârih-i Âl-i Osmân	Cemâlî	-	Manzum-Mensur	234	Türkçe
1550	Cami'ü'l-Cevâhir	Selmân	-	Manzum-Mensur	211	Türkçe

1551	Şeh-nâme (Süleymân-nâme)	Gubârî	Mesnevî	Manzum	2250	Farsça
1551'den sonra	Cihâdü'l-Mücâhidîn	Levhî	Mesnevî	Manzum	3260	Türkçe
1552-1557	Fütühât-ı Cemile	Ârifî	Mesnevî	Manzum	1200	Farsça
1553	Gazavât-nâme-i Sinân Paşa	Nigârî	Mesnevî	Manzum	920	Türkçe
1556-57	Süleymân-nâme Hâkî	Hâkî	Mesnevî	Manzum	5303	Türkçe
1558	Şeh-nâme-i Âl-i Osmân	Ârifî	Mesnevî	Manzum	60 bin	Farsça
1559	Vekâyi'-i Sultân Bayezid ma'a Selîm Hân	Ârifî	Mesnevî	Manzum	1000	Farsça
1560	Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe	Nidâî	Mesnevî	Manzum	978	Türkçe
1520-1566	Şeh-nâme	Esîrî	Mesnevî	Manzum	2123	Farsça
1563-1566	Menâkıb-ı Sultân Süleymân	Eyyûbî	Mesnevî	Manzum	1495	Türkçe
1566-1574	Fetih-nâme-i Sigetvar	Merâhî	Mesnevî	Manzum	663	Türkçe
1569-70	Nâme-i Fütüh-ı Yemen	Rumûzî	Mesnevî	Manzum	18580	Türkçe
1570-71	Fetih-nâme-i Kıbrıs	Şerîfî	-	Manzum-Mensur	72	Türkçe
1572	Heft Dâstân	Bilinmiyor	-	Manzum-Mensur	779	Türkçe
1574	Fetih-nâme-i Yemen	Nihâlî	Mesnevî	Manzum	3669	Türkçe
1574	Fetih-nâme-i Akl-ı Vâdî-i Serhengî	Serhengî	-	Manzum-Mensur	70	Türkçe
1574	Selîm-nâme	Vusûlî	-	Manzum-Mensur	566	Türkçe
1574-1595	Cihâd-nâme	Sâfî	-	Manzum-Mensur	449	Türkçe
1578	Zafer-nâme	Seyyid Lokman	Mesnevî	Manzum	?	Farsça
1579-80	Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı	Adlî	Mesnevî	Manzum	623	Türkçe
1580	Şeh-nâme-i Sultân Murâd	Şemsî Paşa	Mesnevî	Manzum	2408	Türkçe
1581	Selîm Hân-nâme	Seyyid Lokman	Mesnevî	Manzum	1615	Farsça
1592	Şehinşâh-nâme	Seyyid Lokman	Mesnevî	Manzum	1615	Farsça
1584-85	Zafer-Nâme-i Ali Paşa- Niyâzî	Niyâzî	-	Manzum-Mensur	318	Türkçe
1585-1590	Gonca-i Bâğ-ı Murâd	Harîmî	Mesnevî	Manzum	1214	Türkçe
1587	Şecâ'at-nâme	Âsafî	Mesnevî	Manzum	6982	Türkçe
1590	Gencine-i Feth-i Gence	Harîmî	-	Manzum-Mensur	228	Türkçe
1590-91	Şehnâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân	Seyyid Lokman	Mesnevî	Manzum	2702	Türkçe
1594	Zafer-nâme-i Abdî	Abdî Çelebi	Mesnevî	Manzum	314	Türkçe
1595	Şeh-nâme-i Hümâyûn	Mehmed Subhî	-	Manzum-Mensur	1079	Türkçe
1598	Şeh-nâme-i Egrî	Mehmed Subhî	Mesnevî	Manzum	2042	Türkçe
1608	Tevârih-i Âl-i Osmân	Tâlibî-i Kefevî	Mesnevî	Manzum	327	Türkçe
1622	Şeh-nâme	Nâdirî	Mesnevî	Manzum	1960	Türkçe
1623-1630	Azmî-zâde Hâletî'nin Manzume	Hâletî	Mesnevî	Manzum	27	Türkçe
1627-28	Selîmî-nâme	Cevrî	Mesnevî	Manzum	4264	Türkçe
1630	Fetih-nâme-i Estergon	Deryâ'î	Mesnevî	Manzum	2122	Türkçe
1630	Paşa-nâme	Tulû'î	Mesnevî	Manzum	2179	Türkçe
1635-1661	Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbî'	Sıdkî Paşa	-	Manzum-Mensur	239	Türkçe
1639	Şehenşeh-name-i Murâdî	Mülhimî	Mesnevî	Manzum	4585	Türkçe
1648-1655	Fihrist-i Şâhân	Hemdemî	Kaside	Manzum	92	Türkçe
1660	Zafer-nâme	Güftî	Mesnevî	Manzum	680	Türkçe
1672	Fetih-nâme-i Kamaniçe	Nâbî	-	Manzum-Mensur	106	Türkçe
1678-79	Gazâ-nâme-i Çehrin	Vuslatî	Mesnevî	Manzum	3102	Türkçe
1689-1691	Zafer-nâme	Sâbit	Mesnevî	Manzum	426	Türkçe
1695	Zafer-nâme	Mustafa Nedîm	Kaside	Manzum	377	Türkçe
1715	Fetih-nâme-i Mora	Râzî	Mesnevî	Manzum	162	Türkçe
1715-16	Ravza-i Alî	Fâris/Fârisî	-	Manzum-Mensur	142	Türkçe
1740-1745	Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân	Hasîb	Kaside	Manzum	19727	Türkçe
1774-1789	Fihrist-i Şehân	Sürûrî	Mesnevî	Manzum	61	Türkçe
1801	Fetih-nâme-i Garrâ	Ârif	Kaside	Manzum	185	Türkçe
1808-1815	Nazm-ı Müştemil Be-Esâmî-i Selâtîn-i 'Îzâm-ı Âl-i Osmân	Hanyalı Nûrî	Mesnevî	Manzum	39	Türkçe

1810	Silsile-i Nefisê	Sürûrî	Kit'â	Manzum	75	Türkçe
1826	Nusret-nâme	Aynî	Mesnevî	Manzum	431	Türkçe
1827-28	Emâre-i Zafer	Mehmed Nazif	Mesnevî	Manzum	244	Türkçe
1845	Şeh-nâme-i Âl-i Osmân	İbrahim Hilmî	Kasîde	Manzum	776	Türkçe
1856-1857	Muzaffer-nâme	Süleymân Şâdî	Mesnevî	Manzum	297	Türkçe
1856-1861	Hayrâbâd	Salih Hayrî	Mesnevî	Manzum	3957	Türkçe
1861	Kasîde-i Osmâniyye	Abdî	Kasîde	Manzum	75	Türkçe
1861	Kasîde	Nedîm Paşa	Kasîde	Manzum	68	Türkçe
1869-70	Manzûme-i Sivapopol	Rızâ	Mesnevî	Manzum	2163	Türkçe
1876	Şevket-nâme-i Osmânî	Şâkir Şevket	Kasîde	Manzum	80	Türkçe
1877	Mirâtu'l-Mülûk	Hâfîz Zühdî	Tahmîs	Manzum	79	Türkçe
1881-82	Destân-ı Âl-i Osmân	Münif Paşa	Dörtlük	Manzum	43	Türkçe
1891	Sultân Osmân Gâzî	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	306	Türkçe
1891	Sultân Orhân Gâzî	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	131	Türkçe
1891	Hudâvendigâr Gâzî	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	217	Türkçe
1891	Yıldırım Sultân Bâyezîd-i Evvel	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	121	Türkçe
1891	Fatih Sultân Mehmed-i Sâni	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	162	Türkçe
1891	Sultân Bayezîd-i Sâni	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	139	Türkçe
1891	Yavuz Sultân Selîm-i Evvel	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	90	Türkçe
1891	Kânûnî Sultân Süleymân	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	226	Türkçe
1891	Sultân Mehmed-i Sâlis	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	170	Türkçe
1892	Çelebi Sultân Mehmed	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	106	Türkçe
1892	Selâtin-i Âl-i Osmân	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	79	Türkçe
1892	Sultân Selîm-i Sâni	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	96	Türkçe
1895	Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretleri	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	122	Türkçe
1900	Gâzî Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni	Mehmed Celal	Mesnevî	Manzum	1081	Türkçe
1911	Muhtasar ve Manzum Târih-i Osmânî	Mehmed Cemîl	Mesnevî	Manzum	533	Türkçe

Ek-2: Kaynaklarda İsmi Zikredilen Fakat Günümüze Ulaşmayan/Henüz Elde Edilmeyen Manzum Tarihler

Telif Tarihi	Eser Adı	Müellifi	Nazım Şekli	Türü	Beyit Sayısı	Dili
15. yy	Teferrûc-nâme	Enverî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Gazavât-ı Bahriyye	Safâyî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Selîm-nâme	İznikli Derûnî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Muhârebât-ı Selîm-i Evvel bâ Şâh İsmail ü Gavrî,	İznikli Derûnî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Lüccetü'l-Ahyâr	Yetim Ali Çelebi	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Selîm-nâme	Hayâtî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Şâh-nâme	Hayâtî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Şâh-nâme	Şuhûdî	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe
16. yy	Sigetvar-nâme	Aşık Çelebi	Mesnevî	Manzum	?	Türkçe

Ek-3: Manzum Tarihlerin Yazıldıkları Aruz Kalıpları

Telif Tarihi	Eser Adı	Müellifi	Vezi
1403	Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman	Ahmedî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1414	Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Halil-nâme)	Abdülvasî Çelebî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1446-1451	Gazavât-ı Sultân Murâd	Gelibolulu Za'îfî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1456	Gazâ-nâme-i Rum	Kâşifî	fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ül
1465	Düstûr-nâme	Enverî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1470	Fetihname-i Eğriboz	Ma'nevî	müfte' ilün/müfte' ilün/fâ' ilün
1474	Hünkâr-nâme (Tevârih-i Âl-i Osman)	Mu'allî	fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ül
1487/1488	Fetih-nâme-i Sultân Mehmed	Kıvâmî	Manzum-mensur karışık ⁸⁵⁶
1490	Selâtin-nâme	Kemâl	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1490-1495	Târîh-i Ebû'l-Feth	Tursun Bey	Manzum-mensur karışık
15.yy sonu	Şeh-nâme-i Ahî	Ahî	fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ül
15.yy	Târîh-i Selâtin	Bilinmiyor	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1500	Nusret-nâme-i Osmân	Ahmed-i Rıdvân	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1500	Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton	Sinoplu Safâyî	fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün
1502-1512	Gazavât-nâme-i Midilli	Derviş Gubârî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1504	Kutb-nâme	Firdevsî-i Rumî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1507-1512	Vâridât-ı Sübhânî ve Fütühât-ı Osmânî	Behiştî	Manzum-mensur karışık
1517'den sonra	Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arâb		Manzum-mensur karışık
1512-1520	Selîm-nâme	Muhyî	Manzum-mensur karışık
1518-19	Târîh-i Âl-i Osmânî	Sâ'ili-i Şîrâzî	fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ül
1520-21	Şeh-nâme-i Selîm Hânî	Adâ'i-yi Şîrâzî	fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ülün/ fe' ül
Eylül 1521	Feth-i Kal'a-i Belgrad	Sa'yî	Manzum-mensur karışık
Aralık 1521	Selîm-nâme	Keşfi	Manzum-mensur karışık
1520-1523	Şâhâne-nâme-	Şîrî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1523	Şeh-nâme	Mahremî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1523-24	Tevârih-i Âl-i Osmân	Hadîdî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1524'ten önce	Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Bey	Sûzî Çelebî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1524'ten önce	Târîh-i Yakub Paşa	Bahşî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1523-24	Selîmî-nâme	Şükri	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1526	Kıyâmet-nâme	Bahârî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1526'dan sonra	Se'âdet-nâme	Firâkî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün ve mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1527-1536	Enîsü'l-Guzât	Fütûhî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1537-38	Ferahat-nâme	Harîrî	Manzum-mensur karışık
1538	Fetih-nâme	Seyyid Murâdî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1539	Feth-i Kal'a-i Nova	Seyyid Murâdî	fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün
1540	Süleymâniyye	Senâyî	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün
1541(?)	Gazavât-ı Hayreddin Paşa	Seyyid Murâdî	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1543-44	Cami'ü'l-Meknûnât	Mevlânâ İsa	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün ve fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
1550	Tevârih-i Âl-i Osmân	Cemâlî	Manzum-mensur karışık

⁸⁵⁶ Manzum-mensur karışık yazılan eserlerde manzum parçalar farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır.

1550	Cami'ü'l-Cevâhir	Selmân	Manzum-mensur karışık
1551	Şeh-nâme (Süleymân-nâme)	Gubârî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1551'den sonra	Cihâdü'l-Mücâhidîn	Levhî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1552-1557	Fütühât-ı Cemile	Ârifî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1553	Gazavât-nâme-i Sinân Paşa	Nigârî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1556-57	Süleymân-nâme Hâkî	Hâkî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1558	Şeh-nâme-i Âl-i Osmân	Ârifî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1559	Vekâyi'-i Sultân Bayezid ma'a Selîm Hân	Ârifî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1560	Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe	Nidâi	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1520-1566	Şeh-nâme	Esîrî	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1563-1566	Menâkıb-ı Sultân Süleymân	Eyyûbî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1566-1574	Fetih-nâme-i Sigetvar	Merâhî	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1569-70	Nâme-i Fütüh-ı Yemen	Rumûzî	fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün
1570-71	Fetih-nâme-i Kıbrıs	Şerîfî	Manzum-mensur karışık
1572	Heft Dâstân	Bilinmiyor	Manzum-mensur karışık
1574	Fetih-nâme-i Yemen	Nihâlî	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1574	Fetih-nâme-i Akl-ı Vâdî-i Serhengî	Serhengî	Manzum-mensur karışık
1574	Selîm-nâme	Vusûlî	Manzum-mensur karışık
1574-1595	Cihâd-nâme	Sâfî	Manzum-mensur karışık
1578	Zafer-nâme	Seyyid Lokman	?
1579-80	Manzume-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı	Adlî	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1580	Şeh-nâme-i Sultân Murâd	Şemsî Paşa	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1581	Selîm Hân-nâme	Seyyid Lokman	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1592	Şehinşâh-nâme	Seyyid Lokman	fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ülün/ fe'ül
1584-85	Zafer-Nâme-i Ali Paşa- Niyâzî	Niyâzî	Manzum-mensur karışık
1585-1590	Gonca-i Bağ-ı Murâd	Harîmî	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1587	Şecâ'at-nâme	Âsafî	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1590	Gencine-i Feth-i Gence	Harîmî	Manzum-mensur karışık
1590-91	Şehnâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân	Seyyid Lokman	müfte'ilün/müfte'ilün/ fâ'ilün
1594	Zafer-nâme-i Abdî	Abdî Çelebi	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1595	Şeh-nâme-i Hümâyûn	Mehmed Subhî	Manzum-mensur karışık
1598	Şeh-nâme-i Egrî	Mehmed Subhî	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1608	Tevârîh-i Âl-i Osmân	Tâlibî-i Kefevî	fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün
1622	Şeh-nâme	Nâdirî	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1623-1630	Azmî-zâde Hâletî'nin Manzume	Hâletî	Farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır.
1627-28	Selîmî-nâme	Cevrî	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1630	Fetih-nâme-i Estergon	Deryâ'î	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1630	Paşa-nâme	Tulû'î	mef'ülü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fa'ülün
1635-1661	Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbî'	Sıdkî Paşa	Manzum-mensur karışık
1639	Şehenşeh-name-i Murâdî	Mülhimî	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1648-1655	Fihrist-i Şâhân	Hemdemî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1660	Zafer-nâme	Güftî	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1672	Fetih-nâme-i Kamanîçe	Nâbî	Manzum-mensur karışık
1678-79	Gazâ-nâme-i Çehrin	Vuslatî	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1689-1691	Zafer-nâme	Sâbit	fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül
1695	Zafer-nâme	Mustafa Nedîm	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1715	Fetih-nâme-i Mora	Râzî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1715-16	Ravza-i Alî	Fârisî/Fârisî	Manzum-mensur karışık
1740-1745	Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân	Hasîb	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1774-1789	Fihrist-i Şehân	Sürûrî	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1801	Fetih-nâme-i Garrâ	Ârif	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün

1808-1815	Nazm-ı Müstemil Be-Esâmî-i Selâtîn-i 'Îzâm-ı Âl-i Osmân	Hanyalı Nûrî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün
1810	Silsile-i Nefisê	Sürûrî	Farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır.
1826	Nusret-nâme	Aynî	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1827-28	Emâre-i Zafer	Mehmed Nazif	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1845	Şeh-nâme-i Âl-i Osmân	İbrahim Hilmî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1856-1857	Muzaffer-nâme	Süleymân Şâdî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1856-1861	Hayrâbâd	Salih Hayrî	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1861	Kaside-i Osmâniyye	Abdî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1861	Kaside	Nedim Paşa	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1869-70	Manzûme-i Sivatopol	Rızâ	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün ve mefâ'ilün/mefâ'ilün/ fe'ülün
1876	Şevket-nâme-i Osmânî	Şâkir Şevket	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1877	Mirâtu'l-Mülûk	Hâfız Zühdî	mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün
1881-82	Destân-ı Âl-i Osmân	Münif Paşa	Hece ölçüsüyle yazılmıştır.
1891	Sultân Osmân Gâzî	Mehmed Celal	mef'ülü/mefâ'ilün/fe'ülün
1891	Sultân Orhân Gâzî	Mehmed Celal	mef'ülü/mefâ'ilün/fe'ülün
1891	Hudâvendigâr Gâzî	Mehmed Celal	müfte'ilün/müfte'ilün/fâ'ilün
1891	Yıldırım Sultân Bâyezîd-i Evvel	Mehmed Celal	fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün
1891	Fatih Sultân Mehmed-i Sâni	Mehmed Celal	müfte'ilün/ müfte'ilün/fâ'ilün
1891	Sultân Bayezid-i Sâni	Mehmed Celal	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1891	Yavuz Sultân Selim-i Evvel	Mehmed Celal	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1891	Kânûnî Sultân Süleymân	Mehmed Celal	fe'ilâtün/ mefâ'ilün/fe'ilün
1891	Sultân Mehmed-i Sâlis	Mehmed Celal	mef'ülü/ mefâ'ilün/fe'ülün
1892	Çelebi Sultân Mehmed	Mehmed Celal	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1892	Selâtîn-i Âl-i Osmân	Mehmed Celal	fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün
1892	Sultân Selim-i Sâni	Mehmed Celal	fe'ilâtün/ mefâ'ilün/fe'ilün
1895	Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretleri	Mehmed Celal	mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün
1900	Gâzî Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni	Mehmed Celal	mef'ülü/ mefâ'ilün/fe'ülün
1911	Muhtasar ve Manzum Târih-i Osmânî	Mehmed Cemil	fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün mef'ülü/mefâ'ilün/fe'ülün fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün